

ISSN 2411-5215

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4 (4)

Чернігів 2015

УДК 330(066)
ББК 65я5
П78

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 10 від 30.11.2015). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021.

З 2013 року входить до міжнародної наукометричної бази даних eLIBRARY.RU (ліцензійний договір № 246-04/2013 від 29 квітня 2013 року).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 4 (4). – 430 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам, обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)
ББК 65я5

Головний редактор:

Шкарлет С.М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

Бутко М.П., доктор економічних наук, професор;

Ільчук В.П., доктор економічних наук, професор;

Олійченко І.М., доктор наук з державного управління, професор.

Члени редакційної колегії:

Абакуменко О.В., доктор економічних наук, професор;

Вдовенко С.М., доктор наук з державного управління, професор;

Гонга О.І., доктор економічних наук, професор;

Дерій Ж.В., доктор економічних наук, професор;

Гришова І.Ю., доктор економічних наук, професор;

Кичко І.І., доктор економічних наук, професор;

Левківський В.М., доктор економічних наук, професор;

Оліфіренко Л.Д., доктор наук з державного управління, професор;

Пепа Т.В., доктор економічних наук, професор;

Савченко В.Ф., доктор економічних наук, професор;

Удовиченко В.П., доктор економічних наук, професор;

Чернюк Л.Г., доктор економічних наук, професор;

Стрілець М.І., кандидат наук з державного управління, доцент;

Величко А.Й., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);

Петрова Т.Д., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія).

ISSN 2411-5215

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS AND
MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 4 (4)

Chernihiv 2015

UDC 330(066)
LBC 65я5

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 10 dated 30.11.2015). Scientific journal “Problems and Prospects of Economics and Management” is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 7, 2015 № 1021.

Since 2013 has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU (license agreement № 246-04/2013 of April 29, 2013).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2015. – № 4 (4). – 430 p.

The articles on theoretical problems of the national economy, sectorial aspects of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region, finance, accounting, control and audit have been published in this issue of the Scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)
LBC 65я5

Chief Editor:

Shkarlet S.M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Ilichuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Oliychenko I.M., Doctor of Public Administration, Professor.

Members of the Editorial Board:

Abakumenko O.V., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Public Administration, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Hryshova I.Yu., Doctor of Economics, Professor;

Kychko I.I., Doctor of Economics, Professor;

Levkivskiy V.M., Doctor of Economics, Professor;

Olifirenko L.D., Doctor of Public Administration, Professor;

Pepa T.V., Doctor of Economics, Professor;

Savchenko V.F., Doctor of Economics, Professor;

Udovychenko V.P., Doctor of Economics, Professor;

Cherniuk L.H., Doctor of Economics, Professor;

Strilets M.I., PhD in Public Administration, Associate Professor;

Velychko A., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Petrova T., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria).

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Абакуменко О.В., Дорош Т.С.</i> Циклічність економічної думки в контексті австрійської школи економіки.....	9
<i>Балуєва О.В., Чуприна О.О.</i> Формування підходів до вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб	16
<i>Бутко М.П., Пена Т.В., Неживенко А.П.</i> Методичні підходи до економічного оцінювання трудового потенціалу	24
<i>Гаращук О.В., Куценко В.І.</i> Освітня домінанта як каталізатор динамічного соціально-економічного розвитку.....	31
<i>Гришова І.Ю., Красноруцький О.О.</i> Корупційні ризики та зарубіжна методологія їх оцінювання в системі економічної безпеки бізнесу.....	40
<i>Дерій Ж.В., Маргасова В.Г.</i> Модель управління процесом капіталізації людського потенціалу на регіональному рівні	46
<i>Крупка М.І., Ревак І.О.</i> Пріоритети зміцнення економічної безпеки в освітній та науковій сфері України.....	55
<i>Бондаренко С.М.</i> Використання ощадливого виробництва в системі TQM підприємства у нестабільних ринкових умовах.....	63
<i>Зеленська О.О., Зеленський С.М., Алещугіна Н.О.</i> Роль міжнародних самітів у вирішенні продовольчої проблеми у світі	69
<i>Зосименко Т.І.</i> Гармонізація технічних вимог у торгівлі до acquis ЄС: аналіз впливу на стейкхолдерів в Україні	75
<i>Ткаленко С.І., Жулід-Христосенко Ю.О.</i> Кластеризація креативних індустрій Європейського Союзу ...	86
<i>Холодницька А.В.</i> Індикативне оцінювання якості життя населення Чернігівської області	93
<i>Козар В.В.</i> Стратегічні напрямки збереження та розвитку трудового потенціалу.....	101
<i>Вікнянська О.М., Прядко В.В.</i> Стратегічне планування оптимальної структури ланцюга постачань	109

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Ільчук В.П., Хоменко І.О.</i> Шляхи нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств ...	120
<i>Скрипник М.І., Амбарчян М.С.</i> Розвиток сфер роздрібної торгівлі, експорту та імпорту взуття в Україні у 2011–2014 рр.: аналіз динаміки	128
<i>Андрієнко М.М.</i> Оцінювання ефективності контейнерних перевезень на залізниці	133
<i>Волошенко О.О.</i> Прогнозування результатів реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку підприємств легкої промисловості.....	140
<i>Михайлюк Н.С.</i> Забезпечення фінансової стабільності сільськогосподарських підприємств.....	146
<i>Сіренко К.Ю.</i> Методика моніторингу інноваційних процесів у легкій промисловості України.....	154
<i>Соломаха І.В., Жабинська А.В.</i> Вплив аукціонної діяльності на динаміку експорту-імпорту квіткових продукцій Нідерландів.....	163
<i>Серьогіна Н.В.</i> Система заходів розвитку дорожньої інфраструктури регіону	172
<i>Давидюк О.О.</i> Теоретичні засади реалізації економічної природи конфліктів аграрного виробництва...	178
<i>Єлінєвський В.Ю.</i> Чинники розвитку внутрішнього агропродовольчого ринку регіону	183
<i>Тарасенко А.В.</i> Формування попиту та пропозиції на продовольчому ринку на основі інфраструктурного забезпечення	190

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Демчак Р.Є.</i> Децентралізація бюджетних відносин як важіль забезпечення регіонального розвитку.....	199
<i>Іванова Н.В.</i> Трансформаційні переходи та реформування інфраструктурного потенціалу регіону.....	204
<i>Папіж Ю.С.</i> Кластер гірничодобувного регіону: концептуальні засади формування для оптимізації господарства	216
<i>Попело О.В.</i> Інноваційна активність як домінуюча складова модернізації продуктивних сил регіону.....	222
<i>Гришов В.В., Краснодарська О.А.</i> Пріоритетні напрями управлінських трансформацій в аграрній сфері	230

<i>Пазюк В.Л.</i> Аналіз стану та динаміки розвитку ринку вина в Україні	236
<i>Ollychenko I., Ditkovska M.</i> Synergetic approach to the management of socio-economic development of the region.....	243

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Васильєва Т.А., Циганюк Д.Л.</i> Кредитний ринок України: сучасні проблеми та найближчі перспективи розвитку.....	249
<i>Гораль Л.Т., Король С.В.</i> Класифікаційна база дослідження інвестицій у нафтогазовій сфері	254
<i>Кравчук Г.В., Савченко Т.В.</i> Науково-методичні підходи до оцінювання кредитного портфеля банків	260
<i>Абрамова А.С., Савчук Т.М., Жаворонок А.В.</i> Митні платежі як складова доходів державного бюджету.....	270
<i>Гізатулліна О.М., Чучко О.П.</i> Оцінювання дієвості інструментів монетарного регулювання в Україні.....	276
<i>Демченко М.Ю.</i> Міжнародні золотовалютні резерви в контексті фінансової стабільності країни	286
<i>Дубина М.В., Тарасенко О.О., Горна Я.Ю., Нітченко К.В.</i> Особливості функціонування фінансових компаній на ринку фінансових послуг України	293
<i>Жарій Я.В.</i> Інструментарій комплексного контролінгу в системі банківського ризик-менеджменту	302
<i>Замлинський В.А.</i> Формування венчурних фондів в Україні.....	310
<i>Осадча Т.С.</i> Рентабельність рентного доходу: виявлення впливу факторів.....	316
<i>Панченко О.І.</i> Страхування як інструмент стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку залізничного транспорту.....	323
<i>Парубець О.М., Пальоха О.В.</i> Підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів на основі розвитку системи комунального кредиту.....	332
<i>Федоронько Н.І.</i> Методи фінансового аналізу консолідованої фінансової звітності.....	337
<i>Антоненко Н.В., Хоменко В.С.</i> Розвиток аудиту в Україні до стандартів Європейського Союзу	342
<i>Лагодієнко Н.В.</i> Фінансовий захист переробних підприємств аграрного виробництва у процесі управління економічними конфліктами	347
<i>Бойченко В.М.</i> Оцінювання імовірності виникнення банківської кризи у країнах Центральної та Східної Європи	354

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

<i>Григорєвська О.О., Каленченко Т.С.</i> Проблеми своєчасного та повного відображення грошових коштів у системі бухгалтерського обліку	359
<i>Цебель Р.Л.</i> Застосування інформаційних технологій у внутрішньому аудиті	365
<i>Шевчук В.Р., Кондратьєва В.Є.</i> Організаційні аспекти впровадження аутсорсингу внутрішнього аудиту в Україні	370
<i>Ніпорко Н.І.</i> Формування системи обліку на малому підприємстві: управлінський аспект	377
<i>Ніженська І.В.</i> Економічна безпека національної економіки: фактори впливу та загрози	385
<i>Маслюк В.Л.</i> Бухгалтерська звітність інститутів спільного інвестування в управлінні ризиками	390
<i>Ambarchian V.</i> Accounting frameworks of the countries that did not adopt IFRS.....	396
<i>Cherkashyna T., Slutskiy Ye.</i> Methodological support of National Statute (Standard) Accounting in the Public Sector of Ukraine 121 “Fixed assets”	402
<i>Онищук Ю.В.</i> Аналітичні характеристики стану цукрової промисловості України	406

НАУКОВІ ЗАПИСИ	416

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	418

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Abakumenko O., Dorosh T.</i> The cyclical nature of the economy in the context of the Austrian school of economics.....	9
<i>Baluyeva O., Chupryna O.</i> Forming approaches to solving problems of internally displaced persons.....	16
<i>Butko M., Pepa T., Nezhyvenko A.</i> Methodical approaches toward economic assessment of the labour potential	24
<i>Harashchuk O., Kutsenko V.</i> Education dominant as a catalyst of dynamic socio-economic development	31
<i>Gryshova I., Krasnorutskyy O.</i> Corruption risks and foreign methodology of their evaluation in the system of economic security business.....	40
<i>Derii Z., Marhasova V.</i> The model of capitalization process management of human potential at the regional level	46
<i>Krupka M., Revak I.</i> Priorities of the strengthening the economic security in educational and scientific spheres of Ukraine.....	55
<i>Bondarenko S.</i> The use of the lean production in enterprise TQM system in the unstable market conditions	63
<i>Zelenska O., Zelenskyi S., Aleshugina N.</i> The role of international summits in solving the food problem in the world.....	69
<i>Zosymenko T.</i> Harmonization of technical requirements in the trade for the <i>acquis</i> EU: analysis of the impact on stakeholders in Ukraine	75
<i>Tkalenko S., Zhulid-Khrystosenko Yu.</i> Clustering of creative industries in the European Union.....	86
<i>Kholodnytska A.</i> Indicative assessment of the quality of life of the population of Chernihiv region	93
<i>Kozar V.</i> Strategic directions of preservation and development of labour potential	101
<i>Viknianska O., Priadko V.</i> Strategic planning of the optimal structure of the supply chain	109

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Ilchuk V., Khomenko I.</i> Increasing productive capacity of transport undertakings	120
<i>Skrypnyk M., Ambarchian M.</i> Development of areas of retail trade, export and import of footwear in Ukraine in 2011–2014: analyzing the dynamics.....	128
<i>Andriienko M.</i> Efficiency assessment of container transport on the railway	133
<i>Voloshenko O.</i> Forecasting results of the strategy of ecologically oriented development of light industry enterprises	140
<i>Mykhailiuk N.</i> Ensuring financial stability of agricultural enterprises	146
<i>Sirenko K.</i> Methods of monitoring innovation processes in light industry of Ukraine	154
<i>Solomakha I., Zhabynska A.</i> Influence of the auction activity on the dynamics of export-import of flower production of the Netherlands.....	163
<i>Serohina N.</i> The system of measures of development of the road infrastructure at the region	172
<i>Davydiuk O.</i> The theoretical foundations of implementation of the economic nature of conflicts of agricultural productions.....	178
<i>Elinevskiy V.</i> Factors of internal region agrofood market development.....	183
<i>Tarasenko A.</i> The formation of supply and demand on the food market based on the infrastructure provision.....	190

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Demchak R.</i> Decentralization of budgetary relations as an instrument of providing regional development	199
<i>Ivanova N.</i> Transformation transitions and reformation of infrastructural potential of the region	204
<i>Papizh Yu.</i> Cluster of mining region: conceptual bases of formation for optimizing the economy	216
<i>Popelo O.</i> Innovative activity as a dominant component of modernization of productive forces of the region	222
<i>Gryshov V., Krasnodemska O.</i> Priority directions of administrative transformations in the agrarian sphere	230
<i>Paziuk V.</i> Analysis of the state and dynamics of development of wine market in Ukraine	236
<i>Oliychenko I., Ditkovska M.</i> Synergetic approach to the management of socio-economic development of the region.....	243

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE	
<i>Vasylieva T., Tsyhaniuk D.</i> Ukrainian credit market: current problems and upcoming prospects	249
<i>Horat L., Korol S.</i> The classification base of researching investments in the oil and gas sector	254
<i>Kravchuk H., Savchenko T.</i> Scientific and methodological approaches to assessing credit portfolio of banks	260
<i>Abramova A., Savchuk T., Zhavoronok A.</i> Customs payments as a part of the state budget income	270
<i>Hizatullina O., Chuchko O.</i> Assessment of effectiveness of tools of monetary regulation in Ukraine	276
<i>Demchenko M.</i> International gold and foreign exchange reserves in the context of financial stability of country	286
<i>Dubyna M., Tarasenko O., Horna Ya., Nitchenko K.</i> Peculiarities of financial companies functioning on the market of financial services of Ukraine	293
<i>Zharii Ya.</i> The toolkit of comprehensive controlling in the system of banking risk management	302
<i>Zamlynskyi V.</i> Formation of venture funds in Ukraine	310
<i>Osadcha T.</i> Profitability of rental income: identification of factors of influence	316
<i>Panchenko O.</i> The market of insurance intermediaries in terms of macroeconomic instability	323
<i>Parubets O., Palokha O.</i> Increasing of the financial autonomy of local budgets based on the development of the municipal credit	332
<i>Fedoronko N.</i> Methods of financial analysis of consolidated financial statements	337
<i>Antonenko N., Khomenko V.</i> The development of the audit in Ukraine to the standards of the European Union	342
<i>Lahodiienko N.</i> Financial protection of the processing enterprises of agricultural production during economic conflicts management	347
<i>Boichenko V.</i> Estimation of probability of banking crisis in Central and Eastern Europe	354
ACCOUNTING, CONTROL AND AUDIT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS	
<i>Hryhorevska O., Kalenchenko T.</i> Problems of timely and full display of cash flows in accounting system	359
<i>Tseben R.</i> Use of information technologies in internal audit	365
<i>Shevchuk V., Kondratieva V.</i> Organizational aspects of outsourcing of the internal audit in Ukraine	370
<i>Niporko N.</i> The formation of the accounting system on a small enterprise: managerial aspect	377
<i>Nizhenska I.</i> Economic security of the national economy: impact factors and threats	385
<i>Masliuk V.</i> Financial statements of joint investment institutions in risk management	390
<i>Ambarchian V.</i> Accounting frameworks of the countries that did not adopt IFRS	396
<i>Cherkashyna T., Slutskiyi Ye.</i> Methodological support of National Statute (Standard) Accounting in the Public Sector of Ukraine 121 “Fixed assets”	402
<i>Onyshchuk Y.</i> Analytical characteristics of Ukraine sugar industry	406
SCIENTIFIC NOTES	416
BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	418

УДК 338.23:336.74

О.В. Абакуменко, д-р екон. наук**Т.С. Дорош**, магістр

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ЦИКЛІЧНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ В КОНТЕКСТІ АВСТРІЙСЬКОЇ ШКОЛИ ЕКОНОМІКИ**О.В. Абакуменко**, д-р екон. наук**Т.С. Дорош**, магістр

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ЦИКЛИЧНОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ В КОНТЕКСТЕ АВСТРИЙСКОЙ ШКОЛЫ ЭКОНОМИКИ**Olha Abakumenko**, Doctor of Economics**Taras Dorosh**, master

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE CYCLICAL NATURE OF THE ECONOMY IN THE CONTEXT OF THE AUSTRIAN SCHOOL OF ECONOMICS

Досліджено теорії економічних циклів окремих макроекономічних шкіл. Основну увагу приділено теоріям бізнес-циклу представників австрійської школи економіки, на відміну від мейнстріму економічної науки. Зроблено висновок про невідповідність класичних теорій економічних циклів та сучасної економічної думки новим викликам економічної дійсності.

Ключові слова: економічний цикл, бізнес-цикл, циклічність розвитку економіки, австрійська школа економіки.

Исследованы теории экономических циклов отдельных макроекономических школ. Основное внимание уделено теориям бизнес-цикла представителей австрийской школы экономики, в отличие от мейнстрима экономической науки. Сделан вывод о несоответствии классических теорий экономических циклов и современной экономической мысли новым вызовам экономической действительности.

Ключевые слова: экономический цикл, бизнес-цикл, цикличность развития экономики, австрийская школа экономики.

The article discusses the theory of economic cycles of individual macroeconomic schools. Focuses on theories of the business cycle of the representatives of the Austrian School of Economics, unlike mainstream economics. The conclusion of non-conformity of the classical theories of economic cycles and modern economic thought

Key words: economic cycle, business cycle, cyclical economy development, the Austrian School of economics.

Постановка проблеми. Нові виклики економічної дійсності поставили сучасні макроекономічні школи у складне становище: жодна з них не здатна комплексно пояснити передумови і причини циклічних коливань, ліквідації їх наслідків та методів попередження в майбутньому. Єдиними методами виходу зі складної фінансово-економічної кризи 2007–2009 рр. та її наслідків «спадкоємниці» класичних шкіл вільного ринку вбачають лише у застосуванні державного втручання, яке спрямоване лише на ліквідацію симптомів «хвороби», а не причин її виникнення. Такі спостереження спонукають до пошуку альтернативного розуміння навколишньої дійсності. Одне з них уже більше півтора століття пропугує австрійська школа, відкинута мейнстрімом на задвірки економічної теорії, яка має необхідні конкретні методологічні інструменти для пояснення, ліквідації наслідків недавніх кризових явищ, а також їх попередження в майбутньому.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні фінансова система з домінуючою роллю банківського сектору продемонструвала свою хиткість у найбільш відповідальні моменти економічної активності. Після фінансової кризи 2007–2009 рр. ми можемо спостерігати наслідки діяльності банківської системи з частковим резервуванням. Недавні реакції міжнародної спільноти на ці події змусили засумніватися у неповторенні наступного економічного циклу. Дієвими засобами усунення регулярної загальноекономічної циклічності можуть стати результати напрацювань австрійської школи економіки.

Метою статті є вивчення погляду австрійської школи економіки (АШЕ) на явище циклічності ділової активності та критики цієї школи інших теорій економічних циклів.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Виклад основного матеріалу. Сучасна економічна наука стверджує, що «економічний цикл – це спільна риса майже всіх сфер економічного життя і всіх капіталістичних країн» [5, с. 249]. У книзі «Экономикс: принципы, проблемы и политика» К.Р. Маконнелла і С.Л. Брю, яка вже стала класичним навчальним посібником з економіки, стверджується, що діловий (економічний) цикл – це підйоми і спади рівня ділової активності, що йдуть один за одним протягом кількох років [2, с. 158]. Однак виділити конкретні фактори, що спричиняють регулярні економічні коливання, вченим-економістам головної течії економічної науки не вдається. З цього приводу вдало висловив свою думку А.П. Заостровцев: «По мере развертывания кризиса нарастает и кризис современной макроэкономической теории. Дело в том, что все ее течения (будь то монетаризм, новая классика или кейнсианство, трансформировавшееся в кейнсианство с приставкой «нео») не в состоянии объяснить природу экономических циклов. Причем не просто показать, какие явления сопровождают последовательные подъемы и спады, или продемонстрировать модели, описывающие механизм перехода от одной фазы цикла к другой, но именно объяснить кризисы как повторяющиеся и закономерные явления, вытекающие из внутренних свойств организации экономической жизни» [1, с. 5]. На фоні такої «бідності філософії» макроекономічних шкіл у питанні економічної циклічності виділяється австрійська школа економіки. Найвидатнішими її представниками в ХХ ст. були економісти австрійського походження Людвіг фон Мізес і Фрідріх фон Гайек, які висунули власну теорію економічних циклів.

Головною передумовою визначення сутності та факторів, що обумовлюють появу економічних циклів, є їх розмежування з близьким за змістом, проте, зважаючи на проблематику цієї роботи, абсолютно іншим явищем є коливальні процеси в економіці¹. Відповідно до постулатів австрійської школи економіки, навколишня економічна дійсність та зміни, що в ній відбуваються, не підлягають точному опису до того часу, як вони вже відбулися. Події та зміни економічних параметрів змушують економічних агентів (підприємців) прогнозувати і від точності таких прогнозів залежить їх фінансовий результат. Можливість здійснення досконало точних прогнозів призвело б до неможливості існування підприємницької діяльності як такої. В цьому контексті слушною вважаємо думку доктора філософії з економіки М. Ротбарда: «Изменения происходят постоянно и во всех сферах и областях экономики. Изменяются вкусы потребителей... Открываются новые запасы одних видов природных ресурсов, а запасы других оказываются исчерпанными. Технологические сдвиги меняют уровень и структуру производственных возможностей. Капризы погоды воздействуют на урожаи сельскохозяйственных культур. Все эти и многие другие изменения характерны для любой экономической системы» [4, с. 45]. Таким чином, як вказує М. Ротбард, немає необхідності «стабілізувати»² такі зміни, оскільки вони становлять основу економічної діяльності. Крім того, немає необхідності в окремій «теорії циклу», яка могла б пояснити такі коливання, адже їх повністю здатна пояснити загальна економічна теорія [4, с. 45–46].

На противагу вищеописаному, існує явище загальної економічної циклічності, сутність якого полягає в чергуванні спільних для всіх галузей і сфер економіки піднесень (бумів) та криз. Як зазначає М. Ротбард: «Проблема экономического цикла состоит в общем характере бума и депрессии, это не проблема, которая может быть решена изу-

¹ Найбільш логічно послідовним і таким, що, на нашу думку, відповідає дійсності, є підхід, поданий М. Ротбардом у книзі «Велика депресія в Америці», що, власне, відповідає уявленням австрійської школи економіки щодо питань економічної циклічності. Тому висновки, подані в цій роботі, будуть ґрунтуватися на напрацюваннях цього автора.

² Досить цікавою є ілюстрація М. Ротбарда явища економічної циклічності – він пропонує уявити суспільство, в якому кожен сім років відбуваються набіги сарани. Підприємства, що виготовляють засоби для боротьби із сараною, будуть переживати піднесення кожні сім років і занепад у період, коли набігів сарани немає. Автор ставить читачу риторичне запитання: чи є необхідність виробляти такі засоби кожного року рівномірно, навіть якщо вони шість років не будуть використовуватися і покриються іржею та застаріють?

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

чением состояния конкретных отраслей и поиском факторов, являющихся причиной их относительного процветания или депрессии» [4, с. 48]. Існування, на думку вищезазначеного автора, теорій таких циклів, як двадцятирічний будівельний цикл чи семирічний цикл набігів сарани, не дозволяють зрозуміти сутність загального економічного циклу і є не корисними для вивчення конкретних економічних спадів і депресій [4, с. 48].

Таким чином, можемо узагальнити, що економічній діяльності притаманні циклічні коливання. Проте предметом особливого вивчення мають стати саме регулярні загальноекономічні коливання, здатні чинити вплив на всі сфери і галузі економіки. Водночас не можемо не погодитися з твердженням, що окремі зміни навколишньої дійсності здатні впливати й підсилувати загальноекономічні коливання (воєнні дії, голод, стихійні лиха тощо).

На думку М. Ротбарда, головними питаннями, які мають бути поставлені на порядок денний кожної теорії економічних циклів та вирішені нею, є:

1. Концентрація підприємницьких помилок. «Это первая проблема, являющаяся вызовом для каждой теории цикла. Предприниматели вполне успешно ведут свой бизнес, а их операции, по большей части, приносят им неплохую прибыль. Внезапно и без всякого предупреждения условия меняются и огромное количество фирм становятся убыточными. В одночасье выясняется, что, прогнозируя будущее течение дел, все они совершили фатальные ошибки» [4, с. 50].

2. Коливання в галузях, що виробляють капітальні блага (будівництво, добувна промисловість, виробництво обладнання), є інтенсивнішими, ніж у галузях, що виробляють кінцеві товари й послуги.

3. Збільшення обсягу грошової маси у період буму та її зниження (хоча і не завжди) під час депресії.

На ці головні та інші питання, які генеруються у процесі проходження економічного циклу, здатна дати відповіді теорія бізнес-циклу австрійської школи економіки. Представниками АШЕ виділяється головна й беззаперечна передумова виникнення регулярних загальноекономічних циклів – зміни у співвідношенні між запасом грошей і попитом на них. Саме зміни у пропорції «пропозиція-попит» на загальний еквівалент обміну – гроші – здатне «запускати» загальноекономічні коливання. Проте невимушені зміни у пропорції грошей не здатні викликати бум чи депресію [4, с. 48].

Єдиною причиною порушення цієї пропорції апологети АШЕ вбачають у появі додаткової фідучіарної грошової маси в економічному обігу, яка створюється банківською системою з частковим резервуванням буквально з нічого. Негативний вплив від такої діяльності банків ґрунтується на постулаті АШЕ, згідно з яким у короткостроковому періоді об'єм грошової маси не є нейтральним фактором, а призводить до зниження ринкових ставок процента. Подібні зміни у грошовій пропозиції, які вимушено змінюють пропорцію «пропозиція-попит» на гроші, деформують реальну економічну дійсність та призводять до регулярних загальноекономічних підйомів та наступних депресій. Погоджуємось з іншим апологетом АШЕ, засновником австрійської теорії економічних циклів Людвігом фон Мізесом: «Волнообразная динамика, сотрясающая экономическую систему, рецидивы периодов бума, за которыми следуют периоды депрессии, представляют собой неизбежные следствия попыток, повторяющихся вновь и вновь, понизить валовую ставку процента посредством кредитной экспансии» [3, с. 461].

Процес зростання фідучіарної³ грошової маси у ході незабезпеченої реальними заощадженнями кредитної експансії за зовнішніми ознаками й негайними наслідками виглядає подібним до явища збільшення пропозиції заощаджень, що забезпечують майбутні інвестиції, а тому сприймається підприємцями як сигнал до впровадження нових інвестиційних

³ Тобто такої, яка заснована на довірі вкладників банку.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

проектів та ідей. Тобто незабезпечена кредитна експансія вводить підприємців в оману, які вважають, що суспільство має у своєму розпорядженні додатковий ресурсний фонд, який дозволить реалізувати й завершити нові проекти. Крім того, процес створення банками грошової маси з нічого приховує різницю у намірах суспільства та підприємців: суспільство продовжує бажати споживати, а підприємці – вдосконалювати виробничу структуру. Як буде показано нижче, такі різнополюсні потреби не можуть бути задоволені одночасно. Відповідно до постулатів АШЕ будь-яке вдосконалення виробничої структури й поява капітальних благ завжди вимагають від економічних агентів здійснення попередніх заощаджень.

Впровадження нових інвестиційних проектів відбувається у більшості своїй у галузях, які є більш віддаленими від кінцевого споживання, тобто у тих, які виробляють капітальні блага для вищих стадій виробничої структури. Тому криза й депресія, які настають у ході економічного циклу, запускають процеси корегування економічних параметрів саме у цих галузях інтенсивніше, ніж у близьких до кінцевого споживання стадіях. Оскільки такі проекти були впроваджені підприємцями помилково (тобто для них не вистачає реальних фінансових ресурсів і суспільство в них поки що немає потреби), такі інвестиції будуть ліквідовані, розпочнеться депресія, тобто процес пристосування виробничої структури економіки до реальних потреб споживачів.

У ході бізнес-циклу, а саме у фазі піднесення, банківською системою значно розширюється кредитування фідуціарними грошовими засобами, що приводить до колосального зростання грошової маси в обігу. Проте, як вказує професор політичної економії Уерта де Сото Хесус, ця грошова маса є надмірно еластичною, яка означає, що за певних обставин вона може легко звузитися, що матиме катастрофічні наслідки для економіки [7]. Економічні цикли попередніх століть розвивалися відповідно до цього правила, проте починаючи з другої половини ХХ століття, внаслідок змін світових валютних систем та відходу від золотого стандарту, економічні депресії поряд з падінням обсягів виробництва та рівня економічної активності характеризуються процесами інфляції.

Поряд із теорією бізнес-циклу австрійської школи економіки існують альтернативні теорії, що намагаються пояснити явища загальної економічної циклічності. Проте, з погляду АШЕ, їхні пояснення є необґрунтованими.

Теорія загального перевиробництва. Критика АШЕ цієї теорії полягає в тому, що, незважаючи на зниження купівельної спроможності покупців, внаслідок чого з'являється перевиробництво, деяка величина грошей у населення буде залишатися навіть у періоди депресій. На вільному ринку немає жодних причин, які б заважали цінам знизитися до такого рівня, за якого такі товари були б реалізовані. Головна проблема полягає в тому, що підприємці не бажають продавати їх за такими цінами, які не зможуть покрити витрати на виробництво цих товарів. Тому питання перевиробництва переходить у площину іншого питання: ціни реалізації виявляються нижчими за витрати на їх виробництво. Відповідно до маржиналістського підходу, виробничі витрати визначаються цінами реалізації, очікуваними в майбутньому, а тому вирішення проблеми цінового диференціалу між цінами реалізації та витратами можна пояснити лише виходячи з одного – підприємці в певні моменти минулого заплатили більшу ціну, купуючи фактори виробництва, тобто переплатили. Як було розглянуто вище, не заснована на попередніх заощадженнях кредитна експансія банківської системи призводить до концентрації таких помилок. Помилкові інвестиції зосереджують економічну діяльність у таких галузях господарства, які породжують збитки, тобто витрати на виробництво перевищують ціни реалізації. Таким чином, відбувається помилкове перевиробництво одних товарів і недовиробництво інших.

Теорія недоспоживання. Поряд з теорією перевиробництва існує споріднена – недоспоживання, яка лягла в основу кейнсіанської та похідних економічних теорій. Суть теорій недоспоживання можна описати таким твердженням: платоспроможний споживчий попит у

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

силу певних причин виявляється недостатнім для того, щоб викупити весь обсяг вироблених товарів. До таких причин відносять занадто великий обсяг інвестицій, що приводить до надвиробництва, а також гіпотезу про перерозподіл доходів, який сприяє збагаченню окремих груп населення. Відповідно до вчення АШЕ, поки існують люди, завжди зберігається певний рівень споживання, а тому за будь-яких обставин буде зберігатися деяка величина грошового платоспроможного попиту. Як було зазначено вище, вільний ринок завжди буде сприяти реалізації товарів і послуг за будь-яких цін, пристосовуючись таким чином до рівня споживчого попиту. Тому збитки будуть мати лише тимчасовий характер, оскільки поступово підприємці будуть враховувати новий рівень споживання у своїх прогнозах.

Крім того, необхідно зауважити, що суть підприємницької діяльності і полягає в тому, щоб передбачувати попит і рівень споживання населення. Як стверджує М. Ротбард, виробнича «машина» збільшується лише тому, що цього хочуть люди, які намагаються підвищити рівень життя в майбутньому [4, с. 117]. Твердження про те, що в період піднесення й буму виробництво виходить за межі, обмежені платоспроможним попитом, може бути істинним лише у випадку, коли підприємницька функція дестабілізується через випуск незабезпечених кредитних грошей, як це стверджує АШЕ та її теорія бізнес-циклу. Ця теорія підпадає під сумнів ще через один аспект, який проявляється в реальній економічній дійсності: в період кризи й депресії найбільше «страждають» ті галузі, які виробляють капітальні, а не споживчі блага, що суперечить основам цієї теорії.

Принцип акселератора. Згідно з цим принципом зростання попиту на споживчі товари й послуги викликає зростання попиту на капітальні блага, причому в більшому масштабі. Принцип акселератора відштовхується від абсолютно правильного твердження – будь-яке виробництво здійснюється заради кінцевого споживання. Достатньо детально ідея акселератора розкрита в книзі «Економіка» П. Самуельсона і В. Нордхауза⁴ [5]. Однак, на перший погляд, несуперечність принципу акселератора насправді приховує в собі певні помилки. Сутність першої полягає в тому, що економічна теорія не може розглядати підприємців як автоматичних роботів, які реагують на спорадичні імпульси споживчого попиту. Правильним є зворотне – підприємці намагаються завчасно передбачити збільшення платоспроможного попиту на їхню продукцію і тому на практиці залишають частину свої виробничих потужностей не задіяними. Другим хибним твердженням є те, що цим принципом проводяться фіксовані і незмінні пропорції між виробництвом капітальних благ, факторами виробництва та виробництвом споживчих благ. Конкретний випуск благ кінцевого споживання може бути досягнутий завдяки комбінуванню в різних пропорціях праці, основного й оборотного капіталу, а вибір підприємця буде залежати від структури відносних цін. Тому, зважаючи на принципи теорії цін і факторів виробництва, припущення про те, що між виробництвом споживчих благ та величиною капітальних благ, необхідних для їх виробництва, існує певне фіксоване відношення, є помилковим.

Наступне критичне зауваження стосується того, що принцип акселератора є внутрішньо логічно суперечливим. Будь-якому зростанню інвестицій має передувати збільшення заощаджень. Якщо, згідно з цим принципом, відбувається зростання споживання, наступне зростання інвестицій не матиме під собою жодної фінансової основи. Дія принципу акселератора вимагає проведення масштабної кредитної експансії, яка дасть змогу одночасно збільшити споживання та наступні інвестиції. Важливо зазначити, що

⁴ П. Самуельсон і В. Нордхауз називають цей принцип законом. Вказані автори пропонують уявити текстильне підприємство, обсяг капітальних благ якого є постійним і становить 20 машин, причому кожного року відбувається вибуття й заміна однієї машини. Далі пропонується уявити ситуацію, коли попит на продукцію підприємства зріс на 50 %, і як наслідок, збільшується на 50 % обсяг капітальних благ. Таким чином, у новому році підприємство закупить уже не одну машину, а 11: 1 — для заміни і 10 — для виготовлення додаткової кількості одягу, щоб задовольнити попит. Тобто 50%-не зростання попиту привело до зростання виробництва капітальних благ на 1000 %. Водночас, як вказують автори, дія принципу акселератора має зворотний напрям і являє собою потужний фактор нестабільності економіки.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

в період буму кредитної експансії компанії і фірми, які виробляють капітальні блага, працюють на повній потужності, а тому твердження про те, що збільшення попиту на споживчі блага приводить до миттєвого зростання виробництва капітальних благ, є хибним. Іншою помилкою, яка знаходиться в аргументації закону акселератора, є намагання пов'язати збільшення попиту на споживчі блага, яке виражене у грошових одиницях, зі збільшенням виробництва обладнання й машин, що виражене в натуральних одиницях. Крім того, як акцентує В. Хатт [7], теорія акселератора заснована на виборі абсолютно довільного часового періоду в один рік. Проте використання коротших проміжків часу (наприклад, тиждень чи місяць) не розглядаються прибічниками цієї теорії, адже такі коливання не спостерігаються в реальному житті, при цьому тиждень є не більш довільною часовою одиницею, ніж рік. Найбільш раціональним підходом буде прийняти часовий період, тотожний терміну корисного використання обладнання. В такому випадку не спостерігається раптових коливань, а зростання попиту на споживчі блага тотожне зростанню виробництва обладнання.

Дефіцит «можливостей для інвестування». Серед економістів досить поширеною є ідея, відповідно до якої причиною депресії є дефіцит можливостей для інвестування. Найбільш комплексно вона представлена в теорії стагнації неокейнсіанця Е. Хансена у книзі «Экономические циклы и национальный доход» [6]. Суть цієї та похідних теорій економічного циклу полягає в тому, що причина коливань економічної кон'юнктури вбачається у перенасиченні економіки інвестиціями. Інвестиційні можливості з'являються в період буму та піднесення і використовуються відповідним чином. Через деякий час ці можливості зникають, внаслідок чого настає криза й депресія до того часу, поки не виникнуть нові інвестиційні можливості. До останніх відносять високі темпи приросту населення, поява нових джерел ресурсів, а також наявність і швидке поширення технічних інновацій.

Як критично зауважує М. Ротбард, подібний перелік факторів впливу на динаміку економічного розвитку не містить найважливішого елемента – «смаків»⁵ економічних агентів, а конкретніше — тимчасових переваг, що визначають кількість суб'єктів, що будуть здійснювати заощадження та інвестування. Крім того, М. Ротбард переконливо вказує, що, незважаючи на те, що природні ресурси й вільні території земель є важливими факторами розвитку економіки, вони не можуть бути гарантією можливостей для прибуткових інвестицій. Щодо населення, то немає жодного механізму, за посередництва якого приріст населення міг би стимулювати інвестиції. Відповідно до австрійської теорії обсяг інвестицій завжди знаходиться на рівні, меншому максимально можливого рівня використання технологій. Тому інтенсивність інвестування та його обсяг обмежені не «станом технологічних знань», як стверджує теорія «дефіциту можливостей для інвестування», а обсягом заощаджень, який є фактором стримування й лімітування інвестицій.

Теорія економічного циклу Шумпетера. У цій теорії, як і в попередній, був відкинтий феномен тимчасових переваг, а тому єдиним елементом системи, здатним до змін, залишилися технологічні інновації, які Й. Шумпетер і розмістив у своїй теорії. Вчений-економіст вважав, що технологічні інновації фінансуються через кредитну експансію. Інноваційні проекти концентруються в конкретній галузі, чим і спричиняють бум. Останній завершується в момент, коли інноваційні інвестиції вичерпують себе і збільшене внаслідок інвестицій виробництво продукції потрапляє на ринок, спричиняючи ліквідацію старих безінноваційних фірм та галузей. Закінчення періоду концентрації інновацій в одній галузі поряд із труднощами, що виникли перед старими підприємствами, породжують депресію, яка завершується, коли підприємства і фірми пристосовуються до нової ситуації. Як стверджує М. Ротбард, ця теорія має багато помилок [4, с. 139–141]:

⁵ Як зауважує М. Ротбард, перелік факторів економічного розвитку «теорії стагнації» Е. Хансена запозичений з умов рівноваги системи Вальраса, що передбачає стабільно функціонуючу економіку, в якій смаки, технологічні знання й ресурси є заданими.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1. Незважаючи на те, що «чиста» модель Шумпетера постулює досконале знання й відповідну відсутність підприємницьких помилок, у цій теорії відсутнє пояснення зникнення здатності старих і нових фірм точно передбачувати майбутнє.

2. У дійсності між моментом появи в певній галузі нових технологій та інновацій і моментом, коли ступінь і концентрація їх використання сягають значних масштабів, проходить достатньо тривалий проміжок часу. Водночас збільшення виробництва досягається відносно швидко. Це означає, що теорія повинна стверджувати збільшення виробництва після реалізації концентрації інновацій – інакше не виникає коливань.

3. У теорії Шумпетера відсутній факт існування тимчасових переваг і ненульової ставки відсотка, а фактором, що обмежує інвестиції, є обрані технології, а не заощадження, як стверджує АШЕ. Отже, інвестиції, профінансовані банківськими кредитами, не обов'язково будуть спрямовуватися в інноваційні технології.

4. Немає підстав вважати моменти концентрації інновацій реально існуючими. Навпаки, впровадження нових технологій являє собою безперервний процес, що стосується майже всіх фірм.

5. Крім вищеперерахованого, трактування Шумпетером функції підприємництва є вузькою й однобокою. Не можна стверджувати, що підприємництво – це лише процес створення й реалізації інновацій, воно полягає в безперервному пристосуванні до невизначених умов майбутніх попиту й пропозиції, у т. ч. у впровадженні інноваційних технологій.

У більш пізніх версіях своєї теорії Й. Шумпетер додав поняття множинного циклу, стверджуючи при цьому існування трьох різних за тривалістю циклів. Критика АШЕ цього твердження полягає в тому, що подібні концепції руйнують будь-яку теорію загального економічного циклу.

Висновки. Таким чином, невідповідність перерахованих теорій та сучасної економічної думки новим викликам економічної дійсності спонукає до вивчення альтернативних теорій економіки, в тому числі теорій економічних циклів. Найбільш яскраво вираженою серед них залишається австрійська теорія бізнес-циклу, яка здатна повністю пояснити деталі протікання загального економічного циклу. Головним його рушієм є кредитна експансія банківської системи на основі часткового резервування, яка дозволяє без здійснення заощаджень стимулювати «розширення» й «подовження» виробничої структури. Проте такий «прогрес» є тимчасовим і призводить лише до буму економічної активності, що переходить у кризу та депресію, тобто так часто спостережуваного в дійсності економічного циклу. Тому, на відміну від інших економічних теорій, представники АШЕ мають у своєму арсеналі методи запобігання та попередження загальних економічних циклів – скасування державного дозволу на банківську діяльність з частковим резервуванням.

Список використаних джерел

1. *Заостровцев А. П.* Экономические циклы: анализ австрийской экономической школы [Электронный ресурс] / А. П. Заостровцев. – Режим доступа : http://finbiz.spb.ru/download/3_2009_zaostrov.pdf.

2. *Макконелл К. Р.* Экономика: принципы, проблемы и политика : пер. с 14-го англ. изд. / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 972 с.

3. *Мизес Л.* Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории / Людвиг фон Мизес. – 2-е испр. изд. – Челябинск : Социум, 2005. – 878 с.

4. *Ротбард М.* Великая депрессия в Америке : пер. с англ. / Мюррей Ротбард. – М. : ИРИСЭН, Мысль, 2012. – 522 с.

5. *Самуэльсон П.* Экономика : в 2-х т. / Пол Самуэльсон. – М. : Алгон, 1994. – 740 с.

6. *Хансен Э.* Экономические циклы и национальный доход / Э. Хансен. – М. : Директ-Медиа, 2007. – 644 с.

7. *Хесус У. С.* Деньги, банковский кредит и экономические циклы / Уэрта де Сото Хесус ; пер. с англ. под ред. А. В. Куряева. – Челябинск : Социум, 2008. – 663 с.

УДК 331.556

О.В. Балусьва, д-р екон. наук**О.О. Чуприна**, канд. наук з держ. упр.

Донецький державний університет управління, м. Маріуполь, Україна

ФОРМУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ**О.В. Балусьва**, д-р екон. наук**Е.О. Чуприна**, канд. наук по гос. упр.

Донецкий государственный университет управления, г. Мариуполь, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ПОДХОДОВ К РЕШЕНИЮ ПРОБЛЕМ ВНУТРЕННЕ ПЕРЕМЕЩЕННЫХ ЛИЦ**Olha Baluieva**, Doctor of Economics**Olena Chupryna**, PhD in Public Administration

Donetsk State University of Management, Mariupol, Ukraine

FORMING APPROACHES TO SOLVING PROBLEMS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Представлено авторський підхід стосовно питань, пов'язаних з вирішенням проблем внутрішньо переміщених осіб, що дозволить системно підійти до їх вирішення, забезпечити регульований розвиток міграційних процесів. Розглянуто ключові характеристики поняття «внутрішньо переміщена особа». Зазначено, що категорія внутрішньо переміщених осіб була вперше зафіксована в Україні у 2014 році. Проаналізовано динаміку внутрішніх переміщень. Встановлено, що найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб розміщена у регіонах, які безпосередньо оточують зону, охоплену конфліктом. Визначено причини, які викликали переміщення громадян зі східних областей України та Криму. Висвітлено комплекс проблем, які пов'язані з вимушеною міграцією і сформовано підходи до вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. Акцентовано увагу на системному підході до вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. Запропоновано комплекс заходів щодо вирішення проблем, з якими стикається ця категорія громадян.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа, системний підхід, внутрішня міграція, комплекс заходів, вирішення проблем.

Представлен авторский подход к вопросам, связанным с решением проблем внутренне перемещенных лиц, что позволит системно подойти к их решению, обеспечит регулируемое развитие миграционных процессов. Рассмотрены ключевые характеристики понятия «внутренне перемещенное лицо». Отмечено, что категория внутренне перемещенных лиц была впервые зафиксирована в Украине в 2014 году. Проанализирована динамика внутренних перемещений. Установлено, что наибольшее количество внутренне перемещенных лиц размещено в регионах, которые непосредственно окружают зону, охваченную конфликтом. Определены причины, вызвавшие перемещение граждан из восточных областей Украины и Крыма. Освещен комплекс проблем, связанных с вынужденной миграцией и сформированы подходы к решению проблем внутренне перемещенных лиц. Акцентировано внимание на системном подходе к решению проблем внутренне перемещенных лиц. Предложен комплекс мероприятий по решению проблем, с которыми сталкивается эта категория граждан.

Ключевые слова: внутренне перемещенное лицо, системный подход, внутренняя миграция, комплекс мероприятий, решение проблем.

The article presents the author's approach to the issues related to the solution to the problems of internally displaced persons, which will allow a systematic approach to solving them, provide controlled development of migration processes. Considered the key features of the concept "internally displaced person". It is noted that the category of internally displaced persons was first recorded in Ukraine in 2014. The dynamics of internal displacement. It was found that the largest number of internally displaced persons located in areas that immediately surround the area affected by conflict. The reasons that caused the displacement of people from the eastern regions of Ukraine and Crimea. The complex of problems related to forced migration and formed the approaches to the problems of internally displaced persons. The attention to the systemic approach to the problems of internally displaced persons. The complex of measures to address the problems faced by this category of citizens.

Key words: internally displaced person; systems approach; internal migration; a set of measures; problem solving

Постановка проблеми. Поява в Україні внутрішньо переміщених осіб (ВПО) пов'язана з трагічними наслідками подій, які відбуваються в Криму, а також на частині територій Донецької та Луганської областей. Покинувши власні домівки, ВПО стикаються з цілим комплексом проблем, які потребують негайного вирішення.

Результати дослідження дозволяють зробити висновок про те, що основні виклики, пов'язані з вимушеним переміщенням громадян з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, виявляються у зростанні

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

навантаження на локальних ринках праці, існуванні проблем розміщення, працевлаштування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження проблем ВПО знаходяться в полі зору таких науковців, як О. Балакірева [1; 2], Т. Доронюк [3; 4], Е. Лібанова [5], О. Малиновська [6; 7], А. Солодько [3; 4].

Проблемам соціальної підтримки ВПО та їх реінтеграції до місцевих ринків праці присвячено роботи О. Макарової [8], Т. Семигіної [9].

Однак питання, пов'язані з вирішенням проблем ВПО, є дуже актуальними і потребують термінової уваги. Це дозволить системно підійти до вирішення проблем, забезпечити регульований розвиток процесів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча в державі функціонує система прийому біженців, діє відповідне законодавство, до вирішення проблем вимушених ВПО країна була неготовою.

Слід зазначити, що наскрізною проблемою в питанні переселених осіб є відсутність у діях різноманітних урядових інституцій як між собою, так і з відповідними міжнародними організаціями, на чому наголошують представники різноманітних незалежних координаційних ініціатив і Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН).

Мета статті. Головною метою цієї роботи є формування підходів щодо вирішення проблем ВПО, розроблення комплексу заходів щодо вирішення проблем, з якими стикається ця категорія громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результатами анексії Криму та військового конфлікту на Донбасі стала поява внутрішньої та зовнішньої вимушеної міграції.

У міжнародному праві немає загальновизнаного визначення ВПО, тому держави мають повну свободу щодо визначення цієї категорії осіб у внутрішньому законодавстві.

Відповідно до Керівних принципів з питання переміщення осіб усередині країни УВКБ ООН, ВПО – це особи чи група осіб, яких примусили або вимусили покинути чи залишити своє житло чи місця постійного проживання, зокрема, в результаті чи з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насилля, порушення прав людини, стихійних чи викликаних діяльністю людини катастроф, і хто не перетинав міжнародно визнаних державних кордонів [10].

Згідно з законодавством України, ВПО є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [11].

Взагалі, до ВПО відносять осіб, які змушені покинути свої місця проживання і переміщатись до інших регіонів своєї країни. Найчастіше така вимушена міграція відбувається внаслідок загрози насильства чи переслідувань – через масові порушення громадського ладу, воєнні дії чи іноземну інтервенцію та окупацію. Це люди або групи людей, які були змушені залишити свої домівки або місця проживання з певних причин і які не перетнули визнаний на міжнародному рівні державний кордон країни.

Слід звернути увагу, що ці люди, на відміну від біженців, залишаються у межах власної країни. Ця відмінність не є формальною. Сучасне юридичне визначення «біженця» може дещо відрізнятися у різних регіонах світу, однак ключовою характеристикою поняття «біженець» є вимушена міграція за межі своєї країни, перетин міжнародного кордону в пошуках притулку в іншій країні. ВПО залишаються на території своїх держав.

Слід звернути увагу, що зростання чисельності ВПО є однією з характерних тенденцій розвитку сучасних міграційних процесів у світі. Найгострішою ця проблема є в Сирії,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Судані, Нігерії, Іраку, що обумовлено різними факторами економічного та політичного характеру. В Україні ця категорія осіб була зафіксована вперше починаючи з 2014 року. Однак країна вже увійшла в першу десятку держав з найбільшою кількістю ВПО (табл. 1).

Таблиця 1

Країни з найбільшою кількістю ВПО в результаті військового конфлікту як фактора переміщення (15 перших країн) [12]

Країна	Кількість ВПО	% ВПО від загальної кількості населення
Сирія	7 600 000	33,27
Колумбія	3 300 000	11,89
Ірак	3 276 000	9,80
Судан	3 100 000	8,17
Демократична Республіка Конго	2 756 600	4,08
Південний Судан	1 468 200	13,00
Пакистан	1 150 000	0,63
Україна	1 116 618	2,45
Сомалі	1 107 000	10,55
Туреччина	954 000	1,27
Афганістан	667 200	2,18
М'янма	643 000	1,21
Азербайджан	568 892	6,04
Індія	531 000	0,04
Лівія	454 000	7,32

За оцінкою Управління по координації гуманітарних питань ООН, 5 мільйонів осіб потребують безпосередньої гуманітарної допомоги [13]. Понад 700 000 осіб перебралися за межі України, втікаючи від конфлікту на Сході України чи анексії Криму.

За даними Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), кількість ВПО починаючи з березня 2014 року значно зросла і станом на 27 листопада 2015 року становила 1,6 млн осіб (рис.) [14].

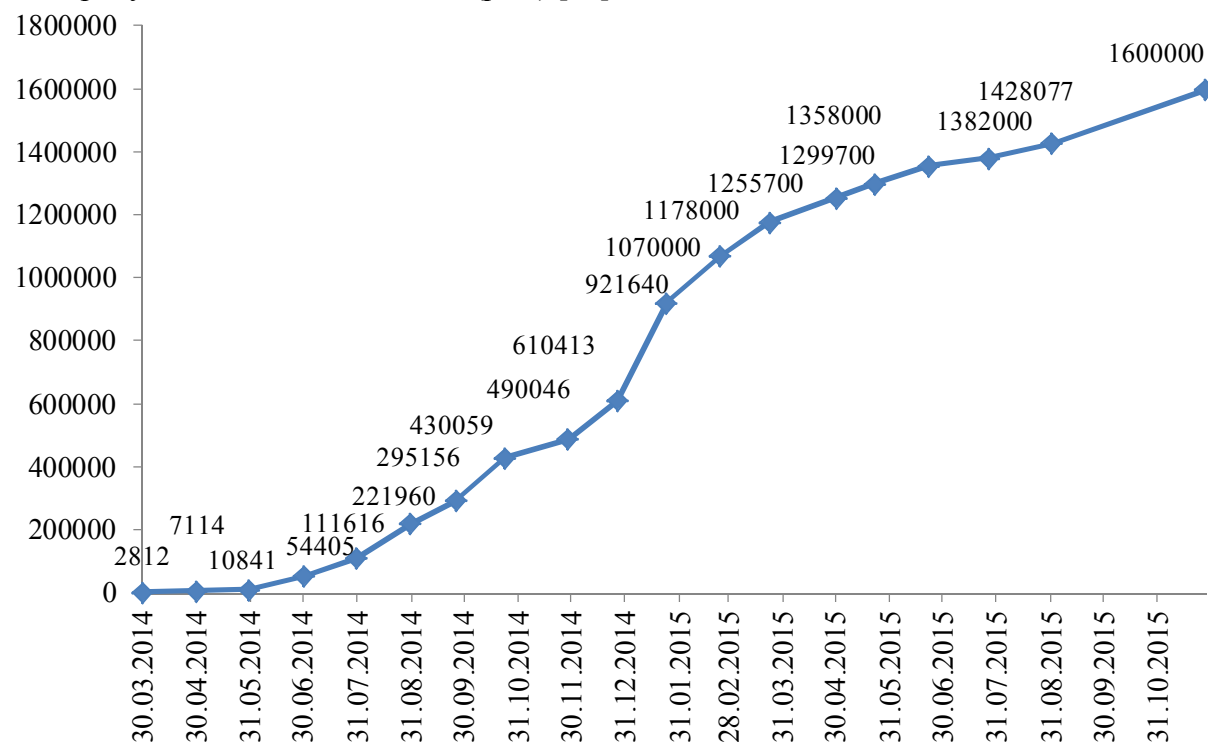

Рис. Кількість зареєстрованих ВПО в Україні, тис. осіб [14]

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Слід зауважити, що неофіційні оцінки зазначають удвічі більшу кількість ВПО. Відсутність реальних перспектив щодо повного припинення бойових дій та швидкого відновлення контролю держави над цими територіями матиме наслідок подальшого збільшення масштабів внутрішньої міграції населення.

Більшість ВПО з Донецької та Луганської області були змушені залишити свої домівки через активізацію збройного конфлікту в рідних містах. Більшість цих ВПО прибула з районів, де йде активна фаза конфлікту або мають місце гуманітарні наслідки конфлікту (відсутність води, продуктів харчування, ліків).

Необхідно зазначити, що найбільша кількість ВПО розміщена у регіонах, які безпосередньо оточують зону, охоплену конфліктом, – у мирних районах Донецької та Луганської областей, а також у Харківській, Дніпропетровській та Запорізькій областях (табл. 2). На ці ж регіони припадає найбільша частка пенсіонерів. Багато ВПО повернулися до північних районів Донецької області, а після припинення вогню деякі з них повернулися до зони, охопленої конфліктом.

Таблиця 2

Динаміка внутрішніх переміщень з Криму та Сходу України [14]

Регіон	березень 2014, осіб	серпень 2014, осіб	на 3 бе- резня 2015, осіб	Серпень 2015			
				осіб	у т. ч. частка (%)		
					пенсіонери	діти	працездатні
Вінницька	300	2608	10 700	12 148	31	21	46
Волинська	56	1053	3100	3644	26	27	44
Дніпропетровська	27	16 533	71 000	72 973	45	18	32
Донецька		56 545	390 500	530 274	69	9	18
Житомирська	11	3230	8300	9482	36	25	38
Закарпатська	11	1261	3000	3293	25	29	41
Запорізька	10	18 214	79 100	98 650	67	12	41
Івано-Франківська	240	1499	3400	3833	23	26	46
Київська та м. Київ	472	29 971	115 400	147 526	34	20	46
Кіровоградська		3377	8400	10 239	39	22	33
Луганська	32	15 087	138 500	208 325	73	8	11
Львівська	1526	5160	8300	9896	21	26	50
Миколаївська		3152	8500	8275	29	26	40
Одеська	5	8579	22 800	30 324	27	23	44
Полтавська		8630	25 500	28 658	42	20	33
Рівненська	25	1081	3200	3170	25	28	43
Сумська		2521	13 400	14 556	41	29	30
Тернопільська	26	992	2400	2623	28	25	42
Харківська		28 432	145 100	184 867	60	11	20
Херсонська	13	4043	10 500	12 435	36	24	35
Хмельницька	70	1985	6700	7124	33	25	37
Черкаська		3660	11 600	13 518	36	24	34
Чернівецька	20	1346	2300	2876	23	29	45
Чернігівська		2941	8000	9368	40	23	37
Разом	2812	221 960	1 100 000	1 428 077	X	X	X

Слід звернути увагу, що внутрішні переселенці стикаються з комплексом проблем, які пов'язані з вимушеною міграцією і потребують системного підходу до вирішення. Серед основних таких проблем слід відзначити такі: втрата більшості майна та усталених соціальних зв'язків; знищення або пошкодження житла; проблеми, пов'язані з відсутністю житла на новому місці; втрата документів; проблеми з працевлаштуванням і адаптацією до регіонального ринку праці; труднощі з отриманням на новому місці пенсій чи матеріальної допомоги, отриманням доступу до заблокованих банківських рахунків; проблеми адаптації та інтеграції на новому місці.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Визначення підходів до вирішення проблем ВПО повинне виходити з розуміння того, що «гібридна війна» має досить специфічний характер і часто унеможливує безпечне повернення громадян, впливає на характер вимушеного переміщення.

Звертаючи увагу на необхідність системного вирішення проблем ВПО в Україні, слід відзначити основні закони й нормативні акти, прийняті останнім часом, які складають основи національного законодавства. А саме:

– Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (№ 1207-VII від 15.04.2014) [15]. Закон стосується питань, що становлять інтерес для ВПО з Криму, наприклад, як вони можуть отримати допомогу по безробіттю, замінити документи, що посвідчують особу;

– Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (№ 1706-VII від 20.10.2014 р.), який прийнято з метою захисту та дотримання прав і свобод ВПО, їх повернення до покинутого місця проживання в Україні та реінтеграції [11]. Закон запроваджує єдиний державний реєстр переселенців, спрощує процедуру реєстрації осіб і вживає заходів, спрямованих на підвищення інформованості про роботу урядових агентств; надає гарантії захисту освітніх, майнових і трудових прав;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» (№ 505 від 01.10.2014) [16], яка встановлює щомісячну адресну допомогу особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції;

– Постанова Кабінету Міністрів України № 509 від 01.10.2014 «Про облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції» [17], в якій визначено порядок оформлення й видачі довідки про взяття на облік особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції;

– Розпорядження Кабінету Міністрів України № 588-р від 11.06. 2014 «Питання соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції». Згідно з цим документом Урядом затверджено план заходів, пов'язаних із соціальним забезпеченням громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції [18].

Звертаючи увагу на значну кількість пенсіонерів – ВПО, слід звернути увагу на проблему пенсійного забезпечення громадян. Для її вирішення Уряд доручив Пенсійному фонду України передати Ощадбанку перелік усіх переселених пенсіонерів для відкриття їм поточних рахунків, а потім спільно з банком проінформувати їх про необхідність звернення за виплатою пенсій в Ощадбанк. Крім того, ПАТ «Державний ощадний банк України» є призначеним уповноваженим банком, який відкриває та обслуговує поточні рахунки, куди зараховується грошова допомога ВПО та кошти на виплату їм пенсій.

Одним з ключових питань є працевлаштування ВПО. Наразі, на жаль, не впроваджено комплексної програми з їх працевлаштування. Робота з працевлаштування ведеться одразу декількома ініціативами за підтримки міжнародних донорів. Проте вони не можуть покрити потреби всіх ВПО, яким потрібна робота.

Державна служба зайнятості працює з ВПО, виконуючи великий обсяг роботи, який не можуть здійснювати недержавні установи. Однак проблема працевлаштування залишається актуальною (табл. 3).

Таблиця 3

*Інформація про надання послуг державної служби зайнятості
внутрішньо переміщеним особам, тис. осіб [3]*

Показник	Загальна кількість ВПО з 1 березня 2014 р. по 27 листопада 2015 р.
Отримували послуги служби зайнятості	61,6
з них: мали статус безробітного	45,5
отримували допомогу по безробіттю	36,8
Працевлаштовані всього, у т. ч. самостійно	16,8
у т. ч. безробітних	12,2
Проходили професійне навчання	3,3
Брали участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру	7,4
Отримували профорієнтаційні послуги	59,7

З метою вирішення проблеми працевлаштування було прийнято Постанову «Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015–2016 роки» [19]. Документом передбачено заходи, реалізація яких дозволить забезпечити зайнятість та знизити рівень безробіття серед ВПО. Також передбачається розпочати з 2016 року виплату одноразової допомоги ВПО для організації підприємницької діяльності. Уряд покладає великі надії на залучення інвестицій та волонтерських коштів, які б дозволили розширити сферу застосування праці ВПО. Однак кількість волонтерських коштів постійно зменшується, до того ж вони використовуються на забезпечення першочергових потреб ВПО, як підготовка дітей до школи, а міжнародні організації нині не готові фінансувати масштабні програми з працевлаштування.

Враховуючи вищевказане, серед основних складових комплексу заходів щодо системного вирішення проблем ВПО слід відзначити такі:

- забезпечення можливості для реалізації прав ВПО із соціального захисту (виплата пенсій, допомоги, субсидій тощо);
- продовження розроблення нормативної бази щодо врегулювання проблем ВПО;
- впровадження з метою системного вирішення проблем ВПО програмного підходу, формування та реалізація Державної програми, спрямованої на їх захист і підтримку, розширення можливостей зайнятості ВПО, у тому числі за допомогою впровадження спільних з міжнародними організаціями проектів;
- залучення неурядових організацій до вирішення проблем ВПО;
- сприяння з боку Міністерства освіти і науки України процесам отримання ліцензій відповідними навчальними закладами на провадження освітньої діяльності за найбільш затребуваними на ринку праці професіями та спеціальностями для професійного навчання ВПО;
- надання пільг з податків, зборів, орендної плати та інших платежів підприємствам і організаціям, які здійснюють шефську, спонсорську, благодійну діяльність;
- розширення можливостей для працевлаштування ВПО та їх адаптації до регіонального ринку праці за рахунок скорочення термінів їх перепідготовки, зорієнтованої на потреби конкретних роботодавців, безпосереднє стажування на робочих місцях підприємств, установ та організацій, індивідуальне та дистанційне навчання, а також визнання результатів неформального професійного навчання;
- формування механізму стимулювання працевлаштування через впровадження різноманітних компенсацій роботодавцям, наприклад, оплати праці чи підготовки;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– формування комплексу заходів, спрямованих на адаптацію та інтеграцію ВПО на новому місці, максимальне залучення переселенців до суспільного життя територій їх тимчасового перебування.

Висновки і пропозиції за даними дослідження. Перспективи подальших досліджень. Зростання чисельності ВПО є однією з характерних тенденцій розвитку сучасних міграційних процесів у світі, що обумовлено різними факторами економічного та політичного характеру. В Україні ця категорія осіб була зафіксована вперше починаючи з 2014 року. Однак країна вже увійшла в першу десятку країн з найбільшою кількістю ВПО. Покинувши власні домівки, ці громадяни стикаються з цілим комплексом проблем, які потребують негайного вирішення на основі системного підходу. В межах системного вирішення проблем ВПО пропонується формування комплексу відповідних заходів. Взагалі, сьогодні існує потреба у формуванні концепції захисту й підтримки ВПО та формуванні національних інструментів надання допомоги.

Список використаних джерел

1. *Балакірева О.* Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб [Електронний ресурс] / О. Балакірева // Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування : матеріали круглого столу (9 липня 2014 р.). – Режим доступу : <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html>.
2. *Балакірева О.* Трудовий потенціал та рівень державної підтримки внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс] / О. Балакірева // Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27 лютого 2015 року). – Режим доступу : http://www.idss.org.ua/arhiv/2015_27_02_Balakireva.ppt.
3. *Солодько А.* Захист соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб: першочергові завдання для України [Електронний ресурс] : [звіт] / А. Солодько, Т. Доронюк. – Режим доступу : http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/045/original/CSR_IDP.pdf?1400493355.
4. *Солодько А.* Вироблення політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні [Електронний ресурс] : [звіт] / А. Солодько, Т. Доронюк. – Режим доступу : http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/sedos_policy_idps.pdf.
5. *Лібанова Е. М.* Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України [Електронний ресурс] / Е. Лібанова // Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27 лютого 2015 року). – Режим доступу : http://www.idss.org.ua/arhiv/2015_27_02.
6. *Малиновська О. А.* Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз [Електронний ресурс] : [аналітична записка] / О. А. Малиновська. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf.
7. *Малиновська О. А.* Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду [Електронний ресурс] : [аналітична записка] / О. А. Малиновська. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_probl-a598d.pdf.
8. *Макарова О. В.* Реінтеграції внутрішньо переміщених осіб до місцевих ринків праці та запровадження активних програм зайнятості / О. В. Макарова // Ринок праці та зайнятість населення. – 2015. – № 1. – С. 7–10.
9. *Семигіна Т. В.* Соціальна підтримка внутрішніх переміщених осіб / Т. В. Семигіна, Н. Є. Гусак, С. О. Трухан // Український соціум. – 2015. – № 2 (53). – С. 65–72.
10. *Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны* [Електронний ресурс] / Экономический и социальный Совет ООН (ЭКОСОС), 22 июля 1998, E/CN.4/1998/53/Add.2. – Режим доступа : <http://www.refworld.org.ru/docid/50b345932.html>.
11. *Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб* [Електронний ресурс] : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

12. *People internally displaced by conflict and violence. Global Overview 2014* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.internal-displacement.org/assets/publications/2014/201405-global-overview-2014-en.pdf>.

13. *Strategic response plan for Ukraine 2015* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.humanitarianresponse.info/operations/ukraine/document/2015-ukraine>.

14. *Internal Displacement Map* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/1244-internal-displacement-map>.

15. *Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України* [Електронний ресурс] : Закон України від 15.04.2014 № 1207–VII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

16. *Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-п>.

17. *Про облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-п>.

18. *Питання соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції* [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.06. 2014 № 588-р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/588-2014-р>.

19. *Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015–2016 роки* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 8.07. 2015 р. № 505. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248359035>.

УДК 331:332.1

М.П. Бутко, д-р екон. наук

Т.В. Пепа, д-р екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

А.П. Неживенко, канд. екон. наук

Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, Україна

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОНОМІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Н.П. Бутко, д-р екон. наук

Т.В. Пепа, д-р екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

А.П. Неживенко, канд. экон. наук

Винницкий национальный технический университет, г. Винница, Украина

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОЦЕНКЕ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА

Mykola Butko, Doctor of Economics

Taras Pepa, Doctor of Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

Alla Nezhyvenko, PhD in Economics

Vinnitsia National Technical University, Vinnitsia, Ukraine

METHODICAL APPROACHES TOWARD ECONOMIC ASSESSMENT OF THE LABOUR POTENTIAL

Стаття присвячена обґрунтуванню методів економічного оцінювання трудового потенціалу з використанням наявних підходів та пошуку оновлених методичних прийомів. Розглянуто та проаналізовано групу показників, які доцільно використовувати під час проведення оцінювання трудового потенціалу.

Ключові слова: трудовий потенціал, оцінка трудового потенціалу, методи, методика, система показників.

Статья посвящена обоснованию методов экономической оценки трудового потенциала с использованием имеющихся подходов и поиска обновленных методических приемов. Рассмотрены и проанализированы группы показателей, которые целесообразно использовать при проведении оценки трудового потенциала.

Ключевые слова: трудовой потенциал, оценка трудового потенциала, методы, методика, система показателей.

The article focuses on substantiating methods of economic evaluation of the labour potential with the application of existing approaches as well as identifying renewed methodological instruments. Reviewed and analyzed is the group of indicators which are advisable for usage in the course of the labour potential evaluation.

Key words: labor potential, assessment of the labor potential, methods, methodology, system of indicators.

Постановка проблеми. У вирішенні комплексу соціально-економічних проблем трансформаційного періоду важлива роль належить сукупному ресурсному потенціалу, серед складових якого особливе значення має трудовий потенціал як один із головних та невід'ємних факторів суспільного виробництва. Трудовий потенціал країни та її регіонів досі залишається одним із найважливіших індикаторів економічного активного населення. За своєю суттю він являє собою сукупну чисельність населення з наявністю певних ознак, зокрема здоров'я, освітнього, фахового та інтелектуального рівня, психологічних особливостей та менталітету, які здатні здійснювати трудову діяльність.

У сучасних умовах, враховуючи гостроту переходу до нової якості суспільного розвитку в системі світових відносин, зростає роль і значущість формування та використання трудового потенціалу в забезпеченні стабільного розвитку країни. Це зумовлює необхідність пошуку нових підходів та напрямів більш ефективного розвитку. Така необхідність обумовлена, насамперед, негативними демографічними процесами, неоптимальною міграцією, нестачею кваліфікаційних кадрів, нераціональною професійною підготовкою, важливістю підвищення якості життя.

Однією із важливих проблем у забезпеченні стійкого економічного розвитку в контексті формування трудового потенціалу є оцінювання його використання. В умовах ри-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

нкового господарювання комплексне оцінювання трудових можливостей країни, регіону чи галузі потребує достовірної інформації про реальний стан їх трудового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження трудового потенціалу, розроблення методичних підходів щодо аналізу та оцінювання його становлення, розвитку та використання знайшли відображення у працях зарубіжних і вітчизняних учених, а саме А. Артуса, Д. Богині, К. Брюстера, О. Власюка, І. Гнибіденка, О. Грішнкової, А. Гриненка, І. Джаїн, М. Долішнього, Т. Заяць, А. Колота, А. Левіна, Е. Лібанової, О. Макарової, В. Новікова, В. Онікієнка, А. Ревенка, Н. Римашевської, В. Рутгайзера, У. Садової, Л. Семів, В. Скуратівського, В. Сьомченко, Л. Шаульської та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. При достатньо глибоких дослідженнях окремих аспектів формування, становлення та задіяння в практику трудового потенціалу, виявленні сукупності якостей, які характеризують працездатність, залишається поки що деякі невирішені проблеми. Так, дослідження трудового потенціалу є недостатнім з погляду оцінювання стану та розвитку науково-методичної бази вимірювання кількісних і якісних його характеристик та ефективності використання.

Метою статті є узагальнення наявних та обґрунтування авторських методичних підходів до оцінювання ефективності формування та використання трудового потенціалу регіону в контексті децентралізації владних повноважень та активізації процесів євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Трудовий потенціал як сукупність працездатного населення з його знаннями, вміннями, досвідом, духовними та культурологічними цінностями, традиціями перетворюється у стратегічний ресурс сталого розвитку, що потребує оцінювання його у складі продуктивних сил і регіональної економіки.

Методичні підходи до оцінювання трудового потенціалу зумовлюють необхідність враховувати інтегральні підходи щодо оцінки цієї категорії, тобто поєднання кількісних та якісних домінант, зумовлюючи ретельний відбір тих індикаторів, які дають змогу оцінити його кількісно-якісні параметричні характеристики [1]. Важливим та необхідним є забезпечення їх придатності для міжрегіональних порівнянь з метою виявлення територіальних особливостей трудового потенціалу та тенденцій людського розвитку. Це потрібно для обґрунтування диференційованих заходів соціальної політики держави з метою забезпечення ефективного використання трудового потенціалу як на рівні окремих регіонів, так і країни в цілому.

З метою детального оцінювання якісних характеристик трудового потенціалу доцільно провести його структурування, виділивши основні категорії населення, що є його носіями. Здійснити ґрунтовний аналіз окремих структурних елементів, що утворюють сукупність економічно активного населення, можливо за допомогою визначення показників, що найбільш повно дозволяють якісно охарактеризувати цю групу населення. Оцінка якісних характеристик у різних вікових, статевих, освітніх та інших групах населення буде різнитися, адже носії трудового потенціалу різних груп населення перебувають під впливом багатьох чинників, що мають різнобічний характер дії і формують неоднакові умови їх реалізації. Тому для оцінювання кожної зі складових трудового потенціалу необхідним є обґрунтування специфічної системи індикаторів і специфічних методик розрахунку [5].

Основою методичних положень щодо економічного оцінювання трудового потенціалу є дослідження його відтворювального циклу, який складається з фаз формування та використання. У фазі формування здійснюється накопичення кількісних та якісних характеристик індивідуальних трудових потенціалів, їх інтегрування у суспільному виробництві, розподілення за сферами економічної діяльності та за просторовою ознакою. Використання трудового потенціалу є кінцевою фазою відтворення трудового потенціалу.

Основними методами виявлення й оцінювання трудового потенціалу є порівняльний та кореляційний. Порівняльний метод дає змогу визначити динаміку процесів, що характеризують кількісні та якісні параметри трудового потенціалу й здійснити прогноз їх подаль-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

шого розвитку. Кореляційний метод дає змогу з'ясувати зв'язок між процесами розвитку суспільства й розвитком трудового потенціалу. Це сприятиме оцінці результативності соціальної політики держави щодо підвищення рівня життя населення та особливо тієї частини, яка безпосередньо бере участь у створенні суспільного багатства [9].

Під час аналізу результативності соціальної політики держави щодо відтворення людського потенціалу регіону доцільно використовувати дві групи показників: 1) показники, що дають змогу оцінити кількісні та якісні характеристики трудового потенціалу; 2) показники, що характеризують результативність заходів щодо соціального розвитку.

Початковим етапом визначення кількісно-якісної характеристики трудових ресурсів є оцінювання чисельності та складу осіб, здатних і готових працювати. На практиці для цього найбільш придатний такий статистичний показник, який відображає економічну активність населення, тобто ту частину населення, яка протягом досліджуваного періоду забезпечує пропозицію робочої сили для суспільного виробництва.

Цей показник найбільш повно відображає кількісну сторону трудового потенціалу, оскільки до економічно активного населення, крім населення у працездатному віці, належать також працюючі особи в непрацездатному віці (підлітки та особи пенсійного віку, які мають право на пенсію на пільгових умовах чи за віком), зайняті чи безробітні, які пропонують свою працю на ринку праці. Зрозуміло, що це більше, ніж чисельність населення.

Кількісна оцінка можливостей участі працездатного населення в суспільній праці залежить від багатьох якісних характеристик трудового потенціалу. Вона ґрунтується, з одного боку, на оцінці різних структур працездатного населення (стать, вік, рівень смертності, освітньо-інтелектуальні можливості тощо), які зумовлюють рівень розвитку здібності до праці. З іншого боку, якісна оцінка трудового потенціалу повинна доповнюватися показниками його соціально-економічної структури (галузевої і професійної) для виявлення міри відповідності потребам ефективного використання матеріальних складових економічного потенціалу [6; 7].

Оцінка кількісно-якісних параметрів трудового потенціалу є надзвичайно важливою у процесі функціонування і розвитку як окремого підприємства, так і економіки в цілому, оскільки від них залежать можливості використання виробничих, природних ресурсів, матеріально-технічної бази та обсяг виробництва суспільного продукту. При цьому варто зазначити, що трудовий потенціал є достатньо мінливою величиною, тому необхідно аналізувати чисельність та склад працездатного населення в динаміці, щоб заздалегідь виявляти негативні тенденції і своєчасно змінювати умови, що їх породжують.

Базуючись на наявних розробках та узагальнюючи і критично оцінюючи їх, до основних показників, що характеризують рівень та ефективність використання трудового потенціалу, можна віднести: коефіцієнт (рівень) зайнятості працездатного населення; коефіцієнт зайнятості всього населення; ступінь використання фонду робочого часу; коефіцієнт сезонності; рівень продуктивності праці; рівень оплати праці; рівень використання інших ресурсів та інші показники [5].

Коефіцієнт (рівень) зайнятості працездатного населення ($K_{зпн}$), або ж коефіцієнт (рівень) трудової участі ($K_{му}$), визначається як відношення загальної кількості працюючих ($ЗК_{пр}$) до чисельності економічно активного населення:

$$K_{зпн} (K_{му}) = \frac{ЗК_{пр}}{Ч_{прв}}. \quad (1)$$

Коефіцієнт зайнятості всього населення ($K_{звн}$) – це відношення кількості працюючих ($ЗК_{пр}$) до загальної чисельності економічно активного населення ($Ч_{ен}$):

$$K_{звн} = \frac{ЗК_{пр}}{Ч_{ен}}. \quad (2)$$

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Обчислювати цей показник варто як щодо працездатних працівників (населення), так і до працівників (населення) з обмеженою працездатністю.

Виходячи з поняття економічної активності, можна виділити достатньо важливий чинник, що суттєво впливає на використання трудового потенціалу – трудову активність, яка відображає можливості та бажання працездатної особи чи групи осіб втілювати набуті знання й досвід на практиці за певну винагороду для задоволення матеріальних і моральних потреб. Відповідно, одним із показників використання трудового потенціалу є рівень трудової активності всього населення, який можна розрахувати, враховуючи населення в економічно активному віці (чоловіки і жінки від 16 до 70 років). Цей показник буде розраховуватись як відношення чисельності економічно активного населення до всього обстеженого населення (сума економічно активного й економічно неактивного населення).

Показник рівня працездатності всього населення ($PP_{вс}$) практично співзвучний рівню трудової активності, проте при його розрахунку береться до уваги все населення незалежно від віку. Визначається він як відношення чисельності населення працездатного віку ($ЧСН_{нв}$) до загальної кількості населення ($ЗКН$):

$$PP_{вс} = \frac{ЧСН_{нв}}{ЗКН}. \quad (3)$$

Ступінь використання фонду робочого часу в суспільному виробництві та інших сферах трудової діяльності характеризується коефіцієнтом використання робочого часу ($K_{врч}$), який визначається діленням фактичної кількості відпрацьованих постійними працівниками людино-днів (людино-годин) ($\sum T_{л-д(л-г)}$) на нормативно можливий фонд робочого часу ($\sum T_{м.ф.р.ч.}$), причому слід зазначити, що якщо цей коефіцієнт дорівнює одиниці, то це свідчить про раціональне використання трудового потенціалу:

$$K_{врч} = \frac{\sum T_{л-д(л-г)}}{\sum T_{м.ф.р.ч.}}. \quad (4)$$

Коефіцієнт сезонності ($K_{сз}$) визначається діленням кількості відпрацьованих людино-днів у цьому місяці ($T_{л-д д.м.}$) на середньомісячну кількість відпрацьованих людино-днів ($T_{л-д с/м}$):

$$K_{сз} = \frac{T_{л-д д.м.}}{T_{л-д с/м}}. \quad (5)$$

Економічне навантаження всього населення ($ЕН_{вн}$) розраховується як відношення чисельності всього населення, яке молодше ($ЧВН_{мнв}$) і старше працездатного ($ЧВН_{снв}$) віку, до загальної кількості населення ($ЗКН$):

$$ЕН_{вн} = \frac{ЧВН_{мнв} + ЧВН_{снв}}{ЗКН}. \quad (6)$$

Економічне навантаження працюючого населення ($ЕН_{нн}$) розраховується як відношення чисельності працюючого населення, що молодше ($ЧПРН_{мнв}$) і старше працездатного ($ЧПРН_{снв}$) віку, до загальної чисельності працюючого населення працездатного віку ($ЗЧПН_{нв}$):

$$ЕН_{нн} = \frac{ЧПРН_{мнв} + ЧПРН_{снв}}{ЗЧПН_{нв}}. \quad (7)$$

Рівень продуктивності праці, оплати праці, використання інших ресурсів (землі й основних засобів виробництва) у своїй сукупності та взаємозв'язку становлять систему використання трудового потенціалу території. Їх можна обчислювати як стосовно всіх працівників, так і щодо їх статево-вікових та професійно-кваліфікаційних груп. На їх

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

основі можна визначити невикористані цілорічні або сезонні резерви робочої сили регіону, галузі в результаті неповного залучення працівників до суспільного виробництва або неповного використання фонду їх робочого часу.

Продуктивність праці відображає можливості окремого робітника виробляти певну кількість продукції чи виконувати певний обсяг роботи за одиницю робочого часу або кількість витраченого часу на виробництво одиниці продукції чи обсяг роботи. Тільки на його основі можна виміряти сукупну економію праці, що отримується від використання трудового потенціалу, спрогнозувати економію праці на перспективу. Як зазначають в одній із своїх праць В.С. Дієсперов та Л.Ф. Кондратенко [3], продуктивність праці – найважливіша характеристика стану економіки країни та окремих галузей. За її розмірами та динамікою можна оцінювати розвиток продуктивних сил, ступінь освоєння науково-технічного прогресу, використання трудового потенціалу. Крім того, вони підкреслюють, що продуктивність праці визначає рівень життя населення. Праця за ефективної економіки найдорожчий фактор, що підтверджується рівнем її оплати, тому в ринкових умовах підприємства з високими трудовими затратами, як правило, не виживають.

Узагальнений показник суспільно-господарської ефективності праці по країні в цілому, який розраховується за допомогою віднесення основних макроекономічних показників (валовий національний продукт (ВНП), валовий внутрішній продукт (ВВП), національний дохід (НД)) до чисельності зайнятих у суспільно-господарському виробництві (Чз), можна визначити таким чином:

$$ПП = \text{ВНП}(\text{ВВП}) / \text{Чз}. \quad (8)$$

На підприємстві розрахунок продуктивності праці здійснюється зіставленням результатів праці у вигляді обсягів виробленої продукції чи виконаних робіт із затратами праці. При розрахунку враховується зв'язок цих величин, у результаті чого розрізняють такі показники продуктивності праці: 1) прямий, який визначається через зіставлення обсягу виготовленої продукції, обсягу робіт із робочим часом, чисельністю працівників, який відповідно відображає виробіток певної кількості продукції за одиницю робочого часу чи одним працівником за певний період; 2) непрямий (обернений), який відображає затрати робочого часу на одиницю виготовленої продукції. Отже, за допомогою прямого показника виражається зростання продуктивності праці через збільшення обсягу продукції за одиницю часу, а непрямого – визначається економія праці, витраченої на випуск одиниці продукції [6].

На сукупну здатність до праці впливає велика кількість чинників, врахування яких є важливим у процесі дослідження трудового потенціалу та пошуку напрямів його формування, збереження, використання та розвитку. До основних із них варто віднести [10]: забезпечення умов природного приросту; забезпечення кваліфікованої роботи з підбору кадрів; підвищення рівня організації праці; підвищення кваліфікації та закріплення набутих навичок працівників; формування належних умов праці та її охорони; забезпечення рівня оплати праці відповідно до трудових вкладень; пом'якшення сезонності праці; забезпечення працівників (населення) пристойним житлом, комунальними, медичними послугами, закладами культури й освіти; створення умов для зміцнення здоров'я населення.

Разом з тим існують чинники, що призводять до зниження здатності до праці, вплив яких кількісно виміряти неможливо. Це, зокрема, поширення епідемічних і хронічних захворювань (у тому числі в дитячому віці), травми й нещасні випадки, які викликають втрати робочого часу, зниження працездатності людей, тимчасова втрата працездатності, передчасна смерть; інвалідність окремих громадян працездатного віку, що зберігають працездатність. Аналіз динаміки названих показників усе ж є важливою характеристикою якості трудового потенціалу, на який варто звертати увагу.

Трудовий потенціал є складною, поліструктурною комплексною системою, яка включає до свого складу різномірні за характером елементи, що мають різне хоча й односпрямоване функціональне призначення та своєрідний прояв залежно від завдань діяльності.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Це ускладнює формування інтегрального показника оцінювання трудового потенціалу, який має характеризувати умови його відтворення, фізичний стан населення, рівень матеріального добробуту, віддзеркалюючи умови життя, можливість одержання відповідного рівня освіти й медичного обслуговування та ін. Одним із узагальнених методичних підходів визначення інтегрального індикатора, який відображає рівень його реалізації, може бути визначення й оцінювання його ефективності та використання через розкриття ієрархічної структури впливу комплексу чинників, сформованих у відповідні блоки, зокрема: блоку демографічних показників (чисельність працездатного та економічно активного населення, природний приріст населення, середня тривалість життя, міграційний рух населення, демографічне навантаження на населення, безробіття); показників економічного блоку (зайнятість населення, сумарний дохід, грошові витрати, рівень забезпечення житлом, витрати на професійне навчання, вимушена неповна зайнятість, вивільнення робітників, навантаження на одне робоче місце, заборгованість по заробітній платі); блоку соціальних умов (рівень розвитку медичного та культурного обслуговування населення, кількість працюючих у незадовільних умовах праці); блоку 4 соціальних умов (рівень розвитку сфери медичного та культурного обслуговування, кількість працюючих у незадовільних умовах праці, якість життя, безпечність умов праці, дієвість системи соціального захисту та соціального забезпечення); екологічний блок (рівень забруднення навколишнього середовища – викиди шкідливих речовин в атмосферу, скидання забруднених вод). Деякі з наведених показників мають стимулюючий, а інші дестимулюючий, деструктивний характер, а показник матеріального благополуччя є індикатором можливого забезпечення населення фізичних, соціальних, інтелектуальних та духовних потреб.

Інтегральний показник на основі структуризації сфер впливу на трудовий потенціал та систематизації умов його забезпечення характеризує рівень ефективності формування та реалізації, вираженням яких є трудова діяльність, ступінь використання знань і вмій у праці відповідно до кваліфікації виконуваним функціям.

Варто відзначити, що трудовий потенціал є багатокомпонентним і ефективність його використання залежить не тільки від наявності відповідних ресурсів, але й оптимального їх залучення в господарський оборот. Умовно його на основі інтегрального оцінювання як системної сукупності як основи для порівняльних характеристик можна визначити:

$$STP = \sum (ТПд + ТПе + ТПс + ТПек), \quad (9)$$

де $ТПд$ – демографічного блоку, $ТПе$ – економічного блоку, $ТПс$ – соціального, $ТПек$ – екологічного.

Трудовий ресурсний потенціал характеризується часовою складовою, що потребує оцінки його потужності на певний період, включаючи не тільки реальний наявний масштаб потенціалу, а його потенційні можливості за рахунок оптимізації та включення невикористаних резервних і освоєння додаткових за певний часовий проміжок із використанням у суспільному виробництві:

$$STP_t = \sum (TP_{et} + TP_{net} + \Delta TP_t), \quad (10)$$

де STP_t – сукупний трудовий потенціал, розрахований за час t ;

TP_{et} – трудовий потенціал, використаний за час t ;

TP_{net} – трудовий потенціал, не використаний у поточному часовому періоді t для потреб суспільного виробництва;

ΔTP_t – додатковий резервний трудовий потенціал, що виник за період t у використанні в суспільному виробництві.

На основі використання запропонованої системи показників та наданого методичного підходу до оцінювання розвитку й ступеня використання трудового потенціалу можливим є проведення порівняльної характеристик потенціалу трудової діяльності у

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

просторовому вимірі на основі здійснення ранжування регіонів для обґрунтування напрямів їх перспективного розвитку.

Трудовий потенціал суспільства, галузі, регіону, території, підприємства не є постійною величиною, оскільки його кількісні та якісні характеристики постійно змінюються під дією великої кількості чинників. Крім того, варто зауважити, що чим краще розвинутий трудовий потенціал та потенційні можливості того чи іншого об'єкта дослідження, тим більше шансів на розвиток галузі, регіону, території, підприємства з погляду випуску продукції, її якості, освоєння нових видів продукції, оптимізації виробничо-господарської діяльності, впровадження досягнень НТП тощо [9].

Таким чином, процес формування й використання трудових потенційних можливостей потребує постійного аналізу на обґрунтування багатьох основних показників, що характеризують ефективність його використання, а отже, виявлення та запобігання негативних тенденцій. Варто забезпечити поступове переміщення трудового потенціалу з площини негативної динаміки у площину зростання.

Висновки і пропозиції. Трудовий потенціал, як ресурси праці, що віддзеркалюють можливості населення до трудової діяльності, зокрема виробничої, інноваційної, підприємницької з урахуванням умов і якості їх використання у сфері праці, знаходиться в прямій залежності від реалізації механізму його збереження та розвитку на основі комплексного оцінювання передумов і факторів та характеристик його функціонування.

Оцінювання сучасних тенденцій розвитку трудового потенціалу та обґрунтування напрямів його перспективного розвитку потребує використання різноманітних методів з врахуванням соціально-економічної ситуації в регіоні й у країні в цілому, кількісної та якісної характеристики трудового потенціалу, умов трудової діяльності й життя його носіїв, визначення динаміки й тенденцій розвитку цих параметрів. Такий підхід у процесах формування, розвитку, нарощування та використання трудового потенціалу сприятиме забезпеченню позитивних змін та підвищення ефективності його діяльності, слугуватиме важливою підвалиною забезпечення нормальних умов життєдіяльності, зростанню благоустрою населення.

Список використаних джерел

1. *Бондаренко В. М.* Ресурсний потенціал регіону: методологія формування та перспективи використання / В. М. Бондаренко. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2012. – 400 с.
2. *Бутко М. П.* Методичні підходи до дослідження функціонування регіональних ринків праці / М. П. Бутко, Б. М. Ворвинець // Регіональна економіка. – 2014. – № 4 (74). – С. 95–107.
3. *Дієсперов В. С.* Фактори продуктивності праці / В. С. Дієсперов, Л. Ф. Кондратенко // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 46–53.
4. *Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз* : монографія / за ред. Е. М. Лібанової. – К., 2007. – 367 с.
5. *Матвієнко П.* Узагальнююча оцінка розвитку регіонів / П. Матвієнко // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 26–35.
6. *Махсма М. Б.* Економіка праці та соціально-трудова відносини : навч. посіб. / М. Б. Махсма. – К. : Видавництво Європейського ун-ту, 2009. – 188 с.
7. *Оникиєнко В. В.* Вопросы методологии и методы исследований трудовых ресурсов / В. В. Оникиєнко. – К. : Наукова думка, 1978. – 183 с.
8. *Пирожков С. І.* Демографічний і трудовий потенціал / С. І. Пирожков. – К. : КНТЕУ, 2008. – 934 с.
9. *Сьомченко В. В.* Методичні основи оцінки ефективності використання трудових ресурсів на підприємствах харчової промисловості / В. В. Сьомченко, А. В. Череп // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2013. – № 4. – С. 76–84.
10. *Шаульська Л. В.* Стратегія розвитку трудового потенціалу України / Л. В. Шаульська. – Донецьк : Ін-т економіки промисловості НАН України, 2005. – 502 с.

УДК 351:87.047:331.215.4

О.В. Гарашук, д-р екон. наук

Державна інспекція навчальних закладів України, м. Київ, Україна

В.І. Куценко, д-р екон. наук

ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», м. Київ, Україна

ОСВІТНЯ ДОМІНАНТА ЯК КАТАЛИЗАТОР ДИНАМІЧНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

А.В. Гарашук, д-р экон. наук

Государственная инспекция учебных заведений Украины, г. Киев, Украина

В.И. Куценко, д-р экон. наук

ГУ «Институт экономики природопользования и устойчивого развития Национальной академии наук Украины», г. Киев, Украина

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДОМИНАНТА КАК КАТАЛИЗАТОР ДИНАМИЧЕСКОГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Olena Harashchuk, Doctor of Economics

State Inspection Educational Institutions of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Vira Kutsenko, Doctor of Economics

State Institution "Institute for Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine

EDUCATION DOMINANT AS A CATALYST OF DYNAMIC SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

З'ясовано, що освіта являє собою інструмент, який сприяє розвиткові впевненості людини у собі, що дозволяє їй знайти кращу роботу. Загалом, освіта позитивно впливає на конкурентоспроможність країни. Розкрито взаємозв'язок і взаємозалежність освіти й економічного та соціального розвитку. Для підвищення впливу освіти на соціально-економічні показники підкреслено необхідність структурної трансформації навчальних планів і програм, активного залучення до цього процесу роботодавців, обґрунтовано освітню домінанту розвитку освіти як важливого чинника соціально-економічного зростання.

Ключові слова: освіта, якість освіти, динамічний соціально-економічний розвиток, домінанта.

Выяснено, что образование представляет собой инструмент, способствующий развитию уверенности человека в себе, что позволяет ему найти лучшую работу. В общем, образование положительно влияет на конкурентоспособность страны. Раскрыта взаимосвязь и взаимозависимость образования и экономического и социального развития. Для повышения влияния образования на социально-экономические показатели подчеркивается необходимость структурной трансформации учебных планов и программ, активного привлечения к этому процессу работодателей, обосновано образовательную доминанту развития образования как важного фактора социально-экономического роста.

Ключевые слова: образование, качество образования, динамичное социально-экономическое развитие, доминанта.

It is emphasized that education is a tool that promotes the development of human self-confidence that allows him to find a better job. In general, the formation of a positive effect on the country's competitiveness. Reveals the interrelationship and interdependence of education and socio-economic development. To increase the impact of education on socio-economic performance in the article emphasizes the need of structural transformation of curricula and programs, together with the active involvement of employers in this process, as well as settles the dominant educational development of education as an important factor of socio-economic growth.

Key words: education, quality education, dynamic socio-economic development, dominant.

Освіта – це вміння діяти за будь-яких життєвих ситуацій.

Дж. Хіттен

Актуальність теми дослідження. Нині соціально-економічна сфера України знаходиться «у глибокому піке». Підтвердженням цього є, скажімо, індекс людського розвитку, який у нашій країні є значно нижчим від середнього показника країн Європи та Центральної Азії. За рівнем добробуту населення наша країна посідає 87-е місце у світі. Суттєво відстає наша держава від країн Європейського Союзу й за показником конкурентоспроможності. А це, як підкреслюється у Стратегії інноваційного розвитку, залежить від професійного, освітнього та кваліфікаційного рівня населення в цілому та працюючого зокрема [21].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Інноваційна модель економічного розвитку України передбачає істотне підвищення її ефективності, зростання основних економічних показників. Цьому має сприяти багато чинників. Серед останніх важлива роль відводиться освітній домінанті.

Кінець ХХ століття засвідчив деформацію відносин людини з природою. А тому все гостріше постає питання визначення пріоритетів подальшого розвитку суспільства. Нині зростає роль Концепції сталого розвитку, що об'єднує економічну, соціальну та екологічну складові.

Показники сталого соціально-економічного стану країни багато в чому визначаються духовним розвитком, можливістю систематично отримувати та використовувати необхідну інформацію, яка тісно пов'язана з освітнім середовищем. В останньому освіта є могутнім адаптивним потенціалом сталого соціально-економічного розвитку, в якому інфраструктура має бути залучена до активної інноваційної політики, зорієнтованої на економіку знань з передовими світовими моделями її реалізації. Інноваційна політика, як зазначає А. Хуторський, – це свого роду інструментарій управління; це сукупність цілей, завдань, засобів, способів, методів, пріоритетів розвитку освітньої сфери. Ця сфера, як відомо, виконує як освітню, так і неосвітню (наукову, управлінську, фінансову, маркетингову, підприємницьку) діяльність [24]. Остання з названих діяльність вищого навчального закладу сприяє залученню фінансових ресурсів, дозволяє забезпечувати підвищення якості навчального процесу.

Нині технологічний розвиток України забезпечується в основному четвертим і лише частково – п'ятим та шостим технологічними укладами. Результатами цього є низький рівень продуктивності праці, економіки в цілому (рис.).

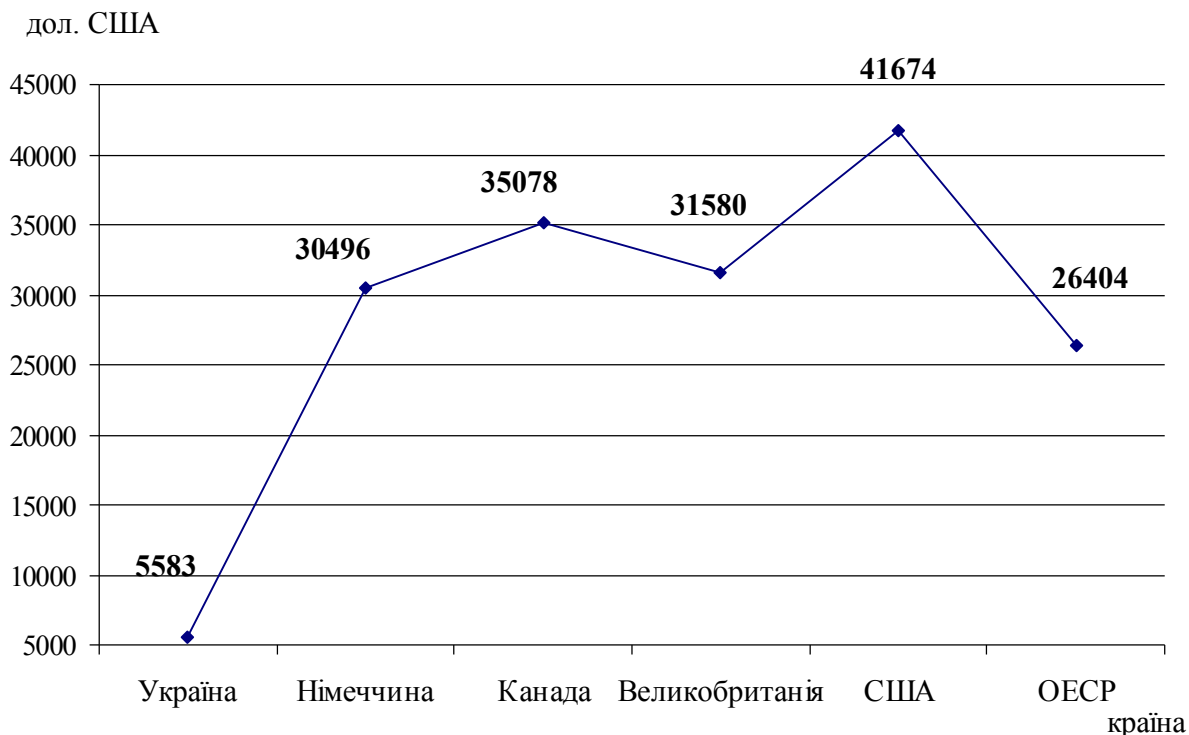

Рис. Величина ВВП на душу населення за показником купівельної спроможності, дол. США, 2012 р.

Як видно із рис., у порівнянні з високорозвиненими країнами, ВВП на душу населення в Україні є надзвичайно низьким. Подібна ситуація є і відносно продуктивності праці. Наприклад, у порівнянні зі США продуктивність праці, скажімо, у промисловості України становить лише 40–45 %, у сільському господарстві – 20 %, у будівництві – 30–35 % [16].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Подоланню відставань показників розвитку економіки України від розвинених країн має сприяти сфера освіти. Остання є головним чинником підвищення кваліфікації персоналу, оволодіння широкими масами населення сучасними знаннями. Зазначені проблеми досліджувало багато науковців. Серед них: В. Байденко, Г. Беккер, М. Бекура, Г. Берадивський, В. Болотов, З. Варналія, В. Васильєв, А. Василюк, М. Вебер, Д. Джонстоун, Е. Дюркхейм, Г. Зберовський, І. Зязюн, Н. Кельчевська, Л. Кога, Ю. Корчагін, В. Кремень, Г. Лукічев, І. Назімов, С. Олейнікова, В. Олійник, В. Серов, М. Срогович, А. Субетті, В. Ценкевич, А. Чухно та багато інших.

Разом із тим в опублікованих роботах, на наш погляд, ще недостатньо висвітлені питання взаємозв'язку та взаємозалежності економіки, соціальної сфери й освіти, вплив освітньої домінанти на забезпечення сталого розвитку. Тому метою нашого дослідження є пошук шляхів підвищення впливу освітнього чинника на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом в економіці України відбуваються важливі зміни, що ґрунтуються на основі освітньої діяльності. Нині економіка є показником і соціального розвитку. Освітній рівень населення є одним із трьох сегментів, покладених фахівцями Програми розвитку ООН у розрахунок індексу розвитку людського потенціалу. Освіта являє собою ефективний спосіб організації виробництва, економічного життя. Іншими словами, економіка орієнтована на прибуток, на його зростання, що забезпечується людиною, її освітнім потенціалом, освітнім рівнем.

У свою чергу, стан соціально-економічного буття певною мірою впливає на духовний, культурний і моральний стан суспільства. Високий освітній рівень суспільства сприяє досягненню суспільно-економічної конкурентоспроможності держави, є головною рушійною силою соціально-економічного прогресу країни.

Особливо чітко проявляється вплив освіти на економіку, на динаміку економічних процесів на ринку праці. На сьогодні підготовка кадрів, зокрема у вищих навчальних закладах, не відповідає реальним потребам ні економіки, ні суспільства. Отже, не дивно, що все більше роботодавців, які є основними споживачами кадрів, не задоволені рівнем їх підготовки.

Тому з усе більшою актуальністю постає проблема підвищення конкурентоспроможності випускників вищих навчальних закладів, усе гострішим є посилення впливу освітньої домінанти на соціально-економічний розвиток. У сучасних умовах не менш важливим завданням є і створення основи для взаємовизнання професійних сертифікатів випускників ВНЗ у межах формування міжнародних ринків праці [1].

До речі, останнього намагаються досягти і в інших країнах світу. Наприклад, Конфедерація асоціацій німецьких роботодавців у своєму Меморандумі щодо введення дворівневої вищої освіти містить заклик до університетів намагатись до більшої інтернаціоналізації вищої освіти.

У Національній доктрині розвитку освіти [14] останню визнано стратегічним ресурсом для поліпшення добробуту населення, основою розвитку особистості, суспільства, нації, держави, запорукою майбутнього України. Роль освітньої домінанти в розвитку економіки підвищується в умовах реформування не лише окремої галузі, а й адміністративно-територіальних одиниць. У сьогочасних умовах державна політика у сфері освіти спрямовується на посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі батьків, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій, фондів, засобів масової інформації у навчально-виховній, науково-методичній, економічній діяльності навчальних закладів, в оцінюванні якості знань [1].

Варто також нагадати, що освітня сфера нині є цілеспрямованою пізнавальною діяльністю людей з отримання знань. Як засвідчує світова практика, лише знання здатні сфо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

рмувати конкурентоспроможну економіку, забезпечити її зростання та підвищення добробуту населення. Поняття «знання» С. Гончаренко визначає як «особливу форму духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, що характеризується усвідомленням їх істинності» [4]. Знання – це кінцевий результат наукової діяльності щодо їх добування. Наукові знання зорієнтовані на дослідження закономірностей, оскільки вони пов'язані з теоретичною формою відображення світу.

В. Гриньова запропонувала такі види знань:

- теоретичні знання, необхідні для здійснення діяльності (терміни, поняття, правила, закони, наслідки законів, наукові факти, принципи, постулати, аксіоми, гіпотези, наукові теорії, ідеї);

- знання – засоби, що сприяють формуванню вмінь, виконанню певних дій, операцій (прикладні операції мислення, експериментальні знання методів і процедур);

- знання – цінності, що визначають ставлення педагога до оточуючої дійсності, формують різнобічну особистість (методологічні знання, історичні знання, наукові теорії, ідеї, принципи, факти, закони) [5].

У світі сьогодні формується економіка знань і знаннємістке суспільство, що сприяють сталому соціально-економічному розвитку. На жаль, в Україні не проглядається пряма кореляційна залежність між освітнім рівнем населення й позитивними змінами в соціально-економічній сфері; високий освітній рівень населення не позначається позитивно на впровадженні нових технологічних процесів у всі ланки соціальної та економічної сфер, а значить, і на забезпеченні сталого розвитку. Тобто у нашій країні існує дисбаланс між розвитком освіти, освітнім рівнем населення і сталим розвитком економіки.

Сьогодні виробництво потребує високоосвічених працівників, професіоналів. Скажімо, у США вже 75 % професій потребують вищого освітнього рівня, ніж це забезпечує середня школа. До речі, як свідчить статистика, чим вищим є освітній рівень працівників, тим вищим є і їх добробут. Отже, не дивно, що постійно зростає кількість осіб, охочих отримати вищу освіту, як, до речі, і кількість тих роботодавців, які бажають мати більше працівників з вищою освітою. Для досягнення цього у США, наприклад, лише місцеві фонди та фонди штатів фінансово підтримують навчання близько 5 млн студентів [5]. Адже з кількістю студентів пов'язаний і рівень освіченості населення країни. Останній, у свою чергу, відображає можливості людей набувати знання та здібності для здійснення їх повноправної та багатогранної участі в житті сучасного суспільства та особистого внеску кожного громадянина в цей процес, обумовлює ефективне використання людського потенціалу. Світова статистика свідчить, що чим вищим є освітній рівень населення, тим кращими є й соціально-економічні показники держави. В Україні, на жаль, останні, як зазначалось вище, є низькими (табл. 1).

Таблиця 1

*Динаміка основних показників соціально-економічного розвитку України,
% до попереднього року*

Показник	Темпи зміни			
	2011	2012	2013	2014
Індекс промислової продукції	107,6	93,3	95,7	89,9
Експорт товару	134,3	101,9	90,7	88,7
Імпорт товару	138,1	102,9	90,9	72,4
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників	117,6	114,9	107,3	105,9
Реальна заробітна плата одного штатного працівника	108,7	114,4	108,2	93,5
Кількість зареєстрованих безробітних	88,6	105,0	-	109,2

Джерело: [22].

Щоправда, за прогнозом експертів, ці показники мають суттєво покращитись у перспективі (табл. 2).

Таблиця 2

Прогноз основних показників соціально-економічного розвитку України

Показник	Одиниця виміру	2013	2020
Валовий внутрішній продукт на душу населення	тис. дол США	8,5	16,0
Інфляція	відсоток	19,0	1,7
Індекс глобальної конкурентоспроможності	місце в рейтингу	84	40
Рейтинг ведення бізнесу	місце в рейтингу	112	20
Середня очікувана тривалість життя населення	роки	71	74

Джерело: [22].

Досягненню зазначених у табл. 2 показників має сприяти активне впровадження в усі ланки економіки, у тому числі й освітянську, інновацій, посилення взаємозв'язку між освітою та економікою. Це виявляється перш за все в тому, що економіка ресурсно забезпечує функціонування освіти. А тому не дивно, що зниження економічних показників негативно позначається й на фінансуванні освіти. В Україні має місце недофінансування освітньої сфери. Наслідком цього є, як зазначалось вище, невідповідність підготовки кадрів реальним потребам економіки. Одним із показників цього – близько 90 % роботодавців негативно оцінюють якість підготовки кадрів, стверджуючи, що випускники вищих навчальних закладів відразу після їх закінчення не можуть включитись у виробничий процес. А це є, безперечно, однією з причин високого рівня безробіття в Україні, у тому числі й серед випускників ВНЗ.

Тому нині дуже важливим є як поліпшення ресурсного забезпечення освітньої сфери, так і приведення підготовки кадрів у відповідність з реальними потребами економіки. Сьогодні державні витрати на освіту в Україні (% до ВВП) є значно вищими, ніж у розвинених країнах світу. Однак ці обсяги не задовольняють потреби галузі, адже сама величина валового внутрішнього продукту в Україні є дуже низькою у порівнянні з іншими країнами (табл. 3).

Таблиця 3

Державні витрати на розвиток освіти в Україні та інших країнах світу, 2013 р.

Країна	ВВП на душу населення, дол США	Державні витрати на освіту, % до ВВП
Україна	6055	7,3
Німеччина	34437	4,6
Іспанія	27063	5,6
Італія	27069	4,7
Швеція	35045	7,3
Великобританія	32474	5,6
Фінляндія	32254	6,8
Франція	29819	5,9
Японія	30660	3,8
США	42486	5,4
Канада	35716	4,8

Джерело: [17; 20].

Тобто абсолютні показники не є зіставними. Тому обсяги фінансування освіти мають зростати. І вони мають бути спрямовані на формування нової моделі освіти, на підвищення якості підготовки кадрів. Останню категорію слід розглядати як соціально-економічну. При цьому необхідно мати на увазі той факт, що освіта функціонує не просто в економічному, а в конкурентному середовищі. В цих умовах стан освітньої сфери все більше залежить від уміння співпрацювати, співробітничати та завойовувати довіру серед громадян, розподіляти ризик з іншими суб'єктами господарювання, що нерідко конкурують між собою та стосовно можливості мінімізувати втрати.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Практика свідчить, що чим більшим є кількість економічних агентів співробітництва у сфері освіти, тим вищою є і її життєстійкість. Разом із тим слід зазначити, що зі збільшенням числа партнерів у конкурентному середовищі можуть збільшуватись ризики. Співробітництво може стати основою для формування стратегічних переваг, платформою для зниження ураженості та підвищення життєстійкості освітньої сфери в конкурентному економічному просторі. Саме конкурентна боротьба сприяє тому, щоб і в майбутньому залишатись лідером, привабливим для інвестицій, для притоку кваліфікованих кадрів як у кожному ланку освітньої сфери, так і в економіку в цілому. Хоча, зрозуміло, що намагання перемогти у конкурентній боротьбі будь-якою ціною не завжди приводить до позитивних результатів.

Це підтверджує і досвід США, де вже в 1990 р. була створена міжвідомча комісія з питань професійних умінь. До її складу ввійшли лідери бізнесу, представники сфери праці, освіти та урядових структур. Комісія порушила питання перед випускниками вищих навчальних закладів: або високі вміння, або ж низька зарплата. Для вирішення цієї дилеми було створено Національну раду по стандартам умінь, у межах якої розробляються стратегічні стандарти та оціночні процедури для 15 секторів економіки США [13].

Тісні контакти освіти та економіки являють собою важливу передумову для забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку. На освіту в цьому контексті припадає близько 28 % (до складу освітнього чинника включені такі показники: обсяг видатків зведеного бюджету на розвиток освіти, термін навчання у школі, частка молоді віком до 15 років, яка отримує освіту тощо). У системі показників Індексу людського розвитку ООН на освіту припадає третина (писемність дорослого населення; частка письменних серед сільського населення; частка письменних серед населення старше 15 років; індекс охоплення всіма видами освітньої діяльності; частка учнів/студентів у загальній чисельності населення тощо) [7].

Інтеграція освіти та виробництва найяскравіше виявляється у формі технопарків, де переважно відбувається концентрація підприємств навколо потужного науково-освітнього комплексу. Типовим прикладом тут є Силіконова долина (США), де зосереджено 20 % світового виробництва комп'ютерів та електронних компонентів. Усе це, як відомо, сконцентровано навколо Стенфордського університету. Потужні науково-освітні центри сформовано також навколо Гарвардського та Бостонського університетів і Массачусетського технологічного інституту. Досвід цих науково-освітніх центрів може бути корисним і для України.

При цьому слід мати на увазі, що вищі навчальні заклади мають самостійно формувати власні програми, досягати різноманіття у наданні суспільству освітніх можливостей залежно від змін на ринку праці. Адже, як стверджує В. Байденко, британські й німецькі освітяни стурбовані тим, що бізнес-спільнота схильна бачити освіту виключно через призму економічних інтересів [2].

Тому, щоб забезпечити зростаючу участь освіти в соціально-економічному розвитку, вона має бути безперервною. У Меморандумі про безперервну освіту Комісія Європейського Союзу (30.10.2000 р.) виділила шість основних ідей, які складають структурну основу й передбачають, що комплексна та послідовна стратегія безперервного навчання в Європі має бути спрямована на:

- гарантування загального та постійного доступу до навчання та отримання навичок, необхідних для стабільної активності в суспільстві знань;
- підвищення рівня інвестицій у людські ресурси, які є найважливішим активом у Європі та потребують першочергової уваги для їх розвитку;
- розроблення ефективних методів викладання та навчання для забезпечення безперервної освіти;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- значне вдосконалення способів участі громадян у навчанні, забезпечення прозорості та оцінювання його результатів, зокрема неформального й неофіційного навчання;
- гарантування якості отримання доступу до інформації та консультацій щодо можливостей безперервного навчання в різних місцях по всій Європі [7].

Важливо, щоб сама держава була зацікавлена у посиленні взаємозв'язку освіти та економіки і сприяла цьому. Позитивним прикладом у цьому контексті може служити досвід Швеції, де держава фінансує роботи у приватних фірмах молоді за рахунок надання протягом півроку керівникам підприємств субсидій у вигляді оплати 50 % витрат на створення нових робочих місць [8].

В Україні дотепер роботодавці ще недостатню увагу приділяють посиленню зв'язків освіти й виробництва саме на етапі навчання підготовки кадрів. Для подолання цього недоліку необхідно активніше залучати роботодавців до участі не лише у створенні та розвитку матеріально-навчальної бази, але й нових навчальних планів і програм.

Тісна співпраця ВНЗ і виробництва сприятиме прискоренню переходу як перших, так і других на інноваційний шлях розвитку, підвищенню загальної конкурентоспроможності. Успішність переходу вищого навчального закладу на інноваційний шлях розвитку залежить від його активності щодо опанування досягненнями науково-технологічного прогресу, від стійкості взаємозв'язків освіти й практики. Світовий досвід показує, що чим сильнішим є цей зв'язок, тим активніше зростають і можливості економіки для розроблення нових технологічних ідей та їх реалізації. Тобто в умовах швидкого старіння знань, у процесі підготовки кадрів акцент необхідно робити на вихованні в кожного фахівця потреби в постійному підвищенні свого індивідуального потенціалу через набуття нових знань та вмінь. Це має відбуватися не лише у процесі навчання, а й у процесі проходження студентами практики. В цьому мають бути зацікавлені всі суб'єкти – студенти, роботодавці, викладачі. Іншими словами, нині у розвитку освіти, у забезпеченні її зв'язку з соціально-економічним комплексом покликані брати активну участь як освітяни, так і роботодавці, що мають розширювати різні форми співробітництва, знати та враховувати інтереси один одного, діючи спільно й узгоджено. Сьогодні, як свідчить статистика, на ринку праці найменші шанси щодо працевлаштування мають випускники економічних, управлінських, юридичних спеціальностей. Відсоток їх працевлаштування протягом останнього періоду не перевищує 40 %. У цих умовах надзвичайно важливим є підвищення цього показника. Не дивно, що і на Конференції міністрів освіти (2005 р., Норвегія) підкреслювалась необхідність підвищення ролі професійних асоціацій роботодавців у створенні нових навчальних планів і програм підготовки кадрів. Вищі навчальні заклади і підприємства мають знати прогностичні потреби, інтереси і можливості один одного. І це має виявлятися уже на етапі проходження практики студентами, що має відповідати новим реаліям часу. А тому під час підготовки до практики необхідно виявляти новаторство, використовувати нові моделі взаємодії між вищим навчальним закладом і роботодавцем. Водночас мають бути впроваджені й практико-орієнтовані технології в освітній процес. Адже практика для студента – це середовище формування їх професійних якостей. Такий підхід сприятиме й забезпеченню випускників професійними компетенціями, що відповідають новим вимогам ринку праці, впливатиме на формування культури саморозвитку, нарощування професійних знань та вмінь, інструментів неперервної освіти. Все це в подальшому позитивно позначиться на забезпеченні динамічного соціально-економічного розвитку України.

Висновки. Щоб подолати соціально-економічну кризу, необхідно постійно вдосконалювати освітню сферу*, підвищувати рівень освіченості населення. Цьому має сприя-

* Освітня сфера, як зазначається у Вікіпедії, – це складова частина економіки.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ти відкритість освітнього простору, що дозволяє його суб'єктам та об'єктам вільно переміщатись та працювати на території країн Європейського Союзу. Україна має досить високий індекс освіченості населення. Проте він допоки не забезпечує адекватний рівень життя українського народу, який істотно залежить від доступності якісних освітніх послуг. Статистика ж засвідчує, що у світі існує пряма залежність між рівнем освіти та добробутом населення. Тобто чим вищий освітній рівень населення, тим вищими є і показники рівня його добробуту. В Україні ж спостерігається протилежна тенденція. Нині в нашій країні має місце високий освітній рівень її громадян і водночас досить високий показник бідності. А це значить, що посилення впливу освітньої домінанти на соціально-економічне зростання необхідно забезпечити перш за все за рахунок більш ефективного використання людського, зокрема освітнього потенціалу, вдосконалити механізм державного управління освітньою галуззю.

У подальшому поліпшення підготовки фахівців у вищій школі України для галузей реальної економіки має бути забезпечене спрямованістю структурної трансформації навчальних програм, планів. Адже нині нерідко українські вищі навчальні заклади випускають спеціалістів, перевантажених теоретичними знаннями загального характеру. Водночас випускники мають недостатні знання про реальне виробництво, не мають необхідних практичних навиків роботи у цих сферах. А це зумовлює невисоку ефективність їх діяльності й водночас – високі виробничі витрати та втрати. У подоланні цих негативних явищ мають бути зацікавлені як освітяни, так і роботодавці, а також суспільство в цілому. Тому ХХІ століття – це час, коли має активно змінюватись освітня парадигма на користь активізації її інноваційної складової, інтеграції освіти та економіки. Все це має бути спрямовано на підвищення конкурентоспроможності випускників вищих навчальних закладів; на забезпечення інтеграції вищої освіти з промисловими підприємствами; на підготовку нового покоління висококваліфікованих фахівців; на оптимальне поєднання освітнього, наукового та інноваційного процесів; на успішне використання інноваційної діяльності ВНЗ для підготовки фахівців, здатних працювати в нових економічних умовах, оптимально поєднувати фундаментальні та прикладні дослідження, що, безперечно, стане реальним каталізатором динамічного соціально-економічного розвитку України.

Список використаних джерел

1. *Адамская Л. Д.* Система высшего образования в США / Л. Д. Адамская // Академическое обозрение. – 1995. – № 1–2. – С. 65–71.
2. *Байденко В. И.* Болонский процесс: структурная реформа высшего образования Европы / В. И. Байденко. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов; Российский новый университет, 2002. – 128 с.
3. *Букович А.* Управление знаниями. Руководство к действию / А. Букович, У. Руфь. – М. : ИНФРА, 2002. – 357 с.
4. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 367 с.
5. *Гриньова В. М.* Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспекти : монографія / В. М. Гриньова. – Х. : Основа, 1998. – 300 с.
6. *Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера* / за ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2002. – 706 с.
7. *Ковальчук Г.* Управління знаннями як компонент якості професійно орієнтованого навчання в системі соціально-економічної безпеки локального середовища / Г. Ковальчук // Вища школа. – 2015. – № 4–5. – С. 20–38.
8. *Копачева Е.* Инвестировать в людей выгодно. Но не в России / Е. Копачева // Экономика и жизнь. – 1998. – № 20. – С. 28.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

9. *Ларіна Н. Б.* Взаємна відповідальність держави і суспільства в соціальній політиці як чинник демократичного розвитку / Н. Б. Ларіна // *Право та державне управління* : зб. наук. праць. – 2004. – № 3 (14). – С. 96–99.
10. *Лукиче Г. А.* Высшее образование и рынок труда: новая парадигма взаимодействия / Г. А. Лукиче // *Высшее образование сегодня*. – 2005. – № 6. – С. 30–33.
11. *Міжнародні програми навчання за кордоном* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ksada.org/html/int3u.html>.
12. *Мильнер Б. З.* Управление знаниями / Б. З. Мильнер. – М. : ИНФРА, 2003. – 465 с.
13. *Назимов И.* Исследования и классификация профессий с целью эффективного использования и развития кадрового потенциала (опыт США) / И. Назимов // *Управление персоналом*. – 2000. – № 9. – С. 40–47.
14. *Національна доктрина розвитку освіти від 17.04.2002 р. № 347/2002* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show347/2002>.
15. *Новицька Л. В.* Освіта для сталого розвитку / Л. В. Новицька, Т. В. Уманська // *Географія та економіка в рідній школі*. – 2005. – № 1–2. – С. 2.
16. *Олейникова О. Н.* Европейское сотрудничество в области профессионального образования и обучения: Копенгагенский процесс / О. Н. Олейникова. – М. : Центр изучения проблем профессионального образования, 2004. – 70 с.
17. *Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року* : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики, 2014. – 165 с.
18. *Пальчук М. І.* Міграційні процеси виробничого персоналу сфери послуг у країнах ЄС / М. І. Пальчук // *Педагогіка і психологія професійної освіти*. – 2009. – № 6. – С. 133–142.
19. *Перспективні освітні технології* / за ред. Г. С. Сазоненко. – К. : Генезис, 2012. – 560 с.
20. *Пошинцева Н. Н.* Наука и образование в национальной экономике. Статистический анализ / Н. Н. Пошинцева, И. В. Зиновьева // *Вопросы статистики*. – 2014. – № 10. – С. 61.
21. *Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів (17 травня 2009 р.)* [Електронний ресурс] / Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua>.
22. *Тулеев И. П.* Некоторые аспекты функционирования экономики Украины на современном этапе её развития / И. П. Тулеев // *Проблемы экономики*. – 2015. – № 1. – С. 49–58.
23. *Федорова Е. А.* Конкурентоспособность вузов / Е. А. Федорова // *Высшее образование сегодня*. – 2008. – № 11. – С. 42–43.
24. *Хуторской А. В.* Педагогическая инноватика / А. В. Хуторской. – М. : Академия, 2008. – 256 с.

УДК 658.8.338.439.4

І.Ю. Гришова, д-р екон. наук

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

О.О. Красноруцький, д-р екон. наук

Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка, м. Харків, Україна

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ТА ЗАРУБІЖНА МЕТОДОЛОГІЯ ЇХ ОЦІНЮВАННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ

І.Ю. Гришова, д-р екон. наук

Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса, Украина

А.А. Красноруцкий, д-р екон. наук

Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства им. Петра Василенко, г. Харьков, Украина

КОРРУПЦИОННЫЕ РИСКИ И ЗАРУБЕЖНЫЕ МЕТОДОЛОГИЯ ИХ ОЦЕНКИ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ БИЗНЕСА

Inna Gryshova, Doctor of Economics

Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, Ukraine

Oleksiy Krasnorutskyy, Doctor of Economics

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Kharkiv, Ukraine

CORRUPTION RISKS AND FOREIGN METHODOLOGY OF THEIR EVALUATION IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY BUSINESS

Розглянуто систему економічної безпеки бізнесу в аспекті виникнення корупційних ризиків, їх впливу на діяльність бізнесу та запропоновано методи їх оцінювання, ґрунтуючись на зарубіжному досвіді. Висвітлено можливість імплементації методології як основи підготовки методики антикорупційної експертизи, що використовується як зразкова модель оцінювання в європейських країнах.

Ключові слова: економічна безпека, національна економіка, управління бізнесом, тіньова економіка, корупційні ризики, методи оцінювання.

Рассмотрена система экономической безопасности бизнеса в аспекте возникновения коррупционных рисков, их влияния на деятельность бизнеса и предложены методы их оценки, основываясь на зарубежном опыте. Освещена возможность имплементации методологии как основы подготовки методики антикоррупционной экспертизы, которая используется в качестве образцовой модели оценки в европейских странах.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная экономика, управление бизнесом, теневая экономика, коррупционные риски, методы оценки.

The system of economic security business in terms of the emergence of corruption risks, their impact on the business and the methods of their assessment, based on international experience. My opportunity to consider the implementation MARC methodology as a basis for the preparation of anti-corruption expertise methods used as an exemplary model of evaluation in European countries.

Key words: economic security, national economy, business management, shadow economy, corruption risks, methods of assessment.

Постановка проблеми. Розроблення дієвої системи та методології щодо виявлення та нейтралізації економічних порушень є одним з головних завдань системи економічної безпеки, що надасть превентивного захисту в аспекті нецільового використання бюджетних коштів, порушень проти власності бізнесу та у сфері господарської діяльності на рівні підприємств і державному рівні національної економіки, відмивання й легалізації доходів, доведення до банкрутства тощо. Такі економічні порушення знищують інвестиційний потенціал країни, вимивають бюджетні кошти, дестабілізують фінансово-кредитну систему.

Відомо, що цілеспрямований погляд на процеси, що відбуваються за допомогою «тіньової» економіки, вказують на те, що вона узагальнює всі види економічної діяльності підприємств, які не віддзеркалюються в офіційній статистиці, охоплює сфери тіньової діяльності виробничо-господарських структур. Саме ці прояви найбільш відомі на підприємствах в умовах високої інфляції, усталення фінансового стану та порушення критеріїв економічної безпеки під впливом деструктивних процесів внаслідок десин-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

хронізації фінансових потоків та розбалансування систем управління економічного захисту підприємств.

Вважається, що в період фінансових негараздів саме кризовий процес зі своїми загальноприйнятими складовими, такими як стратегічна криза, криза результатів, криза ліквідності й платоспроможності цілеспрямовано руйнує ієрархічну структуру зв'язків і економічних відносин, який складається роками на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування дієвої системи економічної безпеки на вітчизняних підприємствах розглядають у своїх працях такі науковці: Ю.М. Атаманчук, В.Г. Андрійчук, І.В. Алексєєв, М.Й. Малік, І.Ю. Гришова, Н.В. Лагодієнко, І.О. Крюкова, Т.С. Шабатура, Ж.В. Дерій, М.В. Дубина, В.О. Ткач, О.О. Соснін, Л.Я. Чубата, В.К. Чепелюк, Л.Е. Лебедь, І.Б. Хома, С.М. Шкарлет, Л.М. Худолій, Б.О. Язлюк [1–11].

Проте більшістю вироблена методологія оцінювання дієвості та ефективності системи економічної безпеки не враховує корупційні ризики, що, у свою чергу, повинно відігравати вагомий роль за умови високого рівня корупції в національній економіці та забезпечувати детенізацію основних економічних сфер, захист економічних інтересів держави й бізнесу.

Мета дослідження полягає у вивченні зарубіжного досвіду оцінювання корупційних ризиків, що можуть бути використані під час формування та реалізації системи економічної безпеки на вітчизняних підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Поява методології проекту MARC значно активізувала зусилля європейських інститутів щодо створення методики оцінювання корупційних ризиків у законодавстві, яка мала б стати імплементацією цієї методології на національному рівні та в системі економічної безпеки підприємств. В основі методології MARC є кілька принципових моментів:

1. Виділяються три стандартні фази оцінювання (відбір законодавчих актів, проведення їх аналізу, формулювання пропозицій щодо усунення виявлених ризиків).
2. Оцінювання проводиться на рівні концепції нормативно-правового акта (загальна оцінка) та його змісту (змістовна оцінка).
3. Використовується система спеціальних індикаторів (показників) корупційних ризиків.
4. Корупційні ризики отримують кількісну оцінку через спеціальні індекси в системі економічного захисту.

Найчастіше методологія MARC, як основа підготовки методики антикорупційної експертизи, використовувалась як зразкова модель оцінювання й проводилась лише в кількох європейських країнах, хоча при цьому повнота та послідовність її імплементації не завжди була повною. Наприклад, на основі використання лише окремих положень методології MARC було затверджено методику оцінювання корупційних ризиків у Молдові в 2007 році. Ця методика мала забезпечити можливість виявлення в нормативно-правових актах або в їх проектах корупційних ризиків. Основою методики було виділення двох рівнів оцінювання: загального (на рівні концепції) і змістовного. Визначення можливості появи корупційних ризиків на концептуальному рівні являло собою найбільш складне завдання. Визначались два основні напрямки оцінювання:

- а) відповідність нормативно-правового акта вимогам національного антикорупційного законодавства та міжнародним стандартам у цій сфері;
- б) обґрунтованість, яка передбачала фактичну відповідність нормативно-правового акта вимогам підтримання справедливості щодо соціальних інтересів у цій сфері (неможливість задоволення інтересів одних соціальних суб'єктів за рахунок порушення

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

прав інших, нанесення шкоди, покладення суспільно невиправданих витрат на соціальних суб'єктів, тощо) [3].

Маємо зазначити, що у багатьох державах світу з метою здійснення цілеспрямованих заходів розроблені, ухвалені та діють спеціальні закони щодо боротьби з корупцією. У деяких країнах світу існують закони, які безпосередньо спрямовані на боротьбу з корупцією або регулюють окремі аспекти у межах законів щодо боротьби з організованою злочинністю, або закони, що регулюють державну службу (Великобританія, Білорусь, Литва, Румунія). У цьому плані, наприклад, в Італії в 1993 році під тиском громадськості був прийнятий Закон «Про угруповання мафіозного типу», який встановив сувору відповідальність за входження до злочинної організації типу мафія.

У законодавстві США, наприклад: чотири глави розділу 18 Зводу Законів: «Хабарництво, нечесні доходи і зловживання своїм положенням публічними посадовцями»; «Посадовці і службовці за наймом»; «Здирство і погрози»; «Вибори і політична діяльність».

Водночас у багатьох державах світу, зокрема в Австрії, Чехії, Швеції та в деяких інших, немає єдиного спеціального закону у сфері боротьби з корупцією. У цих країнах нормативно-правові документи з цих питань охоплюють відповідні законодавчі акти, а діяльність державних органів регламентована відповідними частинами Кримінального кодексу або, як один із варіантів, на основі співробітництва з міжнародними організаціями, насамперед Інтерполом і Європолем.

Фахівці зазначають, що чітка й ефективна система боротьби з корупцією, яка спирається на ефективну нормативно-правову базу й підтримку суспільства, діє у Фінляндії. Міжнародна неурядова організація по боротьбі з корупцією «Трансперенсі Інтернешнл» визначає її як одну з найменш корумпованих країн світу. Згідно з положеннями Кримінального кодексу Фінляндії за вчинення дій, що можуть кваліфікуватися як корупція, передбачено санкції від штрафу до ув'язнення строком до чотирьох років залежно від ступеня суспільної небезпеки злочину [1].

У галузі боротьби з корупцією у Бельгії пішли не лише традиційним репресивним шляхом – установа кримінальної відповідальності за корупційні діяння, а також подбали про попередження корупції. Так, ця проблема знайшла своє відображення у межах реформи COPERNIC (модернізації державного управління), зокрема у реформі сектору фінансового контролю.

Корупційні діяння караються за Кримінальним кодексом Швейцарії. Важливу роль у боротьбі з корупцією відіграють національні програми по боротьбі з корупцією, прийняті урядами багатьох держав світу. Першочергову увагу в цих програмах приділено створенню механізмів та системи ефективного контролю, у т. ч. і за роботою недержавних організацій та широкого спектра незалежних засобів масової інформації. Незважаючи на актуальність цього питання, в Польщі донедавна не було відповідного правового акта у сфері протидії корупції. Тривалий час юристи-практики вважали достатніми норми права, закріплені в Кримінальному кодексі країни. Проте наприкінці 2002 року уряд Польщі затвердив Державну програму боротьби з корупцією під назвою «Антикорупційна стратегія». На виконання цієї програми створена й працює Надзвичайна кодифікаційна комісія сейму, яка готує зміни до Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів [2]. Крім того, з 24 серпня 2006 р. набув чинності Закон про «Центральне антикорупційне Управління (ЦАУ, Centralny Urząd Antykorupcyjny)». Основною метою діяльності ЦАУ є боротьба зі зловживаннями владою та використанням привілеїв для досягнення особистої і майнової користі, а також діяльністю, спрямованою проти економічних інтересів держави.

Суттєву специфіку оцінка корупційних ризиків отримує у країнах, де створено спеціалізований антикорупційний орган, який виконує не лише суто політичні завдання, але й

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

проводить систематичну діяльність у сфері запобігання та протидії корупції на основі специфічних повноважень у системі державних органів. Типовою для багатьох країн Західної Європи є структура спеціалізованих служб у Франції: Центральна рахункова палата (лише виявляє порушення), Служба попередження корупції, Центральна дирекція юридичної поліції, Центральна дирекція загального інформування, Центральний офіс покарання фінансових порушень у фінансовій сфері. Всі ці структури є державними та фінансуються з бюджету, кожна служба працює у визначеній для неї сфері. Одночасно французькі фахівці вважають, що створення спеціалізованих служб і органів по боротьбі з корупцією має розглядатися не як головна мета, а як засіб для досягнення мети.

Урядом Румунії у березні 2003 року створена спеціалізована структура по боротьбі з корупцією – Національна Прокуратура по Антикорупції. В Італії для боротьби з організованою злочинністю, в тому числі й корупцією, створено міжвідомчий спеціальний орган – «Управління розслідувань Антимафія» (ДІА). Наприклад, у Сінгапурі діє спеціалізований структурний підрозділ – Бюро з розслідування випадків корупції. Такий орган має повноваження для проведення слідчих дій і зобов'язаний передбачити комплекс заходів превентивного характеру. А у структурі Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки діє Антикорупційний комітет, до повноважень якого належить проведення превентивних заходів і розслідування фактів корупції серед співробітників міністерства та поліцейських структур країни.

У деяких інших державах повноваження щодо протидії корупції покладено на одну із силових структур або їх розподілено між кількома відомствами. Так, у Словацькій Республіці ліквідовано Центральне координаційне управління боротьби з корупцією та Комітет боротьби з корупцією і створено відділ боротьби з корупцією Секретаріату Уряду Словаччини, основним завданням якого є координація дій міністерств та відомств у сфері боротьби з корупцією.

В основу боротьби з корупцією в Німеччині покладено завдання знищення матеріальної, насамперед фінансової бази злочинних угруповань. Це досягається двома шляхами: конфіскаційним (конфіскація майна) і створенням належної правової бази для унеможливлення «відмивання» «брудних» грошей. Серед антикорупційних механізмів, які запроваджуються в Німеччині, варто назвати намір створити реєстр корумпованих фірм. У цьому напрямку Німеччина йде шляхом іноземного досвіду, зокрема ізраїльського. Його суть полягає в тому, що фірма, яка включена до такого реєстру, позбавляється права виконувати будь-які державні замовлення, стає об'єктом більш пильної уваги з боку правоохоронних органів.

Досвід боротьби з корупцією у Німеччині та Словаччині свідчить про ефективність задіяння громадськості для боротьби з корупцією. Зокрема, відомство кримінальної поліції федеральної землі Нижня Саксонія впровадило прийом анонімних повідомлень від громадян про економічні злочини. Таке рішення було прийнято за результатами пілотного проекту, під час якого за чотири місяці до вищезазначеного спецпідрозділу, який складається всього з 9 працівників прокуратури та 33 поліцейських, надійшло 184 повідомлення. Карні справи було відкрито у 124 випадках, з яких 30 % стосується справ щодо корупції.

У структурі Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки діє Антикорупційний комітет, до повноважень якого входить проведення превентивних заходів та розслідування фактів корупції серед співробітників міністерства та поліцейських структур країни. З метою отримання інформації про посадові злочини та локалізації цього явища у правоохоронних структурах установлено спеціальну телефонну лінію, по якій громадяни країни можуть повідомляти про відомі їм протиправні дії правоохоронців. Одночасно в міжнародній інформаційній мережі Інтернет створено веб-сторінку, де охочі

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

можуть висловити свої пропозиції щодо необхідних заходів по боротьбі з корупцією в державних установах.

Тобто корупційні ризики оцінюються виключно спеціалізованим антикорупційним органом, що забезпечує незалежність та неупередженість оцінки. Основним результатом оцінювання стають конкретні рекомендації щодо усунення виявлених проблем. Звичайно такі рекомендації передбачають: створення спеціальних планів реформування процедур, удосконалення систем внутрішнього контролю та звітності, поліпшення якості регламентуючих документів, підвищення прозорості прийняття рішень тощо [7].

Крім того, в деяких державах у боротьбі з корупцією активно використовуються різноманітні громадські організації. Зокрема, у Швеції незалежний моніторинг за рівнем корумпованості в тих чи інших сферах суспільства проводить створена 1994 року громадська організація «Демократичний аудит», яка об'єднує в собі провідних шведських політологів, економістів та інших науковців. Поряд із моніторингом стану розвитку демократичних свобод у шведському суспільстві ця організація вивчає специфічні питання, у т. ч. пов'язані з корупційними ризиками.

Безпосередньо корупційні ризики у Великій Британії відстежує так званий Комітет Нолана, який було засновано в жовтні 1994 року. Його зусилля зосереджені на основних ділянках громадського життя, які викликають найбільшу стурбованість громадськості: це члени парламенту, які працюють консультантами фірм, що прагнуть впливати на державну політику; це колишні міністри та інші посадові особи, що працюють у тих галузях індустрії, регулюванням яких перед тим займалися в уряді, та інші аспекти громадського життя. В юридичній науці відповідна політика держави щодо проведення антикорупційних заходів і подолання такого явища в державі дістала узагальнену назву «культура прозорості».

Існування методології MARC та спроби її імплементації в окремих країнах не є свідченням вирішення проблеми, оскільки поки що рано робити висновки про ефективність запропонованої моделі та про можливість її використання в Україні.

Отже, за кордоном антикорупційне законодавство розвивається у бік використання всього арсеналу правових засобів боротьби (не тільки кримінально-правових) і з акцентом на попередження. Вирішення проблеми корупції є одним із пріоритетів для українського суспільства на сьогоднішньому етапі розвитку держави.

Зрозуміло, що повного подолання та викорінення корупції досягти неможливо, тому що ще, як це підкреслював Шарль Монтеск'є, «...відомо вже з досвіду віків, що будь-яка людина, яка володіє владою, схильна зловживати нею, і вона буде йти у цьому напрямку, доки не досягне належної їй межі» [1].

Висновки. Проведений аналіз особливостей боротьби з корупційними злочинами у країнах Європейського Союзу, Японії, США та інших країнах дозволяє сформулювати уявлення про основи передової національної антикорупційної стратегії, розвиток якої необхідний у сьогоденні України, та визначити її роль у системі економічної безпеки підприємств. Підсумовуючи аналіз практики розроблення та впровадження методик оцінювання корупційних ризиків у деяких європейських країнах, можна зосередити увагу на таких положеннях:

1. Засади та зміст методології значною мірою визначаються ступенем сформованості, системності та цілісності національної антикорупційної політики.

2. Основою галузевої методики має бути визначення трьох типів корупційних ризиків. По-перше, стандартні ризики корупціогенності нормативно-правової бази; по-друге, специфічні ризики, обумовлені предметом правового регулювання; по-третє, ризики адміністрування та організації поточної діяльності, що безпосередньо не пов'язані з чинним законодавчим регулюванням відповідної сфери.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3. Основними методами оцінювання ризиків мають бути: а) аналіз нормативно-правової бази за спеціальною процедурою і на основі стандартних критеріїв та показників; б) опитування експертів та персоналу відповідних органів.

4. Оцінювання корупційних ризиків передбачає існування кількох ступенів оцінювання: а) на рівні розробників проектів нормативних актів (як формалізована самооцінка); б) на рівні спеціалізованих підрозділів (як базова офіційна експертиза перед прийняттям відповідного акта); в) на рівні громадської (неофіційної) експертизи, яка забезпечується існуванням прозорої процедури нормопроекткування та доступністю інформації для громадськості; г) на рівні «контрольної експертизи». Жорстка підзвітність осіб, які наділені владними повноваженнями, перед реально незалежним органом, що здійснює моніторинг чистоти діяльності державних службовців, а також наділений повноваженнями щодо притягнення до відповідальності посадовців незалежно від їх місця в ієрархічній структурі влади.

5. Потребує дослідження проблема незалежності судової влади. Такий підхід всебічно ілюструє правоохоронна система Італії, США, Великобританії, Франції та інших країн.

Список використаних джерел

1. *Чепелюк В.* Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією [Електронний ресурс] / В. Чепелюк. – Режим доступу : <http://uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html>.
2. *Соснін О.* Про необхідність використання світового досвіду в боротьбі з корупцією у вітчизняній практиці / О. Соснін // Віче. – 2014. – № 1. – С. 17.
3. *УНІАН* останні новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unian.net/ukr/news/news-382036.html>.
4. *Gryshova I.* Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5–6. – С. 24–27.
5. *Гришова И. Ю.* Социально-экономическое развитие предприятий в контексте решения экономических конфликтов / И. Ю. Гришова, Л. Е. Лебедь // Актуальные проблемы экономики и управления. – 2015. – № 2. – С. 33–37.
6. *Язлюк Б. О.* Обґрунтування інноваційних шляхів структурно-функціональних параметрів модернізації економіки України як основу створення міжнародної конкурентоспроможності / Б. О. Язлюк // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія. Економіка. Проблеми економічного становлення. – К. : АПіСВ ФПУ, 2014. – № 1 (69). – С. 61–70.
7. *Митяй О. В.* Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери / О. В. Митяй, О. А. Хлистун // Інноваційна економіка. – 2015. – № 2. – С. 12–19.
8. *Крюкова І. О.* Формування фінансової безпеки агропромислових підприємств / І. О. Крюкова // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 4 (58). – С. 41–45.
9. *Крюкова І. О.* Система фінансової безпеки та механізм нейтралізації ризиків економічної діяльності / І. О. Крюкова, Е. В. Ніколюк, В. В. Лебедева // Матеріали науково-практичної конференції «Наука та суспільство» (21–22 березня 2013 р.). – Лондон, 2013. – С. 244–258.
10. *Financial mechanism of economic security company* / T. Shabatura, I. Grishova, A. Galitsky, S. Stoyanova-Koval, V. Zamlinsky, M. Shcherbata, T. Butenko // The collection includes material reports 3rd International Scientific and Practical Conference “Science and Society” held SCIEURO in London 20–21 March 2013. – P. 160–180.
11. *The economic security of the enterprise: the nature and components* / T. Shabatura, V. Butenko, T. Butenko, M. Shcherbata // The collection includes material reports International Scientific and Practical Conference [“Science progress in European countries: new concepts and modern solutions”] (Stuttgart, Germany, March 28, 2013). – Germany : by ORT Publishing (Germany) in association with the Center For Social And Political Studies “Premier” (Russia), 2013. – P. 78–80.

УДК 330.342.14

Ж.В. Дерій, д-р екон. наук**В.Г. Маргасова**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ**Ж.В. Дерей**, д-р экон. наук**В.Г. Маргасова**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

МОДЕЛЬ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕССОМ КАПИТАЛИЗАЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ**Zhanna Derii**, Doctor of Economics**Viktoriia Marhasova**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE MODEL OF CAPITALIZATION PROCESS MANAGEMENT OF HUMAN POTENTIAL AT THE REGIONAL LEVEL

Досліджено та охарактеризовано роль людського потенціалу в регіональному економічному зростанні. Виділено соціальні загрози економічного зростання регіонів. Запропоновано управлінську модель капіталізації людського потенціалу, яка побудована на базі інституційного підходу з урахуванням цільової функції. Визначено роль капіталізації людського потенціалу в підвищенні якості життя населення та інноваційному розвитку регіональних економічних систем. Встановлено, що ефективно управління використанням людського потенціалу приводить до підвищення якості життя населення, отримання конкурентних переваг, підвищення інвестиційної привабливості, розбудови інноваційного сектору економіки, розвитку громадянського суспільства. Наведено цілі та функції учасників управління процесом капіталізації людського потенціалу регіону.

Ключові слова: модель, управління, капіталізація, людський потенціал, регіон.

Дана характеристика роли человеческого потенциала в региональном экономическом росте. Выделены социальные угрозы экономического роста регионов. Предложено управленческую модель капитализации человеческого потенциала, которая построена на базе институционального подхода с учетом целевой функции. Определена роль капитализации человеческого потенциала в повышении качества жизни населения и инновационном развитии региональных экономических систем. Установлено, что эффективно управление использованием человеческого потенциала приводит к повышению качества жизни населения, получения конкурентных преимуществ, повышения инвестиционной привлекательности, развития инновационного сектора экономики, развитию гражданского общества. Приведены цели и функции участников управления процессом капитализации человеческого потенциала региона.

Ключевые слова: модель, управление, капитализация, человеческий потенциал, регион.

The characteristic of the role of human resources in regional economic growth. Highlighted the threat of social economic growth regions. Proposed management model capitalization of human potential, which is based on the institutional approach, taking into account the objective function. The role of the capitalization of the human potential to improve the quality of life and the innovative development of regional economic systems. It was found that the effective management of the use of human resources leads to higher quality of life, gain competitive advantage, increase the investment attractiveness of the innovation sector of the economy, the development of civil society. Given the purpose and functions of the participants. Process control capitalization of the human potential of the region.

Key words: model, management, capitalization, human potential, the region.

Постановка проблеми. Найбільш загальними цільовими цінностями соціально-економічної системи, що формує базис капіталізації людського потенціалу на сьогодні, є: справедливість у розподілі доходів, як рівність можливостей; рівномірність розподілу доходів; соціальний добробут; якість життя, усунення асоціальних явищ; соціальна інклюзія. Реалізація цілей повинна забезпечити організаційно-економічну ефективність суспільства, соціальну безпеку, створення умов для взаємодії людини, суспільства та природи. У контексті сучасної модернізаційної парадигми змінюється сутність процесу капіталізації людського потенціалу, оскільки він відбувається виключно на просторовому рівні в різних сферах її прояву. Тенденції, які притаманні сучасному світу, виводять на новий щабель питання щодо людського розвитку взагалі і капіталізації людського потенціалу зокрема. Розвиток України та її регіонів передбачає різносторонній, всебічний, пропорційно взаємопов'язаний розвиток усіх секторів суспільного виробництва, що, у

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

свою чергу, забезпечить швидкі темпи зростання економіки та підвищення ефективності виробництва. Нині мають місце складна економічна ситуація, окупація частини території країни, соціальна напруга у суспільстві, спостерігається різкий контраст між соціально-економічним становищем окремих регіонів країни, диспропорції тільки поглибилися, соціальні питання набувають подальшого загострення про що підтверджують асиметрії, у тому числі й у регіональному людському розвитку, який ілюструє стан людського потенціалу. Огляд окремих компонентів регіонального людського розвитку України свідчить не тільки про існування значних можливостей його використання, але й про неефективність регіональної політики щодо реалізації та використання цих можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні питання людського розвитку, відтворення та використання людських ресурсів, нарощування людського потенціалу з акцентом на особливості української економіки та специфіки регіонального розвитку досліджуються у роботах М.П. Бутка, О.А. Грішнєвої, Т.А. Заяць, Е. М. Лібанової, О.В. Макарової, У.Я. Садової, М.В. Семікіної та ін.

Значну увагу дослідженню категорій добробуту, рівня життя, якості життя, проблематики людського розвитку та людського капіталу приділили такі вчені: В.П. Антонюк, С.І. Бандур, І.М. Бобух, Н.П. Борецька, В.Я. Брич, І.Ф. Гнибіденко, М.І. Долішній, І.С. Каленюк, А.М. Колот, І.О. Курило, Г.Г. Михальченко, М.В. Ніколайчук, І.М. Новак, Л.М. Черенько, Л.В. Шаульська, Н.В. Ушенко.

Ці науковці значно поглибили теоретичні засади концепції людського потенціалу. Проте слід відзначити невирішеність багатьох як теоретичних, так і практичних проблем, пов'язаних з капіталізацією людського потенціалу на регіональному рівні: вплив на соціально-економічний розвиток регіональних економічних систем, дослідження економічних основ формування та ефективність практичного застосування механізму капіталізації, розроблення управлінської моделі капіталізації людського потенціалу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявні публікації з дослідження розвитку людського потенціалу, варто акцентувати увагу на регіональному аспекті капіталізації людського потенціалу.

Метою статті є розроблення управлінської моделі капіталізації людського потенціалу на рівні регіону.

Виклад основного матеріалу. Сучасні тенденції регіонального розвитку людського потенціалу характеризуються процесами розбалансування: одні регіони володіють обмеженими ресурсами та інноваційними можливостями, а інші регіони при значному ресурсному потенціалі і з інноваційними можливостями не мають механізмів реалізації цього потенціалу в ринкових умовах.

До основних форм людського капіталу, які нині можуть сприяти підвищенню якості регіональної системи, вчені-економісти відносять:

– унікальні здібності в евристичному процесі – концептуальну форму людського капіталу, орієнтовану на створення принципово нових парадигм, підходів, що застосовуються у господарському житті суб'єктів економіки;

– організаційно-технологічну форму, орієнтовану на створення принципово нових технологій і способів організації управління;

– унікальний рівень ключових компетенцій у розвитку традиційної діяльності – предметну конкретизацію нових технологічних і організаційних можливостей у вже відомому продукті.

Модернізаційні перетворення в економіці та соціальній сфері є об'єктивною необхідністю, а тому знаходяться у центрі уваги глобальної спільноти і стали визначальним фактором економічного та соціального прогресу. За таких умов розвиток соціально-економічної системи безпосередньо залежить від накопичення і впровадження люд-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ського потенціалу, тобто його капіталізації. Аналіз наукових джерел підтверджує той факт, що у процесі переходу від індустріального до постіндустріального етапу розвитку суспільства відбулося розширення уявлення про основні фактори виробництва, що використовуються для отримання прибутку.

Окреслене дало змогу визначити, що капіталізація людського потенціалу – це багатоаспектний і багаторівневий процес зростання ринкової вартості людських ресурсів, збільшення віддачі від наявного трудового потенціалу у вигляді росту продуктивності та рентабельності праці, ресурсів робочого часу, інноваційної активності персоналу тощо, що, у свою чергу, приводить до зростання ефективності функціонування соціально-економічної системи, має своїм змістом перетворення вартості у джерело створення додаткової вартості і виражається у різних формах залежно від сфер і рівнів функціонування економіки.

Негативні тенденції в соціально-економічному розвитку України й диференціація регіонального розвитку свідчать про відсутність дієвої системи протидії загрозам соціальної безпеки, які є наслідками низької ефективності державного та регіонального управління процесами капіталізації людського потенціалу. Серед основних соціальних загроз соціального розвитку регіонів в Україні можна виділити:

1. Відсутність середнього класу. Досвід зарубіжних країн показує, що зміцнення позицій середнього класу можливо тільки паралельно з розвитком людського капіталу та забезпеченням повноцінної віддачі від його функціонування.

2. Низьку купівельну спроможність населення через невиправдано низьку вартість української робочої сили, яка не забезпечує гідний рівень і якість життя. Разом з тим низький рівень віддачі від людського капіталу для його власників знижує мотивацію до нагромадження такого капіталу.

3. Відсутність умов збереження і розвитку людського потенціалу країни через незадовільний стан соціальної інфраструктури та низький рівень інноваційної освіченості громадян. Як відомо, у розвинених країнах функціонують гнучкі й сприятливі програми залучення кваліфікованих працівників. За оцінками експертів, за межами України працює близько 30 % українських учених, збагачуючи науку та економіку зарубіжних країн [4].

4. Кризову ситуацію у фінансуванні соціальної сфери, яка обумовлена відсутністю гарантованих зобов'язань держави щодо фінансового соціального забезпечення сфери на регіональному рівні, постійним недофінансуванням і неефективністю механізмів розподілу місцевих коштів бюджетів, відсутністю у місцевої влади стимулів для пошуку додаткових джерел фінансування соціальної сфери [7].

5. Розвиток негативних демографічних тенденцій у зв'язку з низьким рівнем охорони здоров'я, скороченням тривалості життя тощо. Поліпшення добробуту населення України та досягнення європейських стандартів рівня життя є визначальними факторами збереження і розвитку людського капіталу. Важливу роль у його формуванні відіграють прямі інвестиції на навчання та професійну підготовку, охорону здоров'я, пошук інформації та мобільність людських ресурсів. Тому в умовах постіндустріального суспільства розвиток і підвищення конкурентних переваг регіонального економічного простору безпосередньо пов'язані з адаптацією організаційно-економічних інструментів до вимог ефективного управління людським капіталом, а інвестування в людський розвиток стає основною умовою та пріоритетом модернізації вітчизняної економіки на регіональному рівні.

Вирішення проблем розвитку людського потенціалу регіонів можливо за умови застосування комплексного підходу для вибору інструментів управління, що передбачає створення моделі управління процесом капіталізації людського потенціалу регіону.

Авторське бачення моделі регіонального управління процесом капіталізації вартості людського потенціалу на базі інституційного підходу полягає у трактуванні його як осо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

бливого законодавчо оформленого виду діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, який через територіально визначену організацію сприяє підвищенню життєвого рівня населення територій та інноваційного розвитку, продукує мультиплікативні ефекти макроекономічного зростання і включає сукупність елементів, методів координації, правових норм, за допомогою яких реалізуються діючі в конкретному регіоні процеси відтворення та накопичення людських ресурсів з якісного й кількісного погляду (рис. 1). Під час розроблення цієї моделі враховувався стимулюючий та деструктивний вплив факторів зовнішнього середовища, сформульовано теоретичну основу управління процесом капіталізації людського потенціалу, визначено функціональну та ресурсну бази управління, оціночні показники й елементи процесу управління.

Зв'язок між елементами підсистем здійснюється завдяки цільовій функції, при цьому за допомогою капіталізації людського потенціалу задовольняються групи інтересів – підвищення якості життя населення та інноваційний розвиток регіональної економічної системи. Через використання людського потенціалу та як результат ефективного управління досягаються конкретні регіональні цілі: підвищення якості життя населення, отримання конкурентних переваг, підвищення інвестиційної привабливості, розбудова інноваційного сектору економіки, створення громадянського суспільства тощо. Відповідно до моделі передбачається виконання кожним із партнерів закріплених за ним функцій для досягнення мети.

На регіональному рівні у процесі державного управління розвитком людського потенціалу беруть участь відповідні управління, відділи і служби в областях, містах та районах. Ефективне функціонування системи розвитку й використання людського капіталу на регіональному рівні спрямовується на забезпечення становлення «суспільства знань» і розбудову «економіки знань і інновацій», що відповідатиме високому рівню конкурентоспроможності країни та збільшенню її національного багатства. Сьогодні прослідковується безпосередній вплив капіталізації людського потенціалу на регіональну стабільність, зростання конкурентоспроможності територій, загальне економічне зростання та добробут населення через зміну окремих показників, таких як: тривалість життя, зниження рівня захворюваності, продуктивність праці, заробітна плата, збільшення валового регіонального (валового національного продукту) та можливості перейти від соціальної ексклюзії до інклюзії [5].

Процеси капіталізації ґрунтуються на двох складових – механізмі екстенсивного відтворення людського потенціалу (збільшення чисельності населення, зростання кількості працівників та ін.), а також механізмі інтенсивного відтворення (за рахунок нарощування якісної складової та максимізації використання людського потенціалу).

Вивчення впливу чинників, таких як зміна ситуації на ринку праці, вирівнювання доходів населення через введення податків на багатство та формування інститутів добробуту, гарантування загальнодоступних медичних послуг через запровадження системи медичного страхування, свобода для всебічного розвитку особистості та факторів капіталізації, підтверджує наявність кількісних змін без модифікації критеріїв щодо формування, функціонування, структури та якості капіталізації людського потенціалу. На нашу думку, модель управління процесом капіталізації людського потенціалу регіону – це сукупність елементів, методів координації, правових норм, за допомогою яких реалізуються діючі в конкретному регіоні процеси відтворення та накопичення людських ресурсів з якісного та кількісного погляду. Первинним суб'єктом людського потенціалу, його власником у регіональному форматі є людина, яка формує ядро людського потенціалу регіону. Однак управління людським потенціалом на рівні регіону не має на увазі вузькоспрямованого впливу на конкретну людину, що проживає на території регіону.

Зовнішнє оточення			
Законодавство	Мегатенденції	Макроекономіка	Соціальний клімат
Політика			
Методологічні засади управління розвитком людського потенціалу			
Теоретична основа управління	Функціональна основа	Ресурсна база управління	Оцінювальна група
Закони Принципи Категорії	Функції Форми Методи Механізми управління	Кадрове забезпечення Фінансове забезпечення Політичне забезпечення Інституційне забезпечення	Індикатори Моніторинг Оцінювання за результатами Корегування дій
Система управління капіталізацією людського потенціалу			
Інструменти управління	Елементи	Методи координації	Правові норми
Керуюча підсистема	Зв'язки між підсистемами та їх елементами		Керована підсистема
Департаменти, що керують людським розвитком Державно-приватні та громадські партнери	Цільова функція <i>Управління капіталізацією людського потенціалу</i>	Населення конкретної території Зайняті у суспільному виробництві	
<i>Збурюючі фактори управління</i> Обмеженість ресурсів для людського розвитку Зростання потреб населення		<i>Позитивні наслідки</i> Інноваційний розвиток регіону Підвищення життєвого рівня населення	
Використання людського потенціалу в інтересах інноваційного розвитку регіону та підвищення якості життя населення			
1. Побудова інноваційного сектору регіональної економіки для модернізаційних потреб 2. Підвищення інвестиційної привабливості регіону 3. Підвищення рівня та якості життя населення 4. Забезпечення стабільних доходів регіонального бюджету		1. Отримання конкурентних переваг внаслідок нарощування людського потенціалу 2. Отримання дивідендів від діяльності з розвитку людського потенціалу 3. Досягнення лідерства у сфері розвитку людського капіталу 4. Створення громадянського суспільства	
↑		↑	
РЕГІОНАЛЬНІ ОРГАНИ ВЛАДИ		ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНІ ТА ГРОМАДСЬКІ ПАРТНЕРИ	
↓		↓	
Функції суб'єктів управлінського процесу		Функції суб'єктів управлінського процесу	
1. Розроблення довгострокових стратегій розвитку регіону 2. Співфінансування спільних проектів з метою раціонального використання людського потенціалу 3. Розроблення Програм підвищення якості життя регіональної спільноти		1. Узгодження планів та програм діяльності з потребами регіону 2. Забезпечення якості людського потенціалу відповідно до вимог регіону 3. Ініціювання та регулювання процесів комунікації учасників ДПП у сфері капіталізації людського потенціалу	

Рис. 1. Концептуальна модель управління процесом капіталізації людського потенціалу регіону

Джерело: побудовано автором.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Таке управління, здійснюване за допомогою спеціальних механізмів, задає лише поведінковий вектор для людини – носія людського потенціалу, який визначає його вибір під час формування та використання майбутнього людського капіталу.

Регіональні органи влади завжди були зацікавлені в ефективному управлінні та регулюванні процесів відтворення людського потенціалу. Однак дедалі глибша інтелектуалізація праці істотно загострює проблему пошуку інновацій у галузі управління людським потенціалом та нарощування його в регіоні.

Спираючись на розуміння людського потенціалу й виділяючи базові передумови, які надають безпосередній вплив на його формування та подальший рух, економічний суб'єкт (регіон) може надавати регулюючий вплив на формування людського капіталу. Таким чином, можна визначити загальну схему взаємодії людського потенціалу особи й системи, в межах якої відбувається його капіталізація, що відображає можливість «програмувати» потрібний результат, залежно від пріоритетів та потреб такої системи (рис. 2).

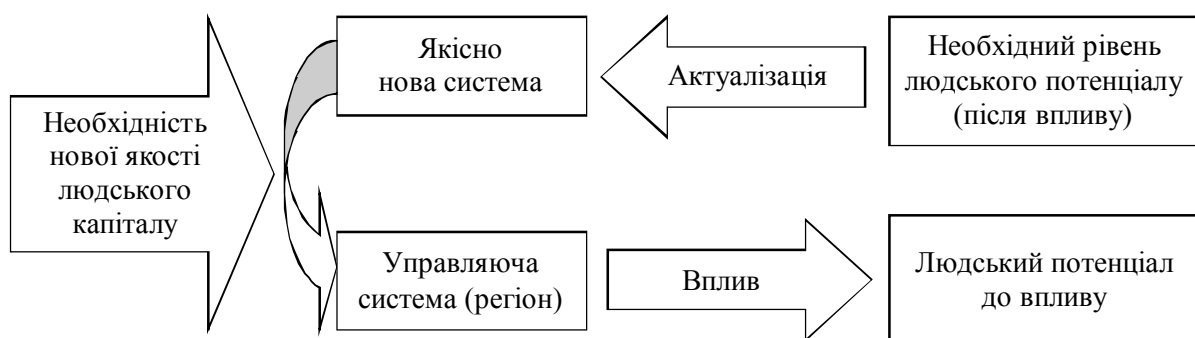

Рис. 2. Характер управлінського впливу на процес капіталізації людського потенціалу в регіоні
Джерело: побудовано автором.

Суб'єктно-об'єктне уявлення людського потенціалу дозволяє виявляти особливості основних елементів системи «людський потенціал – індивід (працівник) – суб'єкт управління», і на цій основі створювати необхідні передумови для дослідження і розроблення підходів до управління капіталізацією людського потенціалу в конкретному регіоні.

Важливим є включення до моделі управління капіталізацією людського потенціалу такого значущого сегмента регіонального ринку, як малий та середній бізнес, який нині практично залишається осторонь цього процесу.

Реалізація цієї моделі можлива в кожній з пріоритетних галузей промислово-виробничого комплексу регіону. Тому необхідна тісна взаємодія підприємств галузі навколо найважливіших об'єктів соціальної інфраструктури за активної підтримки органів регіональної влади. Відповідно, тенденції капіталізації людського потенціалу залежать від усіх суб'єктів: держави, регіональних інституцій, господарюючих суб'єктів, громадських організацій, домашніх господарств. Схема моделі управління капіталізацією людського потенціалу регіону в інтересах його розвитку на інноваційних засадах представлена на рис. 3.

Економічне обґрунтування доцільності оцінювання капіталізації людського потенціалу з урахуванням зовнішніх та внутрішніх факторів капіталізації, зниження ризиків для об'єкта капіталізації, суб'єкта й зовнішнього оточення, максимізації доходу, диверсифікованості приводить до позитивних екстерналій та зростання темпів людського розвитку, знижує міжрегіональні відмінності людського зростання у контексті нової парадигми регіонального людського розвитку.

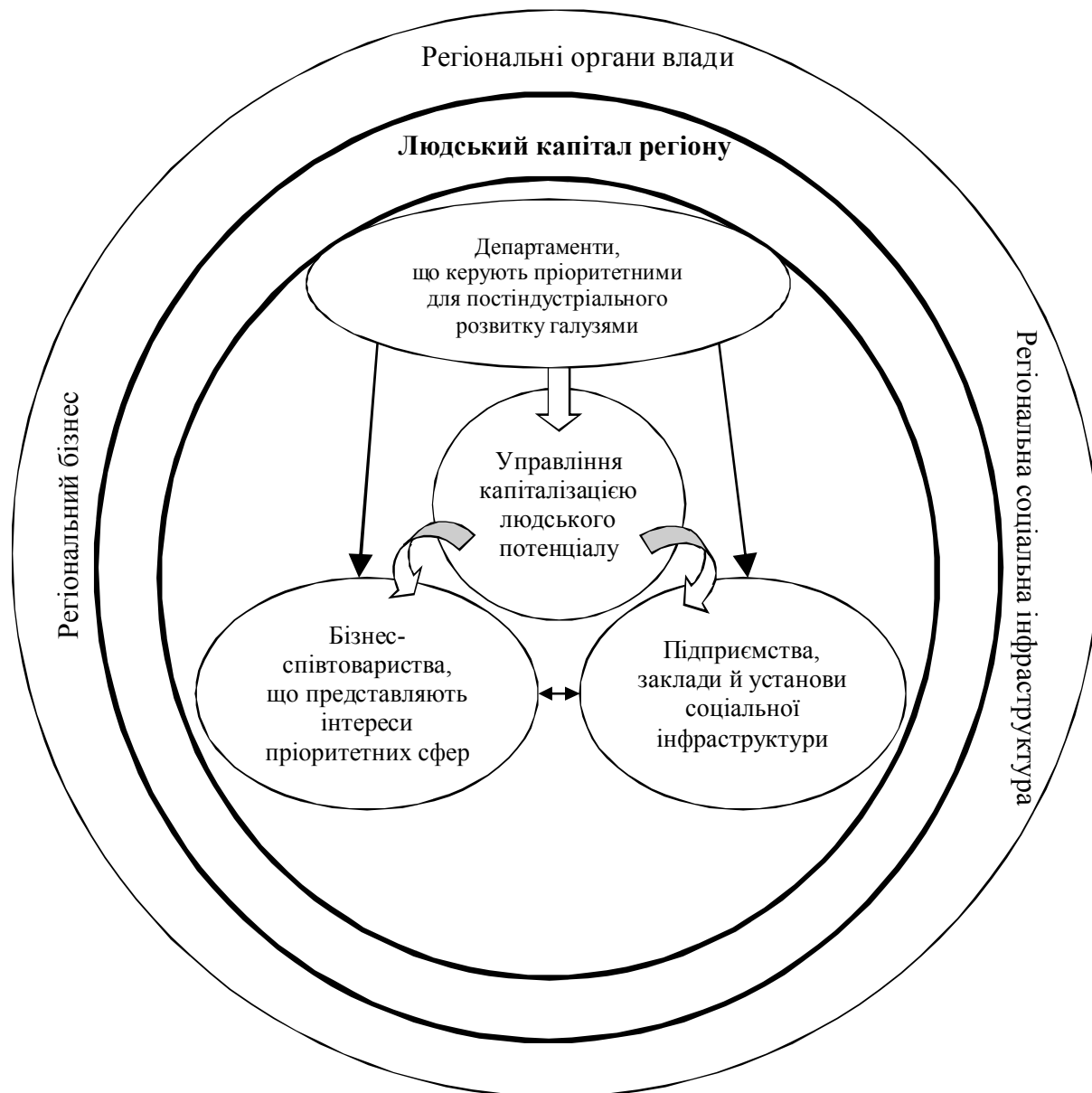

Рис. 3. Схема управління процесом капіталізації людського потенціалу регіону
Джерело: побудовано автором.

Хоча вказані суб'єкти мають власні інтереси, однак їх пріоритети й цілі мають узгоджений характер, а їх взаємодія має синергетичний ефект для розвитку та капіталізації людського потенціалу регіону (рис. 4). Відповідно до моделі передбачається виконання кожним із партнерів закріплених за ним функцій.

На регіональному рівні у процесі державного управління розвитком людського потенціалу беруть участь відповідні управління, відділи і служби в областях, містах та районах. Ефективне функціонування системи розвитку та нарощування людського потенціалу та його трансформації у людський капітал на регіональному рівні спрямовується і повинно забезпечувати становлення «суспільства знань» і розбудову «економіки знань і інновацій», що відповідатиме високому рівню конкурентоспроможності країни та збільшенню її національного багатства.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Рис. 4. Цілі та функції учасників управління процесом капіталізації людського потенціалу регіону
 Джерело: побудовано автором.

Виходячи з розроблених концептуальних положень щодо людського капіталу, його використання відбувається в межах виробничої діяльності підприємств (установ, організацій та інших видів господарювання), а отже, й органів державного управління.

Враховуючи інфраструктуру органів (кількість і функціональний розподіл між відповідними міністерствами), можна констатувати, що використовують людський капітал усі без винятку державні інститути.

Таким чином, управління процесом капіталізації людського потенціалу повинно відбуватись на засадах державно-приватного партнерства, яке, з одного боку, дозволяє регіональним органам влади вирішити поточні проблеми з фінансуванням інфраструктурних об'єктів і соціальних програм, а з іншого – надає можливість приватному бізнесу вкладати кошти й отримувати прибуток.

За таких умов і для забезпечення соціальної безпеки виникає необхідність розроблення досконалого механізму узгодження інтересів держави і регіонів, формування системи пріоритетних завдань держави з урахуванням регіональних особливостей і кад-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

рової політики підприємств. Відповідно, пріоритети повинні бути розставлені таким чином, щоб не тільки зберегти наявний людський потенціал, а й забезпечити його розвиток і капіталізацію.

Зазначені заходи є репрезентативними для більшості дотаційних регіонів України і в разі їх реалізації можуть забезпечити якісне управління людським капіталом для створення стабільного механізму розвитку державної та регіональної економіки, поліпшення добробуту населення України, досягнення європейських стандартів рівня життя.

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що управління процесом капіталізації людського потенціалу повинно відбуватись на засадах державно-приватного партнерства, яке, з одного боку, дозволяє регіональним органам влади вирішити поточні проблеми з фінансуванням інфраструктурних об'єктів і соціальних програм, а з іншого – надає можливість приватному бізнесу вкладати кошти й отримувати прибуток. За таких умов і для забезпечення соціальної безпеки виникає необхідність розроблення досконалого механізму узгодження інтересів держави і регіонів, формування системи пріоритетних завдань держави з урахуванням регіональних особливостей і кадрової політики підприємств. Відповідно, пріоритети повинні бути розставлені таким чином, щоб не тільки зберегти наявний людський потенціал, а й забезпечити його розвиток і капіталізацію.

Список використаних джерел

1. *Антонюк В. П.* Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку : [монографія] / В. П. Антонюк, О. І. Амоша, Л. Г. Мельцер ; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2011. – 308 с.
2. *Бутко М. П.* Людський капітал в контексті глобальних викликів / М. П. Бутко, Ж. В. Дерій // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 7(17). – С. 127–132.
3. *Грішнова О. А.* Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки : монографія / О. А. Грішнова. – К. : Знання, КОО, 2001. – 254 с.
4. *Данилишин Б.* Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник НАН України. – 2010. – № 1. – С. 20–28.
5. *Дерій Ж. В.* Вплив капіталізації людського потенціалу на інноваційний розвиток регіональних економічних систем / Ж. В. Дерій // Вісник Чернігівського державного технологічного університету : збірник. – Чернігів : ЧНГУ, 2014. – № 1(72). – С. 94–101.
6. *Заяць Т. А.* Стратегічні напрями забезпечення соціального розвитку регіонів України / Т. А. Заяць // Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи. – К. : КНЕУ, 2011. – Ч. 1. – С. 115–122.
7. *Куценко В. І.* Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект : [монографія] / В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук ; за ред. С. І. Дорогунцова. – К. : Оріяни, 2005. – 400 с.
8. *Лібанова Е. М.* Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1 (15). – С. 24–38.
9. *Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків : колективна науково-аналітична монографія / за ред. Е. М. Лібанової.* – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН, Держкомстат України, 2010. – 494 с.
10. *Михальченко Г. Г.* Диференціація регіонального людського розвитку та напрями її подолання / Г. Г. Михальченко // Пріоритетні напрями регіональної політики в економічній сфері. Т. 2. Економічне районування, стратегічне планування, інтелектуально-інноваційні системи, трудовий потенціал та розвиток сільських територій : колективна монографія / під заг. ред. Т. О. Журавльової. – Павлоград : АРТ СИНТЕЗ-Т, 2014. – 370 с.
11. *Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку : монографія / А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін.* – К. : КНЕУ, 2010. – 348 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 378:001.38:351.863

М.І. Крупка, д-р екон. наук

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

І.О. Ревак, канд. екон. наук

Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна

**ПРІОРИТЕТИ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ОСВІТНІЙ
ТА НАУКОВІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ****М.И. Крупка**, д-р экон. наук

Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина

И.А. Ревак, канд. экон. наук

Львовский государственный университет внутренних дел, г. Львов, Украина

**ПРИОРИТЕТЫ УКРЕПЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ И НАУЧНОЙ СФЕРАХ УКРАИНЫ****Mykhailo Krupka**, Doctor of Economics

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Iryna Revak, PhD in Economics

Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine

**PRIORITIES OF THE STRENGTHENING THE ECONOMIC SECURITY
IN EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC SPHERES OF UKRAINE**

Акцентовано увагу на ключовій ролі освіти й науки у контексті зміцнення економічної безпеки держави. Визначено пріоритетні напрями реформування та розвитку освітньої сфери, зокрема: підвищення якості вищої освіти через впровадження інноваційних технологій в освітній процес, зростання академічної мобільності суб'єктів освітнього процесу, підвищення професійної майстерності професорсько-викладацького складу; формування гнучкої системи фінансування освіти, диверсифікації джерел фінансування; розвиток державно-приватного партнерства; зміцнення матеріально-технічної бази ВНЗ; формування у кожного громадянина потреби підвищувати особистий освітній рівень. Найважливішими напрямками активізації наукової сфери є: створення єдиного наукового простору на базі академічної, вузівської та галузевої науки; формування нової організаційно-функціональної структури науки; посилення конкуренції у сфері бюджетного фінансування НДДКР; поглиблення інтеграції науки й освіти; створення науково насичених вільних економічних зон; прийняття програми підтримки молодих науковців; розроблення програм співпраці з науковцями-емігрантами тощо.

Ключові слова: вища освіта, освітній процес, сфера науки, науковий простір, економічна безпека, диверсифікація джерел фінансування, державні програми.

Акцентируется внимание на ключевой роли образования и науки в контексте укрепления экономической безопасности государства. Определены приоритетные направления реформирования и развития образовательной сферы, в частности: повышение качества высшего образования через внедрение инновационных технологий в образовательный процесс, рост академической мобильности субъектов образовательного процесса, повышение профессионального мастерства профессорско-преподавательского состава; формирование гибкой системы финансирования образования, диверсификация источников финансирования; развитие государственно-частного партнерства; укрепление материально-технической базы вузов; формирование у каждого гражданина потребности повышать личный образовательный уровень. Важнейшими направлениями активизации научной сферы являются: создание единого научного пространства на базе академической, вузовской и отраслевой науки; формирование новой организационно-функциональной структуры науки; усиление конкуренции в сфере бюджетного финансирования НИОКР; углубление интеграции науки и образования; создание научно-насыщенных свободных экономических зон; принятие программы поддержки молодых ученых; разработка программ сотрудничества с учеными-эмигрантами и т. п.

Ключевые слова: высшее образование, образовательный процесс, сфера науки, научное пространство, экономическая безопасность, диверсификация источников финансирования, государственные программы.

On the key role of education and science in the context of strengthening the economic security of the state was been accentuated attention in this article. The priority ways of reform and development of the education sphere, including: improving the quality of higher education via the introduction of the innovative technologies into the educational process; increasing academic mobility of the educational process subjects; improvement of professional skills of the teaching staff; forming a flexible financing system of the education; diversification of funding sources; development of public-private partnerships; strengthening of the universities' material base; formation of a need to raise the individual educational level by each citizen were been determined in this research. The most important areas intensify scientific sphere were determined by author as the following: the creation of a single research area on the basis of academic, university and sectoral sciences; formation of a new organizational and functional structure of the science; increased competition in a sphere of the budget financing R&D; deepening integration of the science and education; the creation of scientific and saturated free economic zones; the adoption of some programs to support young scientists; development of the cooperation programs with the scientists-immigrants, etc.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Key words: higher education, educational process, the science, space research, economic security, diversification of funding, government programs.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних викликів економічний розвиток та зміцнення економічної безпеки можуть забезпечувати конкурентоспроможна освіта, провідна наука та інноваційні технології. Активізацію освітніх процесів необхідно проводити з урахуванням світових тенденцій у сфері вищої освіти, що характеризується загостренням конкуренції між університетами за лідерство на глобальному ринку освітніх послуг; зростанням міжнародного наукового співробітництва; адаптацією навчального процесу до запитів і потреб індивідів, що виражається у масовості та безперервності вищої освіти; диверсифікацією механізмів фінансування освіти й наукових досліджень за участі держави; посиленням координації у взаємодії ринку праці та вищої освіти; постійним упровадженням новітніх освітніх технологій для підвищення якості освітніх послуг тощо. Стратегічними пріоритетами у сфері науки мають стати рішучі кроки з реформування академічної науки та прийняття певних державних програм щодо підтримки та недопущення відпливу національного інтелекту з України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку вітчизняної освіти й науки у контексті зміцнення економічної безпеки України є предметом гострих дискусій. Серед багатьох дослідників цієї сфери варто назвати М. Артюхіна, О. Кашубу, В. Куценко, А. Михайлову, Т. Нефедову, Т. Пасович, Н. Статінову, С. Симановського, І. Тарасенко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У науковій літературі дотепер не акцентовано увагу на пріоритетних напрямках розвитку вітчизняної освіти і науки як головних чинників зміцнення економічної безпеки держави.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення пріоритетних напрямів зміцнення економічної безпеки в освітній та науковій сфері України.

Виклад основного матеріалу. Розроблення наукових підходів і напрямів реалізації науково-інноваційної політики, спрямованої на органічне поєднання академічної науки й вищої школи, прикладної науки і реальної економіки, дасть поштовх до розвитку індустрії високих технологій та подальшої інтелектуалізації національної економіки, яка у перспективі зможе забезпечити Україні економічне зростання та конкурентоспроможність на світових ринках. В освітній сфері пріоритетними напрямами у контексті зміцнення економічної безпеки, на нашу думку, є:

1) популяризація серед населення України тезису про пріоритетність вищої освіти в умовах техноглобалізму та інтелектуалізації національної економіки, зокрема за природничими та техніко-інженерними спеціальностями. Нагальним постає питання поступової реалізації відомого гасла «Освіта – не розкіш, а засіб для просування» та доведена цивілізованими державами вимога щодо наявності щонайменше 50 % населення з вищою освітою для потреб інноваційної економіки. Крім цього, світова практика підтверджує, що лише за умови, коли питома вага осіб із вищою науково-природничою та технічною освітою становить не менше 4–6 % від загальної чисельності населення з вищою освітою, в національній економіці відбуваються позитивні економічні зрушення. В Україні на початок 2014/15 навчального року було випущено близько 93 тис. фахівців природничих та інженерних спеціальностей, або 0,2 %, що у 20 разів менше, ніж вимоги світової практики [1, с. 12];

2) швидка імплементація Закону України «Про вищу освіту» з метою розширення автономії ВНЗ, зокрема з фінансових питань, що стимулюватиме до фандрайзінгу, співпрацю з підприємницькими структурами, посилюватиме конкуренцію за абітурієнта. Сучасні університети мають характеризуватися: ефективним менеджментом, науковою та академічною незалежністю персоналу, тісною науковою співпрацею між профе-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

сорського-викладацьким персоналом і студентами, організаційною гнучкістю та фінансовою стабільністю, взаємозв'язками з реальною економікою;

3) підвищення якості вищої освіти завдяки впровадженню комплексу заходів, зокрема:

– використання інноваційних аспектів освітніх технологій в освітньому (педагогічному) процесі, а саме акмеологічного підходу, завдяки якому навчальні заклади з режиму функціонування переходять до режиму розвитку. Застосування акмеології до змісту освіти, технологій навчання та виховання студентів сприяє підвищенню якості освіти, оскільки в усіх суб'єктів освітнього процесу систематизуються пізнавальні мотиви, превалює творче переосмислення. Необхідність акмеологічного підходу в навчально-виховному процесі, зокрема вищого технічного навчального закладу, очевидна, оскільки суспільство очікує, щоб майбутні спеціалісти були комунікабельними, креативними, самостійно мислячими особистостями, які прагнуть до успіху й уміють самостійно будувати індивідуальну траєкторію розвитку [2, с. 95];

– академічна мобільність суб'єктів освітнього процесу, що є джерелом надходження нових знань, механізмом передачі досвіду, каталізатором конкурентної боротьби між суб'єктами навчального процесу. Безумовно, академічна мобільність позитивно впливає на якість трудових ресурсів у національній економіці, оскільки забезпечує доступ до міжнародних освітніх програм, дослідницьких проектів, залучення до навчального процесу провідних науковців;

– постійне зростання професійної майстерності професорсько-викладацького складу, превалювання таких особистісних якостей викладачів, як порядність, вимогливість, відповідальність, конструктивність, толерантність тощо. Результати опитування студентів на предмет того, що, насамперед, забезпечує високий рівень надання освітніх послуг, були такими: професійна підготовка викладачів – 45,2 %; методичне забезпечення навчального процесу – 35,4 %; застосування сучасних освітніх технологій – 34,5 %; особистісні якості викладача – 34,2 %; відповідальність навчальних програм сучасним вимогам – 25,4 %; наявність системи контролю й оцінювання знань студентів, що відповідає сучасним вимогам, – 22,9 %; залучення студентів до науково-дослідної роботи – 22,6 %; участь викладачів у науково-дослідній роботі – 14,9 %; інше – 6,1 % [3, с. 11]. Одним із дієвих чинників підвищення якості роботи професорсько-викладацького складу має стати впровадження принципу диференціації оплати праці, що передбачає врахування не лише наукового ступеня, вченого звання, досвіду роботи, а й показників науково-дослідної роботи – кількість виданих монографій, підручників навчальних посібників, публікацій, участь у науково-практичних заходах, міжнародній співпраці, показник імпаکت-фактора, індексу цитувань тощо;

4) перетворення провідних вітчизняних ВНЗ на сучасні наукові центри; зближення академічної та вузівської науки через створення спільних наукових та освітніх підрозділів, що забезпечить високу концентрацію талановитих викладачів та студентів, гарантуватиме вищу якість освітніх послуг; розширення мережі дослідницьких університетів та створення на їх базі навчально-науково-інноваційних комплексів, наукових парків, інноваційних інкубаторів тощо. Створення і розвиток дослідницьких університетів імовірно за умови поєднання трьох ключових компонентів – освіти, науки та інновацій, або так званого трикутника знань. Зокрема, наукова діяльність вітчизняних ВНЗ, що є джерелом оновлення змісту освіти й платформою для продукування нових знань, повинна бути спрямована на вирішення конкретних прикладних завдань, реальних завдань національної економіки. Крім цього, має відбуватися й оптимізація витрат, спрощення процедури організації, планування наукової (науково-інноваційної) діяльності, інформатизація системи обліку та звітності наукової діяльності [4]. Подальший розвиток

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

інфраструктури наукової (науково-інноваційної) діяльності передбачає створення профільних центрів – центрів трансферу технологій, наукових парків, центрів фундаментальних досліджень, інститутів винахідництва тощо. Активна наукова діяльність вітчизняних ВНЗ сприятиме підвищенню їх іміджу в авторитетних рейтингах, посилить їхні позиції на ринку освітніх послуг та праці. Варто наголосити, що активізація наукової діяльності розширює можливості ВНЗ у контексті співпраці з вітчизняними і закордонними науковими партнерами. Міжнародна наукова співпраця, безперечно, пришвидшить входження України до європейського і світового наукового простору та створення університетів світового класу;

5) формування у кожного громадянина потреби постійного підвищення свого освітнього рівня, організація системи безперервної освіти для працездатного населення, зокрема через активне впровадження дистанційної форми навчання. Державна політика розвитку безперервної освіти має бути спрямована на інтеграцію України до європейського освітнього простору; розширення спектра форм і методів безперервної освіти за участі працедавців та освітніх закладів; налагодження співпраці з провідними міжнародними університетами та організаціями у сфері запровадження новітніх методів навчання та професійних освітніх програм; стимулювання внеску корпоративних приватних структур у розвиток безперервної професійної освіти, впровадження механізмів мотивації приватних осіб до участі у ній. Показовим є чітке законодавче регламентування системи безперервної освіти в європейських країнах та включення в цю систему не тільки освітніх закладів, а й працедавців, недержавних громадських та суспільних організацій, приватних осіб на національному та регіональному рівнях [5, с. 213]. Водночас, з огляду на кардинальну трансформацію системи генерації та передачі знань і швидкого зростання темпів їхнього оновлення, постає потреба переходу до освіти впродовж життя, за якої базова освіта розглядається лише як фундамент для подальшого особистого вдосконалення, набуття нових знань, умінь, навиків, досвіду тощо;

6) формування нової динамічної моделі фінансування освіти, диверсифікація джерел фінансування вищої освіти, залучення приватних бізнес-структур до підготовки майбутніх фахівців. Для цього необхідно упорядкувати відповідно до правового формату систему організації та інструменти провадження освітньої та бюджетної політики, які б гарантували прозорість перерозподілу бюджетних коштів, цивілізовану конкуренцію навчальних закладів за фінансові ресурси. Вдосконалення механізму фінансового забезпечення дасть змогу посилити здорову конкуренцію між ВНЗ, а ефективний розподіл фінансових ресурсів на надання освітніх послуг із державного та місцевих бюджетів у розмірах, достатніх для розвитку ВНЗ, враховуючи стан матеріально-технічної та лабораторної бази, сприятиме відтворенню потенціалу науково-педагогічних кадрів та розвитку вузівської науки [6, с. 183]. Крім цього, держава повинна взяти на себе відповідальність за можливість одержання вищої освіти обдарованими, але незаможними громадянами через надання повної або часткової фінансової допомоги;

7) зміцнення матеріально-технічної бази ВНЗ, оновлення аудиторного фонду, кафедральних приміщень, облаштування сучасною оргтехнікою робочого місця викладацького персоналу, оснащення сучасним обладнанням експериментальних лабораторій, кімнат для проведення високотехнологічних досліджень. У цьому контексті найважливішими є питання фінансового забезпечення процесу модернізації основних фондів ВНЗ, без вирішення яких годі сподіватися на позитивні результати вітчизняних науковців. Переконані, лише пошук диверсифікованих джерел фінансування зможе вирішити цю проблему українських ВНЗ;

8) розвиток державно-приватного партнерства, що передбачає взаємовигідну співпрацю між державними освітніми закладами та бізнес-структурами з метою вдоскона-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

лення змісту освітніх програм, стандартів, розроблення і реалізації програм підвищення кваліфікації для професорсько-викладацького складу та виробничого персоналу промислових підприємств на основі законодавчих актів та спеціальних угод [7, с. 322]. Поділяємо позицію Ю.С. Ємельянова щодо переходу від зазвичай державного управління освітніми закладами до державно-суспільного управління, що ґрунтується на засадах багатостороннього соціального партнерства та передачі частини функцій державного управління громадським організаціям. Такі нововведення підвищать ефективність освітньої системи та сприятимуть нарощуванню освітньої складової інтелектуального потенціалу держави.

Найважливішими, на нашу думку, напрямами активізації наукової сфери України мають бути:

- створення в Україні єдиного наукового простору, об'єднавши академічну, вузівську та галузеву науки, головне завдання якого – провадження спільних досліджень за пріоритетними напрямами, узгодженими з національними економічними інтересами та затвердженими Верховною Радою України. Розвиток науки можна стимулювати за допомогою формування державного замовлення на дослідження найбільш актуальних проблем, зокрема: зміцнення економічної безпеки, підвищення обороноздатності держави; розвиток людського потенціалу, розроблення ресурсозберігаючих технологій, пошук альтернативних джерел енергії тощо;

- формування нової організаційно-функціональної структури науки, здатної забезпечувати належні умови для сучасних досліджень і високої конкурентоспроможності наукової продукції на вітчизняному та світовому ринках; залучення приватного бізнесу до НДДКР. Прикладом у цьому можуть бути США, де НДДКР здійснюються у трьох секторах економіки: академічній науці (дослідження, що провадяться в університетах), державних науково-дослідних лабораторіях і приватному секторі. Зокрема, фундаментальні дослідження здебільшого провадяться в університетах – близько 55 % і державних лабораторіях – 40 %, прикладні дослідження і конструкторські розробки – зазвичай у лабораторіях приватного бізнесу [8, с. 73–74];

- збільшення щорічних видатків на науку з державного бюджету та стимулювання підприємницьких структур інвестувати в науку; розвиток багатоканальних джерел фінансування наукових досліджень і розробок. Згідно з експертними оцінками, якщо частка витрат на НДДКР у відсотках до ВВП упродовж 5–7 років не перевищує 1 % на рік, то можна стверджувати про руйнацію не лише наукового, а й інтелектуального потенціалу держави [9]. За умов глобалізації та інформаційно-технологічної революції витрати держави на соціальну сферу – науку, освіту, культуру – необхідно розглядати як один із найефективніших видів інвестицій;

- посилення конкуренції у сфері бюджетного фінансування НДДКР за рахунок збільшення частки, що розподіляється на конкурсних засадах, забезпечення прозорості проведення таких конкурсів. Це дасть змогу підвищити ефективність використання виділених державою коштів і поліпшити наукові результати; розробити механізм венчурного фінансування НДДКР та інноваційних проєктів; стимулювати недержавні інвестиції в наукові дослідження, зокрема фінансування інтелектуальної діяльності з боку представників середнього і великого капіталу має бути для них престижним і вигідним; знизити податкове навантаження на виконання НДДКР через скасування ПДВ для досліджень і робіт, які здійснюються на госпдоговірних засадах, що підвищить зацікавленість у науковій діяльності в Україні; сприяти створенню системи перерозподілу ризиків від проведення НДДКР завдяки законодавчому врегулюванню сек'юритизації активів фінансових установ, вкладених у цінні папери наукових і високотехнологічних компаній [10, с. 77];

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- поглиблення інтеграції науки та освіти через залучення сучасної науки до освітнього процесу; врегулювання питань щодо створення науково-інтелектуальних комплексів при ВНЗ та наукових організаціях; розроблення і затвердження партнерських програм спільних досліджень НАН України з вищими навчальними закладами; створення Національного наукового фонду на кшталт американського національного фонду, який фінансує програми фундаментальних наук;
- створення наукових центрів світового зразка із залученням найталановитіших молодих науковців з України та вчених-емігрантів, які б проводили пріоритетні фундаментальні дослідження;
- активізація ролі науковців у процесах розбудови національної інноваційної моделі; посилення взаємозв'язку науки і виробництва з метою створення високотехнологічних продуктів; підтримка національної наукової еліти. З цією метою необхідно стимулювати активний розвиток мережі наукових і технологічних парків, бізнес-інкубаторів, системи консалтингових та інжинірингових фірм, венчурних фондів, орієнтованих винятково на сферу високих технологій; всіляко підтримувати ентузіастів винахідництва, створити асоціацію винахідників України, яка б створювала умови для обміну інформацією, пошуку сприятливих умов використання винаходів у практичній діяльності, відстоювала інтереси винахідників з питань захисту об'єктів інтелектуальної власності;
- упорядкування тематики НДДКР відповідно до потреб високотехнологічних галузей національної економіки; розширення переліку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, передбачених Законом України «Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки», доповнення такими напрямками, як біоінженерія, біотехніка, генна інженерія тощо;
- прийняття державної програми підвищення престижу наукової та інтелектуальної праці, інноваційної культури суспільства. Створюючи гарантії суспільного престижу та гідного життя вчених, доцільно здійснювати адресну підтримку вітчизняних науковців високої кваліфікації, талановитої молоді завдяки створенню гнучкої системи доплат, асигнувань на проходження стажування у престижних ВНЗ чи наукових центрах Європи і світу, диференційованих державних стипендій, сприяння обміну досвідом тощо. Підвищенню соціального статусу вченого (науковця) сприятиме впровадження законодавства про захист інтелектуальної власності, подальше вдосконалення системи пенсійного забезпечення наукових і науково-педагогічних кадрів;
- встановлення гідної заробітної плати фахівцям вищої кваліфікації, яка б не припиняла гідність науковця та відповідала європейським стандартам. У цьому контексті одним із стратегічних завдань сучасної соціально-економічної політики повинно стати проведення радикальної реформи доходів населення, яка б передбачала суттєве зростання доходів осіб – носіїв інтелекту, продуцентів інтелектуальних товарів і послуг та створення інституційних умов для перерозподілу національного багатства на користь працівників, зайнятих в інтелектуальній сфері національної економіки;
- здійснення на макро- та мезорівнях винятково пронаукової державної та регіональної політики, пропагуючи наукові досягнення вітчизняних учених; удосконалення системи державного регулювання розвитку наукової сфери; створення позитивного іміджу України серед молоді та працездатного населення;
- підвищення рівня поінформованості української наукової спільноти про міжнародне науково-технічне співробітництво; ухвалення *Державної програми розвитку міжнародної наукової співпраці*; розроблення процедури сприяння участі українських науковців у міжнародних грантах; активізація участі вітчизняних наукових організацій у загальноєвропейських програмах; відкриття національного центру інноваційних про-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

позицій з питань міжнародного науково-технічного співробітництва за аналогією з європейським *Innovation Relay Center*;

– створення науково-насичених вільних економічних зон із високим рівнем матеріального й інфраструктурного забезпечення науково-дослідної діяльності з обов'язковим соціальним захистом наукових працівників;

– організація біржі інтелектуальної праці як оперативного регулятора перерозподілу зайнятих у сфері НДДКР з метою зниження впливу наукових кадрів із наукової до інших сфер зайнятості або за кордон;

– визначення наукових напрямів, що найбільше потерпають від відтоку інтелекту та є особливо цінними для національних інтересів держави. З цією метою на законодавчому рівні визнати їх пріоритетними, здійснювати відповідну фінансову підтримку, а виконавцям таких робіт гарантувати високооплачуване робоче місце. Вважаємо за доцільне ініціювати розроблення та прийняття *Національної програми підтримки фахівців, які одержали вищу освіту за спеціальністю, що визнана пріоритетною* з метою недопущення їх виїзду за кордон або працевлаштування не за здобутим фахом;

– прогнозування обсягів інтелектуальної міграції за напрямками наукових досліджень, віком, статтю та професійним рівнем потенційних мігрантів з метою передбачення соціальних наслідків від інтелектуальної міграції та належного коректування соціально-економічної політики;

– створення привабливих умов для повернення в Україну громадян, які здобули освіту за кордоном, через визнання на державному рівні дипломів про вищу освіту, наукові ступені, вчені звання; реалізація спеціальних програм сприяння поверненню вчених із-за кордону. Таку програму поступово втілює Китай, країни Балтії, Угорщина.

Одним із пріоритетних завдань на найближчу перспективу повинно стати прийняття *Національної програми недопущення відпливу інтелекту та повернення українських емігрантів (науковців) з-за кордону*. На нашу думку, за сучасних умов України виправданою та економічно обґрунтованою може бути стратегія, коли держава, сприяючи залученню міжнародних фінансових грантів трансферу технологій, активно розвиватиме інститути інтелектуальної власності, а отже, формуватиме національний ринок об'єктів інтелектуальної власності. Наступним етапом стане перехід вітчизняної економіки до інноваційних основ господарювання.

Доволі ефективними повинні бути дії держави щодо співпраці з науковцями-емігрантами. Для цього необхідно: створити банк даних наукових і науково-педагогічних працівників, які емігрували за кордон або тимчасово працюють за контрактом; налагодити двосторонню співпрацю з питань обміну науковою інформацією, опублікування спільних наукових праць, видання наукових журналів; організувати випуск журналу «Вчені України за кордоном»; запрошувати вчених-емігрантів для читання лекцій, до участі у конференціях, спільних проектах, наукових розробках тощо; співпрацювати з потенційними реемігрантами і створювати сприятливі умови (соціальні, економічні, правові, фінансові), які б стимулювали їх повернення на батьківщину [11]. Зважаючи на той факт, що відтік інтелекту є не лише негативним явищем, а й зумовлює певний позитивний ефект, державі необхідно розвивати політику зворотної міграції, що дасть змогу збагатити інтелектуальний потенціал та підвищити рівень економічної безпеки.

Висновки і пропозиції. Отже, визначення ключових напрямів реформування вітчизняної освіти й науки у контексті зміцнення економічної безпеки має стати прерогативою державної політики протидії загрозам розвитку інтелектуального потенціалу України. Швидка реалізація зазначених напрямів дозволить: забезпечити зростання суспільної оцінки знань і престижу творчої праці та інтелектуальної діяльності; створи-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ти сприятливі умови для активного впровадження трансферу технологій, вітчизняного та іноземного інвестування в пріоритетні наукомісткі галузі; раціонально використовувати наявні інтелектуальні ресурси, створювати умови для комерціалізації наукових знань, стимулювання інвестицій у нематеріальні активи; розвивати інститути соціального партнерства, що забезпечують стійкі, ефективні зв'язки з роботодавцями, освітніми установами і населенням та швидко адаптацію соціально-трудової сфери до змін в економіці.

Список використаних джерел

1. *Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року* : статистичний бюлетень / відп. за вип. І. В. Калачова. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 169 с.
2. *Михайлова А. Г.* Акмеологія: нова якість вищої технічної освіти / А. Г. Михайлова // Педагогіка та психологія. – 2013. – Вип. 44. – С. 94–103.
3. *Статінова Н. П.* Якість освіти у контексті інтеграції вищої школи у всевітній простір / Н. П. Статінова // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Педагогіка. – 2010. – Т. 136, вип. 123. – С. 9–13.
4. *Пасович Т.* Проректор із наукової роботи Львівської політехніки Наталія Чухрай: залишатися в науці сьогодні – рішення сміливої людини [Електронний ресурс] / Т. Пасович // Аудиторія. – Режим доступу : <http://www.lp.edu.ua/node/7158>.
5. *Кашуба О. М.* Удосконалення реалізації системи безперервної освіти в Україні на основі зарубіжного досвіду / О. М. Кашуба // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 205–216.
6. *Тарасенко І. О.* Проблеми фінансування вищої освіти в Україні в контексті забезпечення конкурентоспроможності / І. О. Тарасенко, Т. М. Нефедова // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2013. – № 4. – С. 177–185.
7. *Емельянов Ю. С.* Государственно-частное партнерство: инновации и инвестиции. Мировой и отечественный опыт / Ю. С. Емельянов. – М. : ЛИБРОКОМ, 2013. – 368 с.
8. *Исследовательские университеты США: механизм интеграции науки и образования* / под ред. проф. В. Б. Супяна. – М. : Магистр, 2012. – 399 с.
9. *Симановский С.* «Утечка умов» и технологическая безопасность России / С. Симановский // Российский экономический журнал. – 1996. – № 3. – С. 18–23.
10. *Другов О. О.* Інвестиційне забезпечення інтелектуалізації економіки України : монографія / О. О. Другов. – К. : УБС НБУ, 2010. – 284 с.
11. *Артюхін М.* Інтелектуальна міграція як об'єкт державного регулювання / М. Артюхін // Наука та наукознавство. – 2000. – № 4 (30). – С. 54–59.

УДК 658.56:339.13

С.М. Бондаренко, канд. екон. наук

Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ОЩАДЛИВОГО ВИРОБНИЦТВА В СИСТЕМІ TQM ПІДПРИЄМСТВА У НЕСТАБІЛЬНИХ РИНКОВИХ УМОВАХ

С.М. Бондаренко, канд. экон. наук

Киевский национальный университет технологий и дизайна, г. Киев, Украина

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ БЕРЕЖЛИВОГО ПРОИЗВОДСТВА В СИСТЕМЕ TQM ПРЕДПРИЯТИЯ В НЕСТАБИЛЬНЫХ РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ

Svitlana Bondarenko, PhD in Economics

Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

THE USE OF THE LEAN PRODUCTION IN ENTERPRISE TQM SYSTEM IN THE UNSTABLE MARKET CONDITIONS

Досліджено питання використання ошадливого виробництва підприємствами в умовах нестабільного ринкового середовища. Зосередження уваги на наданні найбільшої цінності споживачу та економії всіх видів ресурсів, до яких прагне ошадливе виробництво, дає можливість перемагати у конкурентній боротьбі. Підприємства України впевнено та цілеспрямовано, хоча децю повільно, рухаються до ошадливого виробництва та ошадливості.

Ключові слова: ошадливе виробництво, втрати, елементи та інструменти ошадливого виробництва, етапи розгортання ошадливого виробництва.

Исследованы вопросы использования бережливого производства предприятиями в условиях нестабильной рыночной среды. Сосредоточение внимания на предоставлении наибольшей ценности потребителю и экономии всех видов ресурсов, к которым стремится бережливое производство, дает возможность побеждать в конкурентной борьбе. Предприятия Украины уверенно и целенаправленно, хотя несколько медленно, движутся к бережливому производству и бережливости.

Ключевые слова: бережливое производство, потери, элементы и инструменты бережливого производства, этапы развертывания бережливого производства.

The questions of the enterprises lean production use in the unstable market conditions were researched. Focus on providing the highest value to the consumer and the economy of all resources which lean production aims to achieve makes it possible to win in competing. Enterprises confidently and purposefully, although somehow slow move to lean manufacturing and thrift.

Key words: lean production, loss, elements and tools of lean manufacturing, lean deployment stages.

Постановка проблеми. Ошадливе виробництво є одним із сучасних інструментів організації виробництва та технологією менеджменту, яке використовується для поліпшення якості продукції та послуг, найбільш повного задоволення потреб споживачів при одночасній економії всіх видів ресурсів. Ошадливе виробництво як підхід до вдосконалення бізнесу заснований на принципах загального управління якістю TQM (Total Quality Management).

Особливого значення ошадливе виробництво набуває в умовах нестабільного ринкового середовища. В період глобальної конкуренції і загострення кризи у підприємств усього світу єдиним шляхом виживання на ринку є виробництво товарів та надання послуг, які якнайкраще задовольняють вимоги і побажання споживачів, використовуючи при цьому передові технології менеджменту. В умовах зростання цін на енергоносії, а значить – на товари та послуги, економія всіх видів ресурсів, до якої прагне ошадливе виробництво, дає можливість перемагати у конкурентній боротьбі за клієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній економічній літературі проблеми вдосконалення діяльності підприємства на базі концепції ошадливого виробництва ще не достатньо висвітлені. Найбільш відомими є праці Дж. Вумека, Д. Джонса, Д. Роса, С. Синго, Я. Мондена. М.М. Кане, Б.В. Іванова, В.Н. Корешкова, А.Г. Схиртладзе та ін. В умовах нестабільного ринкового середовища спостерігається тенденція зростаючого інтересу до цієї проблеми як у зарубіжних наукових колах, так і у вітчизняній науці, що пов'язано з практичною цінністю та перспективністю такого підходу до організації виробництва на сучасних підприємствах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Конкурентна боротьба на внутрішньому та зовнішньому ринках спонукає підприємства до пошуку нових, ефективних підходів до управління організацією, зокрема до використання ощадливого виробництва. Потребують подальшого розвитку питання висвітлення практичних засад концепції ощадливого виробництва та визначення можливих напрямів використання цієї концепції вітчизняними компаніями з урахуванням світового досвіду.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є узагальнення теоретичних і методичних положень, висвітлення практичних засад ощадливого виробництва та визначення можливих напрямів використання цієї концепції на підприємствах України в умовах нестабільного ринкового середовища.

Виклад основного матеріалу. Ощадливе виробництво (англ. *lean production*, англ. *lean manufacturing*, англ. *Lean* – пісний, стрункий, без жиру) – концепція менеджменту, згідно з визначенням дослідників Дж. Вумек, Д. Джонс та Д. Рос, була створена на японському підприємстві Toyota і заснована на неухильному прагненні до усунення всіх видів втрат. Ощадливе виробництво передбачає залучення у процес оптимізації бізнесу кожного співробітника і максимальну орієнтацію на споживача.

Lean – проривний підхід до менеджменту і керування якістю, який забезпечує довготривалу конкурентоспроможність без істотних капіталовкладень. Ощадливе виробництво – це система організації й управління розробленням продукції, виробництвом, відносинами з постачальниками і споживачами, коли продукція виготовляється у точній відповідності із запитами споживачів і з меншими втратами у порівнянні з масовим виробництвом великими партіями [5].

Зародження концепції «Ощадливе виробництво» (Lean Production (англ.)) пов'язують з інженером японської компанії Toyota Motor Т. Оно, який разом з іншими інженерами цієї компанії, Е. Тоедой і С. Синго, відвідав у кінці 1940-х років американські автозаводи, щоб перейняти практику виробництва автомобілів і трансформувати її для заводів компанії Toyota. Враховуючи стан економіки Японії після Другої світової війни, традиції країни, яка живе при постійному дефіциті ресурсів, Т. Оно в основу виробничої системи, що розробляється, поклав мету забезпечити нуль втрат.

Мета концепції ощадливого виробництва – позбутися всіх видів втрат і домогтися максимальної ефективності використання ресурсів завдяки поступальному й безперервному вдосконаленню всіх бізнес-процесів організації, спрямованих на підвищення задоволеності споживачів.

В умовах світової глобалізації освоювати ощадливе виробництво спонукають такі чинники: необхідність успішно конкурувати в умовах сучасного ринку; тиск з боку споживачів, що диктують зниження цін; безперервні технологічні зміни; тривала орієнтація ринку на якість, ціну і своєчасне постачання; постійно зростаючі очікування споживачів; необхідність у стандартизації процесів для безперебійного отримання очікуваних результатів.

Вітчизняні підприємства впевнено та цілеспрямовано, хоча дещо повільно, рухаються до ощадливості. За даними Інституту ощадливого виробництва, впровадження підходів цієї концепції дозволяє скоротити в середньому: тривалість виробничого циклу – на 50 %, обсяги незавершеного виробництва – на 60 %, кількість випадків перероблення продукції – на 70 %, необхідні площі – на 30 %, необхідний для переналаштування обладнання час – на 65 % [5]. Якщо постійно тримати в центрі уваги зниження втрат усіх видів, то немає межі тим перевагам, яких можна досягти в організації, ґрунтуючись на економії та раціональному використанні ресурсів.

У результаті дій виробника формується *цінність* – корисність продукції з погляду споживача. Але не всі дії виробника додають цінність споживачу. Існує діяльність, яка

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

не додає такої цінності і тоді виникають *втрати – муди* – будь-які дії, які споживають ресурси, але не створюють цінності для споживача. *Muda першого роду* – діяльність, яка не додає цінності споживачу, але необхідна організації. *Muda другого роду* – діяльність, яка не додає цінності споживачу і не потрібна організації. Слід прагнути до усунення такої діяльності на підприємстві.

У традиційному масовому виробництві можна виділити види втрат, усунення яких є метою ощадливого виробництва [8]:

1. *Надвиробництво*, тобто виробництво більшого обсягу раніше або швидше, ніж це потрібно на наступному етапі процесу.

2. *Зайві запаси комплектуючих* – надмірне надходження однопредметного потоку у виробничий процес, будь-то сировина, продукція або готовий продукт.

3. *Дефектний продукт* – продукція, що вимагає перевірки, сортування, утилізації, пониження сортності, заміни або ремонту.

4. *Додаткова (зайва) обробка або переміщення* – додаткове зусилля, яке, на думку споживачів, не збільшує додаткової вартості виробу (чи послуги).

5. *Очікування* – перерви в роботі, пов'язані з очікуванням людських ресурсів (робочої сили), матеріалів, устаткування або інформації.

6. *Люди* – неповне використання розумових, творчих здібностей і досвіду людей.

7. *Втрати при транспортуванні* – транспортування частин або матеріалів усередині підприємства.

8. *Помилкова економія* – полягає у використанні дешевої і неякісної сировини й матеріалів, спрощенні конструкції, що веде до зниження її якості.

Т. Оно були запропоновані такі елементи ощадливого виробництва:

1. *Відмова від системи планування матеріальних ресурсів* (Material Resource Planning – MRP), коли створюються страхові запаси на всіх етапах виробництва незалежно від попиту. Такі системи виробництва називаються «штовхаючими» (push systems).

2. *Перехід до витягуючих систем* (pull systems), коли розміщення замовлень на поповнення запасів матеріальних ресурсів або готової продукції відбувається, якщо їх чисельність у певних ланках виробничого ланцюга досягає критичного рівня. Замовлення від цієї ланки йде до попередньої ланки, а від нього по ланцюжку вниз, аж до постачальників сировини чи комплектуючих. Така система у кінці 1950-х років отримала назву «точно-у-строк» (Just-in-time, JIT). Практичною реалізацією системи JIT є система KANBAN.

3. *Надання права робітникам зупиняти конвеєр або виробництво* для запобігання надходження дефектної деталі, вузла на наступну операцію. Подібний підхід позначається словами «дзидока», або «автономізація».

4. *Децентралізація цехового управління*, відкритий доступ до інформації про виробничу систему, надання персоналу повноважень, що підвищує їх заінтересованість.

5. *Облік вимог виробництва при проектуванні продукції, участь постачальників у проектуванні* або повна передача ним прав на проектування комплектуючих.

6. *Виключення дефектів продукції*, без чого функціонування системи неможливе, оскільки запаси комплектуючих, сировини, напівфабрикатів відсутні.

Ощадливе виробництво передбачає принципово нові підходи до культури менеджменту й організації підприємства та пропонує набір інструментів і методик, що дозволяють істотно понизити втрати, здешевити та прискорити процеси. До цих інструментів відносяться:

1. *Безперервне поліпшення (кайдзен)* – постійний процес впровадження вдосконалень і поліпшення організації роботи підприємства, які відбуваються невеликими кроками, без особливих ризиків і з мінімальними витратами.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. *Управління потоком створення цінностей (VSM)* – це планування і перетворення процесів з метою мінімізації використання наявних ресурсів, таких як матеріальні, час і трудовитрати. Гемба – місце, де безпосередньо створюється цінність для споживача (випускається продукція, розробляються нові види продукції, відбувається взаємодія зі споживачами та ін.). Не є гемба – кабінети вищого керівництва, кімнати для нарад та ін. Особливістю гемба є те, що робочі місця керівників розміщуються у безпосередній близькості від виробництва (особливо для служб, які безпосередньо пов'язані з виробництвом). Для підприємства, яке працює за системою ощадливого виробництва, наради керівництва відбуваються в гемба. Вище керівництво регулярно відвідує гемба з метою виявлення проблем і допомоги в їх вирішенні.

3. *Картування процесу* – графічне зображення процесу як послідовності операцій з вказівкою потоків інформації і матеріалів, запасів, метрик (стандартних характеристик) операцій. При цьому використовуються стандартні позначення VSM.

4. *Захист від помилок (поке-єка)* – система ухвалення рішень, яка передбачає багатократний аналіз ризиків, можливих відмов і їх наслідків.

5. *Концепція «5S»* – поліпшення організації праці і покращення якості на робочому місці за рахунок наведення ладу, дотримання чистоти та дисципліни.

6. *Засоби візуального контролю*. Усі інструменти, деталі, виробнича діяльність і показники знаходяться на видноті, у зручному місці. Широко використовуються засоби візуальної інформації (картки, карти, схеми і т. ін.), які показують, що і як повинен робити оператор.

7. *Добре продуманий план розміщення устаткування*. План складається виходячи з оптимальної послідовності виконання операцій. При цьому забезпечується близьке і зручне розміщення заготовок та інструменту.

8. *Стандартизована (нормалізована) робота*. Погоджене виконання завдання відповідно до прийнятих методів, без втрат і з урахуванням вимог ергономіки. Методики стандартизації й уніфікації широко застосовується і під час проектування продукції.

9. *Скорочення розміру партії*. Найоптимальніший розмір партії (комплекту) – це потік з одного предмета (однопредметний потік). Якщо він неможливий, кількість предметів, які одночасно обробляються на операції, слід мінімізувати.

10. *Якість у процесі роботи*. Перевірка й управління процесом здійснюються операторами. Вони переконуються, що продукція, яка надходить на наступний процес, або його етап, відповідної якості.

11. *Місце зберігання потрібних предметів*. Деталі, інформація, інструменти, стандарти і процедури зберігаються у тому місці, де вони потрібні.

12. *Гнучкість виробництва*. Здатність швидко переналагодити устаткування й замінити інструменти дозволяє на тому самому устаткуванні випускати велику номенклатуру виробів при одночасному скороченні розмірів партій.

13. *Пілотний проект*. Вибирається «вузьке місце» у виробництві або стримуючий чинник і, використовуючи підхід кайдзен-бліц, робляться масштабні поліпшення. Потім, використовуючи придбані навички, переміщують розгортання ощадливого виробництва на інші вузькі та проблемні місця.

14. *Аналіз загальної ефективності устаткування і втрат*. Діаграма Парето цих втрат дозволяє визначити, як отримати найбільшу віддачу на вкладені засоби, і показує, де почати шлях до ощадливого виробництва.

15. *Команди*. При ощадливому виробництві акцент робиться на командну роботу.

Розглянемо етапи розгортання ощадливого виробництва на підприємстві [8]:

1. Рішення керівництва про перехід до ощадливого виробництва. При цьому слід зрозуміти і пояснити персоналу причини цього рішення, вибрати цілі, сформулювати ко-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

манду, яка координуватиме всі роботи, намітить план і передбачить ресурси. Вище керівництво повинне постійно демонструвати свою заінтересованість в успіху, брати участь у повсякденній роботі, надавати підтримку.

2. Вибір первинного об'єкта (об'єктів) впровадження ощадливого виробництва – формулювання пілотного проекту. Реалізація ощадливого виробництва вимагає істотних змін в організації виробництва. Значною мірою такі зміни супроводжують розгортання систем «точно-у-строк» і «Канбан». Тому, щоб не дезорганізувати діюче виробництво, впровадження ощадливого виробництва починають з 1–3 процесів. Як такі обирають найбільш матеріало- і трудомісткі процеси, вдосконалення яких може дати істотний ефект. Вибір таких процесів можна зробити під час аналізу втрат за допомогою діаграми Парето. Не слід починати з найскладніших процесів для підвищення вірогідності успіху. На цьому етапі може бути виконане дослідження матеріальних потоків, що перетворюють сировину в готову продукцію. Завдання такого дослідження – встановити «вузькі місця» виробництва, проходження замовлення від заводських служб або споживачів, запропонувати заходи щодо їх усунення.

3. Навчання персоналу. Навчання повинні пройти всі учасники розгортання ощадливого виробництва, як керівництво, так і рядові виконавці реорганізованих процесів. Метою є розуміння поставлених цілей і засобів їх досягнення, технології ЛІТ і «Канбан», використовуваних засобів, методів оцінювання процесів і продукції. Навчання повинне робитися по циклу «навчання — закріплення», до нього можуть залучатися зовнішні консультанти.

4. Картування реорганізованого процесу «як є».

5. Розрахунок характеристик (метрик) діючого процесу. До основних метрик, які характеризують ресурси процесу, відносяться: сумарний обсяг продукції у штуках на різних стадіях готовності по всьому підприємству, сумарний час циклу процесу по всіх операціях, сумарний час налаштування операцій, сумарний час, який виробнича чекають до початку наступної операції, загальна кількість операторів, задіяних у процесі в прийнятному режимі роботи підприємства або в одну зміну та ін.

6. Картування процесу «як повинно бути». Це найбільш складний і відповідальний етап, під час якого істотно вдосконалюється процес, що розглядається, з метою усунення всіх видів втрат. Деякі операції після вдосконалення попередніх можуть виключатися з процесу, інші об'єднуються і т. ін. Можуть змінюватися устаткування й оснащення для скорочення часу налаштування, усунення причин браку. Змінюється розміщення устаткування у процесі, щоб усі компоненти, необхідні для виробництва, розташовувалися поряд з робочим місцем. Ділянки вузлового складання розташовують як можна ближче до ділянок оброблення деталей. Вводиться система відповідальності операторів за якість, їм надається право зупинки виробництва для виключення надходження дефектної продукції на наступну операцію.

Вводиться система «точно-у-строк», яка реалізується за допомогою системи «Канбан». Ця система припускає замовлення готових деталей для відвантаження і напівфабрикатів з попередніх операцій у міру необхідності за допомогою різних видів карток. Між операціями є строго лімітовані запаси заготовок, напівфабрикатів і готових деталей, заповнення яких також робиться у міру необхідності за допомогою карток. Картки розміщуються на спеціальних стендах, і інформація про те, скільки, коли і що необхідно виготовити, доступна всім виконавцям.

7. Розрахунок метрик реорганізованого процесу і, при низькій ефективності внесених змін, додаткове вдосконалення процесу.

8. Реалізація проекту.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

9. Створення і впровадження планів постійного вдосконалення (кайдзен). Ці плани можуть передбачати введення системи загального обслуговування устаткування ТРМ, стандартизацію роботи у межах операції, наведення ладу на всіх робочих місцях за системою «5S» та ін.

Досвід розгортання ощадливого виробництва, отриманий у пілотному проекті, поширюється поступово на інші процеси підприємства.

На сьогодні ощадливе виробництво застосовують майже 100 % японських компаній, 72 % компаній США, у Великобританії – 56 %, у Бразилії – 55 %, у Мексиці – 42 %, у той час як в Україні ощадливе виробництво провадять тільки одиниці компаній [5]. Ідеї ощадливості вже сприйняті багатьма українськими компаніями. Деякі з цих компаній активно впроваджують принципи та інструменти ощадливого виробництва, проте здебільшого ще не готові публічно заявляти про власні здобутки в цьому напрямі [7].

Висновки і пропозиції. Ощадливе виробництво як підхід до вдосконалення менеджменту заснований на принципах загального управління якістю TQM. У нестабільних ринкових умовах надання максимальної цінності споживачу та економія всіх видів ресурсів, до якої прагне ощадливе виробництво, дає можливість перемагати у конкурентній боротьбі. Вітчизняні підприємства впевнено та цілеспрямовано, проте дещо повільно, рухаються до ощадливого виробництва та ощадливості, хоча його впровадження неможливе без реорганізації виробництва, додаткових витрат, досвіду та наполегливої роботи працівників підприємства.

Список використаних джерел

1. Вумек Д. П. Бережливое производство: как избавиться от потерь и добиться процветания вашей компании : пер. с англ. / Д. П. Вумек, Д. Т. Джонс. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 473 с.
2. Дайана Риттер. Творческие методы : пер. с англ. / Дайана Риттер, Майкл Брассард. – К. : КПК «Системы», 2006. – 192 с.
3. Джеймс Ролло. Управление деятельностью : пер. с англ. / Джеймс Ролло. – К. : МЦК «Прирост», 2004. – 194 с.
4. Несиоловский А. Стратегическое планирование и организационное развитие [Электронный ресурс] / А. Несиоловский. – Режим доступа : <https://innovations.com.ua/ua/articles/13332/temp>.
5. Ощадливе виробництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
6. Паула Мартин. Управление проектами : пер. с англ. / Паула Мартин, Карен Тейт. – К. : КПК «Системы», 2005. – 192 с.
7. Петренко Т. Застосування концепцій Lean Production на підприємствах [Електронний ресурс] / Т. Петренко. – Режим доступу : <https://conference.spkneu.org/.../zastosuvannya-kontse>.
8. Системы, методы и инструменты менеджмента качества : учебное пособие / М. М. Кане, Б. В. Иванов, В. Н. Корешков, А. Г. Схиртладзе. – СПб. : Питер, 2008. – 560 с.

УДК 338.439.02

О.О. Зеленська, канд. екон. наук

С.М. Зеленський, канд. екон. наук

Н.О. Алешугіна, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ САМІТІВ У ВИРІШЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМИ У СВІТІ

Е.А. Зеленская, канд. экон. наук

С.Н. Зеленский, канд. экон. наук

Н.А. Алешугина, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ САММИТОВ В РЕШЕНИИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОБЛЕМЫ В МИРЕ

Olena Zelenska, PhD in Economics

Serhii Zelenskyi, PhD in Economics

Nataliia Aleshugina, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE ROLE OF INTERNATIONAL SUMMITS IN SOLVING THE FOOD PROBLEM IN THE WORLD

Проілюстровано позитивні та негативні наслідки впливу глобалізації на розвиток агросфери, рівень продовольчої безпеки та ступінь навантаження сільськогосподарського виробництва на екосистеми у країнах із різним рівнем соціально-економічного розвитку. Розкрито концептуальні підходи до вирішення проблеми продовольчої безпеки у світовому масштабі, напрацьовані зусиллями міжнародної спільноти в ХХ–ХХІ ст.

Ключові слова: продовольча проблема, продовольча безпека, агросфера, глобалізація, ціни на продовольство, міжнародні продовольчі саміти.

Проілюстровані позитивні та негативні наслідки впливу глобалізації на розвиток агросфери, рівень продовольственої безпеки та ступінь навантаження сільськогосподарського виробництва на екосистеми в країнах з різним рівнем соціально-економічного розвитку. Розкрито концептуальні підходи до вирішення проблеми продовольственої безпеки у світовому масштабі, напрацьовані зусиллями міжнародної спільноти в ХХ–ХХІ ст.

Ключевые слова: продовольственная проблема, продовольственная безопасность, агросфера, глобализация, цены на продовольствие, международные продовольственные саммиты.

The article illustrated the positive and negative effects of globalization on the development of the agricultural sphere, the level of food security and the degree of stress on ecosystems in agricultural production in countries with different levels of socio-economic development. Revealed conceptual approaches to addressing food security on a global scale, developed by the efforts of the international community in the XX - XXI centuries.

Key words: food problem, food security, agriculture, globalization, food prices, International Food Summit.

Постановка проблеми. Упродовж усієї історії найважливішим завданням розвитку людської цивілізації був пошук шляхів досягнення продовольчого достатку. Надзвичайно актуальною ця проблема є й сьогодні, а досягнення людством 7-мільярдної позначки своєї чисельності надає їй особливої значущості в наші дні. Значні зусилля до вирішення зазначеної проблеми впродовж тривалого часу прикладає вся світова спільнота, застосовуючи різноманітні форми підтримки агросфери. Але, наприклад, продовольча допомога, яку надають розвинені країни світу бідним державам, не вирішує проблему продовольчого забезпечення в довгостроковому періоді. Більш того – створює негативний ефект, формуючи утриманські налаштування і підриваючи основи місцевого сільського господарства у країнах, що розвиваються. Тому питання пошуку оптимальних форм і методів підтримки агро-виробництва у світовому масштабі залишається актуальним і нині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем продовольчого забезпечення та участі в цьому процесі міжнародної спільноти присвячено велику кількість праць зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема Є. Аронова, С.Г. Афанасьєва, З. Біктімєрової, О. Бородіної, П.Т. Бурдукова, П. Гайдуцького, А. Гальчинського,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В.М. Гейця, О.І. Гойчук, В.Г. Гусакова, М.Я. Дем'яненко, З.М. Ільїної, С.М. Кваші, В.М. Клочка, Є.В. Ковальова, Д.Ф. Крисанова, В. Месель-Веселяка, Л.В. Молдаван, О.Д. Орлова, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, І.Г. Ушачова, Е. Холт-Хіменеса, О.В. Чернової, О.М. Шпичака, О.В. Шубравської, В. Юрчишина та ін.

Однак динамічна зміна політичних, економічних, соціальних, екологічних та інших умов розвитку сучасної цивілізації, що справляють помітний вплив у тому числі й на функціонування агросфери, кон'юнктуру продовольчих ринків і т. ін., зумовлює необхідність постійного вивчення нових можливостей, загроз, викликів продовольчій безпеці з метою якнайефективнішого використання одних і завчасного уникнення інших під час формування аграрної політики на глобальному рівні.

Мета статті. Метою цієї статті є вивчення та узагальнення концептуальних підходів щодо вирішення проблеми продовольчої безпеки в сучасному світі зусиллями міжнародної спільноти.

Виклад основних результатів дослідження. Як уже відзначалося, проблема забезпечення людства продовольством правомірно посідає одне з чільних місць в ієрархії глобальних проблем. На всеохопний її характер вказують такі ознаки: 1) глобальні масштаби поширення; 2) гострота прояву; 3) комплексний характер (взаємозв'язок з іншими проблемами); 4) загальнолюдська сутність (проблема є зрозумілою і близькою кожній людині і територіальній спільноті будь-якого рангу); 5) здатність впливати на подальшу історію людства; 6) можливість вирішення лише сумісними зусиллями світової спільноти.

Ще на початку ХХ ст. проблема продовольчої безпеки почала усвідомлюватися на міжнародному рівні як категорія світового значення. Намагаючись упорядкувати ситуацію в системі продовольчого забезпечення у світі, міжнародна спільнота почала створювати відповідні структури. Першою організацією такого типу став створений під егідою Ліги Націй у 1905 р. у Римі Міжнародний сільськогосподарський інститут.

Надзвичайно актуалізували проблему продовольчого забезпечення Перша світова війна і сільськогосподарська криза 1929 року, а також Друга світова війна, які справили дестабілізуючий вплив на функціонування світового продовольчого ринку.

У 1945 р. при Організації Об'єднаних Націй з метою подолання бідності та голоду і його наслідків у світі було створено ФАО (Food and Agriculture Organization) – структуру з питань продовольства і сільського господарства. Рішення про її утворення було прийнято ще в 1943 р. на Міжнародній конференції з питань продовольства в м. Хот-Спрингсі.

У різні періоди розвитку світового співтовариства ФАО вирішувала актуальні на той час питання продовольчого забезпечення. Так, у 60-і роки нею вирішувалась проблема ліквідації голоду в колишніх колоніальних країнах; у 70-і – подолання наслідків кризи на міжнародних сільськогосподарських ринках; у 80-і – боротьба з недоїданням та голодом в окремих регіонах світу; у сучасному світі – створення продовольчого порядку, який би забезпечив глобальну продовольчу безпеку.

Продовольча безпека держави і кожної людини зокрема вивчається в контексті міжнародного права і закріплена у відповідних міжнародних документах: Всесвітній декларації прав людини (1948 р.), Міжамериканській хартії соціальних гарантій (1948 р.), Пакті щодо економічних, соціальних і культурних прав (1966 р.), Конвенції про запобігання всіх форм дискримінації стосовно жінок (1979 р.), Конвенції про права дитини (1989 р.) тощо.

Зокрема, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права не лише підтвердив фундаментальне право людини на свободу від голоду, а й зобов'язав держави реалізувати це право на практиці. Зокрема, у ст. 11 зазначається: «Держави-учасники цього Пакту, визнаючи фундаментальне право кожного на свободу від голоду, повинні вживати самостійно або через міжнародне співробітництво заходів, включаючи соціальні програми, необхідні для того, щоб: а) покращити способи виробництва, зберігання і розподілу продо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

вольства через розвиток і реформування аграрних систем таким способом, який дозволяє досягати найбільш ефективного розвитку та використання природних ресурсів; б) беручи до уваги проблеми як країн-імпортерів продовольства, так і країн-експортерів, забезпечити справедливий розподіл світових продовольчих запасів відповідно до потреб» [3, с. 307].

Із концепцією «Всесвітня продовольча безпека», розробленою ФАО в 1973 р., термін «продовольча безпека» офіційно ввійшов у міжнародний обіг. Ним характеризувався стан продовольчого ринку та економіки у країні чи групі інтегрованих країн, а також у світі. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН «Міжнародні зобов'язання із забезпечення продовольчої безпеки в світі», прийнятою в 1974 р., продовольчу безпеку визначено як «...забезпечення гарантованого доступу всіх жителів і в будь-який час до продовольчих ресурсів світу в кількості, необхідній для активного здорового життя» [3].

Основними способами запобігання кризам із виробництва та розподілу продовольства Генеральна Асамблея ООН визнала:

- 1) створення національних продовольчих резервів і координацію їх обсягів на міжнародному рівні;
- 2) надання економічної допомоги країнам, що розвиваються, з метою збільшення виробництва продовольства і створення відповідної інфраструктури;
- 3) формування глобальної інформаційної системи з питань виробництва і торгівлі продовольчими товарами;
- 4) забезпечення регулярних міжурядових консультацій з питань світової продовольчої безпеки [2, с. 74].

Періодично продовольча проблема розглядається на міжнародних самітах. Найбільш вагомими з погляду напрацювання концептуальних засад вирішення проблеми продовольчої безпеки були форуми 1972 р. (м. Стокгольм), 1994 р. (м. Ріо-де-Жанейро), 1999 р. (м. Маастрихт), 1996, 2002, 2008, 2009 рр. (м. Рим), 2010 р. (м. Бразилія), 2010 р. (м. Ніїгата), 2011 р. (м. Санья), 2011 р. (м. Париж) тощо.

Упродовж зазначеного періоду спостерігалася зміна підходів до вирішення проблеми продовольчої безпеки. Так, у 70-х рр. панувала думка про те, що найбільш ефективним і раціональним шляхом вирішення продовольчих проблем більшості країн світу є імпорт продовольства. Однак в умовах монополізованого ринку продовольчих товарів згадана концепція не виправдала себе, і вже в кінці 70-х років змінилася на протилежну – необхідність забезпечення країни продовольством (передусім зерном) за рахунок власного виробництва та використання імпоротної продовольчої продукції лише у крайніх випадках.

У 70-і рр. також вважалося, що досягнення НТП у галузі аграрного виробництва, дозволять вирішити продовольчу проблему на глобальному, а отже – і національному рівнях. Так, учасники Наради в Стокгольмі (1972 р.) декларували наміри вирішити проблему продовольчого забезпечення у світі з орієнтацією на те, щоб до кінця ХХ ст. ліквідувати голод у всіх 170 країнах, що брали участь в обговоренні цього питання.

Згодом з'явився зовсім протилежний підхід: досягнення продовольчої безпеки можливе тільки на державному рівні, а через нього – і у світовому масштабі. Тому в концепціях продовольчої безпеки багатьох держав світу з'явилися стратегічні цілі, покликані посилювати перспективний агропродовольчий потенціал країни та його роль у світовому продовольчому комплексі.

Саміт в Ріо-де-Жанейро (1994 р.), оцінюючи перспективи входження світової спільноти в ХХІ століття, поряд з проблемами охорони навколишнього природного середовища, порушив проблему продовольчого забезпечення та залежні від неї – сталого розвитку та боротьби з бідністю. Стосовно продовольчого комплексу ідея сталого розвитку означає ефективне управління сільськогосподарськими ресурсами з метою задоволення потреб людства в їжі під час збереження та покращення якості навко-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

лишнього природного середовища. У «Повістці дня на ХХІ століття» [3], прийнятій цим зібранням на найвищому рівні, зазначається, що забезпечення сталого розвитку є, у першу чергу, обов'язком урядів країн і виконувати його необхідно через розроблення відповідних національних програм, планів і політики. Відповідно, продовольча проблема також має вирішуватися, передусім, на національному рівні, а сукупність результатів зусиль окремих держав автоматично забезпечить її вирішення на глобальному рівні.

На Всесвітньому продовольчому саміті в Римі (1996 р.) було прийнято Римську Декларацію по продовольчій безпеці та План дій Всесвітнього продовольчого саміту на період до 2015 р. з визначенням шляхів створення однакових умов доступності продовольства. З огляду на пріоритет національної орієнтації в досягненні продовольчої безпеки визнано необхідним, крім виділення продуктів харчування бідним країнам, застосовувати заходи щодо подолання кризи в їхньому сільському господарстві і сприяти реалізації відповідних програм. Однак країни-учасниці саміту так і не дійшли консенсусу в питанні оптимального співвідношення обсягів внутрішньодержавного виробництва продовольства та його імпорту під час формування національної політики продовольчої безпеки.

Проблеми продовольчої безпеки розглядалися також на екстреному засіданні Генасамблеї ООН у 1997 р. Акцент був зроблений на необхідності забезпечення сталого розвитку сільського господарства, приділення належної уваги рівням продуктивності, рентабельності, обсягам інвестування в галузь, а також розвитку сільських територій.

Вирішенню подібних питань було присвячено конференцію ФАО, яка відбулася в Нідерландах у 1999 р. В ухваленій на ній Концепції багатофункціональності сільського господарства зазначалося, що забезпечення продовольчої безпеки неможливе без сталого розвитку сільського господарства. Наголошувалося на необхідності застосування комплексного підходу у вирішенні проблеми сталого розвитку галузі, який би ґрунтувався на поєднанні зусиль на місцевому, національному і міжнародному рівнях з урахуванням усього різноманіття економічних, соціальних, природних та інших факторів, здатних чинити вплив на згаданий процес. Результатом проведення конференції стало визначення цілей та напрацювання системи практичних заходів для забезпечення сталого розвитку сільського господарства і продовольчої безпеки.

Римський саміт 2002 р. прийняв Декларацію, яка закликала світову спільноту вжити заходів для скорочення до 400 млн чол. кількості голодуючого населення світу [9, с. 19]. Водночас було зазначено, що невтішні прогнози щодо реалізації цієї мети пов'язані з відсутністю політичного бажання й обмеженістю ресурсів, які виділяються розвиненими країнами світу як допомога бідним країнам.

Домінуючою темою зустрічі була лібералізація торгівлі продовольчими товарами. Єдиної думки щодо ролі лібералізації торгівлі у забезпеченні продовольчої безпеки на саміті досягнуто не було. Натомість у вирішенні цієї проблеми чітко виділилися два підходи.

Перший ґрунтувався на тому, що агропродовольчий потенціал розвинених країн є достатнім для того, щоб забезпечити виробництво продовольства в обсягах, необхідних для задоволення потреб у продуктах харчування населення всього світу. Іншим же країнам для вирішення проблеми продовольчого забезпечення достатньо спростити систему доступу імпортованих продовольчих товарів на внутрішній ринок.

Прихильники другого підходу вважали, що таким чином вирішити проблему продовольчої безпеки другій категорії країн неможливо, оскільки посилюється їх залежність від кон'юнктури світового продовольчого ринку і в будь-якому разі вони отримують продукцію не кращої якості. Отже, кожна країна, дбаючи про свої власні інтереси, має орієнтуватися на самозабезпечення продовольством, якого можна досягти завдяки динамічному розвитку вітчизняного АПК [4].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Одним із найпомітніших зібрань останніх років на високому рівні стала Міжнародна конференція «Всесвітня продовольча безпека і глобальні виклики в світлі зміни клімату і розвитку біоенергетики», проведена в Римі (2008 р.). У доповіді ФАО «Швидкий ріст цін на продовольство: факти, перспективи, вплив і заходи, яких необхідно вжити» відзначалось, що незважаючи на ріст аграрного виробництва, ринки сільськогосподарської продукції знаходяться у незадовільному стані. Низькі рівні запасів продовольства, вірогідно, не будуть поповнені в найближчій перспективі. Велика ймовірність подальшого зростання цін і нестабільності в результаті непередбачуваних подій. Країни зіштовхнулися з подвійною проблемою: різким зростанням цін на продовольство і паливо, що є загрозою не лише макроекономічній стабільності, а й всезагальному розвитку [1, с. 36].

На міжнародному саміті з продовольчої безпеки, що відбувся в Римі в 2009 р., ФАО запропонувала поставити за мету повну ліквідацію голоду на Землі до 2025 року та збільшення офіційної допомоги на розвиток сільського господарства до 44 млрд дол щорічно.

Проблеми продовольчої безпеки порушуються й обговорюються також країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону (загалом країни АТР формують більше половини глобального ВВП і 44 % обсягів світової торгівлі). За результатами форуму Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) у 2010 р. було прийнято Нїгатську декларацію з продовольчої безпеки (варто зазначити, що нарада, присвячена саме продовольчій безпеці, проводилася в межах АТЕС вперше за 20 років з початку його заснування).

У Декларації визначено дві загальні для економік АТЕС цілі: 1) сталий розвиток сільськогосподарського сектору за рахунок підвищення продуктивності, покращення систем підготовки до природних катаклізмів, розвиток сільських територій, а також протидії зміні клімату і вдосконалення управління природними ресурсами; 2) сприяння інвестиціям у розвиток сільського господарства.

Усього ж План дій із продовольчої безпеки, затверджений цим зібранням, включає 62 пропозиції різних країн стосовно забезпечення продовольчої безпеки в регіоні. Зокрема, це проекти з розвитку інформаційного обміну, передачі сільськогосподарських технологій, попередження і контролю за розповсюдженням хвороб тварин і рослин, а також зі створення та вдосконалення систем забезпечення харчування незабезпечених і незахищених верств населення [7].

Чергове зростання індексу цін на продовольство у 2011 р. викликало у світі особливу стурбованість і підняло нову хвилю обговорень проблеми продовольчої безпеки. Найбільш вагомими в цьому плані стали саміти Групи двадцяти (G 20) (Париж, 2011 р.), де було схвалено План дій щодо волатильності продовольчих цін і сільському господарству [6], та БРІКС (м. Санья, 2011 рр.), які визначили цілий спектр середньотривалих заходів з метою вирішення проблеми продовольчої безпеки [8].

Беручи до уваги напрацювання учасників вищезгаданих самітів, а також враховуючи новітні тенденції розвитку агросфери та продовольчого забезпечення, відзначимо, що найбільш важливим для вирішення проблеми продовольчої безпеки в сучасному світі, на нашу думку, є зосередження зусиль світової спільноти на таких напрямках:

1. Забезпечення миру, сприяння політичній, соціальній, економічній та екологічній стабільності у світі.

2. Залучення в агросферу (у т. ч. на розвиток дрібних аграрних господарств) додаткових фінансових ресурсів, у тому числі бюджетних коштів, інвестицій, кредитів, фінансової допомоги по лінії міжнародних інститутів розвитку і т. ін.

3. Удосконалення інформаційного (щодо кон'юнктури продовольчих ринків, прогнозу погодних умов тощо) та інфраструктурного (системи іригації, постачання, складування, збуту, страхування, транспорт тощо) забезпечення агросфери.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. Запровадження в сільськогосподарське виробництво передових світових технологій, активізація обміну знаннями та досвідом успішного вирішення проблем із продовольчим забезпеченням.

5. Упорядкування глобального міжнародного торгівельного простору, регулювання справедливої конкуренції на ринках товарів (передусім продовольчої продукції) і послуг.

6. Забезпечення підтримки не лише виробникам продовольства, а й споживачам, зокрема, через пом'якшення наслідків волатильності цін для більш уразливих категорій населення, застосування ефективної системи розподілу продовольства (хоча б у межах можливостей ООН, ФАО тощо).

7. Посилення координації міжнародної політики з метою швидкого реагування на сучасні виклики продовольчої безпеці.

Висновки. Незважаючи на прискіпливу увагу з боку світової спільноти й окремих держав до проблеми продовольчої безпеки, в сучасному світі вона помітно актуалізувалася. Основними причинами цього є постійне зростання чисельності населення світу й відповідне підвищення світового сукупного попиту на продукти харчування, урбанізація та індустріалізація (наприклад, мають місце такі факти, як зменшення у світовому масштабі посівних площ через ріст міст, прокладання транспортних магістралей тощо), сучасні екологічні проблеми глобального масштабу, негативний вплив світової фінансово-економічної кризи та зміни в торгівельній політиці основних аграрних країн.

Несприятливим є прогноз динаміки виробництва світових продовольчих ресурсів і в майбутньому, що обумовлено, насамперед, об'єктивними глобальними причинами. Дефіцит необхідних ресурсів в умовах глобалізації, напевно, мав би сприяти їх ощадливому й раціональному використанню у світовому масштабі, натомість призводить лише до збагачення структур, які ними володіють.

На наш погляд, нинішнє загострення продовольчої проблеми на глобальному рівні пов'язане не стільки з вичерпанням можливостей світової агросистеми, скільки з комплексом, передусім, політичних та комерційних рішень країн, які сьогодні справляють найбільш суттєвий вплив на продовольче забезпечення. Так, суперечності між принципами міжнародної аграрної політики і сучасними вимогами продовольчого ринку призводять до суттєвого обмеження заходів державної підтримки сільського господарства країн, що розвиваються (відповідно до вимог СОТ) і відповідно – гальмування розвитку сільського господарства в багатьох країнах.

Список використаних джерел

1. Гусаков В. Г. Продовольственная безопасность Беларуси / В. Г. Гусаков, З. М. Ильина, В. И. Бельский // Экономика АПК. – 2008. – № 8. – С. 35–46.
2. Ильина З. М. Продовольственная безопасность: теория, методология, практика / З. М. Ильина. – Минск : Ин-т экономики НАН Беларуси, 2007. – 230 с.
3. *Международные акты о правах человека.* – М. : НОРМА-ИНФРА, 1998.
4. *Обминский Э. Б. Глобальные интересы и национальный эгоизм (экономический аспект)* / Э. Б. Обминский. – М. : Международные отношения, 1990. – 304 с.
5. *Повестка дня на XXI век [Электронный ресурс]* : Конференция Организации Объединённых Наций по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, 3–4 июня 1992 г.). – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/conferen/wssd/agenda21/index.htm>.
6. *Построение нашего общего будущего: возобновление коллективных действий для всеобщего блага [Электронный ресурс]*. – Режим доступа : http://news.kremlin.ru/ref_notes/1072.
7. *Роль АТЭС в обеспечении региональной и глобальной продовольственной безопасности исключительно важна [Электронный ресурс]*. – Режим доступа : <http://trud-ost.ru/?p=57344>.
8. *Совместное заявление стран БРИК по глобальной продовольственной безопасности [Электронный ресурс]*. – Режим доступа : <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2009/06/217933.shtml>.
9. Чернова Е. В. Продовольственная безопасность в системе экономических отношений / Е. В. Чернова // Известия Санкт-Петербургского государственного университета экономики и финансов. – 2008. – № 1. – С. 17–25.

УДК 338.28:327.3

Т.І. Зосименко, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ГАРМОНІЗАЦІЯ ТЕХНІЧНИХ ВИМОГ У ТОРГІВЛІ ДО ACQUIS ЄС:
АНАЛІЗ ВПЛИВУ НА СТЕЙКХОЛДЕРІВ В УКРАЇНІ****Т.И. Зосименко**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ГАРМОНИЗАЦИЯ ТЕХНИЧЕСКИХ ТРЕБОВАНИЙ В ТОРГОВЛЕ
К ACQUIS ЕС: АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ НА СТЕЙКХОЛДЕРОВ В УКРАИНЕ****Tetiana Zosymenko**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**HARMONIZATION OF TECHNICAL REQUIREMENTS IN THE TRADE FOR THE
ACQUIS EU: ANALYSIS OF THE IMPACT ON STAKEHOLDERS IN UKRAINE**

Недостатній рівень вивченості питань, присвячених дослідженню можливих наслідків процесу наближення та адаптації технічних вимог у торгівлі до acquis ЄС для українських стейкхолдерів зумовлює актуальність проведення ґрунтовного дослідження на предмет виявлення сильних та слабких сторін, можливостей та загроз реформування інфраструктури якості для ключових груп зацікавлених сторін. Розглянуто ключові принципи Нового підходу ЄС та обґрунтована необхідність їх впровадження у вітчизняну інфраструктуру якості. Проведено SWOT-аналіз процесу гармонізації технічних вимог у торгівлі до acquis ЄС з позиції підприємницького сектору, споживачів та державного сектору в Україні. Доведено, що можливості використання оновленої інфраструктури технічного регулювання суттєво переважають загрози для всіх зацікавлених сторін, однак їх перетворення на реальний соціально-економічний ефект потребує проведення поміркованої державної політики, здатної раціонально використати наявні сильні сторони та максимально нівелювати негативний вплив, зумовлений наявністю слабких сторін українських стейкхолдерів.

Ключові слова: поглиблена і всеохопна зона вільної торгівлі, технічні вимоги у торгівлі, торговельні бар'єри, стандартизація, метрологія, акредитація, калібрування, інспектування, тестування, сертифікація, інфраструктура якості, SWOT-аналіз, стейкхолдери.

Недостаточный уровень изученности вопросов, посвященных исследованию возможных последствий процесса приближения и адаптации технических требований в торговле к acquis ЕС для украинских стейкхолдеров, обуславливает актуальность проведения тщательного исследования на предмет выявления сильных и слабых сторон, возможностей и угроз реформирования инфраструктуры качества для ключевых групп заинтересованных сторон. Рассмотрены ключевые принципы Нового подхода ЕС и обоснована необходимость их внедрения в отечественную инфраструктуру качества. Проведен SWOT-анализ процесса гармонизации технических требований в торговле к acquis ЕС с позиций предпринимательского сектора, потребителей и государственного сектора в Украине. Доказано, что возможности использования обновленной инфраструктуры технического регулирования существенно преобладают над угрозами для всех заинтересованных сторон, однако их превращение в реальный социально-экономический эффект требует проведения обдуманной государственной политики, способной рационально использовать имеющиеся сильные стороны и максимально нивелировать негативное влияние, обусловленное наличием слабых сторон украинских стейкхолдеров.

Ключевые слова: углубленная и всеобъемлющая зона свободной торговли, технические требования в торговле, торговые барьеры, стандартизация, метрология, аккредитация, калибровка, инспекции, тестирование, сертификация, инфраструктура качества, SWOT-анализ, стейкхолдеры.

Insufficient level of issues devoted to the study of possible consequences of approximation and adaptation of the technical requirements to trade with the EU acquis for Ukrainian stakeholders determine the relevance of comprehensive research to identify strengths, weaknesses, opportunities and threats of quality infrastructure reform to key stakeholder groups. The key principles of the New Approach EU are considered and the necessity of their introduction into the national quality infrastructure is founded. SWOT-analysis of the harmonization of technical requirements to trade with the EU aquis from positions of the business sector, consumers and the public sector in Ukraine is conducted. It is proved that the possibilities of using of updated infrastructure for technical regulation essentially dominate threats to all interested parties, but their transformation into real social and economic impact calls for deliberate public policy that can efficiently use existing strengths and maximally neutralize the negative impact caused by the presence of the weaknesses of national stakeholders.

Key words: deep and comprehensive free trade area, technical requirements for trade, trade barriers, standardization, metrology, accreditation, calibration, inspection, testing, certification, quality infrastructure, SWOT-analysis, stakeholders.

Постановка проблеми. Тривалий період розвитку відносин щодо партнерства і співробітництва між Україною та Європейським Союзом увінчався у 2014 р. ратифікацією Угоди про Асоціацію [15], що являє собою договір нового покоління між ЄС та країнами Східного партнерства, який відкриває шлях до подальших прогресивних пе-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ретворень. Ключовим завданням Угоди про асоціацію є формування умов для поглибленої і всеохопної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ), яка, як передбачається, створюватиме можливості для розвитку бізнесу в Україні, сприятиме активізації модернізаційних перетворень у підприємницькому середовищі, підвищенню стандартів якості продукції, рівня обслуговування населення, що у сукупності не лише позитивно позначиться на міжнародній конкурентоспроможності українського бізнесу, а й стане потужним стимулом для соціально-економічного розвитку країни.

Одним з інструментів формування ПВЗВТ є зменшення торговельних бар'єрів, що виникають у зв'язку із невідповідністю технічних регламентів, стандартів, процедур оцінювання відповідності та інших вимог до якості продукції. Згідно з гл. 3 Угоди про Асоціацію, Україна зобов'язана вживати необхідних заходів з метою поступового досягнення відповідності з технічними регламентами ЄС та системами стандартизації, метрології, акредитації, робіт з оцінювання відповідності та ринкового нагляду ЄС, а також дотримуватися *acquis communautaire* (*acquis*) – принципів та практик, викладених у чинних Рішеннях та Регламентах ЄС [15].

З метою адаптації вимог національного законодавства щодо розроблення та застосування технічних регламентів та оцінювання відповідності до європейських вимог і вимог СОТ, узгодження чинних нормативно-правових норм у сфері оцінювання відповідності через консолідацію в одному законодавчому акті положень Законів України «Про підтвердження відповідності» та «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності», а також з метою сприяння здійсненню дерегуляції завдяки переходу від обов'язкової сертифікації продукції до системи оцінювання відповідності було прийнято Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» № 124-19 від 15.01.2015 р. [12]. Безперечно, набрання чинності цього законодавчого акта (відбудеться 10.02.2016 р.) несе у собі не тільки певні переваги, але й ризики, що викликають занепокоєння у колах зацікавлених осіб та є предметом гострих дискусій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців у контексті предмета цього дослідження, слід відзначити їх переважну спрямованість на порівняльно-правовий аналіз законодавства у сфері нетарифних бар'єрів України та ЄС [6; 13].

Спроба простежити кількісний вплив ролі міжнародних стандартів на зростання економіки здійснена у дослідженні Л. Віткіна. За його результатами науковець констатував складність та неоднозначність вимірювання або кількісного оцінювання ефектів від цього виду технічних бар'єрів на економіку країни, а також запропонував побудувати й дослідити багатофакторну математичну модель впливу стандартизації на економіку [1, с. 15–16]. Однак у цій публікації автор практично не торкається питань впливу гармонізації стандартів на продукцію з нормами ЄС, а емпіричні дані, на які спирається дослідник, потребують подальшого вивчення та порівняння для підтвердження чи спростування висновків щодо меншого негативного впливу на експорт країни стандартів, гармонізованих з міжнародними, порівняно з негармонізованими.

Аналітичний матеріал, присвячений дослідженню ризиків, пов'язаних з існуванням нетарифних бар'єрів у відносинах між Україною та Європейським Союзом, представлено фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень О.М. Шаровим та І.В. Ус [16]. Ця публікація охоплює переважно переваги й недоліки від усунення нетарифних бар'єрів для підприємницького сектору, залишаючи осторонь споживачів та державу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на недостатній рівень вивченості питань, присвячених дослідженню можливих наслідків процесу наближення та адаптації технічних бар'єрів у торгівлі до *acquis* ЄС для україн-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ських стейкхолдерів, підняту у статті проблему слід вважати актуальною як для національної економіки, так і в міжнародному контексті, оскільки нерегламентований або не достатньо регламентований обіг товарів несе у собі ризики суспільній безпеці.

Метою статті є визначення потенційно можливих наслідків від впровадження в Україні якісної інфраструктури за зразком ЄС з позицій основних груп зацікавлених осіб.

Виклад основного матеріалу. Прийнявши рішення щодо запровадження режиму торговельної лібералізації з ЄС, українська держава взяла на себе зобов'язання створити регуляторні умови, які, з одного боку, максимально полегшують експортно-імпорتنі операції вітчизняних підприємців з європейськими, а з іншого – відповідають критеріям соціальної ефективності у частині захисту життя й здоров'я споживачів від неякісних товарів. Для досягнення цієї мети необхідно створити дієву та прозору інфраструктуру технічного регулювання (так звану інфраструктуру якості) – систему інститутів та інституційних структур, що у сукупності забезпечують реалізацію процесів стандартизації, метрології та акредитації у національній економіці [19, с. 6–7].

Формальні інституційні вимоги у сфері технічного регулювання в ЄС регламентуються, у першу чергу, європейськими директивами, що об'єднані під назвою «Новий підхід» [20].

Ключові принципи Нового підходу ЄС відображені на рис. 1. До них відносяться:

– принцип пропорційності ризику означає, що рівень складності процедур оцінювання та підтвердження відповідності продукції вимогам безпечності на етапі виробництва є пропорційним ступеню ризику, що становить продукція. Для простої продукції з низьким ступенем ризику оцінювання та підтвердження здійснюються виробником, натомість до послуг зовнішніх спеціалізованих організацій з оцінки відповідності слід звертатися тільки у разі виготовлення продукції з високим ступенем ризику. На рівні ЄС це приблизно 25 груп продукції, включаючи електричні побутові прилади, складні машини, медичні прилади та ін.;

– постринковий контроль передбачає, що технічне регулювання не розповсюджується на процес проектування та виготовлення продукції, натомість воно встановлює вимоги щодо експлуатаційних характеристик, пов'язаних з безпечністю продукції щодо ризиків;

– державно-приватний підхід означає раціональне поєднання державної та приватної компонент інфраструктури технічного регулювання, тобто оцінювання відповідності та підтвердження не здійснюються виключно державою, це мають право здійснювати й органи з оцінювання відповідності приватної форми власності;

– принцип гарантованості означає надання державою гарантій суспільству щодо технічної компетентності організацій приватної інфраструктури якості;

– принцип добровільності передбачає, що стандарти розробляються незалежними органами зі стандартизації з мінімальним втручанням та є добровільними. Якщо виробник використовує стандарти, то вважається, що його продукція відповідає вимогам щодо безпечності. Інакше, виробник має право використовувати свої власні технології, але тоді на нього покладається тягар доведення відповідності вимогам щодо безпечності;

– принцип недопущення конфлікту інтересів означає, що під час формування інституційної структури, яка лежить в основі технічного регулювання, потрібно забезпечити відокремлення тих інституцій та адміністративних органів, чиє поєднання може становити конфлікт інтересів [5].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

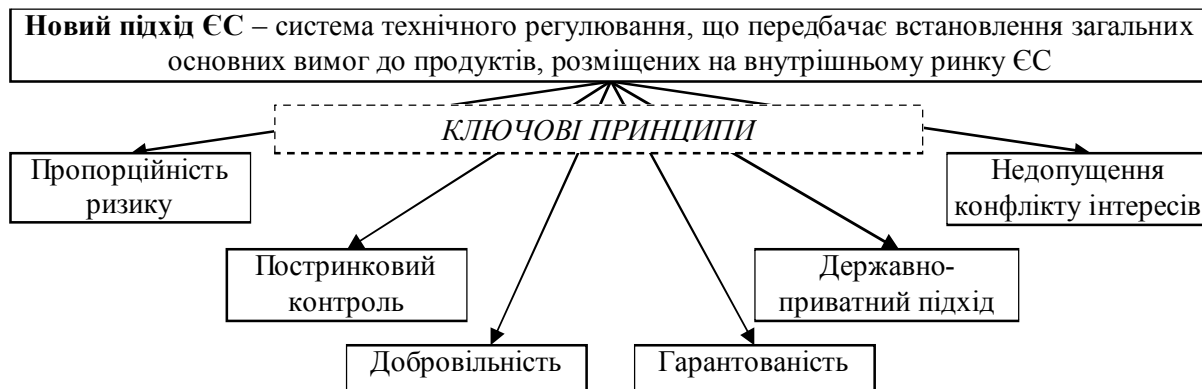

Рис. 1. Ключові принципи Нового підходу ЄС

Джерело: побудовано на основі [5; 20].

Головним результатом гармонізації технічних вимог у торгівлі до аquis ЄС повинно стати формування в Україні інфраструктури якості, загальні принципи функціонування якої будуть відповідати принципам ЄС, а порядок нетарифного регулювання певних товарів/секторів буде повністю узгоджений з європейським [15].

Діюча нині система технічного регулювання в Україні ґрунтується здебільшого на запозичених з часів радянської економіки практиках, що призводить до порушення ключових принципів європейського підходу, в тому числі:

- принципу пропорційності ризику. В Україні на один вид продукції поширюються різні види регулювання: технічного регулювання (технічні регламенти і стандарти), санітарного регулювання (СанПіНи), охорони праці (НПАОПи і ДНАОПи), ветеринарного й фітосанітарного регулювання для харчової продукції тощо, вимоги яких часто суперечать одне одному. Це приводить до утворення регуляторного тягара на бізнес, який є несумірним з можливими вигодами від дотримання технічних вимог;

- постринкового контролю. На відміну від країн ЄС, у вітчизняній економіці спостерігається надмірне переважання доволі витратного попереджувального (доринкового) контролю у вигляді державних реєстрацій, експертиз, сертифікацій, висновків тощо;

- добровільності. Стандартизація в Україні допоки що не стала добровільною процедурою, яка б дозволяла підтвердити специфічні властивості продукту, враховуючи потреби як виробників, так і споживачів. Це порушує один із фундаментальних концептів регулювання якості, оскільки якість не може бути предметом державного регулювання – це питання відносин між споживачами та виробниками, що регулюється ринком (при цьому споживач повинен мати гарантоване законом право на можливість вибору якісної продукції);

- недопущення конфлікту інтересів. Збереження в Україні централізовано-планового підходу до керування системою технічного регулювання зумовило появу та інституційне у підпорядкуванні міністерств і відомств, зацікавлених у збереженні нинішньої ситуації підприємств, установ і організацій, часто з притаманними їм конфліктами інтересів;

- гарантованості. Нечіткість визначення компетенції контрольно-наглядових органів призводить до дублювання об'єктів контролю (нагляду), браку відповідальності та неможливості оцінити ефективність здійснення державного контролю (нагляду) [8; 9, с. 81; 19, с. 27].

Таким чином, в Україні назріла нагальна потреба реформування інфраструктури технічного регулювання з урахуванням принципів Нового підходу ЄС. Узагальнено її інституційна будова представлена на рис. 2.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

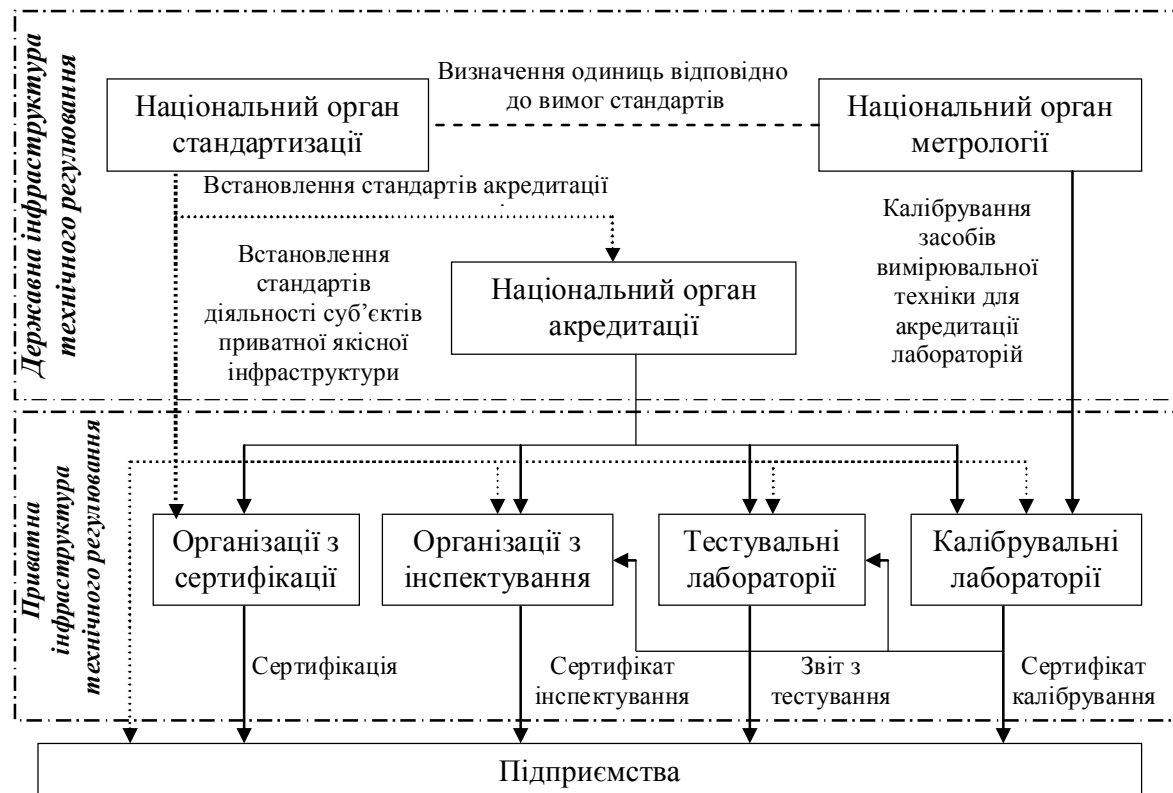

Рис. 2. Інституційна будова інфраструктури якості відповідно до принципів Нового підходу ЄС
Джерело: побудовано на основі [21, с. 11].

В основу наведеної схеми покладено рекомендації фахівців Світового банку щодо інституційної будови ефективної національної інфраструктури якості, здатної виконувати роль інструмента для підвищення міжнародної конкурентоспроможності, покращення торговельних відносин, а також зростання соціального добробуту країни. У ній органічно поєднуються державна та приватна компоненти, при цьому всі приватні органи технічного регулювання здатні продемонструвати й підтвердити свої компетенції у сфері надання послуг зі сертифікації, інспектування, тестування та калібрування, що підтверджується Національним акредитаційним органом [21, с. 10]. Відповідальність при цьому розподіляється таким чином:

– виробник несе повну відповідальність за введення в обіг продукції, що відповідає вимогам відповідних нормативно-правових актів та/або не загрожує безпеці споживачів та користувачів;

– органи державної влади відповідають за: 1) законодавчу функцію, тобто розроблення та затвердження технічних регламентів/вимог щодо безпеки (але не стандартів); функцію забезпечення (через використання інституту акредитації) достатньої технічної компетентності та незалежності органів, що здійснюють оцінювання відповідності; 3) функцію забезпечення додержання встановлених вимог (ринковий нагляд). Держава не втручається у проектування та виробництво продукції, контроль здійснюється на ринку через проведення ринкового нагляду [9, с. 92].

Говорячи про понад 25-річний досвід використання Нового підходу у країнах ЄС, можна констатувати його безперечну успішність з декількох позицій:

- з позицій усунення внутрішніх бар'єрів у торгівлі для розвитку єдиного ринку;
- з позицій суттєвого скорочення виробничих витрат в охоплених секторах;
- з позицій стимулювання інновацій за рахунок впровадження відповідних європейських стандартів (наприклад, стандарт GSM) [6].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Однак, незважаючи на європейський досвід, з позицій українських стейкхолдерів процес впровадження європейських технічних регламентів є не настільки однозначно позитивним та потребує більш детального аналізу на предмет виявлення сильних та слабких сторін, можливостей та загроз.

У табл. 1 представлено результати SWOT-аналізу процесу гармонізації технічних вимог у торгівлі до aquis ЄС з позицій підприємницького сектору України.

Таблиця 1

SWOT-аналіз процесу гармонізації технічних вимог у торгівлі до aquis ЄС з позицій підприємницького сектору України

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
– європейські програми із фінансової і технічної співпраці; – інвестиційні проекти з країнами ЄС	– низький рівень обізнаності вітчизняних підприємців з особливостями будови та функціонування нової інфраструктури якості; – нестабільне або незадовільне фінансове економічне становище; – недостатня мотивація в імплементації європейських технічних регламентів у результаті відсутності будь-яких запевнень (гарантій) майбутнього членства України в ЄС та встановлення певних попередніх умов для такого членства
<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
– спрощення процедури оцінювання та підтвердження відповідності для простої продукції з низьким ступенем ризику; – зменшення кількості перевірок та документів для контролерів; – єдині та узгоджені вимоги до продукції; – покращення доступу до ринків країн ЄС та інших країн світу (без додаткової сертифікації); – отримання доступу до участі у державних закупівлях ЄС; – пришвидшення процедур та зниження вартості послуг стандартизації, метрології, акредитації внаслідок конкуренції між суб'єктами державної та приватної інфраструктури якості; – зростання показників економічної ефективності (продуктивності праці, фондівіддачі, матеріаловіддачі); – можливість розвитку підприємницької діяльності у сфері оцінювання відповідності	– висока вартість послуг стандартизації, метрології, акредитації; – втрата ринків країн ЄП, особливо Російської Федерації (блокування імпорту українських товарів); – корупційні практики та ігнорування закріплених у законодавстві вимог з боку органів державної інфраструктури якості

Джерело: складено автором з використанням [10].

Упровадження в Україні технічних регламентів згідно з вимогами ЄС забезпечить відповідність вітчизняних регламентів та процедур європейським регламентам та процедурам. Сертифіковані товари вважатимуться такими, що відповідають вимогам ЄС і не потребуватимуть додаткових перевірок. Це слугуватиме важливим сигналом для стратегічних західних інвесторів щодо організації в нашій країні нових виробництв та створення нових робочих місць [10].

З іншого боку, запровадження технічних регламентів ЄС може створити певні технічні бар'єри на шляху товарів з України на ринок країн ЄС. Вони, передусім, будуть стосуватися таких класифікаційних груп за УКТЗЕД, як: 04, 09, 11, 15-24, 50-63, 84-85, 87, 90, загальна вартість експорту, який становить 3,9 млрд дол США [10].

Перехід на технічні регламенти ЄС також вимагатиме від промислових підприємств значних фінансових витрат на модернізацію та переоснащення виробництва, освоєння нових технологій. Витрати на гармонізацію законодавства у сфері стандартизації є ли-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ше частиною загальних витрат на модернізацію виробництва за європейськими стандартами. На відміну від витрат на гармонізацію законодавства, витрати на модернізацію несуть виробники. Найбільше застережень існує для виробників продукції тваринництва, овочів та фруктів. Наприклад, з досвіду модернізації сільського господарства Польщі можна приблизно оцінити загальну вартість витрат на модернізацію виробництва продукції тваринництва та овочівництва за стандартами ЄС приблизно у 900 млн євро протягом 10 років імплементації Угоди про асоціацію [10, с. 23].

Активізація торгівлі з ЄС несе загрозу санкцій та інших торговельних бар'єрів з боку Російської Федерації (РФ). Найбільш чутливими галузями вітчизняної економіки до впливу зниження експорту до країн Єдиного економічного простору (СЄП), насамперед РФ, через політику імпортозаміщення та наявність технічних бар'єрів (існування або перспектива введення в дію відповідних технічних регламентів митного союзу) найближчими роками стануть хімічна промисловість, піротехнічні виробни, автомобілебудування, енергомашинобудування, виробництво сільськогосподарських та морських транспортних засобів, легка промисловість, деревообробна промисловість, нафтопереробна промисловість, харчова промисловість. За приблизними оцінками, максимальні втрати надходжень від експорту України до країн Митного союзу через існування технічних бар'єрів, а саме – використання технічних регламентів МС на аналогічну промислову продукцію, сумарно по групі промислових товарів становлять 473 млн дол США на рік. Натомість малий та середній бізнес менше, ніж великий, ризикує постраждати від санкцій з боку Росії та від впровадження нових технічних регламентів МС [10; 14].

Результати SWOT-аналізу процесу гармонізації технічних вимог у торгівлі до aquis ЄС з позицій українських споживачів представлено у табл. 2.

Таблиця 2

SWOT-аналіз процесу гармонізації технічних вимог у торгівлі до aquis ЄС з позицій українських споживачів

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
– високий рівень зацікавленості споживачів у захисті своїх прав, що формує активну громадянську позицію щодо підвищення ефективності захисту прав споживачів як особливої сфери суспільного інтересу; – наявність активної мережі неурядових споживчих організацій; – впровадження елементів споживчих знань у систему освіти	– низький рівень обізнаності українських споживачів щодо своїх прав та порядку їх захисту у випадку придбання продукції з дефектами; – низька купівельна спроможність; – відсутність урядової підтримки споживчих організацій; – мораторій на перевірки суб'єктів господарювання за скаргами споживачів до Держспоживінспекції
<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
– підвищення безпеки товарів та послуг; – покращення здоров'я населення; – зменшення випадків травмування неякісною продукцією; – зменшення споживчих витрат завдяки скороченню непотрібних витрат для бізнесу; – розширення асортименту імпортової продукції за нижчими цінами; – розширення прав споживачів (заміна товару після угоди, грошова компенсація після угоди, колективні позови, позови організацій із захисту прав споживачів); – посилення екологічності виробництва та продукції	– зростання цін на вітчизняну продукцію внаслідок включення витрат із стандартизації, метрології, акредитації до собівартості продукції; – зникнення з ринку цінового сегмента дешевої продукції, що не відповідає вимогам якості; – зростання на внутрішньому продовольчому ринку дешевих, низькоякісних продуктів європейського походження, що не мають ринків збуту в країнах ЄС

Джерело: складено автором з використанням [3; 10].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Процес гармонізації технічних вимог у торгівлі до аquis ЄС, особливо в частині зміни механізмів захисту прав споживачів, має бути чітко визначеним і доведеним до розуміння громадянського суспільства. Для того, щоб зробити таку інформацію доступною для споживачів, треба приділити значну увагу проблемі пунктів доступу до неї. У випадку України, з її відносно низьким рівнем доступності інтернет-послуг, відомості для споживачів необхідно надавати через спеціальні офіси споживчої інформації [3].

Хоча споживчі організації відіграють критично важливу роль у розвитку захисту прав споживачів в Україні, їхню інституційну спроможність можна посилити, уможливаючи ознайомлення з досвідом та практикою споживчих організацій у країнах ЄС, а також розроблення навчальних програм, заснованих на європейському та міжнародному досвіді [3].

Освіта споживачів має важливе значення для створення обізнаного та освіченого споживчого суспільства. Освіту споживачів треба розвивати та додавати до основних навчальних програм у початковій і середній школі, відповідно до керівних документів ООН, ЄС та міжнародної організації «Консьюмерз Інтернешнл» (Consumers International). Освіта повинна перетворитись на інструмент, здатний впливати на поведінку та прагнення учнів як майбутніх виразників активної громадянської позиції щодо підвищення ефективності захисту прав споживачів як особливої сфери суспільного інтересу [3].

Важливе значення має також популяризація питань, пов'язаних із захистом прав споживачів, у засобах масової інформації. Найкращі приклади такої діяльності слід підтримувати та розвивати, спрямовуючи діяльність з розвитку інституційної спроможності та адвокації на журналістів, видавництва та на електронні ЗМІ.

Таблиця 3 демонструє результати SWOT-аналізу процесу гармонізації технічних вимог у торгівлі до аquis ЄС з позицій державного сектору України.

Таблиця 3

SWOT-аналіз процесу гармонізації технічних вимог у торгівлі до аquis ЄС з позицій державного сектору

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
– тривалий досвід реформування системи технічного регулювання; – безперервна співпраця у ЄС у сфері побудови нової інфраструктури якості; – прийняття Стратегії розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 р. – впровадження Програми підтримки галузевої політики з боку ЄС (бюджетна підтримка у розмірі 37 млн євро з метою фінансування реформ; технічна допомога українським органам влади у впровадженні реформ)	– відсутність досвіду щодо інституційного забезпечення постринкового контролю якості та безпечності продукції; – відсутність ефективного механізму координації на найвищому рівні, принаймні на рівні віцепрем'єра, і пов'язаний з цим брак політичної уваги до важливих деталей реформування інфраструктури якості; – консервативність мислення державних службовців, особливо юристів; – відсутність незалежної кадрової політики; – низький рівень мотивації та гнучкості державних службовців, відповідальних за впровадження технічного регулювання за зразком ЄС; – незадовільна (неефективна) якість управління коштами державного бюджету, у т. ч. переданими у межах програм бюджетної підтримки ЄС; – відсутність ефективної системи моніторингу змін у законодавстві ЄС; – низький рівень володіння мовами країн ЄС та низька якість професійного перекладу актів законодавства ЄС

Закінчення табл. 3

<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
– набуття повноцінного членства України в європейській системі ринкового нагляду; – повне визнання українських установ, що належать до інфраструктури якості; – підвищення прозорості регулювання та зменшення можливостей для корупції; – створення сприятливішого інвестиційного й регуляторного клімату; – загальне підвищення якості державного управління; – зростання показників економічної та соціальної ефективності суспільного виробництва; – збільшення експорту продукції з високою доданою вартістю; – активізація інноваційної діяльності у країні; – прискорення модернізації промислового виробництва завдяки використанню науково-технічних досягнень європейських країн; – підвищення конкурентоспроможності продукції та економіки в цілому	– збільшення рівня безробіття та зниження доходів населення за рахунок скорочення виробництва неконкурентоспроможних суб'єктів господарювання; – підвищення мотивації робочої сили до міграції в інші країни; – негативний тиск на сальдо торговельного балансу через випереджаюче зростання імпорту; – скорочення надходжень до бюджету внаслідок згортання неконкурентних вітчизняних виробництв

Джерело: складено автором з використанням [4; 8; 11; 17].

У результаті численних досліджень було з'ясовано, що гармонізація технічного регулювання дозволяє скоротити витрати на торгівлю на 2–5 %, що, у свою чергу, сприяє підвищенню доходу. Оцінювання ефективності єдиного ринку ЄС, а також останнього розширення ЄС свідчить, що гармонізація технічного регулювання дозволяє отримати у короткостроковий період дохід у розмірі 2–5 % від ВВП, а у разі довготривалого періоду – 10 % від ВВП [16, с. 3].

Крім того, гармонізація та адаптація вітчизняного законодавства до європейських норм стосовно технічного регулювання потребує від держави розбудови ефективної системи контролю, що будуватиметься на міжнародному та європейському досвіді, і має забезпечити внутрішній ринок від неякісної та фальсифікованої продукції, в тому числі закордонної [10].

Безперечно, успішне проходження адаптаційного періоду можливе за активного залучення досвіду та ресурсів Європейського Союзу. Економічна підтримка надаватиметься у формі макрофінансової допомоги (кредити) та пакета підтримки розвитку у формі грантів, що надаватиметься впродовж семи років [10, с. 83].

Висновки і пропозиції. Як свідчать результати SWOT-аналізу процесу гармонізації технічних вимог у торгівлі до аquis ЄС з позицій підприємницького сектору, споживачів та державного сектору в Україні, можливості використання оновленої інфраструктури якості суттєво переважають загрози для всіх зацікавлених сторін, однак їх перетворення на реальний соціально-економічний ефект потребує проведення поміркованої державної політики, здатної раціонально використати наявні сильні сторони та максимально нівелювати негативний вплив, зумовлений наявністю слабких сторін вітчизняних стейкхолдерів. Обов'язковою передумовою для реалізації вищевиявлених переваг є вдосконалення інституційної будови діючої нині інфраструктури якості в Україні відповідно до принципів Нового підходу ЄС. Зважаючи на це, була обґрунтована необхідність побудови інфраструктури якості в Україні, яка функціонує на засадах пропорційності ризику та добровільності стандартизації, будується на механізмах постринкового контролю та державного гарантування технічної компетентності відповідних організа-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ційних структур державної та приватної форм власності, інституційна будова яких виключає можливість виникнення конфлікту інтересів.

Список використаних джерел

1. Віткін Л. Аналіз досвіду застосування угоди про технічні бар'єри / Л. Віткін // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2009. – № 3. – С. 9–17.
2. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного регулювання [Електронний ресурс] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2014. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files//Projects/2013/EU_Ukraine/Economic_red.pdf.
3. *Захист* прав споживачів в Європейському Союзі та Україні : аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consumerinfo.org.ua/upload/iblock/377/ConsumerProtectionReport-ua.pdf>.
4. *Інтеграційні* можливості України: перспективи та наслідки: наукова доповідь / за ред. академіка НАН України В. М. Гейця, чл.-кор. НАН України Л. В. Шинкарук ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2014. – 92 с.
5. *Іоакімідіс* С. Усунення технічних бар'єрів у торгівлі в рамках поглибленої та всеохоплюючої зони вільної [Електронний ресурс] / С. Іоакімідіс // Круглий стіл: «Україна – СОТ – ЄС: торгівля та стандарти». – Режим доступу : http://www.adm-pl.gov.ua/sites/default/files/upload/files/3.tehniche_regulyvannya_v_konteksti_zvt.pdf.
6. *Комплексне* порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України у сфері нетарифних бар'єрів в торгівлі між Україною та ЄС: технічні бар'єри та санітарія і фіто-санітарія. – К. : Державний департамент з питань адаптації законодавства, 2011. – 256 с.
7. *Коусгров* К. Перспективи укладення угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС: попередній аналіз [Електронний ресурс] / К. Коусгров, М. Хейліер // СТА, Economic & Export Analysts LTD, 2008. – Режим доступу : [http://www.ctaeconomic.com/Scoping%20Report\(final%20UKR\).pdf](http://www.ctaeconomic.com/Scoping%20Report(final%20UKR).pdf).
8. *Луценко* Д. Наслідки імплементації Угоди про асоціацію з ЄС для української системи регулювання нехарчової продукції [Електронний ресурс] / Д. Луценко. – Режим доступу : <http://www.knteu.kiev.ua/file/MTc=/08670a2bb5ce367b35e29e8ee8f27405.pdf>.
9. *Нові* можливості бізнес-асоціацій у глобалізованому світі / Д. В. Ляпін, К. М. Ляпіна, В. М. Мовчан, І. А. Піддуська та ін. ; за заг. ред. Д. В. Ляпіна. – К. : Ін-т власності і свободи; LAT&K, 2010. – 108 с.
10. *Оцінка* впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т. О. Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2014. – 102 с.
11. *Про схвалення* Стратегії розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. № 844-2015-р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/844-2015-%D1%80>.
12. *Про технічні* регламенти та оцінку відповідності [Електронний ресурс] : Закон України від 15.01.2015 р. № 124-19. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/124-19>.
13. *Сенаторов* М. В. Комплексне порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України законодавству Європейського права у сфері промислових стандартів та оцінки відповідності / М. В. Сенаторов, О. В. Сенаторова. – К. : Державний департамент з питань адаптації законодавства, 2009. – 214 с.
14. *Торговельна* політика України: погляд бізнесу. Спеціальний звіт [Електронний ресурс] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2014. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files//publications/Special_research/2015_BTS_Trade_policy_report_if.pdf.
15. *Угода* про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода, Список, Міжнародний документ №984_011 від 27.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

16. *Усунення технічних бар'єрів у торгівлі: Нові можливості розвитку промисловості України в умовах відкритого європейського ринку* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://no-trade-barriers.com/wp-content/uploads/2012/10/REMOVING_TECHNICAL_BARRIERS_TO_TRADE_UKR.pdf.

17. *Шаров О. М.* Щодо економічних ризиків, пов'язаних з існуванням неторгових бар'єрів у відносинах між Україною та Європейським Союзом: аналітична записка [Електронний ресурс] / О. М. Шаров, І. В. Ус // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1733/>.

18. *Costs and Benefits of FTA between Ukraine and the European Union* [Електронний ресурс] / Institute for economic research and policy consulting, 2010. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/Books/Ocinka_vytrat/ocinka_vitrat_eng.pdf.

19. *Guide to the Implementation of Directives Based on the New Approach and the Global Approach.* – Luxembourg : Office for Official Publication of the European Communities, 2000. – 112 p.

20. *Frota M. N.* Assessment of the Ukrainian Quality Infrastructure: Challenges Imposed by the WTO and Commitments to EU Accession / M. N. Frota, J. L. Racine, F. Blanc, P. Rodrigues, S. Ibragimov, D. Torkhov, S. Osavolyuk // *Key Engineering Materials.* – 2010. – Vol. 437. – P. 611–615.

21. *Quality Systems and Standards for a Competitive Edge* [Електронний ресурс] / J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, and Makhtar Diop. – The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank, 2007. – Режим доступу : http://siteresources.worldbank.org/EXT/EXPCOMNET/Resources/2463593-1213887855468/69_LAC_Quality_and_Standards_Pub_Nov_2007.pdf.

УДК 338.2:339.9

С.І. Ткаленко, канд. екон. наук**Ю.О. Жулід-Христосенко**, аспірантка

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**С. И. Ткаленко**, канд. экон. наук**Ю. О. Жулид-Христосенко**, аспирантка

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, г. Киев, Украина

КЛАСТЕРИЗАЦИЯ КРЕАТИВНЫХ ИНДУСТРИЙ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА**Svitlana Tkalenko**, PhD in Economics**Yuliia Zhulid-Khrystosenko**, PhD student

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

CLUSTERING OF CREATIVE INDUSTRIES IN THE EUROPEAN UNION

Досліджено процес об'єднання у кластери підприємств креативних індустрій у країнах Європейського Союзу. Особливу увагу було приділено визначенню просторової концентрації креативних підприємств та її значенню для формування креативних кластерів. Доведено, що кластеризація протягом останніх років стала однією з домінуючих тенденцій розвитку індустрій креативного сектору. Виділено основні характерні риси, а також відмінності креативної кластеризації відносно кластеризації інших промислових сфер економіки. У цій статті проаналізовано особливості функціонування і розвитку креативних кластерів на території Європейського Союзу, визначено також основні механізми їх підтримки. Показано, що країни ЄС мають лідируючі показники зростання креативних індустрій у світі, а отже, їх кластерна політика є найбільш ефективною.

Ключові слова: креативність, креативні індустрії, креативні кластери, концентрація креативної діяльності, кластеризація.

Исследован процесс объединения в кластеры предприятий креативных индустрий в странах Европейского Союза. Особое внимание было уделено определению пространственной концентрации креативных предприятий и ее значению для формирования креативных кластеров. Доказано, что кластеризация в последние годы стала одной из доминирующих тенденций развития индустрий креативного сектора. Выделены основные характерные черты, а также различия креативной кластеризации относительно кластеризации в других промышленных сферах экономики. В данной статье были проанализированы особенности функционирования и развития креативных кластеров на территории Европейского Союза, определены также основные механизмы их поддержки. Показано, что страны ЕС имеют лидирующие показатели роста креативных индустрий в мире, а следовательно, их кластерная политика является наиболее эффективной.

Ключевые слова: креативность, креативные индустрии, креативные кластеры, концентрация креативной деятельности, кластеризация.

The process of association in clusters of companies in creative industries in the European Union was investigated. Particular attention was given to the spatial concentration of creative businesses and to its importance for the formation of creative clusters. It was stated that clustering in recent years has become one of the dominant trends of the creative industries sector. The authors have identified the main features and differences between creative clustering and clustering in other industrial sectors of the economy. This article analyzes the features of the functioning and development of creative clusters in the European Union and the basic mechanisms of their support. It was claimed that the EU countries have leading indicators of growth of creative industries in the world, so their cluster policy is the most effective.

Key words: creativity, creative industries, creative clusters, creative activity concentration, clustering.

Постановка проблеми. Розвиток креативних індустрій стає одним з визначальних факторів у формуванні міжнародної конкурентоспроможності як окремих країн, так і їх регіональних об'єднань. Тому необхідно усвідомити особливості функціонування та механізми розвитку цього сектору економіки, на що спрямоване це дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі академічних досліджень міського та економічного розвитку набуває важлива дискусія про роль культури і творчості як головних елементів локального розвитку (британські вчені D. Power та A. Scott, бельгійський економіст V. Ginsburgh, австралійський економіст D. Throsby, Європейська Комісія тощо) [16; 13; 8]. Деякі наукові дослідження акцентують увагу на тому, що мистецтво і культура стали одним з центральних елементів локального розвитку (зокрема, французький професор F. Venhamou, датський економіст T. Billc, американський економіст G.G. Schulze, британські вчені C. Charain та R. Comunian) [1; 13; 2], а A.J. Scott та D. Power наголошують, що міста відіграють фундаментальну роль генерато-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

рів культурної та економічної діяльності і поступово стають цільними креативними кластерами [16; 17]. Хоча креативні угруповання можуть з'являтися спонтанно, необхідно реалізовувати певні політичні проекти активізації деіндустріалізованих областей (Т. Bille, G.G. Schulze) [13]. Французький соціолог Р.-М. Menger підкреслює, що креативна діяльність, як правило, просторово зосереджена в декількох місцях; в останніх дослідженнях було проаналізовано географічну концентрацію креативної діяльності [13; 11].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Під час розгляду цієї проблеми особливу увагу приділено дослідженню особливостей кластерної політики креативних індустрій Європейського Союзу, яка раніше як напрям ґрунтовно не розглядалася. Також малодослідженим є вплив просторової концентрації креативних підприємств на процес креативної кластеризації.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження просторової концентрації креативної діяльності у країнах Європейського Союзу та її впливу на економічне зростання. Важливим аспектом є виокремлення особливостей і відмінностей креативних кластерів порівняно з кластерами в інших галузях економічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному глобалізованому світі панівного значення набуває економіка знань, яка, у свою чергу, підкреслює важливість локалізованих знань як нематеріального фактора в новому конкурентному економічному середовищі. Нині знання є важливим елементом конкурентоспроможності не тільки для окремих компаній, але й для території, на якій вони розташовані [14]. Сучасні експерти доводять, що місцевий розвиток не повинен зводитися лише до модернізації експортної бази, він також має бути заснованим на відповідній організації відносин між різними суб'єктами на місцевому рівні. Креативність стала одним з головних факторів конкурентоспроможності економіки. На сьогодні креативність разом з інноваціями й знаннями диференціюються як чинники, які впливають на ідеї, продукти, послуги та території, що у свою чергу приводить до конкурентних переваг у всіх сферах економіки.

Креативні індустрії включають підприємства, які поєднують процес створення, виробництво, розповсюдження і посередництво креативних і культурних товарів (послуг). Нові цінності створюються у творчих та креативних індустріях (ТКІ) тоді, коли певним чином комбінуються технічні інновації, творчість та бізнес-підприємництво, з метою створення і розповсюдження нового культурного продукту.

Відмінною рисою креативних індустрій є швидке зростання цього сектору, особливо на початку XXI століття. У 2011 р. чисельність зайнятих у ТКІ Європейського Союзу була майже на 40 % вище рівня 1996 р., що робить цей сектор лідером стосовно створення робочих місць [7]. У 2012 році 7060 тисяч європейців прямо або опосередковано були зайняті у секторі ТКІ, що становить близько 3,3 % економічно активного населення ЄС. З доходами 535,9 млрд євро творчі та культурні індустрії сприяють формуванню 4,2 % ВВП в Європі (2012 р.). Так, сектор ТКІ є третім за величиною роботодавцем після будівництва (15,348 млн робочих місць) та виробництва продовольства і напоїв, їх розповсюдження через сферу послуг (7,274 млн робочих місць) [4].

Ще однією особливістю є те, що головними суб'єктами креативних індустрій є невелика кількість великих мультинаціональних корпорацій, лідерів своєї галузі, які, у свою чергу, залежать від численних малих підприємств, що засновуються для виконання однотипних проектів. Однотипні тематичні підприємства повинні швидко реагувати на зміни у моді і технологіях, їх активи невидимі й ефемерні – репутація, навички та бренди. Вони працюють на світових нішевих ринках та еволюціонують, поліпшуючи якісні показники, а не за рахунок кількісного зростання.

Загальною рисою креативних індустрій є те, що економічна значущість мікропідприємств набагато вища, ніж в інших галузях промисловості. Переважна більшість єв-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ропейських креативних підприємств – 95 % має ознаки мікропідприємства (менше ніж 10 працівників), на які припадає 35 % зайнятості сектору ТКІ [9].

Ще одна відмінність від традиційних промислових секторів спостерігається у низькій капіталоємності, що, в поєднанні з неоднорідністю ринку, призводить до низьких бар'єрів виходу на ринок та високого динамізму страт-апів. Як наслідок, людський капітал має першорядне значення для економічного успіху.

Креативні індустрії є відкритими для співпраці протягом усього ланцюга створення доданої вартості. Вони, передусім, орієнтовані на клієнта, який сприяє виникненню вторинних ефектів для крос-інновацій між іншими галузями як у креативних індустріях, так і в інших галузях промисловості. Європейська Комісія підкреслює значущість каталітичної ролі інновацій та її потенціалу для зміцнення міжсекторального розвитку [12].

Креативні індустрії найчастіше здійснюють свою діяльність у столицях і великих міських районах. Зокрема, як у Парижі, так і в Лондоні працює понад півмільйона креативних працівників. Винятком є деякі регіони на півдні Великобританії, які, в цілому, можна вважати сильними гравцями у креативних індустріях.

Агентства економічного розвитку визначають креативні індустрії як сектор росту, і більшість з них підтримує їх через певні форми кластерної стратегії економічного розвитку. Департамент Великобританії з торгівлі та промисловості зазначає, що дивіденди від креативних кластерів можуть бути величезними. Однак сектор ТКІ стикається з особливими проблемами, найважливішою з яких є те, що креативні кластери суттєво відрізняються від інших кластерів, а отже, загальні стратегії підтримки не будуть ефективними. Іншими словами, креативні індустрії знаходяться на підйомі, але не завдяки масовій стратегії економічного розвитку.

Навіть під час економічної кризи була очевидна стійкість креативної економіки: створення робочих місць у ТКІ виросло в середньому на 3,5 % на рік з 2000 по 2007 рік і продовжувало зростати на 0,7 % щорічно в період між 2008 і 2012, водночас кількість робочих місць в інших секторах економіки знизилася на 0,7 % (рис.) [4].

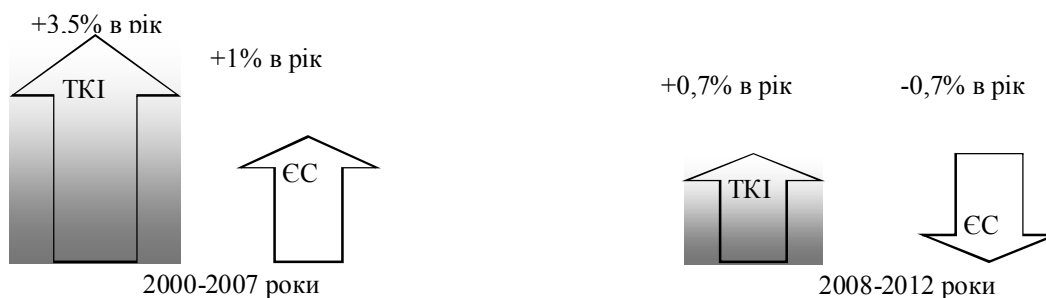

Рис. Динаміка розвитку сектору творчих та креативних індустрій ЄС, 2000–2012 рр.

Практика засвідчує, що креативні підприємства, переважно, знаходяться територіально близько одне до одного. Така тенденція у креативних підприємств проявляється навіть більше, ніж у підприємств інших секторів. Політика, спрямована на підтримку креативних індустрій на місцевому рівні, як правило, розглядає такі індустрії як фактори міської регенерації та брендингу. Це своєрідна інтерпретація наукової теорії американського економіста, автора теорії креативного класу R. Florida [11]. Відповідно до цього погляду, креативні індустрії виступають як постачальники культурних продуктів і послуг, що, у свою чергу, робить певні міста привабливими для креативного класу працівників та їх інноваційних роботодавців.

Основна стратегія, яку зазвичай використовують креативні підприємства для вирішення структурних проблем, полягає у використанні спільних ресурсів і об'єднанні у мережі, кластери, креативні квартали або ж вони використовують інші види партнерства.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Для повного розуміння суті поставленого завдання необхідно сформулювати чітке поняття креативних кластерів. Американський економіст М. Porter дає найбільш узагальнене визначення бізнес-кластера – географічна концентрація взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників товарів та послуг, фірм у суміжних галузях, і пов'язані з ними установи (наприклад, університети, різного типу агентства та торговельні асоціації) в конкретних галузях, які конкурують, але в той же час співпрацюють. Згідно з підходом М. Porter, географічні агломерації є необхідною, але не єдиною передумовою для існування кластера [15]. Американські вчені R. Florida, N. Clifton та P. Cooke звертають увагу на те, що характерною відмінністю креативних кластерів є те, що вони по суті є географічною концентрацією «креативних професіоналів», а не підприємств [11; 3]. Британська професор-економіст L. De Propris розглядає креативний кластер як місце, що характеризує: по-перше, спільноту творчих людей; по-друге, каталітичне середовище, де люди, відносини, ідеї і таланти можуть сприяти появі один одного [5].

Кластерна політика в Європейському Союзі формує загальне європейське бізнес-середовище та реалізується на основі розвитку кластерів світового рівня з метою досягнення глобального лідерства. Найбільш ефективними інструментами її реалізації є фонди та проекти транскордонного співробітництва; національні й регіональні кластерні програми та ініціативи; державні та регіональні стратегії, які передбачають надання цільових грантів, пільг; експертні центри кластерів світового рівня та центри досконалості кластерного менеджменту; платформи державної підтримки та співпраці.

Креативні індустрії в Європейському Союзі стрімко розвиваються з кожним роком і набувають усе більшого значення для розвитку як регіонів, так і інтеграційного угруповання в цілому (табл. 1).

Таблиця 1

Загальні показники креативних індустрій ЄС, 2012 р.

Показники	Креативні індустрії	Частка серед усіх кластерів, %	Частка від загального показника, %
Кількість зайнятих	12 175 055	17,71	7,04
Кількість підприємств	3 316 477	34,06	12,48
Оборот (млн євро)	1 648 326	9,41	4,75
Додана вартість на одного працівника (євро)	71 792	101,6	116,00
Середня заробітна плата (євро)	31 789	117,3	140,20

Джерело: складено на основі [6; 10].

Аналіз табл. 1 засвідчує, що креативні кластери створюють велику кількість робочих місць серед усіх європейських кластерів, адже кількість зайнятих у креативних кластерах становить більше ніж 17 % від усіх працівників кластерів. Відомо, що креативні індустрії здебільшого складаються з невеликих підприємств, отже, цілком очевидним є те, що відсоткове відношення підприємств, об'єднаних у креативні кластери, є достатньо високим як у порівнянні з іншими кластерами, так є і високою їх частка у загальних показниках. Важливим індикатором є те, що показник доданої вартості на одного працівника і середньої заробітної плати є вищим за відповідні показники і за всіма кластерами в економіці ЄС, що доводить необхідність подальшого розвитку саме креативного сектору.

Стосовно кластерної стратегії важливо зазначити, що утворення креативних кластерів більше підходить для секторів креативних індустрій, які в першу чергу орієнтовані на створення доданої вартості, охоплення відносно великої групи споживачів і на зростання експорту. Про це свідчить ступінь кластеризації креативних індустрій ЄС (табл. 2).

Необхідно зазначити, що на території Європейського Союзу існує більше 1,5 тисячі кластерів у 15 творчих індустріях. Середня кількість кластерів у кожній галузі становить 119 і варіюється від 10 (культурна спадщина) до 358 (проектування). Близько 61 %

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

фірм знаходяться в кластерах або хот-спотах (тобто т. зв. віртуальні кластери). У креативних кластерах зосереджено від 63 до 71 % зайнятих у творчих галузях. Найбільш кластеризованими є такі індустрії: кіно, відео і музика, програмне забезпечення, культурна торгівля, проектування, відеоігри, дизайн та архітектура, де більше 60 % фірм об'єднані у кластери. Тільки у фотоіндустрії, індустрії дослідження і розвитку та в індустрії культурної спадщини більше 50 % фірм не кластеризовані.

Таблиця 2

Кластеризованість креативних індустрій ЄС, 2011 р.

Креативна індустрія	Кількість кластерів	Кількість компаній у кластерах	Рівень кластеризованості
Кіно, відео і музика	90	30 021	67,8
Програмне забезпечення	313	63 849	67,6
Культурна торгівля	82	31 421	65,2
Проектування	358	62 593	64,6
Відеоігри	78	12 451	64,1
Дизайн	26	5118	61,6
Архітектура	241	40 211	60,2
Виконавче мистецтво	87	20 317	58,4
Видавнича справа	178	37 596	57,2
Реклама	92	20 431	57,1
Мода	102	19 781	55,5
Ефірна трансляція	23	5220	54,0
Фото	45	7018	49,2
Дослідження	59	7573	42,4
Культурна спадщина	10	1089	24,1
Разом	1784	364 689	-

Джерело: складено на основі [7].

Для всебічного розуміння кластеризаційних процесів розглянемо динаміку кількості підприємств, об'єднаних у кластери за окремими індустріями креативного сектору (табл. 3).

Таблиця 3

Кількість підприємств ЄС, об'єднаних у кластери за період 2001–2011 рр.

Кластери	2001	2003	2005	2007	2009	2011
Реклама	62 142	114 972	181 664	203 003	211 984	189 711
Мистецтво і література	108 942	205 098	479 039	554 292	598 440	590 005
Музеї і захист історичних місць та будівель	5851	10 361	13 450	15 052	17 166	18 561
Видавнича діяльність	59 957	95 281	160 520	164 163	159 452	155 000
Радіо і телебачення	17 148	28 285	52 792	63 218	70 765	71 268
Роздрібна торгівля і дистрибуція	40 595	60 143	135 911	135 745	133 005	135 313
Комп'ютерне забезпечення	58 088	76 821	128 766	148 122	150 721	154 754
Всього у т. ч.	352 723	590 961	1 152 142	1 283 595	1 341 533	1 314 612
у % до 2001 р.	100	167,5	326,6	363,9	380,3	372,7

Джерело: складено на основі [6].

Зміна кількості компаній, які об'єднані у креативні кластери, відбувалась за рахунок зменшення темпу приросту починаючи з 2005 року, проте до 2012 року зберігалася позитивна тенденція. Помітне збільшення кількості підприємств саме у креативних кластерах. Також варто зазначити, що у порівнянні з 2001 роком у 2011 році кількість компаній у креативних кластерах зросла більше ніж у 3 рази.

Найбільша кількість підприємств, об'єднаних у кластери, спостерігається у сфері мистецтва і літератури, до яких належить кіноіндустрія, що є найбільш кластеризованою з усіх. Сфера мистецтва і літератури об'єднувала у креативні кластери майже половину

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

підприємств у 2011 році, в той час як у 2001 р. це була лише третина. Середні показники мають такі сфери: реклами, видавничої діяльності, комп'ютерного забезпечення, роздрібною торгівлі і дистрибуції. Найменша кількість підприємств спостерігається у сферах радіо і телебачення, музеїв і захисту історичних місць та будівель.

Як відомо, найбільші креативні кластери мають тенденцію до виникнення у столицях і мегаполісах, з подальшим перетворенням територій на креативні квартали, або навіть креативні міста. Найбільші кластери Європейського Союзу підтверджують цю гіпотезу (табл. 4).

Таблиця 4

Топ-10 найбільших креативних кластерів Європи, 2012 р.

Ранг	Назва	Найбільше місто	Кількість зайнятих	Коефіцієнт локалізації	Середня заробітна плата	Річний приріст, 2007–2012 р., %
1	2	3	4	5	6	7
1.	Oslo og Akershus	Осло	86 079	1,93	92 821	7,72
2.	Île de France	Париж	677 815	1,97	54 298	0,39
3.	Inner London	Центр Лондона	526 964	2,68	53 394	2,54
4.	Oberbayern	Мюнхен	195 925	1,35	46 679	4,12
5.	Berks, Bucks and Oxon	Оксфорд	177 116	2,15	45 342	0,67
6.	Outer London	Околиця Лондона	169 751	1,83	45 417	-0,07
7.	Darmstadt	Франкфурт-на-Майні	161 183	1,36	46 885	1,03
8.	Közép-Magyarors	Будапешт	160 493	1,92	10 074	17,98
9.	Stockholm	Стокгольм	143 098	2,43	51 342	4,33
10.	Surrey, E and W Sussex	Брайтон	142 836	1,97	39 059	0,16

Джерело: складено на основі [7].

Деякі європейські мегаполіси мають надзвичайно високий приріст зайнятості у креативних індустріях, особливо у Східній Європі: Бухарест – 7,5 %, Братислава – 9 %, Будапешт – 18 % на рік відповідно до даних Європейської кластерної обсерваторії [6]. З погляду підгалузей креативного сектору, кількість зайнятих є найбільшою у сфері бізнес-послуг та маркетингу і дизайну, які посідають відповідно перше та друге місця у кожному з найбільш розвинених регіонів. Загалом потужні регіони креативних індустрій є найбільш розвинені (ВВП на душу населення становить 36,2 тис. євро проти 22,6 тис. євро, які є середнім показником за цими регіонами) і більш продуктивними (69,7 тис. євро проти 54,5 тис. євро), й інші показники конкурентоспроможності, переважно, вище, аніж у регіонах в цілому, але схожі з показниками інших провідних галузей промисловості [7].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що особливістю креативних підприємств є їх функціонування у взаємодії один з одним на територіях, які мають специфічні особливості місцевості, середовище; водночас, вони є відкритими для світу. Це обумовлено тим, що територія розміщення має суттєве значення для креативної економіки. На кожному рівні, від медіа-центру у невеликому містечку до глобальних творчих центрів, креативні підприємства базуються у територіальних угрупованнях, які згодом стають самодостатніми кластерами креативної економіки.

Характерними рисами креативних індустрій є швидке зростання сектору ТКІ, основними суб'єктами креативних індустрій є невелика кількість мультинаціональних корпорацій, економічна значущість мікропідприємств, які впливають на мультинаціональні корпорації, значущість людського капіталу для економічного успіху сектору ТКІ, територіальна близькість креативних підприємств.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Кластер креативних підприємств має більше вимог, аніж стандартне бачення бізнес-парку чи технопарку. Креативний кластер включає в себе некомерційні підприємства, установи культури, театри та індивідуальних виконавців поряд з науковим парком та медіа-центром. Креативні кластери являють собою місця для проживання, місця для роботи й місця, де культурні продукти не лише виробляються, а й споживаються.

Найбільші кластери розташовані в центральній частині великих міст Європи: Париж та Лондон охоплюють по 11 великих кластерів; у Мадриді і Стокгольмі розташовано по 5 великих кластерах, у Берліні, Брюсселі, Лісабоні та Мюнхені є по 3 великі кластери, Барселона, Гельсінкі, Мілан і Рим мають по два великі кластери, а також у Копенгагені і Гетеборзі розташовано по одному великому кластеру.

Крім того, ці великі кластери, як правило, оточені іншими кластерами тієї ж творчої індустрії, а також кластерами інших творчих індустрій. Таким чином, творчі міста створені з великої кількості творчих кластерів, діяльність яких накладається одна на одну. Так утворюється синергетичний ефект між сусідніми кластерами, що можуть належати до різних галузей.

Список використаних джерел

1. *Benhamou F.* L'économie de la culture / Paris : La Découverte, Coll. Repères. – 2001. (3 éd.). – P. 214.
2. *Chapain C., Comunian R.* Enabling and Inhibiting the Creative Economy : The Role of the Local and Regional Dimensions in England / *Regional Studies* – 2009. – P. 717–734.
3. *Clifton, N. and Cooke, P.* The Creative Class in the UK: An Initial Analysis. / Centre for Advanced Studies: Regional Industrial Studies Research Report 43. – Cardiff: Centre for Advanced Studies, – 2007. – P. 55–62.
4. *Creating growth* Measuring cultural and creative markets in the EU – 2014, December. – 100 p.
5. *De Propris, L. and Hypponen, L.* Creative Clusters and Governance: The Dominance of the Hollywood Film Cluster. – Cheltenham : Edward Elgar, 2008. – P. 340–371.
6. *European Cluster Observatory* Priority sector report: Creative and cultural industries. – 2011. – P. 43–56.
7. *European Cluster Observatory.* European Cluster Panorama. – 2014. – P. 70.
8. *European Commission,* 2008/0064. Propuesta de decision del Parlamento Europeo y del Consejo relativa al Año Europeo de la Creatividad y la Innovación 2009 / Brussels. – 28.03.2008.
9. *European Commission.* European Competitiveness Report – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/competitiveness-analysis/european-competitiveness-report/index_en.htm.
10. *European Commission.* Promoting cultural and creative sectors for growth and jobs in the EU / COM(2012)537 – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52012DC0537>.
11. *Florida, R.* The Rise of the Creative Class. – London : Basic Books, 2004. – P. 85–91.
12. *Freeman, A.* London's creative workforce: 2009 update / GLA Economics Working Paper Series, 40. London: GLA Economics. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://legacy.london.gov.uk/mayor/economic_unit/docs/wp40.pdf [Last accessed 21 April 2010].
13. *Ginsburgh V., Throsby D., Bille T., Schulze G. G., Menger P-M.* Handbook of the Economics of Art and Culture / Amsterdam : Elsevier. – 2006. – Vol. 1. – P. 765–1100.
14. *Lazzeroni M.* High-tech activities, systems innovativeness and geographical concentration / *Insights into technical districts in Italy* – *European Urban and Regional Studies*. – 2010. – 17(1). – P. 45–63.
15. *Porter M.* The competitive advantage of nations. – London : Basic Books, 1990. – P. 172–184.
16. *Power D., Scott A.* Cultural Industries and the Production of Culture. – London : Routledge, 2004. – P. 75–89.
17. *Scott A. J.* The cultural Economy of cities. – London : SAGE Publications, 2000. – P. 113–134.

УДК 331.104

А.В. Холодницька, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ИНДИКАТИВНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ****А.В. Холодницкая**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ИНДИКАТИВНАЯ ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ
ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ****Alla Kholodnytska**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**INDICATIVE ASSESSMENT OF THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION
OF CHERNIHIV REGION**

У статті здійснено оцінювання якості життя населення Чернігівської області у контексті ключових індикаторів за методологією ЄС European Foundation for the Improvement of Living and Working.

Ключові слова: *якість життя населення, показники оцінювання якості життя, здоров'я, зайнятість, освіта, сім'я, суспільне життя, житло, безпека, навколишнє середовище, транспорт.*

В статье осуществлена оценка качества жизни населения Черниговской области в контексте ключевых индикаторов по методологии ЕС European Foundation for the Improvement of Living and Working.

Ключевые слова: *качество жизни населения, показатели оценки качества жизни, здоровье, занятость, образование, семья, общественная жизнь, жилье, безопасность, окружающая среда, транспорт.*

In article provides a detailed analysis of population life quality of Chernihiv region in the context of key indicators for the EU methodology European Foundation for the Improvement of Living and Working.

Key words: *quality life of the population, indicators to assess the quality of life, health, employment, education, family, social life, housing, safety, environment, transport.*

Постановка проблеми. Головним критерієм і необхідною умовою людського розвитку є підвищення якості життя. Це визначальна мета соціально-економічного розвитку та найважливіший критерій оцінювання ефективності управління економічними процесами та соціальною сферою суспільства. Оцінювання якості життя населення – вагомий інструмент соціально-економічної політики держави, оскільки дозволяє встановлювати її орієнтири; аналізувати поточний рівень соціально-економічного розвитку країни; оцінювати рівень бідності; визначати місце країни на світовому рівні; проводити міжрегіональні порівняння рівня й якості життя населення.

Незважаючи на значні наукові здобутки щодо оцінювання якості життя населення в Україні, цьому питанню не приділяється належної уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських науковців, які досліджують проблеми якості життя населення, можна виділити Е.М. Лібанову, О.М. Гладун, Л.С. Лісогор [3], В.М. Жеребіна [6], В.Г. Никифоренко [7] та інших.

В їхніх роботах концептуально досліджуються умови, що впливають на якість життя населення, відзначається тісний зв'язок із рівнем життя, параметрами соціально-економічного розвитку країни, пропонуються різноманітні методики її оцінювання з урахуванням міжнародного досвіду та національних особливостей.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проведені наукові дослідження мають велике теоретичне та практичне значення, однак у більшості з них недостатньо приділяється увага питанням аналізу якості життя населення, виявленню ключових факторів, які впливають на зміну показників якості життя. Дискусійними залишаються питання щодо вибору системи показників оцінювання якості життя людей.

Мета статті. Метою статті є систематизація та оцінювання індикаторів якості життя населення Чернігівської області з використанням методології ЄС European Foundation for the Improvement of Living and Working.

Виклад основного матеріалу. Розробити напрямки підвищення якості життя населення не можливо без урахування сукупності факторів, що формують її на всіх рівнях управління. Відбір і дослідження факторів формування якості життя населення дасть змогу глибше пізнати природу цього явища, з'ясувати рушійні сили її формування, визначити основні завдання та розробити ефективні заходи з підвищення якості життя населення [3].

Поліпшення якості життя населення може бути забезпечено завдяки використанню сформованої системи індикаторів оцінювання та розробленню методичних підходів до її вимірювання. Це сприятиме визначенню найбільш проблемних сфер та прийняттю ефективних управлінських рішень щодо її поліпшення.

Процес ринкових трансформацій свідчить про значну залежність рівня довіри громадян до владних інститутів від успіху реформ на шляху забезпечення високої якості життя населення. Саме тому поступово актуалізуються питання розроблення системи оцінювання якості життя населення, що передбачає формування системи індикаторів, які комплексно відображають об'єктивні та суб'єктивні характеристики цього багатокомпонентного поняття.

Щодо сутності поняття «якість життя» населення, у науковому співтоваристві досі немає одностайної думки. У сучасних наукових публікаціях досить чітко проявляється тенденція застосування суб'єктивістського, об'єктивістського й комбінованого підходів до визначення сутності якості життя.

За суб'єктивного підходу якість життя розглядають як рівень задоволеності людини своїм життям за її власною суб'єктивною самооцінкою.

Об'єктивістський підхід трактує його як поняття, що відображає ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини, що вимірюється з використанням певних об'єктивних показників.

Комплексний підхід забезпечує поєднання суб'єктивного й об'єктивного оцінювання якості життя.

Отже, якість життя – це комплексне поняття, яке у порівнянні у просторі й часі формі відображає ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини, оцінюване як за рівнем задоволеності людини своїм життям за її власною суб'єктивною самооцінкою, так і вимірюване компетентними й інформованими фахівцями за набором об'єктивних показників [7].

Якість життя – це характеристика суспільного економічного та соціального добробуту населення [9].

Термін «якість життя» використовується дуже широко, але він не має загальновищаної формалізованої структури і стандартного набору індикаторів. Пріоритети залежать від потреб людей, тісно пов'язані з рівнем соціально-економічного розвитку країн і регіонів, а також від можливості і джерел отримання достовірної інформації. Тому в різних міжнародних індексах використовуються різні критерії і різні методика розрахунку [3].

Аналіз національних підходів у різних країнах світу засвідчив достатню гнучкість і пристосованість більшості методик до особливостей розвитку тієї чи іншої країни. Багато методик передбачає можливість вимірювання якості життя на регіональному рівні. Водночас напрями, за якими здійснюється аналіз, більшою чи меншою мірою універсалізовані і наближені до міжнародних систем оцінок. Це дозволяє залучати до оцінювання міжнародний контекст і хоча б частково здійснювати порівняння між країнами. Дотепер немає єдиного підходу до оцінювання якості життя населення. Тому розглянемо найбільш поширені у світі методики, які були систематизовані авторським колективом у аналітичній доповіді «Вимірювання якості життя в Україні» (2013 р.) [3].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Загальна методологічна концепція стандартів і якості життя (Standard of Living and Quality of Life) використовується для оцінювання суспільного прогресу в різних країнах, зокрема: рівня життя та якості життя. Ця методологія не має чіткого переліку показників для оцінювання й застосовується довільно, тоді як для міжнародних порівнянь вона може використовуватися точково і частково [6].

Методологія Economist Intelligence Unit (підрозділу The Economist Group) передбачає розрахунок Індексу якості життя для 111 країн світу за регресійною моделлю, яка переважно (на 80 %) заснована на результатах соціологічних опитувань. Поряд із суб'єктивними оцінками якості життя, одержаними за результатами опитувань респондентів різного віку, що ранжували ступінь задоволеності різноманітними сферами якості життя за 5-баловою шкалою, у цій методології враховано окремі об'єктивні детермінанти. Найбільшу увагу приділено розрахункам ВВП на душу населення за паритетами купівельної спроможності [3].

Методологія International Living (Ірландія) оцінювання якості життя населення використовується для дослідження прогресу у 190 країнах світу. Відповідно до цієї методики розраховуються індекси за дев'ятьма основними напрямками: прожитковий мінімум (вартість життя); культура; економіка; навколишнє середовище; свобода; здоров'я; інфраструктура; безпека і ризик; клімат. Можливий максимальний бал за кожним критерієм становить 100. Щорічно публікується світовий рейтинг [3].

Методологія ОЕСР (Організації економічного співробітництва і розвитку) ґрунтується на інноваційній платформі Better Life Initiative, що презентує результати оцінювання якості життя безпосередньо громадянами 34 країн в інтерактивному режимі за такими основними напрямками: доходи, праця, баланс праці та відпочинку, здоров'я, освіта, житлові умови, громада, участь у суспільному житті, навколишнє середовище, безпека, задоволеність життям. Вона передбачає конструювання індивідуальних індексів якості життя кожним респондентом, який згодився взяти участь в інтерактивному опитуванні [9].

Методологія ЄС передбачає здійснення моніторингу якості життя населення у країнах ЄС Європейським фондом з питань покращення життя та умов праці (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions), який заснований у 2000 році (Дублін, Ірландія) [3].

Варто зазначити, що національна система індикаторів якості життя населення в Україні максимально наближена до діючої методики, розробленої ЄС. А тому далі розглянемо сучасний стан якості життя населення Чернігівської області з використанням згаданої методики.

1. Здоров'я, для оцінювання якого пропонуються такі індикатори, як:

– Очікувана тривалість життя при народженні.

Середня очікувана тривалість життя при народженні становить, за даними 2014 року, 70,1 років, у тому числі у чоловіків – 63,9, а у жінок – 76,4 років. У середньому по країні цей показник становить 68,25 років, що ставить її на 122-е місце серед країн-членів ООН та на 150-е місце у світі [5].

– Стан здоров'я.

За кількістю вперше зареєстрованих випадків на першому місці знаходяться хвороби органів дихання – 49,04 %, на другому – травми та отруєння – 7,57 %, на третьому – хвороби системи кровообігу – близько 6 % [4].

– Паління, вживання спиртних напоїв.

За оцінками експертів, ризику виникнення захворювань через паління у чоловіків становить 49,5 %, у жінок – 13,5 %. Вживання спиртних напоїв спричиняє ризику виникнення захворювань у чоловіків на 45,3 %, а у жінок – на 16,6 %.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– Дитяча смертність.

Коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року (на 1000 народжених живими) у Чернігівській області з початку 2015 року становить 8,0. Кількість померлих дітей у віці до 1 року становить 44 особи. Для порівняння у 2014 році померло 80 дітей у віці до 1 року [4].

– Надмірна або знижена маса.

Надмірна вага у жінок на 37,4 % провокує виникнення супутніх захворювань, а нерациональне харчування – 46,4 %. У чоловіків ці показники дещо нижчі та становлять 25,7 та 35,1 % відповідно.

– Хронічні захворювання.

– Задоволеність системою охорони здоров'я.

– Витрати на охорону здоров'я.

Витрати на охорону здоров'я поступово зростають та у звітному році становили 4,6 % у структурі сукупних витрат одного середньостатистичного домогосподарства. Це обумовлено значним подорожчанням ліків, а також напруженою ситуацією у країні.

– Якість медичних послуг та ін.

За результатами вибіркового дослідження доступності та якості медичних послуг з'ясовано, що більшість респондентів за 5-бальною шкалою оцінки виставили «3» та «4» бали, що свідчить про непогані показники діяльності місцевих закладів охорони здоров'я [5].

2. Зайнятість.

Серед індикаторів оцінки зайнятості варто оцінити:

– Рівень зайнятості.

У Чернігівській області рівень зайнятості населення за даними з початку 2015 року становить 63,2 % проти 63,6 % у 2014 році [4].

– Рівень безробіття.

У 2015 році становить 12,4 %, що на 0,3 % більше ніж у попередньому році. Навантаження на одне робоче місце у 2015 році зросло з 9 до 14 осіб [4].

– Тривалість пошуку роботи.

За даними Головного управління статистики в області за останні роки склалася тенденція пошуку роботи в середньому від 5 до 6 місяців [4].

– Рутинна робота.

– Робота у стислі терміни.

– Задоволеність роботою.

– Вірогідність втрати роботи.

В області відзначається висока вірогідність втрати роботи, що викликане, в першу чергу, структурними зрушеннями в економіці області, згортанням виробництв, закриттям нерентабельних підприємств малого та середнього бізнесу.

– Кількість годин роботи на тиждень.

Незважаючи на законодавчо встановлені норми тривалості робочого часу, часто спостерігається їх недотримання. Особливо це стосується роботи у приватних підприємствах, де часто спостерігається підвищена тривалість часу роботи за день/тиждень. У промислових підприємствах області, навпаки, часто вимушені переходити на скорочену тривалість робочого тижня, що викликане недостатнім фінансуванням, скороченням обсягів виробництва тощо.

– Втома після роботи.

– Важливість роботи та інші.

3. Деривації за доходами, зокрема:

– Нерівність розподілу доходів.

– Труднощі зведення кінців з кінцями.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- Неспроможність планово сплачувати рахунки.
- Ризик бідності.
- Задоволеність рівнем життя.
- Очікуваний фінансовий стан домогосподарства та інші.

За всіма переліченими індикаторами в області спостерігається невтішна картина, що викликане нижчим рівнем оплати праці порівняно з іншими регіонами, високим рівнем безробіття, значним подорожчанням продуктового набору споживчого кошика, зростанням комунальних тарифів.

4. Освіта.

- Охоплення вищою освітою.
- Державні витрати на освіту.
- Задоволеність освітою.
- Якість системи освіти.

У Чернігівській області функціонує два потужні національні університети, є коледжі, технікуми та училища, що готують фахівців для різних галузей народного господарства. Ключовими пріоритетами реформування системи освіти є її демократизація, підвищення фундаментальності, використання найновіших технологій навчання, інтеграція різних форм і систем навчання. Високкокваліфікований склад науково-педагогічних кадрів дозволяє учням та студентам отримати високі професійні знання.

Більшість студентів, прийнятих до вищих навчальних закладів, становлять особи, яких зараховано для навчання на контрактній основі. До 2015 року більшість абітурієнтів віддавали перевагу вищій освіті, проте починаючи з поточного року вдалося збільшити кількість вступників до коледжів та технікумів. Це було викликане помітним подорожчанням вартості навчання у вишах. Чотири навчальні заклади області здійснюють підготовку аспірантів.

За даними Державної служби статистики, чисельність студентів у розрахунку на 10000 населення України становить 393 особи.

5. Сім'я.

Індикаторами для оцінювання цього показника є:

- Рівень розлучень.

Кількість зареєстрованих розлучень у минулому році становить 3,0 у розрахунку на 1000 осіб наявного населення області.

- Коефіцієнт шлюбності.

Кількість зареєстрованих шлюбів за даними 2014 року – 6,4 в обчисленні на 1000 осіб наявного населення [4].

- Сім'ї, що складаються з однієї людини.
- Задоволеність сімейним життям.
- Неповні сім'ї (в області досить висока частка).
- Вік жінки при народженні першої дитини.

Коефіцієнти народжуваності за віком матері найвищий у віці 20–24 років – 80,8 та 25–29 років – 79,6 в розрахунку на 1000 жінок відповідного віку [4].

- Догляд за хворими, інвалідами та людьми похилого віку.
- Справедливий розподіл сімейних обов'язків та ін.

6. Суспільне життя.

- Контакти з сусідами.
- Зустрічі з друзями або родичами.

Перші два індикатори дають суб'єктивну оцінку, оскільки у кожного жителя області ця складова суспільного життя складається по-різному, а тому в межах цього дослідження неможливо об'єктивно їх оцінити.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– Діяльність у політичній чи благодійній організації.

За період 2013–2015 рр. помітно розширилася діяльність громадських та благодійних організацій, волонтерських центрів.

– Належність до релігійної організації.

– Відвідування церкви.

У зв'язку зі зміною стереотипів мислення суспільства, складною соціально-політичною ситуацією у країні все більше людей відвідує церкву.

– Довіра до представницької демократії (поступово знижується).

– Довіра до людей (індекс довіри людям має тенденцію до зниження).

– Задоволеність суспільним життям (більшість населення області не задоволені).

– Участь у голосуванні на виборах (з кожними наступними виборами частка осіб, які взяли участь у голосуванні, поступово знижується та становить менше половини виборців).

7. Житло.

– Пряма власність житла.

– Кількість людей у кімнаті.

– Проблеми з житлом.

Проблема забезпечення житлом в області стоїть досить гострою. Так, наприклад, у 2014 році на квартирному обліку перебувало 16 600 сімей, а отримали житло лише 92 [4].

– Оренда житла.

На жаль, через неможливість самостійно придбати житло у зв'язку з його дуже високою вартістю багато молодих сімей вимушені орендувати житло. Прикро, що через недостатність бюджетного фінансування підприємств для будівництва житла працівникам та неієвість державних механізмів компенсації вартості придбання житла молодь вимушена десятками років жити в орендованих квартирах.

– Власність житла за іпотекою.

– Ускладнення з оплатою житла.

Через значне подорожчання комунальних послуг багато людей літнього віку та сімей з низькими доходами не можуть своєчасно та повною мірою оплатити рахунки.

– Задоволеність житлом.

– Середні витрати на житло.

Питання середніх витрат на житло не можна трактувати однозначно, оскільки все залежить від типу житла, а також від того, чи воно власне, чи орендоване, чи знаходиться в іпотеці. Але можна чітко стверджувати, що у 2015 році вони зросли дуже помітно. Українці все більше коштів віддають на оплату комунальних послуг. Нині для оплати «комуналки» із сімейного бюджету половина громадян виділяє майже 60 % доходів. Відповідне опитування проходило у період з 12 по 19 жовтня 2015 р.

За його результатами виявилось, що більшість респондентів (58 %) віддають за оплату комунальних послуг до 50 % заробітку.

На послуги ЖКГ припадає третина доходів у 22 % громадян. Лише 12 % опитаних сплачує (як і має бути) не більше 15 % від сімейного доходу. При цьому 2 % респондентів за комунальні послуги віддають 10 %, решту за них доплачує держава. І 6 % українців за послуги ЖКГ взагалі не сплачують [1].

– Отримання допомоги на житло та ін.

8. Навколишнє середовище.

Чернігівську область не можна охарактеризувати як край зі сприятливою екологією. Незважаючи на значні можливості природного ресурсного забезпечення, через неналежне їх використання спостерігаються негативні тенденції, зокрема: забруднення водойм, нераціональне використання лісових ресурсів, загоряння сухої трави та торфо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

вищ, пожежі на сміттєзвалищах, викиди у повітря забруднюючих речовин та ін. Все це у свою чергу негативно впливає на стан здоров'я та працездатність населення.

За даними статистичних органів, у 2014 році на охорону навколишнього природного середовища підприємствами, організаціями та установами Чернігівської області було витрачено 223,2 млн грн. Із загальної кількості витрат на охорону навколишнього природного середовища 198,7 млн грн (або 89 %) становили поточні витрати, 24,5 млн грн (або 11 %) – капітальні інвестиції, у тому числі 23,9 млн грн – інвестиції в основний капітал, 0,6 млн грн – витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання [4].

9. Транспорт.

- Безпека дорожнього руху (аварії).
- Скарги на транспортний графік.
- Якість громадського транспорту.
- Володіння автомобілем, домогосподарства, які не можуть дозволити собі автомобіль.

В області, як і скрізь по Україні, відбувається значна кількість ДТП, у тому числі і таких, що призводять до летальних наслідків. Громадський транспорт функціонує належним чином, втім потребує значних вкладень у ремонт та оновлення транспортних засобів. Проблемним залишається питання щодо компенсації перевізникам вартості проїзду пільгових категорій громадян.

10. Безпека.

- Грабежі, крадіжки, напади й погрози.
- Злочинність та вандалізм.
- Випадки корупції.
- Сексуальні злочини.
- Довіра до міліції/поліції.
- Довіра до судової системи.

Починаючи з 2007 року кількість виявлених злочинів стрімко зростає (з 7393 – у 2007 році до 10429 – у 2014 році) [4]. Через те, що значна частина правопорушень залишається нерозкритими, довіра людей до правоохоронних органів поступово знижується.

11. Відпочинок.

- Час, витрачений на сімейні заходи, соціальні заходи, відпочинок, волонтерську роботу чи політичну діяльність, спорт.
- Нестача часу на захоплення та інтереси.
- Участь молоді у творчій діяльності та спорті.

За цими індикаторами неможливо дати одностайну відповідь, оскільки кожна особа індивідуальна та планує свій час по-різному. Все залежить від особистих вподобань, наявності вільного часу, особистого потенціалу.

12. Задоволеність життям.

- Рейтинг політичної системи (поступово знижується).
- Напруженість у відносинах між працівниками і керівництвом.
- Задоволеність життям.
- Щастя. За даними моніторингу індексу щастя, Україна займає 100-е місце у світі.
- Оптимізм.

Незважаючи на складні часи, більшість населення області вірить у краще та не втрачає оптимізму.

- Напруженість у відносинах між різними етнічними групами.
- Напруженість стосунків між молодими і літніми людьми.
- Якість соціальних послуг (потребує подальшого реформування та вдосконалення).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Висновки і пропозиції. Отже, за результатами проведених досліджень можна зробити висновки, що якість життя переважної більшості населення Чернігівської області знаходиться на низькому рівні. Це викликано певними факторами: соціально-політичною ситуацією у країні, рівнем соціально-економічного розвитку області, станом ринку праці, соціальними комунікаціями, станом природного середовища та місцевої інфраструктури та іншими, про які йшла мова вище.

Для підвищення рівня життя населення доцільно більш чітко встановлювати ключові орієнтири соціальної політики на рівні держави, розробляти та впроваджувати соціально орієнтовані програми на місцевому рівні. Необхідно забезпечити дієвий механізм, який би враховував можливості державних і муніципальних преференцій з рівнем ефективності соціально-трудова відносин на конкретному підприємстві.

Варто звернути увагу на оздоровлення морального клімату в суспільстві, подолання корумпованості, забезпечення законності й правопорядку, відновлення довіри до правоохоронних органів та до влади. Кожному громадянину варто прикладати максимум зусиль для повноцінної реалізації особистого трудового потенціалу, переглянути власні стереотипи мислення, ставлення до навколишнього природного середовища, до оточуючих, не втрачати оптимізму та віри в щасливе майбутнє.

Список використаних джерел

1. *Більше* половини доходів українців йде на оплату «комуналки» – опитування Україна комунальна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jkg-portal.com.ua/ua>.
2. *Боярчук Л. В.* Забезпечення ефективного управління роботою служби зайнятості України в умовах невизначеності / Л. В. Боярчук, А. В. Холодницька // Вісник ХНТУСГ ім. Петра Василенка. – 2015. – Вип. 162. – С. 107–113.
3. *Вимірювання якості життя в Україні* : аналітична доповідь / Е. М. Лібанова, О. М. Гладун, Л. С. Лісогор та ін. – К., 2013. – 48 с.
4. *Головне управління статистики у Чернігівській області* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chernigivstat.gov.ua/statdani>.
5. *Державна служба статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www/dcz.gov.ua>.
6. *Жеребин В. М.* Індикатори якості життя населення / В. М. Жеребин // Вопросы статистики. – 2012. – № 3. – 88 с.
7. *Никифорова В. Г.* Якість життя населення регіону: аналіз, прогнозування, соціальна політика : монографія / В. Г. Никифорова. – Одеса, 2012. – 316 с.
8. *Офіційний сайт видання International Living* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://internationalliving.com/2010/12/quality-of-life-2011/>.
9. *Ратушняк Т. В.* Моніторинг якості життя населення в Україні [Електронний ресурс] / Т. В. Ракушняк // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2014. – № 10. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=767>.

УДК 331.101.2

В.В. Козар, аспірантка

Національний університет державної податкової служби України, м. Ірпінь, Україна

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ**В.В. Козар**, аспирантка

Национальный университет государственной налоговой службы Украины, г. Ирпень, Украина

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОХРАНЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА**Viktoriia Kozar**, PhD student

National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin, Ukraine

STRATEGIC DIRECTIONS OF PRESERVATION AND DEVELOPMENT OF LABOR POTENTIAL

Запропоновано основні напрямки щодо вдосконалення процесу збереження та розвитку трудового потенціалу. Проаналізовано його вплив на соціально-економічні перетворення у країні та визначено необхідні передумови його оптимального використання, адже соціально-економічний розвиток країни здебільшого визначається використанням трудового потенціалу регіонів як невід'ємної частини економічного потенціалу. Доведено, що основою розвитку суспільства є сукупність практичних дій щодо формування та відтворення трудового потенціалу, що засновані на таких пріоритетах, як: створення відповідних економічних, екологічних та соціальних умов для повноцінного відтворення та професійного й інтелектуального розвитку трудового потенціалу; надання можливості щодо його продуктивного використання за допомогою відповідної економічної і науково-технічної бази, збалансованого регіонального розвитку, а в перспективі – впровадження системи стимулів до продуктивної праці та реалізації соціальних гарантій для працюючих і безробітних в умовах ринкових відносин сприятиме поліпшенню параметрів трудового потенціалу, а також формуванню та вдосконаленню рівня життя населення в цілому.

Ключові слова: регіон, механізм удосконалення, трудовий потенціал, соціально-економічний розвиток, трудові відносини, стратегія розвитку.

Предложены основные направления по совершенствованию процесса сохранения и развития трудового потенциала. Проанализировано его влияние на социально-экономические преобразования в стране и определены необходимые предпосылки оптимального использования, ведь социально-экономическое развитие страны во многом определяется использованием трудового потенциала регионов как неотъемлемой части экономического потенциала. Доказано, что основой развития общества является совокупность практических действий по формированию трудового потенциала, основанные на таких приоритетах, как: создание соответствующих экономических, экологических и социальных условий для полноценного воспроизведения, профессионального и интеллектуального развития трудового потенциала; предоставление возможности по его продуктивному использованию с помощью соответствующей экономической и научно-технической базы, сбалансированного регионального развития, а в перспективе – внедрение системы стимулов к производительному труду и реализации социальных гарантий для работающих и безработных в условиях рыночных отношений будет способствовать улучшению параметров трудового потенциала, а также формированию и совершенствованию уровня жизни населения в целом.

Ключевые слова: регион, механизм усовершенствования, трудовой потенциал, социально-экономическое развитие, трудовые отношения, стратегия развития.

In the article the main directions for improving the process of preservation and development of labor potential are researched. Analyzed its impact on the socio-economic transformation in the country and set the necessary conditions of its optimum use, because socio-economic development is largely determined by using the employment potential of the regions as an integral part of economic potential. It is proved, that the foundation of society is a set of practical actions of the formation and reproduction labor potential, based on such priorities as: the creation of appropriate economic, environmental and social conditions for full playback, professional and intellectual development employment potential; providing opportunities for productive use through appropriate economic, scientific and technical base, balanced regional development. In the future, the introduction of incentives for productive work and implementing social protection for workers and the unemployed in market conditions will improve employment potential parameters, and the formation and improvement of living standards.

Key words: region, the mechanism of improvement, labor potential, social and economic development, labor relations, development strategy.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток країни багато в чому визначається величиною і ступенем використання трудового потенціалу її регіонів, який є складовою частиною економічного потенціалу і виконує в ньому ключову роль. Необхідність дослідження механізму формування та використання трудового потенціалу обумовлена такими обставинами: по-перше, ситуаційними змінами, які мають місце як у вітчизняній економічній системі, так і світовій економіці у процесі генезису ринкових

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

відносин. По-друге, порівняно низьким рівнем дослідження трудового потенціалу України та її регіонів і недостатніми можливостями інформаційної бази. По-третє, проблемами сучасного рівня розвитку вітчизняного трудового потенціалу, необхідністю аналізу його стану та врахування світового досвіду підвищення ефективності відтворення. По-четверте, недостатнім рівнем теоретико-методологічного обґрунтування сучасних сутнісних характеристик категорій трудового потенціалу, концепцій його відтворення. По-п'яте, поглибленням взаємозв'язків трудового потенціалу і ринку праці в Україні та необхідністю їх врахування у процесі соціально-економічного розвитку. По-шосте, необхідністю вдосконалення державної регуляторної політики щодо підвищення ефективності відтворення трудового потенціалу регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєві надбання в дослідженні цих проблем мають вітчизняні вчені, такі як О. Амоша, А. Базилюк, С. Бандур, Д. Богиня, О. Грішнова, М. Долішній, С. Дорогунцов, Т. Заяць, С. Злупко, А. Колот, Ю. Краснов, Е. Лібанова, І. Лукінов, С. Пирожков, Г. Старостенко, В. Стешенко, М. Фащевський, М. Чумаченко, Г. Ярошенко та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на високу якість наукових розробок у сфері збереження та розвитку трудового потенціалу, значна частина ключових питань залишається поза увагою, зокрема визначення стратегії управління цим процесом.

Мета статті полягає в поглибленні наукових засад дослідження розвитку трудового потенціалу та обґрунтуванні стратегії його використання.

Виклад основного матеріалу. Прискорений розвиток науки й техніки, впровадження інформаційних систем і технологій призводить до відсторонення працівника від безпосереднього виробництва, створюючи таким чином більше можливостей для розвитку його потенціалу з метою здійснення складніших видів трудової діяльності. Перехід до ринкових відносин, відмова від принципів загальної обов'язковості праці, формування багатосекторної економіки, реструктуризація підприємств, зменшення чисельності населення і його працездатної частини, безробіття, неформальна зайнятість, низька продуктивність праці зумовили ускладнення проблем відтворення трудового потенціалу.

Аналіз наукових публікацій засвідчив, що дослідники-економісти зосереджували увагу, насамперед, на прикладних питаннях, пов'язаних із безробіттям, формуванням доходів і т. ін. Недостатньо досліджено сутність трудового потенціалу, не сформовані єдині підходи до його відтворення, що могли б слугувати методологічною основою комплексного оцінювання стану та чинників розвитку трудового потенціалу [5, с. 118].

Багато питань, що стосуються сутності та змісту трудового потенціалу, специфіки його відтворення, виявлення його типів і факторів впливу, потребують подальшого поглибленого дослідження.

Дослідження й аналіз поглядів на трудовий потенціал показують, що чимало науковців ототожнюють трудовий потенціал із трудовими ресурсами, збіднюючи таким чином його зміст. Більш ґрунтовнішою є позиція вчених, які у визначенні трудового потенціалу виходять за межі суто ресурсного підходу і розглядають його як головний елемент соціально-економічного потенціалу суспільства. Такий підхід дає змогу розглядати економіку об'ємно – як сферу життєдіяльності, у т. ч. виробництво благ, їх розподіл, обмін і споживання, середовище існування людини. Трудовий потенціал при цьому є підсистемою економіки, і це сприяє ширшій оцінці його взаємодії з іншими факторами та компонентами економіки.

Дослідження наукових підходів до сутності трудового потенціалу дають змогу виокремити основоположні принципи, що сприятимуть об'єднанню різних аспектів змісту цієї категорії.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Відповідно до принципу ієрархічності трудовий потенціал суспільства інтегрує в собі нижчі рівні трудового потенціалу: окремого працівника, підприємства, виду економічної діяльності, регіону. При цьому під час об'єднання згаданих потенціалів та їх системного використання виникають додаткові можливості та ресурси, що виявляються завдяки синергійному ефектові. Варто зауважити наявність двох рівнів трудового потенціалу. Перший рівень (внутрішній) відображає індивідуальні якості людини; другий рівень (зовнішній) зорієнтований на інтегрування особистих потенціалів.

Принцип комплексності передбачає дослідження структури трудового потенціалу на основі виокремлення й аналізу та окремих складових потенціалу (природно-демографічної, освітньо-професійної та соціально-мотиваційної) і способів їхньої взаємодії між собою.

Принцип генезису дає змогу розглядати трудовий потенціал із позицій утворення й розвитку в динамічному та відтворювальному аспектах. Динамізм трудового потенціалу виявляється у здатності до швидкого, інтенсивного зростання кількісних і якісних характеристик. Відтворювальний аспект передбачає проходження трудовим потенціалом різних стадій у процесі утворення та становлення.

Варто зауважити, що важливим принципом виявлення економічної сутності трудового потенціалу є двоїстість цієї категорії, яка виявляється через, з одного боку, інерційно-нагромаджувальний характер трудового потенціалу, з іншого – прогресивно-регресивний.

Інерційно-нагромаджувальний характер означає, що працівники нагромаджують знання, навички, досвід, кваліфікацію протягом тривалого часу; це зумовлює інерційність їхнього збереження. Прогресивно-регресивний характер трудового потенціалу також пов'язаний із часовим фактором. Позитивні зміни в економіці, впровадження нової техніки і технології, поліпшення умов праці спричиняють прогресивні зміни трудового потенціалу, й навпаки.

Двоїстість трудового потенціалу виявляється і в тому, що, будучи інтегральною характеристикою узагальненого типу, він одночасно має особистісний характер і є складовою потенціалів та систем вищого рівня. Ця риса двоїстості трудового потенціалу тісно пов'язана з принципом ієрархічності.

Нагромадженню та реалізації власного трудового потенціалу сприяє виникнення економічних відносин, які охоплюють певним чином упорядковані соціально-економічні (базовані на особистій власності людини щодо сил, здібностей, умінь), організаційно-економічні (щодо організації праці й обміну результатами виробництва між власником трудового потенціалу – працівником і власником майнового капіталу – підприємцем, роботодавцем), трудові (щодо підготовки трудового потенціалу, забезпечення зайнятості, використання та відтворення трудового потенціалу), ринкові (з приводу купівлі-продажу послуг праці) відносини. У структурі трудового потенціалу можна виокремити такі складові: природно-демографічна, освітньо-професійна та соціально-мотиваційна.

Забезпечення безперервності процесу суспільного виробництва благ потребує систематичного відновлення використаного трудового потенціалу. Його відтворення відбувається через послідовність фаз: виробництва, розподілу, обміну та споживання. Найважливіша роль у процесі відтворення трудового потенціалу належить процесу формування природно-демографічної, створення освітньо-професійної та розвитку соціально-мотиваційної складової. Наступними фазами відтворення трудового потенціалу є розподіл і обмін. За умов командно-адміністративної економіки розподіл працівників відбувався за безпосередньої участі держави, в умовах ринкової економіки функцію розподілу виконує обмін, який забезпечує функціонування ринку праці. Споживання тру-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

дового потенціалу – це власне праця, вона є передумовою для нового відтворювального процесу.

Дослідження сутності відтворення трудового потенціалу дає змогу виокремити його типи і види. За простого типу відтворення цього потенціалу його кількісні та якісні характеристики залишаються незмінними. Просте відтворення є основою розширеного типу, за якого відбувається зростання кількісних і покращення та вдосконалення якісних характеристик трудового потенціалу.

Видові прояви розширеного відтворення – екстенсивне та інтенсивне відтворення. Екстенсивне розширене відтворення трудового потенціалу виявляється через його кількісне зростання за умов незмінних кількісних характеристик. За інтенсивного розширеного відтворення трудового потенціалу всі його компоненти розвиваються і набувають нових якісних властивостей.

Кількісні та якісні зміни трудового потенціалу зумовлені впливом різноманітних факторів, до яких можна віднести стан природного навколишнього середовища, спадковість, стан систем освіти та охорони здоров'я, умови праці, підприємницьку культуру, організаційну поведінку, традиції, ідеологію, менталітет суспільства і т. ін.

Процес відтворення трудового потенціалу як об'єкт управління відрізняється великою своєрідністю у зв'язку з тим, що за часом усіх етапів він дорівнює активному періоду людського життя.

Відтворення трудового потенціалу – це безперервний процес соціально-економічно-демографічного розвитку трудової активності населення, який супроводжується зміною його кількісно-якісних характеристик.

Актуальність вирішення проблеми забезпечення оптимізації процесу відтворення є базовою і вона обумовлена певними чинниками: старінням трудових ресурсів та відсутністю кваліфікаційної заміни, зменшенням учнів у навчальних закладах та кількості закладів професійно-технічної освіти взагалі; низькою потребою з боку абітурієнтів в отриманні робітничих професій, що обумовлюється «непрестижністю» майбутньої професії; відсутності кваліфікаційної підготовки та перепідготовки робітничих кадрів на підприємствах усіх форм власності; недостатністю проведення профорієнтаційної роботи серед учнів загальноосвітніх шкіл та інші.

Якщо звернути увагу на сучасні демографічні процеси в Україні, то їх можна охарактеризувати зниженням народжуваності та зростанням смертності населення внаслідок погіршення здоров'я людей, їх старінням, яке спричиняє скорочення чисельності населення працездатного віку, та збільшенням кількості постійного населення у віці, старшому за працездатний. До того ж кількість постійного населення у віці, молодшому за працездатний, з кожним роком зменшується. Виходячи з цього, можна констатувати той факт, що сьогодні в Україні спостерігається глибока демографічна криза, реальний розмір наслідків якої для країни важко передбачити.

Незважаючи на стрімкий розвиток науково-технічної революції, повсякденне та повсюдне застосування новітніх технологій, ефективне забезпечення відтворення кваліфікованого трудового потенціалу залишається головним фактором розвитку соціально орієнтованої економіки. А від ефективності функціонування системи формування, розподілу, обміну та використання трудового потенціалу безпосередньо залежить соціальний та економічний розвиток не тільки підприємства, але й країни в цілому.

Однак демографічна криза не є першою й останньою проблемою України щодо відтворювального циклу трудового потенціалу, тому має сенс розглянути всі етапи цього процесу та на основі проведеного дослідження визначити основні сучасні проблеми.

На першому етапі – формування трудового потенціалу – мають важливе значення ті процеси, які пов'язані з підготовкою висококваліфікованого конкурентоспроможного

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

персоналу, який би відповідав вимогам ринку праці. Ефективне виконання цих вимог потребує проведення досліджень процесів зайнятості та факторів, які впливають на формування ринку праці і повинні мати регулярний та оперативний характер. На основі проведеного моніторингу визначаються потреби ринку праці (кваліфікація та професійний рівень необхідних спеціалістів), нові тенденції розвитку різних видів діяльності тощо.

Для вдосконалення етапу формування необхідно запровадити механізм швидкої переорієнтації навчальних закладів на забезпечення потреб економіки, які мають бути орієнтовані на випередження часу. Вдосконалення та ефективність фази формування трудового потенціалу потребує також правового забезпечення та повної реалізації чинних правових норм, які потребують додаткових розробок, доповнень і змін.

Реалізація наступного етапу відтворення трудового потенціалу – розподілу – має своєю метою оптимізацію процесу збалансування попиту та пропозиції на ринку праці, а саме, забезпечення задоволення роботодавця й продавця робочої сили та ефективного використання трудового потенціалу, що закономірно веде до збільшення обсягів виробництва.

Оскільки ринок праці є динамічною системою, а його обсяги визначаються наявністю робочих місць в економіці регіону у визначений період та попитом на такі місця, тому виникає необхідність регулювання ринку праці – розроблення цілого комплексу заходів для забезпечення його ефективного функціонування.

З розвитком ринкових відносин зростає роль стадії обміну у відтворенні трудового потенціалу, яка характеризується продажем власниками робочої сили своїх здатностей до праці, внаслідок чого відбувається переміщення працівників із сфери обігу до сфери матеріального виробництва. Важливим завданням на цьому етапі стає наближення ціни робочої сили до її вартості.

Забезпечення трудових відносин між роботодавцем та працівником є основною метою етапу використання трудового потенціалу, тобто забезпечення, з одного боку, відповідальної продуктивної праці, а отже, якості продукції, від якої залежать кінцеві результати господарської діяльності, а з другого – винагорода, оплата праці, рівень матеріального забезпечення, кар'єрного зростання, пільг тощо.

Організаційно-економічні засади реалізації механізму відтворення трудового потенціалу на етапі його використання спрямовані на забезпечення стратегічної відповідності бізнесу та спрямованості його у сферу людських ресурсів.

Враховуючи нові умови та тенденції економічного, соціального розвитку, а також входження України у світове співтовариство, можна виділити проблеми, вирішення яких дозволить удосконалити та оптимізувати функціонування механізму формування, розподілу, обміну й використання трудового потенціалу, а також удосконалити трудові відносини [1, с. 42]:

- недостатнє інвестування охорони праці, житлового будівництва, освіти, культури, науки та інших сфер соціальної інфраструктури;
- збереження та розвиток трудового потенціалу потребує якісного правового забезпечення та реалізації чинних правових норм;
- існування незлагодженості між пропозицією в галузі підготовки фахівців окремих напрямків, з одного боку, та попитом на них відповідно до потреб структурного реформування – з другого боку;
- відсутність відповідальності навчальних закладів за подальше працевлаштування випускників;
- низький рівень продуктивності праці та проблеми охорони навколишнього середовища;
- недосконалість системи розподілу державного бюджету щодо соціальних потреб;
- високий податковий тиск на підприємства та недосконале податкове законодавство;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- неадаптованість системи професійно-технічної освіти до потреб ринку;
- недостатній рівень підготовки, перепідготовки та перекваліфікації робочої сили;
- недосконалість інформаційного забезпечення функціонування ринку праці;
- безробіття серед молоді, що обумовлене відсутністю досвіду.

Вирішення цих та інших проблем, які виникають на кожному з етапів відтворювального циклу, потребує подальшого ретельного вивчення як механізмів взаємодії всіх компонентів, так і внутрішніх та зовнішніх процесів, що впливають на функціонування ринку праці.

Нині в Україні механізм відтворення трудового потенціалу має багато проблем реалізації та недоліки у його складі. Цей механізм ґрунтується на політиці розвитку та збереження трудового потенціалу та забезпечується відповідними законодавчо-нормативними документами, на основі яких відбувається його формування, реалізація та модернізація. Базова політика цього механізму має декілька складових, основними з яких є [4]:

- демографічна політика;
- освітня політика;
- політика у сфері охорони праці та здоров'я;
- політика у сфері зайнятості та регулювання ринку праці.

Розглянуті теоретичні й практичні аспекти дали змогу сформулювати такі висновки і пропозиції з удосконалення механізму відтворення трудового потенціалу в сучасній економіці. На нашу думку, цей механізм необхідно розглядати як систему компонент реалізації складових політики розвитку та збереження трудового потенціалу:

- природно-демографічна компонента;
- освітньо-професійна компонента.

Ці компоненти обов'язково повинні мати соціальний характер, оскільки основою трудового потенціалу є людина.

Ключовим чинником розвитку цивілізації нині стає глобальна інформатизація суспільства. Сформувався і стрімко розвивається інформаційний сектор світової економіки, що забезпечує найвищу прибутковість вкладеного капіталу. Останнім часом у цей сегмент ринку успішно увійшли такі країни, як Індія, Малайзія, Угорщина, Польща, Китай, але, на жаль, не Україна. Українські школярі та студенти – переможці олімпіад, у тому числі і міжнародних, з математики й інформатики – потенційні працівники інформаційного сектору інших країн, і передусім тому, що в Україні поки що привабливих перспектив професійного зростання вони не мають [2, с. 93–102].

Разом з тим, за нашими оцінками, створення вітчизняної індустрії програмного забезпечення для інформаційних технологій могло б бути одним з найперспективніших напрямів соціально-економічного розвитку на найближчі десятиріччя. Робота лише в цьому одному напрямі, для якого до того ж не потрібні значні капіталовкладення, через кілька років дала б можливість Україні забезпечити обсяги продажу, порівнянні з сьогоднішніми обсягами експорту металу. Визначальну ж роль у розвитку цієї сфери в Україні має відіграти вітчизняна система освіти, яка б відповідним чином прискорила відтворення трудового потенціалу. Виходячи з цього розроблено пропозиції з приводу вдосконалення досліджуваного механізму та визначення пріоритетів за напрямками освітньо-професійної компоненти:

– Передати на баланс вищих навчальних закладів об'єкти експериментальної і промислової бази непрацюючих державних підприємств, а також вивільнених приміщень для створення науково-дослідних центрів, лабораторій та інших наукових підрозділів.

– Привести Державний класифікатор професій у відповідність з потребами внутрішнього та зовнішнього ринку праці; розробити з урахуванням запровадження дворівневої системи підготовки фахівців, підвищення рівня мобільності студентів, випускників, науко-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

во-педагогічних працівників і науковців новий перелік напрямів підготовки та спеціальностей фахівців з вищою освітою і перелік академічних та професійних кваліфікацій.

– Забезпечити підвищення якості професійно-практичної підготовки учасників навчально-виховного процесу, посилення партнерських зв'язків з роботодавцями, залучення їх до формування змісту вищої освіти, проведення практики студентів, стажування викладачів; створення у вищих навчальних закладах центрів просування по службі з базою даних про робочі місця, надання консалтингових послуг студентам з питань майбутньої діяльності.

– Забезпечити оптимізацію структури вищої освіти й обсягів підготовки та перепідготовки кадрів з вищою освітою з урахуванням інноваційного розвитку економіки, надання державної підтримки підготовці фахівців за напрямами та спеціальностями, які стимулюють розвиток пріоритетних базових галузей економіки у форматі «наука – освіта – технології» через інтеграційні зв'язки з наукою та виробництвом.

– Забезпечити інноваційний характер розвитку вищої освіти, впровадження активних інформаційних, телекомунікаційних технологій, інтерактивних форм і методів навчання, гнучких навчальних програм перепідготовки, вивчення, узагальнення та обміну позитивним вітчизняним і зарубіжним досвідом, нарощування й модернізацію обчислювальної техніки і програмного забезпечення, підвищення ефективності їх використання в навчальному процесі.

– Удосконалити механізм професійної орієнтації, добору та залучення обдарованих дітей, зокрема із сільської місцевості, до здобуття освіти у вищих навчальних закладах, забезпечити сприяння розвитку здібностей та мотивації у процесі навчання, надання адресної соціальної, психологічної та матеріальної допомоги і підтримки.

– Модернізувати національну систему зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти.

– Забезпечити посилення ролі університетського сектору у формуванні інтелектуального потенціалу нації, підвищення суспільної відповідальності університетів за надання якісних освітніх та наукових послуг, активізувати участь та підвищити роль університетів у вирішенні освітніх, соціальних, економічних проблем на регіональному та загальнодержавному рівні, інтеграції системи вищої освіти в європейський і світовий простір; внести пропозиції щодо вдосконалення організаційної структури та функцій регіонального університету; спрощення механізму вступу до вищих навчальних закладів із запровадженням конкурсу атестатів з профільних навчальних дисциплін.

– Запровадити механізм визначення рейтингу вищих навчальних закладів, проведення експертної атестації навчальних програм, порівняльного аналізу національної системи оцінювання якості вищої освіти та європейських норм, забезпечення доступності результатів моніторингу, що проводиться громадськістю.

– Створити сучасну інформаційну базу навчально-виховного процесу, забезпечити вищі навчальні заклади та заклади післядипломної освіти ліцензованими програмними продуктами, створити електронні каталоги й забезпечити доступ до інформаційної бази наукових бібліотек провідних зарубіжних університетів, електронного фонду навчальної літератури в мережі Інтернет.

– Забезпечити підвищення ефективності наукових досліджень, збільшення частки вищих навчальних закладів у виконанні державних цільових науково-технічних програм та проектів Державного фонду фундаментальних досліджень, а також впровадження наукових та науково-дослідних розробок у навчальний процес, активізацію участі студентів у науково-дослідній роботі.

– Сприяти розширенню участі вищих навчальних закладів та закладів післядипломної освіти у виконанні міжнародних наукових, науково-технічних і навчальних програм

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

і проектів через підписання Україною міжнародних договорів про науково-технічне співробітництво; започаткувати надання студентам, аспірантам, докторантам державних стипендій на конкурсній основі для цільового навчання за кордоном.

– Удосконалити механізм розподілу випускників, які здобули вищу освіту за напрямками і спеціальностями педагогічного профілю за кошти державного бюджету, поетапно запроваджувати систему стимулювання таких випускників, першим робочим місцем яких є посада вчителя в сільському загальноосвітньому, дошкільному, позашкільному навчальному закладі, вдосконалити механізм цільової підготовки фахівців для потреб села.

– Забезпечити реалізацію стратегії орієнтації галузі на збереження та розвиток наукових і педагогічних шкіл, впровадження механізму об'єктивного оцінювання і визнання здібностей викладачів до наукової та педагогічної діяльності, вдосконалення механізму управління просуванням по службі та посилення мотивації до науково-педагогічної діяльності.

– Сприяти соціальному захисту учасників навчально-виховного процесу; вдосконалити механізм призначення стипендій, передбачивши його залежність від виняткових успіхів у навчанні та рейтингу участі у громадській та науковій діяльності, матеріального забезпечення студентів; визначити критерії оцінювання претендентів на отримання стипендії; запровадити дієвий механізм надання цільових пільгових кредитів для здобуття освіти студентами вищих навчальних закладів, передбачивши істотне збільшення видатків державного бюджету на такі цілі.

Висновки і пропозиції. Отже, в основу практичних дій щодо реалізації формування та відтворення трудового потенціалу має бути покладено такі пріоритети, як: створення належних економічних, екологічних і соціальних умов для повноцінного відтворення та професійно-інтелектуального розвитку трудового потенціалу; забезпечення можливостей для продуктивного його використання через відповідне економічне й науково-технічне підґрунтя, збалансований регіональний розвиток, впровадження системи стимулів до продуктивної праці, а також реалізація соціальних гарантій як для зайнятого, так і незайнятого населення, що в умовах ринкових відносин сприятиме поліпшенню параметрів формування трудового потенціалу та підвищення рівня життя населення в цілому.

Список використаних джерел

1. Бандур С. І. Трудоресурсна безпека України в контексті глобалізації світової економіки : підручник / С. І. Бандур, О. І. Цимбал ; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2007. – 68 с.
2. Грішнова О. А. Освіта як чинник людського розвитку і економічного зростання України / О. А. Грішнова // Демографія та соціальна економіка. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень, 2004. – № 1–2. – С. 93–102.
3. Старостенко Г. Г. Методологія і практика досліджень відтворення населення України (регіональний аспект) : монографія / Г. Г. Старостенко. – К. : УФЕІ, 1997. – 270 с.
4. Статівка Н. В. Демографічна складова економічної безпеки України / Н. В. Статівка, А. А. Смаглюк // Державне будівництво. – 2010. – № 2. – С. 97–102.
5. Стец І. Відтворення трудового потенціалу в економіці / І. Стец // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2008. – Вип. 13. – С. 118–122.

УДК 658

О.М. Вікнянська, здобувач**В.В. Прядко**, д-р екон. наук

Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці, Україна

**СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ
ЛАНЦЮГА ПОСТАЧАНЬ****Е.Н. Викнянская**, соискатель**В.В. Прядко**, д-р экон. наук

Буковинский государственный финансово-экономический университет, г. Черновцы, Украина

**СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ ОПТИМАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ
ЦЕПИ ПОСТАВОК****Olena Viknianska**, candidate**Volodymyr Priadko**, Doctor of Economics

Bukovyna State University of Finance and Economics, Chernivtsi, Ukraine

STRATEGIC PLANNING OF THE OPTIMAL STRUCTURE OF THE SUPPLY CHAIN

Досліджено та побудовано економіко-математичну модель формування оптимальної структури ланцюга постачань з урахуванням його впливу на складові сталого розвитку, також розроблено алгоритм, який дозволяє усунути проблему даних і може бути застосований на рівні підприємств і організацій будь-якого типу (малі, середні, великі). З урахуванням цього ця модель апробована на статистичній інформації підприємства «Облторгсервіс» у розрізі як кожної складової сталого розвитку, так і з урахуванням усіх складових. Крім того, використано теорію графів для виявлення доцільності розміщення певного елемента ланцюга постачань виходячи із максимізації товарних потоків чи будь-якого іншого параметра.

Ключові слова: теорія графів, LCA-аналіз, оптимальна структура, ланцюг постачань, стратегічне планування, товарні потоки.

Исследовано и построено экономико-математическую модель формирования оптимальной структуры цепи поставок с учетом его влияния на составляющие устойчивого развития, также разработан алгоритм, который позволяет устранить проблему данных и может быть применен на уровне предприятий и организаций любого типа (малые, средние, большие). С учетом этого данная модель апробирована на статистической информации предприятия «Облторгсервис» в разрезе как каждой составляющей устойчивого развития, так и с учетом всех составляющих. Кроме того, использовано теорию графов для выявления целесообразности размещения определенного элемента цепи поставок исходя из максимизации товарных потоков или любого другого параметра.

Ключевые слова: теория графов, LCA-анализ, оптимальная структура, цепь поставок, стратегическое планирование, товарные потоки.

In the article the and building economic and mathematical model of the optimal structure of the supply chain, taking into account its impact on the components of sustainable development, also developed an algorithm that eliminates the problem of data and can be applied at enterprises and organizations of any type (small, medium, large). With this in mind, this model has been tested on statistical information enterprise "Obtlorhservis" in terms of how each component of sustainable development and inclusive of all components. In addition, applied graph theory to identify feasibility of placing a specific item supply chain based on maximizing cash flows or any other parameter.

Key words: graph theory, LCA-analysis, the optimal structure, supply chain, strategic planning, product flows.

Постановка проблеми. Проведений аналіз побудови структури ланцюга постачань з урахуванням мінімізації витрат та екологічного впливу на навколишнє середовище й максимізації соціального ефекту виявив, що на сьогодні одним із найбільш ефективних комплексних методів вирішення завдань ресурсозбереження та оцінювання еколого-економічних впливів на навколишнє середовище в системах управління ланцюгами постачань є метод оцінювання життєвого циклу продукції LCA. Крім того, LCA-стандарт визначений Європейською комісією [1] як такий, що включений в її Стратегію сталого розвитку, тому з урахуванням Європейського вектора розвитку України зазначена методика повинна бути пріоритетною і під час аналізу діяльності вітчизняних підприємств. Внаслідок чого актуальним є побудова економіко-математичної моделі формування оптимальної структури ланцюга постачань з урахуванням його впливу на складові сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок щодо дослідження сталих ланцюгів постачань мають як зарубіжні науковці, зокрема С. Сеурінг, О. Моралі,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Дж. Саркіс, М. Мюллер, А. Дахлсруд, Р. Картер, М. Флешмен, А. Ахі, С. Азеведо, Д. Чанг, Ч. Хсу, Е. Хассіні, Д. Шварц, Р. Класен, Б. Беамон, Дж. Свенсон, К. Бріндлі, М. Гаусін, М. Мосгаард, К. Жу, П. Рао, Т. Діллік, А. Калделлі, Н. Славінські, Т. Бансаль, М. Купе, так і вітчизняні, зокрема Ю. Дерев'янка, Т. Піддубна, Л. Квятковська, Н. Чухрай, І. Ворончак, А. Бурда, І. Смачило. Значне коло питань щодо стратегічного планування оптимальної структури ланцюга постачань залишилось недослідженим.

Виклад основного матеріалу. Оскільки нові статистичні методології та показники в окремих сферах статистики в Україні відповідно до статистичних стандартів ЄС знаходяться на етапі розроблення та імплементації, то здійснення оцінювання діяльності українських підприємств за методикою LCA в контексті сталого розвитку повинно враховувати етапи (з відповідною підгонкою статистичних даних згідно із особливостями діяльності окремого підприємства).

Українські статистичні стандарти значно відрізняються від європейських аналогів, причому багато показників для LCA-аналізу не враховано, отже, для заповнення відповідних прогалів, а також приведення даних до єдиної розмірності та відповідності необхідно здійснювати їх нормалізацію/агрегацію. Також у процесі здійснення такого аналізу необхідно враховувати частки, зокрема, економічного, екологічного та соціального впливів із заданим рівнем деталізації (наприклад, екологічний вплив повинен конкретизуватись у розрізі викидів оксиду вуглецю, сполук азоту тощо) на процеси сталого розвитку. З метою здійснення його стратегічного планування важливою є оцінювання вхідних та вихідних потоків описаної системи, що найзручніше здійснити саме за допомогою LCA-аналізу.

Тому стратегічне планування структури сталого ланцюга постачань, тобто вибору географічного розташування його елементів (виробничих об'єктів, постачальників, центрів складування та реалізації, а також повторного перероблення), оптимізації потоків тощо, має здійснюватися у контексті тріади сталого розвитку. У контексті вищесказаного розглянемо діяльність підприємства «Облторгсервіс», яка посідає одне з провідних місць в Україні з виробництва і продажу ПВХ-панелей та профілів для виготовлення металопластикових конструкцій. Підприємство здійснює свою діяльність на засадах принципів сталого розвитку, має розвинену логістичну структуру з об'єктом вторинного перероблення і тому вибране як об'єкт дослідження.

Для цього використовуємо загальновідомий метод Парето [4], який дозволить виокремити 20 % структурних елементів ланцюга постачань, які забезпечують 80 % товарообігу підприємства. Відповідний розподіл часток товарообігу вказаних елементів наведено на рис. 1.

Рис. 1. Відображення структурних часток елементів ланцюга постачань
Джерело: побудовано автором на основі даних підприємства.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Грунтуючись на Парето-аналізі (рис. 1), з 55 структурних підрозділів підприємства виявлено, що 8 з них забезпечують 80 % товарообігу. Тоді з урахуванням наявності рециклінгового центру у м. Львів конкретизуємо структуру ланцюга постачань.

Додатково підкреслимо, що у розташований у м. Львів рециклінговий центр не здійснює збутової та/або складської діяльності, тому в табл. 1 відсоток товарообігу для нього відсутній. Цей центр забезпечує перероблення неякісної та бракованої продукції, що повертається назад від клієнтів, у сировину і матеріали, які транспортуються на виробничий об'єкт у м. Чернівці для повторного використання у процесі виробництва.

Таблиця 1

Агрегований продукт «Облторгсервіс» в умовних одиницях, 2011–2013 рр.

Агрегована група товарів	2011	2012	2013
ПВХ вікна	4250	4463	4017
ПВХ двері	1063	1175	893
Комплектуючі та допоміжні вироби	6907	7048	6579

Джерело: побудовано автором.

Нагадаємо, що ланцюг постачань являє собою географічно розрізнену структуру підприємств, постачальників, складів та ін., між кожною парою яких потрібно визначити відповідні потоки, які мають чітку спрямованість, тому таку структуру відобразимо у вигляді орієнтованого графа, що дозволить схематично відобразити чотирьохрівневу структуру ланцюга постачань, кожний рівень якої охоплює такі пари: «виробництво–склад»; «склад–споживач»; «споживач–склад»; «склад–виробництво» (рис. 2).

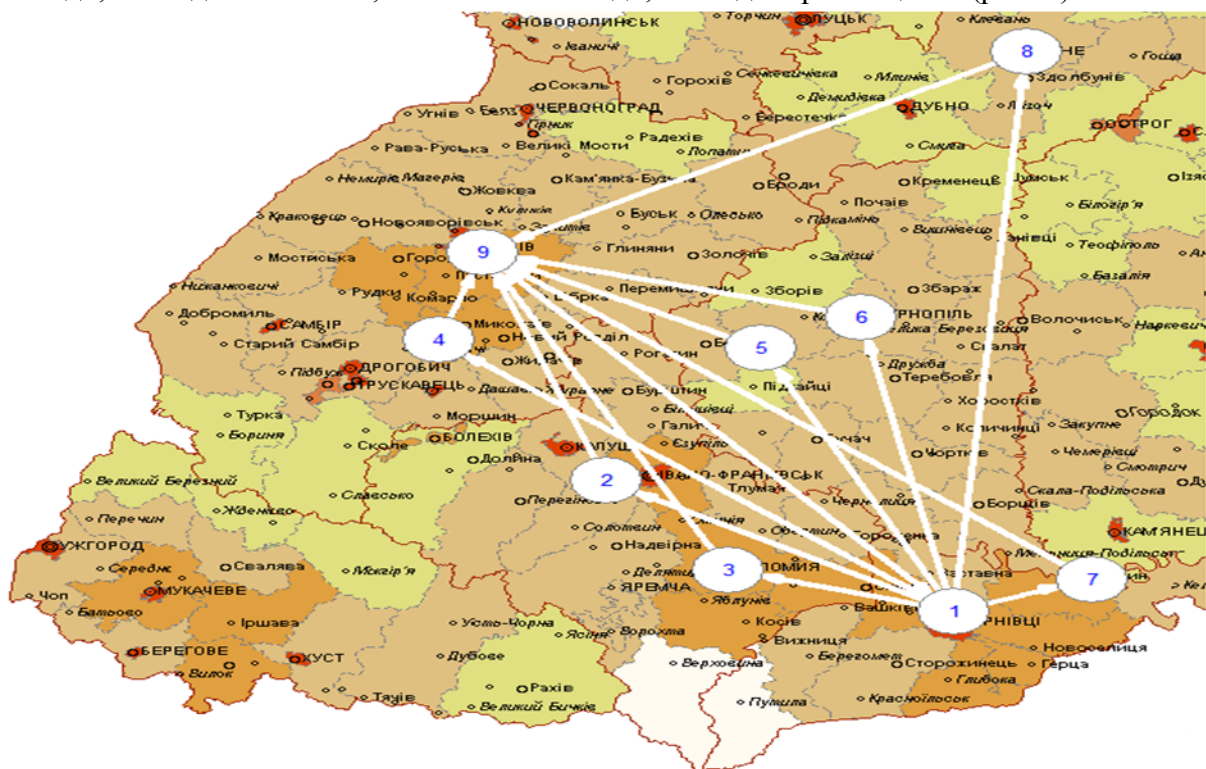

Рис. 2. Ланцюг постачань підприємства «Облторгсервіс» у вигляді графа

Джерело: побудовано автором у системі «Графоаналізатор».

Для подальших розрахунків введемо такі припущення:

- 1) оскільки більшість складів та дистрибуційних центрів є орендованими приміщеннями, то витрати на їх оренду вважатимемо постійними величинами;
- 2) рециклінговий центр у м. Львів знаходиться в орендованому приміщенні, тому у структурі постійних витрат враховується його орендна плата;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3) виробничий об'єкт у м. Чернівці також здійснює і збутову діяльність. Для врахування цього факту в моделі припустимо, що він є фіктивним складом, який функціонує в тому ж місці; відповідно, відстань перевезень для цього об'єкта встановлена на рівні 5 км;

4) підприємство володіє власною мережею транспортних засобів, які відрізняються за вантажопідйомністю та споживанням пального; вважатимемо, що один транспортний засіб у середньому перевозить 20 умовних одиниць продукції, а також споживає 10 л пального на 100 км; із урахуванням середньої ціни на пальне у 2011–2012 рр. транспортні витрати на 1 км дорівнюють 0,9 грн, а в 2013 р. – 1 грн;

5) оскільки розглядається замкнений ланцюг постачань, то в ньому наявні 2 типи товарних потоків: прямі потоки, що описують рух товарів до кінцевого споживача, та зворотні – до рециклінгового центру з метою їх подальшого перероблення; вважатимемо, що співвідношення прямих потоків до зворотних становить 10:1;

6) обмеження максимальної кількості кілометрів, яку може подолати транспортний засіб, пов'язане з його технічним обслуговуванням, прийняте на рівні усередненого показника в 100 тис. км пробігу для всього наявного автопарку за рік;

7) витрати, пов'язані з реалізацією товару, встановлені на досліджуваному підприємстві на рівні 4,1 % від собівартості продукції;

8) витрати на оплату праці на рівні кожного елемента ланцюгу постачань становлять 7,9 % від собівартості виробленої продукції;

9) підприємство здійснює постійний моніторинг ринкового попиту, в результаті чого маркетинговим відділом було виявлено, що ринковий попит на продукцію «Облторгсервіс» на 10 % більший, ніж обсяги виробництва;

10) максимальна кількість товарів, яка може зберігатись на рівні i -го елемента ланцюга постачань, отримана на основі статистичних даних підприємства, а мінімальний рівень запасів, який забезпечує мінімальну економічну ефективність функціонування i -го елемента, прийнятий на рівні 10 % від його максимального рівня.

З урахуванням того, що модель має три цільові критерії, то можливі варіанти її розв'язку (стратегічні сценарії) будуть такими:

A. Реальний сценарій, за яким функціонує підприємство «Облторгсервіс», який передбачає поточну структуру ланцюга постачань, зображеного на рис. 2.

B. Змодельований сценарій, який полягає у мінімізації витрат, тобто врахування економічного аспекту ланцюга постачань.

C. Змодельований сценарій, який полягає у мінімізації екологічного впливу ланцюга постачань.

D. Змодельований сценарій, який полягає у максимізації соціального ефекту під час формування оптимальної структури ланцюга постачань.

E. Змодельований сценарій, який полягає у врахуванні всіх трьох складових сталого розвитку ланцюга постачань.

У результаті розв'язку оптимізаційної задачі отримано таку оптимальну структуру ланцюга постачань підприємства «Облторгсервіс» з урахуванням економічної складової (рис. 3).

Таким чином, оптимальний розв'язок з урахуванням економічної складової (сценарій *B*) суттєво відрізняється від сценарію *A*. Тобто в ланцюзі постачань економічно не вигідно розташовувати елементи в точках 3 та 4, а також відсутня доцільність з погляду економії витрат наявності рециклінгового центру, що є логічним, оскільки на його функціонування виділяються значні орендні платежі, формуються додаткові транспортні витрати на доставку зворотних товарів тощо.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

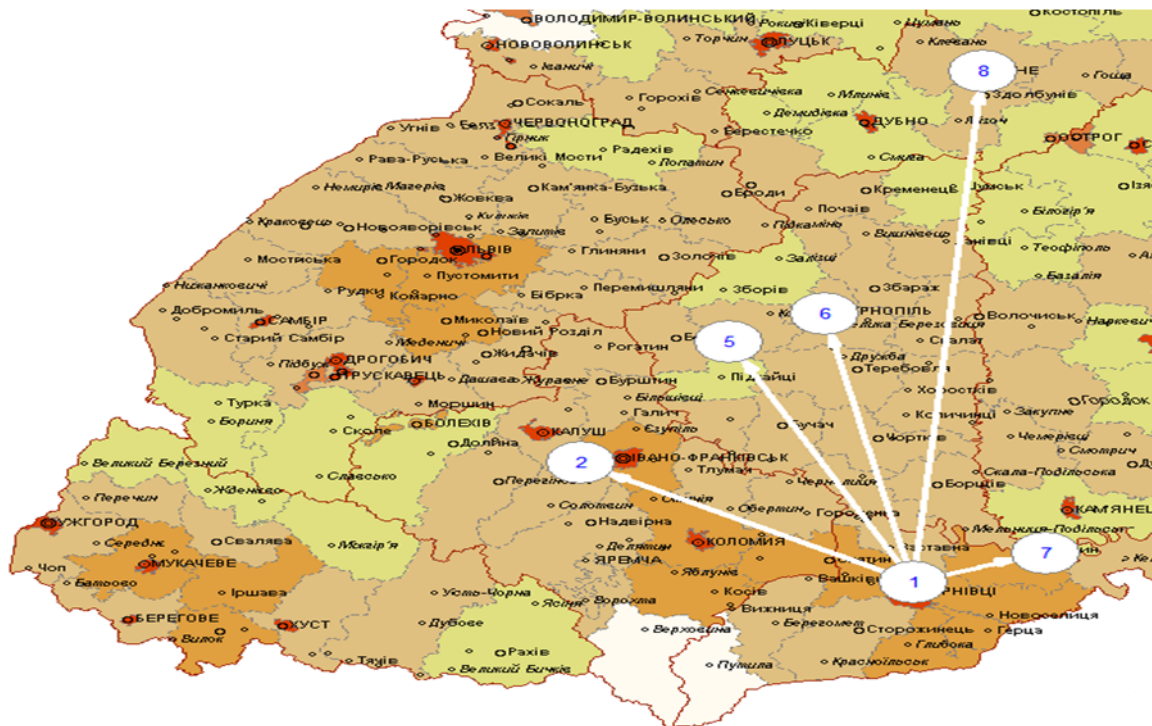

Рис. 3. Графічне зображення оптимальної структури ланцюга постачань підприємства «Облторгсервіс» з урахуванням економічної складової: сценарій В

Джерело: побудовано автором у системі «Графоаналізатор».

Сценарій С ґрунтується на мінімізації функції з урахуванням обмежень. Така задача також являє собою пошук оптимальної структури ланцюга постачань з урахуванням екологічного критерію. Аналогічно конкретизуємо цільовий критерій, що включає загальний обсяг викидів у розрізі процесів основного виробництва, транспортування та допоміжного виробництва. В явному вигляді Державна служба статистики надає статистичну інформацію, яка стосується викидів забруднювальних речовин (табл. 2):

Таблиця 2

Обсяги викидів забруднювальних речовин стаціонарними джерелами (2011–2013 рр.), тис. т

Види викидів	2011	2012	2013
Викиди забруднювальних речовин – усього, тис. т			
у тому числі:			
метали та їх сполуки	4374,6	4335,3	4295,1
метан	32,7	32,6	33,5
неметанові леткі органічні сполуки	878,2	886,9	920,9
оксид вуглецю	65,2	57,5	54,5
діоксид та інші сполуки сірки	1066,1	1004,6	1007,2
сполуки азоту	1342,6	1408,1	1390
з них оксид азоту	381,9	370,5	370,9
речовини у вигляді твердих суспендованих частинок	21,7	12,5	13,4
інші	606,6	573,7	516,8
	1,3	1,4	1,3

Джерело: Державна служба статистики України.

Оскільки для розрахунку необхідна деталізована інформація про обсяги викидів лише на рівні складових постачань «Облторгсервіс», то зроблено припущення, що обсяги викидів пропорційні частці виробництва цього підприємства у структурі валового регіонального продукту Чернівецької області (тут розміщено виробничий об'єкт) (табл. 3).

Таблиця 3

Обсяги викидів основного виробництва підприємством «Облторгсервіс» (2011–2013 рр.), кг

Види викидів	2011	2012	2013
Викиди забруднювальних речовин – усього, у тому числі:	30,06	29,42	30,27
метали та їх сполуки	807,26	800,28	832,02
метан	59,93	51,88	49,24
неметанові леткі органічні сполуки	979,98	906,49	909,99
оксид вуглецю	1234,15	1270,58	1255,85
діоксид та інші сполуки сірки	351,05	334,32	335,10
сполуки азоту	19,95	11,28	12,11
з них оксид азоту	557,60	517,67	466,92
речовини у вигляді твердих суспендованих частинок	1,19	1,26	1,17
інші	30,06	29,42	30,27

Джерело: побудовано автором.

З урахуванням даних обчислено складові екологічного критерію у розрізі окремих видів викидів, які розраховуються як суми відповідних добутоків. Складова стосується викидів забруднювальних речовин, які пов'язані з транспортом. Відомо, що згорання одного літра пального приводить до утворення приблизно 16 кубометрів або 16000 літрів суміші різних газів [2]. Тоді з урахуванням припущення викиди на 1 км будуть такими (табл. 4).

Таблиця 4

Викиди окремих забруднювальних речовин, які пов'язані з транспортуванням, м³/км

Забруднювальні речовини	Обсяг
Азот N ₂	1,208
Кисень O ₂	0,088
Вода H ₂ O (пара)	0,072
Вуглекислий газ CO ₂	0,16
Монооксид вуглецю CO	0,04
Оксиди азоту	0,0064
Вуглеводні	0,024
Альдегіди	0,0016
Сажа С	0,00032
Бензопірен-3,4	2,4E-07

Джерело: розраховано автором.

З урахуванням даних табл. 4 друга складова екологічного критерію визначається як сума добутоків кожного виду викидів на 1 км, кількості переміщень транспортних засобів між складовими елементами ланцюга постачань та відстанями.

На основі всіх трьох складових екологічного критерію з урахуванням припущення, що фактор агрегації r_i для всіх трьох складових рівний одиниці (експертне значення, оскільки вітчизняна статистична методологія, на відміну від європейської методології ReCiPe 2008, не дозволяє отримати його значення), оптимальна структура ланцюга постачань матиме вигляд, зображений на рис. 4.

Аналогічно шуканий розв'язок моделі формування оптимальної структури ланцюга постачань з урахуванням екологічної складової (сценарій С) також дещо відрізняється від реального сценарію А, оскільки тут відсутній рециклінговий центр. Позитивним аспектом, який впливає з оптимального розв'язку задачі, є підтвердження вдалого розміщення елементів ланцюга постачань відповідно до мінімізації шкідливого впливу на навколишнє середовище.

Відсутність рециклінгового центру за сценарієм С підтверджує висновки, зроблені американськими дослідниками [3].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

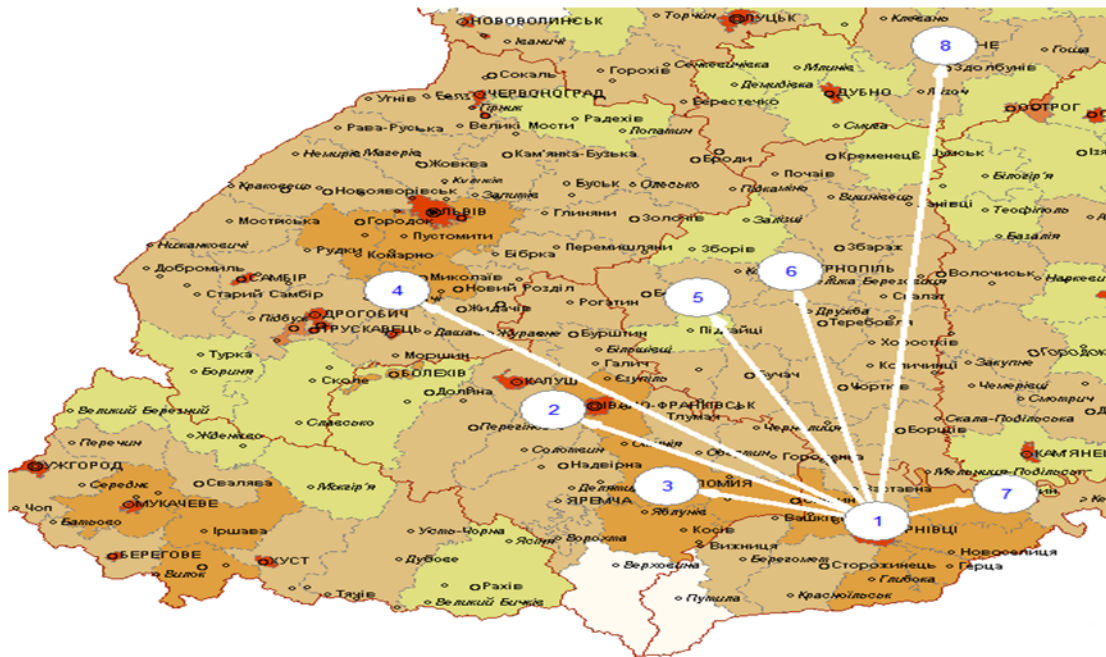

Рис. 4. Графічне зображення оптимальної структури ланцюга постачань підприємства «Облторгсервіс» з урахуванням екологічної складової: сценарій С

Джерело: побудовано автором у системі «Графоаналізатор».

Сценарій максимізації соціального ефекту (сценарій D) ґрунтується на оптимізації функції з урахуванням обмежень. Як і в попередніх двох сценаріях, ця задача також являє собою пошук оптимальної структури ланцюга постачань. Аналогічно уточнимо цільовий критерій, який містить суму добутоків новостворених робочих місць i -тим елементом ланцюга постачань, регіонального фактора μ та бінарної змінної, яка відображає доцільність функціонування i -го елемента ланцюга.

Регіональний фактор μ вибрано, виходячи із наявної соціально-економічної ситуації регіонів, де планується розмістити елемент ланцюга постачань. При цьому враховується густина населення в конкретному регіоні, що пов'язано із важливими соціальними індикаторами: трудові ресурси, розташування споживачів тощо. Значення фактора пропонується обчислювати за такою формулою:

$$\mu_i = \frac{Den_{ukr}}{Den_i}, \quad i = 1, \dots, 5, \quad (1)$$

де Den_{ukr} – густина населення по Україні в цілому;

Den_i – густина населення в окремій області.

Розраховані значення регіонального фактора (1) наведено в табл. 5:

Таблиця 5

Динаміка значень регіонального фактора, 2011–2013 рр.

Області	2011	2012	2013
Івано-Франківська	0,765424	0,762448	0,760606
Львівська	0,651169	0,649618	0,648777
Рівненська	1,31814	1,311467	1,30655
Тернопільська	0,968605	0,968582	0,970108
Чернівецька	0,678678	0,675485	0,673103

Джерело: розраховано автором.

Розв'язавши оптимізаційну задачу, отримано оптимальну структуру ланцюга постачань (сценарій D) з урахуванням соціального критерію, яка є аналогічною до тієї, що

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

відображається у реальному сценарії *A*. Таке розміщення елементів ланцюга постачань зумовлене максимізацією новостворених робочих місць у регіоні, а також вдалим позиціонуванням цих елементів у густонаселених регіонах Західної України.

Відповідні сценарії *B*, *C* та *D* є частинними випадками і враховують вплив тільки однієї зі складових. Однак стратегічне прийняття управлінських рішень повинне базуватись на одночасному врахуванні всіх трьох критеріїв, тобто через знаходження оптимального розв'язку задачі. У такому випадку отримано задачу лінійного програмування багатовимірної оптимізації. Як зазначалося вище, існує багато методів розв'язування такого класу задач, які ґрунтуються на врахуванні пріоритетів вибраних цільових критеріїв.

Оскільки всі складові сталого розвитку мають різне вагове значення для прийняття управлінських рішень, причому головним є економічний критерій, то його вибрано як цільовий критерій задачі багатовимірної оптимізації, а екологічний та соціальний критерії враховано як додаткові обмеження.

Отже, шуканий розв'язок моделі (сценарій *E*) матиме такий вигляд (рис. 5).

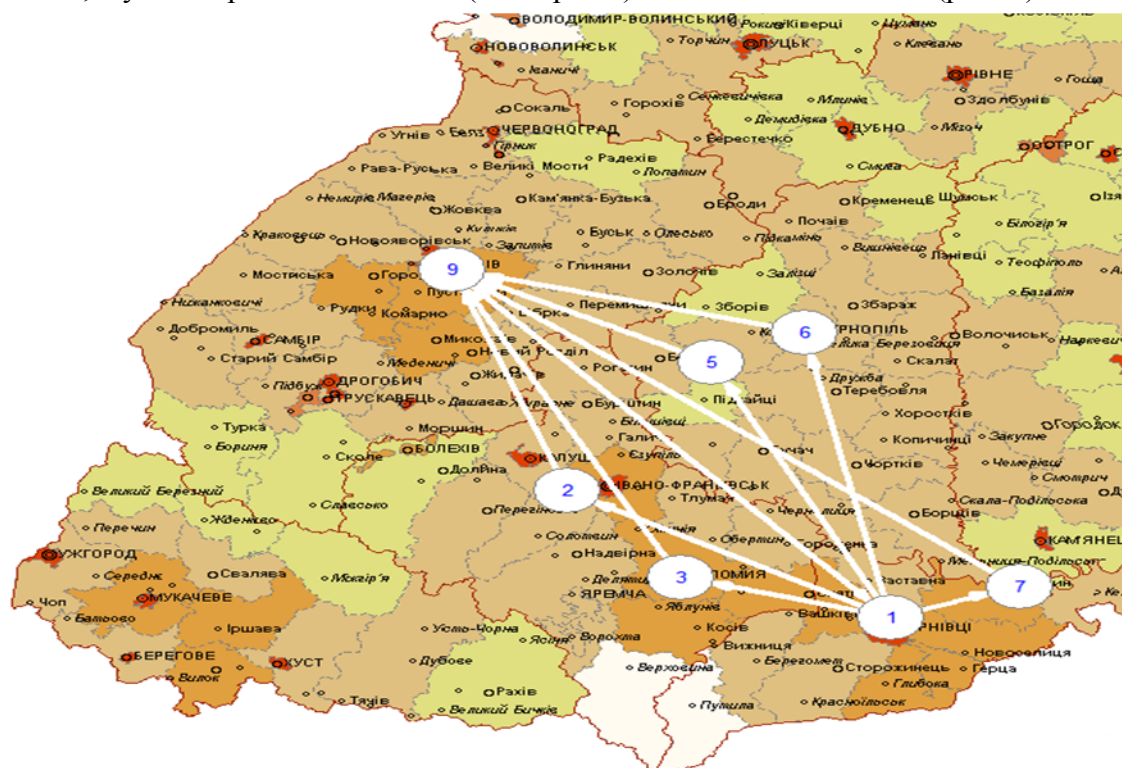

Рис. 5. Графічне зображення оптимальної структури ланцюга постачань підприємства «Облтorgсервіс» з урахуванням усіх складових сталого розвитку: сценарій *E*

Джерело: побудовано автором у системі «Графоаналізатор».

Таким чином, отримано 4 змодельовані сценарії оптимальної структури ланцюга постачань, які, виходячи зі змодельованого розміщення елементів, відрізняються обсягами виробленого продукту, шкідливими викидами у навколишнє середовище та соціальним ефектом у регіоні. Важлива особливість побудованої моделі полягає у можливості отримання відповіді на доцільність (недоцільність) розміщення будь-якого елемента у структурі ланцюга постачань виробничого підприємства, яке здійснює свою діяльність на засадах принципів сталого розвитку.

Сценарій *E* відображає оптимальну структуру ланцюга постачань з урахуванням трьох складових сталого розвитку. Відзначимо, що при такому сценарії побудови ланцюга постачань необхідна наявність рециклінгового центру, що підтверджує логіку побудованої моделі; проте, враховуючи оптимальну географічну структуру розміщення

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

елементів, склади у містах Рівне та Стрий є не вигідними з погляду їх впливу на сталий розвиток усього ланцюга постачань підприємства «Облторгсервіс».

Відповідно, у разі оптимізації тільки екологічного критерію (сценарій С) обсяг викидів шкідливих речовин є мінімальним порівняно з усіма іншими критеріями. Так, у порівнянні зі сценарієм Е, сценарій С дозволяє зменшити сукупний обсяг викидів основного виробництва на 1,95 %. Аналогічні висновки можна зробити і для допоміжного виробництва, де таке зменшення становило 12,22 %. Тобто здійснення господарської діяльності підприємством «Облторгсервіс» за сценарієм С дозволяє вирішити надзвичайно актуальне завдання – мінімізацію забруднення навколишнього середовища.

Порівняємо розподіл обсягів викидів за сценаріями С та Е (рис. 6):

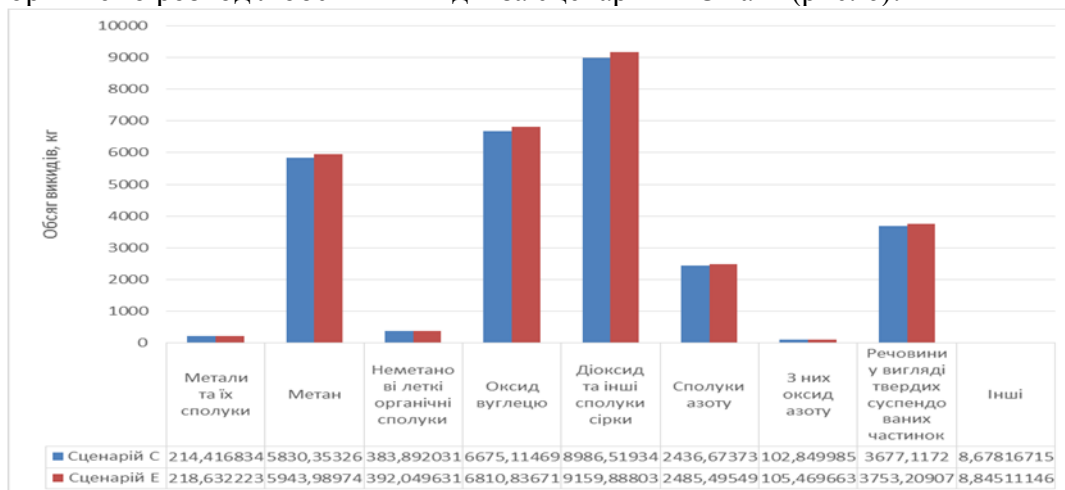

Рис. 6. Обсяги викидів основного виробництва «Облторгсервіс» за сценаріями С та Е
Джерело: побудовано автором.

Побудована модель дозволяє здійснити системне узгодження та збалансування трьох складових, що в цілому є складним завданням, оскільки суспільство, як найвища ступінь економічної політики, передбачає взаємодію з економічним і природним середовищем.

З іншого боку, включення екологічної, соціальної складових у ланцюги постачань не повинно знижувати ефективність взаємодії між партнерами при одночасному збільшенні товарообігу з метою підвищення прибутковості та зміцнення позицій на ринку. Виходячи з цього важливим є аналіз змодельованого обсягу виробництва відповідно до кожного зі сценаріїв за 2011–2013 рр. (рис. 7):

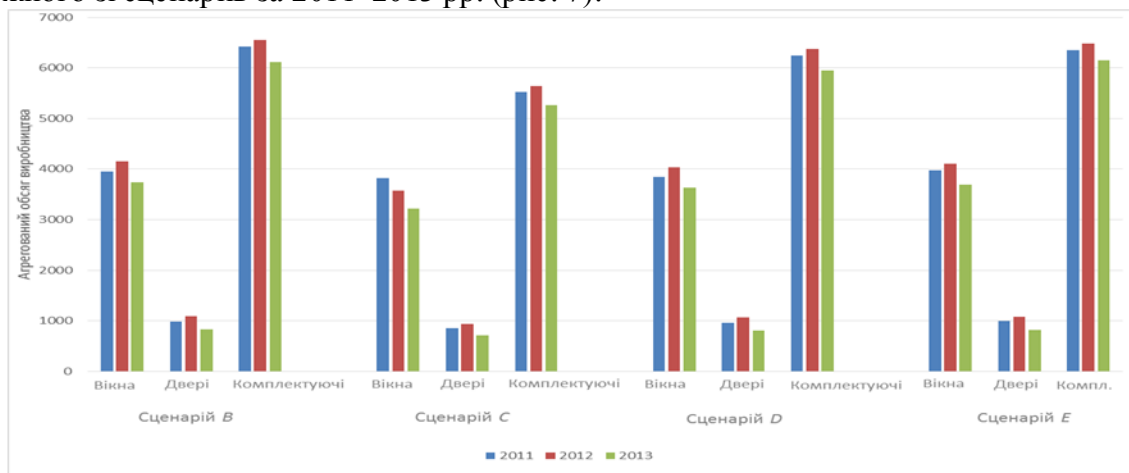

Рис. 7. Змодельований розподіл обсягів виробництва «Облторгсервіс» за різними сценаріями
Джерело: побудовано автором.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Очевидно (рис. 7), що максимальний обсяг виробництва отримується під час реалізації сценарію *B*, за сценаріями *C* та *D* обсяг виробництва знижується, що пояснюється появою додаткових витрат на екологію та вирішення соціальних проблем у регіоні. Тому врахування всіх трьох критеріїв (сценарій *E*) наочно відображає підвищення ефективності діяльності підприємства на засадах принципів сталого розвитку.

Підкреслимо, що розв'язок побудованої моделі повинен здійснюватися у двох аспектах: 1) мінімізація витрат та екологічного впливу на навколишнє середовище з урахуванням максимізації соціального ефекту при заданій структурі ланцюга постачань (сценарій *E*); 2) вибір географічної структури ланцюга постачань у контексті доцільності створення додаткових рециклінгових центрів.

У процесі розв'язування першої задачі було здійснено припущення, що ланцюг постачань підприємства «Облторгсервіс» має лише один рециклінговий центр. Проте його виробничих потужностей не вистачає для повторного перероблення всіх товарів у структурі ланцюга постачань. Керівництво досліджуваного підприємства розглядає можливість створення додаткових рециклінгових центрів у містах Самбір та Дубно, тому ставиться задача, яка полягає в аналізі їх доцільності та виявленні маршруту руху товарних потоків до таких центрів. Таку задачу зручно формалізувати у вигляді орієнтованого графа, для розв'язування якої використано алгоритм пошуку максимального потоку. Результати розрахунків відображено на рис. 8.

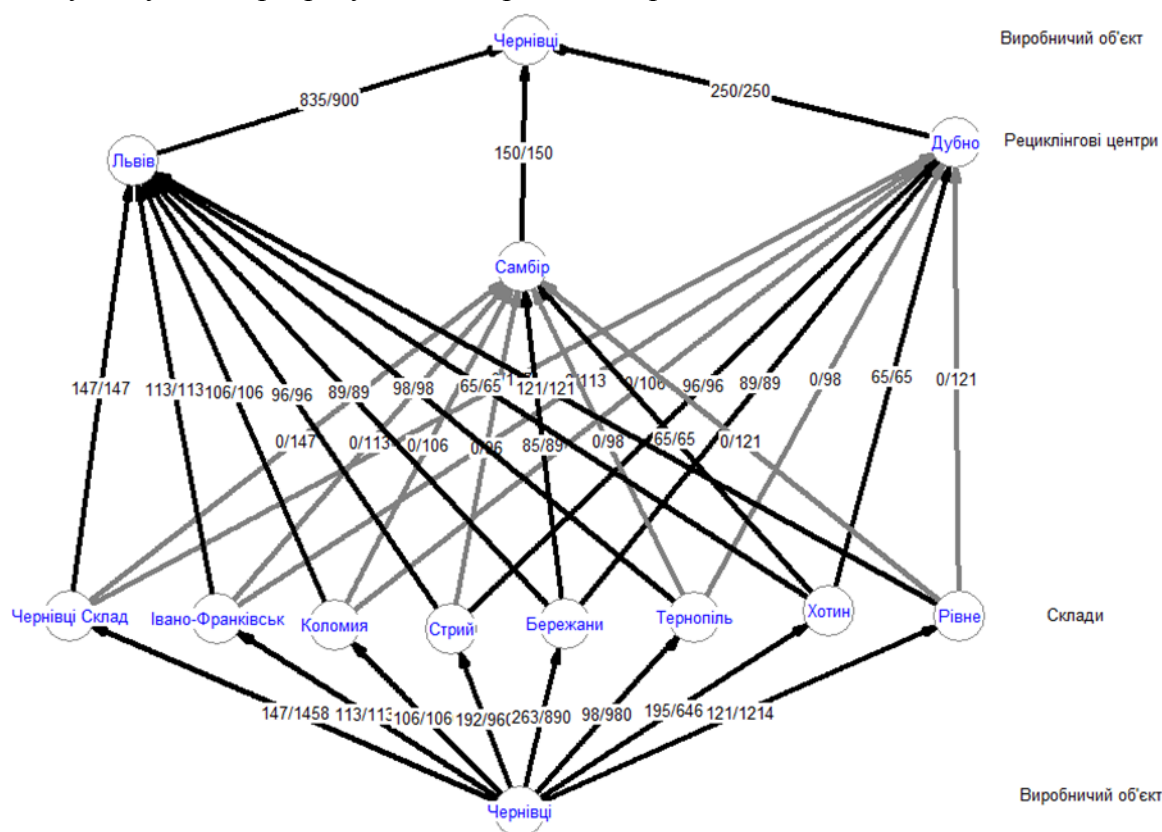

Рис. 8. Графічна ілюстрація оптимальних товарних потоків у структурі ланцюга постачань підприємства «Облторгсервіс»

Джерело: побудовано автором у системі «Графоаналізатор».

Чорними стрілками відображено оптимальні напрямки руху товарних потоків, на основі яких підтверджуються стратегічні плани керівництва підприємства щодо створення додаткових рециклінгових центрів у структурі ланцюга постачань. Відповідні

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

цифри на дугах відображають обсяги зворотної продукції (для перероблення) через відповідні елементи ланцюга постачань.

Висновки і пропозиції. Розроблено алгоритм, який дозволяє усунути проблему даних, і може бути застосований на рівні підприємств і організацій будь-якого типу. З урахуванням цього модель стратегічного планування оптимальної структури ланцюга постачань апробована на статистичній інформації підприємства «Облторгсервіс» у розрізі як кожної складової сталого розвитку, так і з урахуванням усіх складових. У результаті проведення розрахунків виявлено, що найбільш доцільним для цього підприємства є планування діяльності з урахуванням усіх аспектів сталості, що підтверджено розрахунковою та графоаналітичною інформацією. Крім того, за допомогою теорії графів проаналізована доцільності розміщення певного елемента ланцюга постачань, виходячи із максимізації товарних потоків чи будь-якого іншого параметра.

Список використаних джерел

1. *Osyzka A.* «Multicriteria optimization for engineering design». Design Optimization (Academic Press): 193-227.
2. *Шварц Д. Т.* Интерактивные методы решения задачи многокритериальной оптимизации. Обзор / Д. Т. Шварц // Наука и образование. – 2013. – Апрель (№ 4). – С. 245–264.
3. *Commission, E,* 2011. International Reference Life Cycle Data System (ILCD) Handbook. In: Recommendations for Life Cycle Impact Assessment in the European Context. Joint Research Centre e Institute for Environment and Sustainability.
4. *Pareto, V., Page, A.N.,* 1971. Translation of Manuale di economia politica (“Manual of political economy”). AM Kelley.
5. *Вміст* вихлопних газів автомобілів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://autonotes.info/vyhlopnye-gazy>.
6. *5 причин,* по которым переработка отходов вредит экологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ecoleaks.info/pererabotka-othodov-vredit-ekologii-5-prichin>.

УДК 656.07

В.П. Ільчук, д-р екон. наук**І.О. Хоменко**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ШЛЯХИ НАРОЩУВАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ**В.П. Ильчук**, д-р экон. наук**И.А. Хоменко**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ПУТИ НАРАЩИВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**Valerii Pchuk**, Doctor of Economics**Inna Khomenko**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

INCREASING PRODUCTIVE CAPACITY OF TRANSPORT UNDERTAKINGS

Досліджено стан потенціалу транспортних підприємств на сучасному етапі розвитку ринку транспортних послуг в Україні, основні проблеми його формування та використання. Запропоновано ключові напрямки нарощування виробничого потенціалу транспортної сфери. Визначено роль транспортної інфраструктури в підвищенні ефективності функціонування транспортних підприємств.

Ключові слова: виробничий потенціал, транспортна інфраструктура, транспортні підприємства, транспортна система, ресурсний потенціал.

Исследовано состояние потенциала транспортных предприятий на современном этапе развития рынка транспортных услуг в Украине, основные проблемы его формирования и использования. Предложено ключевые направления наращивания производственного потенциала транспортной сферы. Определена роль транспортной инфраструктуры в повышении эффективности функционирования транспортных предприятий.

Ключевые слова: производственный потенциал, транспортная инфраструктура, транспортные предприятия, транспортная система, ресурсный потенциал.

The state transport undertakings capacity at the present stage of development of the transport market in Ukraine, the main problems of its formation and use. The proposed key areas of increasing productive capacity of transport. The role of transport infrastructure in enhancing the efficiency of transport companies.

Key words: productive capacity, transport infrastructure, transport companies, transport system, resource potential.

Постановка проблеми. Нині проблема пошуку ефективних нових шляхів нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств України набуває все більшого значення. Вирішення цієї проблеми забезпечить якісне задоволення потреб споживачів транспортних послуг, підвищення ефективності функціонування транспортної інфраструктури, оптимізацію та координацію діяльності різних видів транспорту з метою підвищення їх конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і на міжнародному ринках транспортних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цієї проблеми і пошуку нових шляхів нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств України були присвячені праці таких учених, як: О. Белокрилова, Н.М. Бондар, Дж. Берне, О. Білоруса, В. Будкіна, В. Гейця, В.А. Карасева, Л. Кривіцуна, Я.І. Кузьминова, Д. Лук'яненко, Є. Панченка, О. Плотнікова, А. Поручника, С.І. Соколенко. Суттєвий науковий доробок у дослідженні сутності, структури, класифікації, оцінки потенціалу транспорту в цілому, окремих його видів та транспортних підприємств також відображено в наукових працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема В.Г. Алькеми, В.В. Віннікова, В.М. Загорулька, Д.К. Прейгера, О.В. Собкевича, О.Ю. Смелянкової, П.В. Пузирьової.

Метою цієї статті є розроблення нових шляхів нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств України. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- з'ясувати поняття виробничого потенціалу транспортних підприємств;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- визначити головні проблеми його ефективного використання;
- запропонувати основні шляхи нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Важливість транспортної галузі в економіці будь-якої країни важко переоцінити. Без неї не може функціонувати жодна сфера діяльності. Транспортна система – одна з основних галузей економіки, яка за стабільного та ефективного функціонування сприяє необхідним умовам розвитку економіки країни, обороноздатності, безпеки держави, її цілісності, підвищенню рівня життя.

Україна розташована у вигідній позиції для транзитних операцій, це підтверджується й тим, що вона посідає провідне місце серед країн з найбільшою кількістю транзитних перевезень.

Протягом останніх трьох років кількість перевезених вантажів та пасажирів в Україні має тенденцію до зниження. Значною мірою на це вплинули кризові явища в державі: нестабільна політична та економічна ситуації, зміна влади, нестабільне та недосконале законодавство. Зниження обсягів перевезень посприяло значному скороченню доходів і погіршенню стану як рухомого складу, так й інфраструктури транспортної галузі.

Стратегічний план розбудови транспортної галузі включає в себе введення в дію державну політику реформування та розвитку транспортно-дорожнього комплексу, посилення ефективності управління на транспорті, модернізацію наявних і створення нових об'єктів інфраструктури, підвищення безпеки та доступності послуг на транспорті.

На сьогодні можна стверджувати, що транспортна галузь в основному задовольняє потреби українського населення та економіки країни у перевезеннях, але варто зазначити, що вона має певні недоліки, які негативно впливають на конкурентоспроможність транспортних послуг. До них можна віднести показники, що виражають ступінь безпеки, ефективність та якість здійснюваних перевезень, негативний вплив на навколишнє середовище, що в сьогоденних реаліях не відповідають вимогам, які висувають перед нами міжнародні стандарти.

До проблем транспортної галузі, що потребують вирішення, належать і значний знос рухомого складу, дефіцит інвестиційних ресурсів, незначні інвестиції, необхідність впровадження інноваційних технологій для підвищення рівня матеріально-технічної бази, обмежене спрямування бюджетних коштів, незначне використання потенціалу країни як транзитної тощо.

Транспортна галузь потребує і технічного переобладнання та осучаснення інфраструктури. Необхідно реформувати й управління автомобільним, залізничним, водним та авіатранспортом, для якомога ефективного використання основних засобів та збільшення продуктивності.

Насамперед, для підвищення конкурентоспроможності необхідно впроваджувати реформи у галузі дорожнього господарства. До основних напрямків можна віднести капітальні ремонти, реконструкції головних автомагістралей і доріг, що дасть можливість підвищити попит до нашої країни як транзитної. За рахунок цього буде змога отримувати більшу кількість грошових надходжень до бюджету, за рахунок стягнень від перетину кордону.

Залізниця для української транспортної системи є одним із головних видів транспорту. Проте інвестування в цю сферу є значно нижчими, ніж це необхідно. Оновлення як інфраструктури, так і рухомого складу проводиться повільними темпами, що підвищує небезпеку руху, впливає на скорочення термінів між ремонтами і тим самим знижує швидкість, безпечність перевезення пасажирів та доставки вантажів. На це головним чином впливає незначне фінансування, що обумовлює низький обсяг капіталовкладень у купівлю нових вагонів та локомотивів, а також в оновлення основних засобів залізниць.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Реформування транспортного сектору економіки варто починати з управління та контролю, адже саме це може посприяти ефективнішому використанню ресурсів, що спрямовуються на розвиток, зменшенню корупційних схем, що, у свою чергу, дасть змогу підвищити дохідність функціонування транспортних підприємств.

Нині в Україні відбуваються кризові процеси, на які значний вплив мали політична нестабільність, низький рівень економіки, витрати бюджетних коштів на фінансування військових програм, військові дії тощо. Необхідність реформування транспортної галузі має вагомим значення для підвищення конкурентоспроможності національного виробника як у країні, так і за кордоном, що дасть змогу підвищити фінансово-економічний рівень країни в майбутньому та сприяти просуванню на світовий ринок вітчизняних товарів та послуг.

Незначні інвестиції бюджетного фінансування транспорту призводять до технологічного занепаду транспортної галузі, зниженню комфорту та безпеки. Для запобігання таким явищам потрібно шукати нові джерела залучення коштів, які б дали змогу розвиватись транспортній галузі нашої країни до європейських вимог.

Підприємства транспортної сфери частково належать до таких, що утворюють і формують загальну економічну систему або, як ще можна сказати, інфраструктуру в галузях економіки. Головною метою її є задоволення попиту на транспортні послуги фізичних і юридичних осіб, тобто задоволення виробничих або невиробничих потреб. Крім цього, транспортна інфраструктура відіграє ключову роль, виступаючи важливим фактором інтеграційних процесів, в основі яких лежить сполучення та з'єднання суб'єктів господарювання, що знаходяться на значних відстанях один від одного.

Транспортна інфраструктура являє собою певну множину об'єктів, яка об'єднує в собі територіальні шляхи сполучення, спеціальний рухомий склад, засоби комунікації та управління, системи технічного забезпечення. Саме від ступеня розвитку транспортної інфраструктури значною мірою залежить виробничий потенціал транспортних підприємств та ступінь його використання.

Нині існує проблема дефіциту енергоносіїв, яка у свою чергу є головною причиною нестачі палива різних типів. Саме це під час оцінювання виробничого потенціалу транспортних підприємств зумовлює проблеми його ефективного використання.

Під поняттям «виробничий потенціал транспортних підприємств» розуміється сукупність виробничих потужностей та множина всіх типів ресурсного забезпечення, які задіяні і використовуються під час надання споживачам послуг (або виконання робіт) у галузі транспорту (транспортних послуг). Використання наявних потужностей та ресурсного забезпечення транспортних підприємств є узгодженим і спрямованим на задоволення попиту на транспортні послуги з боку як фізичних, так і юридичних осіб.

У сучасних умовах господарювання однією з важливих проблем постає саме нестача ресурсів. Це стосується і транспортних підприємств. Потреба в ресурсах та її задоволення можливе лише за рахунок пошуку нових шляхів та джерел утворення, а також напрямів раціонального використання за допомогою залучення нових партнерів у процесі надання транспортних послуг.

Наведена нижче таблиця демонструє тенденції зміни ресурсних можливостей підприємств за всіма видами транспорту в їх кількісному вираженні за період 2013–2014 рр.

Як видно з показників, що наведені в таблиці, обсяги власних фінансових ресурсів підприємств різних видів транспорту є недостатніми для розроблення та впровадження інновацій для забезпечення якісних змін у їхній діяльності. За звичайних умов на розвиток та покращення функціонування підприємств транспортної галузі витрачається значна частина коштів з їх чистого прибутку, але, на жаль, за умови збитковості більшої частини транспортних підприємств, необхідні інвестиції є неможливими.

Таблиця

Ресурсне забезпечення суб'єктів транспортної інфраструктури у 2013–2014 рр.

Види транспорту та транспортної діяльності	Роки	Показники, млн грн		
		Запаси товарно-матеріальних цінностей	Залишкова вартість основних засобів, нематеріальних активів, інвестиційної нерухомості	Знос основних засобів
Авіаційний, у тому числі	2013	2476,1	4916,2	3760,8
	2014	2568,1	4443,0	4990,7
пасажирський	2013	247,9	1637,1	1097,6
	2014	233,5	1488,1	2006,9
вантажний (авіаційний, космічний)	2013	2228,2	3279,1	2663,2
	2014	2334,6	2954,9	2983,8
Наземний (без врахування трубопроводного), у тому числі	2013	2633,9	40 927,7	986 179,6
	2014	3154,5	48 289,5	1 163 161,9
пасажирський	2013	398,4	20 934,8	30 817,3
	2014	415,4	26 252,3	35 161,3
Вантажний	2013	2235,5	19 992,9	955 362,3
	2014	2739,1	22 037,2	1 128 000,6
Водний, у тому числі	2013	204,4	1260,9	2559,3
	2014	291,1	1286,8	2580,9
пасажирський	2013	38,8	150,0	10,6
	2014	44,9	166,7	11,1
Вантажний	2013	165,6	1110,9	2548,7
	2014	246,2	1120,1	2569,8
Допоміжна діяльність у сфері транспорту	2013	6020,8	100 796,9	3 364 604,2
	2014	6780,9	110 445,8	4 134 946,3

Для вирішення наявних проблем підвищення конкурентоспроможності транспортної галузі необхідно знайти нові шляхи нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств, методи підвищення ефективності їх діяльності і функціонування відповідно до основних стратегічних напрямків розвитку транспорту.

Беручи до уваги сучасні тенденції розвитку національних господарських систем, слід визначити такі пріоритетні цілі транспортного сектору економіки України:

- оновлення основних засобів та нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств;
- удосконалення та модернізація рухомого складу;
- розбудова транспортної інфраструктури.

Державна участь у процесах фінансування технологічного оновлення транспортних підприємств пов'язана з реалізацією інноваційних проектів у сфері транспорту, крім того, для прискорення їх здійснення повинна передбачатися реальна можливість заохочення приватного капіталу на засадах концесії чи державно-приватного партнерства та інших форм співробітництва держави з приватними структурами за умов позитивних результатів спільного підприємництва. Перспективи розвитку напрямків нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств пов'язуються з удосконаленням системи транснаціональних магістралей, інших об'єктів транспортної галузі, систем змішаного зв'язку, а також внутрішніх водних шляхів і національних автомагістралей, що включаються у світову транспортну систему.

На сьогодні актуальною є потреба в забезпеченні розроблення стратегій розвитку державно-приватного партнерства у транспортній галузі, в якій потрібно точно розмежувати участь державного та приватного секторів у процесі проектування, фінансування, будівництва, модернізації об'єктів транспортних підприємств; чітко окреслити на-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

прями бюджетної підтримки, критерії розподілення ризиків, засади підготовки фахівців приватно-державної співпраці.

З метою пошуку потенційного інвестора необхідно поглибити співпрацю з потужними вітчизняними та іноземними інвестиційними організаціями, поширити інформацію відносно стратегічних рішень та практичних впроваджень у процесі державно-приватного співробітництва, створити сприятливі умови для інвесторів.

Погоджуючись із пропозиціями науковців Національного інституту стратегічних досліджень щодо розвитку транзитного потенціалу України, доцільними будуть розробки та впровадження довгострокової стратегії розвитку транзиту територією України та державної цільової програми розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів з урахуванням пріоритетів європейської інтеграції відповідно до положень і норм ЄС. Необхідно також створити правове підґрунтя для активного розвитку мультимодальних та інтермодальних перевезень та їх інтеграції з європейською мультимодальною мережею (TEN-T).

Особливо важливою в нарощуванні виробничого потенціалу транспортних підприємств вважається соціальна складова. Йдеться про забезпечення кожному громадянину ефективної, безпечної, стійкої транспортної системи, яка б забезпечувала високу якість транспортних послуг для кожного споживача і була б добре збалансованою з національними інтересами країни в цілому. Необхідно зазначити, що значну увагу в Україні варто приділити інноваціям на транспортних підприємствах, які мають стати «рушійною силою» транспортної політики нашої держави. Для досягнення цього необхідно виконати такі завдання:

- запровадження та реалізація програми моніторингу технологій, що створена для слідування за новітніми розробками, які є перспективними без транспортної галузі;
- інноваційне оновлення рухомого складу та розвиток технологій, освоєння ринків;
- активізація наукових досліджень та сприяння розвитку науково-фахового потенціалу у транспортній сфері.

Сучасний етап розвитку України вимагає нових важелів економічного реформування, у тому числі визначення конкретних пріоритетів розвитку вітчизняних транспортних підприємств в умовах глобалізації, створення промислової інфраструктури й умов для розвитку конкуренції та активізації ініціативи приватного сектору, а також нарощування виробничого потенціалу підприємств транспортної сфери.

Найважливішими умовами розвитку та ефективного функціонування транспортного комплексу є збалансованість і самодостатність, що дає змогу забезпечувати його здатність своєчасно й адекватно реагувати на зміну потреб економіки і населення у транспортних послугах, визначаючи напрямки й міру концентрації зусиль на вирішенні основних стратегічних завдань розвитку транспортного комплексу відповідно до довгострокових соціально-економічних і геополітичних пріоритетів України.

Реалізація стратегічних напрямків розвитку транспортних підприємств забезпечить інтеграцію вітчизняного транспортного комплексу в європейську та світову транспортні системи; активізацію інвестиційної діяльності у сфері транспорту; підвищення якості транспортних послуг; модернізацію матеріально-технічної бази; прискорення розвитку транспортної інфраструктури; вдосконалення системи безпеки функціонування транспорту; розширення можливостей для участі вітчизняних перевізників на міжнародному ринку транспортних послуг; активізацію розвитку інтермодальних і мультимодальних перевезень; мінімізацію негативного впливу транспорту на навколишнє середовище.

Для збільшення ефективності використання та нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств економічно обґрунтованим стратегічним кроком є ство-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

рення транспортно-логістичних кластерів на потенційно сприятливих територіях, активізація державно-приватного партнерства.

Формування стратегії розвитку транспортного комплексу як міжгалузевої системи і фактора становлення регіональних економічних кластерів здійснюється за такими принципами:

- відповідності спрямованості стратегічних завдань соціально-економічного розвитку регіону та країни загалом;
- підтримки стратегії соціально-економічного розвитку регіонів, пов'язаних єдиними транспортними шляхами (транспортно сполучених регіонів);
- орієнтованості на кластерний тип регіонального розвитку;
- пріоритетності соціальної спрямованості розвитку транспортного комплексу.

В умовах новітніх викликів, глобалізації, зростання конкуренції, впровадження та розвитку кластерів і кластерних технологій вважається одним із перспективних засобів забезпечення конкурентоспроможності національної та регіональної економіки.

Ефективність кластерної моделі досягається за рахунок інноваційності, розвитку взаємодопомоги, поєднання кооперації з конкуренцією та поширення взаємообміну інформацією, знаннями, ноу-хау. В умовах глобалізації та інтеграції до ЄС процеси реформування економіки України повинні супроводжуватися формуванням нового типу відносин між суб'єктами господарювання, а також розвитком нових механізмів реалізації їх економічних інтересів, одним з яких і є кластеризація.

Мережевий характер розвитку сучасної економіки з підвищеною роллю транспортно-інфраструктурної складової в забезпеченні конкурентоспроможності територій зумовлює необхідність кластерних форм організації бізнесу на ринку транспортних послуг. Проте кінцевою метою стає більш повна реалізація виробничого потенціалу кластерно-логістичних структур транспортного ринку і підвищення конкурентоспроможності всіх учасників кластера за рахунок: ефекту масштабу, спільних проектів, доступу до специфічних матеріальних і людських ресурсів, обміну знаннями, технологіями. Головною ж перевагою використання таких підходів стає можливість досягнення значного економічного ефекту за рахунок скорочення як мінімум на 30–40 % сукупних логістичних витрат у дистрибуції під час транспортування, зберігання та розподілу товаро-матеріальних потоків на основі оптимізації логістичних схем доставки, що впливає на ціни та конкурентоспроможність вітчизняних товарів на світових ринках.

Транспортно-логістичний кластер дозволяє:

- розвивати базові термінально-логістичні структурні елементи на основі формування вантажо-переробних терміналів, термінально-складських комплексів багатопільового призначення, що надають всю сукупність складських митних та супроводжувальних послуг;
- підвищувати конкурентоспроможність транспортних коридорів;
- скорочувати частку транспортних витрат у валовому внутрішньому продукті;
- забезпечувати кооперацію та інтеграцію малих і середніх логістичних організацій (транспортних, експедиторських, складських та ін.) в загальну логістичну систему;
- адаптувати внутрішні структури і зовнішні бізнес-зв'язки до умов мінливого середовища.

Як специфічна організаційна форма транспортно-логістичний кластер створюється з метою підвищення ефективності управління технологічними ланцюгами переміщення вантажопотоків від постачальників сировини, виробничих структур до споживачів, які взаємодіють у межах єдиного потокового процесу, сприяючи розвитку і росту логістичного потенціалу певної території. Транспортно-логістичні кластери включають у себе

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

комплекс інфраструктури та компаній, що спеціалізуються на зберіганні, супроводженні та доставці вантажів і пасажирів. Кластер може включати також організації, що обслуговують об'єкти портової інфраструктури, компанії, що спеціалізуються на морських, річкових, наземних, повітряних перевезеннях, логістичні комплекси та інші. Транспортно-логістичні кластери розвиваються в регіонах, що мають значний транзитний потенціал.

Транспортно-логістичні кластери формуються з урахуванням конкретної соціально-економічної ситуації, що складається на конкретній території, а також перспектив її розвитку. Необхідний детальний аналіз наявних можливостей і обмежень у процесі розроблення механізмів функціонування певного кластера, де слід підкреслити, що у створенні та подальшому розвитку транспортно-логістичних кластерів важливу роль мають відігравати державні структури та науково-дослідні організації, які сприяють більш точному визначенню стратегії розвитку кластера та його раціонального складу. Транспортно-логістичний кластер здатний забезпечити зв'язок між економічними суб'єктами за рахунок переміщення вантажопотоків у часі і просторі. Переміщення потоків неможливо без розвинутих інформаційних комунікацій, у зв'язку з чим принцип комунікаційної єдності, що передбачає наявність єдиного інформаційного простору, повинен лежати в основі формування транспортно-логістичних кластерів. Здатність кластера до збереження своїх якостей та структури під впливом зовнішніх факторів визначається таким поняттям, як цілісність. Взагалі цілісність кластера характеризується взаємопов'язаністю, взаємозалежністю підприємств, що входять до нього, відносною відокремленістю від зовнішнього середовища. Цілісність кластера відображається через досягнення певного рівня розвитку, оскільки інтеграція транспортних підприємств сприяє формуванню нових властивостей кластера як системи. При цьому отримується синергетичний ефект. Результати діяльності підприємств, що входять до кластера, обумовлені й властивостями кластера в цілому. Структура кластера, в якій координаційно-логістичний центр об'єднує всі транспортні підприємства, нарощуючи їх виробничий потенціал, орієнтуючи їх на надання якісних транспортних послуг, не підвищуючи тарифи на перевезення і не збільшуючи власні витрати, є однією з найважливіших відображень цілісності, об'єднання підприємств у систему для реалізації спільної мети – максимізації прибутку.

Партнерство організацій у кластері, ефективне використання їхніх можливостей, застосування кооперації та конкуренції створило потенціал, що перевищує суму потенціалів окремих складових. Отриманий таким чином синергетичний ефект проявляється в тому, що компанії і фірми виграють за рахунок можливості обмінюватися позитивним досвідом і знижувати витрати, спільно використовуючи ті ж самі послуги та постачальників.

Висновки і пропозиції. Кластерний підхід спрямований на формування й ефективне використання виробничого потенціалу транспортних підприємств, на забезпечення сталого та безпечного функціонування транспортної системи, гарантовано й ефективно задовольняє попит на перевезення пасажирів і вантажів та спирається на оновлену систему пріоритетів. Акцент повинен бути зроблений на структурні зміни, на вдосконалення правових, економічних та адміністративних механізмів, що приводять до стійкого якісного розвитку транспортної системи.

Список використаних джерел

1. *Базилук А. В.* Системно-діалектичний підхід до аналізу транспортних кластерів / А. В. Базилук, О. І. Хоменко // *Управління проектами, системний аналіз і логістика.* – 2012. – № 10. – С. 358–364.
2. *Єрмакова О. А.* Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі : монографія / О. А. Єрмакова. – Одеса : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – 221 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3. *Лифар В. В.* Організаційно-правові аспекти формування територіального кластеру в регіоні / В. В. Лифар // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2014. – № 2. – С. 188–195.
4. *Озерська Г. В.* Транспортно-логістичні кластери як основа реалізації транскордонного співробітництва / Г. В. Озерська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 126–129.
5. *Онищенко О. В.* Етапи організації транспортно-логістичного ядра кластерної структури / О. В. Онищенко // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2013. – № 2. – С. 78–81.
6. *Парубець О. М.* Економіко-організаційні принципи взаємодії суб'єктів транспортних мереж / О. М. Парубець // Ефективна економіка. – 2013. – № 3. – С. 18–22.
7. *Портер М. Э.* Конкуренция : пер. с англ. / М. Э. Портер. – М. : Вильямс, 2000. – 495 с.
8. *Сич М. Є.* Кластерно-логістична модель розвитку національного ринку транспортних послуг / М. Є. Сич, О. В. Бойко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2014. – № 4. – С. 25–29.
9. *Стійкий розвиток регіонів України на базі кластеризації (теоретико-методологічний аспект)* / [ред. К. Ф. Ковальчука та ін.]. – Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2012. – 280 с.
10. *Тураева М. О.* Транспортная инфраструктура стран Центральной Азии в условиях современной регионализации : доклад / М. О. Тураева. – М. : Ин сти тут экономики РАН, 2014. – 62 с.
11. *Хоменко І. О.* Автомобільний транспорт у зовнішньоекономічній діяльності регіону / І. О. Хоменко, Є. М. Сич // Збірник наукових праць Київського університету економіки і технологій транспорту. Серія «Економіка і управління». – К. : КУЕТТ, 2004. – Вип. 5. – С. 169–180.
12. *Хоменко І. О.* Методичні підходи до формування транспортних кластерів у контексті регіональної стратегії розвитку / І. О. Хоменко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – Чернігів : ЧДТУ, 2011. – № 4 (54). – С. 238–242.
13. *Хоменко І. О.* Потенціал розвитку просторово - господарської структури транспортного ринку регіону / І. О. Хоменко, Є. М. Сич // Збірник наукових праць Київського університету економіки і технологій транспорту. Серія «Економіка і управління». – К. : КУЕТТ, 2005. – Вип. 7. – С. 72–83.
14. *Хоменко І. О.* Системоутворюючі фактори регіонального розвитку / І. О. Хоменко, Є. М. Сич // Вісник Чернігівського державного технологічного університету : зб. наук. праць. – Чернігів : ЧДТУ, 2007. – № 31. – С. 79–83.
15. *Хоменко І. О.* Формування та розвиток транспортних кластерів: теорія і практика / І. О. Хоменко. – Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. – 203 с.
16. *Якименко Н. В.* Розвиток транспортно-логістичного-промислових кластерів регіонів України / Н. В. Якименко, С. П. Міщенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 33. – С. 63–69.
17. *Cluster policy in Europe* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.clusterobservatory.eu/system/modules/com.gridnine.opencms.modules.eco/providers/getpdf.jsp?uid=100146>.
18. *Cluster Observatory* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.clusterobservatory.eu/index.html>.
19. *Enright M. J.* Survey on the Characterization of Regional Clusters: Initial Results / M. J. Enright // Working Paper, Institute of Economic Policy and Business Strategy: Competitions Program, University of Hong Kong, 2000. – 25 p.
20. *Ketels C.* Cluster Initiatives in Developing and Transition Economies / C. Ketels, G. Lindqvist, O. Solvell. – Stockholm : Center for Strategy and Competitiveness ; 1-st ed., 2006. – 38 p.
21. *Sorensen S. Y. et al.* EMCC case studies. Transport&Logistics sector: Padborg cluster, Denmark. Copenhagen : Danish Technological Institute, 2008. – 362 p.
22. *Torregrosa A.* Valenciaport logistic cluster. Valencia : Foundation Valenciaport, 2004. – 247 p.
23. *World Economic Forum, 2014.* The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/node/145867>.

УДК 33.021:339

М.І. Скрипник, д-р екон. наук**М.С. Амбарчян**, канд. екон. наук

Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна

РОЗВИТОК СФЕР РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ, ЕКСПОРТУ ТА ІМПОРТУ ВЗУТТЯ В УКРАЇНІ У 2011–2014 РР.: АНАЛІЗ ДИНАМІКИ**М.И. Скрыпник**, д-р екон. наук**М.С. Амбарчян**, канд. экон. наук

Киевский национальный университет технологий и дизайна, г. Киев, Украина

РАЗВИТИЕ СФЕР РОЗНИЧНОЇ ТОРГОВЛІ, ЕКСПОРТА И ИМПОРТА ОБУВИ В УКРАИНЕ В 2011–2014 ГГ.: АНАЛИЗ ДИНАМИКИ**Marharyta Skrypnyk**, Doctor of Economics**Marharyta Ambarchian**, PhD in Economics

Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

DEVELOPMENT OF AREAS OF RETAIL TRADE, EXPORT AND IMPORT OF FOOTWEAR IN UKRAINE IN 2011–2014: ANALYZING THE DYNAMICS

Стаття присвячена дослідженню економічного стану сфери торгівлі товарами взуттєвої промисловості в Україні. Суттєве скорочення рівня доходів населення та зростання валютних курсів призвели до кризи імпорту товарів в Україну в 2015 році. З метою оцінки масштабу економічної рецесії в досліджуваній сфері проаналізовано динаміку обсягів експорту, імпорту та роздрібної торгівлі взуттям в Україні у 2011–2014 роках. Здійснено порівняння динаміки обсягів торгівлі взуттям із динамікою обсягів торгівлі товарами легкої промисловості та непродовольчих товарів загалом. З'ясовано взаємозв'язок між темпами зростання валютних курсів та індексами споживчих цін на взуття.

Ключові слова: легка промисловість, роздрібна торгівля взуттям, експорт взуття, імпорт взуття.

Статья посвящена исследованию экономического состояния сферы торговли товарами обувной промышленности в Украине. Существенное сокращение уровня доходов населения и возрастание валютных курсов привели к кризису импорта товаров в Украину в 2015 году. С целью оценки масштаба экономической рецессии в исследуемой сфере проанализирована динамика объемов экспорта, импорта и розничной торговли обувью в Украине в 2011–2014 годах. Проведено сравнение динамики объемов торговли обувью с динамикой объемов торговли товарами легкой промышленности и непродовольственных товаров в целом. Выявлена взаимосвязь между темпами возрастания валютных курсов и индексами потребительских цен на обувь.

Ключевые слова: легкая промышленность, розничная торговля обувью, экспорт обуви, импорт обуви.

The article is dedicated to research of the economic position of the area of trade of footwear industry commodities in Ukraine. Significant decline of a level of population incomes and increase of currency rates resulted in a crisis of commodity import in Ukraine in 2015. For the purpose of indication of the scope of economic recession in the examined area, the authors analyzed the dynamics of amounts of the export, import, and retail trade of footwear in Ukraine in 2011–2014. The authors compared the dynamics of amounts of footwear trade and the dynamics of amounts of trade of light industry commodities in particular and non-food commodities in general. The article researches the interrelation between rates of growth of currency rates and consumer price indices of footwear.

Key words: light industry, footwear retail trade, footwear export, footwear import.

Постановка проблеми. Впродовж останніх двох десятиліть в економіці України були сформовані пропорції галузевої структури виробництва, що визначалися діючими виробничими фондами (створеними в останні роки або успадкованими від попередньої командно-адміністративної формації) та природними і людськими ресурсами. Утворена галузева структура виробництва вплинула на зовнішньоторговельну спеціалізацію держави. Таким чином, основними експортними галузями України стали важка промисловість (спадок планової економіки) та виробництво продовольчих товарів (наслідок існування сприятливих природних умов та значних обсягів природних ресурсів). Як наслідок, розвиток сфери виробництва непродовольчих товарів, особливо товарів легкої промисловості, значною мірою відстає від інших галузей, а сфера торгівлі такими товарами є абсолютно імпортозалежною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан, тенденції розвитку галузі легкої промисловості, проблеми експорту та імпорту товарів легкої промисловості були дос-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ліджені у публікаціях А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, В.А. Ізовіт, І.О. Максименко, В.І. Бокій, В.В. Лойко, Д.М. Лойко [1–3]. Незважаючи на широкий аналіз галузі виробництва товарів легкої промисловості вітчизняними науковцями, економічний стан сфер виробництва та реалізації товарів взуттєвої промисловості є недостатньо дослідженим.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на те, що саме сфера торгівлі товарами легкої промисловості та зокрема взуттям зазнала найбільшого скорочення впродовж останніх двох років (що зумовлено політичними та макроекономічними причинами), виникає необхідність у дослідженні тенденцій розвитку зазначеної сфери національної економіки впродовж 2011–2014 рр.

Мета статті. Метою цієї статті є розрахунок та аналіз показників динаміки сфер роздрібної торгівлі, експорту та імпорту взуття в Україні у 2011–2014 рр.

Виклад основного матеріалу. В результаті аналізу даних, поданих Українською асоціацією підприємств легкої промисловості, було виявлено суттєву різницю між обсягами експорту та імпорту взуття у 2011–2014 рр (табл. 1) [4].

Таблиця 1

Обсяги експорту та імпорту взуття в Україні у 2011–2014 рр.

Показник	2011	2012			2013			2014		
	млн дол	млн дол	абсолютна зміна, млн дол	відносна зміна, %	млн дол	абсолютна зміна, млн дол	відносна зміна, %	млн дол	абсолютна зміна, млн дол	відносна зміна, %
Обсяг експорту	202,5	170,2	-32,3	-16,0	191,5	+21,3	+12,5	196,1	+4,5	+2,4
Обсяг імпорту	335,5	757,3	+421,8	+125,7	759,7	+2,3	+0,3	397,3	-362,4	-47,7
Різниця між обсягами імпорту та експорту	133,0	587,1	–	–	568,1	–	–	201,2	–	–

Якщо у 2011 р. імпорт перевищував експорт на 133,0 млн дол, то вже у 2012 та 2013 рр. ця різниця становила 587,1 та 568,1 млн дол відповідно. У 2014 р. різниця між обсягами імпорту та експорту взуття зменшилась до 201,2 млн дол. Варто зазначити, що такі коливання різниць між обсягами імпорту та експорту взуття пов'язані саме із суттєвими коливаннями динаміки обсягів імпорту : +421,8 млн дол, або +125,7 % у 2012 р.; +2,3 млн дол, або +0,3 % у 2013 р.; -362,4 млн дол, або -47,7 % у 2014 р. Водночас, коливання динаміки обсягів експорту були незначними: -32,3 млн дол, або -16,0 % у 2012 р.; +21,3 млн дол, або +12,5 % у 2013 р.; +4,5 млн дол, або +2,4 % у 2014 р.

Така динаміка свідчить про високу чутливість імпорту товарів, зокрема взуття, в Україну від рівня платоспроможності населення, який відчутно скоротився у 2014 р. порівняно з 2013 р. (рис. 1).

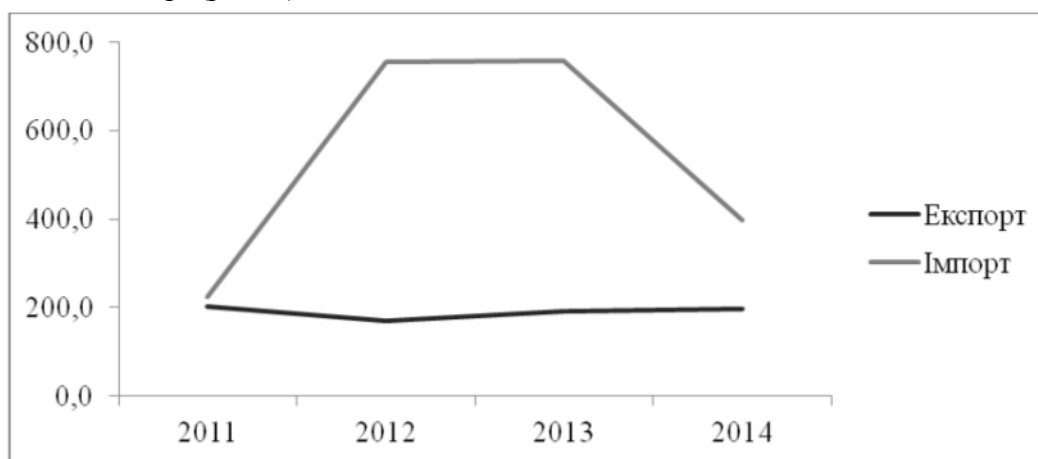

Рис. 1. Обсяги експорту та імпорту взуття в Україні у 2011–2014 рр., млн дол

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Проаналізувавши питому вагу обсягу експорту взуття в загальному обсязі експорту товарів легкої промисловості з України у 2011–2014 рр. (табл. 2), можна визначити, що зазначена питома вага була найвищою у 2014 р. (на противагу 16,64 % у 2011 р., 15,92 % у 2012 р. та 16,99 % у 2013 р.) [5–8].

Таблиця 2

Питома вага обсягу експорту взуття в загальному обсязі експорту товарів легкої промисловості з України у 2011–2014 рр.

Показник	2011		2012		2013		2014	
	млн дол	питома вага, %	млн дол	питома вага, %	млн дол	питома вага, %	млн дол	питома вага, %
Обсяг експорту взуття	202,5	16,64	170,2	15,92	191,5	16,99	196,1	19,83
Всього експортовано товарів легкої промисловості	1217,3	–	1069,2	–	1127,2	–	988,6	–

Оскільки обсяг експорту товарів легкої промисловості впродовж 2011–2014 рр. скоротився, можна зробити висновок про зростання питомої ваги обсягу експорту взуття у порівнянні з обсягами експорту інших товарів легкої промисловості.

Проаналізувавши питому вагу обсягу імпорту взуття в загальному обсязі імпорту товарів легкої промисловості в Україну у 2011–2014 рр., можна зробити висновок, що зазначена питома вага була найвищою у 2013 р. і становила 22,50 % (на противагу 13,72 % у 2011 р., 21,60 % у 2012 р. та 17,7 % у 2014 р.). Обсяг імпорту товарів легкої промисловості у 2014 р. був найнижчим за визначений період (табл. 3) [5–8].

Таблиця 3

Питома вага обсягу імпорту взуття в загальному обсязі імпорту товарів легкої промисловості в Україну у 2011–2014 рр.

Показник	2011		2012		2013		2014	
	млн дол	питома вага, %	млн дол	питома вага, %	млн дол	питома вага, %	млн дол	питома вага, %
Обсяг імпорту взуття	335,5	13,72	757,3	21,60	759,7	22,50	397,3	17,17
Всього імпортовано товарів легкої промисловості	2445,7	–	3505,9	–	3376,6	–	2314,0	–

Аналіз динаміки обсягу роздрібного товарообороту взуття в Україні у 2011–2014 рр. дав змогу визначити, що у 2011–2013 рр. обсяги роздрібної торгівлі взуттям зростали (табл. 4) [5–8]. Проте вже у 2014 р. обсяги роздрібного товарообороту зазнали скорочення (-4,7 % на противагу +8,8 % у 2013 р.).

Таблиця 4

Динаміка обсягу роздрібного товарообороту взуття в Україні у 2011–2014 рр.

Показник	2011	2012	2013	2014
Взуття, млн грн	3972,8	4682,4	5095,7	4854,4
Абсолютна зміна, млн грн	+494,1	+709,6	+413,3	-241,3
Відносна зміна, %	+14,2	+17,9	+8,8	-4,7

Якщо порівняти відносну зміну обсягу роздрібного товарообороту взуття у 2014 р. (-4,7 %) із відносною зміною обсягу імпорту взуття у 2014 р. (-47,7 %), то, на перший погляд, видається необхідним зробити висновок про те, що скорочення імпорту не призвело до скорочення обсягів роздрібного продажу взуття. В теорії це мало б бути пояснене заміщенням нестачі обсягів, які колись імпортувались, нарощенням обсягів національного виробництва. Оскільки за останній рік, за нашими власними спостереженнями, збільшення обсягів взуття національних виробників на взуттєвому ринку не відбувалось, можна припустити, що державна статистика не отримувала об'єктивних даних щодо обсягів роздрібного продажу взуття у роках, що передують 2014 р.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Розрахувавши питому вагу обсягів продажу взуття у структурі роздрібного товарообороту товарів легкої промисловості в Україні у 2011–2014 рр., визначено, що взуття становить суттєву статтю у структурі продажів товарів легкої промисловості впродовж усього зазначеного періоду: від 28,1 % у 2014 р. до 33,0 % у 2011 р. (табл. 5) [5–8].

Таблиця 5

Питома вага обсягів продажу взуття у структурі роздрібного товарообороту товарів легкої промисловості в Україні у 2011–2014 рр.

Показник	2011	2012	2013	2014
Взуття, млн грн	3972,8	4682,4	5095,7	4854,4
Товари легкої промисловості, млн грн	12047	14448,3	16482,4	17298,6
Питома вага, %	33,0	32,4	30,9	28,1

У результаті розрахунку відносних змін обсягів роздрібного продажу взуття, товарів легкої промисловості та непродовольчих товарів загалом у 2011–2014 рр. визначено, що для обсягів роздрібного продажу товарів легкої промисловості та непродовольчих товарів була характерна додатна відносна зміна, хоча і зі спадною динамікою (рис. 2). Додатна відносна зміна у 2011–2013 рр. була характерна і для обсягів роздрібного продажу взуття, проте вже у 2014 р. обсяги роздрібного продажу взуття скоротились.

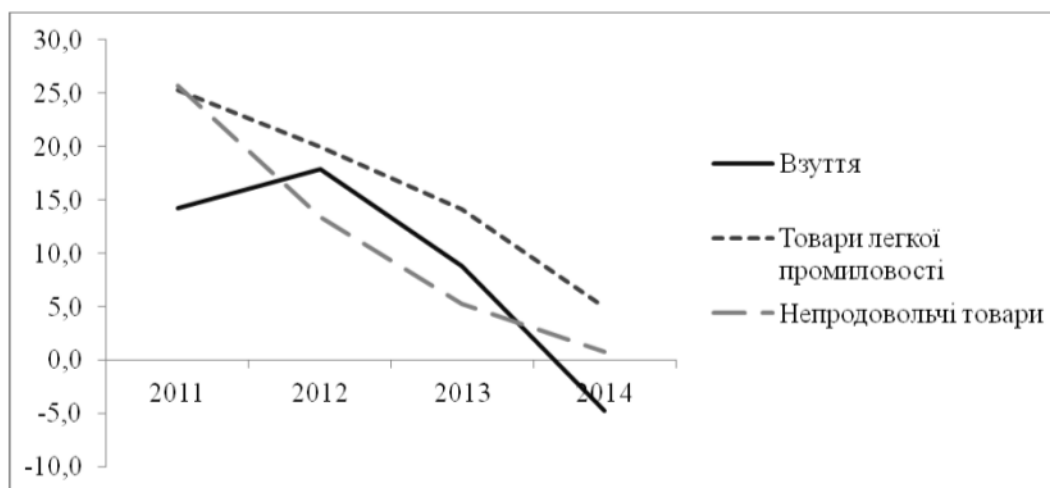

Рис. 2. Відносна зміна обсягів роздрібного продажу деяких груп товарів в Україні у 2011–2014 рр., %

Як зазначалось вище, сфера роздрібного продажу взуття в Україні є імпортозалежною. Як наслідок, суттєве зростання валютних курсів має спричинювати значне зростання цін на взуття. З метою оцінки такого впливу здійснено порівняння індексів споживчих цін на взуття та темпів зростання валютних курсів у 2011–2014 рр. Незважаючи на те, що у 2011–2013 рр. валютні курси незначно зростали, споживчі ціни на взуття, хоч і несуттєво, але скорочувалися (табл. 6) [5–8].

Таблиця 6

Індекси споживчих цін на взуття та темпи зростання валютних курсів в Україні у 2011–2014 рр., %

Показник	2011	2012	2013	2014
Темп зростання курсу долара США	100,35	100,04	100,00	197,28
Темп зростання курсу євро	97,40	102,32	104,79	174,19
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року)	100,30	96,20	95,20	117,00

Як видно з рис. 3, суттєве зростання курсів долара США та євро у 2014 р. не призвели до рівнозначного збільшення індексу споживчих цін на взуття: у 2014 р. ціни на взуття, у порівнянні з 2013 р., зросли лише на 17 %. В той же час, курс долара США зріс на 97,28 %, а євро – на 74,19 %.

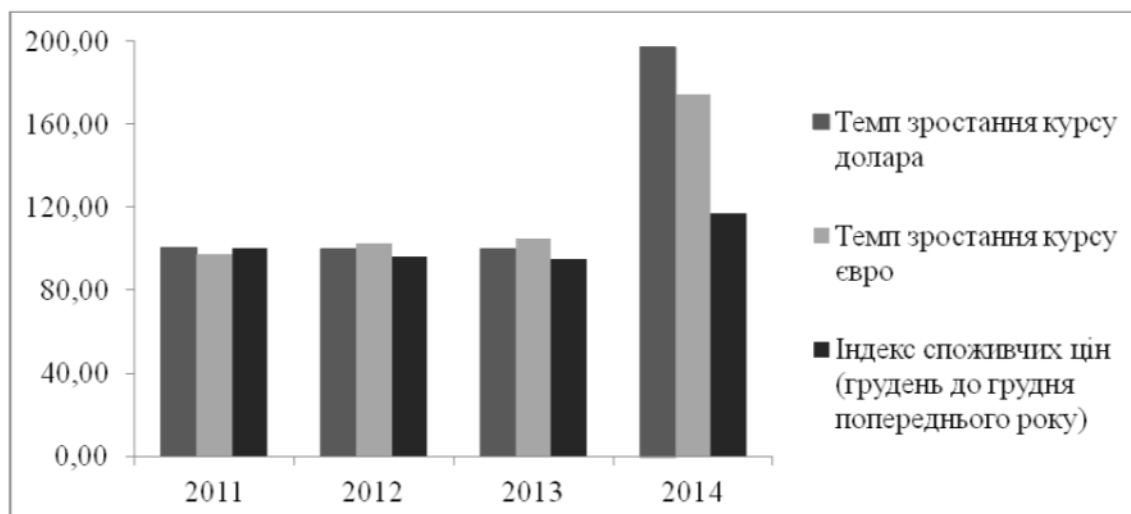

Рис. 3. Співвідношення між індексами споживчих цін та темпами зростання валютних курсів в Україні у 2011–2014 рр., %

Виявлені невідповідності між приростом цін на взуття та приростом валютних курсів, скоріш за все, свідчать про те, що у 2014 р. дистриб'ютори здійснювали реалізацію торговельних запасів за 2013 р.

Висновки і пропозиції. У результаті здійснення горизонтального та вертикального аналізів деяких показників сфер торгівлі, імпорту та експорту взуття в Україні у 2011–2014 рр. визначено, що ці сфери економічної діяльності стабільно розвивались протягом 2011–2013 рр., проте зазнали суттєвого скорочення у 2014 р. Таке скорочення було спричинене падінням купівельної спроможності населення та стрімким зростанням валютних курсів.

Список використаних джерел

1. Мазаракі А. Легка промисловість України: стан, проблеми експорту та імпорту товарів / А. Мазаракі, Т. Мельник, В. Ізовіт // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2011. – № 3. – С. 5–13.
2. Максименко І. О. Легка промисловість України: сучасний стан та перспективи розвитку / І. О. Максименко, В. І. Бокій // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – Т. 2, № 3. – С. 77–80.
3. Лойко В. В. Стан та перспективи розвитку легкої промисловості в контексті економічної безпеки України / В. В. Лойко, Д. М. Лойко // Вісник КНУТД. – 2013. – № 2. – С. 155–161.
4. Офіційний сайт Української асоціації підприємств легкої промисловості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrlegprom.org.ua/statistika_analitika_ukrlegpromu.html.
5. Статистичний щорічник України за 2011 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2012. – 558 с.
6. Статистичний щорічник України за 2012 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 552 с.
7. Статистичний щорічник України за 2013 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 534 с.
8. Статистичний щорічник України за 2014 рік / за ред. І. М. Жук. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 586 с.

УДК 656.2:385

М.М. Андрієнко, канд. екон. наук

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНТЕЙНЕРНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ НА ЗАЛІЗНИЦІ

М.М. Андриенко, канд. экон. наук

Национальный авиационный университет, г. Киев, Украина

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ КОНТЕЙНЕРНЫХ ПЕРЕВОЗОК НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ

Mariia Andriienko, PhD in Economics

National Aviator University, Kyiv, Ukraine

EFFICIENCY ASSESSMENT OF CONTAINER TRANSPORT ON THE RAILWAY

Приділено увагу питанням залежності фінансових показників роботи транспортного підприємства від натуральних вимірників. Проаналізовано вплив результатів транспортної діяльності на загальну рентабельність в умовах сформованої структури перевізних операцій та сервісного обслуговування.

***Ключові слова:** прибуток, доходи, перевезення, ефективність, витрати, собівартість.*

Уделено внимание вопросам зависимости финансовых показателей работы транспортного предприятия от натуральных измерителей. Проанализировано влияние результатов транспортной деятельности на общую рентабельность в условиях сложившейся структуры перевозочных операций и сервисного обслуживания.

***Ключевые слова:** прибыль, доходы, перевозки, эффективность, затраты, себестоимость.*

The paper paid attention to the financial performance of the dependence of transport of natural gauges. The influence of the results for the total transport of profitability in the current structure of transportation operations and maintenance.

***Key words:** profit, income, transportation, effectiveness, cost, cost, price.*

Постановка проблеми. Значення контейнерних перевезень у транспортному комплексі на сучасному етапі розвитку ринкових відносин досить велике. Пріоритетним цей вид перевезень вантажів на будь-якому виді транспорту є завдяки скороченням суми витрат на зберігання, перевантаження, складування, оплату праці тощо та скорочення часових характеристик за згаданими видами робіт.

Державна програма розвитку транспортно-дорожнього комплексу до 2020 р. передбачає якісний розвиток контейнерних перевезень, зокрема, на залізничному транспорті. Оскільки останнім часом намітилися тенденції росту контейнерних перевезень не лише в Україні, але і на світовому рівні, розроблення прогнозу обсягів таких перевезень стане важливим підґрунтям підтримки такого розвитку.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Необхідно дослідити можливості підвищення якості транспортних послуг за рахунок підвищення рівня сервісного обслуговування контейнерних перевезень вантажів, що дозволить створити транспортний ланцюжок від відправника до одержувача. Широке коло питань, пов'язаних з розвитком контейнерних перевезень, знайшло своє відображення у працях: В.А. Абгафорова, Л.Н. Матюшина, А.Т. Дерібаса, М.Ф. Тріхункова, А.Є. Капітонова, А.Г. Кириллової, Л.А. Когана, Ю.Т. Козлова, Н.М. Колесникової, Ю.Ф. Кулаєва, Л.Б. Міротіна, М.Д. Ситника, С.В. Саркісова, С.С. Ушакова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Постійно зростаючий попит на якісні перевезення вимагає розроблення методів, способів та умов ефективною їх реалізації. Тому сучасний етап розвитку економіки потребує подальшого підвищення якості перевезень і сервісних послуг з контейнерами, модернізації інфраструктури, використання системного підходу, об'єктивних економічних законів тощо. Протягом останніх років змінюються умови роботи і розвитку транспорту, які зумовлені ринковими реформами та переходом на нові методи сучасного менеджменту перевізного процесу. Разом з тим проблеми підвищення ефективності та конкурентоспроможності контейнерних перевезень у ринкових умовах недостатньо вивчені.

Отже, з метою залучення нових вантажовласників і розширення наявного сегмента транспортного ринку стає об'єктивно необхідним і дуже актуальним дослідження ефек-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тивності механізму сервісного обслуговування контейнерних перевезень на залізничному транспорті.

Мета статті. Мета і результати здійснення контейнерних перевезень повинні визначатися відповідними економічними та фінансовими показниками. Ці показники повинні на достатньому рівні характеризувати необхідні планові завдання з контейнерних перевезень, які забезпечують досягнення основної мети, фактичний ступінь досягнення визначених завдань, а також питомі витрати матеріальних і трудових ресурсів, необхідних для виконання всіх процесів.

Виклад основного матеріалу. Контейнеризація вантажів – один із важливих напрямків науково-технічного прогресу в перевізному процесі. Цей спосіб доставки вантажів забезпечує більш якісне задоволення потреб виробництва та населення у перевезенні тарно-штучних вантажів.

Розглянемо зв'язок натуральних показників із вартісними. Собівартість перевезення контейнера залежить від загальної собівартості реалізованої продукції $\sum_{i=1}^n C$ та обсягів виконаних робіт $\sum_i P$. Рентабельність перевезення контейнерів залежить від суми прибутку, отриманого від перевізних операцій, пов'язаних з контейнерами та загальної собівартості послуг.

$$C_i = \frac{\sum_{i=1}^n C}{\sum_i P}, \quad (1)$$

де $\sum_{i=1}^n C$ – собівартість перевезеної n -ї маси контейнеропридатних вантажів, грн;

$\sum_i P$ – обсяг n -ї маси контейнеропридатних вантажів, т.

$$R = \frac{\sum_{i=1}^n \Pi}{\sum_i C} \cdot 100\%, \quad (2)$$

де $\sum_{i=1}^n \Pi$ – прибуток від здійснення перевезення n -ї маси контейнеропридатних вантажів, грн.

Обсяг переробки контейнерів складається із кількості перероблених контейнерів на терміналі, завантаження та вивантаження контейнерів по Україні, транзиту по Україні та експедирування контейнерів (табл. 1, рис.).

Таблиця 1

Обсягові показники роботи центру за 2012–2014 рр.

Показник	Роки			Відхилення, (+, -)	
	2012	2013	2014	2013/2012	2014/2013
Обсяг вантажопереробки на терміналах, тис. т	3029	3281	3129	252	-152
Переробка великотоннажних контейнерів на терміналах, конт.	128 758	160 663	150 691	31 905	-9972
Перевезення вантажів в контейнерах по УЗ (навантаження, вивантаження), конт.	132 132	138 638	142 000	6506	3362
Експедирування залізницею, конт./вагонів	58 540	83 740	123 030	25 200	39 290
	3061	2584	3483	-477	899
Транзит контейнерів по Україні (ЦО-12), конт.	22 255	29 920	32 028	7665	2108

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

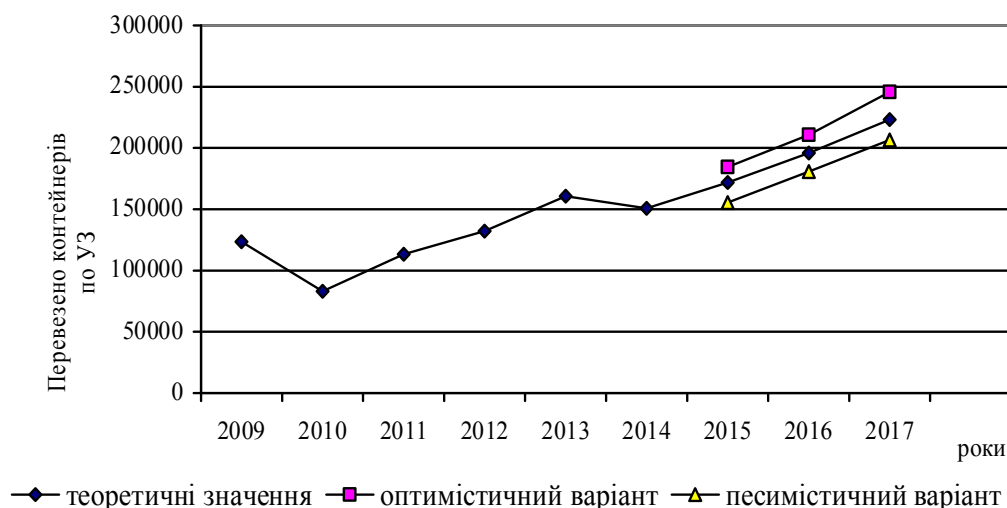

Рис. Динаміка та прогнозний розрахунок обсягів перевезених вантажів у контейнерах сервісним центром «Ліски»

$$\sum_i^n P = P_{пер} + P_{заб}^y + P_{вив}^y + P_{тр} + P_{екс}. \quad (3)$$

Для аналізу ефективності використання контейнерів можна скористатися фінансовими показниками діяльності підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз рівня та динаміки показників фінансових результатів діяльності транспортного підприємства

Показники	Базовий рік*, тис. грн	Звітний рік*, тис. грн	Темп росту, %
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	62542	76794	22,8
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	42307	50539	19,5
Валовий прибуток (збиток)	20235	26255	29,8
Інші операційні доходи	18005	32018	77,8
Адміністративні витрати	7454	7952	6,7
Витрати на збут	1768	1798	1,7
Інші операційні витрати	32070	16761	-47,7
Фінансовий результат від операційної діяльності	10961	17749	61,9
Фінансовий результат від звичайної діяльності	7364	12452	69,1
Чистий дохід (збиток)	7364	12452	69,1

Примітки: за базовий рік прийнято 2013 р., за звітний – 2014 р.

Оцінювання показників, виконане у табл. 2, показує, що підприємство в 2014 р. покращило результат своєї діяльності у порівнянні з попереднім. Чистий прибуток збільшився на 69,1 %. Основним фактором, який вплинув на збільшення чистого прибутку, було збільшення валового прибутку на 29,8 % та скорочення адміністративних витрат на 52,3 %. Це стало можливим за рахунок зростання прибутку (виручки) від реалізації (товарів, робіт, послуг). Збільшення останнього показника пояснюється зростанням обсягів робіт та підвищенням цін на послуги.

Прибуток підприємства від реалізації продукції (робіт, послуг) залежить від таких факторів: обсяг реалізації продукції, ціни на послуги, ціни на паливо, матеріали, тарифи на електроенергію, рівень витрат на матеріальні та трудові ресурси. Ці фактори є внутрішніми для підприємства, тому що вони безпосередньо залежать від діяльності підприємства.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Проведемо факторний аналіз валового прибутку від обсягів реалізованих послуг.

На величину валового прибутку впливають такі фактори:

- а) зміна тарифів на послуги підприємства;
- б) зміна цін на матеріали, тарифи на енергію, паливо, тарифних ставок та посадових окладів;
- в) зміна обсягу чистого доходу від реалізації продукції за оцінкою базової собівартості;
- г) збільшення чистого доходу (виручки) від реалізації продукції за рахунок структурних зрушень у складі продукції;
- д) зміна витрат на одну грн;
- е) зміна собівартості реалізованої продукції за рахунок структурних зрушень у складі продукції.

Результати розрахунку впливу факторів представлено у табл. 3.

Таблиця 3

Вплив факторів на валовий прибуток від реалізації транспортної продукції

Показники	Значення, тис. грн
Відхилення валового прибутку, всього	6020
У тому числі за рахунок факторів:	
Зміна цін на продукцію	3344
Зміна цін на матеріали та тарифи	-946,96
Зміна обсягу чистого доходу від реалізації продукції	3512,1
Зміна структури реалізації продукції	16,2
Зміна рівня витрат (режиму економії)	130
Зміна структури витрат	-35,34

Контейнерні перевезення визначаються такими техніко-економічними показниками роботи сервісного центру, які представлено у табл. 4.

Таблиця 4

Техніко-економічні показники реалізації контейнерних перевезень

Найменування показників	Умовне позначення	Роки		Відхилення (+, -)	Темпи росту, %
		базовий рік	звітний рік		
Забезпеченість сервісного механізму контейнерами, %	Z_p	105	107	+2	2
Витрати на контейнерну відправку, %	Z_B	97	98	+1	1
Продуктивність засобів контейнеризації, %	Π_{np}	108	112	+4	4
Обіг контейнера, діб	$O_{конт}$	21,22	21,02	-0,2	-0,9
Коефіцієнт використання контейнера за часом, %	K_T	109	113	+4	4
Рентабельність контейнера, %	$F_{конт}$	17	24	+7	6
Середньовагове завантаження контейнера, %	$q_{конт}$	102	103	+1	1

За результатами аналізу можна зробити висновок про те, що техніко-економічні показники зростають, відповідно, ефективність контейнерних перевезень буде мати тенденцію до якісного зростання.

На збільшення економічного ефекту від здійснення контейнерних перевезень впливають вартісні та експлуатаційні показники. Визначимо вплив кількості перевезених контейнерів на отриманий результат, використовуючи спосіб пропорційного поділу. Такий спосіб використовується у факторному аналізі кратно-адитивних моделей (типу $y = a/(b + c)$).

Визначимо вплив складного ΣP фактора на виручку від здійснення та реалізації контейнерних перевезень. За способом абсолютних різниць розраховується зміна результативного показника під впливом цього фактора ΔD_p .

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Зміна доходів під впливом факторів $P_{заг}$, $P_{тран}$ та $P_{експед}$ визначається завдяки розрахунку частки приросту кожного з цих факторів у загальній сумі та її помноження на зміну дохідності контейнерних перевезень під впливом складного фактора ΣP (табл. 5).

Таблиця 5

Фактори впливу на дохідність контейнерних перевезень

Найменування факторів	Умовне позначення	Роки		Відхилення (+, -)	Темп росту, %
		базовий рік	звітний рік		
Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, послуг), тис. грн	$D_{конт}$	33871	53389	+ 19518	58
Перевезення контейнеропридатних вантажів, конт.	$P_{заг}$	34590	48434	+ 13844	40
Транзитні перевезення, конт.	$P_{тран}$	9907	10709	+ 802	8
Експедитування, конт.	$P_{експед}$	15699	33218	+ 17519	12

$$\Delta_{заг} = \frac{\Delta P_{заг}}{\Delta P_{заг} + \Delta P_{тран} + \Delta P_{експед}} \Delta_{дох}; \quad (4)$$

$$\Delta_{тран} = \frac{\Delta P_{тран}}{\Delta P_{заг} + \Delta P_{тран} + \Delta P_{експед}} \Delta_{дох}; \quad (5)$$

$$\Delta_{експед} = \frac{\Delta P_{експед}}{\Delta P_{заг} + \Delta P_{тран} + \Delta P_{експед}} \Delta_{дох}; \quad (6)$$

$$\Delta_{дох} = \Delta_{заг} + \Delta_{тран} + \Delta_{експед}. \quad (7)$$

Розрахунки впливу елементів складного фактора кратно-адитивної моделі способом пропорційного поділу виконані у табл. 6.

Таблиця 6

Розрахунок впливу факторів на дохідність перевезень

Фактор	Зміна фактора		Зміна результативного показника
	абсолютна	як частка у загальній зміні, %	
$P_{заг}$	+ 13 844	43	68
$P_{тран}$	+ 802	3	5
$P_{експед}$	+ 17519	54	85
Всього ΣP	32 165	100	158

За даними розрахунків табл. 6 видно, що більшою мірою має вплив на приріст доходу на одиницю роботи виконання операцій з експедитування вантажів у контейнерах, що становить від загалу 54 %.

Показники рентабельності є важливими характеристиками факторного середовища формування прибутковості підприємства. Тому вони є обов'язковими елементами порівняльного аналізу. Показник рентабельності розраховується на основі прибутку.

Припустимо, що рентабельність продукції базового і звітного періодів виражається через $R_{баз}$ і $R_{звіт}$. Тоді відповідно до визначення:

$$\Delta R = R_{звіт} - R_{баз}. \quad (8)$$

Проаналізуємо прибутковість продукції, яку має підприємство з кожної гривні реалізованої продукції. За допомогою методів економічного аналізу визначаються зміна рентабельності продукції за рахунок факторів ціни продукції та її собівартість (табл. 7).

Визначимо рентабельність реалізованої продукції, а також її відхилення. З'ясуємо вплив факторів методом ланцюгових підстановок:

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

$$\Delta R_D = \frac{D_{звіт} - C_{баз}}{D_{звіт}} \cdot 100 - \frac{D_{баз} - C_{баз}}{D_{баз}} \cdot 100. \quad (9)$$

Таблиця 7

Аналіз впливу факторів на рентабельність реалізованої продукції

Показники	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення
Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	62 542	76 794	14 252
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	42 307	50 539	8232
Валовий дохід від реалізації продукції, тис. грн	20 235	26 255	6020
Рентабельність реалізованої продукції, %	32,4	32,9	0,5

У звітному періоді внаслідок зміни цін на продукцію його рентабельність збільшилася на 12,5 %. Відповідно вплив зміни собівартості продукції у порівнянні з минулим роком становитиме:

$$\Delta R_C = \frac{D_{звіт} - C_{звіт}}{D_{звіт}} \cdot 100 - \frac{D_{баз} - C_{баз}}{D_{баз}} \cdot 100. \quad (10)$$

У результаті зростання собівартості продукції її рентабельність скоротилася на 10,7 %. Сума факторних відхилень дає загальне значення зміни рентабельності реалізованої продукції:

$$\Delta R = \Delta R_D + \Delta R_C = R_{звіт} - R_{баз}. \quad (11)$$

Таким чином, рентабельність реалізованої продукції у звітному році збільшилася на 1,8 %.

На наступному етапі аналізу відбувається пошук причин, які відображаються на змінах витрат та прибутку. Це можуть бути зміни у структурі реалізації, скорочення рентабельності окремих робіт, які входять до складу реалізованої продукції.

Вплив на рентабельність реалізованої продукції структури реалізації визначають таким чином:

$$\Delta R_{стр} = R_{баз} \cdot (a_{звіт} - a_{баз}), \quad (12)$$

де $R_{баз}$ – рентабельність i -го виробу у базовому році;

$a_{звіт}$ – питома вага i -го виду послуг у звітному році;

$a_{баз}$ – питома вага i -го виду послуг у базовому році.

Вплив на рентабельність реалізованої продукції рентабельності окремих послуг визначають таким чином:

$$\Delta R_{прод} = a_{звіт} \cdot (R_{звіт} - R_{баз}), \quad (13)$$

де $R_{звіт}$ – рентабельність i -го виробу у звітному році.

Результати оцінювання рентабельності послуг на рентабельність реалізованої продукції представлено у табл. 8.

Таблиця 8

Оцінка впливу рентабельності послуг на рентабельність реалізованої продукції

Вид послуги	Рентабельність цього виду продукції			Частка цього виду продукції у загальному випуску, %			Вплив на рентабельність реалізованої продукції		
	базовий рік	звітний рік	відхилення	базовий рік	звітний рік	відхилення	структури реалізації	рентабельності послуг	всього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Вантажно-розвантажувальні роботи	45	43	-2	5,2	5,7	0,5	0,225	-0,114	+0,11

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл. 8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Залізничне експедирування	33	31	-2	50,8	45	-5,8	-1,914	-0,9	-2,814
Автоекспедирування	47	53	5	3,3	8,8	5,5	2,585	0,44	+3,025
Вантажний митний комплекс	44	46	2	14,2	10,0	-4,2	1,848	0,2	+2,048
Користування контейнерами	38	35	-3	13,8	17,0	3,2	1,216	-0,51	+0,706
Реклама	62	64	2	6,8	1,2	5,6	3,472	0,024	+3,496
Реалізація контейнерів	39	45	6	5,9	12,3	6,4	2,496	0,738	+3,234

Аналіз табл. 8 показує, яким чином кожний вид наданих послуг впливає на кінцеві результати транспортного виробництва.

Висновки і пропозиції. Розглянутий спосіб аналізу рентабельності продукції дозволяє встановити вплив наданих послуг на загальну рентабельність в умовах сформованої структури сервісних транспортних послуг.

Список використаних джерел

1. *Абгафоров В. А.* Организация контейнерных перевозок / В. А. Абгафоров, Л. Н. Матюшин // Железнодорожный транспорт. – 2000. – № 4. – С. 18–21.
2. *Абгафоров В. А.* Транспортные услуги: стандарты и показатели / В. А. Абгафоров // Железнодорожный транспорт. – 1997. – № 3. – С. 21–25.
3. *Андрієнко М. М.* Комплексність як критерій якості транспортного обслуговування вантажовласників / М. М. Андрієнко // Проблеми та перспективи розвитку транспортних систем: техніка, технологія, економіка і управління : матеріали I наук.-практ. конф. – К. : КУЕТТ, 2003. – С. 68.
4. *Андрієнко М. М.* Особливості функціонування ринку транспортних послуг / М. М. Андрієнко // Проблеми та перспективи розвитку транспортних систем: техніка, технологія, економіка і управління : матеріали II наук.-практ. конф. – К. : КУЕТТ, 2004. – С. 68–69.
5. *Андрієнко М. М.* Сервісне обслуговування клієнтури – важливий чинник якості господарської діяльності транспортної фірми / М. М. Андрієнко // Проблеми міжнародних транспортних коридорів та єдиної транспортної системи України : матеріали I Міжнародної наук.-практ. конф. – Х. : УкрДАЗТ, 2004. – № 7. – С. 56.
6. *Андрієнко М. М.* Формування ринку транспортно-експедиторських послуг / М. М. Андрієнко // Економіка транспортного комплексу. – Х. : ХНАДУ, 2003. – Вип. № 6. – С. 99–105.
7. *Андрієнко М. М.* Центр «Ліски» в системі комплексного транспортного обслуговування вантажовласників / М. М. Андрієнко // 36. наук. праць Київського університету економіки і технологій транспорту: Серія «Економіка і управління». – К. : КУЕТТ, 2003. – Вип. № 3. – С. 67–73.
8. *Андрієнко М. М.* Якість транспортних послуг – критерій ефективного обслуговування споживачів / М. М. Андрієнко // Вісник економіки і промисловості. – 2004. – № 8. – С. 210–213.
9. *Атласов В. Г.* Транспортному обслуживанию – современный уровень / В. Г. Атласов // Железнодорожный транспорт. – 1996. – № 4. – С. 24–31.
10. *Галабурда В. Г.* Комплексная оценка качества транспортного обслуживания / В. Г. Галабурда, Ю. И. Соколов // Железнодорожный транспорт. – 1999. – № 5. – С. 60–64.
11. *Галабурда В. Г.* Маркетинг на транспорте : [учеб. пособие] / В. Г. Галабурда. – М. : МИИТ, 1992. – 108 с.
12. *Довідник експедитора* : у двох книгах. Книга перша / за ред. Д. В. Зеркалова. – К. : Основа, 2002. – 624 с.
13. *Логистика: управление в грузовых транспортно-логистических системах* / под ред. Л. Б. Миротина. – М. : Юристъ, 2002. – 512 с.
14. *Транспортная логистика* / под общ. ред. Л. Б. Миротина. – М. : Экзамен, 2002. – 512 с.

УДК 675:504.062

О.О. Волошенко, канд. екон. наук

Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна

ПРОГНОЗУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**Е.А. Волошенко**, канд. екон. наук

Киевский национальный университет технологий и дизайна, г. Киев, Украина

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ ЭКОЛОГО-ОРИЕНТИРОВАННОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**Olena Voloshenko**, PhD in Economics

Kyiv National University Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

FORECASTING RESULTS OF THE STRATEGY OF ECOLOGICALLY ORIENTED DEVELOPMENT OF LIGHT INDUSTRY ENTERPRISES

Обґрунтована необхідність побудови математичної моделі, яка дозволить виявити критичні області в діяльності підприємства, що здійснюють безпосередній вплив на цільовий показник економічної доданої вартості. Встановлена залежність показника економічної доданої вартості підприємства від інтегрального показника організаційно-технічного рівня методом кореляційно-регресійного аналізу. Визначено прогнозовані значення показника економічної доданої вартості після реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку із застосуванням побудованої лінійної регресійної моделі.

Ключові слова: економічна додана вартість, організаційно-технічний рівень, стратегія еколого-орієнтованого розвитку, кореляційно-регресійний аналіз, підприємства легкої промисловості.

Обоснована необходимость построения математической модели, что позволит определить критические области в деятельности предприятия, которые непосредственно влияют на целевой показатель экономической добавленной стоимости. Установлена зависимость показателя экономической добавленной стоимости предприятия от интегрального показателя организационно-технического уровня методом корреляционно-регрессионного анализа. Определены прогнозные значения показателя экономической добавленной стоимости после реализации стратегии эколого-ориентированного развития с использованием построенной линейной регрессионной модели.

Ключевые слова: экономическая добавленная стоимость, организационно-технический уровень, стратегия эколого-ориентированного развития, корреляционно-регрессионный анализ, предприятия легкой промышленности.

Need is proved of creation of mathematical model that will allow to define critical areas in activity of the enterprise which directly influence on target indicator of economic value added. Dependence of the established indicator on economic value added of the enterprise from the integrated indicator of organizational technological level is by method of the regression analysis. Expected values of indicator of economic value added after realization of strategy and ecologically oriented development with use of the constructed linear correlation and regression model.

Key words: economic value added, organizational technological level, strategy of the ecologically oriented development, correlation and regression analysis, enterprise of the light industry.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання вирішення питання довгострокового розвитку підприємств легкої промисловості потребує застосування принципово нових підходів, докорінної перебудови системи управління підприємством на базі інновацій у різних сферах діяльності, у тому числі і в екологічній. Це дозволить створити підґрунтя для виваженого формування стратегії розвитку підприємства, орієнтованої на забезпечення реалізації не лише економічних та соціальних, а й екологічних пріоритетів. Оскільки без урахування екологічного фактора в системі стратегічного управління підприємством неможливо забезпечити стійкість та ефективно довготривале існування, то однією з невід'ємних складових загальної стратегії підприємства повинна стати стратегія еколого-орієнтованого розвитку, яка відповідно до глобальної концепції сталого розвитку мала б превентивний характер щодо виникнення конфліктних ситуацій між підприємством і довкіллям [1–4].

Реалізація стратегії еколого-орієнтованого розвитку має на меті створення економічної доданої вартості підприємства внаслідок підвищення його екологічного потенціалу. До заходів, спрямованих на підвищення та використання екологічного потенціалу підприємства, слід віднести такі: придбання новітнього технологічного та природоохоронного обладнання; впровадження еколого-орієнтованих технологічних процесів; підви-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

щення рівня екологічної освіти працівників; освоєння екологічних видів інноваційної продукції; повторне використання відходів виробництва; побудова ефективної організаційної структури завдяки інтеграції системи екологічного менеджменту та створення відповідної служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблем сталого еколого-орієнтованого розвитку присвячено дослідження таких науковців, як: О.І. Амоша, О.Г. Білорус, Р.І. Буряк, О.О. Веклич, А.С. Гальчинський, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, М.З. Згуровський, В.Я. Коваль, Ю.М. Мацейко, М.М. Паламарчук, О.В. Прокопенко, І.О. Тарасенко, В.М. Трегобчук, О.М. Тур, В.Я. Шевчук, О.В. Шубравська. Питання стратегічного управління розвитком підприємств розглянуто у працях Г.А. Буреніна, Л.Г. Демидова, І.А. Ігнат'євої, Ю.Н. Лапигіна, М.М. Мартиненка, В.В. Пастухової, А.Н. Петрова, З.Є. Шершньової, Л.С. Шеховцевої та інших учених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Опрацювання наукової літератури дозволило виявити, що зазначеними вище авторами здійснено вагомий внесок у розвиток теорії сталого еколого-орієнтованого розвитку України, проте більшість наукових праць присвячено вирішенню цієї проблеми на рівні країни. Тому деякі теоретико-методичні та прикладні аспекти еколого-орієнтованого розвитку підприємств легкої промисловості потребують подальшого розроблення, зокрема питання прогнозування результатів реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку.

Мета статті. З метою здійснення управлінського оцінювання результативності еколого-орієнтованого розвитку підприємства та прогнозування результатів реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку необхідно розробити математичну модель, яка дозволить виявити критичні області в діяльності підприємства, що здійснюють безпосередній вплив на показник економічної доданої вартості (EVA). Для цього, спираючись на проведені дослідження, вважаємо за доцільне побудувати модель залежності EVA (результативної ознаки) від факторної ознаки – інтегрального показника організаційно-технічного рівня підприємства в контексті еколого-орієнтованого розвитку (ОТРП (EOP)), використовуючи метод кореляційно-регресійного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Застосування методу кореляційно-регресійного аналізу передбачає наявність значень результативної та факторної ознаки. Для нашого дослідження було обрано дванадцять підприємств з виробництва шкіри та розраховано для них показники EVA і ОТРП (EOP), які відображено в табл. 1. Від'ємне значення показника економічної доданої вартості свідчить про втрату підприємствами своєї вартості, що обумовлено збитковістю зазначених підприємств у 2013 році.

Таблиця 1

Показники EVA і ОТРП (EOP) для групи підприємств шкіряної промисловості

Показники	Підприємства											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
EVA	-1601,8	-1563,5	-3999,6	-4058,4	-4906,2	-4801,3	-4500,1	-4030,8	-2739,3	-2431,1	-2825,4	-2611,8
$IP_{OTRP(EOP)}$	0,631	0,511	0,339	0,348	0,301	0,306	0,318	0,32	0,451	0,468	0,499	0,56

Кореляційно-регресійний аналіз взаємозв'язку економічної доданої вартості та інтегрального показника ОТРП (EOP) будемо проводити у такій послідовності:

1. Встановлення наявності кореляційного зв'язку між ознаками x (ОТРП (EOP)) та y (EVA) графічним методом і методом аналітичного групування.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Оцінювання щільності зв'язку між ознаками x та y на основі емпіричного кореляційного відношення.

3. Побудова однофакторної лінійної регресійної моделі зв'язку між ознаками x та y із використанням інструменту «Регресія» надбудови «Пакет аналізу» (Програмний продукт Microsoft Excel).

4. Визначення адекватності та практичної придатності побудованої моделі.

Встановлення наявності кореляційного зв'язку між ознаками x (ОТРП (ЕОР)) та y (EVA) графічним методом і методом аналітичного групування.

Побудоване кореляційне поле (рис.) відображає досить щільне розташування точок навколо уявної прямої, що дозволяє передбачити наявність лінійної кореляційної залежності між ознаками. Розміщення точок від нижнього лівого кута до верхнього правого свідчить про прямий характер зв'язку між економічною доданою вартістю та організаційно-технічним рівнем підприємства в контексті еколого-орієнтованого розвитку.

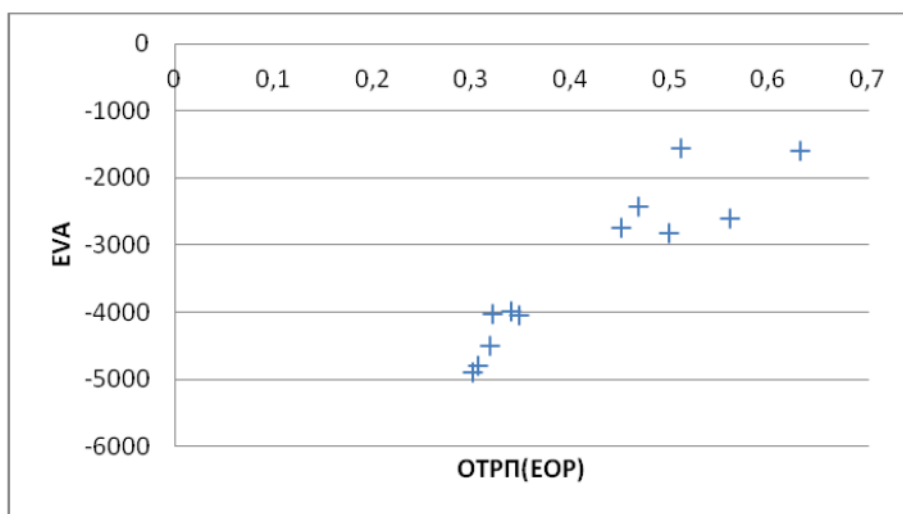

Рис. Кореляційне поле залежності між економічною доданою вартістю та організаційно-технічним рівнем підприємства в контексті еколого-орієнтованого розвитку

Джерело: побудовано автором.

Результати аналітичного групування за факторною ознакою наведено в табл. 2. Порівнюючи середні значення результативної ознаки за групами, можливо зробити висновок, що результатом підвищення організаційно-технічного рівня підприємства у контексті еколого-орієнтованого розвитку є підвищення економічної доданої вартості. А отже, такий зв'язок за характером є прямим кореляційним.

Таблиця 2

Аналітичне групування спостережень за факторною ознакою ОТРП(ЕОР)

Групи підприємств за ОТРП(ЕОР)	Кількість спостережень	EVA	Середні значення результативної ознаки
0,301-0,411	6	-26296,4	-4382,73
0,412-0,522	4	-9559,3	-2389,83
0,523-0,631	2	-4213,6	-2106,80
Разом	12	-40069,3	-3339,11

Оцінка щільності зв'язку між ознаками x та y на основі емпіричного кореляційного відношення.

Для визначення емпіричного кореляційного відношення (η), за даними аналітичного групування, було додатково розраховано: емпіричний коефіцієнт детермінації (η^2), загальну дисперсію (σ^2) та міжгрупову дисперсію (δ^2). Формули для розрахунків та визначені значення наведені в табл. 3.

Таблиця 3

Визначення емпіричного кореляційного відношення за даними аналітичного групування

Формули	Умовні позначення	Розраховані значення
$\eta = \sqrt{\eta^2}$	η^2 – емпіричний коефіцієнт детермінації	0,921
$\eta^2 = \frac{\delta^2}{\sigma^2}$	δ^2 – міжгрупова дисперсія; σ^2 – загальна дисперсія результативної ознаки у сукупності	0,849
$\sigma^2 = \overline{y_i^2} - (\overline{y})^2$	$\overline{y_i^2}$ – середня з квадратів індивідуальних значень у в сукупності; $(\overline{y})^2$ – квадрат загальної середньої з індивідуальних значень у в сукупності	1293491,46
$\delta^2 = \frac{\sum_{j=1}^k (\overline{y_j} - \overline{y})^2 \cdot n_j}{\sum_{j=1}^k n_j}$	$\overline{y_j}$ – середнє значення результативної ознаки у відповідних групах; \overline{y} – загальна середня для всієї сукупності; n_j – число спостережень у j -й групі; k – число виділених груп	1098053,49

Оскільки значення емпіричного кореляційного відношення становить 0,921, то відповідно до оціночної шкали Чеддока щільність зв'язку між ознаками слід вважати дуже значною.

Для підтвердження гіпотези про прямолінійний зв'язок слід порівняти емпіричне кореляційне відношення із лінійним коефіцієнтом кореляції. Оскільки різниця між ними не перевищує 0,1 (0,921-0,913=0,008), то прямолінійність зв'язку можна вважати підтвердженою.

Побудова однофакторної лінійної регресійної моделі зв'язку між ознаками x та y із використанням інструменту «Регресія» надбудови «Пакет аналізу».

Дослідження, проведені на попередніх етапах, довели, що зв'язок між показниками EVA та ОТПП (ЕОР) описується лінійним рівнянням регресії, яке у загальному вигляді відображається таким чином:

$$Y = a + b \cdot x, \quad (1)$$

де Y – теоретичне значення результативної ознаки;

a, b – параметри рівняння регресії;

x – значення факторної ознаки.

Отже, у цьому випадку доцільно скористатися інструментом «Регресія». За допомогою цього інструменту Excel на основі вихідних даних визначено параметри рівняння регресії, а також розраховано показники, необхідні для перевірки адекватності побудованого рівняння вихідним даним.

Використовуючи розраховані коефіцієнти, побудуємо лінійну регресійну модель зв'язку між EVA та ОТПП (ЕОР):

$$Y = -7450,17 + 9765,03 x. \quad (2)$$

Визначення адекватності та практичної придатності побудованої моделі.

Для оцінювання статистичної значущості коефіцієнтів рівняння регресії необхідно порівняти розраховані рівні значущості кожного з них із заданим рівнем значущості $\alpha = 0,05$. Оскільки розраховані для коефіцієнтів рівняння регресії рівні значущості є меншими від заданого рівня, то дані коефіцієнти можливо вважати типовими (невипадковими) для генеральної сукупності.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Практичну придатність побудованої моделі оцінимо за величиною індексу детермінації (R -квадрат), що відображає, яка частина загальної варіації ознаки у пояснюється в побудованій моделі варіацією ознаки x . Значення індексу детермінації відповідно до проведених розрахунків дорівнює 0,87, що є більшим від 0,5. Таким чином, побудована модель придатна для практичного застосування, оскільки у ній досягається висока ступінь щільності зв'язку між ознаками, при якому більше 50 % варіації ознаки у пояснюється впливом фактора x .

Для оцінювання відносної зміни результативної ознаки через зміну факторної використаємо коефіцієнт еластичності, який визначається таким чином:

$$E_x = b \cdot \frac{\bar{x}}{\bar{y}} = 9765,03 \cdot \frac{0,421}{-3339,11} = -1,23 \% \quad (3)$$

Отже, значення коефіцієнта еластичності показує, що у випадку зниження організаційно-технічного рівня підприємства в контексті еколого-орієнтованого розвитку на 1 % значення економічної доданої вартості знизиться на 1,23 %.

У результаті реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку, спрямованої на підвищення екологічного потенціалу підприємства, очікується підвищення ОТПП (ЕОР) [5–6]. З огляду на зазначене, визначимо прогнозоване підвищення EVA із застосуванням розробленої лінійної регресійної моделі. Результати розрахунків відображені в табл. 4.

Таблиця 4

Визначення прогнозованого рівня EVA при підвищенні ОТПП(ЕОР)

Показники	Умовні позначення	Підприємства			
		1	2	3	4
Фактичні	$ПП_{ОТПП(ЕОР)}$	0,631	0,511	0,339	0,348
	EVA , тис. грн	-1601,8	-1563,5	-3999,6	-4058,4
Прогнозні (песимістичний варіант)	$ПП_{ск(зс)}^{пг}$	0,685	0,607	0,496	0,502
	$EVA^{пг}$, тис. грн	-761,12	-1522,80	-2606,72	-2549,10
Прогнозні (найбільш вірогідний варіант)	$ПП_{ск(зс)}^{пг}$	0,754	0,698	0,618	0,623
	$EVA^{пг}$, тис. грн	-87,33	-634,17	-1415,38	-1366,55
Прогнозні (оптимістичний варіант)	$ПП_{ск(зс)}^{ог}$	0,822	0,788	0,741	0,743
	$EVA^{ог}$, тис. грн	576,68	244,67	-214,28	-194,75

Проведені дослідження показали, що підвищення організаційно-технічного рівня підприємств у контексті еколого-орієнтованого розвитку може забезпечити позитивне значення показника економічної доданої вартості.

Висновки і пропозиції. Запропонований підхід щодо прогнозування результатів реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку підприємств легкої промисловості за допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу дозволяє виявити критичні області в діяльності підприємства, що здійснюють безпосередній вплив на цільовий показник економічної доданої вартості. Регулярне здійснення оцінювання та прогнозування результативності еколого-орієнтованого розвитку сприятиме прийняттю обґрунтованих еколого-економічних управлінських рішень, зміцненню внутрішніх методів ведення бізнесу, покращенню відносин зі стейкхолдерами та формуванню позитивного іміджу підприємства.

Список використаних джерел

1. Стукал О. О. Теоретичні основи еколого-орієнтованого розвитку підприємств / О. О. Стукал // Вісник КНУТД. – 2007. – № 5 (37). – С. 111–114.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Тур О. М. Еколого-орієнтований розвиток національної економіки: основні дефініції та принципи / О. М. Тур // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 1. – С. 225–237.
3. Тарасенко І. О. Сталій розвиток підприємств легкої промисловості: теорія, методологія, практика : [монографія] / І. О. Тарасенко. – К. : КНУТД, 2010. – 390 с.
4. Экологический менеджмент / Н. В. Пахомова, А. Эндерс. – К. : Рихтер ; СПб. : Питер, 2003. – 544 с.
5. Волошенко О. О. Оцінка результативності управління еколого-орієнтованим розвитком підприємств легкої промисловості / О. О. Волошенко // Методичні засади переходу до нової архітектури л/п України на базі моделей сталого економічного розвитку : монографія / за ред. Ю. В. Гончарова. – К. : Кафедра, 2012. – С. 364–373.
6. Волошенко О. О. Формування стратегії еколого-орієнтованого розвитку підприємств шкіряної промисловості / О. О. Волошенко // XIII Всеукраїнська наукова конференція молодих вчених та студентів «Наукові розробки молоді на сучасному етапі» (м. Київ, 24-25 квітня 2014 р.). – К., 2014. – С. 10–18.

УДК 339.138:338.439.222

Н.С. Михайлюк, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ****Н.С. Михайлюк**, канд. екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ****Nataliia Mykhailiuk**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

ENSURING FINANCIAL STABILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Розглянуто механізм забезпечення фінансової стабільності сільськогосподарських підприємств. Доведено, що високих господарських результатів підприємство може досягти лише за умови якісного маркетингового планування. Розроблено програму впровадження маркетингу в діяльність сільськогосподарського підприємства, яка містить відповідні алгоритми.

Ключові слова: фінансова стабільність, маркетинг, впровадження маркетингу, планування, програма, сільськогосподарське підприємство.

Рассмотрен механизм обеспечения финансовой стабильности сельскохозяйственных предприятий. Доказано, что высоких хозяйственных результатов предприятие может достичь только при условии качественного маркетингового планирования. Разработана программа внедрения маркетинга в деятельность сельскохозяйственных предприятий, которая включает соответствующие алгоритмы.

Ключевые слова: финансовая стабильность, маркетинг, внедрение маркетинга, планирование, программа, сельскохозяйственное предприятие.

In the article the problems financially stability agricultural enterprise. Agriculture firm attain high result use only qualitative marketing planning. The author developed a program of implementation of marketing activities in agricultural enterprises which is implemented by the respective algorithm.

Key words: financially stability, marketing, implementation of marketing, planning, program, agricultural enterprise.

Постановка проблеми. Впродовж усього періоду проведення реформ в аграрному секторі України не було розроблено ефективного механізму забезпечення фінансової стабільності сільськогосподарських підприємств. В умовах загострення конкурентної боротьби на вітчизняному ринку сільськогосподарської продукції підприємства, які прагнуть до покращення свого ринкового становища, змушені шукати дієві інструменти підвищення ефективності та забезпечення конкурентоспроможності.

У таких умовах маркетинг повинен стати важливою складовою загальної системи діяльності підприємства, оскільки він дає змогу забезпечити значні можливості для повноцінного розвитку підприємства в умовах мінливого ринкового середовища. Однак впровадження маркетингових концепцій серед вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників відбувається дуже повільно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні положення розвитку маркетингу підприємств досліджували, зокрема, зарубіжні вчені: І. Ансофф, Д. Карич, Ф. Котлер [1], А. Кус, Дж. Сондерс [1], Р. Колз [2], Р. Муллін та ін. Становленню та утвердженню ринкових засад маркетингової діяльності в сільському господарстві України сприяли теоретичні напрацювання та практичні рекомендації вітчизняних науковців: В.Г. Андрійчука, Л.М. Анічина, Л.А. Антоненка, О.М. Бородіної, М.П. Бутка, Ю.П. Воскобійника [3], П.І. Гайдуцького [4], Д.П. Доманчука, М.В. Калінчика [5], Н.С. Койдан [6], І.І. Лотоцького, С.М. Кваші, І.І. Лукінова, М.Й. Маліка, В.П. Мартянова, В.Я. Месель-Веселяка [7], О.М. Онищенко [8], В.Г. Рижкова [9], П.Т. Саблука, М.Ф. Соловійова [10], В.М. Трегобчука, Л.Г. Чернюк, С.М. Шкарлета, В.І. Шияна, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина [11] та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У цих працях глибоко розглядаються теоретичні аспекти аграрного маркетингу, однак не достатньо роз-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

роблені практичні рекомендації щодо впровадження маркетингу в діяльність сільськогосподарських підприємств.

Мета статті. Метою цієї статті є наукове обґрунтування практичних рекомендацій з удосконалення маркетингової діяльності сільськогосподарських для забезпечення фінансової стабільності.

Виклад основного матеріалу. Для впровадження маркетингу в діяльність сільськогосподарського підприємства передусім потрібне об'єктивне та всебічне оцінювання дії економічних законів, їх прояву у вигляді усталених закономірностей, наукових підходів та факторів, які в сукупності є методологією становлення зазначеної діяльності у задоволенні потреб споживачів у сільськогосподарській продукції з урахуванням особливостей внутрішнього ринку [12].

Для вирішення вказаної проблеми нами була розроблена програма впровадження маркетингу в діяльність сільськогосподарського підприємства.

Перший етап являє собою оцінювання діяльності підприємства в період, попередній періоду планування (форма 1.1 на рис. 1). Уточнюється місія підприємства, «звіряються» орієнтири, оцінюються результати діяльності, розглядаються успішні та невдалі рішення.

Форма 1.1
Оцінювання діяльності сільськогосподарського підприємства в період, попередній періоду планування
1. Аналіз місії підприємства: – Роль підприємства (виробнича, обслуговуюча, дослідницька).– Визначення бізнесу – які потреби задовольняються, вигоди, що надаються.– Досягнута компетенція (відмінні риси).– Можливості майбутнього розвитку.
2. Резюме фінансової діяльності (у вигляді таблиць та діаграм):   – Дохід (оборот).– Валовий прибуток.– Валові витрати.
За показниками порівнюються значущість напрямків та робляться висновки про фінансовий стан підприємства.
3. Додатково до кількісних показників менеджери надають інформацію про вдалі прийоми та методи роботи за попередній період.
4. Здійснюється короткий огляд успіхів та невдач

Рис. 1. Рекомендована форма для оцінювання діяльності сільськогосподарського підприємства в період, попередній періоду планування

Джерело: складено автором.

Служба маркетингу не розробляє місію самостійно, оскільки це завдання вищої керівної ланки (переважно це групове рішення, і використовується «мозковий штурм»). Маркетинг встановлює певні мости між можливостями підприємства і потребами ринку (споживачів).

Написання резюме діяльності стосується всіх функціональних служб, які брали участь в отриманні фінансового результату (доходу, прибутку) та впливу на нього. Форма 1.1 також є комплексним документом, хоча вона може складатися і безпосередньо під керівництвом директора (старшого менеджера) по маркетингу. Крім того, за результатами діяльності оцінюється стан кожної продуктової групи (форма 1.2 на рис. 2) і робиться висновок про її стійкість.

Виходячи із цієї інформації приймаються рішення про розвиток товарної групи, її підтримання чи ліквідацію та визначається, чим у майбутньому буде займатися маркетинговий підрозділ. Тобто попередньо визначаються інвестиційні орієнтири діяльності підприємства (інвестиційні цілі можуть бути сформульовані лише після оцінювання зовнішнього середовища).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Форма 1.2			
Аналіз діяльності підприємства			
1. Фінансовий стан підприємства:			
– Показники прибутковості та їх динаміка.			
– Показники ліквідності та їх динаміка.			
– Показники платоспроможності.			
– Показники оборотності та їх динаміка.			
Висновки про фінансову стійкість/нестійкість підприємства, потенційну інвестиційну привабливість та достатність необхідних ресурсів.			
2. Маркетинговий стан підприємства			
Показник	Часовий період, Т		
	T-1	T базове	T+1
Обсяги реалізації (оборот), гр. од.			
Частка на ринку з цієї продукції, %			
Сукупні змінні витрати реалізованої продукції, гр. од.			
Маржинальний прибуток, гр. од. або %			
Сукупні постійні (накладні) витрати, гр. од., у т. ч.			
– витрати на реалізацію та маркетинг;			
– витрати на комунальні послуги;			
– амортизація;			
– зарплата управлінського та обслуговуючого персоналу			
Валовий прибуток, гр. од. або %			
Рентні платежі та податки, гр.од або %			
Чистий прибуток, гр.од. або %			

Рис. 2. Рекомендована форма для аналізу діяльності сільськогосподарського підприємства
Джерело: складено автором.

Форма 2 – SWOT-аналіз (рис. 3).

Форма 2			
		Зовнішнє середовище (ринок)	
		Можливості	Загрози
Внутрішнє середовище	Сильні сторони	1. Розвиток	2. Компенсація загроз
	Слабкі сторони	3. Що змінити?	4. Проблемний

Рис. 3. Рекомендована форма для проведення SWOT-аналізу діяльності сільськогосподарського підприємства

Джерело: складено автором.

Зазвичай підприємство має декілька варіантів стратегії, тому після SWOT-аналізу необхідно вибрати оптимальний варіант. Проводиться результативне оцінювання за формою 3 (рис. 4).

Форма 3			
Критерії оцінювання	Аналіз стратегій		
	Поточна стратегія	Альтернативна стратегія 1	Альтернативна стратегія 2
1. Вирішення основної проблеми.			
2. Відповідність результатам SWOT-аналізу.			
3. Ступінь відповідності (фінанси, організаційна структура, технологія, законодавство, екологія).			
4. Ступінь сприйняття (працівниками, державою, суспільством).			
5. Відповідність іміджу підприємства.			
6. Сумарна оцінка			

Рис. 4. Рекомендована форма для вибору оптимальної стратегії сільськогосподарського підприємства
Джерело: складено автором.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Основна чи базова стратегія маркетингу – це стратегія сегментування. Необхідно проаналізувати сегмент, завдяки якому буде діяти підприємство, й обрати принципи позиціонування продукції чи організації (форма 4 на рис. 5).

Форма 4		
Аналіз процедури вибору базової стратегії та принципів позиціонування		
1. Аналіз визначених критеріїв сегментації:		
– споживацькі критерії;		
– критерії конкурентних переваг;		
– критерії вигідності, прибутковості для підприємства.		
2. Аналіз визначених методів сегментації:		
– підхід «згори» (висновки експертів, кабінетні дослідження – дані друку, довідкова інформація, бази даних тощо);		
– підхід «знизу» (через опитування споживачів).		
3. Аналіз визначених сегментів та їх прогнозних ємностей.		
Назва сегмента	Прогнозна ємність	Тенденція змін
Сегмент «А»		
Сегмент «Б»		
Сегмент «В»		
4. Аналіз вибраної стратегії сегментування (концентрація на конкретному сегменті, агрегація ринку – охоплення всіх сегментів, диференційований підхід – вибір декількох сегментів із всіх).		
5. Аналіз принципів позиціонування (аналіз споживчих мотивів вибору, побудова карти позиціонування, оцінювання стану відносно конкурентів, вибір засобів диференціації)		

Рис. 5. Рекомендована форма для аналізу процедури вибору базової стратегії та принципів позиціонування сільськогосподарського підприємства

Джерело: складено автором.

У комплексі маркетингу інструменти – товар, ціна, просування та розподіл – повинні бути реалізовані таким чином, щоб забезпечити досягнення маркетингової цілі. Метою продуктової політики і тактики є забезпечення якості у широкому споживчому значенні: товар повинен відповідати потребам і бажанням цільової групи як за раціональними характеристиками, так і в емоційному плані. Тому треба проаналізувати такі питання, як: зміна асортименту – розширення, звуження асортиментної лінії чи її ліквідації (форма 5 на рис. 6).

Відповідно до характеристик цільової групи та її чутливості до цін визначається ринкова вартість (цінність) продукції, що надає підприємство. Потрібно врахувати ціновий психологічний вплив: дешева, середня, дорога продукція; порівняти встановлену ціну з витратами підприємства, щоб визначити можливий розмір прибутку. Аналіз ціни (форма 6 на рис. 7) у маркетинговому значенні – це «приспосовання» товару під доходи споживачів.

Маркетингу необхідно забезпечити певний рівень досяжності товару. Під час аналізу мережі розподілу (форма 7 на рис. 8) необхідно визначити кількісну інтенсивність розподілу торгових точок та їх якісну характеристику, тобто величину обороту товару в грошовому та товарному виразі.

Під час планування просування метою маркетингу є створення потужних комунікацій між підприємством та споживачами. Потрібно досягти певного рівня ознайомленості цільової групи щодо якості товару, його ціни та місця продажу. Причому комунікація повинна бути вибрана таким чином, щоб максимально відповідати психологічним аспектам впливу на цільову групу. Створення комунікації – це мистецтво, однак його необхідно формалізувати, як би складно це не було. Аналіз процесу планування просування відображено у формі 8 (рис. 9).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Форма 5

Аналіз продуктової політики

1. Ревізія товару:

а) стадія життєвого циклу – зростає, скорочується чи залишається незмінним споживання продукції (характеристика динаміки попиту);

б) поточні фінансові показники, що відносяться до продукції

Продукт (продуктова група)	Показники				
	Дохід	Частка в загальному обороті підприємства	Прямі витрати	Маржа	Прибуток

в) інвестиційні цілі щодо продукту (продуктової групи):

- розвиток, розширення можливостей поточного споживання, позиціонування чи перепозиціонування продукції;
- розвиток, вихід на нові ринки;
- розвиток через розширення асортименту продукції;
- збереження поточної позиції;
- рішення про припинення виробництва певної продукції.

2. Аналіз розробленої стратегії продукту 1 (продуктової лінії 1):

- споживач і позиція продукції;
- стандартний/спеціалізований (особливості спеціалізації);
- необхідний рівень якості, основні критерії якості та рішення відносно поліпшення, вдосконалення, конкурування;
- рішення про інновацію та її ступінь, модифікування, імітація, інновація.

3. Аналіз рішень стовно асортименту:

- марочна політика: мономарочна, мультимарочна, змішана політика;
- параметри асортименту: розширення чи звуження продуктової лінії, загальна кількість найменувань продукції

Рис. 6. Рекомендована форма для аналізу продуктової політики сільськогосподарського підприємства
Джерело: складено автором.

Форма 6

Аналіз політики ціноутворення

1. Аналіз стратегії підприємства: захват ринку, максимізація прибутку, втримання положення, вихід з ринку.

2. Аналіз цілей ціноутворення та стратегії визначення ціни.

3. Аналіз правильності визначення витрат, структури собівартості, визначення базової ціни.

4. Аналіз правильності визначення кінцевої ціни:

- на основі цін конкурентів: вище на %, нижче на %, паритетна;
- на основі поточного попиту: ступінь еластичності попиту;
- з урахуванням психології сприйняття ціни;
- договір з торгівлею: оптова націнка, роздрібна націнка, рекомендовані ціни;
- знижки;
- інфляційні коректування

Види витрат	Продукт 1 (продуктова група)	Продукт 2 (продуктова група)
1. Прямі витрати (сировина, матеріали, праця)		
2. Накладні витрати		
3. Повна собівартість		
4. Запланований прибуток		
5. Базова ціна		
6. Кінцева ціна		
7. Маржинальний прибуток		

Рис. 7. Рекомендована форма для аналізу цінової політики сільськогосподарського підприємства
Джерело: складено автором.

Форма 7			
Аналіз політики розподілу			
1. Оцінка наявної мережі розподілу підприємства:			
– кількісне охоплення;			
– якісні характеристики.			
Показник оцінювання	Торгові точки або торгові мережі		
	1	2	3
Числове охоплення			
Оборот (реалізація)			
Внесок у розвиток підприємства			
Імідж			
Спеціалізація			
Інші показники			
2. Аналіз правильності визначення стратегії розподілу:			
– залишати торгову мережу без змін;			
– проводити коректування торгової мережі за напрямками:			
– інтенсивне (збільшення кількості торгових точок);			
– селективне (принципи вибору та сам вибір торгових точок);			
– ексклюзивне рішення щодо фірмової торгівлі та ексклюзивних прав.			
3. Аналіз раціональності вибору каналів розподілу (прямий чи непрямий):			
– оцінка витрат;			
– довжина каналу (кількість посередників);			
– контроль;			
– гнучкість.			
4. Аналіз обраної форми торговельної мережі:			
– рівень спеціалізації – спеціалізована чи універсальна торгівля;			
– рівень обслуговування клієнта – повний сервіс чи його відсутність (самообслуговування);			
– ціновий імідж;			
– підтримка в просуванні – участі у спільному просуванні товарів.			
5. Аналіз форми просування			

Рис. 8. Рекомендована форма для аналізу політики розподілу сільськогосподарського підприємства
Джерело: складено автором.

Форма 8	
Аналіз політики просування	
1. Характеристика цільової групи (груп):	
– мотиви придбання;	
– фактори, які впливають на прийняття рішення;	
– глибина зацікавленості у процесі купівлі.	
2. Аналіз задач просування, пов'язаних зі станом попиту:	
– попереднє проникнення;	
– утримання зацікавленості у продукції (підприємстві);	
– підвищення інтенсивності купівлі продукції.	
3. Аналіз вибору способу просування та засобів просування:	
– реклама;	
– особисті продажі;	
– стимулювання: кінцевого споживача, торгового посередника;	
– PR.	
4. Аналіз бюджету просування.	
5. Аналіз програми просування з розподілом бюджету між різними заходами просування	

Рис. 9. Рекомендована форма для аналізу політики просування сільськогосподарського підприємства
Джерело: складено автором.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Аналіз фінансових результатів діяльності сільськогосподарського підприємства дозволяє оцінити ефективність збутової діяльності. Для полегшення проведення аналізу ефективності збутової діяльності сільськогосподарського підприємства нами була розроблена форма 9 (рис. 10).

Форма 9					
Аналіз прибутків та збитків сільськогосподарського підприємства					
Статті прибутків (витрат)	Одиниця виміру	Значення			
		1 кв.	2 кв.	3 кв.	4 кв.
Обсяг реалізації					
Ціна реалізації					
Виручка від реалізації					
Собівартість (прямі витрати)					
Маржинальний прибуток					
Витрати на проведення збуту					
Інші накладні витрати					
Прибуток до оподаткування					
Податок					
Чистий прибуток (збиток)					

Рис. 10. Рекомендована форма для аналізу прибутків та збитків сільськогосподарського підприємства
Джерело: складено автором.

Виходячи зі значень форми ми можемо оцінити, наскільки ефективно була проведена збутова діяльність сільськогосподарського підприємства: якщо ефективно, то повинен збільшитися чистий прибуток підприємства.

Висновки і пропозиції. У цій статті на основі досвіду закордонних підприємств та досвіду роботи з вітчизняними підприємствами була запропонована програма впровадження маркетингу в діяльність сільськогосподарських підприємств. Заповнюючи розроблені форми, керівництво сільськогосподарським підприємством охопить усі функціональні сфери маркетингу в максимальному обсязі. Обсяг маркетингових заходів та їх необхідність визначається умовами ринкового середовища, чим складніший і конкурентніший ринок, тим ширші та різноманітніші маркетингові заходи й, відповідно, складніший процес планування. Треба зазначити, що послідовність дій планування бажано не порушувати.

Отже, для успішної роботи сільськогосподарських підприємств необхідно проводити детальне та глибоке планування та аналіз збутової діяльності в системі маркетингу.

На наш погляд, планування та аналіз такої діяльності сільськогосподарських підприємств повинні складатися з таких етапів:

1. Загальна характеристика діяльності підприємства: оцінювання та аналіз поточного стану та прогноз розвитку.
2. Оцінювання та аналіз ринків, на які орієнтоване сільськогосподарське підприємство, опис їх поточного та прогнозованого стану.
3. Розроблення цілей агропідприємства, принципів способів їх досягнення, оцінювання та вибір стратегій, визначення та затвердження стратегій бізнесу.
4. Розроблення функціональних стратегій та маркетингової стратегії.
5. Визначення комплексу заходів в рамках базової стратегії підприємства.
6. Написання плану заходів – плану маркетингу.
7. Розроблення параметрів контролю за виконанням запропонованих заходів.

Також треба зазначити, що процес планування – це не тільки методика, але і творчість. Без фантазії і творчості складно досягти успіху на ринку.

Список використаних джерел

1. *Котлер Ф.* Основы маркетинга / Ф. Котлер, Г. Армстронг, Дж. Сондерс. – СПб. : Вільямс, 1998. – 1056 с.
2. *Колз Р.* Маркетинг сельскохозяйственной продукции / Л. Колз Ричард, Н. Ул. Джозеф. – М. : Колос, 2000. – 508 с.
3. *Воскобійник Ю. П.* Стратегічні напрями удосконалення маркетингу овочів та картоплі в Україні / Ю. П. Воскобійник // Агроінком. – 2013. – № 10–12. – С. 7–11.
4. *Гайдуцький П. І.* Аграрний ринок: уроки і завдання / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2002. – № 5. – С. 3–9.
5. *Калінчик М. В.* Маркетингові організації виробників сільськогосподарської продукції в Україні / М. В. Калінчик // Вісник ХНТУСГ. Серія: Економічні науки. – Х., 2014. – Вип. 149. – С. 11–16.
6. *Койдан Н. С.* Кооперация – путь интеграции Украины в мировую экономику / Н. С. Койдан // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»: науковий збірник. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2013. – № 4 (70). – С. 75–83.
7. *Месель-Веселяк В. Я.* Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 3–18.
8. *Онищенко О. М.* Оцінка сучасного стану аграрних трансформацій в Україні / О. М. Онищенко // Вісник ХДАУ. – 2001. – № 5. – С. 52–57.
9. *Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва* / під ред. В. Г. Рижкова. – К. : ІАЕ, 1999. – 532 с.
10. *Соловійов І. О.* Науково-практичні основи агромаркетингу : [навч. посіб.] / І. О. Соловійов, М. М. Степанова. – Херсон : Атлант, 2002. – 108 с.
11. *Юрчишин В. В.* Науково-методологічні та організаційні основи розвитку системи управління аграрним сектором економіки / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 17–25.
12. *Михайлюк Н. С.* Сталый розвиток сільського господарства України / Н. С. Михайлюк, І. В. Михайлюк // Ukraine – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific paper : in 2 part. Part 2. Modern engineering. Sustainable development. Innovation in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice. – Chernihiv : CNUT, 2015. – P. 100–103.

УДК 351.824:330.341.1:338.45

К.Ю. Сіренко, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**МЕТОДИКА МОНІТОРИНГУ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
У ЛЕГКІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ****К.Ю. Сиренко**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**МЕТОДИКА МОНІТОРИНГУ ІННОВАЦІОННИХ ПРОЦЕССОВ
В ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ****Kristina Sirenko**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**METHODS OF MONITORING INNOVATION PROCESSES
IN LIGHT INDUSTRY OF UKRAINE**

Представлено авторський підхід до визначення алгоритму оцінювання інноваційних процесів у легкій промисловості України. Наведено принципи формування системи індикаторів оцінки розвитку інноваційних процесів у цій сфері. На основі таких принципів, а саме: системності, комплексності, ієрархічності, адекватності, однозначності, безперервності, запропоновано комплексне оцінювання розвитку інноваційних процесів у легкій промисловості, що дозволило розрахувати коефіцієнт результативності інноваційних витрат у цій сфері. Розраховано індикатори оцінки розвитку інноваційних процесів та обґрунтовано необхідність розроблення і впровадження стратегії державного регулювання її інноваційного розвитку. Негативна тенденція більшості індикаторів оцінки розвитку інноваційних процесів пов'язана з низькою інвестиційною привабливістю вітчизняної легкої промисловості, недостатнім рівнем її фінансового забезпечення, застарілою технологічною базою виробництва і недостатнім технічним оснащенням, надмірною орієнтацією підприємств на роботу за давальницькими схемами.

Ключові слова: інноваційні процеси, легка промисловість, моніторинг, індикатори, державне регулювання.

Представлен авторский подход к определению алгоритма оценки инновационных процессов в легкой промышленности Украины. Приведены принципы формирования системы индикаторов оценки развития инновационных процессов в этой сфере. На основе данных принципов, а именно: системности, комплексности, иерархичности, адекватности, однозначности, непрерывности, предложена комплексная оценка развития инновационных процессов в легкой промышленности, что позволило рассчитать коэффициент результативности инновационных расходов в этой сфере. Рассчитано индикаторы оценки развития инновационных процессов и обосновано необходимость разработки и внедрения стратегии государственного регулирования ее инновационного развития. Негативная тенденция индикаторов оценки развития инновационных процессов связано с низкой инвестиционной привлекательностью отечественной легкой промышленности, недостаточным уровнем ее финансового обеспечения, устаревшей технологической базой производства и недостаточным техническим оснащением, чрезмерной ориентацией предприятий на работу по давальческим схемам.

Ключевые слова: инновационные процессы, легкая промышленность, мониторинг, индикаторы, государственное регулирование.

Submitted by the author's approach to determining algorithm evaluation of innovative processes in the light industry of Ukraine. An principles of formation of the system of indicators assessing the development of innovative processes in this area on the basis of these principles, namely consistency, complexity, hierarchy, relevance, uniqueness, continuity, proposed a comprehensive assessment of innovative processes in light industry, allowing calculate the impact of innovation costs this area. Calculated indicators for assessing the development of innovative processes and the necessity of developing and implementing a strategy of state regulation of innovation. The negative trend of most indicators assessing the development of innovative processes associated with low investment attractiveness of the domestic light industry, insufficient level of financial support, outdated technological base of production and insufficient technical equipment, excessive focus on enterprises work on tolling scheme.

Key words: innovation processes, light industry, monitoring, indicators, state regulation.

Постановка проблеми. За останні роки в Україні практично не відбулось суттєвих зрушень у формуванні і реалізації пріоритетів розвитку легкої промисловості, а навпаки, спостерігається зменшення обсягів виробництва, моральне і фізичне старіння технологічного обладнання, відбувається відтік фінансових ресурсів та висококваліфікованих кадрів з галузі. Внаслідок цього значна кількість підприємств легкої промисловості є збитковими, що веде до погіршення діяльності всієї галузі.

Разом з тим у сучасних умовах висококонкурентних ринків виникає необхідність розглядати саме інноваційну діяльність як найбільш дієвий шлях забезпечення конку-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

рентоспроможності та подальшого розвитку підприємств галузі, оскільки саме інновації здатні вивести підприємства з кризового стану.

Виходячи з цього актуальним питанням є формування, розроблення і реалізація інноваційної моделі розвитку легкої промисловості, яка забезпечить підвищення конкурентоспроможності підприємств, збільшення випуску якісної продукції нового покоління, вихід на нові ринки збуту, що у свою чергу забезпечить зростання рентабельності виробництва та дасть можливість підприємствам галузі посісти гідне місце на вітчизняному та зарубіжному ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і методологічних основ державного регулювання інноваційного розвитку промислового комплексу, в тому числі легкої промисловості, присвячені роботи таких вітчизняних учених, як: А. Гречан [1], С. Захарін [3], Л. Коваленко [4], В. Маргасова [6], О. Суходоля, Л. Федулова [12] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Практично не вдосконаленою залишається методика моніторингу інноваційних процесів у легкій промисловості, що ускладнює процес управління інноваційною діяльністю на промислових підприємствах галузі. Недостатня увага приділяється вивченню системних особливостей інноваційного розвитку легкої промисловості як інтегрального утворення. Потребує вирішення проблема ефективного оцінювання результативності та ефективності інноваційних процесів у легкій промисловості.

Мета статті. Головною метою цієї статті є вдосконалення методичних підходів до оцінювання результативності інноваційної діяльності легкої промисловості.

Виклад основного матеріалу. Термін «моніторинг» згідно зі словником економічних термінів [4, с. 56] (від лат. monitor – той, що нагадує, наглядає) – це безупинне спостереження за економічними (або будь-якими іншими) об'єктами, аналіз їх діяльності як складова частина управління.

Організація системи моніторингу в інноваційній діяльності підпорядковується таким принципам:

- системності – логічність, послідовність, періодичність проведення замірів;
- комплексності – урахування та аналіз усіх елементів і чинників у їхньому взаємозв'язку та динаміці;
- надійності – інформаційне та методичне забезпечення, точність отриманих даних;
- об'єктивності – незалежність від суб'єктивних оцінок та впливів.

У зв'язку з цим важливим етапом під час проведення моніторингу є процес оцінювання реального стану об'єкта та порівняння його з бажаним.

Отже, сутність моніторингу при інноваційному розвитку легкої промисловості полягає у синхронності процесів спостереження, обчислення, отримання на цій основі нових знань про інноваційну спроможність легкої промисловості з подальшим моделюванням, прогнозуванням та прийняттям відповідного управлінського рішення [1, с. 25].

Для оцінювання розвитку інноваційних процесів у легкій промисловості нами було розроблено власну комплексну методика. Окрему увагу було приділено вибору та розробленню показників (критеріїв), які згруповані в чотири групи: кадрові, показники майнового стану, показники ефективності інноваційної діяльності та показники фінансового забезпечення НДДКР легкої промисловості, за якими здійснюється оцінювання.

Показники оцінки розвитку інноваційних процесів цього виду економічної діяльності є інструментом, що має чітко виражену сигнальну функцію. За його допомогою можна здійснювати моніторинг промислових підприємств за рівнем інноваційної активності, проводити порівняльний аналіз рівня їх інноваційного розвитку, розраховувати

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

інтегральний показник інноваційного розвитку. Основними вимогами, яким повинна відповідати оцінка інноваційних процесів у легкій промисловості, є:

- аналіз і відбір найважливіших показників, що відображають основні аспекти інноваційного розвитку цього виду економічної діяльності;
- показники, обрані для розрахунку інтегрального оцінювання, не повинні дублювати один одного, щоб не викривляти отримані результати;
- рівень вагомості часткових показників визначається на основі методу експертних оцінок через групування залежно від виду діяльності та етапу життєвого циклу.

Алгоритм визначення оцінки інноваційних процесів здійснюється в декілька етапів (рис. 1). Динаміка індикаторів оцінки інноваційного розвитку в легкій промисловості наведена в таблиці.

Рис. 1. Алгоритм оцінювання інноваційних процесів у легкій промисловості

Джерело: розроблено автором.

Враховуючи результати показників майнового стану, отримані у процесі дослідження, а саме незадовільний майновий стан легкої промисловості, де простежується зменшення основних показників у динаміці, що є результатом випередження темпів зносу основних засобів темпам їх оновлення, стає доцільним залучення банківських коштів у вигляді кредиту та фінансових інвестицій для розширення виробничої діяльності.

Таблиця

Розрахунок індикаторів оцінювання розвитку інноваційних процесів у легкій промисловості протягом 2006–2013 рр.

Індикатори оцінювання інноваційних процесів у легкій промисловості	Умовне позначення	Роки								Абс. відх. (+/-)
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Показники майнового стану										
Індикатор введених у дію нових основних засобів	Іноз	0,051	0,046	0,058	0,037	0,086	0,037	0,103	0,087	0,036
Індикатор зносу основних засобів	Ізоз	0,047	0,045	0,044	0,047	0,081	0,029	0,103	0,111	0,064
Індикатор оновлення основних засобів	Іооз	0,236	0,210	0,147	0,142	0,156	0,291	0,143	0,169	-0,067
Індикатор вибуття основних засобів	Івоз	0,924	0,102	0,091	0,062	0,071	0,060	0,162	0,058	-0,866
Індикатор мобільності активів	Ічовф	1,365	1,278	1,189	1,222	1,223	1,247	1,269	1,251	-0,114
Показники ефективності інноваційної діяльності										
Індикатор затрат на дослідження та розробки	Іздр	0,018	0,053	0,049	0,281	0,011	0,009	0,101	0,067	0,049
Індикатор затрат на технологічну інноваційну діяльність	Ітід	0,642	0,799	0,906	0,506	0,888	0,819	0,729	0,919	0,277
Індикатор інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції	Ііп	0,013	0,021	0,011	0,016	0,015	0,015	0,019	0,015	0,002
Індикатор впровадженої нової продукції	Івнп	0,040	0,038	0,041	0,030	0,036	0,029	0,036	0,032	-0,008
Індикатор впроваджених технологічних процесів	Івтп	0,016	0,035	0,028	0,011	0,013	0,024	0,026	0,034	0,018
Показники фінансового забезпечення НДДКР										
Індикатор самофінансування НДДКР	Ісф	0,931	0,558	0,416	1,000	0,840	0,943	0,842	0,970	0,039
Індикатор фінансування НДДКР позиковими коштами	Іфпз	0,064	0,410	0,580	–	–	0,038	0,109	0,023	-0,041
Індикатор інвестування інноваційної діяльності	Іід	0,198	0,158	0,133	0,110	0,117	0,063	0,166	–	–
Індикатор рентабельності (збитковості) власного капіталу	Ірвк	0,003	-0,001	-0,191	-0,005	-0,005	0,013	0,017	0,030	0,027
Індикатор рентабельності (збитковості) операційної діяльності	Ірод	0,042	0,007	-0,016	0,033	0,023	0,037	0,029	0,037	-0,005

Джерело: розраховано автором на основі даних статистичних збірників [11; 7; 10].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Зношення основних засобів на підприємствах легкої промисловості посилює технічну та технологічну відсталість, негативно впливає на конкурентоспроможність, якість і собівартість продукції.

Треба відзначити, що оновлення потенціалу легкої промисловості здійснювалося в основному за рахунок введення нових основних засобів при періодичній недостатній частці вибуття. Так, загальний коефіцієнт введених у дію нових основних засобів становив за період з 2007 р. по 2012 р. від 4,6 до 5,4 %. Коефіцієнт вибуття основних засобів за аналізований період становив від 1,0 до 8,5 % [10].

Практика оновлення основних засобів легкої промисловості повинна вдосконалюватися за допомогою приведення циклу оновлення до терміну, рівного нормативному терміну амортизації. Для цього потрібно забезпечити необхідне вибуття і заміну застарілих основних засобів.

Падіння попиту на технологічне обладнання з боку підприємств швейної, трикотажної, взуттєвої, криза у вітчизняному машинобудуванні виявилися результатом непродуманої приватизації підприємств, розриву технологічних зв'язків після розпаду СРСР тощо [3]. Науково-дослідна та дослідно-конструкторська база швейного машинобудування щорічно поглиблюється. Припинили існування окремі конструкторські бюро з розроблення промислових швейних машин, ліквідовані експериментальні цехи, в яких створювалися дослідні зразки і зразки машин.

Показники ефективності інноваційної діяльності вказують на низький рівень витрат на науково-технічні роботи. Незначна питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції призводить до залежності від імпорту як нових технологій, так і готової наукомісткої продукції та до зниження експорту вітчизняної інноваційної продукції легкої промисловості.

Підприємства легкої промисловості змушені розраховувати в першу чергу на власні кошти, тобто механізм запуску «інноваційної хвилі» не розроблений і не задіяний.

Індикатори впровадженної нової продукції, частка якої зменшується з роками, та кількість впроваджених нових технологічних процесів вказують на низький рівень результативності інноваційної діяльності. Низькою є якість нових засобів виробництва, тобто їх інноваційний характер, адже в переважній більшості ці засоби за своїм якісним складом не є інноваційними, тобто не утілюють радикальне нове обладнання (це може бути звичайна заміна вже амортизованого обладнання на нове або те, що було у використанні, без суттєвої зміни якісних характеристик).

На основі аналізу показників фінансового забезпечення інноваційної діяльності виявлено сталу тенденцію до забезпечення інноваційних витрат підприємств, в основному, за рахунок власних коштів (до 85–90 %). У результаті такої ситуації для більшості підприємств легкої промисловості, на яких власні кошти є дуже обмеженими, практично відсутня можливість здійснювати інноваційну діяльність. Інвестиції в інноваційну діяльність легкої промисловості є нестабільними і непривабливими для інвесторів. Розраховані показники рентабельності протягом усього аналізованого періоду мали від'ємне значення й негативну тенденцію до зниження, що свідчить про збиткову діяльність підприємств та низьку ефективність залучення інвестицій. Беручи до уваги, що джерелом власних коштів, які спрямовуються на інноваційну діяльність, є прибуток, а значна частка підприємств є збитковими (близько 30 %), зрозумілим стає негативний тренд їх інноваційної активності.

Загалом результати аналізу інноваційної діяльності легкої промисловості України за останні роки вказують на досить низький і нестабільний рівень інноваційної активності, розкривають наявність істотних диспропорцій між власними коштами та іншими

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

джерелами фінансування інноваційної діяльності, що свідчить про негативні тенденції в освоєнні інноваційної продукції.

Ефективність інноваційної діяльності промислових підприємств у цілому та легкої промисловості зокрема проаналізовано з використанням коефіцієнта результативності інноваційних витрат (рис. 2). Він визначається як співвідношення обсягу реалізованої інноваційної продукції та витрат на інноваційну діяльність і безпосередньо характеризує її ефективність.

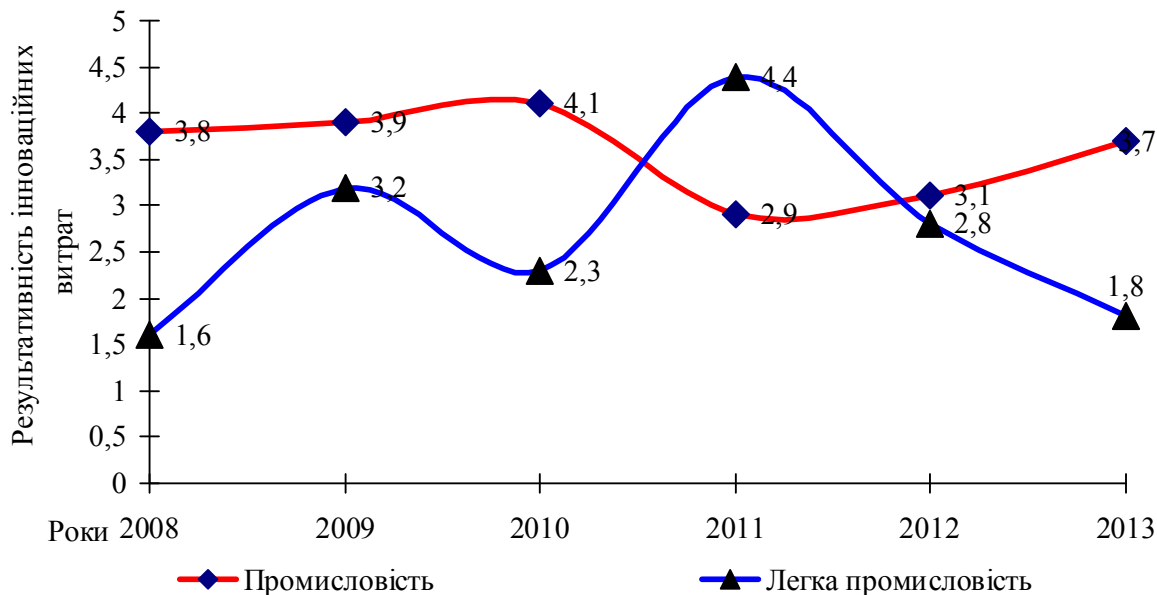

Рис. 2. Динаміка коефіцієнта результативності інноваційних витрат

Джерело: розраховано автором на основі [11].

Як свідчать дані рис. 2, ефективність інноваційної діяльності легкої промисловості у проаналізованому періоді була значно нижчою, ніж по промисловості України в цілому, крім 2011 року. Результативність інноваційної діяльності легкої промисловості характеризується значними коливаннями по роках через нестійкі тенденції щодо змін обсягів реалізованої інноваційної продукції та витрат на інноваційну діяльність.

Середня продуктивність інноваційних витрат у легкій промисловості постійно знижується (в 2008 році – 1,6, у 2013 році – 1,8), що говорить про те, що на 1 грн інноваційних витрат припадає 1,8 грн реалізованої інноваційної продукції, що є свідчення відсутності на підприємствах чіткої стратегії розвитку інноваційної діяльності.

Більш детально чинники, що зумовлюють теперішній стан інноваційного розвитку легкої промисловості та промисловості загалом, можна виокремити за такими агрегованими факторами стримування інноваційного розвитку (рис. 3).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Рис. 3. Агреговані групи факторів стримування інноваційного розвитку легкої промисловості України
Джерело: розроблено автором.

Безперечно, вітчизняна промисловість страждає від зазначених недоліків. Але, на нашу думку, головна причина криється у дещо іншій площині. Йдеться про нерозвиненість інституційного середовища, яке мало б спрямовувати наявні фінансові та інформаційні потоки у пріоритетні для країни, а не окремих господарюючих суб'єктів, підприємницької сфери.

Для розвитку легкої промисловості та активізації її інноваційної діяльності необхідні заходи економічного регулювання на рівні держави, а саме:

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– зниження податкового тягара й тягара старих боргів відносно активно працюючих підприємств (підвищити ставки оподаткування для устаткування з терміном експлуатації більше 10 років і вирішити прискорену (до 30 % за рік) амортизацію в перші 3–4 роки; відновити пільги щодо податку на прибуток підприємствам, що інвестують його в розвиток й оновлення власного виробництва);

– зберігаючи помірне ввізне мито на широкі групи машинного устаткування, зниження до мінімуму ставки на ті види продукції (виділяючи їх у кодах за технічними характеристиками), які не виробляються в Україні;

– передбачення в бюджеті коштів: на відшкодування частини процентних ставок по кредитах, взятих на оновлення виробництва, а також на здійснення експортних контрактів; на відшкодування частини процентних ставок по лізингових платежах під час придбання устаткування; на загальнодержавну адресну інвестиційну програму;

– відновлення системи професійної підготовки робочих кадрів;

– відновлення порядку обов'язкового розподілу випускників державних ВНЗ, які здобули освіту за державний рахунок;

– створення науково-виробничих комплексів та наукових центрів високих технологій, що забезпечать впровадження прогресивних технічних і технологічних рішень у промисловість;

– збільшення обсягу фінансування з боку держави фундаментальних, прикладних наукових досліджень на пріоритетних напрямках розвитку легкої промисловості;

– створення системи страхування ризиків забезпечення декларованої якості й безпеки продукції, що виробляється; організація державного страхування експортних операцій з постачання продукції за кордон [6].

Висновки і пропозиції. Легка промисловість нині знаходиться у складному становищі, змінити яке можливо тільки за наявності державної системної стратегії її розвитку і відповідних програм, що мають забезпечити перехід на інноваційну модель, орієнтовану на підвищення її конкурентних переваг і збільшення випуску конкурентоспроможної продукції.

При цьому у процесі розроблення стратегії особливу увагу необхідно приділити таким найбільш важливим стратегічним напрямкам економічного й соціального розвитку легкої промисловості:

– захисту внутрішнього ринку від незаконного обігу товарів, стимулюванню експорту вітчизняної продукції, підвищенню конкурентного рівня легкої промисловості, інвестиційної, бюджетної й експортної привабливості;

– розробленню ефективних механізмів стимулювання інвестиційної активності, залучення інноваційних фондів розвитку й іноземних інвестицій;

– стимулюванню технічного переозброєння підприємств, впровадженню сучасних технологій для прискорення модернізації виробництва, формуванню умов для розвитку НДДКР у цій сфері, розвитку системи підготовки кадрів (як включеної в систему професійної освіти, так і корпоративних систем підвищення кваліфікації);

– формуванню цивілізованого споживчого ринку й ринкової інфраструктури, розвиток міжрегіональної й міжгалузевої товаропровідної мережі, комерційних зв'язків із країнами ближнього й дальнього зарубіжжя;

– використанню механізмів державно-приватного партнерства з метою залучення інвестицій у легку промисловість;

– забезпеченню моніторингу ринків, наданню консультативної, інформаційної та управлінської підтримки з питань експортної діяльності, кон'юнктури зовнішніх та внутрішніх ринків, якості продукції, рекламної діяльності, підвищення кваліфікації тощо.

Список використаних джерел

1. *Гречан А. П.* Теоретико-методологічні основи розвитку підприємств легкої промисловості на інноваційних засадах : [монографія] / А. П. Гречан. – К., 2005. – 209 с.
2. *Економічний* енциклопедичний словник : у 2 т. Т. 1 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Істенко, С. І. Юрій ; за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. – 248 с.
3. *Захарін С. В.* Інвестиційне забезпечення інноваційно-технологічного розвитку промисловості : [монографія] / С. В. Захарін. – К. : КНУТД, 2011. – 344 с.
4. *Коваленко Л. О.* Фінансовий менеджмент : навчальний посібник / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – [3-тє вид., виправл. і доповн.]. – К. : Знання, 2008. – 483 с.
5. *Концептуальні основи статистичного моніторингу* / за ред. М. В. Пугачової. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2003. – 343 с.
6. *Маргасова В. Г.* Перспективи та проблеми розвитку підприємств легкої промисловості України та Чернігівського регіону в сучасних умовах / В. Г. Маргасова, К. Ю. Сіренко // Науковий вісник ЧДІЕУ. Серія 1. Економіка. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2012. – № 1 (13). – С. 99–106.
7. *Офіційний сайт* Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
8. *Статистична інформація* [Електронний ресурс] / Антимонопольний комітет України. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/>.
9. *Статистичний збірник* Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. *Статистичний збірник* Діяльність суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. *Статистичний збірник* Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. *Федулова Л. І.* Інноваційна політика : підручник / Л. І. Федулова, А. А. Мазаракі, Г. О. Андрощук. – К. : КНТЕУ, 2012. – 604 с.

УДК 658.727[632.913.1:635.9(492)]

І.В. Соломаха, канд. екон. наук

А.В. Жабинська, студент

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ АУКЦІОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ДИНАМІКУ ЕКСПОРТУ-ІМПОРТУ КВІТКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ НІДЕРЛАНДІВ

И.В. Соломаха, канд. экон. наук

А.В. Жабинская, студент

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ВЛИЯНИЕ АУКЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ДИНАМИКУ ЭКСПОРТА-ИМПОРТА ЦВЕТОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ НИДЕРЛАНДОВ

Iryna Solomakha, PhD in Economics

Alena Zhabynska, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

INFLUENCE OF THE AUCTION ACTIVITY ON THE DYNAMICS OF EXPORT- IMPORT OF FLOWER PRODUCTION OF THE NETHERLANDS

Проаналізовано структуру та динаміку експорту та імпорту квіткової продукції Нідерландів за 2010–2014 роки. Досліджено результати діяльності найбільшого аукціону з продажу квітів у світі, в місті Аалсmeer (Нідерланди), та його вплив на зовнішньоекономічну діяльність Нідерландів.

Ключеві слова: світовий експорт, квіткова індустрія Нідерландів, експорт-імпорт квіткової продукції, площа сільськогосподарських земель, аукціон квітів FloraHolland.

Проанализировано структуру и динамику экспорта-импорта цветочной продукции Нидерландов за 2010–2014 года. Исследованы результаты деятельности крупнейшего аукциона по продаже цветов в мире, в городе Аалсmeer (Нидерланды), и его влияние на внешнеэкономическую деятельность Нидерландов.

Ключевые слова: мировой экспорт, цветочная индустрия Нидерландов, экспорт-импорт цветочной продукции, площадь сельскохозяйственных земель, аукцион цветов FloraHolland.

This paper analyzes the structure and dynamics of export-import of flower production of the Netherlands for the year 2010–2014. We studied the results of the auction for the sale of the largest flowers in the world, in the city of Aalsmeer (Netherlands), and its influence on foreign economic activity of the Netherlands.

Key words: world exports, Netherlands flower industry, export and import of flower production, agricultural area, flower auction FloraHolland.

Постановка проблеми. Нідерландська квіткова індустрія – добре розвинена галузь, яка є прикладом успішної логістики ХХІ століття. Вже протягом чотирьох століть вона демонструє вершини майстерності в садівництві, а також у зовнішній біржовій торгівлі. Створивши нові стандарти квіткового бізнесу, починаючи від контролю свіжості та екологічного контролю якості, до садівничої науки, ефективності ланцюжків постачань, Нідерланди стали невід’ємною частиною нової світової квіткової індустрії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безпосередньо, квіткову індустрію Нідерландів досліджують такі вчені, як А. Gebhardt [1], August A. De Hertogh, Johan van Scheeren, Marcel Le Nard [2] та інші. Серед російських науковців аналізу економіки Нідерландів присвячені роботи І.В. Кірової [3], а дослідженню інноваційного сільського господарства Нідерландів – роботи К.П. Макарової [4]. Серед вітчизняних науковців подібні дослідження не спостерігаються.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нідерланди завжди славилися тим, що там отримували високі врожаї квіткової продукції, а також проводили селекцію нових високопродуктивних її видів. Проте з часом вона перетворилася у високорозвинену індустріальну державу, що входить до десятки найбільш благополучних країн. Оскільки Нідерланди посідають лідируючі місця у світовому квітковому бізнесі, стало необхідним дослідити динаміку, структуру та тенденції цього сектору економіки країни.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Мета статті. Головною метою статті є дослідження впливу аукціонної торгівлі на динаміку та тенденції розвитку експортно-імпоротної діяльності продукцією квітникарства Нідерландів.

Виклад основного матеріалу. Квітникарство займає все більші обсяги в міжнародній торгівлі. Економічна та фінансова криза, в основному в Північній Америці та Західній Європі, вплинула на світову торгівлю квітковою продукцією. Історично значне зростання у світовому експорті відбулося в 2008 році. В 2013 році світовий експорт квіткової продукції становив 20,6 млрд дол США на відміну від 2011 року (21,1 млрд дол США) і 2001 року (8,5 млрд дол США) (рис. 1).

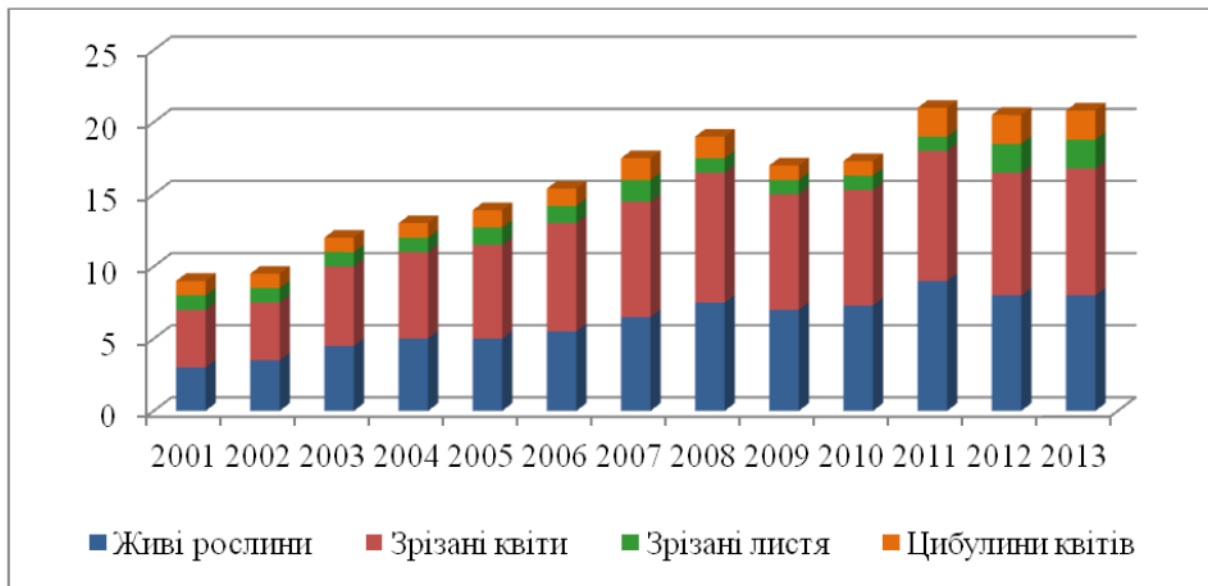

Рис. 1. Світовий експорт квіткової продукції за 2001–2013 роки, млрд дол США

Джерело [5].

Однією з головних структурних змін, що відбуваються нині у галузі квітникарства, є збільшення міжнародної конкуренції, зокрема, для зрізаних квітів. Завдяки поєднанню місцевого виробництва та ефективного імпорту квітів Нідерланди є домінуючим центральним ринком для глобальної торгівлі зрізаних квітів. Тим не менш, голландська частка у світовому експорті зрізаних квітів зменшується з 58 % у 2003 році до 52 % у 2013 році. Водночас, Кенія, Еквадор, Ефіопія, Колумбія і Малайзія збільшили свою частку в світовому експорті зрізаних квітів. Виробники в цих країнах можуть досягнути значних масштабів виробництва квітів належної якості за конкурентоспроможними цінами за рахунок сприятливих кліматичних умов вирощування та нових технологій.

Збільшення світового експорту зумовило і зміни в міжнародній конкуренції. Наприклад, у 2003 році Японія імпортувала 8 % своїх зрізаних квітів з Голландії. У 2013 році ця частка скоротилася до 2 %. У той же період Японія збільшила імпорт зрізаних квітів з Малайзії з 10 до 26 % та з Колумбії з 14 до 22 %. Росія збільшила імпорт з Еквадору та Кенії за рахунок зрізаних квітів з/або через Нідерланди. Сполучені Штати Америки збільшили імпорт зрізаних квітів з Колумбії з 55 % в 2003 році до 65 % в 2013 році (рис. 2).

В останнє десятиліття не спостерігається якихось чітких основних тенденцій в імпортних та експортних потоках на великих ринках, таких як Бразилія, Китай, Індія, Мексика і Туреччина. Тим не менш, спостерігається зростаючий внутрішній попит і збільшення виробництва квітів і рослин [5].

Нідерландський сектор економіки – садівництво, є безперечним лідером на міжнародному ринку квітів. Він формує серце міжнародної мережі для декоративного садівництва, квітникарства, цибулин і декоративних дерев, а також фруктів і овочів. Садів-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ництво здійснює значний внесок у процвітання країни через значні обсяги і належну якість продукції, а також за допомогою технологічних інновацій. Із приблизно 1800 нових сортів рослин, що надходять на європейський ринок з кожним роком, 65 % надходить з Нідерландів.

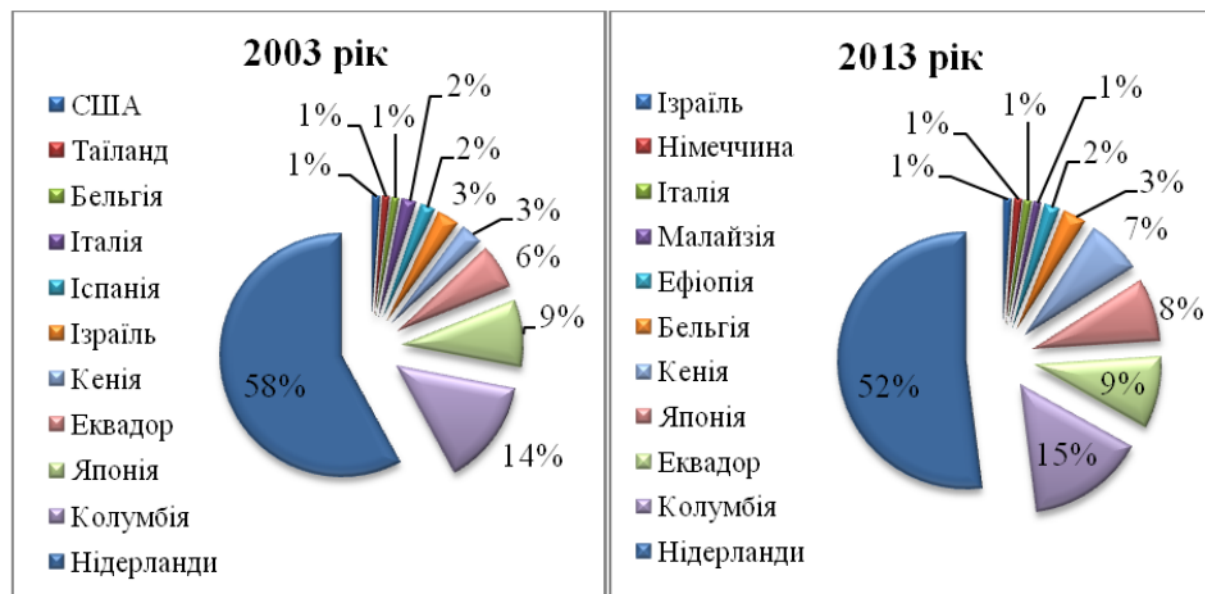

Рис. 2. Світовий експорт зрізаних квітів у 2003 і 2013 роках, %

Поява і стрімкий розвиток Нідерландського кластера квіткової індустрії – це приклад того, як країна, що має не зовсім придатну для вирощування рослин землю та кількість сонячних днів у році, досягла успіху у вирощуванні квітів. Три регіони брали участь в утворенні квіткового сектору в Нідерландах: північна і південна частини Амстердама, територія Роттердама і Гааги. Вони спеціалізувалися на вирощуванні овочів, дерев і квіткових цибулин.

Нідерланди мають світову репутацію за багатьма видами продукції аграрного сектору та міжнародної торгівлі. Варто відзначити, що щорічно вчені та фахівці передають на ринок близько 1800 нових сортів і гібридів, які відрізняються високою продуктивністю, високою якістю, стійкістю до несприятливих умов середовища.

Щоб зберегти свою конкурентоспроможність у галузі квіткової індустрії, Нідерланди встановили стандарти, які тепер офіційно прийняті в усьому світі. Були введені стандарти на розміри квіткових горщиків, стандарти екологічної сертифікації. Фактично вони зробили революцію в цій промисловості, створивши набір стандартів та кращих практик. Раніше квіти для зрізу вирощувалися в безпосередній близькості з місцем їх реалізації. Тепер їх можна доставляти з усіх кінців світу. Раніше вирощування квітів було сезонним бізнесом, а тепер – це цілорічна потужна індустрія.

Сьогодні Нідерланди посідають лідируюче місце на європейських ринках, надаючи 66 % імпорту декоративних квітів і рослин в Європу. Більше 90 % імпорту Німеччини, Франції, Данії, Фінляндії, Словаччини та країн Балтики надходить з цієї країни. Використання ефективної логістики надає імпортеру пропонувати товар за низькими цінами. Голландські експортери також обслуговують інші напрямки, такі як США, Японія, країни Середнього Сходу. Крім того, Нідерланди також домінують на ринку пакувальних матеріалів. Повторно упаковані екзотичні товари з країн Середнього Сходу, Південної Америки та Східної Африки становлять 30 % голландського експорту квіткової продукції. Незважаючи на віддалене місце розташування, інші країни використовують голландський досвід у логістиці [4; 6].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Відповідно до Міжнародної стандартної торговельної класифікації (Standard International Trade Classification) квіткова продукція належить до розділу 2, групи 292 «Неперероблена рослинна і тваринна продукція» (292.6 – Цибулини, бульби і кореневища квітів або листяних рослин; живі дерева та інші рослини; 292.7 – Зрізані квіти і рослини; 292,9 – Матеріали рослинного походження) [7]. За даними Центрального бюро статистики Нідерландів (Centraal Bureau voor de Statistiek), експорт групи 292 «Неперероблена рослинна і тваринна продукція» за чотири роки значно перевищує імпорт країни (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги експорту-імпорту групи 292 «Неперероблена рослинна і тваринна продукція» SITC, 1000 euro

Рік	Всього	Європейський Союз	Європа	Азія	Російська Федерація
Імпорт					
2010	1 858 583	836 100	853 074	208 604	511
2011	1 889 794	771 126	789 408	236 399	408
2012	2 124 524	882 879	904 139	284 298	347
2013	2 198 738	983 010	1 005 313	237 620	995
2014	2 291 761	1 041 925	1 065 229	233 564	1 405
січень-жовтень 2015	2 266 821	1 063 894	1 085 668	210 841	1 484
Експорт					
2010	8 871 896	7 131 676	7 986 376	307 724	309 484
2011	9 197 850	7 344 068	8 289 541	325 102	384 645
2012	9 447 412	7 356 096	8 446 327	368 492	469 299
2013	9 389 228	7 362 941	8 388 694	352 533	390 173
2014	9 656 528	7 633 107	8 542 642	413 614	302 936
січень-жовтень 2015	8 191 911	6 438 744	7 168 270	416 679	201 704

За даними статистичного відділу Організації Об'єднаних Націй (The United Nations Statistics Division), у Нідерландах найбільший обсяг експорту та імпорту серед квіткової продукції (за 2010–2014 роки) мають зрізані квіти свіжі (позиція № 5 на діаграмі), найменший обсяг експорту мають мохи та лишайники для декоративних цілей (позиція № 7 на діаграмі) (табл. 2, рис. 3). При цьому найменший імпорт серед квіткової продукції Нідерландів за аналогічний період мали рододендрони та азалії [8].

Таблиця 2

Обсяг експорту-імпорту квіткової продукції Нідерландів за 2010–2014 роки, 1000 USD

Назва	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
	2010 рік		2011 рік		2012 рік		2013 рік		2014 рік	
1. Цибулини, бульби, бульбоцибулини, кореневища сплячі	900925	51981	1075620	62207	1001608	54733	1036465	51146	1138911	55380
2. Цибулини, бульби, бульбоцибулини, кореневища у зростанні	225941	27304	360176	38600	371688	41260	399400	43203	436098	52387
3. Рододендрони та азалії	13176	856	18531	1646	16469	2198	20464	1582	16832	2228
4. Рози	55996	3635	69595	5824	67851	8066	72716	8399	68643	8470
5. Зрізані квітки та пуп'янки на букети свіжі	3525905	627858	4735608	741777	4317693	725155	4343235	823546	4399651	985791
6. Зрізані квітки та пуп'янки на букети сушені	166389	6265	237311	8721	284383	10283	297066	11419	272363	6819
7. Мохи та лишайники для декоративних цілей	3997	4840	7073	4029	–	–	–	–	–	–
8. Листя, гілки для букетів свіжі	182710	172819	256002	194924	281393	176075	249506	230286	244067	233939
9. Листя, гілки для букетів інші	32507	21012	41072	29233	40429	56570	45237	52550	45342	50184

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

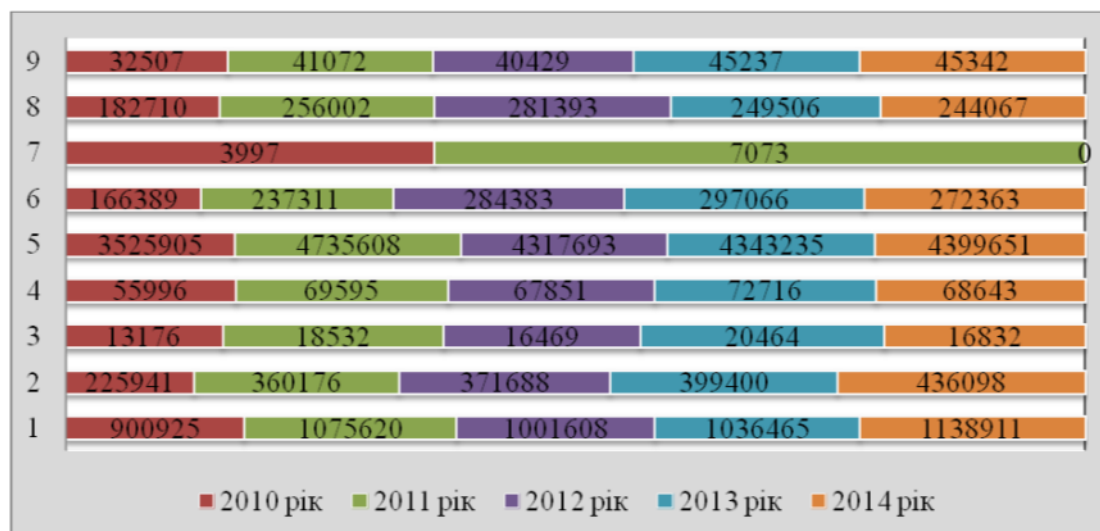

Рис. 3. Обсяг експорту квіткової продукції Нідерландів за 2010–2014 роки, 1000 USD

Площа сільськогосподарських орних земель Нідерландів у 2014 році зменшилася в порівнянні з 2010 роком. Зменшення відбулося за рахунок скорочення площі під садівництво закритого ґрунту на 8 192 974 ар. Проте площа сільськогосподарської землі, зайнятої під садівництво відкритого ґрунту, за 5 років збільшилася на 2 848 ар (табл. 3).

Таблиця 3

Площа сільськогосподарських земель Нідерландів (*Area of agricultural land*), ар

Сільськогосподарські землі	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Всього в користуванні:	201 859 594	200 927 858	199 148 341	200 887 447	200 090 195
Всього орних земель:	54 207 080	53 504 248	52 080 287	53 241 217	51 727 912
Садівництво відкритого ґрунту, ар					
Всього:	8 707 297	8 855 224	8 642 095	8 635 971	8 710 145
Цибулини квітів	2 334 701	2 412 642	2 348 803	2 329 139	2 358 954
Культури квітникарства	288 270	292 841	290 962	290 482	270 527
Розплідники і багаторічні рослини	1 691 156	1 718 421	1 700 160	1 701 593	1 706 750
Садівництво закритого ґрунту, м ²					
Всього:	103 074 941	102 491 890	99 616 624	98 174 658	94 881 967
Культури квітникарства	47 743 661	47 051 040	45 546 630	43 961 038	41 382 814
Розплідники і багаторічні рослини	4 914 984	4 947 233	4 858 306	4 828 211	4 695 044

Що стосується тенденцій вирощування цибулевих квітів, за останні п'ять років обсяги вирощування тюльпанів зросли на 21,7 % (табл. 4), а обсяги вирощування нарцисів і гіацинтів навпаки зменшилися, відповідно на 10,6 і 1,9 % [6].

Таблиця 4

Обсяги вирощування цибулевих квітів у Нідерландах

Цибулеві квіти	2010	2011	2012	2013	2014	2014 до 2010, %
Гіацинти, 1000 од.	88 436	79 815	79 353	76 506	86 722	98,1
Нарциси, 1000 кг	3 067	2 852	3 060	3 127	2 742	89,4
Тюльпани, 1000 од.	1 386 297	1 440 459	1 469 816	1 570 080	1 686 837	121,7
Інше, 1000 кг	–	–	1 445	1 519	1 180	–

Ефективність зовнішньоекономічної діяльності Нідерландів пояснюється, перш за все, раціональною аукціонною діяльністю. Успішність квіткових аукціонів у Нідерландах є результатом організації їх логістики: одноденна продукція, що продається на аукціоні, повинна якомога швидше бути доставлена до місця її реалізації, використовуючи

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

при цьому, відповідно до вимог замовника, транспортні засоби. Стандартизація пакувального матеріалу стала ключовим моментом у цьому питанні (вже в 2002 році 90 % транспортного впакування мали уніфікований дизайн).

Найбільший аукціон квітів у світі Bloemenveiling розташований у містечку Aalsmeer, неподалік від Амстердама (Нідерланди). У 2008 році аукціон приєднався до компанії Flora Holland, яка існує більше 100 років і є лідером на міжнародному ринку у галузі квітництва.

Flora Holland (Koninklijke Coöperatieve Bloemenveiling FloraHolland) – це об'єднання, до якого входять 5000 компаній-виробників з Нідерландів та інших країн. Нині компанія Flora Holland контролює понад 90 % ринку зрізаних квітів Голландії. Фірма веде свій бізнес як у Голландії, так і за кордоном. При цьому компанія має 5 аукціонних центрів:

- у містах Аалсмеєр (Aalsmeer), Нальдвійк (Naaldwijk) і Рійнсбург (Rijnsburg) розташовані експортні квіткові аукціони;
- а в містах Блейсвійк (Bleiswijk) і Елде (Eelde) знаходяться регіональні квіткові аукціони.

Штаб-квартира компанії Flora Holland знаходиться в місті Аалсмеєр. Тут розташовано найбільший у світі аукціон квітів Bloemenveiling Aalsmeer. Одноповерхова будівля аукціону має площу 990 тис. м² і посідає 4-е місце у списку найбільших за площею будівель світу. Так, найбільший аукціон квітів в Аалсмеєрі, станом на 2014 рік, має три аукціонні зали, загальною площею 1 287,8 тис. м², при цьому для зберігання квіткової продукції зайнято 51,8 тис. м² (табл. 5).

Таблиця 5

Аукціонні центри компанії Flora Holland

Показники	Aalsmeer	Naaldwijk	Rijnsburg	Bleiswijk	Eelde
Кількість годинників	14	14	7	0	3
Аукціонні зали	3	3	1	0	1
Площа аукціонних зал, тис. м ²	1 287,8	736,0	400,0	123,0	47,0
Площа для зберігання товару, тис. м ²	51,8	40,4	35,9	3,8	3,4

Річний товарообіг Flora Holland за 2014 рік збільшився на 1,2 % у порівнянні з 2013 роком і становить 4,4 млн євро, при цьому товарообіг зрізаних квітів становить 2,5 млн євро, що дорівнює 56,5 % від загального товарообігу (табл. 6).

Таблиця 6

Деякі економічні показники діяльності компанії Flora Holland

Економічні показники, млн євро	2014 рік	2013 рік	Відхилення, %
Річний товарообіг:	4,401	4,350	+1,2
у тому числі:			
зрізані квіти	2,486	2,468	+0,7
кімнатні рослини	1,564	1,525	+2,6
садові рослини	351	357	-1,7
Товарообіг за день:	8,8	9,2	-4,0
Продано через:			
аукціонні години	2,151	2,241	-4,0
посередництво	2,250	2,109	+6,7
Товарообіг за місцем продажу:			
Aalsmeer	1,077	1,118	-3,7
Naaldwijk	704	718	-1,9
Rijnsburg	327	336	-2,7
Bleiswijk	19	45	-57,8
Eelde	24	24	0,0

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Незважаючи на зростання річного товарообігу Flora Holland за 2014 р., продаж зрізаних квітів (голландська продукція) за кількістю проданої квіткової продукції за 2014 рік зменшився на 117,124 млн стебел, при цьому продаж імпортованої продукції також зменшився на 94,028 млн стебел, що пояснюється зтяжною світовою економічною кризою. Що ж до продажу компанією садових рослин, то кількість проданої продукції в 2014 році зменшилися (як власної продукції, так і імпортованої) (табл. 7), проте темпи зменшення значно нижчі.

Таблиця 7

Обсяг продажу зрізаних квітів та садових рослин компанією Flora Holland за 2013–2014 роки, млн од.

Аукціонні центри, міста	Продаж зрізаних квітів		Продаж садових рослин	
	2014 рік	2013 рік	2014 рік	2013 рік
	голландська продукція		голландська продукція	
Aalsmeer	2,120	2,180	162	174
Naaldwijk	1,441	1,505	110	117
Rijnsburg	1,002	1,002	11	11
Bleiswijk	–	111	–	14
Eelde	57	63	6	7
Всього:	61,563	178,687	289	323
	імпортована продукція		імпортована продукція	
Aalsmeer	1,198	1,226	12	14
Naaldwijk	579	598	7	9
Rijnsburg	457	460	–	–
Bleiswijk	–	62	–	1
Eelde	48	58	–	–
Всього:	1085,198	1179,226	19	24

Серед аукціонних центрів компанії найбільший товарообіг має центр у місті Аалсмеєр, маючи показники річного товарообігу за 2014 рік в 1,0 млн євро. При цьому кількість активних постачальників становить 12 168 осіб, активних трейдерів – 533 чоловік (табл. 8).

Таблиця 8

Кількість активних постачальників продукції та трейдерів аукціону

Аукціонні центри, міста	Кількість активних постачальників, чол.		Кількість активних трейдерів, чол.	
	2014 рік	2013 рік	2014 рік	2013 рік
Aalsmeer	4 256	4 617	533	734
Naaldwijk	3 689	3 989	596	654
Rijnsburg	2 935	3 066	409	410
Bleiswijk	–	2 282	–	523
Eelde	1 288	1 284	293	286
Всього:	12 168	15 238	1831	2607

Flora Holland експортує квіти в 140 країн світу. Найбільш важливими напрямками експорту квітів для компанії є Німеччина, Великобританія, Франція, Бельгія, Італія, Україна, Росія. Квіти з цього аукціону надходять навіть у такі далекі від Голландії країни, як Японія, Австралія, Сінгапур. При цьому найбільший обсяг імпорту надходить з Кенії, Ефіопії, Ізраїлю (табл. 9).

Таблиця 9

Найбільші країни-імпортери квіткової продукції компанії Flora Holland, млн євро

Країна-імпортер	Товарообіг за 2014 р.	Товарообіг за 2013 р.	Відхилення, %
1	2	3	4
Кенія	315	317	-0,6
Ефіопія	178	180	-1,1
Ізраїль	60	70	-14,3
Бельгія	37	39	-5,1

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл. 9

1	2	3	4
Німеччина	33	31	+6,5
Зімбабве	28	24	+16,7
Данія	17	19	-10,5
Іспанія	17	17	0,0
Італія	13	16	-18,8
Еквадор	11	12	-8,3
Інші країни	40	41	-2,4
Всього:	749	766	-2,2

Кожен вид або сорт рослин вирощується в окремій теплиці. Режим освітлення і температури, вологість повітря та полив автоматично підтримують на оптимальному для рослин рівні. Регулярно рослини підживлюють й обробляють отрутохімікатами від шкідників і хвороб, що дозволяє отримати високоякісний матеріал точно до моменту продажу. Далі рослинам надають товарного вигляду, листя миють, за необхідності, рослини пересаджують у пластмасові горшечки, замінюють ґрунтову суміш на більш легку і вологоємну, підбирають необхідне пакування і відсилають на аукціон.

Якщо рослини прийняті на аукціон, то виробник автоматично отримує мінімальну ціну на товар незалежно від того, чи вдасться його продати чи ні. Товар, який прибуває в Аалсмеєр, оглядається фахівцями і розміщується в холодильних камерах. За кілька годин до початку торгів надходження квітів на аукціон зупиняється. Партії рослин, доставлені пізніше зазначеного часу, ставлять у чергу і розпродають наступного дня.

Аукціон проводиться з 7 до 9 годин ранку за допомогою так званих аукціонних годинників, які показують не час, а поточну ціну лота. Основний принцип торгівлі – падіння ціни. Торги тривають не більше хвилини – стільки часу потрібно стрільці (точніше точки на електронному циферблаті), щоб пройти шлях від максимальної ставки до мінімально допустимої. Покупцем товару стає той, хто першим натисне кнопку, яка зупиняє зміну ціни на табло. Після цього висвітлюється номер, під яким цей покупець зареєстрований в організаторів аукціону. Він і вважається покупцем цього лота. Такий спосіб проведення аукціону значно прискорює темп аукціонного торгу і дає можливість продавати до 600 лотів за годину. Якщо покупець пред'явив претензії на погану якість рослин, то цьому виробникові забороняють поставляти товар на голландські аукціони.

Купівля фіксується й оформляється комп'ютером за 10–15 хвилин – від натискання кнопки до видачі рахунку. Якщо ціна впала до мінімуму і ніхто не встиг придбати партію рослин або не захотів, то її негайно знищують. У кінці аукціону навіть великі фірми не гордують скуповувати задешево нереалізований товар. Він нижчий якістю, але придатний для продажу за низькими цінами. Як тільки крихкий квітковий товар закуплений, його пакують (за необхідності квіти можуть зібрати і в букети, а також додатково охолоджують до температури від +2 до +4 градуси, яка підтримується на всіх етапах шляху до покупця) і у спеціальних контейнерах літаком або автотранспортом розсилають по всьому світу.

З 1997 року трейдери отримали змогу купувати квіти на аукціонах Flora Holland через Інтернет. Для цього фірма Flora Holland встановила систему I-КОА або просто КОА. За даними на початок 2010 року компанія Flora Holland встановила 1600 дистанційних під'єднань за системою КОА, більша частина яких – 1200 – розташовані в Голландії, а 400 – за її межами. Нині близько 45 % квітів, що продаються щодня на найбільших експортних аукціонах, продаються дистанційно [7].

Головним пріоритетом зовнішньоекономічної діяльності Голландії є співпраця з країнами Європейського Союзу. У зв'язку з цим основна політика уряду спрямована на

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

поліпшення торгового клімату та створення умов для подальшого розвитку співробітництва.

У 2014 році Нідерланди не тільки зберегли за собою статус одного із ключових партнерів України серед держав-членів ЄС у торговельній сфері, але й поліпшили свої позиції. Нідерланди піднялись з 6-го у 2013 році на 5-е місце серед держав-членів ЄС за обсягами товарообороту України з часткою 5 %, станом на листопад 2014 р. (4,5 % у 2013 р.), а також з 7-го на 4-е місце за обсягами торгівлі послугами з часткою 6,6 %, станом на вересень 2014 р. (3,9 % у 2013 р.).

Група «живі дерева та інші рослини» у 2014 р. становила 4,7 % товарної структури імпорту в Україну з Королівства Нідерланди.

Список використаних джерел

1. *Gebhardt A.* Holland flowering: how the Dutch flower industry conquered the world. – Amsterdam University Press, 2014.
2. *August A.* De Hertogh, Johan van Scheepen, Marcel Le Nard Globalization of the Flower Bulb Industry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=K0LNBQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=+flower+industry+Dutch&ots=kwOfrkW3m&sig=9MwHU7XN19Cy5BuJWY1lqJ1YOxI&redir_esc=y#v=nepage&q=flower%20industry%20Dutch&f=false.
3. *Кирова И. В.* Нидерланды в мировой экономике [Электронный ресурс] / И. В. Кирова. – Режим доступа : http://modern-j.ru/domains_data/files/2/Kirova-1.%20Razdel%20Mezhd.%20ekon.%20otnosh..pdf.
4. *Макарова Е. П.* Управление развитием постинтенсивного инновационного сельского хозяйства в Нидерландах [Электронный ресурс] / Е. П. Макарова. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-razvitiem-postintensivnogo-innovatsionnogo-selskogo-hozyaystva-v-niderlandah>.
5. *World Floriculture Map 2015* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.rabobank.com/en/images/World_Floriculture_Map_2015_vanRijswick_Jan2015.pdf.
6. *Иванова В. Н.* Европейский опыт реализации кластерной политики [Электронный ресурс] / В. Н. Иванова, В. В. Тарасенко, Р. Р. Хафизов. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/evropeyskiy-opyt-realizatsii-klasterno-politiki>.
7. *Standard International Trade Classification* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=14>.
8. *The United Nations Statistics Division* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://data.un.org/Data.aspx?q=flower&d=ComTrade&f=_11Code%3a7.
9. *Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cbs.nl>.
10. *Офіційний сайт аукціону квітів в Аалсмеєрі* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.floraholland.com>.

УДК 332.1:338.49

Н.В. Серьогіна, ст. викладач

Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса, Україна

СИСТЕМА ЗАХОДІВ РОЗВИТКУ ДОРОЖНЬОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ**Н.В. Серьогіна**, ст. преподаватель

Одесская государственная академия строительства и архитектуры, г. Одесса, Украина

СИСТЕМА МЕРОПРИЯТИЙ РАЗВИТИЯ ДОРОЖНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ РЕГИОНУ**Nataliia Serohina**, senior lecturer

Odessa State Academy of Architecture and Building, Odessa, Ukraine

THE SYSTEM OF MEASURES OF DEVELOPMENT OF THE ROAD INFRASTRUCTURE AT THE REGION

Розглянуто стан автодорожньої інфраструктури України. Транспортна інфраструктура істотно впливає на економічний розвиток країни та її регіонів. Вона є важливою складовою процесів виробництва, яка бере участь у формуванні кінцевої вартості продукції, та джерелом надходжень до бюджету від транзитних перевезень. Неналежний контроль та управління автодорожньою інфраструктурою призвели до значного погіршення її транспортно-експлуатаційних рівнів. Було проаналізовано основні показники, що характеризують стан дорожньої галузі, в порівнянні з деякими європейськими країнами, а саме: протяжність автодоріг, їх щільність, індекс якості, питома вага доріг з твердим покриттям. Виявлено, що погіршення стану автодоріг та їх неналежний розвиток призвели до зниження кількості транзитних, вантажних та пасажирських перевезень. Зроблено припущення щодо причин такого зниження, а також чинників, що на них вплинули. Висвітлено напрями вирішення вказаних проблем.

Ключові слова: автодорожня інфраструктура, перевезення, щільність автодоріг, фінансування, технічний стан, протяжність доріг.

Рассмотрено состояние автодорожной инфраструктуры Украины. Транспортная структура существенно влияет на экономическое развитие страны и её регионов. Она является важной составляющей процессов производства, которая принимает участие в формировании конечной стоимости продукции, и источником поступлений в бюджет от транзитных перевозок. Несоответствующий контроль и управление автодорожной инфраструктурой привели к значительному ухудшению её транспортно-эксплуатационного уровня. Были проанализированы основные показатели, характеризующие состояние дорожной отрасли в сравнении с некоторыми европейскими странами, а именно: протяжённость автодорог, их плотность, индекс качества, удельный вес дорог с твёрдым покрытием. Выявлено, что ухудшение состояния автодорог и их недостаточное развитие привели к снижению количества транзитных, грузовых и пассажирских перевозок. Сделаны предположения о причинах такого снижения, а также факторах, повлиявших на них. Освещены направления решения указанных проблем.

Ключевые слова: автодорожная инфраструктура, перевозки, плотность автодорог, финансирование, техническое состояние, протяжённость дорог.

The article discusses the condition of the road infrastructure in Ukraine. Transport structure significantly affects the economic development of the country and its regions. It is an important component of production processes, which is involved in the formation of the final cost of production, and a source of revenue from the transit traffic. Inadequate control and management of road infrastructure have led to a significant deterioration of its transport and operating level. It was considered the main indicators characterizing the state of the road sector in comparison with some European countries, namely, length of roads, the density, the quality index, the proportion of paved roads. It was revealed that the deterioration of roads and lack of development have led to a decrease in the number of transit, freight and passenger transport. Assumptions are made about the reasons for this decline, and the factors affecting them. The directions of solutions to these problems.

Key words: road infrastructure, transportation, road density, financing, technical condition, length of road.

Постановка проблеми. Останні події призвели до деякої нестабільності економіки України, але ще до них у транспортній галузі можна було спостерігати неналежний її розвиток і зниження якості перевезень, що відображалось на розвитку економіки регіонів. Це, у свою чергу, викликає певні проблеми у сфері виробництва і підприємництва, оскільки вартість та якість перевезень впливає на кінцеву ціну продукції. Прогнози за сучасних умов розвитку автодорожньої інфраструктури негативні, якщо у найближчий час не будуть розроблені заходи щодо її поліпшення. Але на це потрібен час, високий рівень фінансування та вдосконалення управління транспортною галуззю.

Пошук вирішення проблем транспортної галузі потребує ретельного аналізу причин недостатнього її розвитку, невідповідності європейським вимогам та низької щільності автодоріг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми стану дорожнього господарства та розвитку транспортної інфраструктури України розглядалися у статтях таких учених,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

як В.Г. Шинкаренко, В.В. Бондар, Л.О. Бакаєв, І.А. Дмитрієв, Л.Г. Зайончик, Є.М. Сич, М.М. Бурмака, Т.В. Блудова, А.О. Безуглий, Є. Пашенко, В.П. Ільчук та інші [1; 2].

Незважаючи на достатню кількість публікацій щодо стану транспортної галузі України в цілому та окремо автодорожньої інфраструктури, залишаються деякі питання, які залежать від умов, що існують на певні періоди, потреб населення та виробників, економічних умов країни й розвитку зовнішньоторгових зв'язків.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Розвиток та вдосконалення стану автодорожньої інфраструктури України нині є сумнівними. Транспортно-експлуатаційні показники автодоріг не сприяють активізації використання їх як вітчизняними, так і міжнародними перевізниками.

Визначення та пошук вирішення проблем, які безпосередньо пов'язані з дорожнім господарством, є пріоритетним питанням, оскільки від цього залежить інтенсивність користування автошляхами, розвиток виробництва та підприємництва регіонів, що безпосередньо впливає на рівень економіки регіонів та країни в цілому.

Мета статті. Головна мета цієї роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу автодорожньої інфраструктури України виділити основні проблеми скорочення транспортних та пасажирських перевезень, розглянути причини їх виникнення та виявити напрями, розроблення заходів щодо яких дозволить покращити показники стосовно всіх видів перевезень.

Виклад основного матеріалу. Автодорожня інфраструктура є однією з частин транспортної системи, яка суттєво впливає на соціально-економічний стан економіки регіонів та країни загалом. Для сталого його розвитку необхідно забезпечити поліпшення мережі автодоріг та їх транспортно-експлуатаційного стану. Мережа автомобільних доріг – одна зі складових єдиної транспортної системи України, що задовольняє потреби суспільства в пасажирських та вантажних перевезеннях автомобільним транспортом [1]. Для визначення перспектив розвитку необхідно провести аналіз автодорожньої інфраструктури та причин її невідповідності рівню європейських автошляхів.

Угода про асоціацію з ЄС передбачає появу нових міжнародних торгових зв'язків, що тягне за собою необхідність забезпечення певних обсягів перевезень як внутрішніх, так і транзитних, для чого слід прагнути до інтеграції транспортної системи України в європейську транспортну систему. Відповідно, слід підняти рівень якості автодоріг до такого, який існує в Європі. Це є досить проблемним питанням, оскільки згідно з даними Світового економічного форуму індекс якості автомобільних доріг України доволі низький. У 2012–2013 роках середньозважений індекс якості становив 2,1 бали, в результаті чого Україна посіла 144-е місце із 148. При цьому індекс якості у Франції становить 6,3 (6-е місце), у Німеччині – 6,2 (10-е місце), а у Польщі – 4 (84-е місце) [3]. У 2014–2015 роках цей показник для України незначно поліпшився і досяг 2,2 бали, що підняло її до 139-го місця із 144, але в інших перелічених країн цей показник дещо знизився: для Франції він становив 6,2 (4-е місце), для Німеччини – 5,9 (13-е місце) та для Польщі 3,5 (89-е місце) [4]. Таким чином, незважаючи на тенденцію до поліпшення, Україна значно відстає від європейських країн.

Необхідно здійснити аналіз поточного стану мережі автошляхів у порівнянні з європейськими автомагістралями. Протяжність автомобільних доріг загального користування в Україні становить 169,5 тис. км. Питома вага автомобільних доріг з твердим покриттям у загальній довжині – 97,8 %. Протягом попередніх трьох років вона дорівнювала 97,9 % [5]. Протяжність автошляхів Німеччини становить 644,48 тис. км, Франції – 1028,446 тис. км, Польщі – 423,997 тис. км. Питома вага автодоріг з твердим покриттям, відповідно, у Німеччині – 100 %, Франції – 100 %, Польщі – 69 %. Але для того, щоб порівняти вітчизняні автошляхи з європейськими, цих показників замало, тому слід проаналізувати склад доріг за категоріями.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У загальній протяжності автошляхів України дороги першої категорії, які повинні бути платними, становлять лише 0,12 %, другої категорії – 8 %, третьої категорії – 17 %. Найбільша частка в мережі автомобільних доріг належить дорогам четвертої категорії – 63 % [6]. У Німеччині автомагістралі, які відповідають дорогам першої категорії, становлять близько 2 %, у Франції – близько 1 %, у Польщі – 0,37 %. Але якщо порівнювати протяжність автомагістралей, то Україна суттєво відстає навіть від Польщі, в якій протяжність автомагістралей дорівнює 1553 км, а в Україні лише 199 км.

Щільність автомобільних доріг загального користування України – 0,277 км на км² території. Для порівняння, за період з 2010 року до 2013 року включно щільність становила 0,275 км/км². У розвинених країнах світу показник щільності становить у середньому 0,5 км/км², але у Західній Європі він досяг 1,6 км/км², а саме: у Німеччині – 2,0 км/км², Франції – 1,46 км/км², Польщі – 1,15 км/км².

Більшість доріг у країні було побудовано ще за радянських часів та строк експлуатації цих доріг уже значно вичерпаний. З урахуванням майже відсутності якісного та своєчасного ремонту у сфері дорожнього господарства при суттєвому підвищенні інтенсивності руху за останні більш ніж 20 років стан дорожнього покриття різко погіршився, що стало причиною виникнення таких проблем, як:

- зниження транзитних перевезень транспортними коридорами України;
- погіршення якості та зниження кількості пасажирських та вантажних перевезень.

Зміни, які відбувалися у сфері перевезення вантажів та відправлення (перевезення) пасажирів за останні п'ять років, наведені у таблиці [5].

Таблиця

Динаміка змін у сфері перевезення вантажів та пасажирів за 2010–2014 рр.

Тип послуги	2010	2011	2012	2013	2014
Перевезення вантажів ¹ , млн т	1139	1227	1235	1236	1131
Індекси обсягу перевезення, % до попереднього періоду	109	107	101	100	92
Питома вага автотранспорту в перевезенні вантажів, %	66	66	68	69	70
Вантажооборот ¹ , млрд т км	52,8	56,3	56,4	57,4	56,0
Відправлення (перевезення) пасажирів (автобуси) ² , млн пас.	3558	3452	3321	3197	2913
Індекси обсягу відправлення (перевезення) пасажирів ² , % до попереднього періоду	93	97	96	97	91
Пасажирооборот (автобуси) ² , млрд пас. км	49,4	48,6	47,7	46,1	42,6

Примітки: ¹ з урахуванням перевезень, виконаних для власних потреб, та комерційних вантажних перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями;

² з урахуванням обсягів автомобільних пасажирських перевезень (автобусами), виконаних підприємцями малого бізнесу – фізичними та юридичними особами.

За даними табл. можна зазначити, що протягом п'яти років обсяги перевезення вантажів поступово зростали, але у 2014 році вони становили 99,3 % від обсягу 2010 року – скорочення відносно 2013 року дорівнює 8 %. Автотранспорт переважає серед перевізників та якщо у 2010 році його питома вага дорівнювала 66 %, то у 2014 році вона збільшилась до 70 %, але таке підвищення можна пояснити зменшенням обсягів перевезень для всіх видів транспорту. Динаміка зміни вантажообороту демонструвала збільшення до 2014 року з 52,8 до 57,4 млрд т км, але у 2014 році він зменшився до 56 млрд т км, отже, зниження становило 2,5 %. Таким чином, кількість вантажів, що перевозяться, на один кілометр знизилася тільки в останньому році та, якщо така зміна не стане постійною динамікою, то перевезення вантажів може стати більш активним. Що стосується відправлення пасажирів, то у цій сфері спостерігається постійне скорочення обсягів протягом усього аналізованого періоду, яке на 2014 рік становило 18,1 %. Розглядаючи індекси обсягів відправлення, можна зробити висновок, що за розглянуті роки це зниження мало досить однакові розміри щорічно – близько 3–4 %. Але у 2014 році воно вже досягло 9 %,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

що є доволі значним показником. Також постійно знижується пасажирооборот – з 49,4 до 42,6 млрд пас. км. Таким чином, зниження становить майже 14%. Перелічені зміни демонструють, що кількість пасажирів, які користуються не громадським, а приватним транспортом, поступово зростає, незважаючи на підвищення вартості палива, а також, що деяка частина пасажирів стала рідше пересуватися за межами своїх населених пунктів.

Оскільки дані табл. підтвердили зниження як вантажоперевезень, так і пасажироперевезень, то слід розглянути можливі причини такого погіршення, а також проаналізувати чинники, в результаті впливу яких відбулися негативні зміни.

Причини та чинники, що вплинули на появу вказаних причин, відображені на рисунку.

Рис. Взаємозв'язок проблем автодорожньої інфраструктури з причинами та чинниками, що вплинули на них

Низькі транспортно-експлуатаційні показники доріг зумовлюють зниження експлуатаційних швидкостей транспортних засобів, підвищення витрат паливо-мастильних матеріалів та збільшення частки транспортної складової у собівартості продукції. Собівартість перевезень у 1,5 рази, а витрати пального на 30% перевищують аналогічні показники у розвинутих зарубіжних країнах. Усе це разом з недостатнім розвитком інфраструктури не приваблює іноземних перевізників, і тому транзитні перевезення дорогами України майже не збільшуються [2]. Причини, що вплинули на зниження транзитних перевезень, – це незадовільний технічний стан дорожнього покриття, низький рівень безпеки дорожнього руху, недостатність пунктів сервісу та загалом невідповідність стандартам Європейського Союзу. Транзитний потенціал держави не використовується повною мірою: вантажопотік між Європою та Росією через Білорусь у 5 разів вищий, ніж через Україну [7].

Незадовільний технічний стан покриття є наслідком підвищення інтенсивності руху, яке супроводжувалось неякісним та нерегулярним ремонтом доріг, що виконувався в обсягах, невідповідних до науково обґрунтованих. Крім того, майже не виконувалось

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

будівництво нових доріг, особливо з якістю, необхідною для збільшення інтенсивності руху та проїзду транспорту підвищеної вантажопідйомності, в результаті чого практично не підвищилась щільність доріг.

Рівень безпеки руху характеризується кількістю дорожньо-транспортних пригод, яка в Україні є досить великою. Основними причинами ДТП, що виникають через дорожні умови, є: конструктивні дефекти дороги; слизьке та нерівне покриття; відсутність огорожі, розмітки проїзної частини, тротуарів, пішохідних доріжок; недостатня ширина і незадовільний стан узбіч; відсутність знаків у необхідних місцях; неналежне утримання доріг, у тому числі в зимовий період; недостатнє освітлення; загородження проїжджої частини внаслідок відсутності кишень для зупинок; звуження проїзної частини дорожніми машинами й будівельними матеріалами та інше [1]. Через незадовільний стан доріг та невідповідність дорожніх умов відбувається до 30 % ДТП, що є високим показником.

Неякісний та несвоєчасний ремонт доріг, відсутність будівництва нових доріг та низька їх щільність – чинники, які зумовлюють невідповідність вітчизняних доріг стандартам Європейського Союзу.

Ще одним чинником, що має негативний вплив, є недостатня кількість пунктів дорожнього сервісу вздовж автомобільних шляхів – нині серед таких об'єктів переважають автозаправні станції та невеликі пункти харчування (кафе та бари). Але цього недостатньо для повноцінного сервісу, що має бути під час обслуговування автодоріг. Відчувається нестача станцій технічного обслуговування, пунктів медичної допомоги, майданчиків для відпочинку та стоянки транспортних засобів тощо. Переважно такі об'єкти концентруються близько до населених пунктів або транспортних розв'язок, які відрізняє висока інтенсивність руху. Це є природним процесом, оскільки приватні власники таких об'єктів, перш за все, повинні мати комерційну зацікавленість, яка безпосередньо залежить від інтенсивності руху дорогою. Утримання подібних об'єктів державної власності на сьогодні неможливо у зв'язку з недостатністю бюджетних коштів.

На вантажні перевезення по Україні впливають ті ж фактори, що і на транзитні перевезення. Тому обсяги внутрішніх перевезень також знижуються, що призводить до погіршення стану економіки регіонів, оскільки як виробництво, так і підприємництво мають необхідність у постійному транспортуванні матеріалів, сировини та готової продукції між різними населеними пунктами країни та за її межами. Отже, неякісна автодорожня інфраструктура призводить до створення несприятливих умов для розвитку виробництва та підприємництва.

Щодо пасажирських перевезень, то якість обслуговування населення досить низька, особливо на дорогах місцевого значення. Крім перелічених вище причин, що також впливають на якість пасажирських перевезень, є ще одна – відсутність твердого покриття в деяких населених пунктах у сільській місцевості. Близько 97 сільських населених пунктів не мають під'їздів з твердим покриттям, а 1087 населених пунктів не охоплені регулярним автобусним сполученням [8]. Усе це призводить до занепаду сільських населених пунктів та відтоку з них населення, внаслідок чого може постраждати сільське господарство цього району. Це відбувається через брак державних коштів на будівництво та ремонт доріг місцевого значення, особливо у сільській місцевості.

Для того, щоб зробити Україну привабливою для іноземних перевізників та покращити якість руху по мережі автомобільних доріг вітчизняних користувачів, необхідно створити правові, економічні, технічні, організаційно-технологічні, екологічні умови, максимально наближені до європейських [1], а також ліквідувати причини зниження всіх видів перевезень та нейтралізувати негативний вплив наведених вище чинників.

З цією метою слід відзначити необхідність розроблення заходів за такими напрямками:

- технічне вдосконалення та переоснащення автодорожньої інфраструктури;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- впровадження нових систем управління дорожніми потоками;
- реформування системи управління дорожнім господарством;
- удосконалення контролю за доцільністю та раціональністю витрати коштів;
- пошук додаткових джерел фінансування.

Розроблення заходів за вказаними напрямками потребує певного часу, але поступові зміни почнуть давати результати вже через короткий термін. Хоча основною проблемою є нестача фінансування на будівництво та якісний ремонт доріг, і це питання найбільш складне, але навіть під час отримання необхідних сум, використання цих коштів може бути неефективним. Це доводить необхідність пошуку комплексного рішення щодо вказаних проблем.

Висновки і пропозиції. Механізм управління автодорожньою інфраструктурою потребує вдосконалення, яке надасть можливість уникнути прийняття необґрунтованих управлінських рішень, виправити недоліки у подальшому плануванні будівельних та ремонтних робіт, раціонально розподіляти кошти на них, а залучення відповідних спеціалістів дозволить запобігти виконання робіт за завищеною вартістю, що приведе до певної економії коштів. Тому розроблення заходів, які будуть спрямовані на вдосконалення механізму управління, має бути першочерговим завданням.

У разі успішного вирішення вказаних проблем вдасться ліквідувати причини скорочення всіх видів перевезень, внаслідок чого з'явиться змога розвивати виробничий та підприємницький потенціал регіонів. Таким чином, урахування всього вищезазначеного підтверджує висновки про те, що зневаження належним фінансуванням автодорожньої інфраструктури є помилковою стратегією, яка в результаті призведе до погіршення стану економіки як самого регіону, так і країни у цілому.

Список використаних джерел

1. *Дмитрієв І. А.* Сучасний стан та перспективи розвитку мережі автомобільних доріг загального користування [Електронний ресурс] / І. А. Дмитрієв, М. М. Бурмака // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2013. – № 1. – С. 64–72. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/piprp_2013_1_14.pdf.
2. *Безуглий А. О.* Аналіз системи фінансування державних суб'єктів господарювання дорожньої галузі [Електронний ресурс] / А. О. Безуглий // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2014. – № 1. – С. 29–32. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/piprp_2014_1_8.pdf.
3. *The Global Competitiveness Report 2013-2014* [Електронний ресурс] // World economic forum. – 2014. – Режим доступу : http://reports.weforum.org/the-global-competitiveness-report-2013-2014/#=§ion=tables-gcr_pillar2_2013-14.
4. *The Global Competitiveness Report 2014-2015* [Електронний ресурс] // World economic forum. – 2015. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.
5. *Державна служба статистики України.* Транспорт і зв'язок України – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/druk/publicat/kat_r/publ_trans_r.htm.
6. *Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013–2018 роки* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/696-2013-%D0%BF>.
7. *Веремчук А. В.* Механізми державного управління у сфері дорожнього господарства України / А. В. Веремчук // Економіка та держава. – 2011. – № 8. – С. 112–114.
8. *Деякі питання реформування системи державного управління автомобільними дорогами загального користування* [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/432-2015-%D1%80>.

УДК 338.45

О.О. Давидюк, здобувач

Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРИРОДИ КОНФЛІКТІВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА**А.А. Давидюк**, соискатель

Одесский государственный аграрный университет, г. Одесса, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПРИРОДЫ КОНФЛИКТОВ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА**Oleksandr Davydiuk**, candidate

Odessa State Agrarian University, Odessa, Ukraine

THE THEORETICAL FOUNDATIONS OF IMPLEMENTATION OF THE ECONOMIC NATURE OF CONFLICTS OF AGRICULTURAL PRODUCTIONS

Визначено основні концептуальні напрямки та теоретичні засади виникнення економічних конфліктів, їх впливу на рівень економічної захищеності підприємства. Виявлено та обґрунтовано головні сутнісні характеристики економічної природи конфліктів у сфері аграрного виробництва.

Ключові слова: економічний конфлікт, економічна захищеність, ризик, фінансовий менеджмент, аграрна економіка.

Определено основные концептуальные направления и теоретические основы возникновения экономических конфликтов, их влияния на уровень экономической защищенности предприятия. Выявлено и обосновано главные существенные характеристики экономической природы конфликтов в сфере аграрного производства.

Ключевые слова: экономический конфликт, экономическая защищенность, риск, финансовый менеджмент, аграрная экономика.

The article is devoted to defining the main directions of conceptual and theoretical foundations for the emergence of economic conflicts, their impact on the level of economic security company. Discovered and proved the basic essential characteristics of the economic nature of conflict in agribusiness.

Key words: economic conflict, economic security, risk, financial management, agricultural economics.

Постановка проблеми. Нарощення економічного потенціалу переробних підприємств аграрного виробництва, формування та використання економічних ресурсів, функціонування фінансових та інноваційних потоків галузі реалізується в сучасних умовах структурних галузевих трансформацій та супроводжується вирішенням економічних конфліктів на всіх рівнях.

Кожен конфлікт, особливо у підприємницькій діяльності, маючи багатогранну природу виникнення та індивідуальний характер впливу на розвиток та діяльність окремого підприємства, ґрунтується, перш за все, на розбіжності інтересів бізнес-партнерів. Проте, маючи бажання їх контролю, мінімізації та згодом цілковитого уникнення, набуває актуальності проблема формування адекватного до реального середовища механізму мінімізації економічних конфліктів, який дозволив би зменшити негативний вплив конфліктних ситуацій на поточний стан економічної захищеності підприємства та сприяв би соціально-економічному розвитку підприємств аграрної сфери України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій Економічні конфлікти в аграрній сфері національної економіки досліджуються у різних аспектах, що ще раз підкреслює багатогранність та складність цієї економічної категорії. Під час проведення дослідження ефективності вирішення економічних конфліктів в аграрній сфері на наукові погляди автора вплинули дослідження таких вітчизняних учених, як: В.Г. Андрійчука, І.О. Бланка, В.М. Бондаренка, М.Я. Маліка, І.Ю. Гришової, І.О. Крюкової, Р.М. Лепи, В.В. Лагодієнка, О.В. Митяй, В.М. Русана, І.Б. Хоми, С.М. Шкарлета, Т.С. Шабатури, С.С. Стоянової-Коваль, Б.О. Язлюка [1–10].

Систематизація наукових джерел вказує на відсутність комплексних досліджень та опрацьованих підходів серед учених-дослідників відносно визначення змісту й основних складових управління економічними конфліктами пріоритетних напрямів форму-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вання економічного потенціалу галузі, що, відповідно, повинно знайти своє віддзеркалення у різноманітні нових теоретико-методологічних концепцій, захисному інструментарію, в ефективних важелях і методах антикризового та безпекового управління.

Виклад основного матеріалу. Економічні конфлікти у виробничій діяльності переробних підприємств аграрного виробництва безпосередньо пов'язані з асиметрією економічних інтересів суб'єктів господарювання в аспекті отримання доходу за певного рівня ризику, що притаманно будь-якій комерційній операції. За таких умов надзвичайно актуальною постає проблема розроблення ефективних організаційно-економічних механізмів, дії яких спрямовані на реалізацію потенціалу антикризового управління аграрним виробництвом у контексті ефективного вирішення економічних конфліктів, підвищення рівня адаптованості підприємств до зовнішніх і внутрішніх факторів, які визначають економічні відносини в аграрній сфері, зменшення збитків від заперечливих наслідків деструктивних економічних явищ та орієнтацію сучасного менеджменту на проекти нівелювання очікуваних наслідків вірогідних загрозливих подій.

Виміри економічних деструкцій, які порушують загальний стан рівноваги економічного захисту, фіксуватимуться у процесі діагностики ефективності вирішення економічних конфліктів, розкриваючись у моніторингу та оцінюванні неупорядкованих впливах і не в повному обсязі прогнозованої динаміки коливань показників-критеріїв ефективності діяльності підприємств галузі. Це потребує опрацювання концептуальних підходів щодо суттєво звуженої дефініції «економічні конфлікти» та формування методологічного підходу щодо діагностики ефективності їх вирішення як перехідного стану досягнення економічного захисту інтересів та нарощення ринкової вартості бізнесу аграрної сфери.

«Економічні конфлікти» як незалежна багатоаспектна складна економічна категорія знаходить своє втілення в економічних відносинах аграрної сфери національної економіки та формується через цілеспрямоване виокремлення й локалізацію методичних складових «економічного захисту», які системно відповідають за якість та оптимізацію ризиків управління пріоритетними напрямками розвитку аграрного виробництва.

Це дозволяє охарактеризувати й покращити стан економічної захищеності суб'єктів аграрної сфери, враховуючи ресурсний потенціал протистояння наслідкам впливу дестабілізуючих чинників та ризиків внутрішнього і зовнішнього середовищ на майбутні фінансово-економічні результати.

Проте, незважаючи на розрізнення між наведеними вище економічними категоріями, методологічні засади діагностики ефективності вирішення економічних конфліктів господарюючого суб'єкта аграрної сфери не можна розглядати відокремлено від наявних підходів діагностики як діяльності підприємств загалом, так і діагностики їх інтегрованого стану економічного захисту.

У сучасних умовах загострення кризових явищ у розвитку аграрної економіки вітчизняні вчені досліджують механізми ефективного управління аграрного виробництва у призмі сукупності антикризового менеджменту: аналіз макро- та мікросередовища, пізнання економічного механізму виникнення кризової ситуації та створення умов моніторингу зовнішнього і внутрішнього середовища, стратегічний контролінг і аналіз фінансового стану з метою виявлення можливостей банкрутства [1–3]. Всі перелічені напрями потребують ефективного вирішення економічних конфліктів та характеризують широке коло практичної реалізації їх організаційно-економічних механізмів в аспекті захисту економічних відносин суб'єктів аграрного виробництва.

Отже, неодноразово наслідки реалізації економічних конфліктів прогнозуються в процесі антикризового управління. О. Хлистуна [7] розглядає економічні конфлікти у процесі імунізації фінансового потенціалу підприємств аграрної сфери, наголошуючи, що економічні конфлікти безпосередньо пов'язані з фінансовим захистом.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

І.Б. Хома вирішення економічних конфліктів пов'язує із вирішенням прикладних економіко-математичних методів і моделей, які придатні для перевірки точності результатів системної діагностики економічної захищеності підприємства та дослідити, які з них разом із обраними критеріями дозволяють управляти і контролювати оптимальний рівень економічної захищеності [1]. У такому контексті економічні конфлікти характеризуються як такі, що системно відповідають за захист якості перебігу основних видів діяльності підприємства в розрізі забезпечення переважної частки доходу від виробництва і збуту інноваційної продукції, зміни величини і складу власного та позиченого капіталів або розширюють економічний потенціал, забезпечуючи побудову максимально адаптованого механізму для ефективних управлінських рішень щодо економічної захищеності [2]. Характеризуються певним рівнем ризику в процесі нарощення ринкової вартості бізнесу, що у свою чергу спонукає до вивчення економічних конфліктів у розрізі матеріальної, нематеріальної та латентної складових її формування. Концептуальні основи фінансового менеджменту та зарубіжна практика світових лідерів аграрного виробництва свідчать, що у процесі вирішення економічних конфліктів при ефективному прийнятті управлінських рішень щодо формування та використання фінансових ресурсів власники бізнесу прогнозують позитивний ефект. Отже, економічні конфлікти як економічна категорія, що існує у контурах економічних відносин суб'єктів аграрної сфери, характеризуються альтернативою прояву, яка може визначатися як отримання певного прогнозованого доходу за певного рівня ризиків, так і фінансовими втратами.

Виходячи з альтернативності їх прояву, економічні конфлікти існують у процесі ефективного формування та використання активів та структурою капіталу підприємств, оскільки визначають ефективність використаних фінансових джерел формування активів та їх походження у розрізі власних та залучених. Через те економічні конфлікти беруть участь у процесі десинхронізації та розбалансування фінансових та інвестиційних потоків, охоплюють домінуючі сфери у розрізі стратегії управління підприємствами, що перетинаються із прийнятним рівнем ризикованості комерційних операцій, який визначається менталітетом власників бізнесу.

О.В. Глушко розглядає економічні конфлікти у фокусі досягнення фінансової стійкості, яка завдяки вирішенню економічних конфліктів характеризується взаємодією різних її елементів: інноваційної, техніко-технологічної, маркетингової та логістичної, організаційно-кадрової, операційної діяльності, фінансової [8]. Це дає можливість визначитись із домінуючими напрямками діяльності підприємств, удосконалити методологічну базу та сформувати систему цільових показників їх оцінки.

У процесі антикризового управління головну роль відіграють процеси управління економічними конфліктами в аспекті поновлення фінансової стійкості, реструктуризації та санації підприємств пріоритетних галузей аграрної сфери.

О.М. Абаєва розглядає економічні конфлікти в царині соціально-економічного розвитку аграрної сфери. Автор наголошує, що наслідки рецесійних тенденцій в українській економіці виявляються не лише у зменшенні частки прибуткових підприємств, а й мають чітко виражений соціальний характер: скорочення чисельності, доходів і споживчої спроможності персоналу, що працює в галузі. У таких умовах зростає рівень незадоволення персоналу результатами праці і політикою керівництва, що приводить до підвищення конфліктогенного рівня на промислових підприємствах. У таких умовах особливо яскраво виявляються недоліки системи управління внаслідок збільшення кількості конфліктних ситуацій на підприємствах. З іншого боку, необхідна мінімізація конфліктів, пов'язаних з неузгодженістю в управлінні, а для цього необхідний пошук нових форм управління [9].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

О.М. Охрицька запропонувала методику виявлення і мінімізації конфліктів в економічних взаємодіях на промисловому підприємстві в такій логічній послідовності (рис.). Суть запропонованого методу зводиться до виявлення і мінімізації невідповідності розподілу вирішуваних на підприємстві завдань функціям його структурних підрозділів.

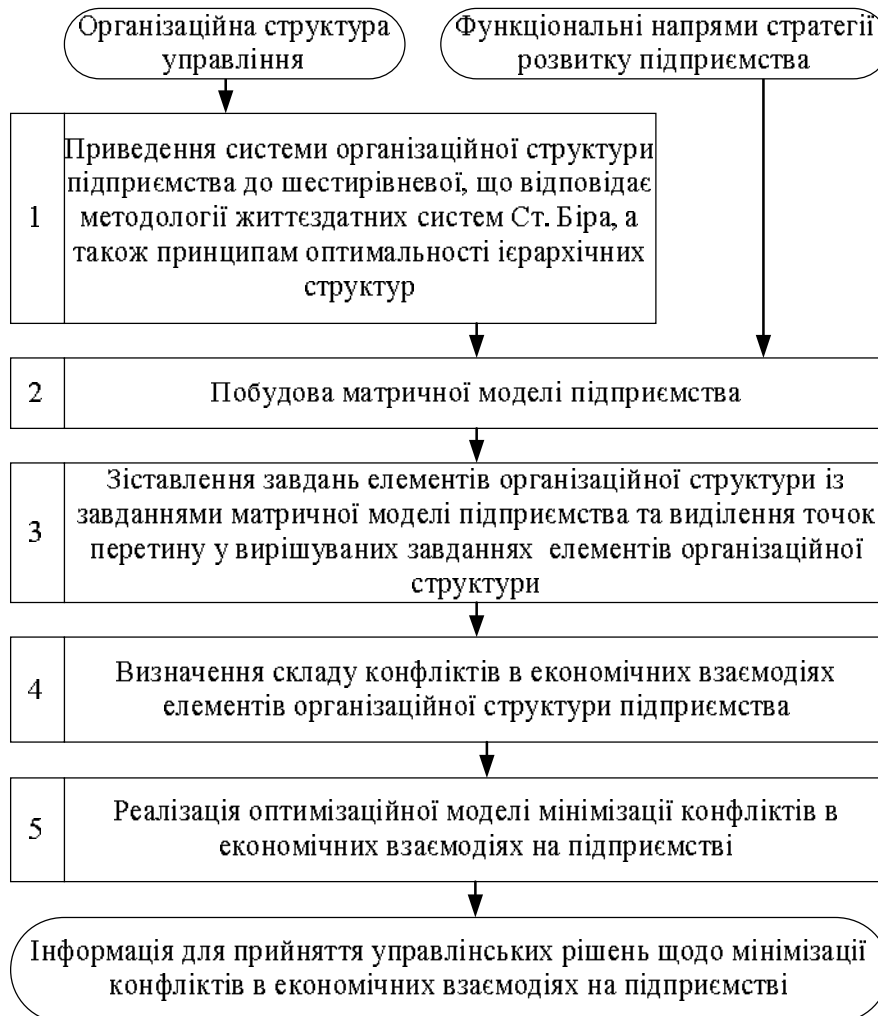

Рис. Реалізація методу мінімізації конфліктів в економічних взаємодіях на промисловому підприємстві
Джерело: [9].

На основі положень процесного підходу і життєздатних систем, інструментальних засобів оптимізаційного моделювання і підходу Д. Оклі до моделювання бізнес-процесів пропонуються методи виявлення та мінімізації конфліктів на підприємстві, що є методичним забезпеченням роботи планово-економічного відділу й експертної групи з питань безконфліктного управління економічними взаємодіями на підприємствах [10].

Висновки. Стратегія розвитку національної економіки України сьогодні обов'язково повинна включати напрямок попередження та мінімізації економічних конфліктів у процесі управління соціальним розвитком аграрних підприємств, адже це питання знаходяться у тісному взаємозв'язку з вирішенням таких актуальних проблем, як: збільшення ринкової вартості бізнесу, зменшення фінансових ризиків, збільшення інвестиційної привабливості галузі та нарощення її інноваційного потенціалу тощо. Ми розглянули основні сутнісні характеристики економічної природи конфліктів у сфері аграрного виробництва, які будуть доповнено у процесі подальших досліджень. Перспективами подальших досліджень можна вважати пошук шляхів як часткової, так і повної нейтралізації бізнес-конфліктів у підприємницькій діяльності, що дозволить без-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

перервно контролювати допустимий діапазон кількісного виміру рівня економічної захищеності підприємства.

Список використаних джерел

1. *Хома І. Б.* Формування сутності впливу бізнес-конфліктів на стан економічної захищеності підприємства / І. Б. Хома // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія. Економічні науки. – 2014. – Вип. 6, ч. 3. – С. 215–218.
2. *Гришова І. Ю.* Социально-экономическое развитие предприятий в контексте решения экономических конфликтов / И. Ю. Гришова, Л. Е. Лебедь // Актуальные проблемы экономики и управления. – 2015. – № 2. – С. 33–37.
3. *Gryshova I.* Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5–6. – С. 24–27.
4. *Крюкова І. О.* Система фінансової безпеки та механізм нейтралізації ризиків економічної діяльності / І. О. Крюкова, Е. В. Ніколюк, В. В. Лебедева // Матеріали науково-практичної конференції «Наука та суспільство» (21–22 березня 2013 р.). – Лондон, 2013. – С. 244–258.
5. *Гнат'єва Т. М.* Системна оцінка діяльності за допомогою показників в управлінні вартістю підприємства / Т. М. Гнат'єва // Економічний форум. – 2014. – № 4. – С. 133–141.
6. *Язлюк Б. О.* Теоретичні основи сутності та змісту соціально-економічної безпеки / Б. О. Язлюк // Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. – 2014. – Т. 16, вип. 1 – С. 149–154.
7. *Солтик Я. В.* Концептуальні аспекти формування механізму антикризового управління галуззю харчової промисловості АПВ [Електронний ресурс] / Я. В. Солтик, В. С. Негоденко, О. А. Хлистун // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 5 (10). – С. 46–54. – Режим доступу : <http://www.economics.opu.ua/files/archive/2013/n5.html>.
8. *Глушко О. В.* Фінансова стійкість як категорійне поняття / О. В. Глушко // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : збірник науково-технічних праць. – 2011. – Вип. 21.18. – С. 171–175.
9. *Абаєва О. М.* Концепція безконфліктного управління економічними взаємодіями на підприємстві / О. М. Абаєва // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою. Серія: Економіка : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонДУУ, 2010. – Т. XI, вип. 157. – С. 213–223.
10. *Охрицкая Е. Н.* Подход к выявлению конфликтов в экономических взаимодействиях на промышленном предприятии (на примере ОАО «Точмаш») / Е. Н. Охрицкая // Экономика промышленности : сб. науч. тр. : в 2 т. – Донецк, 2007. – Т. 2. – С. 199–208.

УДК 338.433:330.342

В.Ю. Єліневський, здобувач

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ РЕГІОНУ**В.Ю. Елиневский**, соискатель

Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса, Украина

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ВНУТРЕННЕГО АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО РЫНКА РЕГИОНА**Vitalii Elinevskiy**, candidate

Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, Ukraine

FACTORS OF INTERNAL REGION AGROFOOD MARKET DEVELOPMENT

Проаналізовано вплив основних ендогенних чинників на розвиток внутрішнього агропродовольчого ринку України. Оскільки прогнозування в умовах ринку повинно здійснюватись знизу вгору, увагу акцентовано на дослідженні чинників попиту на продовольство. Обґрунтовано необхідність застосування багатоваріантних підходів до оцінювання довгострокових наслідків аграрної політики, їх зіставлення з альтернативними варіантами розвитку продовольчого ринку. Як базові запропоновано три варіанти прогнозу розвитку внутрішнього агропродовольчого ринку: 1) інерційний; 2) інноваційний; 3) інноваційний у поєднанні з ефективним стимулюванням попиту, розвитком конкурентного середовища, системи ціноутворення та інфраструктури аграрного ринку.

Ключові слова: ендогенні чинники, агропродовольчий ринок, кон'юнктура ринку, ємність ринку, домогосподарство, децильна група, рівень споживання, якість споживання.

Проанализировано влияние основных эндогенных факторов на развитие внутреннего агропродовольственного рынка Украины. Поскольку прогнозирование в условиях рынка должно осуществляться снизу вверх, внимание акцентируется на исследовании факторов спроса на продовольствие. Обоснована необходимость применения многовариантных подходов к оценке долгосрочных последствий аграрной политики, их сопоставление с альтернативными вариантами развития внутреннего агропродовольственного рынка. В качестве базовых предложено три варианта прогноза развития внутреннего агропродовольственного рынка: 1) инерционный; 2) инновационный; 3) инновационный в сочетании с эффективным стимулированием спроса, развитием конкурентной среды, системы ценообразования и инфраструктуры аграрного рынка.

Ключевые слова: эндогенные факторы, агропродовольственный рынок, конъюнктура рынка, емкость рынка, домохозяйство, децильная группа, уровень потребления, качество потребления.

In the article influence of basic endogenous factors on internal agrofood market of Ukraine development is analysed. As prognostication in the conditions of market must come true from the bottom up, attention is accented on research factors of demand for food. The necessity of the use multivariate approaches to assessing long-term effects of agricultural policy, their comparison with alternative options of the food market is reasonable. Three variants of prognosis of internal agrofood market development are offered: a 1) inertia; 2) innovative; 3) innovative in combination with effective stimulation of demand, development of competition environment, system of pricing and infrastructure of agrarian market.

Key words: endogenous factors, agrofood market, market conditions, market capacity, household, decile group, consumption, quality consumption.

Постановка проблеми. За сучасних умов у зв'язку з різкою зміною кон'юнктури виконання прогностичних робіт стосовно розвитку агропродовольчого ринку має певні особливості, пов'язані зі специфікою системи економічних відносин, що виявляється в особливій складності отримання ендогенної інформації з урахуванням впливу на процес відтворення різноманітних природних і економічних чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Специфічність і складність дії різноспрямованих чинників функціонування агропродовольчого ринку роблять необхідним застосування багатоваріантного підходу при різноманітних альтернативних стратегіях і цільових установках розвитку агропромислового виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та визначення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Економічною наукою напрацьовано багато методів і прийомів прогнозування, які різняться за своїм інструментарієм та ґрунтуються на розробках відомих науковців, передусім Л. Абалкіна, В. Боєва, В. Гейця, М. Кондратьєва, І. Лукінова, В. Милосердова, І. Ушачова та ін. Ці розробки слугували основою для прогнозування вітчизняними науковцями впливу екзогенних та ендогенних чинників на розвиток внутрішнього агропродовольчого ринку. Зокрема, слід виділити останні праці

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Б. Пасхавера та О. Шубравської [1], Т. Осташко [2], І. Охріменка [3], О. Митяй, Т. Шабатури, І. Крюкової, С. Стоянової-Коваль, М. Маліка, В. Лагодієнка, О. Красноруцького, С. Шкарлета, Б. Язлюка та ін. [4–10] та ін. Проте найчастіше прогнозування розвитку внутрішнього агропродовольчого ринку вітчизняними науковцями здійснюється на основі екстраполяції наявних тенденцій на майбутні періоди, використання експертних оцінок (що часто відображають не реальний, а бажаний стан речей).

Так, Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року (над якою працювала велика група фахівців) передбачено обсяги споживання у 2015 р. населенням України м'яса та м'ясопродуктів на рівні 80 кг на одну особу на рік, молока – 380 кг. Хоча фактичні показники споживання протягом 2010–2014 рр. становили відповідно 52,0–54,1 та 206,4–222,8 кг (середньорічні темпи зростання цих показників були на рівні 0,8 і 1,6 %) [4, с. 9]. Очевидною є нереалістичність запропонованих показників за нинішніх тенденцій виробництва і споживання, механізмів державної підтримки.

Нині необхідні нові, багатоваріантні підходи до оцінювання довгострокових наслідків аграрної політики, зіставлення їх з альтернативними варіантами розвитку продовольчого ринку з позицій соціально-економічної ефективності.

Відзначене вище зумовило **мету статті** – аналіз впливу основних ендогенних чинників на розвиток внутрішнього агропродовольчого ринку та обґрунтування на його основі комплексного підходу до прогнозування такого розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Відправною точкою визначення перспективних параметрів розвитку агропродовольчого ринку є потенційний попит на продовольство і, відповідно, сільськогосподарську продукцію. Прогнозування за умов ринку треба здійснювати знизу догори, тобто перш за все необхідно прогнозувати динаміку споживання продовольства й сільськогосподарської продукції, визначати тенденції і можливості розвитку потреб споживачів.

На наше переконання, в основу методичних розроблень прогнозу споживання населення необхідно закладати аналітичну оцінку структури сільського та міського населення, його чисельності, групування населення, виходячи зі сформованого рівня реальних грошових доходів, диференціації споживання продуктів харчування. Споживання продуктів харчування міським населенням суттєво залежить від пропозиції з боку закордонних виробників, вітчизняних великотоварних сільгосппідприємств, господарств населення, а сільського – від обсягів виробництва в господарствах населення. Причому сільськими жителями забезпечується виробництво переважної частки тваринницької продукції, а також плодів та ягід. Саме за цими видами продукції спостерігається значне відставання фактичних рівнів споживання населення України від раціональних [5, с. 166].

Розробляючи методологію прогнозування споживання основних видів продуктів харчування як одного з головних параметрів розвитку агропродовольчого ринку, недоцільно як базовий показник використовувати усереднений рівень споживання основних продуктів харчування всім населенням (як сільським, так і міським). За даними Держстату, у 2014 р. у сільській місцевості споживання м'яса та м'ясопродуктів у домогосподарствах знаходилось на рівні 45,4 кг на одну особу, або 57 % раціональної норми, тоді як загалом по Україні (міським та сільським населенням разом) – 54,1 кг, або 68 % раціональної норми [4, с. 9; 6, с. 283]. Аналогічною є ситуація по плодах і ягодах.

Стосовно споживання молока та молокопродуктів, то сільське населення завжди споживало їх більше, аніж міське. Проте сьогодні ситуація вирівнялася, що зумовлене зменшенням виробництва незбираного молока в господарствах населення. Тоді як завдяки «активності» переробних підприємств міське населення наростило їх споживання (хоча виникає проблема низької якості споживання).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Значна частина м'яса та м'ясної продукції (ковбас, м'ясних напівфабрикатів), яка купується населенням не на ринках, а в торговельній мережі (у 2014 р. – 945,1 тис. тонн [4, с. 53]), виготовлена з низькоякісної м'ясної сировини імпортного походження. До того ж у процесі виготовлення м'ясної продукції використовують хімічні домішки (підсилувачі кольору, консерванти тощо), шкідливі для здоров'я людини. Це ж характерно і для молочної продукції. Причому така продукція купується і споживається передусім міським населенням. Збільшення споживання тваринницької продукції міським населенням за певних умов може не стати чинником зростання ємності внутрішнього агропродовольчого ринку.

Це зумовлює наявність двох взаємопов'язаних проблем (низького рівня та якості споживання), які необхідно враховувати під час прогнозування в розрізі сільського та міського населення.

Беручи до уваги те, що обсяги виробництва основних видів тваринницької продукції, плодів та ягід у господарствах населення, за прогнозами, протягом найближчих років зростуть незначно (на 10–15 %), проблема споживання їх сільськими жителями не може бути вирішена. Також існують об'єктивні обмежники нарощування споживання продовольства міським населенням. Це, передусім, негативний вплив на динаміку імпорту девальвації гривні, яка відбувається сьогодні. Крім того, можливе прискорене зростання споживання міськими жителями за рахунок дешевого імпорту, активності переробних підприємств не дозволить вирішити проблему, бо негативно позначиться на якості харчування. Це підтверджується фактичними даними за 2014 р. – енергетична цінність і вміст поживних речовин у спожитих у міських домогосподарствах продуктах харчування були меншими, ніж у сільських. Якщо середньодобова калорійність спожитих продуктів харчування в розрахунок на 1 особу в міських поселеннях становила 3099 ккал, то в сільських – 3495 ккал (загалом по Україні – 3236 ккал). Вміст білків у спожитих міським жителем за добу продуктах харчування був на рівні 87 г, тоді як сільським – 95 г [6, с. 320].

Також не вирішить проблему споживання тваринницької продукції і розбудова відповідної інфраструктури аграрного ринку, адже зі зростанням її товарності в господарствах населення рівень споживання міського населення зростатиме, а сільського – ні. Ця теза спростовує думку більшості науковців, які досліджують проблему розвитку аграрного ринку, про те, що розбудова відповідної інфраструктури дозволить вирішити проблему споживання тваринницької продукції, овочів, плодів та ягід в Україні.

Результати моделювання свідчать, що за збереження нинішніх тенденцій незначного зростання обсягів споживання основних видів тваринницької продукції раціональні норми харчування щодо молока та молокопродуктів можуть бути досягнуті не раніше ніж за п'ятнадцять років, щодо м'яса та м'ясопродуктів – за десять, щодо плодів і ягід – за вісім. Причому для сільського населення проблема залишається ще гострішою.

На наш погляд, адекватне прогнозування неможливе без розкриття й урахування ще одного зрізу проблеми споживання продуктів харчування в Україні – нерівномірного його розподілу серед різних верств населення. Структура і розподіл населення за групами залежно від рівня реальних грошових доходів, зміни їх динаміки повинні розглядатися як одні з ключових чинників у методології прогнозування споживання продуктів харчування. Внаслідок ринкових перетворень різко зріс ступінь диференціації доходів, який перевищує показники багатьох зарубіжних країн. У 2014 р. співвідношення грошових доходів 10 % найбільш та найменш забезпеченого населення становило 4,9 рази, коефіцієнт концентрації доходів (індекс Джині) – 0,240. Хоча середній рівень середньодушових грошових доходів, за даними Держстату, становив 1918,3 грн на місяць,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

60 % домогосподарств мали доходи, менші за цей рівень [6, с. 270, 279]. Це не могло не відобразитись на обсягах їхнього споживання, зокрема продовольства.

Якщо в середньому на одне домогосподарство місячні грошові витрати на харчування у 2014 р. становили 1766 грн, забезпечуючи вказані вище «усереднені» норми споживання, то в господарствах першої–п'ятої децильних груп вони були нижчими (перша децильна група – 1372 грн, друга – 1386 грн, третя – 1460 грн, четверта – 1598 грн, п'ята – 1636 грн) [6, с. 127]. Таким чином, норми споживання продуктів харчування 50 % населення були меншими за ті «усереднені», що відображені в офіційній статистиці. Причому за окремими видами продукції диференціація витрат на харчування ще різочіша. Наприклад, у структурі грошових витрат вітчизняних домогосподарств на харчування частка витрат на м'ясо та м'ясопродукти становить 21,9 %. Проте такий усереднений показник не досягається навіть у господарствах п'ятої децильної групи (21,1 %), не кажучи вже про нижчі.

Проведений аналіз засвідчив, що нижче раціональних норм споживається: молока – у всіх децильних групах або майже всім населенням; м'яса і м'ясопродуктів, плодів та ягід – у дев'яти децильних групах (або 90 % населення); риби і рибопродуктів – у шести децильних групах. Особливо катастрофічною є ситуація зі споживанням продуктів харчування в перших чотирьох децильних групах – за винятком хліба та хлібопродуктів, картоплі та олії, фактичні рівні споживання 40 % населення дуже далекі від раціональних норм [6, с. 309].

Якщо брати до уваги стабільні тенденції диференціації грошових доходів населення протягом 1999–2014 рр., навряд чи в найближчому майбутньому (до 2020 р.) відбудеться значний перерозподіл населення на користь верхніх децильних груп із високими рівнями доходів і, відповідно, витрат. До того ж, як наголошує завідувач відділом дослідження рівня життя населення Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України Л. Черенько, нині найбільше соціальних пільг в Україні отримують саме заможні громадяни: 10 % найбідніших отримують 2 % усіх пільг, 10 % найбагатших – 22 %. Із кожною наступною децильною групою зростає частка отриманих соціальних пільг (поряд із низькою їх адресністю). Відповідно відбувається перерозподіл доходів «не на користь бідних, а на користь багатих» [7]. Раціональні норми харчування найбіднішими верствами населення в Україні (передусім по тваринницькій продукції) взагалі можуть бути не забезпечені.

Крім того, фактично відсутні можливості перерозподілу витрат переважно більшістю домогосподарств на користь продуктів харчування. Загалом, за даними Держстату, у структурі споживчих витрат вітчизняних домогосподарств у 2014 р. 52,9 % витрат припадало на продукти харчування [6, с. 60]. Причому цей показник отримано переважно за рахунок відносно низької частки витрат на харчування в найбагатших домогосподарствах, що відносяться до найвищих децильних груп.

Скоротити майже двохразове відставання обсягів споживання молока, м'яса, плодів і ягід, риби та рибопродуктів можна за рахунок зростання реальних доходів населення. Однак вони нині зростають надто повільно (причини всім відомі).

Отже, існує необхідність розроблення заходів, спрямованих на нівелювання катастрофічного відставання фактичних рівнів харчування міського і сільського населення від раціональних норм і підвищення якості споживання, передусім за рахунок стимулювання розширення попиту на вітчизняну продукцію. Важливим чинником вирішення проблеми є зростання доходів сільського населення, «підтягування» рівня оплати праці в сільському господарстві до середнього по економіці.

Це свідчить про актуальність та доцільність запровадження системи заходів зі збільшення ємності внутрішнього агропродовольчого ринку (запровадження програм продо-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вольчої допомоги населенню, що знаходиться за межею бідності, програми «жінки, немовлята, діти», програм шкільного харчування дітей, спеціальної молочної програми, поширення біо- та космічних технологій у сільському господарстві тощо), розвитку конкурентного середовища, вдосконалення системи ціноутворення на основі широкого запровадження індикативних цін, інфраструктурного забезпечення, стимулюванню експорту продовольства з високою часткою доданої вартості, підвищення його якості та безпечності, прийняття основ державної політики у сфері здорового харчування населення, запропонованих автором у багатьох публікаціях [8; 9; 10].

Зважаючи на певну ймовірність їх комплексного запровадження, високу ступінь невизначеності характеру аграрної політики держави, можливість інерційного сценарію розвитку агропродовольчого ринку, доцільним є варіантний підхід до прогнозування наслідків таких заходів, а також ринкової кон'юнктури загалом.

У нашому дослідженні за базові взято три варіанти прогнозу: 1) інерційний; 2) інноваційний; 3) системний (інноваційний у поєднанні з ефективним стимулюванням попиту, розвитком конкурентного середовища, системи ціноутворення та інфраструктури аграрного ринку). Ці варіанти, або сценарії, характеризують різні шляхи формування кон'юнктури агропродовольчого ринку залежно від комплексу чинників.

Наявність інноваційного варіанта зумовлена тим, що під час обґрунтування перспективних параметрів фондів продовольства (пропозиції) суттєвим обмеженням є ресурсний потенціал, особливо стан та перспективи розвитку матеріально-технічної бази АПК, його інноваційна спрямованість. Нині рівень забезпечення сільського господарства тракторами, комбайнами та іншою технікою задовольняє 45–50 % потреби. Понад 90 % технічних засобів потребують негайної заміни через зношеність. Повнота і послідовність вказаних вище проблем визначає характер інвестиційного середовища в аграрному секторі, темпи техніко-технологічної модернізації сільськогосподарського виробництва, динаміку внутрішнього попиту на продовольство і, відповідно, варіант прогнозу розвитку агропродовольчого ринку та його кон'юнктури на період до 2020 року.

Для прогнозування обсягів виробництва сільгосппродукції та розмірів її пропозиції на аграрному ринку за інерційним варіантом, перш за все, необхідне врахування динаміки змін одного з ключових чинників – кліматичних умов в Україні. Клімат України поступово наближається до субтропічного, що спричинятиме посушливість погодних умов. Навіть тенденція до збільшення кількості опадів не допоможе, адже вони переважно зливового характеру і швидко випаровуються [11]. Значно зростуть території недостатнього зволоження, тому абсолютно необхідними є значні капіталовкладення, спрямовані на відродження та поширення зрошувальних систем.

Як відзначає академік НААНУ О. Івашенко, за останнє десятиріччя відбувається фактичне зміщення меж природно-кліматичних зон на 100–150 км на північ. За таких умов у Південному Степу (Херсонська, Запорізька області, АР Крим) уже є ознаки спустелювання. Збереження наявних тенденцій змін клімату в найближчі 20 років несе реальну небезпеку фактичної втрати для інтенсивного землеробства не лише зони Степу, а й понад половини площ орних земель країни та майже двох третин площі сучасної зони Лісостепу. Такі наслідки процесів аридизації можуть призвести до втрати в господарському використанні від 15 до 21 млн га площ орних земель, недоотримання щороку валових зборів від 24 до 40 млн т якісного зерна та інших продовольчих культур (овочів, плодів, ягід, винограду, горіхів, кормів), що є традиційною продукцією зони Степу [12].

Ще одним важливим аспектом, пов'язаним із потеплінням, є можливе збільшення в 1,5–2 рази чисельності комах-шкідників, оскільки поліпшуються умови для їх поширення і розмноження. Зона екологічного оптимуму різних видів шкідників розширилася на території, де раніше температурні умови для них були несприятливими [10].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Загалом слід відзначити – якщо розвиток агропродовольчого ринку відбуватиметься за інерційним варіантом, то основні завдання, передбачені Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», Енергетичною стратегією України на період до 2030 року, Стратегією подолання бідності в Україні, Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року та іншими програмами, у повному обсязі реалізувати неможливо.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Посилення прогностичної функції стосовно регулювання та координації функціонування агропродовольчого ринку дозволить на перспективу сформулювати систему ефективних заходів, яка буде спрямована не на усунення наявних проблем або «гасіння пожеж», а на упередження їхнього виникнення. Це дозволить на державному рівні приймати науково обґрунтовані рішення щодо концепції розвитку вітчизняного аграрного ринку, збільшення його ємності з урахуванням сприятливих та несприятливих чинників, а також можливостей і потенційних загроз.

Лише на основі запропонованого комплексного підходу до проблеми прогнозування кон'юнктури та ємності аграрного ринку, аналізу різних зрізів процесів споживання й виробництва, альтернативних варіантів формування та розвитку ринку (інерційного, інноваційного тощо) можливе розроблення та прийняття оптимальних рішень на державному рівні. Перспективи подальших розвідок у напрямі сприяння розвитку аграрного ринку в Україні полягають у розробленні концептуальних засад підвищення рівня державної підтримки сільгоспвиробників та окремих груп споживачів продовольства, посилення контролю за якістю продукції як одного з чинників збільшення ємності ринку, ролі наукових досліджень, інновацій у формуванні висококонкурентного агропромислового виробництва.

Список використаних джерел

1. *Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку* / [Б. Й. Пасхавер, О. В. Шубравська, Л. В. Молдаван та ін.] ; за ред. Б. Й. Пасхавера. – К. : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2009. – 432 с.
2. *Осташко Т.* Екзогенні чинники розвитку внутрішнього агропродовольчого ринку / Т. Осташко // *Економіка і прогнозування.* – 2009. – № 4. – С. 101–113.
3. *Охріменко І.* Аналіз аграрного ринку на основі модельних підходів / І. Охріменко // *Інвестиції: практика та досвід.* – 2011. – № 6. – С. 29–32.
4. *Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України : статистичний збірник* – 2014 / відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 54 с.
5. *Кирилюк С. М.* Прогнозування кон'юнктури та параметрів ємності аграрного ринку в Україні / С. М. Кирилюк // *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету.* – Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2012. – С. 165–171.
6. *Витрати і ресурси домогосподарств України у 2014 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. збірник.* Ч. I / відп. за випуск І. Осипова. – К. : Держстат України, 2015. – 379 с.
7. *Черенько Л.* Більше всього соціальних пільг в Україні отримують багаті громадяни [Електронний ресурс] / Л. Черенько. – Режим доступу : <http://www.unian.net/print/521718>.
8. *Кирилюк С. М.* Сучасні тенденції державного регулювання сільськогосподарського виробництва та аграрного ринку в США / С. М. Кирилюк // *Вісник Тернопільського національного економічного університету.* – 2012. – Вип. 2. – С. 168–180.
9. *Кирилюк С. М.* Економічні передумови та вплив державного регулювання на реалізацію економічних інтересів суб'єктів аграрного ринку в Україні / С. М. Кирилюк // *Економічний аналіз : зб. наук. праць.* – 2012. – Вип. 10, ч. 1. – С. 191–194.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

10. *Кирилюк Є. М.* Трансформація структури економічних відносин на аграрному ринку України [Електронний ресурс] / Є. М. Кирилюк, А. М. Процаликіна // Ефективна економіка. – 2012. – № 8. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>.

11. *Коваль Л.* «Сонячний удар» по економіці: виживуть не всі [Електронний ресурс] / Л. Коваль, Н. Чорна. – Режим доступу : <http://economics.unian.net/ukr/detail/136626>.

12. *Іващенко О.* Калахарі – український степ [Електронний ресурс] / О. Іващенко. – Режим доступу : http://dt.ua/ECOLOGY/kalahari_ukrayinskiy_step_klimatichni_zmini_nesut_realnu_nebezpeku_vtrati_dlya_zemlerobstva_108325.html.

13. *Gryshova I.* Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис–XXI. – 2015. – № 5–6. – С. 24–27.

14. *Гришова І. Ю.* Оцінювання чинників формування фінансового потенціалу аграрного виробництва / І. Ю. Гришова, О. В. Митяй, В. В. Кужель // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 10 (172). – С. 169–172.

УДК 339.17:339.166.82

А.В. Тарасенко, асистент

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА ПРОДОВОЛЬЧОМУ РИНКУ
НА ОСНОВІ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ****А.В. Тарасенко**, ассистент

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ФОРМИРОВАНИЕ СПРОСА И ПРЕДЛОЖЕНИЯ НА ПРОДОВОЛЬСТВЕННОМ
РЫНКЕ НА ОСНОВНИИ ИНФРАСТРУКТУРНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ****Artem Tarasenko**, assistant

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**THE FORMATION OF SUPPLY AND DEMAND ON THE FOOD MARKET BASED
ON THE INFRASTRUCTURE PROVISION**

Досліджено структуру каналів реалізації продукції сільського господарства підприємствами галузі на прикладі Чернігівської області. Виявлено залежність між змінами запасів сільськогосподарської продукції та концентрацією об'єктів інфраструктури агропромислового комплексу, а саме оптово-роздрібних структур. Визначено інфраструктурні фактори впливу на формування попиту на продовольчому ринку. Ідентифіковано інфраструктурні фактори впливу формування пропозиції на продовольчому ринку. Розроблено алгоритм формування попиту і пропозиції на продовольчому ринку на основі вдосконалення інфраструктурного забезпечення агропромислового комплексу.

Ключові слова: попит, пропозиція, продовольчий ринок, інфраструктурне забезпечення, фактори.

Исследована структура каналов реализации продукции сельского хозяйства предприятиями отрасли на примере Черниговской области. Выявлена зависимость между изменениями запасов сельскохозяйственной продукции и концентрацией объектов инфраструктуры агропромышленного комплекса, а именно оптово-розничных структур. Определены инфраструктурные факторы влияния на формирование предложения на продовольственном рынке. Идентифицированы инфраструктурные факторы влияния на формирование предложения на продовольственном рынке. Разработан алгоритм формирования спроса и предложения на продовольственном рынке на основании совершенствования инфраструктурного обеспечения агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: спрос, предложение, продовольственный рынок, инфраструктурное обеспечение, факторы.

The channels distribution structure of agricultural products by the industry enterprises on the example of Chernihiv region is investigated. The dependence between the changing of agricultural products inventories and the concentration of agriculture infrastructure, such as wholesale and retail structures, is identified. The factors of infrastructure that affect the creation of demand on the food market are revealed. The factors influencing infrastructure supply on the food market are identified. The algorithm of formation the supply and demand in the food market through the improved infrastructure maintenance agriculture is given.

Key words: supply, demand, food market, infrastructure provision, factors.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення населення продовольством – це головне і стратегічне завдання для будь-якої держави. В Україні ця проблема на сьогодні має гострий характер, оскільки внаслідок збільшення продовольчого потенціалу агропромислового комплексу спостерігається спад виробництва продукції сільського господарства. Причому недостатнє виробництво сільськогосподарської продукції призвело до того, що імпортна сільськогосподарська продукція поступово витісняє вітчизняну продукцію з ринку, що приводить до зростання цін і дефіциту якісної продукції. Тому для задоволення потреб населення в продуктах харчування необхідне формування продовольчого ринку, заснованого на законах ринкової економіки. Це завдання вимагає вирішення багатьох проблем теоретичного та практичного характеру.

Механізм формування і функціонування продовольчого ринку представляється як взаємодія об'єктивно діючих факторів, явищ і процесів у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання продовольчих товарів. Функціонування цього ринку визначається співвідношенням попиту та пропозиції. Аналіз усіх цих факторів – складне, але необхідне завдання дослідження зазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у сфері формування і функціонування на продовольчому ринку здійснювали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Андрійчук, С. Бакай, М. Білинська, В. Бойко, С. Брингезі, Т. Варлей, В. Власов,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

М. Гайгера, П. Гайдуцький, В. Губенко, О. Дацій, Б. Дмитрук, Т. Дудар, О. Іваницька, А. Кандиба, Ю. Коваленко, М. Корецький, О. Крисальний, М. Латиніна, М. Лобас, Т. Лозинська, М. Маліка, П. Макаренко, В. Павлов, Х. Прусс, П. Саблук, М. Сахацький, К. Стейнінгер, С. Тангерман, Дж. Тімоті, О. Шпичак, В. Юрчишин, С. Ярошенко та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з цим детальний аналіз наукових публікацій з цієї проблеми дозволив виявити недостатньо досліджене питання формування попиту та пропозиції на продовольчому ринку на основі інфраструктурного забезпечення, яке потребує подальшого дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проведення аналізу та виявлення факторів впливу інфраструктурного забезпечення на формування попиту та пропозиції на продовольчому ринку.

Виклад основного матеріалу. В економічній теорії виділено чинники – цінові та нецінові, що впливають на попит і пропозицію різних товарів. До цінових факторів, що впливають на формування попиту та пропозиції, відносять ціни на продукцію товарів і послуг, на які є попит і встановлюється пропозиція. До нецінових факторів, що формують попит на товари, в тому числі і продовольчі, відносять – смаки покупців, їхні доходи, чисельність споживачів на ринку, ціни на інші групи товарів, економічні очікування споживачів. До нецінових факторів, що визначають пропозицію, відносять ціни на ресурси (витрати виробництва), величину податкових вилучень, використовувану технологію виробництва, кількість виробників і постачальників продовольчої продукції на ринку, їх економічні очікування, рівень цін на аналогічні (конкуруючі) товари. Отже, серед нецінових факторів, що формують попит і пропозицію продовольчих товарів, виділяють чисельність споживачів і виробників (включаючи постачальників) продовольчої продукції. Очевидно, що кількість покупців і пропонований ними попит на продовольчу продукцію буде залежати від кількості організованих посередників (підприємств інфраструктурного комплексу) на ринку, а найголовніше – від створюваних останніми умов торгівлі. Таким чином, інфраструктура являє собою непрямий фактор, що впливає одночасно і на попит, і на пропозицію продовольчих товарів, оскільки є формою організації, в тому числі й посередницької торгової ланки продовольчої продукції.

Розглянемо докладніше вплив інфраструктури на попит і пропозицію на продовольчому ринку.

Продовольчий ринок у сучасних умовах не є конкурентним, тому ціни на продовольчі товари завищені. Однак те, у скільки разів будуть завищені ціни, а також яким буде асортимент пропонованих товарів, залежить від рівня розвитку інфраструктури на продовольчому ринку. Чим більше організованих посередників буде на ринку, чим більш відкритою буде їх діяльність, чим ефективніше буде законодавча база, що регулює діяльність учасників ринку, тим більше можливостей буде для встановлення найбільш прийнятних цін (за інших рівних умов) для різних груп покупців [1].

Встановлення прийнятних цін, що дозволяють задовольняти якомога більше потреб людей, збільшувати їх реальну купівельну спроможність, буде, з одного боку, стимулювати попит на продовольчі товари, а з іншого боку, збільшувати швидкість товарообігу в торгівельних організаціях і, отже, збільшувати вигоди останніх від продажів.

Для аналізу впливу інфраструктурного забезпечення на продовольчому ринку на формування попиту та пропозиції на ньому нами будуть використані методи статистичного дослідження на основі даних Державного комітету статистики України. Але при цьому важливо відзначити, що величина ринкового попиту і ринкової пропозиції на продовольчому ринку, як відомо, не завжди збігається з обсягом виробництва й обсягом продажів. Тому отримані в результаті аналізу дані будуть мати певну похибку, яка, втім, не призведе до істотного викривлення реальної ситуації на продовольчому ринку.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Для початку проаналізуємо ситуацію в Чернігівському регіоні, спираючись на дані управління статистики в Чернігівській області.

На першому етапі визначимо, які канали реалізації переважають у сільськогосподарських підприємствах Чернігівської області (табл. 1).

Таблиця 1

Структура каналів реалізації продукції сільського господарства підприємствами галузі Чернігівської області

Сільськогосподарська продукція	Реалізовано с.-г. продукції, тис. т			Структура реалізації с/г продукції, %											
				переробним підприємствам			на ринку			населенню в рахунок оплати праці та пайовикам у рахунок орендної плати			за іншими напрямками		
	2009	2011	2013	2009	2011	2013	2009	2011	2013	2009	2011	2013	2009	2011	2013
Зернові культури	1649,9	1340,6	2528,1	3,0	4,8	1,7	5,3	3,6	1,6	1,0	5,2	3,1	90,7	86,4	93,6
Олійні культури	112,6	153,1	385,1	7,8	19,2	4,4	3,1	0,6	0,4	0,1	0,1	0,0	89,0	80,1	95,2
Цукрові буряки	190,5	484,1	188,8	89,7	96,1	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	10,3	3,9	0,0
Картопля	46,5	47,6	67,1	4,4	23,2	17,6	32,3	2,5	11,6	0,5	0,3	0,1	62,8	74,0	70,7
Овочі	3,6	2,4	0,8	0,1	0,7	0,0	73,2	68,2	21,2	1,5	2,3	3,9	25,2	28,8	74,9
Плоди та ягоди	0,4	0,5	0,6	15,1	28,0	12,0	71,0	48,7	50,0	2,4	0,7	0,5	11,5	22,6	37,5
Худоба та птиця	32,3	31,2	38,0	58,5	53,1	63,1	14,4	11,6	10,9	3,7	2,4	0,7	23,4	32,9	25,3
Молоко та молочні продукти	156,3	195,1	187,5	98,8	98,1	97,3	0,2	0,5	0,4	0,3	0,1	0,1	0,7	1,3	2,2
Яйця, млн шт	43,7	35,8	44,7	0,0	0,0	0,0	97,9	27,6	33,4	0,0	0,0	0,0	2,1	72,4	66,6

Джерело: складено за даними Управління статистики в Чернігівській області.

Як показують дані табл. 1, протягом аналізованого періоду (2009–2013 рр.) реалізація цукрових буряків, худоби та птиці, молока та молочних продуктів відбувалась через переробні підприємства. У 2013 році реалізація через переробні підприємства цукрових буряків становила 100,0 %; молока та молочних продуктів – 97,3 %, а худоби та птиці – 63,1 %.

Протягом проаналізованого періоду спостерігається скорочення реалізації продукції населенню в рахунок оплати праці та пайовикам у рахунок орендної плати, а саме реалізація плодів та ягід скоротилася з 2,4 до 0,5 %; худоби та птиці з 3,7 до 0,7 %, а картоплі з 0,5 до 0,1 % при збільшення зернових культур з 1,0 до 3,1 %, а овочів з 1,5 до 3,9 %. Також спостерігається скорочення реалізації через ринки, а саме зернових культур з 5,3 до 1,6 %; картоплі з 32,3 до 11,6 %; овочів з 73,2 до 21,2 %; плодів та ягід з 71,0 до 50,0 % та яєць з 97,9 до 33,4 %.

У свою чергу, відбувається збільшення реалізації за іншими напрямками (організації оптової торгівлі, заклади громадського харчування, ярмарки та через власну торговельну мережу) зернових культур з 90,7 до 93,6 %; картоплі з 62,8 до 70,7 %, овочів з 25,2 до 74,9 %, а яєць з 2,1 до 66,6 %.

Таким чином, останнім часом основними каналами реалізації для виробників продовольчої продукції є: підприємства переробної промисловості, оптової торгівлі, ринок та власна торговельна мережа. Саме в цих структурах відбувається формування попиту та пропозиції на продовольчому ринку.

На продовольчому ринку має бути безліч різних форматів торгівлі продовольчою продукцією, орієнтованих на споживачів різного рівня доходів. Однак сучасний продовольчий ринок (маються на увазі магазини роздрібною торгівлі та ринки) більшою мірою орієнтований на підприємства переробної промисловості. Водночас оптові ринки, ярмарки тощо є важливим ринком збуту для вітчизняних виробників продовольчої продукції, які в силу різних причин не мають вільного доступу в магазини роздрібною торгівлі (ці торгові структури доступні лише для вітчизняних підприємств переробної промисловості) і відчують серйозні труднощі зі збутом. У результаті формується

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

надлишкова пропозиція продовольчих товарів, яке має для сільськогосподарських виробників серйозні наслідки, що ведуть до значного зниження доходів, скорочення обсягів виробництва, ліквідації цілих виробництв (наприклад, виробництва тваринницької продукції). Ці обставини, в свою чергу, негативно позначаються на розвитку вітчизняного АПК, у результаті чого вітчизняний продовольчий ринок насичується продукцією зарубіжних виробників, яка за якісними характеристиками багато в чому поступається продукції українських виробників [5].

Про труднощі зі збутом основних видів продовольчої продукції і зростанням незадоволеного попиту на них свідчать показники запасів, а точніше, їх зростання.

Як зазначалося раніше, запаси основних видів продовольчої продукції характеризують, з одного боку, нереалізовану пропозицію і, як наслідок, з іншого боку – незадоволений попит.

Як показують дані табл. 2, за період з 2009 по 2013 роки запаси основних видів продовольчих ресурсів (за винятком м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів) виросли в Україні, хоча в Чернігівській області спостерігається зменшення запасів за всіма продовольчими ресурсами, а саме: м'ясо і м'ясопродукти на 0,8 тис. т, молоко і молокопродукти – на 0,1 тис. т, яйця – на 0,1 млн шт, запаси картоплі – на 179,5 тис. т, а овочі та баштанові культури – на 1,0 тис. т.

Як видно з проведеного аналізу, збільшення запасів у більшій частині областей України пов'язано з низькою концентрацією об'єктів інфраструктури АПК (оптово-роздрібних структур). Проте у певних районах, де концентрація відносно висока, запаси основних видів продовольчих ресурсів значні. Труднощі зі збутом виникають, в основному, відносно картоплі, овочів та яєць. Основна причина ситуації, що склалася, полягає в жорстких умовах доступу в оптово-роздрібні структури, які, як зазначалося раніше, полягають у низьких закупівельних цінах продукції, високій вартості торговельних місць, що свідчить про слабкий розвиток інфраструктури АПК, про низьку якість послуг підприємств інфраструктурного комплексу. Ця обставина свідчить про неможливість реалізувати пропозицію продовольчих товарів сільськогосподарськими виробниками і сприяє формуванню незадоволеного попиту споживачів на вітчизняні товари.

Зниження запасів продовольчої продукції, у тому числі і в областях з низькою концентрацією, пояснюється в основному реалізацією продукції працівникам (у тому числі і в рахунок оплати праці). Для більшості сільськогосподарських підприємств України такий спосіб реалізації виробленої продукції є необхідністю, оскільки доступ до ринків та оптово-роздрібних структур не під силу більшості підприємствам.

На підставі проведеного аналізу нами виділені інфраструктурні фактори, що підвищують та знижують попит і пропозицію на продовольчому ринку (рис. 1).

Загальним інфраструктурним чинником, що впливає одночасно на формування попиту і пропозиції на продовольчому ринку, є кількість підприємств інфраструктурного комплексу та формати торгівлі. Очевидно, що чим більше торговельних підприємств у межах досліджуваної території і різноманітніше формати торгівлі, тим більший вибір альтернативних способів поставки продукції та її покупки у виробників продовольства і споживачів.

До інфраструктурних факторів, що впливає на формування попиту на продовольчому ринку, на наш погляд, відносяться: зручність розташування торговельних підприємств, режим їх роботи, ціновий діапазон, якість продукції, її асортимент, країна походження товарів, якість надаваних послуг, умови торгівлі.

Зручність розташування передбачає розосередження підприємств торгівлі в районах проживання населення, оскільки покупцями продовольчої продукції є різні категорії населення (працюючі, пенсіонери, студенти), які віддають перевагу магазинам або поряд з місцем роботи (навчання), або недалеко від будинку.

Таблиця 2

Наявність запасів основних продовольчих ресурсів в Україні

Україна (області)	Запаси основних продовольчих ресурсів в Україні														
	М'ясо та м'ясопродукти, тис. т			Молоко та молочні продукти, тис. т			Яйця, млн шт			Картопля, тис. т			Овочі та баштанні культури, тис. т		
	2009	2011	2013	2009	2011	2013	2009	2011	2013	2009	2011	2013	2009	2011	2013
Україна	63,8	61,2	62,7	36,9	34,5	35,1	284,6	352,3	390,5	13182,8	14806,9	13795,5	2720,2	3190,6	3548,2
АР Крим	4,1	4,0	3,7	1,0	1,0	0,9	3,9	5,2	9,0	219,5	239,9	210,2	82,5	95,9	122,0
Вінницька	1,2	1,2	1,1	1,9	1,9	1,9	10,0	12,9	13,4	1221,1	1431,5	1314,2	72,8	95,1	124,4
Волинська	5,1	5,0	4,9	1,4	1,4	1,4	1,6	1,3	2,5	693,0	815,3	781,5	80,2	93,3	91,2
Дніпропетровська	4,4	4,9	4,8	1,8	1,7	1,7	22,3	26,6	27,4	248,5	284,3	265,9	201,7	258,5	242,3
Донецька	2,1	2,3	2,6	1,8	1,5	1,6	10,7	15,7	26,0	308,8	311,2	326,7	123,4	148,2	134,2
Житомирська	1,3	1,5	1,5	0,7	0,7	0,7	6,8	7,5	8,7	826,1	977,2	971,9	145,6	150,9	134,5
Закарпатська	3,2	2,2	2,5	3,1	3,3	3,5	1,7	2,0	2,4	359,2	352,6	388,8	88,6	86,9	108,0
Запорізька	1,1	1,1	1,1	0,2	0,1	0,1	25,4	24,2	18,9	118,8	150,0	122,6	174,2	178,6	237,0
Івано-Франківська	0,9	0,8	0,8	0,5	0,5	0,5	8,5	5,0	8,0	439,4	483,5	504,0	33,8	37,0	54,9
Київська	2,8	3,1	3,4	2,0	1,7	1,7	87,1	119,8	128,7	913,1	1203,0	1037,0	63,1	71,9	127,5
Кіровоградська	4,1	3,9	3,9	0,6	0,6	0,5	2,9	3,2	4,8	269,4	310,2	287,0	169,7	156,2	133,8
Луганська	1,9	2,4	2,6	1,5	1,3	1,1	24,7	27,7	9,5	199,9	186,5	190,6	58,2	67,7	81,5
Львівська	0,4	0,4	0,4	1,6	1,4	1,4	3,2	3,6	6,1	1083,7	1121,3	1022,9	52,9	90,4	118,9
Миколаївська	4,7	5,4	5,6	0,7	0,8	0,8	9,5	11,6	11,2	70,4	82,0	92,8	42,4	67,1	90,0
Одеська	0,6	0,6	0,6	2,4	2,3	2,2	9,2	7,9	8,3	60,0	216,9	225,4	79,8	109,7	106,8
Полтавська	0,1	0,1	0,1	1,5	1,6	1,8	6,3	13,1	8,4	707,8	856,6	674,8	97,6	123,8	156,6
Рівненська	5,2	3,0	3,2	0,8	0,7	0,7	3,4	4,1	5,8	681,0	831,9	784,9	79,9	82,2	87,5
Сумська	2,9	0,9	0,9	0,7	0,6	0,6	4,5	3,4	6,8	658,9	746,5	729,0	34,4	33,7	51,0
Тернопільська	2,8	3,1	3,5	1,6	1,0	1,2	7,2	9,0	8,0	601,1	723,8	702,9	58,6	87,2	84,4
Харківська	4,0	4,1	4,2	3,4	3,4	3,7	9,2	7,4	22,6	448,4	406,6	442,4	110,6	179,2	235,6
Херсонська	3,0	3,2	3,3	4,4	3,9	3,9	5,3	4,9	10,5	148,1	158,1	165,5	350,8	468,1	516,1
Хмельницька	3,1	3,6	3,9	1,3	1,3	1,3	5,5	9,2	7,2	981,0	929,0	832,9	128,7	125,3	113,0
Черкаська	2,4	2,6	2,5	0,9	0,8	0,9	7,3	14,6	21,6	542,2	605,1	488,6	127,0	128,9	143,6
Чернівецька	0,8	0,8	0,8	0,5	0,5	0,5	6,4	11,2	12,8	355,0	409,0	384,1	152,0	150,6	142,7
Чернігівська	1,6	1,0	0,8	0,6	0,5	0,5	2,0	1,2	1,9	1028,4	974,9	848,9	111,7	104,2	110,7

Джерело: складено за даними Державного комітету статистики України.

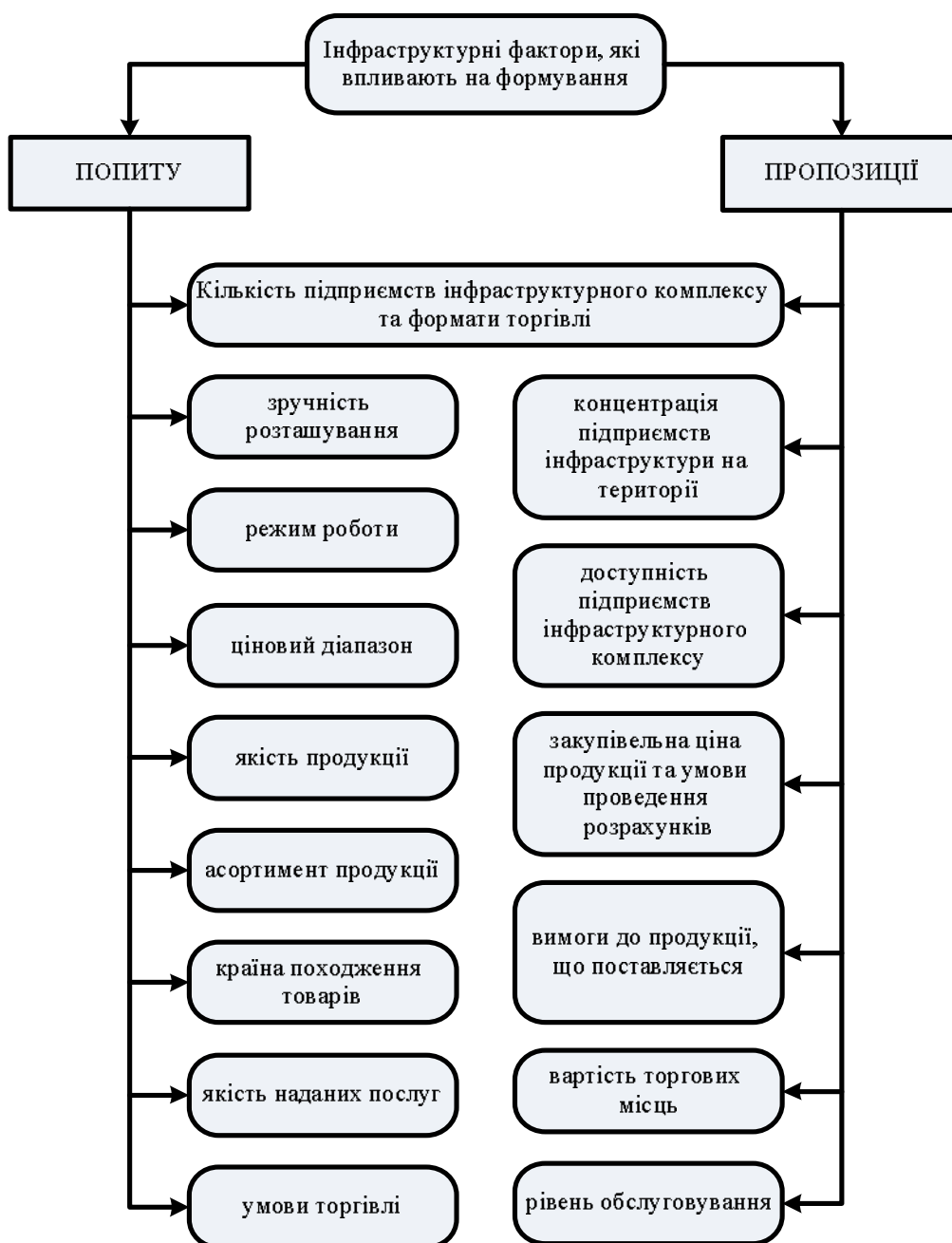

Рис. 1. Інфраструктурні фактори, які впливають на формування попиту та пропозиції на продовольчому ринку

Джерело: розроблено автором.

Різноманітність режимів роботи також сприяє збільшенню попиту на продовольчу продукцію, оскільки дозволяє здійснювати покупки населенню з різним графіком зайнятості протягом доби.

Ціновий діапазон дозволяє задовольняти попит різноманітних категорій покупців, залежно від величини їхніх доходів. Чим ширше ціновий діапазон, тим більше ймовірність збільшення попиту на пропоновані продовольчі товари.

Різноманітність якості пропонованої продукції також дозволяє задовольняти попит різноманітних категорій населення. На якість у цьому випадку впливає та чи інша технологія виробництва продовольчої продукції, або набір інгредієнтів.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Асортимент пропонованої продукції передбачає наявність того самого найменування продукту різних виробників, і це дозволяє задовольняти попит населення з різними смаками та вподобаннями.

Різноманітність країн походження товарів також сприяє збільшенню попиту на продовольчу продукцію. В останні роки виявлено збільшення попиту на продукцію вітчизняних виробників, представлених у магазинах у досить обмеженій кількості.

Підвищення якості наданих послуг (зручність пошуку потрібних продуктів, зручність розташування товару на полицях, кількість касових апаратів, оперативність розрахунків касирів з клієнтами тощо) сприяє збільшенню попиту на продовольчі товари.

Умови торгівлі передбачають різні способи реалізації продукції: з прилавків на відкритому повітрі, з транспортних засобів, у павільйонах, у критих приміщеннях. Чим вони різноманітніші, тим вище попит на товари.

До інфраструктурних факторів, що впливають на формування пропозиції на продовольчому ринку, відносяться: концентрація підприємств інфраструктури на території, доступність підприємств інфраструктурного комплексу, вартість торгових місць, закупівельна ціна продукції та умови проведення розрахунків, вимоги до продукції, що поставляється, рівень обслуговування.

Концентрація підприємств інфраструктурного комплексу на території. Високий ступінь концентрації підприємств інфраструктурного комплексу в окремих районах області, віддалених один від одного, скорочує можливості поставки продовольчої продукції через зростання транспортних витрат. Тому, чим більше розосереджені підприємства інфраструктури на території, тим більше шансів у виробників продовольчих товарів збільшити збут і, відповідно, пропозицію. Інакше у підприємств накопичуються запаси нереалізованої продукції, що змушує їх скорочувати її виробництво.

Доступність підприємств інфраструктурного комплексу. Наявність великої кількості підприємств інфраструктури на заданій території не є гарантією ефективного збуту продовольчої продукції її виробниками. Торговельні підприємства, як правило, вимагають від виробників додаткові виплати за можливість реалізувати їх товар через цей магазин. На ринках здебільшого запрошують досить високі ціни за торгові місця для торгівлі своєю продукцією. Такі виплати не під силу більшості виробників продовольчих товарів.

Закупівельна ціна продукції, пропонована виробникам, не завжди здатна покрити витрати. Термін оплати продовольчих товарів досягає 30 днів, що є причиною нестачі обігових коштів у постачальників продовольчої продукції. У тому числі і з цих причин пропозицію товарів вітчизняними виробниками знижується.

Вимоги до продукції, що поставляється, також є причиною зниження пропозиції продовольства на прилавках мережевих магазинів, оскільки не у всіх господарствах є відповідне обладнання для перевезення виробленої продукції, упаковка і т. ін.

Під рівнем обслуговування мається на увазі наявність обладнаних складських приміщень та наявність засобів транспортування продукції. Невисокий рівень обслуговування спостерігається на ринках, що також веде до зниження пропозиції продовольчої продукції.

На основі проведеного аналізу нами розроблено алгоритм формування попиту і пропозиції на продовольчому ринку на основі вдосконалення інфраструктурного забезпечення АПК (рис. 2).

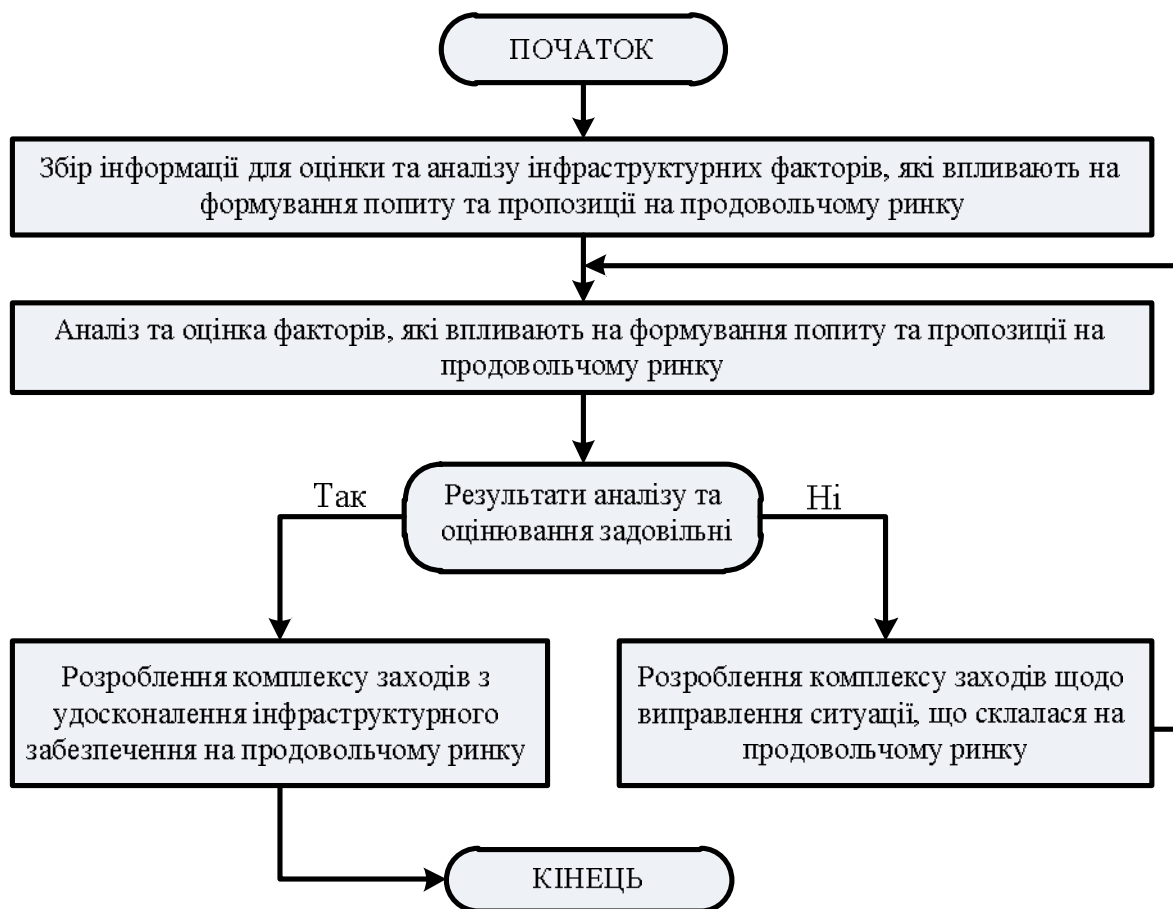

Рис. 2. Блок-схема імітаційної моделі формування попиту та пропозиції на продовольчому ринку на основі інфраструктурного забезпечення

Джерело: розроблено автором.

На першому етапі, показаному в цій блок-схемі, проводиться збір даних для аналізу факторів, що впливають на формування попиту та пропозиції на продовольчому ринку. Фактори сформульовані і показані нами на рис. 1.

Для аналізу та оцінювання факторів, які впливають на формування попиту та пропозиції на продовольчому ринку, можливо використовувати різні методики.

Далі, виходячи з отриманих результатів аналізу та оцінювання факторів, робляться відповідні висновки щодо стану інфраструктурного забезпечення на продовольчому ринку. Якщо результати задовільні, то розробляється комплекс заходів з удосконалення інфраструктурного забезпечення на продовольчому ринку певної території. Заходи передбачають удосконалення як кількісної сторони інфраструктури, так і якісної. На цьому етапі приймаються рішення як щодо введення додаткових об'єктів інфраструктури, так і розроблення різних законодавчих заходів стосовно вдосконалення якісної сторони інфраструктурного забезпечення. У разі ж незадовільних результатів аналізу й оцінювання інфраструктурних факторів, що впливають на формування попиту та пропозиції на продовольчому ринку, розробляється комплекс заходів щодо виправлення ситуації, що склалася на продовольчому ринку. Далі знову проводиться аналіз і оцінювання ефективності запропонованих заходів стосовно виправлення ситуації на продовольчому ринку і, у разі позитивних результатів, розробляються заходи з удосконалення організації інфраструктурного забезпечення на продовольчому ринку.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Висновки і пропозиції. Таким чином, для побудови ефективної моделі інфраструктури агропромислового комплексу необхідний регулярний моніторинг ситуації на продовольчому ринку для врівноваження попиту та пропозиції на ньому.

Список використаних джерел

1. *Дудар Т. Г.* Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи : монографія / Т. Г. Дудар, В. Т. Дудар. – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – 246 с.
2. *Клімова І. О.* Ринок сільськогосподарської продукції: особливості розвитку та проблемні питання формування інфраструктури [Електронний ресурс] / І. О. Клімова. – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/11658/1/Stattya_9.pdf.
3. *Одінцов М. М.* Теоретико-методологічні засади формування і регулювання цін на сільськогосподарську продукцію [Електронний ресурс] / М. М. Одінцов // Ефективна економіка. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1656>.
4. *Ращенко А. В.* Особливості формування попиту на сільськогосподарську продукцію в контексті ставлення споживачів до її якості та екологічної безпеки / А. В. Ращенко // Агросвіт. – 2012. – № 22. – С. 30–34.
5. *Формування та функціонування ринку агропромислової продукції* : практ. посіб. / за ред. П. Т. Саблука. – К. : ІАЕ, 2000. – 556 с.

УДК 352.07:336.1

Р.Є. Демчак, канд. наук з держ. упр.

Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ, Україна

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН ЯК ВАЖЛІВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Р.Е. Демчак, канд. наук по гос. упр.

Национальный институт стратегических исследований, г. Киев, Украина

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ БЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Ruslan Demchak, PhD in Public Administration

National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine

DECENTRALIZATION OF BUDGETARY RELATIONS AS AN INSTRUMENT OF PROVIDING REGIONAL DEVELOPMENT

Розглянуто основні особливості проведення бюджетної децентралізації в Україні та перспективи її подальшого розвитку. Проведено аналіз реалізації політики бюджетної децентралізації на місцевому рівні та розкрито необхідність децентралізації системи місцевих бюджетів України для створення достатньої фінансової бази органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: бюджетна децентралізація, місцеві фінанси, місцеві органи самоврядування, фінансова незалежність.

Рассмотрены основные особенности проведения бюджетной децентрализации в Украине и перспективы ее дальнейшего развития. Проведен анализ реализации политики бюджетной децентрализации на местном уровне и раскрыта необходимость децентрализации системы местных бюджетов Украины для создания достаточной финансовой базы органов местного самоуправления.

Ключевые слова: бюджетная децентрализация, местные финансы, местные органы самоуправления, финансовая независимость.

In the article the basic features of leadthrough of budgetary decentralization in Ukraine and prospect of it are considered subsequent development. The analysis of realization of policy of budgetary decentralization is conducted at local level and the necessity of decentralization of the system of local budgets of Ukraine is exposed for creation of sufficient capital base of organs of local self-government.

Key words: budget decentralization, local finances, local government, financial independence.

Постановка проблеми. Як засвідчують кращі світові практики регіонального розвитку, бюджетно-податкова децентралізація є дієвим інструментом забезпечення ефективності розподілу суспільних благ і послуг, що сприяє забезпеченню динамічного регіонального розвитку. Ці обставини обумовлюють необхідність здійснення процесів економічної децентралізації бюджетно-податкових відносин через науково обґрунтований вибір основних параметрів та інструментів, спрямованих на збалансованість інтересів усіх учасників бюджетно-податкових відносин.

Нині актуальним є не лише вирішення фундаментальних проблем децентралізації бюджетних відносин як об'єктивного процесу розвитку регіональних економік. Також не менш важливим є виявлення її цільових орієнтирів, пов'язаних із зовнішніми ефектами процесу децентралізації видаткових і податкових повноважень, наявністю різних видів інституціональних обмежень децентралізації, потребою розвитку соціальних гарантій та забезпечення ефективності суспільних благ та послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми децентралізації присвячено праці зарубіжних учених Е.Б. Аткинсона, Д.Е. Стігліца, Р. Берда, Р. Масгрейва. У роботах Дж. Бьюкенена і Ч. Тібу сформульовані принципи розподілу як витратних, так і дохідних повноважень між рівнями бюджетної системи. Проблеми інституціонально-правового забезпечення суспільними благами розглянуто в роботах У. Оутса. Питання ефективності реалізації реформи бюджетної системи на центральному та місцевому рівнях досліджено також у роботах українських науковців, зокрема, О.Д. Василика, Л.М. Бабица, І.О. Лютого, В.М. Опаріна та ін. Проблема децентралізації бюджетних коштів та зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування знайшла відображення у роботах О.П. Кириленко, Л.В. Лисяк, С.А. Буковинського та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте численні дискусії, що тривають як у колі наукових експертів, так і у суспільстві, обумовлюють потребу висвітлення актуальних питань бюджетної децентралізації, їх аналізу та обґрунтування подальших кроків, які мають бути здійсненні на виконання завдань цієї реформи, що нині реалізується в державі.

Мета статті. Метою цієї статті є аналіз механізмів бюджетної децентралізації як одного з методів реалізації державної бюджетної політики. **Головною метою цієї роботи** є обґрунтування концептуальних засад та практичних пропозицій для подальшого вдосконалення заходів децентралізації на основі досліджень теоретичних і практичних аспектів проблеми забезпечення регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу. Вагомою складовою трансформаційних перебудов у системі державного регулювання соціальних та економічних процесів є децентралізація державного управління. На сучасному етапі вже реалізовано перші кроки на шляху бюджетної децентралізації з метою створення дієвої системи бюджетних відносин та посилення фінансового забезпечення місцевих бюджетів. Чинниками, що формують передумови бюджетної децентралізації як важеля забезпечення ефективності державних функцій, можна визначити такі: відмінність потенціалів регіонального (територіального) розвитку, потреба підвищення ефективності бюджетного регулювання процесу надання суспільних благ та послуг на регіональному і місцевому рівнях в умовах ресурсних обмежень, необхідність стабілізації динаміки розвитку на етапі трансформаційних зрушень національної економіки.

Перевагами децентралізованого надання державних послуг є, насамперед, близькість органів місцевого самоврядування до населення, і як наслідок, краще розуміння переваг та потреб населення певної території, можливість зниження наслідків «політичних рішень» при прийнятті управлінських рішень. Специфіка процесу надання громадських благ на регіональному і місцевому рівнях в умовах децентралізації значною мірою обумовлена механізмом бюджетних відносин між рівнями державної влади. Загалом для більшості бюджетних систем країн характерне децентралізоване надання суспільних благ та послуг. Відносини між органами влади різного рівня у бюджетній сфері існують у будь-якій державі внаслідок наявності адміністративно-територіального ділення. Проте складатися вони можуть на основі різних принципів залежно від типу державного устрою. При цьому як в унітарних державах, так і у країнах з федеративним устроєм найбільш актуальним питанням є проблеми оптимізації бюджетно-податкових інтересів усіх рівнів влади в цілях забезпечення паритету бюджетно-податкових ресурсів, повноважень і відповідальності. Міжбюджетні відносини характеризують різні аспекти бюджетної децентралізації і фінансової самостійності регіонів та адміністративно-територіальних одиниць. У кожній країні під час розподілу компетенцій між органами управління різних рівнів особлива увага приділяється органам місцевого самоврядування, формуванню надійної і стабільної дохідної бази місцевих бюджетів, а також умовам та механізмам формування міжбюджетних відносин [5]. Проблеми у встановленні міжбюджетних відносин між центром і регіонами, а також у межах самих регіонів є притаманними для будь-якої країни, яка в кожному випадку вирішує їх відповідно до умов соціально-економічного розвитку.

Вивчення методів і механізмів, які різні країни використовують для вирішення аналогічних проблем, дає змогу виділити як специфіку, так і загальні підходи, що характерні для сучасного етапу розвитку суспільства. Виходячи з цього, можна виробити стратегію формування і розвитку системи місцевого самоврядування, її взаємодії з центральними органами управління. Світовий досвід демонструє відсутність ідеальної для всіх країн моделі міжбюджетних відносин у силу величезного впливу політичних факторів, історичних традицій, механізмів бюджетно-податкового регулювання у різних країнах, рівня соціально-економічного розвитку країни. Фіскальна або податкова складова міжбюджетних відносин

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

залежить від типу податкової системи країни і порядку їх розподілу за рівнями бюджетної системи [2]. Деякі автори пропонують поділяти моделі організації міжбюджетних відносин, що застосовуються в зарубіжних країнах, на два типи: децентралізовані і кооперативні. Моделі децентралізації характеризуються такими основними факторами:

1) у розмежуванні видаткових повноважень між різними рівнями влади провідна роль належить центральному уряду, зокрема, під час реалізації таких важливих функцій державних органів влади й управління – макроекономічної стабілізації, перерозподілу національного доходу і виробництва державних товарів і послуг, коли остання розмежовується між трьома рівнями влади;

2) закріплення повноважень за рівнями влади у сфері оподаткування відбувається відповідно до визначеного розподілу функцій: податкові доходи центрального уряду формуються з первинних доходів, таких як доходи з фізичних осіб і юридичних осіб, акцизи й митні збори, тобто з таких доходів, які мають виражену фіскальну спрямованість, а доходи регіональних (субфедеральних) бюджетів наповнюються податками на товари і послуги, майно і землю тощо;

3) високий ступінь фінансової незалежності і самостійності регіональної влади визначається наявністю у них прав спільного (федерально-регіонального) використання податкових баз, а також можливістю запроваджувати будь-які податки, що не порушують міжрегіональні пропорції, а проблема горизонтального дисбалансу вирішується за рахунок надання цільових грантів регіонам.

Прикладом децентралізованої моделі є американський варіант бюджетного федералізму. До цього типу також можна віднести організацію міжбюджетних відносин у Канаді.

Кооперативна модель децентралізації має такі особливості:

1) розширена участь регіонів у перерозподілі національного доходу, що обумовлює більш тісну співпрацю у сфері міжбюджетних відносин центрального і регіонального рівнів влади;

2) збільшення частки регіональних та місцевих бюджетів у системі розподілу податкових доходів, у тому числі і національних;

3) високий рівень централізації управління регіональними державними фінансами з боку центрального уряду й обмеження самостійності регіональної влади [2].

Кооперативна модель організації міжбюджетних відносин набула більшого поширення і її використовують багато європейських держав і, передусім, скандинавські країни, а також Німеччина і Швейцарія. Важливу роль у цій моделі децентралізації відіграють трансферти, які відносяться до різних форм міжбюджетного регулювання. Обсяг трансфертів у бюджетах регіонів федеральних держав становив від 4 % ВВП в Австрії, 4,3 % – у Німеччині, 5,1 % – у Швейцарії, 5,6 % – у США, до 8 % ВВП – у Канаді й Австралії. Їх частка в сукупних доходах територіальних бюджетів у країнах ОЕСР досить висока і становила на початку реалізації цих реформ у 90-х рр. близько 40 %, у тому числі в англосакських країнах – 36 %, у скандинавських – 34 %, у федеральних європейських країнах – 24 %, в інших західноєвропейських країнах (Греція, Бельгія, Франція, Італія, Іспанія, Португалія, Нідерланди) – 63,2 % [3].

Слід зазначити, і про це свідчать кращі зарубіжні практики, що збалансована бюджетно-податкова децентралізація, яка забезпечує узгоджений рух джерел доходів і бюджетних видатків, створює більш сприятливі умови для розвитку єдиного загальнонаціонального ринку й стійкості соціально-економічних перетворень як на державному, так і на регіональному рівнях. Податкова і бюджетна асиметрія між регіонами ускладнює проведення не лише єдиної політики соціально-економічних перетворень, але й збільшує ризики формування локальних криз у регіонах. Серед об'єктивних причин у асиметричності регіонального розвитку, що характеризуються значними диспропорціями між територіями за рівнем соціально-економічного розвитку, однією із вагомих виокремлюється розбалансо-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ваність бюджетної системи не лише по вертикалі, але і по горизонталі, що актуалізує проблему розгляду й переосмислення тенденцій у розвитку бюджетно-податкової системи і необхідності використання різноманітних важелів з метою забезпечення збалансованості як податкової, так і бюджетної децентралізації. Адже, якими б ефективними не були окремо бюджетна і податкова децентралізація, їх незбалансованість може суттєво знівелювати не лише управлінські дії центральної влади, а також ініціативи органів місцевого самоврядування. Більш того, чим сильніше виражена бюджетно-податкова асиметрія, тим більше формальна децентралізація поступається місцем фактичній централізації бюджетно-податкових відносин [3]. Ураховуючи, що процес збалансування бюджетних потоків є досить складним, оскільки регулюється не тільки умовами бюджетного законодавства, а й нагальними потребами відповідної території, нині виникає необхідність запровадження нових механізмів відносин центральної та місцевої влади у фінансово-бюджетній сфері, запровадження яких забезпечить достатніми матеріальними та фінансовими ресурсами розвиток усіх сфер життєдіяльності територіальних громад на підставі чіткого розподілу повноважень між державною виконавчою владою та органами місцевого самоврядуванням, які виконують важливі функції з вирішення суспільно значущих завдань.

Як свідчить бюджетна практика, органи місцевого самоврядування майже постійно не забезпечуються необхідними фінансовими ресурсами для виконання делегованих повноважень. За даними аналітиків Асоціації міст України, «останні чотири роки держава на 20 % не додає коштів місцевому самоврядуванню на передані йому повноваження... Унаслідок цього органи місцевого самоврядування “для забезпечення стабільного виконання делегованих державою повноважень змушені щорічно відволікати все більшу частку своїх, і без того мізерних, власних ресурсів”» [6]. Питома вага обсягу власних доходів місцевих бюджетів, спрямованих на забезпечення делегованих повноважень, у 2010 р. становила 25,6 %, у 2011 р. – 33,4 %, у 2012 р. – 37,4 %, у 2013 р. – 38,7 %. При цьому частка видатків місцевих бюджетів на реалізацію власних повноважень органів самоврядування найменша серед країн Європи. Так, у Латвії цей показник досягає 34,2 %, у Словаччині – 31,6 %, в Угорщині – 27,2 %, у Польщі – 26,6 %, в Україні – 9,2 %. Рівень бюджетної забезпеченості на утримання і розвиток місцевої інфраструктури на одного жителя в Україні становить 28 євро, Словаччині – 192, Угорщині – 213, Латвії – 231, Польщі – 305 євро [3].

Проблема фінансового забезпечення територіальних громад та реформування публічного управління порушується протягом декількох років. Проте «основною причиною того, що місцева влада має досить обмежений перелік повноважень, обсяг відповідальності та фінансових ресурсів, є те, що центральна влада не зацікавлена у проведенні децентралізації бюджетно-податкової системи, тому що це автоматично призведе до обмеження її повноваження та звуження ресурсної бази» [6]. Як зазначено в аналітичній записці «Очікувані ризики у процесі децентралізації влади в Україні» Національного інституту стратегічних досліджень, основні ризики реформування місцевого самоврядування стосуються сьогодні перегляду адміністративно-територіального устрою, державного контролю за реалізацією повноважень органами місцевого самоврядування на регіональному та субрегіональному рівнях, якості місцевого управління та легітимності прийнятих рішень тощо. Крім того, вбачається ризик розбалансування системи бюджетоутворення у зв'язку з імовірним плануванням органами місцевого самоврядування нереальних витрат [4]. Зазначені ризики ґрунтуються на проблемних питаннях, що виникали в європейських країнах у процесі здійснення політики регіоналізації системи влади. Так, у Польщі чинився опір з питання проведення адміністративно-територіального устрою (укрупнення воєводств), у Болгарії фактичне відновлення дореформеного рівня валового внутрішнього продукту (створення макроекономічного середовища) дало можливість забезпечити належну фінансову та матеріальну основу місцевого самоврядування, каменем спотикання проведення адміністративно-територіальної реформи у Республіці Молдова та Румунії були виступи етнічних

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

меншин, в Іспанії, Великобританії, Італії децентралізація привела до зростання спектра політичних партій та рухів за етнічною, регіональною, націоналістичною ознакою тощо. Слід зазначити, що і на теперішній час в європейських країнах ставлення громадянського суспільства до здійснення реформи місцевого самоврядування неоднозначне, тому пошук нових форм взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування стає характерною рисою для України, а прагнення надати демократичним тенденціям організації громадського життя новий імпульс до формування дієвої системи бюджетної децентралізації, яка забезпечила б єдність інтересів держави й територіальної громади [3].

Висновки і пропозиції. Загальною тенденцією впровадження децентралізації в європейських країнах є проведення адміністративно-територіальної реформи. По суті це питання є предметом вивчення повноважень органів місцевого самоврядування на відповідній території. Ефективність їх діяльності належатиме від того, які повноваження вони будуть здійснювати. Під час здійснення інституціональних та організаційних перетворень у процесі адміністративно-територіальної реформи стратегічною метою діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування повинно стати формування умов щодо реального покращання життєзабезпечення громад, досягнення високого рівня надання адміністративних, культурних та соціальних послуг, сприяння економічному зростанню конкретного населеного пункту чи району, з одночасною прив'язкою до всієї економічної системи регіону чи країни. Структурність бюджетної сфери держави обумовлює доцільність дослідження процесів децентралізації з погляду декомпозиційного підходу стосовно зовнішніх і внутрішніх факторів її функціонування. Позитивом декомпозиційного підходу є можливість отримання нових механізмів міжрівневої взаємодії організаційно-управлінської, фіскальної і бюджетної складових, що дає змогу розглядати економічні інструменти децентралізації як ефективні елементи економічних трансформацій.

Рациональне використання бюджетних коштів та зміцнення фінансової забезпеченості органів місцевого самоврядування, передача повноважень, спрощення та підвищення оперативності вирішення нагальних проблем, підвищення рівня життя населення, якості послуг, що надаються, ступеня довіри населення до владних інститутів та забезпечення прозорості їх діяльності, вдосконалення та посилення процесів демократії є вагомими чинниками, що визначають результативність проведення змін у бюджетно-податковій сфері держави. Нині проведення бюджетної децентралізації має відповідати стратегічним цілям реформ, що реалізуються.

Список використаних джерел

1. Держак М. І. Моделі фіскальної децентралізації країн світу [Електронний ресурс] / М. І. Держак. – Режим доступу : <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201263/3-10.html>.
2. Долженко І. І. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні [Електронний ресурс] / І. І. Долженко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2014. – Вип. 200 (3). – С. 188–195. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2014_200\(3\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2014_200(3)_31).
3. Зарубіжний досвід організації роботи місцевої влади : [монографія] / М. О. Пухтинський, П. В. Ворона, О. В. Власенко та ін. ; за заг. ред. П. В. Ворони. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2009. – 280 с.
4. Макаров Г. В. Очікувані ризики у процесі децентралізації влади в Україні [Електронний ресурс] / Г. В. Макаров. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.
5. Сало Т. В. Децентралізація фінансової системи: стан та оцінка рівня в Україні / Т. В. Сало // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. / за заг. ред. чл.-кор. НАН України С. В. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2013. – Вип. 35. – С. 324–330.
6. Слобожан О. Зміни до бюджетного та податкового законодавства щодо бюджетної децентралізації [Електронний ресурс] / О. Слобожан // Ініціатива захисту прав та представлення інтересів місцевого самоврядування в Україні (проект «Діалог»). – Режим доступу : <http://auc.org.ua>.

УДК 338.49

Н.В. Іванова, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПЕРЕХОДИ ТА РЕФОРМУВАННЯ
ІНФРАСТРУКТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ****Н.В. Иванова**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПЕРЕХОДЫ И РЕФОРМИРОВАНИЕ
ИНФРАСТРУКТУРНОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА****Nataliia Ivanova**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**TRANSFORMATION TRANSITIONS AND REFORMATION
OF INFRASTRUCTURAL POTENTIAL OF THE REGION**

Розкрито сутність категорії «економічна трансформація», визначено особливості реалізації та вектори процесу трансформації економічних систем. Здійснено теоретико-методологічне обґрунтування реалізації трансформаційних перетворень інфраструктурного потенціалу у контексті забезпечення сталого розвитку регіональної господарської системи. Трансформацію інфраструктурного потенціалу регіону визначено як процес глибинної зміни кількісних та якісних характеристик мультигалузевого інфраструктурного комплексу на засадах сталого розвитку в напрямку досягнення оптимальних, адаптованих під регіональні потреби параметрів його функціонування з урахуванням світових тенденцій та успадкованого досвіду. Автором побудовано концептуальну схему інфраструктурних перетворень на основі трансформації секторальних, функціональних та просторових параметрів у потоково-мережеву структуру зі збереженням меж просторової організації.

Ключові слова: трансформація, інфраструктурний потенціал, мережева структура, потокова модель, просторова організація.

Раскрыта сущность категории «экономическая трансформация», определены векторы и особенности реализации процесса трансформации экономических систем. Осуществлено теоретико-методологическое обоснование реализации трансформационных преобразований инфраструктурного потенциала в контексте обеспечения устойчивого развития региональной хозяйственной системы. Трансформацию инфраструктурного потенциала региона определено как процесс глубоких изменений количественных и качественных характеристик мультиотраслевого инфраструктурного комплекса на принципах устойчивого развития в направлении достижения оптимальных, адаптированных под региональные потребности параметров его функционирования с учетом мировых тенденций и унаследованного опыта. Автором построено концептуальную схему инфраструктурных преобразований на основе трансформации секторальных, функциональных и пространственных параметров в потоково-сетевую структуру с сохранением границ пространственной организации.

Ключевые слова: трансформация, инфраструктурный потенциал, сетевая структура, потоковая модель, пространственная организация.

The article reveals the essence of the category of "economic transformation", defined vectors and especially the implementation of the transformation of economic systems. Implemented theoretical and methodological substantiation of the implementation of transformational changes infrastructural capacity in the context of sustainable development of the regional economic system. The transformation of the infrastructure capacity in the region is defined as a process of deep changes in the quantitative and qualitative characteristics of the Multisectoral infrastructure complex on the principles of sustainable development in the direction of achieving the optimum, tailored to the needs of the regional parameters of its operation, taking into account global trends and inherited experience. The authors constructed a conceptual framework based on the transformation of infrastructure transformation sector, functional and spatial parameters in stream-network structure while preserving the boundaries of spatial organization.

Key words: transformation, infrastructure capacity, network structure, threading model, the spatial organization.

Постановка проблеми. Забезпечення стабільності процесів зростання інфраструктурного потенціалу та розвитку інфраструктурного середовища регіонального простору потребує проведення глибинних трансформацій системи виробничої інфраструктури. Розвиток регіонального простору та інфраструктурного середовища в умовах можливостей та загроз євроінтеграції України, на наш погляд, є взаємопідсилюючими чинниками в аспекті дискусійності питання про випереджальний або наздоганяючий шлях реформування виробничої інфраструктури регіону. При цьому інфраструктурний потенціал є своєрідним системоутворюючим та структуропідтримуючим фактором, який забезпечує:

– цілісність та єдність елементів регіонального економічного простору, формування його раціональної галузевої структури;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- сталість зв'язків у регіональній господарській системі за рахунок реалізації потокової, комунікативної компонент та енергозабезпечення;
- взаємодію регіону із зовнішнім оточенням та гармонійну інтеграцію його у світову економічну систему;
- активізацію розвитку базових елементів регіонального економічного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методології і практики реалізації трансформаційних процесів та ідентифікації трансформації як економічної категорії знайшло відображення в численних роботах зарубіжних (Д. Бьюкенен, П. Грегорі, А. Гранберг, Я. Корнаї, П. Мюррел, Д. Норд, М. Олсон, А. Ослунд, Дж. Сакс, Р. Стюарт, У. Росту [26], Е. Тофлер [21], Л. Ерхард) та вітчизняних (засновник української наукової школи «Розвиток і трансформація економічних систем» А. Чухно [24], М. Бутко [2], З. Варналій, А. Гальчинський [5], В. Геєць [22; 23], Н. Гражевська [6], П. Єщенко [13], І. Лукінов [14], С. Мочерний [9; 17], Г. Паламарчук та ін.) учених.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування реалізації трансформаційних перетворень інфраструктурного потенціалу у контексті забезпечення сталого розвитку регіональної господарської системи.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідно зазначити, що вищенаведені роботи присвячені вирішенню теоретичних та прикладних проблем трансформації економічних систем різного рівня, більшість з яких розглядає цей концепт у контексті переходу до ринкових принципів господарювання та особливостей транзитивної економіки. Проте в умовах євроінтеграційного вибору України, формування постіндустріального суспільства, реалізації парадигми сталого розвитку виникає необхідність трансформаційних зрушень нової якості – у напрямку кардинального перетворення наявних регіональних утворень, формування принципово нового підґрунтя взаємодії компонентів економіки регіону.

Виклад основного матеріалу. Застосування категорії «трансформація» відносно економічної системи обумовлено необхідністю кардинальних незворотних змін кількісного та якісного характеру, які перетворюють систему на новий рівень функціонування та формують нову модель взаємодії з зовнішнім оточенням. Сучасна економічна наука володіє достатньо розробленим методологічним апаратом визначення категорії «трансформація» (від лат. «перетворення, видозміна»). В цілому, трансформаційні процеси передбачають «... перетворення структур, форм та способів економічної діяльності, зміну її цільової спрямованості» [19]. Більшість науковців пов'язують це поняття з якісною видозміною економічної системи, її розвитком.

Дослідженням питань трансформацій присвячено значну кількість ґрунтовних досліджень, що обумовлено актуальністю розвитку соціально-економічних систем та реалізації у них змін різного порядку. Наявне різноманіття теорій та підходів до обґрунтування теоретико-методологічних аспектів трансформаційних переходів пов'язано з акцентуванням на різних аспектах цього процесу: базових передумовах, ключових факторах, задіяних ресурсах, результативності процесу тощо.

Так, у контексті трансформацій тріади «людина–природа–економіка» обґрунтована парадигма сталого розвитку (Г. Дейлі [8]). Особливої актуальності нова парадигма набула вже сьогодні, коли стало очевидним, що виснажливе залучення природних ресурсів загрожує існуванню людства. В основі процесу трансформації закладено узгоджені зміни прогресивного порядку економічної, екологічної та соціальної складової.

Іншою, не менш відомою, є теорія економічного росту У. Росту [26], в якій трансформаційні переходи обґрунтовуються технологічними новаціями, швидкістю економічного зростання, змінами у структурі виробництва. У своїй теорії постіндустріального суспільства вчений озвучив позицію, згідно з якою трансформаційний перехід від

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

індустріальної до постіндустріальної пов'язаний з появою штучних інтелектуальних галузей. Домінантною характеристикою під час виділення У. Ростоу згодом шостої стадії трансформації суспільства зазначено соціальний фактор, а саме – споживча поведінка людини та його духовний розвиток, «пошук якості життя».

Окремо виділяють групу теорій трансформації на основі технократичного підходу, в основу яких закладено особливості суспільного виробництва. Так, визначальну роль засобів праці під час реалізації трансформацій підкреслювали у своїх дослідженнях Т. Веблен [4] та Л. Морган [16]. Теорія домінуючого сектору К. Кларка обґрунтовує трансформаційний процес у вигляді переходу від однієї групи пріоритетних галузей до іншої, чим і обумовлюється розвиток економічних відносин та самого суспільства [25]. На думку зазначених та інших науковців, які дотримуються технократичної моделі (А. Сміт, Дж. Гелбрейт, П. Друкер), трансформація соціально-економічних відносин відбувається залежно від розвитку засобів виробництва – як способу отримання благ, галузевої спрямованості – як пріоритетного напрямку розвитку господарства, техніки та технологій – як умови розширення виробничих можливостей [7].

Економічна трансформація є складним, багаторівневим і варіативним процесом, про що свідчать наявні моделі: неокласична (Дж. Сакс, Дж.-Дж. Стіглер та ін.), градуалістська (К.-Дж. Ерроу, В. Леонтьєв, Дж. Тобін та ін.), інституціональна (Д. Норт), структурна (Й. Шумпетер).

Академік А.А. Чухно зазначав, що трансформації виробничих відносин мають поєднуватись із реформуванням продуктивних сил, підкреслюючи у цьому процесі визначальну роль інноваційних перетворень. Вітчизняні особливості трансформаційних процесів обумовлені накладанням процесів становлення ринкових засад економіки та впливу глобальних тенденцій переходу людства від індустріальної до постіндустріальної стадії цивілізаційного розвитку, з чим і пов'язаний кризовий стан в Україні (А. Чухно, 1993 [24]).

Роботи вітчизняних учених здебільшого присвячені питанням трансформації соціально-економічних систем на національному рівні у взаємозв'язку з реструктуризаціями пострадянського простору в процесі переходу до ринку. Так, М.П. Бутко зазначає, що «сучасні трансформаційні процеси обумовлені переходом до ринкового механізму ведення господарства» [2, с. 56]. У цьому контексті в кінці ХХ ст. з'явилися терміни перехідна, транзитивна, змішана, трансформаційна економіка, яка, за визначенням В.М. Гейця, передбачає зміну структури економіки і створення нових форм розвитку [22; 23]. С.В. Мочерний, визначаючи трансформацію як процес перетворення однієї економічної системи на іншу, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою нових [9, с. 687], виділяє шість основних форм – ринкова, змішана національна, капіталістична, народна економіка, постіндустріальне суспільство [17, с. 15–20], – тим самим розкриваючи варіативність проявів трансформацій у економічній системі. В.І. Захарченко трансформаційні процеси, які відбувались у господарських структурах України та постсоціалістичних країн, відносить до процесів ринкової самоорганізації, що мають адаптаційний («м'який», не призводить до кардинальної зміни структури) та біфуркаційний (передбачає радикальну перебудову) характер [11, с. 9].

Узагальнюючи наявні наукові підходи, можна зазначити, що спільною позицією вчених є наявність таких ключових моментів у трактуванні трансформації як економічного явища:

1) переважання якісних перетворень економічної системи (зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей), що приводить до зміни структури та форм і способів економічної діяльності;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

2) необхідність поштовху до порушення стабільного функціонування і переходу у стан нерівноваги;

3) невідворотності кількісних (елементи системи, зміст підсистем, складність структури) та якісних (властивості елементів та зв'язків між ними, характеристики структурованості та рівності системи) змін різної інтенсивності й спрямованості;

4) результат може мати як прогресивний, так і регресивний характер.

Слід також зазначити, що у сучасному економічному просторі нині застосовуються такі дефініції, які всебічно характеризують поліваріантний еволюційний рух системи: трансформація, розвиток, зростання, реформування, модернізація, зміни тощо. Між ними, за опублікованими дослідженнями багатьох учених, існують відмінності, які визначаються:

- глибиною перетворень та рівнем (масштабом) охоплення ними елементного складу системи;

- ступенем кількісно-якісних перетворень (виключно кількісні, переважно кількісні, кількісні та якісні, переважно якісні, виключно якісні);

- інтенсивністю та тривалістю у часі;

- результативністю вдосконалень (перехід на новий рівень або зміни в межах одного етапу);

- напрямом реструктуризації (горизонтальні чи вертикальні зміни у структурі системи) тощо.

Залежно від стимулів, факторів та передумов, наявності трансформатора (збурювача) та його характеристик процеси змін можуть мати еволюційний або революційний характер. Так, С.М. Васін вважає, що трансформація є процесом еволюційного розвитку соціально-економічної системи, оскільки проявляється у вигляді «прогресуючого перетворення структури, причиною якого служить зміна складових її елементів, яке виходить за межі можливостей самоорганізації системи на колишньому рівні» [3, с. 16]. Реалізація механізму трансформації здійснюється через «плавне реформування, відсутність кардинальних революційних заходів» [3, с. 19]. Натомість Е. Тофлер у своїй відомій праці «Третя хвиля» зазначав, що трансформація «являє собою не пряме продовження..., а радикальну зміну напрямку руху, часто повністю відкидаючи минуле» [21, с. 262], таким чином підкреслюючи революційний характер трансформаційних переходів.

Революційний трансформаційний процес обумовлений адаптаційною неспроможністю системи адекватно відповідати зовнішнім викликам, у той час як еволюційні трансформації виникають внаслідок вичерпання наявного потенціалу розвитку на цьому етапі життєвого циклу. У такому контексті варто зазначити, що сучасні трансформаційні процеси регіональних інфраструктурних систем обумовлені поєднанням об'єктивної необхідності відповідати глобалізаційним тенденціям, інтенсивності інноваційних зрушень, прагненням інтегруватись у європейський економічний простір, з одного боку, а з іншого – сформованою галузево-просторовою конфігурацією інфраструктурної системи, її генезисом, складом інституціонального середовища. Також проблемними сферами науково-прикладного характеру під час реалізації трансформаційних процесів інфраструктурного потенціалу регіону є:

- методологічне обґрунтування оцінки можливостей і напрямів реалізації парадигми сталого розвитку регіонального простору та трансформаційних процесів інфраструктурного середовища;

- забезпечення реалізації принципів сталого розвитку;

- побудова механізму узгодженої модернізації складових та зростання інфраструктурного потенціалу і соціально-економічного розвитку регіону;

– планування трансформаційних зрушень у межах детермінованих стратегічних пріоритетів національного розвитку.

Трансформація інфраструктурного потенціалу передбачає зміну кількісних параметрів його підсистем, трансформацію інститутів інфраструктурного комплексу, реструктуризацію зв'язків між ними та перехід на якісно нове підґрунтя взаємодії з регіональною економічною системою та зовнішніми системами різного порядку. М.П. Бутко у дослідженнях, присвячених проблемам трансформації регіональних господарських систем, зазначає, що одним із найважливіших завдань є забезпечення комплексного розвитку регіону на основі реалізації зваженої регіональної політики, розвитку економічного, екологічного та соціального потенціалів [2, с. 56]. Тим самим науковець закладає підвалини сталого розвитку у трансформаційні процеси як регіону в цілому, так і підсистем у його структурі.

З огляду на зазначене вище, під трансформаціями інфраструктурного потенціалу регіону ми розуміємо процес глибинної зміни кількісних та якісних характеристик мультигалузевого інфраструктурного комплексу на засадах сталого розвитку в напрямку досягнення оптимальних, адаптованих під регіональні потреби параметрів його функціонування з урахуванням світових тенденцій та успадкованого досвіду.

Трансформаційні переходи на регіональному рівні залежать від характеристик як інфраструктурної системи, так і самого регіону. З наукових позицій В.І. Захарченка, регіональні господарські комплекси диференціюються за територіальним рангом, генезисом, провідним технологічним укладом, спеціалізацією, напрямом структурно-технологічної трансформації, стадійності розвитку і конфігурації опорного каркаса території [10, с. 60]. Опорний каркас території, на наш погляд, визначається структурно-просторовими характеристиками інфраструктурної системи (секторальною, функціональною та просторовою структурою).

Еволюційні перетворення інфраструктурного потенціалу мають характер трансформаційного циклу (рис. 1). З метою уточнення особливостей трансформаційних перетворень інфраструктурного потенціалу вважаємо за доцільне деталізацію їх у аспекті процесного, системного та структурного підходів.

Трансформаційний цикл представлений у вигляді процесу переходу регіональної інфраструктурної системи на якісно новий рівень функціонування та розвитку; протягом постадійного переходу об'єкт послідовно перебуває у стані цільового функціонування та розвитку, появи конфліктності внаслідок втрати адаптивності, порушення стійкості та переходу на новий еволюційний рівень, закріплення набутих нових властивостей і стабілізації функціонування. Виникаюча криза є невід'ємною складовою процесу розвитку системи, оскільки дозволяє діагностувати невідповідність поведінки зовнішнім вимогам, тобто порушення адаптивності, або спрацьованість потенціалу. Трансформаційні зрушення виступають як суперечливий процес, оскільки потрібна втрата стійкості системи, розрив наявних зв'язків, тобто своєрідне руйнування системи з метою її еволюційного переходу. Характерними ознаками такого транзитивного періоду є:

- по-перше, можливість лише короткочасного перебування системи у такому стані, оскільки нею втрачена стійкість, за якою йде або пошук нової точки біфуркації, або розпад;
- по-друге, деформації призводять до надмірного прогресу в одних складових за рахунок занепаду інших, тобто спостерігаються значні структурні диспропорції;
- по-третє, неспрацювання законів та закономірностей, характерних для умов стабільного функціонування та розвитку, необхідність суттєвих інституціональних змін;
- по-четверте, невизначеність кінцевого результату трансформаційних переходів, оскільки вони можуть мати як прогресивний, так і регресуючий характер, внаслідок нелінійності виникаючих різноспрямованих ланцюгових реакцій.

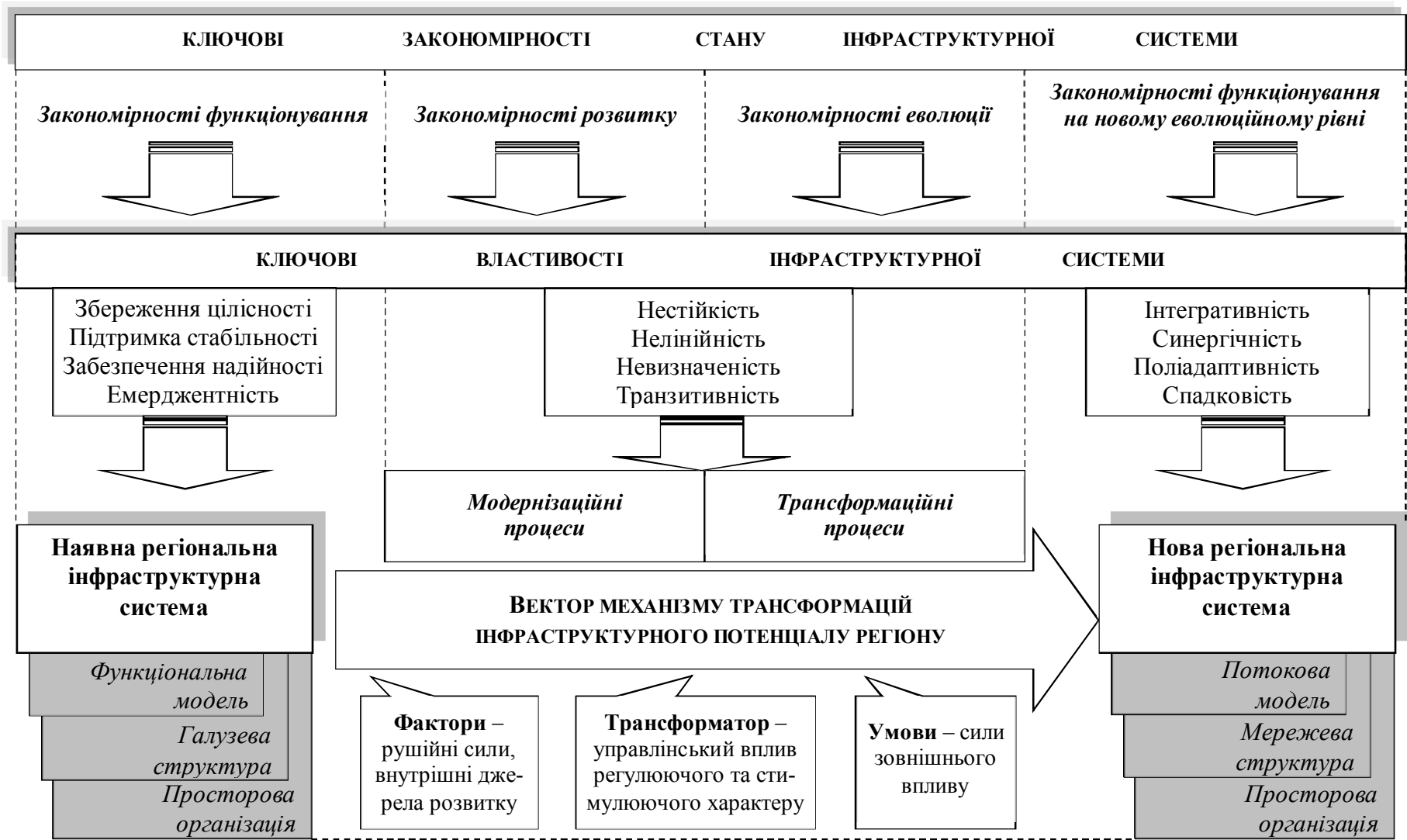

Рис. 1. Структуризація еволюційних перетворень інфраструктурного потенціалу регіону

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Очевидним за таких умов є значення регуляторної та стимулюючої функції, тому у структурі трансформаційного циклу чільне місце посідає трансформатор, який виступає як «...явище, подія, що має форму управлінських і політичних рішень, або уособлює відсутність необхідних рішень, яке може призвести до виникнення деформацій системи, здатних трансформувати її за певних умов» [3, с. 16]. Зважаючи на суспільно-економічне значення, роль та місце інфраструктури, таким трансформатором під час трансформаційних зрушень інфраструктурного потенціалу регіону повинна бути спільна ініціативна воля громадських, державних інститутів та підприємницьких структур на субрівні, узгоджена з національними пріоритетами розвитку й питаннями національної і регіональної безпеки.

Структуризація трансформаційного процесу в сучасних наукових дослідженнях представлена варіантами послідовної або одночасної реалізації фаз:

– структурної (пошук рішення системних проблем та формування нових ядер економічного росту) і просторової (зміна розміщення продуктивних сил) трансформації (С.В. Степанова, О.В. Толстогузов [20]);

– структурної (зміна елементів, структури системи), функціональної (зміна функцій, механізмів, процесів відтворення), організаційної (зміна форм організованості, ефективності та стійкості), управлінської (перехід до стратегічного управління, зміна форм власності, перебудова суб'єкта управління) трансформації (В.І. Захарченко [11; 10, с. 25–35]) та іншими.

З позицій системного підходу трансформація інфраструктурного потенціалу представлена прогресивними перетвореннями у регіональній інфраструктурній системі, обумовленими комплексом факторів та умов, унаслідок чого відбуваються зміни у структурних елементах усіх рівнів, їх взаємозв'язках та принципах взаємодії. Результатом є поява нової регіональної інфраструктурної системи, яка поряд із успадкованими характеристиками набула властивості інтегративності, синергічності, поліадаптивності. Поліадаптивність ми вважаємо покращеною здатністю інфраструктурної системи до реформування та вибору поведінкової альтернативи згідно з новими цілями й впливом оточення, що пов'язано з переходом до потокової моделі просторової організації інфраструктурного потенціалу на основі мережевих структур.

У контексті інфраструктурних трансформацій особливо актуальним стає «мережевий підхід», у межах якого соціально-економічний простір розглядається як система взаємодіючих господарюючих інфраструктурних суб'єктів, інститутів, громадського сектору. При цьому найважливішим компонентом регіональної та міжрегіональної взаємодії є численні мережеві зв'язки, що включають як зв'язки між однотипними учасниками, так і між учасниками, які є незалежними, принципово рівноправними, рівними за своїми ролями і функціями та можуть відноситись до різних ієрархічних рівнів.

На нашу думку, з позицій вищезазначеного, трансформація інфраструктурного потенціалу регіону в контексті парадигми сталого розвитку та актуалізації світових тенденцій передбачає вирішення першочергових на сьогодні завдань у напрямках забезпечення економічної ефективності інфраструктурних послуг, формування соціально орієнтованого інфраструктурного комплексу, забезпечення екологічності функціонування інфраструктурної мережі (рис. 2).

Відповідно до визначених стратегічних пріоритетів національного порядку [1] та пріоритетів державної регіональної політики [18] ми вважаємо доцільним виділення основних контурів трансформації інфраструктурного потенціалу окремих регіонів з інтеграцією їх у національну інфраструктурну мережу:

1) Реструктуризація інфраструктурного комплексу на засадах логістичної парадигми як методологічної основи реалізації виробничого обслуговування регіональних об'єктів та забезпечення гармонійної інтеграції в європейський простір.

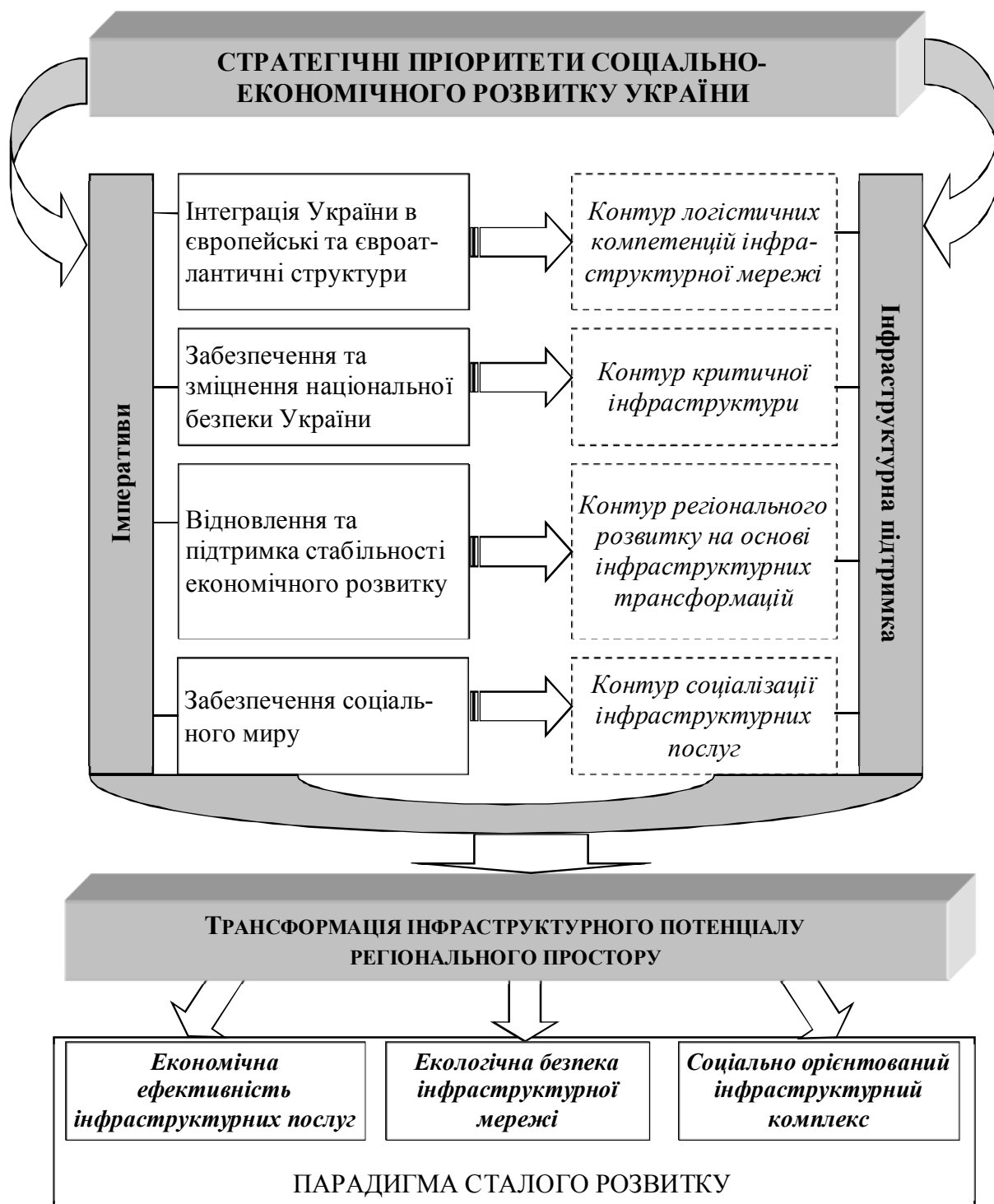

Рис. 2. Контури трансформації інфраструктурного потенціалу регіонального простору в контексті парадигми сталого розвитку

Об'єктивно обумовленою необхідністю нині є застосування принципово нового підходу до трансформації інфраструктурного потенціалу на регіональному рівні на основі формування ключових компетенцій. Передумовами запровадження концепції логістичної компетенції в межах трансформації інфраструктурного потенціалу регіону можна назвати:

1. Формування принципово нового розуміння ринкового механізму і логістичної діяльності як стратегічного елементу реалізації та розвитку конкурентних переваг регіону.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

2. Прояв тенденцій інтеграції учасників логістичних ланцюжків між собою, появи нових організаційних утворень – регіональних інфраструктурних мереж.

3. Розвиток логістичного потенціалу у сфері застосування сучасних інформаційних технологій, що надає принципово нові можливості для обслуговування потреб регіону.

Динаміка ринкових перетворень, глобалізація міжнародного бізнесу і ресурсні обмеження приводять до суттєвого зростання інтенсивності та потужності матеріальних, фінансових, інформаційних потоків, скорочення кількості посередників у логістичних ланцюгах, зменшення стабільності та надійності їхнього функціонування. Отже, досягнення регіональних цілей розвитку стає можливим у разі реформування виробничої інфраструктури регіону на основі застосування концепції логістичної компетенції, що передбачає, в тому числі, трансформацію наявних логістичних систем в інтегровані регіональні логістичні мережі.

На сьогодні практично немає законодавчих або адміністративних обмежень, які б гальмували розвиток логістичних утворень в Україні. Проте необхідно відзначити відсутність чіткої позиції держави щодо цієї проблеми. Негативним фактом є відсутність державної програми з модернізації і розвитку логістичного бізнесу як складової частини виробничої інфраструктури країни.

На законодавчому рівні необхідно здійснити моделювання, планування і чітку організацію логістичної сфери й виробничої інфраструктури у національному та регіональному аспекті. Тим самим перейти від заборонного адміністративного регулювання до економічних стимулів для учасників логістичних відносин. Завдяки чому інтегровані логістичні утворення виробничої інфраструктури на регіональному рівні дозволять досягти належного рівня ефективності за рахунок особливостей, які впливають на [15]:

- формування та використання ключових компетенцій, що припускає особливо ефективне сполучення ресурсів в умовах конкурентного ринку;

- збереження стабільних ключових компетенцій у довгостроковій стратегічній перспективі;

- можливість прояву споживчих вигод, упорядкування споживчих потреб, зниження трансакційних витрат тощо.

Базисом цього контуру є логістичні компетенції складових інфраструктурного потенціалу та забезпечення взаємодії між ними на основі потокової моделі. У разі переходу до логістичної парадигми полігалузевий інфраструктурний комплекс регіону розглядається не просто як сукупність окремих об'єктів, що відносяться до різних галузей та призначені здійснювати виробниче обслуговування регіональних потреб, тобто на основі функціонально-структурного підходу.

Передбачається формування інфраструктурної системи, в якій зв'язок між її елементами реалізується через сукупність логістичних компетенцій, притаманних кожному з них та утворюючих синергетичний ефект під час поєднання для забезпечення руху внутрішньорегіональних, міжрегіональних та транзитних товарних і супутніх інформаційних потоків.

2) Окремо, на наш погляд, необхідно виділити контур «критична інфраструктура», яка являє собою фізичні або віртуальні системи та ресурси, життєво важливі для країни. Їх недієздатність, знищення або неможливість використання підриває національну безпеку, національну економіку, здоров'я або безпеку населення. Перетин виробничої та критичної інфраструктури здійснюється у множині елементів транспорту, мереж життєзабезпечення, телекомунікації та зв'язку.

Посилення складових критичної інфраструктури у частині їх належності до виробничого інфраструктурного комплексу, для чого необхідно вжити таких заходів [1, с. 326]:

- законодавчо врегулювати питання функціонування критичної інфраструктури, зокрема енергетичної;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

– визначити завдання і відповідальність держави та власників (операторів) критичної інфраструктури щодо забезпечення захисту та підвищення її стійкості, а також спроможності до швидкого відновлення критичної інфраструктури. Значна частина об'єктів критичної інфраструктури знаходиться у приватній власності, що потребує запровадження ефективного державно-приватного партнерства у цій сфері;

– запровадити систему оцінки ризиків і загроз, уніфіковані підходи до реагування на загрози виникнення кризових ситуацій;

– забезпечити підготовку національної програми захисту критичної інфраструктури.

3) Забезпечення узгодженого регіонального розвитку та змін у інфраструктурному потенціалі. Зважаючи на диверсифікацію чинників кризових явищ в економіці країни, необхідний новий підхід до територіально-просторового аспекту господарської діяльності. Сучасні тенденції, які спостерігаються у світі та в Україні зокрема, вимагають забезпечення регіональної цілісності й посилення безпеки на регіональному рівні, підвищення конкурентоспроможності окремих регіонів, реформування принципів міжрегіональної взаємодії. В умовах відкритості національної економіки і значної залежності від глобальних впливів саме всебічне використання територіальних переваг у розміщенні і розвитку інфраструктурних об'єктів здатні забезпечити стійкість розвитку національної економіки в умовах глобалізації. Структурні зміни доцільні, насамперед, у пріоритетних галузях і виробництвах, які є основою інтенсивного типу відтворення, яким у час глобальних мереж і є інфраструктурний комплекс.

Очевидно, що найближчі роки найбільш ймовірним є дотримання сценарію за наздоганяючим типом, проте обраний євроінтеграційний вектор відкриває значні можливості для реалізації потенціалу розвитку виробничої інфраструктури.

4) Соціалізація інфраструктурних послуг у частині впливу результатів функціонування інфраструктурного комплексу на людину. Крім рівня економічного розвитку, іншою, не менш вагомою домінантою є соціальна відповідальність інфраструктурного бізнесу. Європейський вибір України обумовив необхідність розбудови соціально орієнтованої економіки в умовах соціально орієнтованого суспільства. Соціальна складова стійкості розвитку орієнтована на людину та спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, у тому числі, на скорочення кількості руйнівних конфліктів між людьми.

Система виробничої інфраструктури, зважаючи на багатогалузевий характер її прояву, поліваріантність структур, глибину її взаємозв'язків із секторами реального виробництва та забезпечення соціальних благ, чинить суттєвий вплив на соціалізацію економіки. При цьому ми розуміємо не соціальну інфраструктуру як таку, а взаємодію соціального фактора та виробничої інфраструктури.

Метою розвитку інфраструктурної складової регіонального простору є забезпечення поточних і перспективних потреб у соціальних та економічних зв'язках. Оскільки у постіндустріальному суспільстві, під час переходу до економіки знань, формування інформаційного простору, час усе частіше визнається одним з найвагоміших підприємницьких ресурсів, до інфраструктурної мережі висуваються вимоги підвищеної мобільності. Проте переваги зростаючої потреби у мобільності повинні бути оцінені й виправдані з погляду компенсації екологічних, соціальних та економічних витрат, пов'язаних з цим.

До заміщення соціальних витрат від користування, наприклад, транспортом включають фактор дорожньо-транспортних пригод, забруднення повітря, зниження фізичної активності людей, час, витрачений на перебування в дорозі, та зростаючу частку транспортних витрат у структурі видатків домогосподарств. Затори на дорогах обумовлюють економічні витрати та витрачений час людей і уповільнення доставки товарів та послуг.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Тому дотримання принципів сталого розвитку транспорту є одним з вагомих чинників забезпечення успішної реалізації парадигми сталого розвитку регіональної економічної системи зокрема і суспільства загалом.

Оскільки інфраструктурні об'єкти є робочими місцями, споживачами послуг виробничої інфраструктури є, у тому числі, громадяни, а негативні наслідки функціонування може відчувати все населення, то необхідно говорити про соціальну відповідальність інфраструктурного бізнесу. До загальних основ соціалізації у такому контексті можна віднести:

- забезпечення умов для відтворення робочої сили, що якісно відповідає потребам і рівню розвитку інфраструктурного комплексу;
- створення умов для безпечної роботи на інфраструктурних об'єктах;
- ефективне використання трудового потенціалу;
- покращення та збереження фізичного здоров'я населення;
- раціональне використання вільного часу людей;
- заміщення соціальних витрат.

Висновки і пропозиції. Отже, проблемність трансформації інфраструктурного потенціалу регіону в основному зосереджена у таких питаннях:

- наявність сталих господарських зв'язків та налагоджених ланцюгів поставок як внутрішньорегіонального, так і міжнаціонального порядку;
- пошуку оптимальних схем фінансування розвитку об'єктів виробничої інфраструктури, які здебільшого є об'єктами загального користування;
- реорганізація процесу виробничого обслуговування промислових об'єктів при просторовій трансформації інфраструктурного потенціалу;
- узгодження напрямів розвитку інфраструктурного комплексу з регіональними та національними стратегічними пріоритетами.

Як свідчить досвід, неефективним виявився ухил регіонального менеджменту в бік застосування виключно принципів централізації-децентрації та галузево-функціонального розподілу під час формування системи виробничої інфраструктури регіону.

Трансформації інфраструктурного комплексу України нині мають відбуватись у двох напрямках.

По-перше, необхідно відновити інфраструктурний потенціал, зруйнований внаслідок агресивних дій Російської Федерації у гібридній війні, що продовжуються дотепер.

По-друге, розвиток вітчизняних інфраструктурних об'єктів повинен здійснюватись з урахуванням обраного євроінтеграційного вектора.

Проте слід зазначити, що трансформації галузевої структури регіонального простору у транзитивний період мають орієнтиром задоволення короткочасних потреб, отже, не сприяють досягненню мети тривалого розвитку. Побудова інфраструктурної мережі, інтегрованої у глобальну та яка б відповідала сучасним світовим тенденціям, є досить тривалим процесом, що потребує відмови від миттєвої вигоди на користь довгострокового результату.

З огляду на особливості соціально-економічного становища України, вважаємо за доцільне розглядати не всю систему виробничої інфраструктури, а тільки ті її елементи, які піддаватимуться трансформаціям. Також зауважимо, що у кожному регіоні визначаються свої «інфраструктурні пріоритети», залежно від особливостей господарської діяльності, рівня соціально-економічного розвитку, географічного розташування та інших факторів.

Список використаних джерел

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.
2. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці : монографія / М. П. Бутко. – К. : Знання України, 2005. – 476 с.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

3. *Васин С. М.* Трансформация социально-экономической системы региона : автореф. дис. ... д-ра экон. наук / С. М. Васин. – СПб., 2007. – 37 с.
4. *Веблен Т.* Теория делового предприятия / Т. Веблен. – М. : Дело, 2007. – 288 с.
5. *Гальчинський А. С.* Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: методологічні аспекти / А. С. Гальчинський. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.
6. *Гражевська Н. І.* Економічні системи епохи глобальних змін : [монографія] / Н. І. Гражевська. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
7. *Грищенко О. О.* Стійкий розвиток в системі управління фінансово-економічною безпекою: трансформаційний підхід / О. О. Грищенко, Д. О. Грицишен // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 2 (64). – С. 30–36.
8. *Дейлі Г.* Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку : пер. з англ. / Г. Дейлі. – К. : Інтелсфера, 2002. – 304 с.
9. *Економічна енциклопедія* : у 3 т. Т. 3 / ред. : Б. Д. Гаврилишин, С. В. Мочерний. – К. : Акад. ; Т. : Акад. нар. госп-ва, 2002. – 952 с.
10. *Заболотний Г. М.* Ринкова трансформація економіки регіону / Г. М. Заболотний, В. І. Захарченко, А. М. Ступницький. – Вінниця : Консоль, 2012. – 536 с.
11. *Захарченко В. І.* Процеси ринкової трансформації промислових територіальних систем України: теорія, методологія, економічний аналіз і практика : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / В. І. Захарченко. – К., 2006. – 36 с.
12. *Захарченко В. І.* Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України / В. І. Захарченко. – Вінниця : Гіпаніс, 2004. – 248 с.
13. *Концепції економічних систем та проблеми їх структурної трансформації* / П. Єщенко, С. Гасанов, А. Чухно, П. Леоненко та ін. // Вища школа. – 2003. – № 2–3. – С. 44–65.
14. *Лукінов І. І.* Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя) / І. І. Лукінов. – К. : Ін-т економіки НАН України, 1997. – 456 с.
15. *Миротин Л. Б.* Эффективность интегрированной логистики [Электронный ресурс] / Л. Б. Миротин, А. Г. Некрасов // Технологии корпоративного управления. – Режим доступа : <http://www.iteam.ru/publications/logistics/>.
16. *Морган Л. Г.* Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Л. Г. Морган. – Л. : Институт народов Севера ЦИК СССР, 1935. – 352 с.
17. *Мочерний С.* Моделі трансформаційних процесів економіки (теоретико-методологічні аспекти) / С. Мочерний // Економіка України. – 2005. – № 2. – С. 13–21.
18. *Про засади державної регіональної політики* : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 90.
19. *Райзберг Б. А.* Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева ; под общ. ред. Б. А. Райзберга. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Инфра-М, 2013. – 512 с.
20. *Степанова С. В.* Трансформация региональной социально-экономической системы: концептуальная модель / С. В. Степанова, О. В. Толстогузов // Труды Карельского научного центра РАН. Серия: Регион: экономика и управление. – Петрозаводск : Карельский научный центр РАН, 2013. – № 5. – С. 12–21.
21. *Тоффлер Э.* Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2002. – 776 с.
22. *Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні* / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – Х. : Форт, 2003. – 440 с.
23. *Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи)* : монографія / за ред. В. М. Гейця. – К. : Логос, 1999. – 500 с.
24. *Чухно А. А.* Перехід до ринкової економіки / А. А. Чухно. – К. : Наукова думка, 1993. – 276 с.
25. *Clark C.* The Condition of Economic progress / C. Clark. – London : McMilan, 1940.
26. *Rostow W. W.* The Stages of Economic growth. A Non-Communist Manifesto / W. W. Rostow. – Cambridge University Press, 1960.

УДК 332.122

Ю.С. Папіж, канд. екон. наук

ДВНЗ «Національний гірничий університет», м. Дніпропетровськ, Україна

**КЛАСТЕР ГІРНИЧОДОБУВНОГО РЕГІОНУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА****Ю.С. Папіж**, канд. екон. наук

ГВУЗ «Національний горний університет», г. Днепропетровск, Украина

**КЛАСТЕР ГОРНОДОБЫВАЮЩЕГО РЕГИОНА: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ
ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДЛЯ ОПТИМИЗАЦИИ ХОЗЯЙСТВА****Yu. Papizh**, PhD in Economics

SHEE "National Mining University", Dnipropetrovsk, Ukraine

**CLUSTER OF MINING REGION: CONCEPTUAL BASES OF FORMATION
FOR OPTIMIZING THE ECONOMY**

Наголошено, що кластерний механізм є дієвим ефективним інструментом стимулювання розвитку економіки регіонів. Проаналізовано теоретичні засади сутності кластерів, їх ефективного формування та функціонування. Досліджено розуміння сутності регіонального кластера в сучасних умовах господарювання та необхідність удосконалення концептуальних засад його визначення. Акцентовано на проблемі обґрунтування концептуальних засад формування територіально-виробничих кластерів для стимулювання розвитку гірничодобувних, у тому числі депресивних, територій, що має особливу актуальність для України. Сформульовано основні причини неможливості застосування наявних у теперішній час моделей кластерів для розвитку гірничодобувних регіонів. Вперше запропоновано поняття «автономний спеціалізований поліструктурний кластер» гірничодобувного регіону, який, на відміну від наявних, передбачає поєднання суб'єктів господарювання не за ознакою належності до однієї промисловості через виготовлення відповідної продукції та надання послуг, а за ознакою належності до єдиного ресурсного центру кластера, який надає можливість використовувати комплекс ресурсів природного та техногенного походження для виготовлення продукції і надання послуг різних галузей промисловості.

Ключові слова: кластер, оптимізація, господарство, гірничодобувний регіон.

Отмечено, что кластерный механизм является действенным эффективным инструментом стимулирования развития экономики регионов. Проанализировано теоретические основы сущности кластеров, их эффективного формирования и функционирования. Исследовано понимание сущности регионального кластера в современных условиях хозяйствования и необходимость совершенствования концептуальных основ его определения. Акцентировано на проблеме обоснования концептуальных основ формирования территориально-производственных кластеров для стимулирования развития горнодобывающих, в том числе депрессивных, регионов, что имеет особую актуальность для Украины. Сформулированы основные причины невозможности применения существующих в настоящее время моделей кластеров для развития горнодобывающих регионов. Впервые предложено понятие «автономный специализированный полеструктурный кластер» горнодобывающего региона, который, в отличие от существующих, предусматривает объединение субъектов хозяйствования не по признаку принадлежности к одной промышленности через изготовление соответствующей продукции и услуг, а по признаку принадлежности к единому ресурсному центру кластера, который дает возможность использовать комплекс ресурсов природного и техногенного происхождения для изготовления продукции и оказания услуг различных отраслей промышленности.

Ключевые слова: кластер, оптимизация, хозяйство, горнодобывающий регион.

It is noted that the cluster mechanism is an effective tool to encourage the development of an effective regional economies. The theoretical foundations of the essence of the clusters, their formation and effective functioning are analyzed. The understanding of the essence of the regional cluster in the current economic conditions and the need to improve the conceptual foundations of his determination is studied. The attention on the problem of substantiation of conceptual bases of formation of regional industrial clusters to promote the development of mining, including depression, regions that have particular relevance to Ukraine. The basic reasons for the impossibility of applying the currently existing models of clusters for the development of mining regions are formulated. First proposed the concept of "self-contained specialized field of structural cluster" of the mining region, which, unlike the existing ones, provides for unification of the subjects of management is not on the grounds of belonging to the same industry through the production of relevant products and services, and on the basis of belonging to a common resource center cluster, which gives the ability to use a set of resources, natural and anthropogenic origin for products and services in various industries.

Key words: cluster, optimization, economy, mining region.

Постановка проблеми. У розвинутих економіках для стимулювання розвитку економіки регіонів широко використовується кластерний механізм. Слід зазначити, що, на відміну від наукового методу кластеризації, який дозволяє згрупувати певні об'єкти, наприклад, регіони, за обраною ознакою, кластерний механізм передбачає розроблення теоретико-методологічних засад формування, функціонування та ліквідації кластерів як комплексних територіально-виробничих утворень.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Проблема обґрунтування концептуальних засад формування територіально-виробничих кластерів для стимулювання розвитку гірничодобувних, у тому числі депресивних, територій має особливу актуальність для України, оскільки, на відміну від ЄС, у нашій державі відсутні спеціальні законодавчі документи, які регулюють питання утворення, діяльності та ліквідації кластерів.

Передовий зарубіжний досвід також доводить, що кластерний підхід є необхідною і навіть безальтернативною умовою суттєвого підвищення конкурентоспроможності країн та їх регіонів. Поглиблення світових інтеграційних процесів та загострення територіальної конкуренції зумовлюють необхідність оновлення механізмів стимулювання розвитку регіонів України, зокрема з урахуванням кластерного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи формування кластерів заклали у своїх працях М. Портер [9], Е. Лімер, В. Фельдман, М. Енрайт та ін. Кластери як категорію, їх роль та сутність активно вивчають провідні українські вчені: В. Базилевич, Є. Безвушко [1], І. Бураковський, З. Варналій, М. Войнаренко [3], В. Геєць, П. Єщенко, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, Ю. Ковальов, С. Кримський, Д. Лук'яненко, І. Михасюк, А. Мокій, С. Мочерний, В. Новицький, Ю. Павленко, А. Поручник, Є. Савельєв, О. Серік, В. Сизоненко, С. Соколенко [7], М. Тимчук, А. Філіпенко, О. Шнирков та інші. Актуалізацію кластерного підходу для України, його відповідне наукове обґрунтування здійснено у працях багатьох учених, серед яких слід відзначити праці Ю. Бажала, О. Крайника, Д. Крисанова, С. Соколенка, О. Тищенко [8], Л. Федулової. Різні аспекти формування інноваційних кластерів досліджують А. Бутенко [2], М. Бутко, В. Ільчук, В. Дубовик, О. Кузьмін, Є. Лазарева, Н. Мікула, С. Шкарлет та ін. У більшості публікацій з цієї проблематики розвиваються теоретичні засади щодо сутності кластерів, досліджуються умови їх ефективного формування та функціонування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на зростаючу актуальність і практичну значущість кластерного підходу у розвитку регіональної економіки, в економічній літературі не сформовано єдиної думки щодо поняття «кластер», відсутній необхідний методологічний і методичний інструментарій його ефективного формування, особливо для гірничодобувних регіонів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розроблення концептуальних засад формування кластера гірничодобувного регіону для оптимізації його господарства.

Виклад основного матеріалу. Кластерний підхід – це новий погляд на регіональну економіку, сутність якого полягає у поєднанні переваг від близького розташування пов'язаних економічними відносинами підприємств у конкретній географічній місцевості, що дає змогу отримати економічний ефект в одній або декількох сферах діяльності регіону.

Незважаючи на зростаючу актуальність і практичну значущість кластерного підходу у розвитку регіональної економіки, в економічній літературі не сформовано єдиної думки щодо поняття «кластер», відсутній необхідний методологічний і методичний інструментарій. Разом з тим, на нашу думку, важливим питанням залишається дослідження еволюції теоретичних підходів стосовно визначення поняття «кластер», що значною мірою відображає становлення цієї форми господарювання у світі, розуміння сутності регіонального кластера в сучасних умовах господарювання та вдосконалення концептуальних засад його визначення.

Існує значна кількість дефініцій поняття «кластер» як у зарубіжних, так й у вітчизняних виданнях, які певним чином відбивають теорію і практику процесів кластеризації, систематизацію яких наведено у [4].

Перші теоретичні погляди на кластери спирались на галузеві комбінації, а сьогодні кластери розглядають як інноваційно-територіальні об'єднання, що краще за галузі узгоджуються з джерелами досягнення конкурентних переваг, охоплюють зовнішньоеко-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

номічні зв'язки, відносини між сферами виробництва, поширення технології, інформації, маркетингу тощо.

Термін «кластер» може мати різні значення – від невеликої мережі декількох дрібних підприємств до мегакластерів, що охоплюють значну частину економіки певної країни.

Зарубіжні дослідницькі теорії кластерів акцентують увагу під час розгляду сутності кластера на географічні ознаки й невід'ємність від конкуренції; а українські (сучасні) дослідницькі теорії кластерів акцентують увагу під час розгляду сутності кластера на об'єднанні фірм та інших організацій.

Різні тлумачення кластерів мають сутнісну різницю один від одного, але кожне з понять несе в собі раціональне зерно: визначення складових елементів кластера, специфіка відносин між його учасниками, а також географічне розташування.

Таким чином, щоб проводити дослідження кластерів і робити висновки існує потреба в більш точній концептуалізації того, що являють собою кластер або кластерні об'єднання та пов'язані з ними явища, особливо у гірничодобувних регіонах, які сьогодні характеризуються підсиленням соціально-економічної диференціації: економічний стан та подальші перспективи розвитку, галузева розрізненість та відповідні коливання державної підтримки, що, безумовно, не дозволяє досягти їх збалансованого розвитку.

Проблема обґрунтування концептуальних засад формування територіально-виробничих кластерів для стимулювання розвитку гірничодобувних, у тому числі депресивних, територій має особливу актуальність для України.

Отже, аналіз концептуальних підходів до визначення сутності та моделей кластерів дозволив встановити, що наявні у теперішній час моделі кластерів не можуть бути застосовані для гірничодобувних регіонів України.

Це пов'язано з такими причинами. По-перше, зазвичай, кластери є спеціалізованими (галузевими), тобто об'єднують підприємства, продукція та послуги яких відносяться до певної галузі промисловості. Однак гірничодобувна промисловість, яка знаходиться на стадії спаду свого життєвого циклу, не може бути основою для створення конкурентоспроможного спеціалізованого кластера.

По-друге, ефективне функціонування сучасного спеціалізованого кластера забезпечується за рахунок налагодженої системи постачання широкого спектра ресурсів з найменшими витратами, тобто має місце високорозвинена інфраструктура обслуговування промислових процесів. Проте гірничодобувне підприємство на території України (наприклад, окремо взята шахта) являє собою окремий промисловий об'єкт, розташований на достатньо великій території без розвиненої інфраструктури та з достатньо обмеженим набором доступних ресурсів. Тому проект розташування кластера, а також налагодження та подальше забезпечення його функціонування майже «з нуля» потребує величезних обсягів інвестицій, що робить його практично неможливим для реалізації.

По-третє, гірничодобувні підприємства (окремо взяті шахти) являють собою складні гірничо-геологічні об'єкти. Деякі з них не можуть у принципі припинити своє функціонування, тобто бути закритими, зважаючи на необхідність, наприклад, здійснення постійного водовідливу шахтних вод. Тобто фактично такі шахти повинні постійно працювати у режимі водокачок з метою запобігання підтоплення прилеглої території. Також підземні порожнини деяких шахт містять скупчення газу метану. Це приховує у собі загрози і призводить до необхідності вживання постійних заходів для забезпечення екологічного стану цих регіонів на мінімально допустимому рівні. Зазначені шахти постійно потребують значних фінансових ресурсів на утримання, що, відповідно, є фінансовим навантаженням для державного та місцевого бюджетів. У той же час потенційний кластер, організований на зазначеній території, повинен буде компенсувати витрати на утримання таких шахт через виділення певної частки грошових коштів саме для цих цілей.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

По-четверте, зазвичай спеціалізований промисловий кластер вимагає залучення висококваліфікованих фахівців, створення сприятливого трудового клімату та системи відповідної мотивації працівників, забезпечення їх розвинутою соціальною інфраструктурою. Наприклад, якщо порівняти кластер «Силіконова долина», його високі внутрішні стандарти корпоративної культури, командної трудової поведінки, соціальної відповідальності влади та бізнесу, соціальну інфраструктуру, з можливими кластерами на території гірничодобувних регіонів – зонами екологічного, економічного та соціального занепаду, стає зрозумілим, як важко та практично неможливо ефективно реалізувати проект створення спеціалізованого регіонального кластера із забезпеченням високих екологічних, економічних та соціальних стандартів у цих регіонах.

По-п'яте, потрібно акцентувати, що, за правилом, промислові кластери є енерго- та водоспоживаючими структурами, тобто зазначені базові необхідні ресурси постачаються ззовні, що, відповідно, відбивається на рівні загальних витрат і має динаміку зростання в умовах глобального енергетичного та водного дефіциту. Водночас на сьогодні відсутні енерго- та водогенеруючі кластери, тобто структури із замкнутим повним енергетичним та водним циклом, які б самозабезпечували свою діяльність життєво необхідними ресурсами та мали певний рівень ресурсної і, відповідно, виробничої автономії. Отже, такі кластери мали б власний ресурсний центр, енерго- та водонезалежність.

Таким чином, нами вперше запропоновано поняття «*автономний спеціалізований поліструктурний кластер*», який, на відміну від наявних, передбачає поєднання суб'єктів господарювання не за ознакою належності до однієї промисловості через виготовлення відповідної продукції та надання послуг, а за ознакою належності до єдиного ресурсного центру кластера, який надає можливість використовувати комплекс ресурсів природного та техногенного походження для виготовлення продукції і надання послуг різних галузей промисловості. Автономність такого кластера полягає у самозабезпеченні найважливішими ресурсами (енергія, вода, земля), розташуванні їх безпосередньо на території кластера та можливістю їх комплексного використання у разі будь-якої необхідності за найбільшою ефективністю. Спеціалізація вищезазначеного кластера полягає у наявності ресурсного потенціалу регіону, належного до певної галузі промисловості. Поліструктурність такого кластера полягає у використанні спеціалізованого гірничодобувного ресурсного потенціалу для виробництва продукції та надання послуг різногалузевої спрямованості.

Графічну інтерпретацію вищенаведеного поняття подано на рис.

Рис. Графічна інтерпретація автономного спеціалізованого поліструктурного кластера гірничодобувного регіону

Висновки і пропозиції. Наукові дослідження, виконані в різних країнах світу, підтверджують, що економіка регіону, яка формується на основі кластерів, – це модель конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої економіки, яка ґрунтується на використанні ефектів синергії та масштабу. Кластерні територіально-виробничі форми оптимізації господарства територій є джерелами й факторами забезпечення високого рівня та якості життя населення, економічного зростання і сталого розвитку регіонів.

У контексті відомої специфіки гірничодобувних регіонів, висвітлення певних причин неможливості застосування наявних у теперішній час моделей кластерів для їх розвитку, автором запропоновано поняття «автономний спеціалізований поліструктурний кластер» для розвитку саме гірничодобувних регіонів, що передбачає поєднання суб'єктів господарювання не за ознакою належності до однієї промисловості через виготовлення відповідної продукції та надання послуг, а за ознакою належності до єдиного ресурсного центру кластера, який надає можливість використовувати комплекс ресурсів природного та техногенного походження для виготовлення продукції і надання послуг різних галузей промисловості.

Отже, йдеться про нову концептуальну модель формування регіональних територіально-виробничих кластерів, що повинна стати вихідною платформою для ефективного розвитку регіональної економіки України.

Список використаних джерел

1. Безвушко Є. Кластери та їх роль у відродженні економіки Поділля / Є. Безвушко // Перспективні дослідження. – 1999. – № 2. – С. 17–23.
2. Бутенко А. І. Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіону [Електронний ресурс] / А. І. Бутенко, Є. В. Лазарева // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 2. – С. 25–28. – Режим доступу : <http://www.investplan.com.ua>.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

3. *Войнаренко М. П.* Кластери в інституційній економіці : монографія / М. П. Войнаренко. – Хмельницький : ХНУ, ТОВ «Тріада-М», 2011. – 502 с.
4. *Папіж Ю. С.* Визначення територіально-виробничих кластерів для гірничодобувних підприємств / Ю. С. Папіж // Економічний простір. – 2014. – № 90. – С. 187–195.
5. *Пашкевич М. С.* Наукові засади регулювання регіональної економіки : [монографія] / М. С. Пашкевич. – Дніпропетровськ-Донецьк : НГУ, 2012. – 790 с.
6. *Про стимулювання розвитку регіонів* [Електронний ресурс] : Закон України № 2850–IV від 08.09.2005 : за станом на 10.06.2012. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2850-15>.
7. *Соколенко С. И.* Производственные системы глобализации: сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: украинский контекст / С. И. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – 646 с.
8. *Тищенко О. М.* Класифікація промислових кластерів: типи й моделі / О. М. Тищенко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 4. – С. 12–18.
9. *Porter Michael E.* Clusters and the New Economics of Competition / Michael E. Porter // Harvard Business Review. – 1998. – 621 p.

УДК 330.341.1:332.12

О.В. Попело, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ЯК ДОМІНУЮЧА СКЛАДОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ
ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ****О.В. Попело**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ИННОВАЦИОННАЯ АКТИВНОСТЬ КАК ДОМИНИРУЮЩАЯ
СОСТАВЛЯЮЩАЯ МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ
РЕГИОНА****Olha Popelo**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**INNOVATIVE ACTIVITY AS A DOMINANT COMPONENT
OF MODERNIZATION OF PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION**

Проаналізовано динаміку інноваційної активності та основних показників фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України. Розглянуто структуру інноваційно активних підприємств у розрізі технологічних секторів промисловості у 2013–2014 рр. Проведено ранжування регіонів України за обсягом реалізованої інноваційної продукції у 2014 р. Наведено розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за технологічними секторами. З'ясовано структуру витрат за напрямками інноваційної діяльності у 2013–2014 рр.

Ключові слова: конкурентоспроможність, модернізація, продуктивні сили, інноваційна активність, інноваційний розвиток.

Проанализирована динамика инновационной активности и основных показателей финансирования инновационной деятельности промышленных предприятий Украины. Рассмотрена структура инновационно активных предприятий в разрезе технологических секторов промышленности в 2013–2014 гг. Проведено ранжирование регионов Украины по объему реализованной инновационной продукции в 2014 г. Приведено распределение общего объема финансирования инновационной деятельности промышленных предприятий по технологическим секторам. Выяснено структуру расходов по направлениям инновационной деятельности в 2013–2014 гг.

Ключевые слова: конкурентоспособность, модернизация, производительные силы, инновационная активность, инновационное развитие.

The dynamics of innovation activity and main indicators of innovation financing industrial enterprises of Ukraine have been disclosed. The structure of innovation active enterprises in terms of technology industry sectors in the 2013–2014 biennium has been considered. A ranking of Ukraine regions in terms of sales of innovative products in 2014 has been done. The distribution of the total funding innovation for industrial technology sectors has been given. The cost structure in the directions of innovation activity in 2013–2014 years has been presented.

Key words: competitiveness, modernization, productive forces, innovative activity, innovative development.

Постановка проблеми. Модернізаційні пріоритети розвитку економіки, загострення конкурентної боротьби, насичення ринків, обмеженість ресурсів вимагають від підприємств широкого новаторського підходу та максимального залучення інноваційного потенціалу продуктивних сил регіонів. Інновації є стимулом для конкурентоспроможного розвитку підприємств, формують лідируючі позиції та можливість виходу на світові ринки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широкий огляд теоретичних та прикладних аспектів питання конкурентоспроможності економіки країни та інноваційного розвитку наведено у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: О. Алімов, О. Амоша, І. Бистряков, М. Бутко, З. Герасимчук, Б. Данилишин, М. Долішній, С. Дорогунцов, Ф. Заставний, Я. Олійник, М. Фащевський, Л. Чернюк, М. Чумаченко та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивченню різнобічних аспектів інноваційної активності присвячено чимало наукових напрацювань, тоді як оцінка сучасного стану і тенденцій розвитку інноваційної діяльності підприємств потребує більш детального дослідження та аналізу.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Метою статті є оцінювання тенденцій розвитку та аналіз динаміки основних показників інноваційної діяльності промислових підприємств як домінуючої складової продуктивних сил регіону.

Виклад основного матеріалу. Сталий соціально-економічний розвиток регіонів України можливий сьогодні за умови здійснення інноваційної діяльності. Інновації для підприємств є основою творчого процесу, вони змушують шукати нові форми і методи управління для забезпечення тривалої стабільності ефективного виробництва, стають тим фундаментом, який забезпечує конкурентні переваги та лідируючі позиції на внутрішньому і світовому ринках.

У 2014 р. здійснювали інноваційну діяльність у промисловості 1609 підприємств, що становить 16,1 % від загальної кількості промислових підприємств України, з них 1208 впровадили у виробництво інноваційну продукцію та інноваційні процеси (рис. 1).

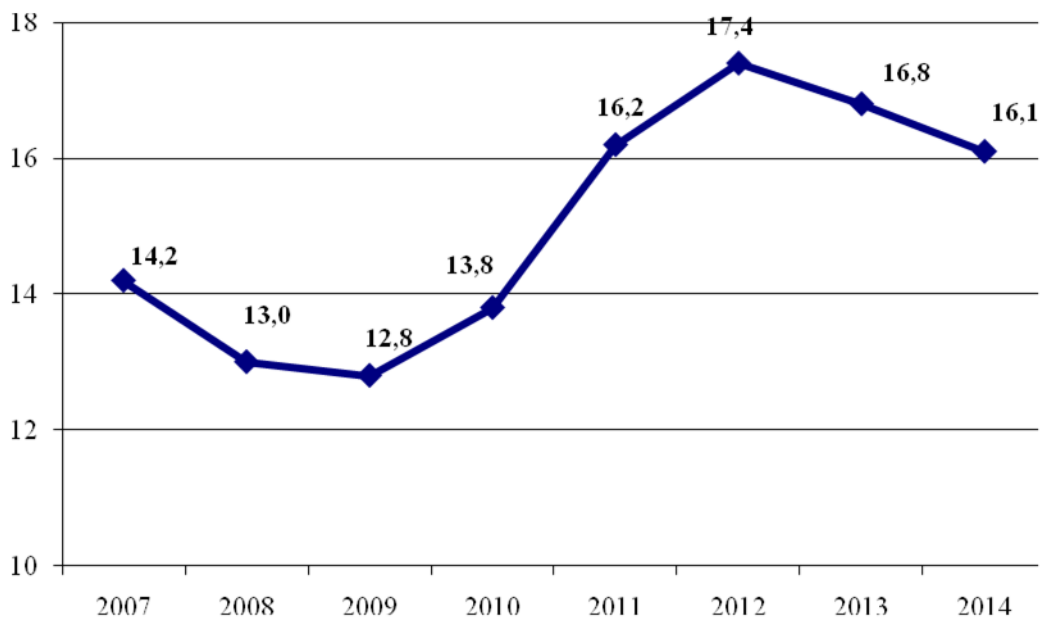

Рис. 1. Динаміка інноваційної активності промислових підприємств (у % до загальної кількості промислових підприємств в Україні), 2007–2014 рр.

Джерело: складено на основі [2; 3; 4; 5].

Серед інноваційно активних підприємств (%):

- 61,7 – здійснювали придбання машин, обладнання та програмного забезпечення;
- 19,8 – навчання та перепідготовку персоналу;
- 17,6 – внутрішні та зовнішні НДР;
- 8,7 – інші роботи;
- 5,2 – придбання зовнішніх знань;
- 4,9 – ринкове запровадження інновацій.

У 2014 р. у порівнянні з минулим роком кількість підприємств, що освоювали виробництво нових видів продукції, зменшилась і становила 600 підприємств (у 2013 р. – 683, 2012 р. – 704, 2011 р. – 731) (рис. 2).

У 2014 р. суттєво зменшилась кількість інноваційно активних підприємств у Донецькій області (з 85 у 2013 р. до 45 одиниць у 2014 р.) та Луганській області (з 61 до 16 одиниць відповідно). Також низхідну тенденцію мали Вінницька, Житомирська, Запорізька, Київська, Миколаївська, Одеська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська області. Основними причинами, на нашу думку, є глибока соціально-економічна криза та падіння курсу національної валюти.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Рис. 2. Динаміка кількості підприємств, що освоювали виробництво інноваційних видів продукції, од. Джерело: складено на основі [2; 3; 4; 5].

Серед регіонів України високий показник інноваційно активних підприємств у відсотках до загальної кількості промислових підприємств мали Запорізька (22,9 %, або 108 підприємств), Івано-Франківська (22,8 %, або 99 підприємств), Харківська (22,4 %, або 191 підприємство), Херсонська (24,2 %, або 54 підприємства) області та м. Київ (21,7 %, або 168 підприємств).

Найнижчі показники мали Волинська (10,8 %, або 30 підприємств), Закарпатська (6 %, або 16 підприємств), Полтавська (8 %, або 33 підприємства), Хмельницька (11 %, або 38 підприємств) та Черкаська (10,6 %, або 37 підприємств) області.

Обсяг реалізованої інноваційної продукції у 2014 р. становив 25669,0 млн грн, або 2,5 % від загального обсягу промислової продукції.

Середню частку інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції перевищили Закарпатська (8,4 %, або 837,6 млн грн), Івано-Франківська (3,8 %, або 883,2 млн грн), Кіровоградська (2,9 %, або 504,4 млн грн), Полтавська (8,9 %, або 6519,5 млн грн), Сумська (10,4 %, або 2610,7 млн грн), Харківська (3,8 %, або 2609,8 млн грн) та Херсонська (5,4 %, або 657,8 млн грн) області.

За результатами аналізу проведено ранжування регіонів України за обсягом реалізації інноваційної продукції у розрахунку на душу населення (рис. 3).

Виявлено чотири групи:

- регіони-лідери (з обсягом реалізованої інноваційної продукції понад 900 грн на душу населення) – Полтавська, Сумська та Харківська області;

- провідні регіони (з обсягом реалізованої інноваційної продукції від 600 до 900 грн на душу населення) – Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Херсонська області та м. Київ;

- периферійні регіони (з обсягом реалізованої інноваційної продукції від 300 до 600 грн на душу населення) – Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Київська, Кіровоградська, Миколаївська та Черкаська області;

- регіони-аутсайтери (з обсягом реалізованої інноваційної продукції до 300 грн на душу населення) – Донецька, Житомирська, Луганська, Львівська, Одеська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька та Чернігівська області.

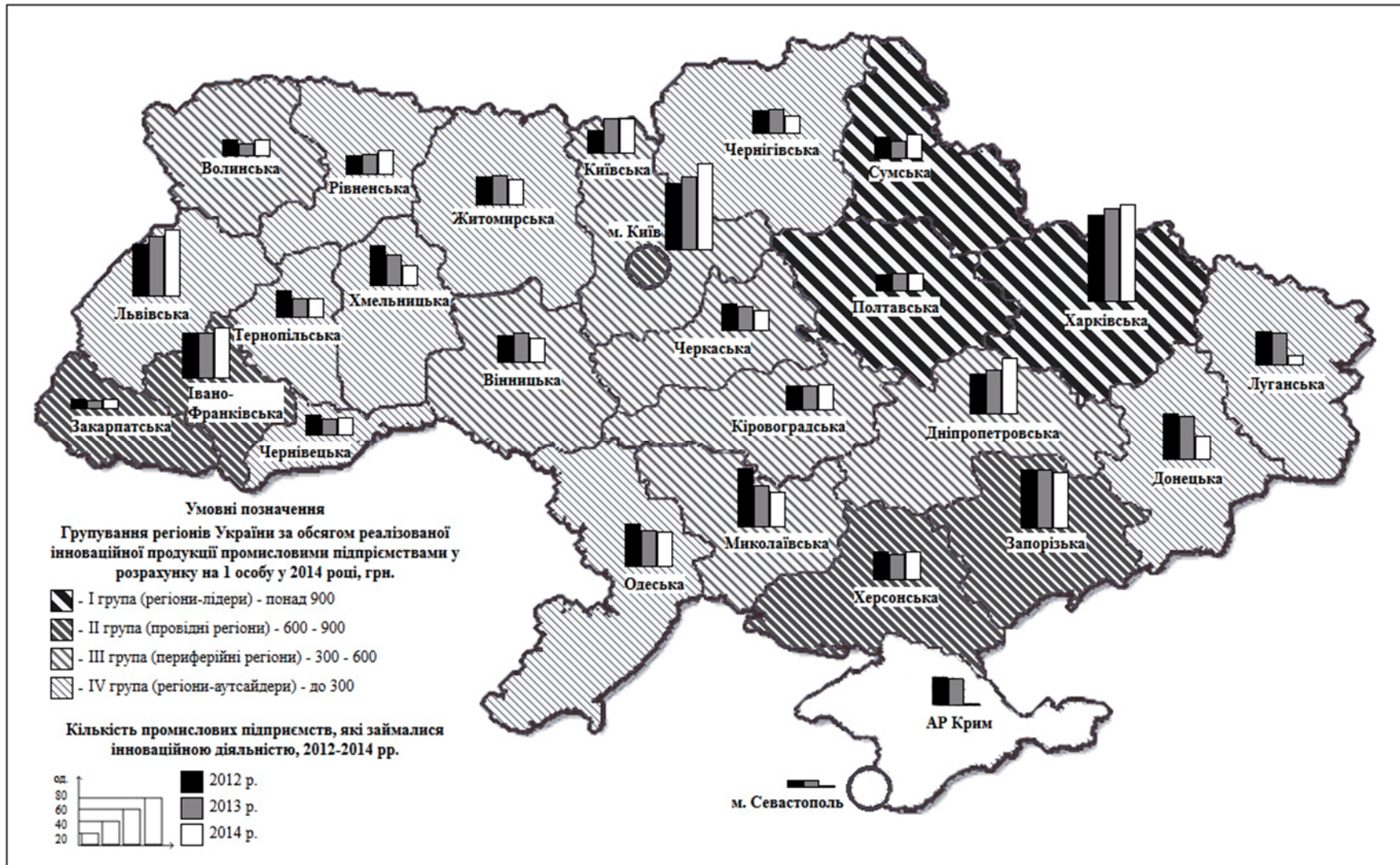

Рис. 3. Основні показники інноваційної діяльності промислових підприємств України

Джерело: складено автором на основі [3; 4; 5].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Серед підприємств, що впроваджували інновації, слід відзначити:

- у впровадженні інноваційної продукції та процесів: Запорізьку (46 та 37 од.), Львівську (42 та 49 од.), Харківську (68 та 137 од.) області та м. Київ (74 та 110 од.);
- у впровадженні організаційних інновацій: Запорізьку (11 од.), Кіровоградську (12 од.), Харківську (15 од.) області та м. Київ (21 од.);
- у впровадженні маркетингових інновацій: Запорізьку (12 од.), Івано-Франківську (12 од.), Львівську (12 од.), Харківську (25 од.) області та м. Київ (21 од.).

У 2014 р. у порівнянні з 2013 р. кількість інноваційно активних підприємств високотехнологічного сектору збільшилась на 0,7 в.п., середньовисокотехнологічного – на 0,1 в.п., а середньонизькотехнологічного – зменшилось на 0,8 в.п., кількість низькотехнологічного не змінилась (рис. 4).

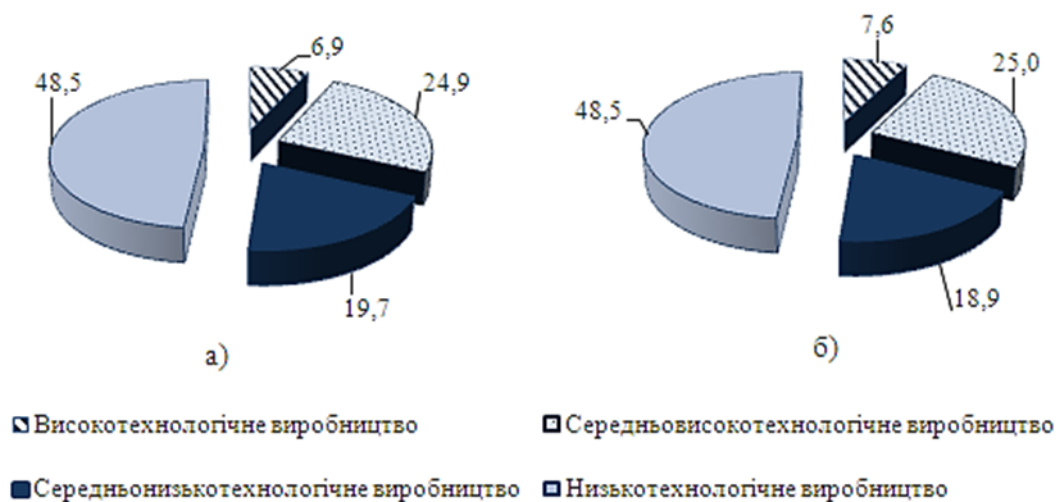

Рис. 4. Структура інноваційно-активних підприємств у розрізі технологічних секторів промисловості у 2013 (а) і 2014 (б) рр., %

Джерело: складено на основі [3; 4; 5].

У розрізі видів економічної діяльності слід виокремити підприємства з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (38,2%), комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (34%), інших транспортних засобів (33,9%), підприємства з добування металевих руд (30,4%), підприємства з іншої діяльності щодо поводження з відходами (28,6%) та машинобудування (27%).

Із загальної кількості інноваційно активних підприємств 17,1% припадає на виробництво харчових продуктів; 9,6% – виробництво машин та устаткування; 5,4% – виробництво готових металевих виробів (крім машин і устаткування); 4,7% – виробництво хімічних речовин і хімічної продукції.

Найвищі значення інноваційно активних підприємств мають:

- виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування (56,7%);
- виробництво зброї і боєприпасів (50%);
- виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів – 38,2%.

Активізація і прискорення інноваційного розвитку підприємств можливо сьогодні лише за умов достатнього фінансування інноваційних проектів.

У 2014 р. зменшився загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств, який становив 7695,9 млн грн проти 9562,63 млн грн у 2013 р.

На рис. 5 представлено динаміку інтенсивності інноваційних витрат, що характеризує відношення обсягів фінансування інноваційної діяльності до обсягів реалізації про-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

мислової продукції. Починаючи з 2011 р. цей показник має низхідний характер і становить від 1,28 % у 2011 р. до 0,76 % у 2014 р. Обсяг фінансування інноваційної діяльності, який розраховано у відсотках до ВВП, становив у 2013 р. – 0,7 %, у 2014 р. – 0,5 %. Це найнижче значення за останні 14 років. Найвищий показник зафіксовано у 2007 році – 1,5 %.

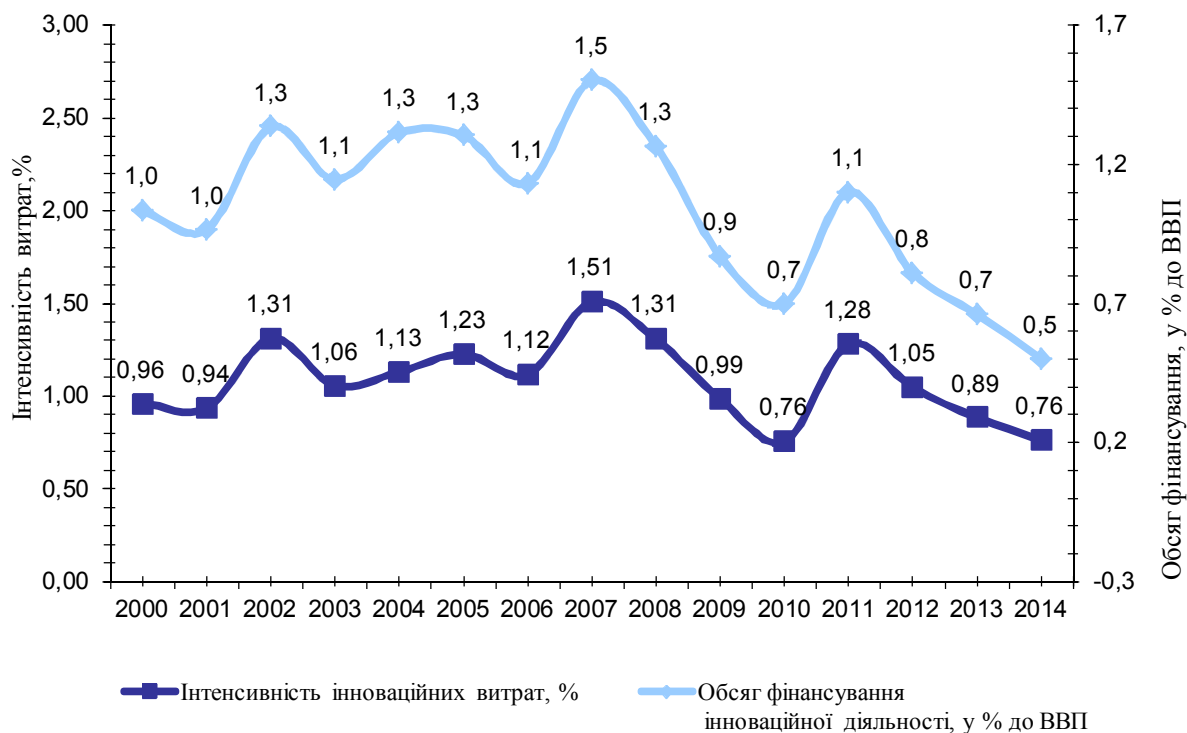

Рис. 5. Динаміка основних показників фінансування інноваційної діяльності

Джерело: складено на основі [2; 3; 4; 5].

За технологічними секторами найбільша частка витрат на інноваційну діяльність, як і у 2013 році, припадає на підприємства низькотехнологічного сектору (до якого належить виробництво харчових продуктів) – 47,3 % від загального обсягу фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств (рис. 6).

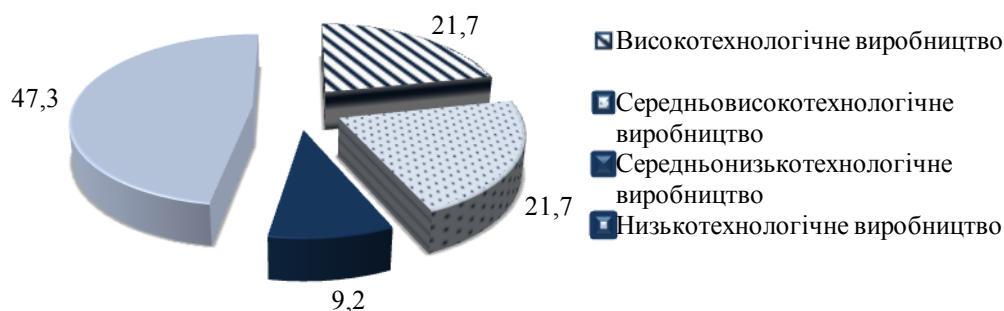

Рис. 6. Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за технологічними секторами у 2014 р., %

Джерело: складено на основі [4; 5].

У структурі фінансування інноваційної діяльності у 2014 р. основним джерелом фінансування є власні кошти підприємств – 6540,3 млн грн (85 %), кредити становлять 561,1 млн грн (7,3 %), частка державного бюджету – 349,8 млн грн (4,5 %), кошти вітчизняних та іноземних інвесторів – 146,9 млн грн (1,9 %) (табл.).

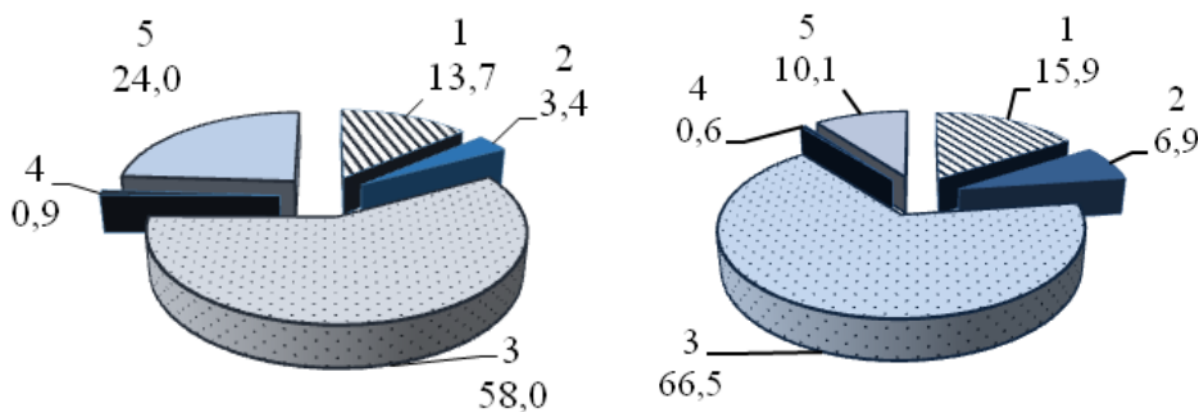
Таблиця

Динаміка та структура фінансування інноваційної діяльності

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності, млн грн	1757,1	5751,6	8045,5	14334	11481	9562,6	7695,9
<i>у % до ВВП</i>	<i>1</i>	<i>1,3</i>	<i>0,7</i>	<i>1,1</i>	<i>0,8</i>	<i>0,7</i>	<i>0,5</i>
<i>з них за рахунок (у % до загального обсягу фінансування):</i>							
власних коштів	79,6	87,7	59,3	52,9	63,9	72,9	85,0
державного бюджету	0,4	0,5	1,1	1,0	2,0	0,3	4,5
місцевих бюджетів	0,1	0,3	0,1	0,1	0,2	1,6	0,1
позабюджетних фондів	1,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
вітчизняних інвесторів	2,8	1,4	0,4	0,3	1,3	1,3	0,1
іноземних інвесторів	7,6	2,7	30,0	0,4	8,6	13,1	1,8
кредитів	6,3	7,1	7,8	38,3	21,0	6,6	7,3
інших джерел	1,3	0,3	1,3	6,9	3,0	4,2	0,8

Джерело: складено на основі [2; 3; 4; 5].

У структурі витрат за напрямками інноваційної діяльності у 2014 р. порівняно з 2013 р. збільшилися витрати на внутрішні НДР на 2,2 %, зовнішні НДР – на 36,5 %, інші витрати на придбання машин, обладнання – на 8,5 % (рис. 7).

- а
- б
- 1 – інноваційні витрати на внутрішні НДР
 - 2 – інноваційні витрати на зовнішні НДР
 - 3 – інноваційні витрати на придбання машин, обладнання та ПЗ
 - 4 – інноваційні витрати на придбання інших зовнішніх знань
 - 5 – інші інноваційні витрати

*Рис. 7. Структура витрат за напрямками інноваційної діяльності у 2013 (а) і 2014 (б) рр., %
Джерело: складено на основі [3; 4; 5].*

У результаті інноваційної діяльності промислові підприємства України створили нові технології, 28 яких було передано іншим підприємствам, у т. ч. 8 – за межі України.

Реалізацію продукції за межі України здійснювало 295 підприємств, обсяг якої становив 29,2 % від загального обсягу реалізованої інноваційної продукції.

Висновки і пропозиції. Сучасні глобалізаційні виклики доводять можливість успішної боротьби за світові ринки лише на базі широкого впровадження інновацій. Пошук і застосування інноваційних підходів – вимога часу, умова раціонального використання наявних ресурсів, оптимального задіяння внутрішнього ринку, інтенсивного накопичення і використання інтелектуального капіталу.

В умовах падіння економічних показників гостра конкурентна боротьба диктує необхідність активізації інноваційної діяльності промислових підприємств як домінуючої

складової модернізації продуктивних сил регіонів, найбільш ефективного способу підвищення їх конкурентоспроможності та подальшого розвитку на інтенсивній основі.

Список використаних джерел

1. *Бутко М. П.* Інтелектуальний капітал як чинник модернізації регіонального економічного простору : [монографія] / М. П. Бутко, О. В. Попело ; [під ред. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка]. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2014. – 372 с.
2. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2010 р.* : [стат. зб.] / [за ред. І. В. Калачова]. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2011. – 282 с.
3. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2013 р.* : [стат. зб.] / [за ред. О. О. Кармазіна]. – К. : Держкомстат, 2014. – 314 с.
4. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 р.* : [стат. зб.] / [за ред. О. О. Кармазіна]. – К. : Держкомстат, 2015. – 255 с.
5. *Офіційний сайт Державного агентства з питань електронного урядування України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dkni.gov.ua.
6. *Попело О. В.* Прикладні дослідження та їх вплив на задіяння інноваційної домінанти модернізації продуктивних сил регіону / О. В. Попело // *Економіка та держава*. – 2015. – № 7. – С. 49–53.
7. *Попело О. В.* Фундаментальні дослідження як ядро інноваційного розвитку регіонів України / О. В. Попело // *Сталий розвиток економіки*. – 2015. – № 3 (28). – С. 153–160.
8. *Popelo O.* Influence of the intellectual resources on the modernization of productive forces in Ukrainian regions. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference “Topical Researches of the World Science”. Volume 4, Pages 57–59, June 2015 (Dubai, UAE).

УДК 336.01

В.В. Гришов, здобувач**О.А. Краснодемська**, методист

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ УПРАВЛІНСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
В АГРАРНІЙ СФЕРІ****В.В. Гришов**, соискатель**Е.А. Краснодемская**, методист

Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса, Украина

**ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ
В АГРАРНОЙ СФЕРЕ****Vladyslav Gryshov**, candidate**Olena Krasnodemska**, methodist

Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, Ukraine

**PRIORITY DIRECTIONS OF ADMINISTRATIVE TRANSFORMATIONS
IN THE AGRARIAN SPHERE**

Розглянуто теоретичні засади та пріоритетні напрями управлінських трансформацій в аграрній сфері під впливом структурних змін галузі, управління персоналом та формування людського капіталу, активізації механізмів соціальної відповідальності бізнесу та застосування структурно-функціонального підходу вдосконалення архітектури інноваційного розвитку аграрної економіки.

Ключові слова: структурні трансформації, аграрна сфера, менеджмент трансформацій, управління персоналом, соціальна відповідальність бізнесу.

Рассмотрены теоретические принципы и приоритетные направления управленческих трансформаций в аграрной сфере под воздействием структурных изменений отрасли, управления персоналом и формирования человеческого капитала, активизации механизмов социальной ответственности бизнеса и применения, структурно-функционального подхода усовершенствования архитектуры инновационного развития аграрной экономики.

Ключевые слова: структурные трансформации, аграрная сфера, менеджмент трансформаций, управление персоналом, социальная ответственность бизнеса.

Theoretical principles and priority directions of administrative transformations are considered in an agrarian sphere under act of structural changes in industry, management and forming of human capital, activation of mechanisms of social responsibility of business and application, structurally functional approach of improvement of architecture of innovative development of agrarian economy, a personnel.

Key words: structural transformations, agrarian sphere, management of transformations, personell management, social responsibility of business.

Постановка проблеми. Потреба у впровадженні цілісної системи змін в аграрній сфері забезпечується через розвиток такого напрямку управління, як менеджмент змін. Цей напрям добре розроблений у західній науковій думці, проте у сучасній практиці управління вітчизняними підприємствами такий підхід трапляється все більше. Однак характеризується уявним підходом, формально уступаючи місце спонтанним несистематичним методам подолання спротиву персоналу змінам, що посилює активізацію загроз фінансово-економічній безпеці у сфері економічного розвитку, зокрема управління персоналу. На наш погляд, досить вдало обґрунтовує актуальність цієї проблеми таке: «Нинішній час безупинного розвитку техніки та технології, людського потенціалу, теоретичних засад та практичних способів конкурентної боротьби ставить у нелегке становище організації, які з тих чи інших причин відмовляються від змін. Консерватизм, характерний для неповоротких корпорацій-гігантів з великим запасом фінансової міцності у довготривалій перспективі, зводить нанівець їх досягнення у соціально-економічній сфері. Малі ж і середні суб'єкти господарської діяльності узагалі ризикують бути змиті наступною хвилею фінансової кризи чи виходом на ринок більш сильного, рішучого, і, головне, готового до змін опонента» [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам організаційно-економічних змін за різними аспектами економічного розвитку на сучасних підприємствах в умовах

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

трансформації національної економіки присвячено науковій дискусії у працях А.Г. Зінченко, С.П. Перегудова, М.Й. Маліка, Ю.О. Лупенка, П.Т. Саблука, І.Ю. Гришовой, О.В. Ніколук, В.А. Замлинський, І.О. Крюкової, Т.М. Гнатєвої, О.В. Митяй, Т.П. Панюк, В.В. Сафонова, М.Ю. Щербатої, Т.С. Шабатури, Б.О. Язлюка, К. Аль-Мула Али [1–12].

Мета дослідження. Узагальнити теоретичні засади управлінських трансформацій в аграрній сфері за пріоритетними напрямками розвитку аграрного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Традиційні концепції управління не виправдовують себе під впливом процесів економічних трансформацій аграрної економіки і потребують розроблення нових управлінських прийомів, що ґрунтуються на сучасних науково-прикладних методах. Проте незважаючи на вимоги часу та ринку, основним рушієм змін в організації залишається людина з усіма її слабкими та сильними сторонами. Людський чинник організації характеризується непередбачливістю, у першу чергу через високий суб'єктивізм рішень, які приймаються працівниками організації, перебування їх під впливом емоційної, мотиваційної, соціальної сфери. Тому нерідко добре сплановані організаційні зміни, здатні укріпити конкурентоспроможність підприємства, його ринкові позиції, підвищити прибуток та скоротити витрати завдяки оптимізації виробничих процесів чи діяльності з надання послуг можуть зазнати невдачі на етапі реалізації через втручання критично, опозиційно налаштованих співробітників [4]. Кожен етап реалізації заходів, пов'язаних із розвитком персоналу, реалізується через впровадження змін з метою набуття нових компетенцій, які визначають нарощення вартості людського капіталу як складової ринкової вартості бізнесу.

Зміни у контексті розвитку персоналу можуть бути як непомітні для працівників, так і глобальні; як такі, що викликають спротив, так і очікувані. Звичайно, побудова на підприємстві якісного менеджменту змін вимагає додаткових ресурсів та ключових компетенцій, проте відповідає цільовій функції бізнесу – нарощенню його ринкової вартості. Це проблема інтегрального характеру – така, що має вирішуватись не лише під час реалізації змін, пов'язаних з розвитком персоналу, але паралельно узгоджено з усіма процесами, спрямованими на посилення довготривалої стійкості і конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери. Менеджмент змін у процесі розвитку персоналу є нині малодослідженою галуззю та потребує посилення наукових пошуків для забезпечення кращих умов реалізації стратегії розвитку персоналу. Зокрема, активні дискусії проводяться в аспекті соціальної відповідальності бізнесу. Безперечно, проблема активізації соціальної відповідальності бізнесу в аграрній сфері охоплює не лише проблеми управління персоналом, вони також пов'язані з підвищенням якості продукції аграрного виробництва, відповідальністю бізнесу перед споживачами та формуванням і перерозподілом соціальних фондів з метою покращення соціальної інфраструктури села тощо.

За результатами аналізу експертів Центру «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» (Київ), близько 70 % українських підприємств в індустріальних регіонах і містах у 2014 р. здійснювали різноманітні заходи корпоративної соціальної відповідальності. При цьому більше 90 % так чи інакше підтримували необхідність реалізації корпоративної соціальної відповідальності в цілому українським бізнесом [1]. На нашу думку, існує три основні напрямки, які повинні визначати сутність і специфіку корпоративної соціальної відповідальності в Україні: 1) трудові практики корпоративної соціальної відповідальності; 2) соціальна звітність і прозорість діяльності взагалі; 3) корпоративне громадянство у широкому контексті. Вибір нами трудових практик як ключового напрямку корпоративної соціальної відповідальності продиктований тим, що саме трудова сфера є вірогідною зоною перетину бізнес-цінностей (виробничих цінностей) і соціальних цінностей. Звернення до проблеми соціальної звітності визна-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

чено тим, що діалог компанії з зацікавленими сторонами – це априорі базова передумова корпоративної соціальної відповідальності. Корпоративне громадянство має комплексний регулюючий та направляючий вплив і на трудові практики, і на процеси й мотивацію соціальної звітності. Воно не зводиться до практик корпоративної соціальної відповідальності, переносючи акцент з площини соціальної у площину суспільно-політичну. Воно закликає до того, щоб бізнес ставив перед собою широкі «цивільні» цілі [2]. Узагальнення наукових джерел [1–12] у царині практичної реалізації соціальної відповідальності бізнесу свідчить, що в Україні очевидна неповноцінність, поверховість, декларативність корпоративної соціальної відповідальності, або взагалі її ігнорування бізнесом. Величезні проблеми притаманні розвитку трудових практик корпоративної соціальної відповідальності, незважаючи на визнання компаніями їх пріоритетності. виправити ситуацію може тільки відмова бізнесу від установки на імітацію корпоративної соціальної відповідальності, формування його еволюційної потреби в самообмеженні й самоорганізації. Основними інструментами для цього можуть бути кодекси і стандарти, саморегульовані організації, а також бізнес-освіта за напрямом корпоративної соціальної відповідальності. Причому характер впливу держави на розвиток соціальної відповідальності теж безпосередньо обумовлений активністю бізнес-спільноти. Держава сама по собі не здатна формувати механізми соціальної відповідальності в бізнесі у силу багатьох причин, її конструктивний регуляторний вплив у цій сфері – необхідне замовлення, активізація, позиціонування і підтримка вимог з боку соціально свідомого й організованого бізнесу.

Пов'язаною як з менеджментом змін, так і з розвитком персоналу є проблема розроблення та впровадження інновацій і трансферу інформаційних технологій.

Розвиток персоналу є наукоємною управлінською діяльністю, що потребує значної обізнаності з усіма пов'язаними процесами, зокрема наявними науковими та практичними інноваціями у сфері розвитку персоналу. Проте це лише один з аспектів інноваційного менеджменту на підприємстві. У процесі конкурентної боротьби виживає підприємство, здатне впровадити, а найголовніше – ефективно реалізовувати інновації. Розроблення інноваційного продукту потребує креативності та особливих умінь, знань, навичок. Грамотне доведення до трудового колективу необхідності змін, поступу у впровадженні інновацій вимагає також комунікативних навичок і навичок менеджменту подолання змін. Не тільки рух підприємства уперед забезпечується інноваційною діяльністю співробітників, але й активна діяльність з підтримання конкурентоспроможності повинна підтримуватись готовністю та підготовленістю працівників до реалізації свого інноваційного потенціалу. Протягом спливу певного часу інтеграція в європейські бізнес-структури зумовить тісну залежність конкурентоспроможності підприємств на лише на ринку продукції, але й на ринку праці здатністю систематично і грамотно впроваджувати та забезпечувати підтримку з боку працівників інноваційних наукоємних розробок.

З розвитком ринку капіталу та інших інститутів ринкової економіки у країні відносини з інвесторами у вітчизняних підприємств набувають нового якісного зрізу. Вартісний підхід відображає якісний стрибок в ідеології оцінювання і прийняття управлінських рішень [4; 5]. Запровадження концепції вартісно орієнтованого управління в аграрному бізнесі, на наш погляд, має свої особливості. Орієнтована на вартість модель пов'язана зі стратегічною позицією підприємства та запроваджується з метою досягнення конкурентних переваг. Але сьогодні на агропродовольчому ринку лідерами є ті нечисельні переробні підприємства, що змогли завантажити свої потужності сировиною, виробляти якісну продукцію, запровадили інноваційні технологічні процеси, а їх конкурентна позиція досягнута саме завдяки ресурсному підходу до управління та нарощенню фінансового потенціалу.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Аналіз наявних підходів до управлінських трансформацій [1; 2], що в нашому випадку відбиває бажаний стратегічний результат, дозволив зробити висновок, що всі вони ґрунтуються на оцінці управлінських рішень за допомогою порівняльного аналізу з відповідними базовими показниками. Разом з тим серед цих підходів можна виділити групу таких, що дають можливість отримати конкретну, чисельно визначену оцінку рівня фінансового потенціалу, і групу таких, де ці оцінки не мають конкретного визначення. У першій групі чисельна визначеність рівня фінансового потенціалу ґрунтується на застосуванні конкретних характеристик використання ресурсів, у другій – відсутність чисельної визначеності пов'язана з використанням балових чи інших експертних оцінок. Не відкидаючи доцільність використання різних методичних підходів до оцінювання рівня фінансового стану, вважаємо, що в аграрному бізнесі на рівні окремих переробних підприємств більш прийнятними для аналізу фінансового потенціалу є такі методи, що дають чисельно визначену оцінку. Підприємства мають методичний інструментарій, що дозволяє трансформувати систему факторів вартості в систему цільових нормативів і ключових показників ефективності, робить можливими практичний перехід від теоретичних моделей до вартісних принципів управління з урахуванням фактора часу.

Фінансово-економічне забезпечення піднесення та сталого розвитку аграрної економіки на основі управлінських інновацій повинне здійснюватися на підвалинах розвитку інфраструктурних засад вирішення соціально-економічних викликів включення системних трансформацій у регенерацію процесів залучення інновацій та реалізації інноваційних проектів, нарощення конкурентних позицій розвинених регіонів України в умовах виходу вітчизняних товаровиробників на європейські та світові ринки, розвитку та підвищення ефективності кластерних механізмів формування інноваційної архітектури реалізації потужного науково-технічного, трудового та соціально-економічного потенціалу. Так, Т.М. Гнатєва зазначає, що сучасні концептуальні підходи щодо фінансового забезпечення в царині переходу на інвестиційно-інноваційний тип регіонального розвитку не здатні забезпечити необхідною мірою взаємодію процесу фінансового забезпечення інновацій та мотиваційного механізму інноваційного розвитку [6]. Внаслідок таких тенденцій постає об'єктивна необхідність переміщення головних економічних акцентів на обґрунтування нової багатовекторної концепції створення та впровадження дієвого економічного механізму, який утворює основні доміанти інноваційного розвитку аграрної економіки на засадах формування, нарощення та ефективного використання інноваційного потенціалу промислово-виробничих кластерів у регіонах. На думку Аль-Мула Алі К., каталізатором процесів трансформації регіональної економічної структури є активне мотивування місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо створення сприятливого клімату для малого та середнього підприємництва завдяки встановленню податкових канікул, збільшенню частки податкових надходжень, яка залишається в місцевих бюджетах, розвитку ринку фінансових послуг, формуванню мережі регіональних фондів підтримки підприємництва, запровадженню ефективного гарантійного механізму мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва, залученню на прийнятних умовах іноземних кредитних ресурсів для фінансування малих підприємств, а також молодих підприємців-початківців [11].

Важливим елементом структурно-функціонального підходу трансформації національної економіки та вдосконалення архітектури в аспекті ефективності державного управління у сфері реалізації інноваційного потенціалу її пріоритетних галузей необхідно особливо виділити капіталізацію інновацій. Зазначений структурно-функціональний підхід удосконалення архітектури інноваційного розвитку національної економіки характеризується трьома дієвими складовими [5–12]:

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

1. Інтеграція інноваційних бізнес-структур, що разом із кластерними утвореннями характеризується найбільшою гнучкістю та потенціалом усталення міжрегіональних зв'язків, автономією бізнес-одиниць, збереженням інфраструктури та взаємодією їх у національному просторі, набуває форми масштабних корпоративних ознак науково-технологічної сфери, а також сприяє залученню альтернативних джерел фінансування інноваційної моделі через мінімізацію їх втрат за контурами локальної території та системи моніторингу та контролю за ефективністю їх інвестування в інноваційні проекти.

2. Виокремлюється така важлива складова, як синтез інтелектуальних та економічних ресурсів, що поєднується у системі інноваційного розвитку та створюється з метою перетворення результатів науково-дослідної роботи в інноваційний продукт з подальшою його комерціалізацією та реалізацією на ринку інновацій.

3. Ефективність інноваційних перетворень, що характеризується комерціалізацією інноваційних продуктів, репутацією країни та регіону на внутрішніх і зовнішніх наукоємному й технологічному ринках, принципи прозорості реалізації інноваційних проектів та їх інвестиційного забезпечення, потенціал реінвестування у науково-технічну діяльність промислово-виробничих груп і регіональну економіку та ризики інноваційного середовища тощо.

Висновки. Отже, структурно-функціональний підхід удосконалення архітектури інноваційного розвитку передбачає перманентне розроблювання, освоєння промислових виробництв і експансію на зовнішні та внутрішні ринки інноваційних продуктів за умови дієвого механізму їх інвестиційного забезпечення та комерціалізації. У кризових умовах трансформації економічних відносин в аграрній сфері об'єктивність соціально-економічного розвитку національної економіки вимагає употужнення місцевих локальних інструментів активізації та комерціалізації інноваційних науково-технологічних досягнень і їх державну підтримку на засадах цільового фінансування із проведенням конкурсів та формування регіональних інноваційних фондів і цільового конкурсного фінансування.

Перспектива подальшого наукового пошуку пов'язана з вивченням особливостей взаємодії бізнесу та громадянського суспільства для формування пріоритетних напрямів управлінських трансформацій, які, в першу чергу, повинні бути пов'язані з активізацією механізмів соціальної відповідальності бізнесу, ефективного управління людським капіталом та іншими напрямками реалізації стратегічного розвитку аграрної сфери національної економіки.

Список використаних джерел

1. Зінченко А. Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005–2010: стан та перспективи розвитку / А. Г. Зінченко, М. А. Саприкіна. – К. : Фарбований лист, 2014. – 56 с.
2. Перегудов С. П. Корпоративное гражданство: концепции, мировая практика и российские реалии / С. П. Перегудов, И. С. Семенов. – М. : Прогресс-Традиция, 2013. – 448 с.
3. *The Global Competitiveness Report 2013–2014* / World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.
4. Гришова І. Ю. Соціальна відповідальність бізнесу як чинник соціально-економічного розвитку / І. Ю. Гришова, М. Ю. Щербата, В. В. Гришов // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал. – Чернівці : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 3. – С. 17–27.
5. Гнат'єва Т. М. Системна оцінка діяльності за допомогою показників в управлінні вартістю підприємства / Т. М. Гнат'єва // Економічний форум. – 2014. – № 4. – С. 133–141.
6. Гнат'єва Т. М. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент ефективності корпоративної стратегії / Т. М. Гнат'єва // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 2 (74). – С. 35–44.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

7. *Гнатська Т. М.* Вплив соціальної відповідальності бізнесу на конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору / Т. М. Гнатська, О. В. Ніколюк // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 4 (76). – С. 151–157.

8. *Гришова И. Ю.* Стратегическое развитие предприятий агропродовольственной сферы в контексте социальной ответственности бизнеса / И. Ю. Гришова, В. В. Сафонов // Стратегическое планирование развития городов и регионов. Памяти первого ректора ТГУ С. Ф. Жилкина : IV Международная научно-практическая конференция (Тольятти, 30 июня 2014 года) : сборник научных трудов : в 2 ч. / отв. ред. Ю. А. Анисимова. – Тольятти : Изд-во ТГУ, 2014. – Ч. 1. – С. 27–32.

9. *Крюкова І. О.* Фінансова архітектура інноваційного розвитку підприємства АПК / І. О. Крюкова // Соціально-економічний розвиток України в умовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи : [колективна монографія]. – Полтава : Укпромторгсервіс, 2013. – С. 43–52.

10. *Zamlynskiy V. A.* Grishova I. Yu., Kryukova I. A., Galickiy A. N. Scientific and methodical aspects of the formation of modern financial architecture for the enterprise. «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions». March 28, 2013. – Stuttgart, Germany. – Volume 3. – P. 29–32.

11. *Аль-Мула Али К.* Механизм управления инновационной деятельностью предприятий / К. Аль-Мула Али // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації» (20–22 листопада 2013 р.) / відп. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. – С. 283–284.

12. *Аль-Мула Али К.* Моделирование эффективного управления инновационной деятельностью предприятий пищевой промышленности / К. Аль-Мула Али // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 1 (72). – С. 68–75.

УДК 339.13-663.21:31

В.Л. Пазюк, здобувач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ РИНКУ ВИНА В УКРАЇНІ

В.Л. Пазюк, соискатель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ И ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ВИНА В УКРАИНЕ

Viktoriia Paziuk, candidate

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

ANALYSIS OF THE STATE AND DYNAMICS OF DEVELOPMENT OF WINE MARKET IN UKRAINE

Досліджено стан та динаміку розвитку ринку вина в Україні. Проаналізовано площі виноградних насаджень, світове споживання та виробництво вина. Розглянуто структуру споживання алкоголю в різних країнах. Описано основні напрями дій щодо скорочення шкідливого вживання алкоголю.

Ключові слова: алкоголь, вино, споживання, виробництво, структура споживання, культура споживання, міцні алкогольні напої.

Исследованы состояние и динамика развития рынка вина в Украине. Проанализировано мировое потребление и производство вина, площади виноградных насаждений. Рассмотрена структура потребления алкоголя в разных странах. Описаны основные направления действий по сокращению вредного употребления алкоголя.

Ключевые слова: алкоголь, вино, потребление, производство, структура потребления, культура потребления, крепкие алкогольные напитки.

The state and dynamics of the wine market in Ukraine. Analyzes the international consumption and wine area vineyards. The structure of alcohol consumption in different countries. The basic lines of action to reduce harmful use of alcohol.

Key words: alcohol, wine, consumption, production, consumption structure, the culture of consumption, spirits.

Постановка проблеми. Традиційним для України завжди було споживання вина, але у порівнянні з країнами Західної Європи саме культура споживання вина в Україні є недостатньо розвинутою. На збільшення обсягів виробництва та споживання вина в Україні впливає скорочення сировинної бази, високі енергетичні витрати, від яких залежить кінцева вартість продукту, стрімке зростання мінімальних роздрібних цін, конкуренція з боку імпортних напоїв. Отже, одним із напрямків розвитку ринку вина в Україні є нарощування сировинної бази й обсягів виробництва вина, підвищення якості продукції і, відповідно, конкурентоспроможності, забезпечення культури споживання вина, за рахунок переорієнтації споживачів із вживання міцних алкогольних напоїв та пива на якісне вино.

Аналіз досліджень і публікацій. Загострення економічної ситуації у країні, зокрема у виноробній галузі, сприяло необхідності дослідження стану та динаміки розвитку ринку вина в Україні, а саме аналізу обсягів виробництва продукції, її реалізації на території України та виявлення смаків і вподобань споживачів. Економічні проблеми виноробної галузі вивчалися та досліджувалися у працях О.С. Ралко, І.Н. Вороніна, О.Б. Ткаченко, Т.Н. Волошина, О.В. Тринкаль, О.С. Нестеренко, Т.М. Радченко та інших вітчизняних науковців.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз стану та динаміки розвитку ринку вина в Україні.

Виклад основного матеріалу. Питаннями статистики виробництва та продажу алкогольної продукції на глобальному рівні займається Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). Організація проводить масштабне дослідження цієї проблеми раз на п'ять років. Результатом останніх аналітичних досліджень на цю тему був звіт, опублікований ВООЗ у 2014 році. За даними досліджень Всесвітньої організації охорони здоров'я, населення України вживає переважно міцний алкоголь. Це говорить не стільки про кількість випитого алкоголю, скільки про невиправдану, недосконалу структуру

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

його споживання. Переважна більшість населення України зловживає алкоголем. Ця згубна звичка, що ігнорує здоровий спосіб життя, створює передумови для фізичної і моральної деградації суспільства. Це викликає необхідність розроблення дієвих заходів щодо протидії наявному стану на ринку вина в Україні. Структура споживання алкоголю в різних країнах наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Структура споживання алкоголю в різних країнах

Назва країни	Вино, %	Пиво, %	Міцний алкоголь, %	Інше, %	Всього	Споживання вина за 2014 на одну особу, в літрах	Середня тривалість життя
Італія	65,6	23	11,5	0,0	9,9	33,30	73
Люксембург	42,8	36,2	21	0,0	12,7	9,82	72
Франція	56,4	18,8	23,1	1,7	12,9	42,51	72
Португалія	55,5	30,8	10,9	2,8	22,6	41,74	71
Швеція	46,6	37	15,1	1,4	13,3	26,00	72
Швейцарія	49,4	31,8	17,6	1,2	12,1	40,49	73
Словенія	46,9	44,5	8,6	0,0	17,2	44,07	70
Чорногорія	47	10,9	41,7	0,4	13,4	0,67	66
Греція	47,3	28,1	24,2	0,4	15,6	27,86	71
Нідерланди	36,4	46,8	16,9	0,0	11,2	18,33	71
Україна	9	40,5	48	2,6	20,3	4,46	63
Грузія	49,8	17	33,2	0,1	21,2	17,06	65
США	17,3	50	32,7	0,0	13,3	10,25	70

Як видно із табл. 1, найбільш досконала і разом з тим прийнятна структура споживання алкоголю є така, за якої обсяг споживання вина є значно більшим або основним, порівняно зі споживанням іншої алкогольної продукції, яка вживається в невеликій кількості. Така структура споживання алкоголю не вважається шкідливою і підтвердженням цьому є відносно висока середня тривалість життя, яка становить у країнах, де споживається переважно вино, понад 72 роки. Це такі країни, як Італія, Франція, Швеція та ін. Водночас в Україні середня тривалість життя становить 63 роки, що свідчить про проблему у сфері споживання алкогольної продукції.

Культура споживання спиртного, яка існує в європейських країнах, суттєво перешкоджає зловживанню алкоголю. У розвинених і благополучних країнах світу прийнято вживати алкогольну продукцію в барах і пабах, при цьому це не перетворюється на самоціль, а супроводжує корисне проведення часу в приємній компанії. Тут же слід врахувати, що спиртне в європейських країнах не є дешевим і в разі перевершує вартість вітчизняних алкогольних напоїв. Це відноситься як до звичайної горілки, так і до брендівих напоїв. Висока ціна ставить бар'єри до пияцтва. Цінителі якісних алкогольних напоїв споживають, в основному, продукцію відомих брендів і в досить обмежених кількостях.

Є пряма залежність між ціною й обсягом споживання алкоголю. У країнах, де не обмежуються обсяги виробництва алкоголю і не контролюється його якість, ціна на будь-які види алкоголю або дуже низька, або дещо нижча середнього по Європі. Алкоголь повинен бути дорогим, якщо держава хоче знизити його споживання. Медициною доведено, що пристрасть до алкоголю є психологічним явищем. Люди вживають алкогольну продукцію, не тільки за певних обставин – свята, урочисті події і т. ін., а з метою, щоб розслабитися, позбутися тяжких думок, створити певний настрій. Це лише на стадії алкоголізму з'являється органічна потреба людини у споживанні алкоголю. Середні доходи італійців, французів та українців дуже різні. В абсолютному вираженні пляшка вина в Україні може коштувати дешевше, ніж в Італії, проте відносно до серед-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

нього доходу населення алкогольна продукція для України є дорожчою. Тому в Україні наявне таке явище, як нелегальний обіг алкоголю.

В Україні необхідно змінювати структуру споживання алкоголю. Зміна структури споживання – це перехід від «північного» типу споживання алкоголю до більш м'якого, «південного» типу за рахунок зменшення споживання частки міцних напоїв.

Це можливо здійснити за рахунок зменшення частки споживання міцних спиртних напоїв при одночасному істотному зниженні загального рівня споживання алкогольної продукції. Слід забезпечити виявлення недобросовісних виробників алкогольної продукції і застосування до них усіх передбачених законом заходів впливу, посилити конкуренцію у сфері роздрібною торгівлі вином і підвищити доступність якісного вина для споживачів. Перспективи більш масштабного заміщення міцного алкоголю вином істотно залежать від рівня акцизів, частки нелегального обігу, адміністративних обмежень продажу, вимог законодавства. Вино на законодавчому рівні має бути відокремлене від міцного алкоголю. Помірне вживання вина – це частина здорового способу життя. За умов заміщення північного типу споживання південним, проблема алкоголізму не стояла б так гостро, як вона стоїть сьогодні.

Споживання алкоголю у світі загалом і в Європі зокрема знижується в основному неекономічними методами. Тобто не через подорожчання алкоголю або стягування нових податків, а завдяки зміні менталітету нації. Хоча, звичайно, податкові та цінові методи теж застосовуються.

В Україні вживанням спиртного має свою локальну специфіку:

– по-перше, немає цивілізованої культури вживання алкоголю, замість неї існує традиція віддавати перевагу міцним напоям;

– по-друге, властива відсутність почуття міри. Частка населення, що вживає алкогольні напої в Україні, не завжди контролює або обмежує обсяги споживання;

– по-третє, байдужість до свого здоров'я;

– по-четверте, низький рівень доходів і соціальне неблагополуччя периферійних міст і віддалених селищ, неможливість влаштувати своє життя: знайти роботу, завести сім'ю, реалізувати себе – призводять до масового поширення пияцтва як способу втечі від необлаштованості і порожнечі життя. В Україні вино найвищої якості можуть дозволити собі тільки досить забезпечені люди.

Перераховані особливості вживання спиртного в Україні визначають те, що називається національною звичкою щодо алкоголю. Тому політика державного регулювання алкогольною галуззю може сприяти зміні вподобань споживачів за умов врахування досвіду країн ЄС (табл. 2) [5].

Для зміни вподобань споживачів також необхідно українським виробникам виноробної продукції конкурувати з аналогічними іноземними, які давно зарекомендували себе на ринку. Ця проблема пов'язана не тільки з якістю, але і з недовірою споживачів до вітчизняних виробників. Більшість споживачів стали віддавати переваги імпортним винам, вважаючи вітчизняне – дешевим, а отже, і неякісним. Однак чіткої залежності між ціною та якістю не встановлено. Продукція виноробної галузі – одна з тих, де значна частка поставок здійснюється з-за кордону. На український ринок переважно імпортуються виноградні вина італійського, іспанського, французького, грузинського, молдавського виробництва.

Зміна економічної ситуації в Україні негативно вплинула на розвиток вітчизняного ринку вина, а також показала не здатність галузі реагувати на економічні зміни у країні. Ситуація на ринку вина в Україні є непростою і потребує розроблення та реалізації відповідних дієвих засобів щодо її нормалізації і приведення у відповідність до європейських вимог.

Таблиця 2

Європейський план дій по скороченню шкідливого вживання алкоголю, 2012–2020 рр.

У майбутньому діючої політикою стосовно алкоголю буде така політика, яка забезпечить: - включення політики щодо алкоголю в більш широкі стратегії економічного розвитку та добробуту й сприяння реальному досягненню соціального, медико-санітарного та економічного благополуччя суспільства; - узгодженість і об'єднання зусиль різних державних відомств та секторів, виявлення й впровадження необхідних стимулів, що приносять вигоди окремим секторам і суспільству в цілому; - узгодженість дій і залучення суб'єктів як з державного, так і з приватного секторів, виявлення та реалізація стимулів, які приносять вигоди зацікавленим державним і приватним суб'єктам; - включення заходів політики щодо алкоголю в усі дії, що сприяють благополуччю і здоровому способу життя і знижують тягар неінфекційних та інфекційних хвороб; - здатність і можливість муніципальних утворень, місцевих громад та громадянського суспільства здійснювати дієві антиалкогольні стратегії і програми, що узгоджені на всіх рівнях; - надання стимулів як позитивних, так і негативних, які сприяють тому, щоб громадяни і сім'ї робили вибір на користь більш здорового способу життя, коли заходить мова про вживання алкоголю; - вплив на попит і врахування тієї ролі, яку алкоголь поряд з іншими факторами відіграє в житті людей; - визнання важливості залучення всіх зацікавлених сторін – громадян, спільнот, місцевих медичних установ і структур соціальної підтримки, неурядових організацій, органів державного управління у сферу протидії зловживання алкоголем. У майбутні роки дієва політика відносно алкоголю буде характеризуватися ознаками, що відображають двосторонні процеси і взаємозв'язок між ефективною алкогільною політикою, соціальним розвитком та соціальним капіталом. Іншими словами, ефективний соціальний розвиток приведе до поліпшення людського та соціального капіталу і капіталу здоров'я, а це неможливо без державної політики щодо алкоголю	Головними напрямками діяльності щодо скорочення шкідливого вживання алкоголю є: - лідерство, інформованість і прихильність. Прийняття планів дій як інструментів підвищення обізнаності та залучення до їх реалізації добре інформованого суспільства, готового підтримати вжиті заходи; - заходи на рівні служб охорони здоров'я. Державні органи та компанії медичного страхування повинні створювати стимули для служб охорони здоров'я різного рівня щодо вжиття необхідних заходів; - дії у співтовариствах і на робочих місцях. Заходи, що вживаються на місцевому рівні – серед населення, можуть призвести до скорочення шкідливого вживання алкоголю; - доступність алкогільних напоїв. Результати досліджень свідчать про те, що чим доступніше алкоголь, тим більше його вживають і тим більша у результаті завдається шкода; - маркетинг алкогільних напоїв. Не можна недооцінювати масштаби і широту комерційних комунікацій і ступінь їх впливу; - цінова політика. Підвищення цін корелює зі зниженням шкоди, завданій алкоголем, що також свідчить про зниження вживання алкоголю у великих кількостях; - скорочення негативних наслідків вживання спиртних напоїв і алкогільного сп'яніння. Для того потрібна координація дій держави, систем охорони здоров'я, підприємств роздрібної торгівлі, а також місцевих спільнот та інших зацікавлених сторін; - скорочення впливу на здоров'я населення алкогільних напоїв, вироблених незаконно і в неорганізованому секторі. Політика щодо алкоголю повинна бути спрямована на зниження шкоди від офіційно врахованого алкоголю й одночасно передбачати проведення повного оцінювання потенційної шкоди, пов'язаного з усіма видами неврахованого алкоголю; - моніторинг та епідеміологія. План дій буде більш ефективний, якщо будуть налагоджені моніторинг та оцінка його здійснення і внесок у зниження шкоди, пов'язаної з алкоголем, та інші заходи

Аналізуючи еволюцію світової торгівлі вином, можна зробити висновки, що обсяги продаж та ціна на винну продукцію з кожним роком зростають (рис. 1).

а) динаміка цін

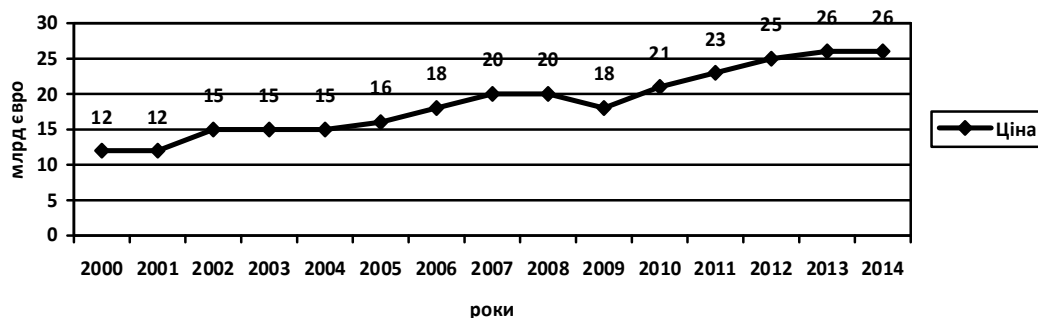

Рис. 1. Еволюція світової торгівлі вином

б) динаміка обсягів продажу

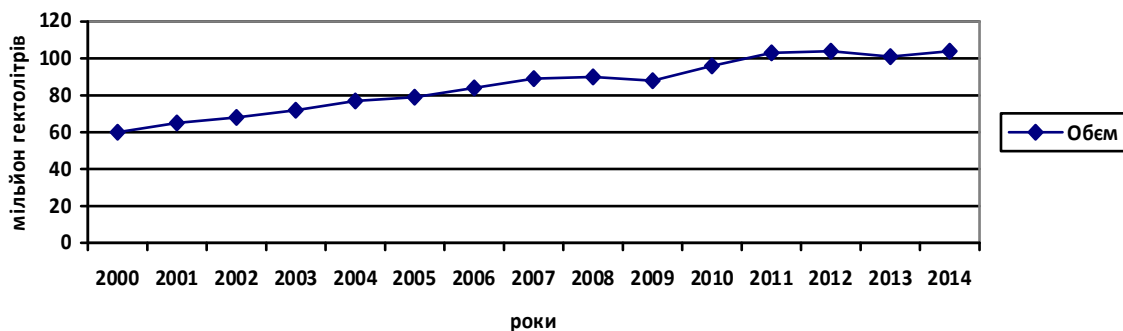

Рис. 1. Закінчення (див. також с. 239)

Виробництво вина у світі в 2014 році порівняно до 2011 роком збільшилось на 6,4 %, а споживання вина на 0,06 %. Виробництво вина в Україні за аналогічний період зменшилося на 11,1 %, і споживання зменшилося на 18,10 %. Можемо зробити висновок, що виробництво та споживання вина у світі має стабільний попит, але в Україні виробництво та споживання вина скорочується (рис. 2, 3).

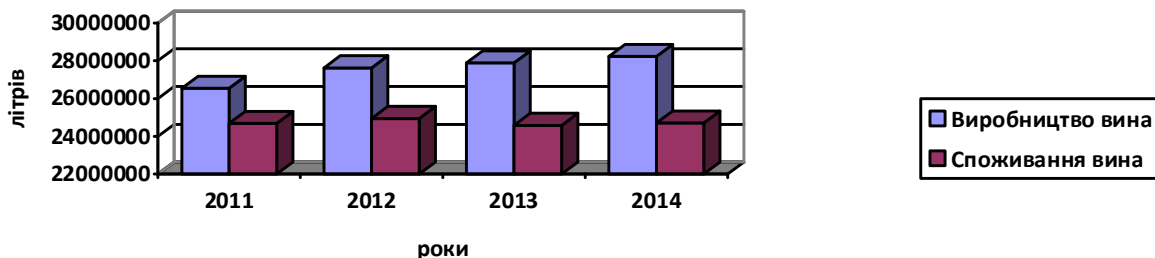

Рис. 2. Виробництво та споживання вина у світі

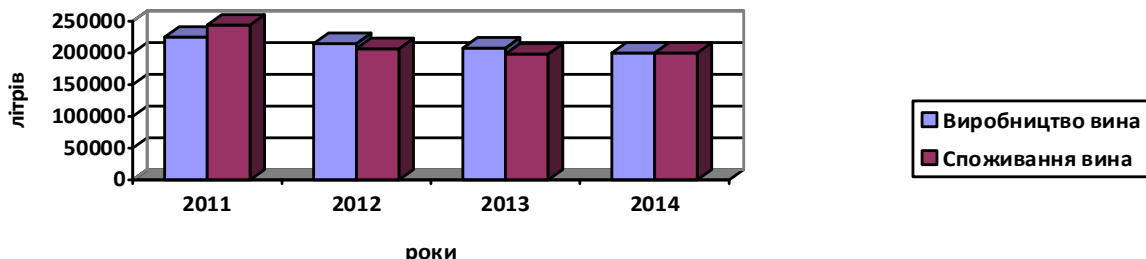

Рис. 3. Виробництво та споживання вина в Україні

Площа виноградних насаджень у світі з кожним роком збільшується, порівняно до 2011 року в 2014 відбулося збільшення на 2,9 %, проте в Україні площі виноградних насаджень зменшилися на 5,9 % (рис. 4, 5).

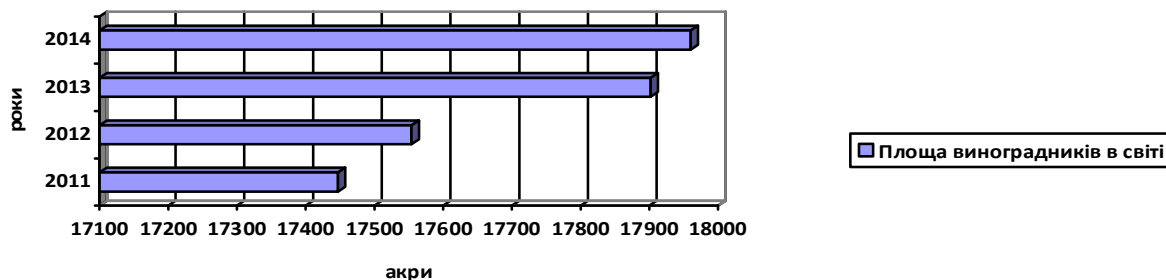

Рис. 4. Площа виноградників у світі

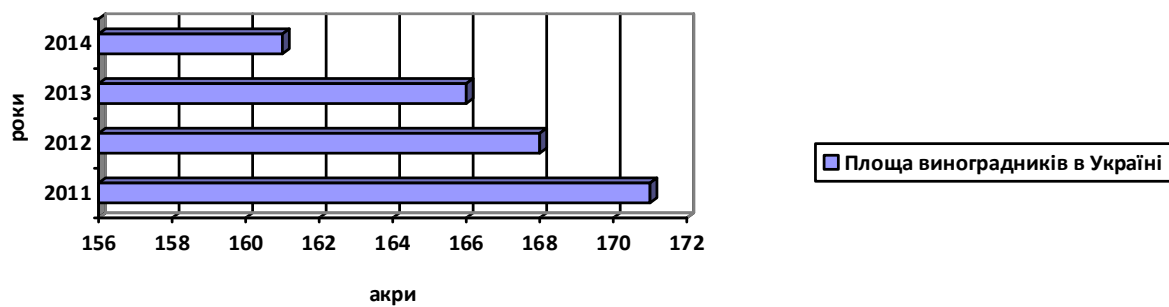

Рис. 5. Площа виноградників в Україні

Можемо зробити висновок, що виробництво та споживання вина у світі має стабільний попит, але в Україні скорочується не тільки виробництво та споживання вина, а також площі виноградних насаджень. Отже, одним із напрямків розвитку ринку вина в Україні є підвищення культури споживання вина населенням за рахунок переорієнтації споживачів із вживання міцних алкогольних напоїв та пива на якісне вино.

На структуру споживання виноробної продукції в Україні впливає рівень доходів населення, територіальна ознака і ціна за одиницю продукції. Сільські жителі із середнім або нижче середнього доходом віддають перевагу дешевим кріпленим винам. Чим багатше споживачі, тим більш привабливою для них є елітна винна продукція, українських виробників або імпортна. Перевага іноземної продукції на українському ринку пояснюється низьким рівнем поінформованості споживачів про вітчизняних виробників і торгові марки. Ціни на виноробну продукцію – це суттєвий фактор, який впливає на рівень споживання алкоголю і вибір виробника. У міру зниження достатку покупці будуть віддавати перевагу недорогим маркам.

Висновки і пропозиції. У період кризи через низьку купівельну спроможність населення спостерігалось різке скорочення продажів виноробної продукції в середньому ціновому сегменті, тому що споживчі переваги зміщуються в бік дешевої алкогольної продукції. Коли добробут населення стабілізується, сегмент середніх і дорогих вин почне зростати. Загалом рівень споживання алкоголю в Україні досить високий, але за показниками споживання вина наша країна знаходиться на одному з останніх місць. Таким чином, дослідження організаційно-економічних особливостей виноробної галузі повинне бути засноване на аналізі системи управління якістю. Рішення проблем підвищення якості виноробної продукції вітчизняних виробників є актуальним завданням. Щоб бути конкурентоспроможними для вітчизняних підприємств, переважним є поліпшення якості своєї продукції і задоволення вимог споживачів.

Список використаних джерел

1. Бревнов А. А. Тенденции развития рынка виноградного вина [Электронный ресурс] / А. А. Бревнов, Н. В. Яблонская // Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка. – 2012. – № 2. – С. 163–169. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/29869>.

2. *Европейский план действий по сокращению вредного употребления алкоголя (2012–2020 гг.)* [Электронный ресурс]. – Режим доступу : www.euro.who.int/.../european-action-plan-to-reduce-the-harmful-use-of-alcohol-20122021.

3. *Нестеренко О. С.* Тенденції та перспективи розвитку виноробної галузі в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/104.pdf.

4. *Осипов В.* Виноградарство та виноробство України. Сучасний стан, проблеми, тенденції розвитку [Електронний ресурс] / В. Осипов, Л. Осипова // Економіст. – 2015. – № 5. – С. 28–31. – Режим доступу : ua-ekonomist.com/10132-vinogradarstvo-ta-vinorobstvo-ukrayini-suchasniy-stan-problemi-tendenciyi-rozvitku.html.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

5. Радченко Т. М. Україна в сучасних тенденціях функціонування світового ринку винопродукції [Електронний ресурс] / Т. М. Радченко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 1. – С. 70–76. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmduce_2015_1_15.

6. Ралко О. С. Дослідження виробництва та споживання вина в Україні [Електронний ресурс] / О. С. Ралко // Інтелект ХХІ. – 2014. – № 6. – С. 39–45. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2014_6_7.

7. Яблонська Н. В. Виноробна промисловість України : стан, тенденції, проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Н. В. Яблонська, О. Ю. Хімченко // Економічні студії. – 2015. – № 2 (06) квітень. – С. 168–172. – Режим доступу : <http://analyticbase.nplu.org>.

8. *Global status report on alcohol and health 2014* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.who.int/substance.../global_alcohol_report/en/.

9. *State of the vitiviniculture world market April 2015* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oiv.int/...%20Statistiques/...%201%20Publications%20statistiques/OIV_NoteConjmars2015_EN.pdf.

UDC 332.012

Ihor Oliychenko, Doctor of Public Administration

Maryna Ditkovska, PhD in Public Administration

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

SYNERGETIC APPROACH TO THE MANAGEMENT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

І.М. Олійченко, д-р наук з держ. упр.

М.Ю. Дітковська, канд. наук з держ. упр.

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

И.М. Олейченко, д-р наук по гос. упр.

М.Ю. Дитковская, канд. наук по гос. упр.

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНА

The article focuses on the theoretical foundations of synergetic approach to the management of socio-economic development of the region. The laws, trends, characteristics synergetic approach that lead to changes in the socio-economic system are studied. The methods of applying the synergetic approach to the management of socio-economic development of the region are considered. Methodological foundations of synergetic approach to the management of socio-economic development of the region and its information component are suggested.

Key words: socio-economic development of the region, synergetics, openness, nonlinearity, dissipativity, complexity, nonequilibrium, chaos, self-organization, point of bifurcation, fluctuation, dissipative structures, attractors.

Висвітлено теоретичні основи синергетичного підходу до управління соціально-економічним розвитком регіону. Досліджено закони, тенденції, особливості синергетичного підходу, які призводять до змін у соціально-економічній системі. Розглянуто методи застосування синергетичного підходу до управління соціально-економічним розвитком регіону. Запропоновано методологічні основи синергетичного підходу до управління соціально-економічним розвитком регіону та його інформаційної складової.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток регіону, синергетика, відкритість, нелінійність, дисипативність, складність, нерівноважність, хаос, самоорганізація, точки біфуркації, флуктуації, дисипативні структури, аттрактори.

Освещены теоретические основы синергетического подхода к управлению социально-экономическим развитием региона. Исследованы законы, тенденции, особенности синергетического подхода, которые приводят к изменениям в социально-экономической системе. Рассмотрены методы применения синергетического подхода к управлению социально-экономическим развитием региона. Предложены методологические основы синергетического подхода к управлению социально-экономическим развитием региона и его информационной составляющей.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие региона, синергетика, открытость, нелинейность, дисипативность, сложность, неравновесность, хаос, самоорганизация, точки бифуркации, флуктуации, дисипативные структуры, аттракторы.

Problem statement. Modern Approaches to Management use a linear representation of the functioning of systems. According of this approach the results of the external action to the system must be unambiguous, linear and predictable. However, the development of system concepts, cybernetics and synergetics has led to changes in the style of scientific thinking and approaches to management. Synergetics offers a new methodology for complex systems research and management of these systems. The word “Synergetics” comes from the Greek “synergos” - co-operating. It studies combined effect of many subsystems, which resulted on the macroscopic level there is structure and proper functioning. The subject of Synergetics is synergetic mechanisms of self-organization, so it is also called the theory of self-organization.

Analysis of recent research and publications. The study of theoretical and methodological aspects of using synergetic approach in economy, considered in studies of I.S. Dobronravov, V.S. Bilous, V.D. Derbentsev, B.V. Ilchenko, G. Nicolis, G. Haken, E.N. Knyazev, S.P. Kurdyumov, G.G. Malinetskii, V.P. Milovanov, L.D. Bevzenko, Y.P. Bogutsky. However, despite the significant achievements of these authors remain poorly

understood issues related to the use of synergy in research of information processes in the management of socio-economic development of the region.

Allocation of the unsolved earlier parts of the overall problem. Despite the fundamental research information support of regional management, the problems of implementing effective approaches to the management of the region in the modern conditions not enough researched. One of the important problems is the research of characteristics and basic synergetics ideas in applying to improved management of region. Therefore, the problem of using a synergistic approach to information support of the management systems socio-economic development of the region is particularly relevant.

The objectives of the article. The purpose of the article is substantiation of synergetic approach to research information processes in the management of socio-economic development of the region.

The main results of the study. There are many definitions of the term “Synergetics”. “Synergetics” is defined by R. Buckminster Fuller as a system of holistic thinking. “It is multifaceted and involves geometric modeling, exploring inter-relationships in the facts of experience and the process of thinking. Synergetics endeavors to identify and understand the methods that Nature actually uses in coordinating Universe (both physically and metaphysically). Synergetics provides a method and a philosophy for problem-solving and design and therefore has applications in all areas of human endeavor”. “Synergetics, in the broadest terms, is the study of spatial complexity, and as such is an inherently comprehensive discipline. ... Experience with synergetics encourages a new way of approaching and solving problems. Its emphasis on visual and spatial phenomena combined with Fuller's wholistic approach fosters the kind of lateral thinking which so often leads to creative breakthroughs” [13].

Amy Edmondson describes synergetics “in the broadest terms, as the study of spatial complexity, and as such is an inherently comprehensive discipline” [5]. Cheryl Clark synthesizes the scope of synergetics as “the study of how nature works, of the patterns inherent in nature, the geometry of environmental forces that impact on humanity” [4]. By Hermann Haken Synergetics is an interdisciplinary science explaining the formation and self-organization of patterns and structures in open systems far from thermodynamic equilibrium [15]. Self-organization requires a 'macroscopic' system, consisting of many nonlinearly interacting subsystems. Depending on the external control parameters (environment, energy-fluxes) self-organization takes place.

Term “synergetic” has more practical value. Collins English Dictionary defines Synergetic as: 1) acting together, 2) (of people, groups, or companies) working together in a creative, innovative, and productive manner [14]. The word “synergistic” is defined as working together; used especially of groups, as subsidiaries of a corporation, cooperating for an enhanced effect; “a synergistic effect” [8]. The term “synergistic effect” is defined as effect arising between two or more agents, entities, factors, or substances that produces an effect greater than the sum of their individual effects. It is opposite of antagonism [7].

Characteristics of synergetics as a scientific paradigm include three main ideas: openness, nonlinearity, dissipativity. Openness is a one of central concepts in synergetic theory. The initial formulation of this concept consisted of a dichotomy, defining an open system in contrast to a closed system [2]. An open system is characteristically negentropic, where a closed system is characteristically entropic. An open system is dynamic and a closed system is static [10].

There are some Levels of openness. Factual openness concerns the permeability of the boundary which Separates the system from its environment Matter, energy, and information cross this boundary. Active openness appears when one system communicates with another. It is assumed that communication will require a language that is common to both systems. Flexible openness occurs when one system constructs a model of the behavior of the other

system with which it interacts. Creative openness exists when a system constructs the context in which it must work, or it radically changes the rules of the game in a known context. Reflexive openness is manifest when a system can develop strategies for action on other systems. It is able to use self-referencing in order to analyze and modify its own behaviors [1].

In mathematics nonlinearity signifies a certain type of mathematical equations which contain unknown quantities in powers more than 1 or coefficients depending on properties of a medium (system). Nonlinear equations can have several, more than one, qualitatively different solutions. The physical sense of nonlinearity is that a certain set of solutions of a nonlinear equation corresponds to a multitude of evolutionary paths of system which is described by the equation (a nonlinear system). An important principle of nonlinearity is “the rank growth of a small”, or “the strengthening of fluctuations”. Under certain conditions, the nonlinearity can strengthen fluctuations. It is able to transform an insignificant difference into an appreciable one which has macroscopic consequences.

The nonlinearity also signifies the possibility of unexpected, emergent, changes of direction in the course of a certain process. The development occurs through accidental choices of a path around bifurcation points, and the change (such is the nature of things) is, as a rule, never repeated [6]. The nonlinearity may create the possibility of rapid development processes.

Dissipativity means chaotic elementary processes in the system, the factor of “natural selection” that destroys everything that does not meet the trends. A dissipative structure is an organized nonequilibrium state of matter created and maintained due to dissipative processes [9]. The term was proposed in 1967 by Belgian chemist and thermodynamicist Ilya Prigogine.

Important concepts of synergetics are also Complexity Nonequilibrium and Chaos. Complexity is not only a complicated composition of elements within a system. That is, complexity is not simply connected with a large number of interacting elements or components and intricate interactions between them. It is a characteristic of behavior of open nonlinear systems, in particular of the structure formation in them, spatial and temporal patterning. Complexity of structures and of their behavior is conditioned, first of all, by their tempos of evolution. The tempo, or the rate of evolution of open nonlinear systems, is a key characteristic in exploring complexity [6].

Nonequilibrium defined as the state of an open system in which take place a change in its macroscopic parameters such as its composition, structure and behavior.

In synergetics are revealed common patterns of the complex systems behavior. One of the most essential element of this thinking is the constructive role of chaos in evolution. Chaos looks like a destructive element of the world In the classical point of view. Randomness is considered as a secondary and subsidiary factor which is not of principal importance.

Synergetics reveals the creative role of chaos in the evolutionary processes which occur in nonlinear complex systems. Chaos and fluctuations on a micro-level play an essential role in determining the actual trends, or “aims”, of processes at a macro-level. The macro-organization evolves from chaos on micro-level. Order and chaos, organization and disorganization are well-balanced in the world. Chaos is a necessary condition for self-organization. Besides this, chaos serves as a basis for integration of relatively simple evolutionary structures into more complex ones. It is a mechanism of coordinating their tempos of evolution. Chaos, fluctuations on micro-level, can also be a way of evolutionary switching, allowing a periodical transition from one evolutionary regime to another one.

Thus, synergetics reveals the sympathetic, creative face of chaos. Chaos opens up the possibility for the appearance of something completely new, an element of chaos is desirable. Thanks to the liberation from the old and to the turn of evolutionary processes to an opposing regime, something new can emerge from the remains of the old [6]. Chaos is a factor of unification of complex social structure. Chaos leads to the establishment of coherence of development in all parts (substructures).

Synergetics also uses concepts such as point of bifurcation, fluctuation, dissipative structures and attractors. A bifurcation occurs when a small smooth change made to the parameter values (the bifurcation parameters) of a system causes a sudden 'qualitative' or topological change in its behaviour [3]. Bifurcations occur in both continuous systems, and discrete systems. The point of bifurcation is a condition of system when very small influence leads to global changes. There are two principal classes of bifurcations: local bifurcations, which can be analyzed entirely through changes in the local stability properties of equilibrium, periodic orbits or other invariant sets as parameters cross through critical thresholds; and global bifurcations, which often occur when larger invariant sets of the system 'collide' with each other, or with equilibrium of the system.

In the bifurcation points system becomes unstable and can have a number of alternatives that are related to the transition to other conditions. Fluctuations are the small deviations from statistical equilibrium. Besides fluctuations are random changes in the system. Dissipative structures are the Space-temporal formation that can occur in highly non-equilibrium conditions. They correspond to some form supramolecular coherent behavior of huge number of molecules. Attractors are relatively stable structures. They are the result of the evolution in open, non-linear environments. When choosing the path of evolution system and output to one of the structures-attractors, all other evolutionary paths are closed.

Processes occurring in the management of socio-economic development of the region in modern conditions refer to exchange of information that is increasing and accelerating. This is a sign that modern society is a complex, dynamic system that organizes itself and operates in a nonlinear environment. In such circumstances, management system, built on the principles of linearity is ineffective and there is a need for a new approach, based on synergistic approach and the ideas of self-organization. The objects which create new structures that meet their own trends are capable of self-organization. In addition, in current social-economic systems, the important factor is the exchange of information. The intensity of this exchange is provided by using of latest information technology. In Social systems the stability is supported through stability of subsystems by replacing those elements that are not able to perform its functions. Implementation and development of information systems in the management of socio-economic development of the region is a factor increasing stability by providing accurate, timely and relevant information to managers for management decisions. In this way, information systems affect the upgrade process subsystems of the social system, they can create new links in the administrative structures that were not possible under the conditions of use of "classical" information technology to build a new system to ensure the system of regional management, through the formation of personnel reserve, allowing for interaction of executive power and society [11].

Openness (transparency) of governance is manifested primarily through intensive information exchange with the environment. This information exchange enables to ensure coordination of actions. Also openness allows existing steady nonequilibrium state of the system or its attractor. Attractors, in turn, ensure the existence of this form of organization that adequate self structuralization system. An important role in the development of regional management has nonlinearity. One manifestation of nonlinearity is multi-variant, which manifests itself in relation to regional management in decision making.

The manager must remember that he (she) must implement only those solutions that do not deny the natural process of self-control of object. Also he (she) must consider the fact that the presence of an unstable, non-equilibrium state of the system, even a minor exposure can lead to catastrophic consequences. In these situations, the role of information systems should be stabilizing and they must provide the ability to select the required number of data in the circumstances variety of solutions and allow them to choose the most reasonable alternative. It can also provide stability equilibrium of system by analyzing the intrinsic properties of the environment and identify the field of possible ways of development. In the future this information may be used in the application of program-oriented approach to solving social and economic problems.

Another aspect of nonlinearity in regional management is cyclical processes that take place in it. Waviness is a sign of social and economic processes, and nonlinear waves are a form of development. These processes are the manifestation of information exchange that exists in the system of regional authorities. These waves are associated with both the state of society and with seasonal fluctuations that occur in the system. In times of crisis there is a need to harmonize the processes that have different rhythms of development. In addition to developing relevant programs is necessary to ensure their realization considering the political processes in the country. This development and implementation depends largely on the information base, which is statistical information and information that flows through branch channels in the regional administration, the capacity of information system, which is interpreted as the ability to provide an answer to the most essential questions, and the efficiency of the integrated public information system at the national and local levels.

An important concept of synergy and synergetic approach to regional management is chaos. Chaos in synergetics has a dual nature. On the one hand there are the devastating chaos which leads to disorganization of the system, on the other it is constructive and promotes the process of organization. For regional management is important that destructive chaos is aimed at those structures that socio-economic system isn't need and lost their relevance. For those who take part in the development of social-economic system more important is a constructive chaos. As a constructive chaos can be used chaos inherent to the market and such things as freedom of expression and democratic mechanisms in social management. The role of information systems in the management of chaos is determined by their analytical subsystem that allows using mathematical models to determine those limits of the system that describing the relationship between processes of destruction and development.

Synergetic concepts such as fluctuations and bifurcation point play the important role in synergetic approach. Fluctuations as small deviations from statistical equilibrium are widespread manifestations of changes taking place in the system. However, the impact of these changes is difficult to determine without a statistical analysis of the phenomena that cause such deviations. For the analysis of fluctuations is necessary use an information systems that can provide collection, processing, analysis, and dissemination of information on the socio-economic processes in society. State statistical systems provide the necessary data for management both at local and national level.

Fluctuation leads to changes in the system, manifested as a point of bifurcation, in which it has a number of alternatives. In this case, it is necessary use information systems that enable the professionals to make conclusions about the managed processes. Expert systems and decision support systems can perform this function. These systems are especially needed in the management of economic sectors, for determining the ways of their development.

The point of bifurcation specifies the time when manager must make decision. The results of introduction of the new solution cause the fluctuations that determine the new point of bifurcation. Therefore errors on lower levels of management provoke errors at higher levels due to fluctuations from bottom to top. At the same time, errors at higher levels as fluctuations spread from the top to lower levels and influence the on processes in society. This confirms the correctness of the Concept of electronic governance system that by integrating different information systems will improve the coordination of activities at all levels of government [12].

Based on the analysis of the concept of synergy in the system of regional management and its information component can formulate the main features of a synergistic approach to the management of socio-economic development of the region.

Synergetic approach to regional management is the deep cognition of self-organization of complex, non-linear, open systems, which are the subjects and objects of governance through collection, analysis and dissemination of information; identifying ways of further

development of the information society and the decision-making process, that contributing to this development; providing structural changes in the socio-economic system.

Conclusions and suggestions. The analysis of management processes from the point of synergy leads to the conclusions concerning the main principles for a synergetic approach to the management of socio-economic development of the region and its information component. This is a self-organization in both subject and object in the regional management that has informational purposes; it is an openness of authorities, through which information exchange in the form of network flows provides interaction of all components of regional management; the presence of non-linearity which manifests itself in multivariance, cyclic recurrence and resonance phenomena due to the diversity of information environment in which operates a management system; chaos as both constructive and destructive phenomenon that allows analysis by socio-economic information in regional management, and develop effective solutions to ensure the development of institutions that are relevant for a given socio-economic system; the existence of fluctuations which lead to deviations from statistical equilibrium and information we need to collect about that, analyze and distribute in regional management in order to determine trends; the presence of bifurcation points that lead to changes in the management system is an important element the work of manager, who on the basis of information on the state of the system develops options for making analyzes and chooses the most favorable in terms of solving the existing problems.

References

1. *Arne Collen and Gianfranco Minati.* Openness in a General Process Model for Systems Design in Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-58035-2_21#page-1.
2. *Bertalanffy, L.* Perspectives on general system theory. – New York : Braziller Press, 1975.
3. *Blanchard, P.; Devaney, R. L.; Hall, G. R.* (2006). Differential Equations. London: Thompson, pp. 96–111.
4. *Cheryl Clark,* 12 degrees of Freedom, Ph.D. Thesis, p. XIV.
5. *Edmondson, Amy C.* (1987). A Fuller Explanation: The Synergetic Geometry of R. Buckminster Fuller. Boston: Birkhauser. pp. IX.
6. *Helena Knyazeva.* The Complex Nonlinear Thinking: Edgar Morin's Demand of a Reform of Thinking and the Contribution of Synergetics.
7. Режим доступу : <http://www.businessdictionary.com/definition/synergistic-effect.html>.
8. Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com/synergistic>.
9. *Kondepudi, Dilip and Prigogine, Ilya.* (1998). Modern Thermodynamics – from Heat Engines to Dissipative Structures, (ch. 19: “Dissipative Structures”, pg. 427-57). – New York : John Wiley & Sons.
10. *Maes, P. and Nardi, D.* Meta-level architecture and reflection. Amsterdam: North-Holland 1987.
11. *O'Brien, J., Marakas G.* Management Information Systems (10th ed.). – Boston : Irwin McGraw-Hill. 2011.
12. *Olifirenko L.* Organizational Development Of Public-Private Partnerships / L. Olifirenko // Ukraine – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers : in 2 part. Part 1. Modern priorities of economics, management and social development. Environmental protection collection (Košice, Slovakia, March 30-April 2, 2015). – Chernihiv : CNUT, 2015. – P. 32–33.
13. *Buckminster R. Fuller* Synergetics: Explorations in the Geometry of Thinking and Synergetics 2: Explorations in the Geometry of Thinking.
14. The official Collins English Dictionary online. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/synergetic>.
15. The Science of Structure: Synergetics Hardcover – 1984.

УДК 336.7

Т.А. Васильєва, д-р екон. наук**Д.Л. Циганюк**, канд. екон. наук

Українська академія банківської справи, м. Суми, Україна

КРЕДИТНИЙ РИНОК УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА НАЙБЛИЖЧІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**Т.А. Васильєва**, д-р экон. наук**Д.Л. Цыганюк**, канд. экон. наук

Украинская академия банковского дела, г. Сумы, Украина

КРЕДИТНЫЙ РЫНОК УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ И БЛИЖАЙШИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**Tetiana Vasylieva**, Doctor of Economics**Dmytro Tsyhaniuk**, PhD in Economics

Ukrainian Academy of Banking, Sumy, Ukraine

UKRAINIAN CREDIT MARKET: CURRENT PROBLEMS AND UPCOMING PROSPECTS

Досліджено ключові особливості організації кредитного ринку з теоретичного погляду в контексті побудови його функціональної структури та відповідності сучасним політико-економічним тенденціям. Визначено основні тенденції розвитку вітчизняного кредитного ринку, зокрема, нарощування корпоративного кредитування (головною його метою повинно стати розширення експортноорієнтованого виробництва); зменшення частки валютних кредитів та загальне зниження валютних ризиків банків; підвищення активності банків у сфері інвестиційного та інноваційного кредитування. Головними проблемами розвитку кредитного ринку України на сьогодні визначено: 1) високу вартість кредитів; 2) відсутність довгострокової ресурсної бази в банках, що ускладнює розвиток довгострокового та середньострокового кредитування.

Ключові слова: кредитний ринок, банки, обсяги кредитування, проблеми кредитного ринку.

Исследованы ключевые особенности организации кредитного рынка с теоретической точки зрения в контексте построения его функциональной структуры и соответствия современным политико-экономическим тенденциям. Определены основные тенденции развития отечественного кредитного рынка, в частности, наращивание корпоративного кредитования (главной его целью должно стать расширение экспортноориентированного производства); уменьшение доли валютных кредитов и общее снижение валютных рисков банков; повышение активности банков в сфере инвестиционного и инновационного кредитования. Главными проблемами развития кредитного рынка Украины на сегодня определено: 1) высокую стоимость кредитов; 2) отсутствие долгосрочной ресурсной базы в банках, что усложняет развитие долгосрочного и среднесрочного кредитования.

Ключевые слова: кредитный рынок, банки, объемы кредитования, проблемы кредитного рынка.

The article observes the key features of the organization of the credit market from a theoretical point of view in the context of the construction of its functional structure and compliance with current political and economic trends. The main trends of development of the domestic credit market in particular were determined as following: increasing corporate lending (its main target should be the expansion of export-oriented production); reducing the share of foreign currency loans and the overall decline of currency risks of banks; increased activity of banks in the field of investment and innovative financing. Main problems of the credit market in Ukraine are now defined as: 1) very high cost of credit; 2) lack of long-term resource base of banks, that makes difficult to develop long-term and medium-term lending.

Key words: credit market, banks, lending, problems of the credit market.

Постановка проблеми. За ринкових умов господарювання суб'єкти національної економіки відчувають постійну нестачу фінансових ресурсів, що обумовлюється здійсненням активної інноваційної та інвестиційної політик. На кредитному ринку безпосереднім задоволенням фінансових потреб фізичних та юридичних осіб у позиковому капіталі займається кредитна система, яка включає центральний банк, акціонерні (приватні) банки та інші кредитні установи. Варто зазначити, що функціонування цих інститутів на вітчизняному кредитному ринку пов'язане з проблемами, які стримують їх ефективний розвиток.

Кредитний ринок забезпечує акумуляцію накопичення, спрямування, а також розподіл і перерозподіл кредитного капіталу між секторами економіки, що визначає безумовну важливість його нормальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій та аналітичній літературі досить багато уваги присвячено аналізу розвитку вітчизняного кредитного ринку. Так,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

цьому питанню присвячено праці таких учених та аналітиків, як Р. Джучі, О. Дзюблюк, Р. Кірхнер, В. Кравчук, С. Леонов, М. Мінченко, Л. Примостка, І. Рекуненко, Т. Савченко, Я. Чайковський, О. Шелест тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Втім, незважаючи на підвищену увагу до цього сегмента фінансового ринку, поточний аналіз його стану завжди має актуальність та становить цінність для складення прогнозів щодо подальшого стану розвитку вітчизняної банківської системи та економіки загалом.

Мета статті. Виявлення найбільш актуальних проблем та окреслення короткострокових перспектив розвитку сучасного кредитного ринку України.

Виклад основного матеріалу. Не секрет, що потужний кредитний ринок здатний забезпечити активне економічне зростання у всіх сферах економіки, адже, крім того, що кредитний ринок дозволяє суб'єктам підприємницької діяльності оперативно поповнювати власні обігові кошти та фінансувати інноваційні й інфраструктурні проекти, кредитний ринок також сприяє формуванню та підтримці платоспроможного попиту на продукцію, що також є запорукою економічного росту країни.

Традиційно, кредитний ринок за ознакою сегментарної належності позичальника можна поділити на ринок корпоративного кредитування та ринок роздрібного кредитування, який часто також називають ринком споживчого кредитування, оскільки саме поняття споживання характерне переважною мірою саме фізичним особам, які і є позичальниками при роздрібному кредитуванні. Розглянемо більш детально динаміку цих та інших сегментів кредитного ринку України (рис. 1).

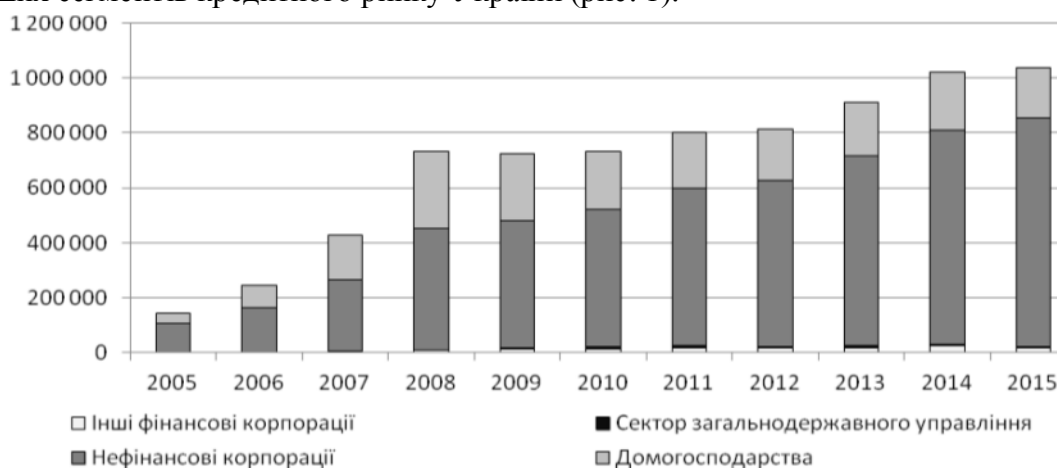

Рис. 1. Динаміка обсягів кредитування в Україні за типом позичальника, млн грн

Примітка: 2015 р. – дані на кінець листопада.

Джерело: розраховано за даними [2].

Зростання економічної ролі акціонерних банків сьогодні виявляється і в розширенні поля їх діяльності й розвиткові нових форм та типів фінансових послуг. Нині приватні та державні банки в більшості країн здатні запропонувати клієнтам до 300 видів банківських послуг. Банки по-різному стимулюють ініціативу підприємств, організацій і кооперативів у підвищенні технічного рівня виробництва, у збільшенні випуску нових високо-ефективних видів продукції, наданні різноманітних послуг населенню, виробництву товарів для населення і на експорт, але здебільшого це відбувається через кредитний механізм. Як видно з рис. 1, починаючи з 2008 р. банки розпочинають надавати перевагу корпоративному кредитуванню, залишаючи більш прибутковий бізнес зі споживчого кредитування. Так, якщо станом на кінець 2007 р. частка споживчих кредитів становила понад 38 % сукупного кредитного портфеля, то на кінець 2015 р. вона впала менш ніж до 17 %, тобто фактично частка споживчого кредитування впала в 2 рази. Водночас частка корпоративного кредитування зросла за аналогічний період з 62 до 82 %.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На нашу думку, такі тенденції спричинені тим, що розвитку ринку кредитування заважають певні фактори, зокрема:

- відносно високий рівень банківських ризиків: валютного та кредитного – внаслідок високого рівня доларизації активів банківського сектору; операційного та регуляторного – внаслідок політичної нестабільності та мінливого нормативно-правового середовища; ліквідності – внаслідок переважання короткострокових зобов'язань у структурі ресурсної бази та збереження ризиків їх дострокових вимог, обмежених можливостей реструктуризації зовнішньої заборгованості;

- збереження великої питомої ваги неробочих активів внаслідок відкладених кредитних ризиків у процесі реструктуризації банками наявної проблемної заборгованості;

- збереження критично низького рівня довіри зовнішніх та внутрішніх інвесторів та кредиторів до вітчизняної банківської системи, що обмежує можливості банків залучати додатковий фінансовий капітал на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках;

- низький рівень фінансової підтримки транснаціональними банківськими групами своїх дочірніх українських банків, причиною чого є високі кредитні та валютні ризики, а також проблеми з ліквідністю в самих материнських транснаціональних групах.

Скорочення кредитування фізичних осіб та загальне подорожчання споживчих кредитів негативно вплинуло на платоспроможний попит та обсяг споживання в окремих групах товарів. Втім, для відновлення споживчого кредитування поки що немає об'єктивних передумов.

На кінець 2015 р. залишки за кредитами в національній валюті зменшилися на 14,9 % – до 462,2 млрд грн за рахунок зростання кредитів, наданих юридичним особам, на 0,1 % (з початку року зменшилися на 12,3 %) – до 382,4 млрд грн та кредитів, наданих фізичним особам, на 0,3 % (з початку року зменшилися на 25,4 %) – до 79,8 млрд грн.

Залишки за кредитами в іноземній валюті з початку року зменшилися на 19,8 % і становили 24,0 млрд дол США, у тому числі юридичних осіб зменшилися на 15,9 % – до 19,9 млрд дол США, фізичних осіб зменшилися на 34,7 % – до 4,1 млрд дол США.

При цьому слід зазначити, що пропозицію кредиту в основному забезпечували банки 1 групи, які закумулювали понад 78 % сукупного кредитного портфеля банківської системи, на 2 групу припадало 11,3 %, на 3 групу – 6,39 %, на 4 групу – 4,13 %.

Важливою передумовою відновлення кредитної активності вітчизняної банківської системи є стабілізація фінансових показників банків. Розглянемо детальніше окремі індикатори фінансової стійкості, що характеризують українські банки та ефективність їх роботи на кредитному ринку, а саме якість кредитного портфеля банків (рис. 2).

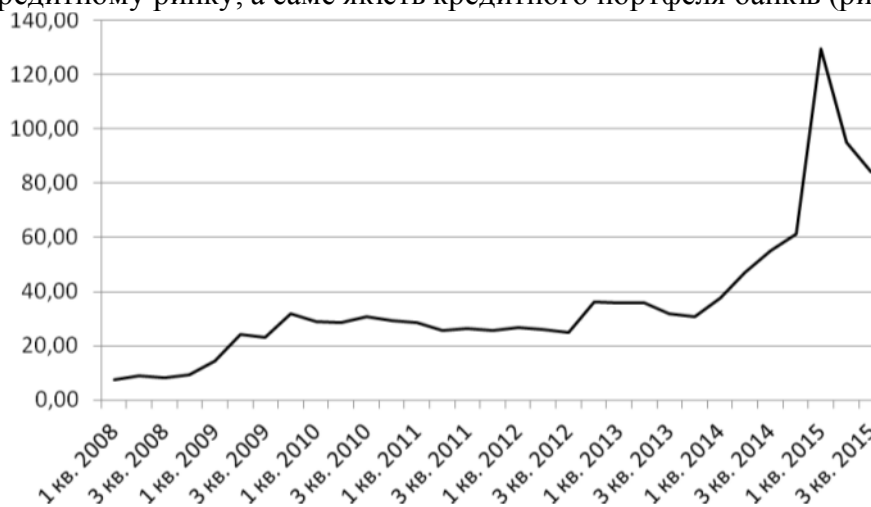

Рис. 2. Динаміка співвідношення проблемних кредитів без урахування резервів до капіталу банків, %
Джерело: побудовано за даними [2].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Як видно з рис. 2, початок 2015 р. став піком зростання обсягу проблемних кредитів у банках України щодо їхнього капіталу, це призвело до того, що НБУ продовжив політику очищення банківської системи від проблемних банків та підвищив вимоги до рівня капіталізації банків. Крім цього, Національним банком України було ініційовано проведення масштабного стрес-тестування, результатом якого стали рекомендації окремим банкам щодо докапіталізації.

Крім цього, аналіз валютної структури кредитів у банках України засвідчив, що після кризи 2008 р. банки взяли курс на зменшення частки валютних кредитів і до кінця 2013 р. вона скоротилася з 60,32 до 34,72 %. Втім, далі почалося поступове нарощування частки валютних кредитів, що частково можна пояснити девальвацією української гривні та вітчизняними особливостями бухгалтерського врахування валютних кредитів на балансі банків. На кінець III кв. 2015 р. частка валютних кредитів сягнула 54,85 %, що є негативним сигналом, враховуючи слабкість вітчизняної валюти. Водночас варто зазначити, що протягом останнього часу українськими законодавцями було зроблено певні кроки в напрямку стабілізації банківської системи, до таких кроків можна в першу чергу віднести заборону на дострокове зняття строкових депозитів, що має безперечне позитивне значення для банківської системи, оскільки саме паніка вкладників часто стає головною причиною банкрутства навіть відносно стабільних банків. Проте такий крок разом з не зовсім прозорою діяльністю Фонду гарантування вкладів фізичних осіб з ліквідації проблемних банків одночасно призвів до певного відтоку вкладників з банківської системи. Такі тенденції створюють певну невизначеність щодо джерел потенційного розширення кредитної активності вітчизняних банків у найближчому майбутньому.

Висновки і пропозиції. Таким чином, підсумувавши результати загального аналізу розвитку кредитного ринку України, можемо зазначити, що ключовими перспективами його подальшого розвитку є: 1) нарощування корпоративного кредитування (головною його метою повинно стати розширення експортноорієнтованого виробництва, оскільки внутрішній платоспроможний попит на цьому етапі задоволений); 2) зменшення частки валютних кредитів та загальне зниження валютних ризиків банків (це позитивно відобразиться на загальній валютній стабільності у країні та закладе передумови для поступового зростання добробуту населення, який сильно впав внаслідок девальваційної інфляції); 3) підвищення активності банків у сфері інвестиційного та інноваційного кредитування (інтеграція українських підприємств у європейський ринок вимагає від них суттєвого переоснащення виробництва та підвищення продуктивності праці, для чого необхідні інновації та інвестиції).

Головними проблемами розвитку кредитного ринку України, на нашу думку, на сьогодні є: 1) висока вартість кредитів, яка обумовлюється в першу чергу високим темпом інфляції та політикою грошової рестрикції, що проводить Національний банк України; 2) відсутність довгострокової ресурсної бази в банках, що ускладнює розвиток інвестиційного та інноваційного кредитування, а також таких важливих сегментів кредитного ринку як іпотечне кредитування й автокредитування.

Список використаних джерел

1. Джуччі Р. Криза кредитування в Україні: факти, причини та шляхи відновлення / Р. Джуччі, Р. Кірхнер, В. Кравчук. – Берлін–Київ : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2010. – 17 с.
2. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс] // Національний банк України. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65833&cat_id=44578.
3. Лаврушин О. И. Банковское дело: современная система кредитования : учебное пособие / О. И. Лаврушин, О. Н. Афанасьева, С. Л. Корниенко ; под ред. О. И. Лаврушина. – 3-е изд., доп. – М. : КНОРУС, 2007. – 264 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4. *Мінченко М. Г.* Сучасні тенденції розвитку кредитно-кооперативного руху в Україні / М. Г. Мінченко // Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених (17–18 квітня 2015 р.). – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 42–45.

5. *Рекуненко І. І.* Вплив конкуренції на стан кредитного ринку України / І. І. Рекуненко, Л. Є. Струк // Сучасні підходи до управління підприємством : збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції : у 2 т. Т. 2. – К. : НГУУ «КІП» ВПІ ВПК «Політехніка», 2013. – С. 312–317.

6. *Піонтковська Я. О.* Актуальні тенденції урівноваження грошово-кредитного ринку України / Я. О. Піонтковська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції (24–25 жовтня 2013 р.). – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – С. 34–36.

7. *Леонов С. В.* Проблеми і перспективи кредитного забезпечення соціально-економічного розвитку України / С. В. Леонов, С. Д. Богма // Вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 2. – С. 35–40.

8. *Савченко Т. Г.* Структура та інструменти грошово-кредитного ринку / Т. Г. Савченко, Я. О. Піонтковська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – Вип. 37. – С. 169–180.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

УДК 330.3+622.32(477)

Л.Т. Гораль, д-р екон. наук**С.В. Король**, здобувач

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ, Україна

**КЛАСИФІКАЦІЙНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ
У НАФТОГАЗОВІЙ СФЕРІ****Л.Т. Гораль**, д-р екон. наук**С.В. Король**, соискатель

Івано-Франковський національний технічний університет нафти і газу, г. Івано-Франковск, Україна

**КЛАССИФИКАЦИОННАЯ БАЗА ИССЛЕДОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ
В НЕФТЕГАЗОВОЙ СФЕРЕ****Liliana Horal**, Doctor of Economics**Svitlana Korol**, candidate

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, Ukraine

**THE CLASSIFICATION BASE OF RESEARCHING INVESTMENTS
IN THE OIL AND GAS SECTOR**

У процесі трансформації енергетичного сектору економіки України в умовах формування загальноєвропейського енергетичного простору необхідним є оновлення (фізичне, моральне, інтелектуальне, інноваційне, інформаційне) підприємств нафтогазового комплексу, що є неможливим без реальних (капітальних) інвестицій. Охарактеризовано основні підходи до класифікації інвестицій та систему управління капітальними інвестиціями. Обґрунтовано значущість функціонального підходу до класифікації інвестицій на вітчизняних підприємствах. Встановлено, що такий підхід відіграє роль механізму, виконуючи набір окремих функцій. Представлено класифікацію основних категорій користувачів інвестиційної інформації підприємства, серед яких виокремлено кредиторів, інвесторів, покупців і замовників, постачальників і підрядників, акціонерів і власників, менеджерів і керівників, аудиторів. Запропоновано класифікацію реальних інвестицій у нафтогазовій промисловості за такими ознаками: джерела фінансування, направленість, регіональність та форми відтворення. Виділено ознаку класифікації інвестицій, а саме залежно від запланованого ефекту розподілити їх на результативні та перспективні. Встановлено, що класифікаційні підходи до інвестицій є вагомим чинником для прийняття ефективного інвестиційного рішення.

Ключові слова: інвестиції, підприємство, інвестиційна інформація, інвестування, нафтогазова промисловість.

В процесі трансформації енергетичного сектора економіки України в умовах формування загальноєвропейського енергетичного простору необхідно оновлення (фізичне, моральне, інтелектуальне, інноваційне, інформаційне) підприємств нафтогазового комплексу, неможливо без реальних (капітальних) інвестицій. Охарактеризовані основні підходи до класифікації інвестицій та систему управління капітальними інвестиціями. Обґрунтовано значущість функціонального підходу до класифікації інвестицій на вітчизняних підприємствах. Встановлено, що даний підхід виконує роль механізму, виконуючи набір окремих функцій. Представлено класифікацію основних категорій користувачів інвестиційної інформації підприємства, серед яких виокремлено кредиторів, інвесторів, покупців і замовників, постачальників і підрядників, акціонерів і власників, менеджерів і керівників, аудиторів. Представлено класифікацію реальних інвестицій у нафтогазовій промисловості за такими ознаками: джерела фінансування, направленість, регіональність та форми відтворення. Виділено ознаку класифікації інвестицій, а саме залежно від запланованого ефекту розподілити їх на результативні та перспективні. Встановлено, що класифікаційні підходи до інвестицій є вагомим чинником для прийняття ефективного інвестиційного рішення.

Ключевые слова: инвестиции, предприятие, инвестиционная информация, инвестирование, нефтегазовая промышленность.

In the process of transformation in the energy sector of Ukraine due to the formation of pan-European energy market, the renewal (physical, moral, intellectual, innovative, informative) of oil and gas companies is necessary which is impossible without real (capital) investments. The main approaches to the classification of investments and the control system of capital investments have been characterized. The importance of a functional approach to the classification of investments at the domestic enterprises has been proved. The given approach has been established to play the role of a mechanism performing the set of separate functions. The classification of the major categories of investment users of enterprise information has been presented among which lenders, investors, buyers and customers, suppliers and contractors, shareholders and owners, managers and executives, auditors can be singled out. The author's classification of real investments in the oil and gas industry has been offered due to the following criteria: the sources of funding, direction, regionality and forms of reproduction. The author's indication of investment classification has been highlighted, namely, depending on the intended effect to divide them into effective and promising. It has been found that classification approaches to the investments are an important factor for effective investment decision.

Key words: investments, enterprise, enterprise information, investing, oil and gas industry.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Постановка проблеми. В умовах сьогодення інвестиції відіграють значну роль у розвитку економіки, оскільки завдяки їм здійснюється оновлення виробництва, відбувається переоснащення обладнання, вдосконалюються технології та реалізуються науково-дослідні роботи. Незважаючи на чималі дослідження у сфері інвестицій, досконало не систематизовано основні класифікаційні підходи та не виокремлено основні з них в умовах сучасних вітчизняних підприємств. Це, у свою чергу, пояснюється складністю та багатогранністю поняття «інвестиції», адже саме від їх ідентифікації як економічної категорії формуються класифікаційні ознаки, які дозволяють більш повно та чітко зрозуміти їх суть. Таким чином, питання щодо класифікації інвестицій з виокремленням класифікаційних ознак є досить актуальним у сфері інвестування, а також є підґрунтям подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням щодо інвестування та класифікації підходів до інвестицій присвячено праці таких науковців, як: В.Ф. Дунаєв, А.М. Єрина, Н.П. Єпіфанова, О.В. Зінкевич, С.О. Іщук, А.Г. Коваленко, Н.В. Ковтун, Т.В. Кулініч, В.Н. Линдін, О.А. Поліщук, І.П. Скороход, Є.О. Тищук, В.І. Хомяков, В.Д. Шпаков та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявні публікації з дослідження основних елементів інвестування, на сьогодні практично відсутні роботи, в яких виокремлено класифікаційні ознаки реальних інвестицій у нафтогазовій промисловості, а також не звернено увагу на таку ознаку класифікації інвестицій, як залежність від запланованого ефекту.

Метою статті є дослідження основних підходів до класифікації інвестицій з виокремленням домінуючого підходу в умовах сучасності.

Виклад основного матеріалу. У процесі трансформації енергетичного сектору економіки України в умовах формування загальноєвропейського енергетичного простору інвестиції є основним стимулюючим фактором розвитку нафтогазових підприємств. Ефективність інвестування залежить від того, наскільки вміло виокремлено класифікаційний підхід щодо інвестування, який повинен стати основним в умовах трансформації. Враховуючи складність інвестиційних процесів, слід виокремити такі класифікаційні підходи: системний, ситуаційний, функціональний і процесний.

Кожен із них дозволяє тією чи іншою мірою вплинути на результативність інвестування, зокрема системний підхід дозволяє адекватно описати імовірнісний механізм формування статистичних закономірностей [1; 2]. Ситуаційний підхід є логічним продовженням системного підходу, проте його сутність зводиться до певної ситуації, тобто конкретного складу обставин, які значною мірою впливають на інвестиції безпосередньо в цей момент [3]. Функціональний підхід включає в себе організацію, планування, контроль і координацію всіх основних функцій управління [4]. Сутність процесного підходу полягає у динамічному описі механізму, тим самим відтворюючи послідовність процесів інвестування на кожній стадії життєвого циклу.

У кожному із досліджених підходів велику роль відіграє сукупність об'єктів, суб'єктів та процесів управління інвестиційною діяльністю, які, у свою чергу, визначають систему управління капітальними інвестиціями.

Зазначимо, що об'єкт управління – це елемент, заради якого і створюється система управління. Отже, об'єктом системи управління капітальними інвестиціями є інвестиційні ресурси, сформовані з різних джерел походження; інвестиційний процес загалом та результат інвестування. Загалом суб'єктом системи управління капітальними інвестиціями на підприємстві є власник підприємства та посадові особи, що спрямовують управлінські дії на інвестиційну діяльність підприємства. Управління ж необхідно розглядати як процес, що постійно діє на підприємстві. Таким чином, процес управління

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

капітальними інвестиціями – це дії посадових осіб, що мають відношення до прийняття управлінських рішень щодо капітального інвестування [5].

Проте ми частково поділяємо думку вчених [5] щодо поділу суб'єктів інвестування. Вважаємо, що безпосередньо кожен учасник інвестиційного процесу прямо чи опосередковано впливає на нього і його участь є істотною та важливою. Тому ми підтримуємо думку інших науковців [6], які пропонують провести аналіз інвестиційної інформації залежно від основних категорій його користувачів та їх економічних інтересів (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація основних категорій користувачів інвестиційної інформації підприємства
Джерело: [складено авторами на основі [6].

Як видно з рис. 1, основними користувачами інвестиційної інформації можуть бути:

- кредитори, які зацікавлені в інформації, що дасть можливість визначити ризик неповернення позик, належних відсотків тощо;
- інвестори, які представляють інтереси капіталу;
- покупці і замовники, яким необхідна така інформація, що підтвердить надійність наявних ділових зв'язків з підприємством і визначить перспективи їх подальшого розвитку;
- постачальники і підрядники, які бажають отримати інформацію про можливості підприємства розрахуватись за зобов'язаннями у встановлені терміни;
- акціонери і власники, яких цікавить прибутковість підприємства та його стабільність у майбутньому, бо ці дані пов'язані з наявністю і розміром дивідендів, а також ступенем ризику при купівлі акцій;
- менеджери і керівники підприємства, яким необхідна інформація про ефективність використання майна, власного капіталу, рентабельність продукції тощо;
- аудитори, які під час проведення аналізу інвестиційної привабливості переслідують такі цілі: отримання загального уявлення про підприємство для визначення найбільш оптимального типу додаткових аналітичних інструментів, а також дослідження різноманітних перекозчень структурних взаємозв'язків з метою виявлення вихідних помилок [6].

Належність користувачів до тієї чи іншої групи визначає рівень доступності до джерел фінансової інформації про підприємство, що, безумовно, впливає на якість проведеного аналізу. Різна інтерпретація засобів і прийомів аналізу інвестиційної привабливості забезпечує різних суб'єктів аналізу необхідною інформацією для прийняття обґрунтованих рішень, які відповідатимуть поставленій меті, тим самим визначаючи їх інвестиційні види.

Так, І.О. Бланк за об'єктами вкладення виділяє фінансові (портфельні) та реальні інвестиції [7]. Проте наведена класифікація інвестицій є найбільш придатною для використання у процесі дослідження капітальних інвестицій, оскільки саме реальні інвестиції – це вкладення у створення нових, реконструкцію та технічне переобладнання діючих підприємств, інноваційні проекти й приріст матеріально-виробничих запасів [5].

У сучасних умовах на більшості підприємств реальне інвестування – це єдиний напрямок їх інвестиційної діяльності, що зумовлено не тільки нерозвиненістю фондового

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ринку України, а й певними перевагами, які забезпечують реальне інвестування. Насамперед, це вкладення в реальні об'єкти: у формі будівництва та запровадження в дію нових основних фондів; купівля нерухомості; придбання об'єктів приватизації й інші об'єкти. Питанням класифікації інвестицій приділяли увагу багато науковців, але на сьогодні немає єдиної думки серед них щодо сутності поняття, термінів і класифікації інвестицій. В економічній літературі також немає детальної, а особливо єдиної класифікації інвестицій, яка, на нашу думку, є достатньо актуальною для нафтогазової промисловості, особливо в умовах формування загальноєвропейського енергетичного простору.

У разі створення сприятливого інвестиційного клімату в країні, Україна у період до 2030 р. за рахунок енергозбереження та збільшення видобутку традиційних і нетрадиційних ресурсів здатна досягнути рівня повного самозабезпечення власним газом [8].

Тому вважаємо за доцільне запропонувати авторську класифікацію реальних інвестицій у нафтогазовій промисловості (рис. 2).

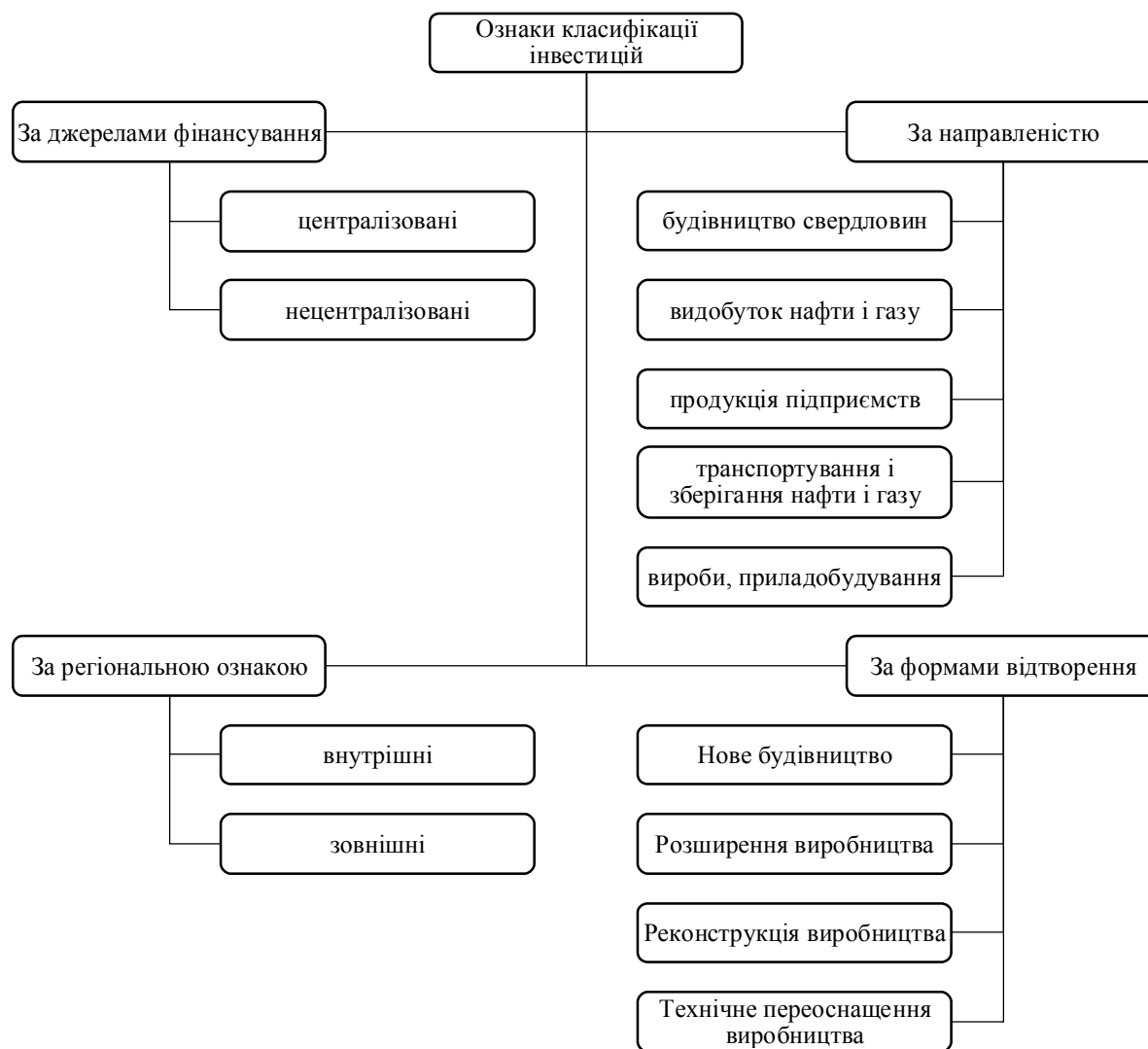

Рис. 2. Класифікація реальних інвестицій у нафтогазовій промисловості

Джерело: складено авторами на основі [9; 10].

Як бачимо з рис. 2, найбільш загальною є класифікація інвестицій за певними ознаками, зокрема: за джерелами фінансування (централізовані, нецентралізовані); за напрямленістю (будівництво свердловин, видобування нафти і газу, продукція підприємств, транспортування та зберігання нафти й газу, вироби та приладобудування); за

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

регіональною ознакою (внутрішні, зовнішні); за формами відтворення (нове будівництво, розширення виробництва, реконструкція виробництва, технічне переоснащення виробництва).

Вивчаючи публікації окремих авторів [11; 12; 13] щодо класифікації інвестицій, ми вважаємо, що кожна з них є неповною. Найбільш повною за переліком класифікаційних ознак є класифікація науковців, яка складається з п'ятнадцяти класифікаційних ознак: за об'єктами вкладення капіталу (фінансові, реальні); за характером участі в інвестиційному процесі (початкові, реінвестиції); за відтворювальною структурою (валові, чисті, реновації); за ступенем залежності від доходів (похідні, автономні); за відношенням до підприємства-інвестора (внутрішні, зовнішні); за періодом здійснення (короткострокові, довгострокові); за сумісністю використання (незалежні, взаємозалежні, взаємовиключні); за рівнем доходності (високодохідні, середньодохідні, низькодохідні, бездохідні); за рівнем інвестиційного ризику (безризикові, низькоризикові, середньоризикові, високоризикові); за рівнем ліквідності (високоліквідні, середньоліквідні, низьколіквідні, неліквідні); за формами власності інвестованого капіталу; за характером використання капіталу в інвестиційному процесі; за регіональними джерелами залученого капіталу; за регіональною направленістю інвестованого капіталу (інвестиції на внутрішньому ринку, інвестиції на зовнішньому ринку); за галузевою направленістю (інвестиції в розрізі галузей і сфер діяльності відповідно до їх класифікатора) [14; 15].

Проте, на нашу думку, є необхідним виділити ще одну власну ознаку класифікації інвестицій – залежно від запланованого ефекту: результативні та перспективні. У свою чергу, пропонуємо результативні інвестиції охарактеризувати як інвестиції, які спрямовані на підвищення рівня прибутковості, продуктивності, рентабельності, конкурентоспроможності та фінансової стійкості. А перспективні інвестиції доцільно представити як інвестиції, ефективність яких полягає у виконанні стратегічних завдань для досягнення запланованої мети у майбутньому.

Висновки і пропозиції. Проведені дослідження свідчать, що природа інвестицій є достатньо складною і залежить від зовнішніх факторів впливу, але незважаючи на їх динамічність, усі різновиди інвестицій завжди будуть взаємопов'язаними і, крім певних відмінностей, мають багато спільного, а також усі вони спрямовані на приріст капіталу, отримання прибутку, тобто досягнення запланованої мети у майбутньому, що найкраще відображається через функціональний підхід до класифікації інвестицій, який пропонуємо застосовувати. Саме він є домінуючим на вітчизняних підприємствах, оскільки відіграє роль механізму, що виконує певне коло функцій, які розподілено серед окремих підрозділів та співробітників, які, у свою чергу, ієрархічно пов'язані між собою і формують функціональні напрями, кількість яких залежить від кількості та складності завдань організації.

Список використаних джерел

1. *Ерина А. М.* Математико-статистические методы изучения экономической эффективности производства / А. М. Ерина. – М. : Финансы и статистика, 1983. – 191 с.
2. *Ковтун Н. В.* Статистичне дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: теорія, методологія, практика : монографія / Н. В. Ковтун. – К., 2005. – 441 с.
3. *Хомяков В. І.* Менеджмент підприємства : навч. посіб. / В. І. Хомяков. – К. : Кондор, 2005. – 434 с.
4. *Скороход І. П.* Інвестування : методичний посібник з навчальної дисципліни для студентів напряму підготовки 6.030501 «Економічна теорія» / І. П. Скороход. – Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2014. – 447 с.
5. *Поліщук О. А.* Особливості управління капітальними інвестиціями в системі управління сучасним підприємством [Електронний ресурс] / О. А. Поліщук, Є. О. Тищук. – Режим доступу :

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<http://intkonf.org/ken-dotsent-polischuk-oa-tischuk-eo-osoblivosti-upravlinnya-kapitalnimi-investitsiyami-v-sistemi-upravlinnya-suchasnim-pidpriemstvom/>.

6. *Коваленко А. Г.* Сучасні аспекти аналізу інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / А. Г. Коваленко // Ефективна економіка. – 2013. – № 7. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2165>.

7. *Бланк І. О.* Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / І. О. Бланк. – К. : Ельга, 2008. – 724 с.

8. *Червінська О. С.* Стан та перспективи розвитку підприємств нафтогазового комплексу України / О. С. Червінська, А. Я. Грицик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.6. – С. 306.

9. *Зінкевич О. В.* Теоретико-інституційні підходи до класифікації реальних інвестицій [Електронний ресурс] / О. В. Зінкевич. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/5507/1/153.pdf>.

10. *Економіка підприємств нафтової і газової промисловості : підручник / В. Ф. Дунаєв, В. Д. Шпаков, Н. П. Єпіфанова, В. Н. Ліндін ; під ред. В. Ф. Дунаєва.* – М. : ФГУТІ, 2006. – 352 с.

11. *Боднар Н.* Сутність інвестицій, їх види та характеристика [Електронний ресурс] / Н. Боднар. – Режим доступу : <http://business-consultant.com.ua/publicacim402.html>.

12. *Іваночко С. С.* Суть та види інвестицій / С. С. Іваночко, О. М. Свінцов // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.15. – С. 181–187.

13. *Данілов О. Д.* Інвестування : навч. посіб. / О. Д. Данілов, Г. М. Івашина, О. Г. Чумаченко. – Ірпінь, 2001. – 377 с.

14. *Бланк И. А.* Инвестиционный менеджмент : учебный курс / И. А. Бланк. – К. : Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. – 448 с.

15. *Череп А. В.* Инвестознaвство : підручник / А. В. Череп. – К. : Кондор, 2006. – 398 с.

УДК 336.77

Г.В. Кравчук, д-р екон. наук**Т.В. Савченко**, студент

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ КРЕДИТНОГО
ПОРТФЕЛЯ БАНКІВ****А.В. Кравчук**, д-р екон. наук**Т.В. Савченко**, студент

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ КРЕДИТНОГО
ПОРТФЕЛЯ БАНКОВ****Hanna Kravchuk**, Doctor of Economics**Tetiana Savchenko**, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING CREDIT
PORTFOLIO OF BANKS**

Досліджено науково-методичні підходи до проведення оцінювання кредитного портфеля банків України з урахуванням особливостей впливу факторів економічного розвитку країни й тенденцій сформованої структури та якості портфеля за 2009–2014 рр.

Ключові слова: кредит, кредитна діяльність, кредитний портфель, якість кредитного портфеля, криза, фактори впливу, прогнозування.

Исследованы научно-методические подходы к проведению оценки кредитного портфеля банков Украины с учетом специфики факторов, которые влияют на экономическое развитие страны и тенденций сформированной структуры и качества портфеля за 2009–2014 гг.

Ключевые слова: кредит, кредитная деятельность, кредитный портфель, качество кредитного портфеля, кризис, факторы влияния, прогнозирование.

The article is to study the scientific and methodological approaches to the assessment of the loan portfolio of banks of Ukraine, taking into account the peculiarities of economic development factors and trends prevailing structure and quality of portfolio 2009-2014years.

Key words: credit, credit activity, credit portfolio, the quality of the loan portfolio, the crisis, factors impact, forecasting.

Вступ. Сучасний етап функціонування банківського кредитного ринку України характеризується негативними тенденціями розвитку, які спричинені як соціально-економічними проблемами у країні, так і впливом зовнішніх факторів. Банківська система України протягом тривалого часу знаходиться під впливом дестабілізуючих факторів, які негативно відображаються на якості, структурі та ефективності кредитування. Внаслідок відсутності стабільної тенденції розвитку банківського кредитування відбувається зниження доходності банків та деструктуризація оптимального кредитного портфеля. Дослідження якості та структури кредитного портфеля комерційних банків є необхідним для оцінювання та підвищення ефективності діяльності банківської системи. Саме тому банківське кредитування в Україні потребує подальших наукових теоретичних досліджень і практичних розробок з питань удосконалення оцінювання адаптивності кредитної діяльності банків для забезпечення стабільного функціонування банківської системи України.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемам оцінки якості, оптимальності структури та методиці аналізу кредитного портфеля банків присвячено багато наукових досліджень. Засновниками концепції структурного кредитування можна вважати відомих зарубіжних фахівців, таких як: А. Сміт, С. Мілер, Д. Рікардо, І. Фішер, М. Фрідман та інші. Але ці дослідження, як і будь-які інші, еволюціонують, і розвиток ця концепція отримала у працях таких учених, як Т. Васильєва, С. Ревенчук, А. Мороз, Ю. Русіна, О. Лучін, О. Козьменко, І. Школьник, Н. Рогожнікова та ін. [2; 3; 8; 11; 14].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Мета дослідження. Виходячи зі сформованої проблеми дослідження його метою є вивчення тенденцій та оцінювання рівня адаптивності кредитного портфеля банків до змін у навколишньому економічному середовищі країни.

Виклад основного матеріалу досліджень. Кредитна діяльність банку є однією з основоположних сфер його роботи, оскільки саме з кредитуванням пов'язана значна частина прибутку банку, однак неповернення кредитів може призвести банк до банкрутства, а з огляду на його становище в економіці – до нестабільності банківської системи [13]. Значного впливу на потенційні негативні наслідки від кредитування надає сконцентрованість кредитів в окремих банках та банківській системі. Тому оцінювання концентрацій кредитних портфелів є необхідною складовою стратегії розвитку як будь-якого банку, так і системи загалом. Для подальшого аналізу кредитного портфеля та ступеня його концентрації визначимо сутність цих понять.

Кредитний портфель банку – це сукупність наданих банком позичок, сформованих з метою отримання прийняттого рівня доходу та забезпечення платоспроможності банку при оптимальному рівні ризику [12].

Кредитний портфель включає агреговану балансову звітність усіх кредитів, у тому числі прострочених, пролонгованих та сумнівних до повернення. А все це несе за собою великі ризики функціонування комерційних банків. Постійний аналіз кредитного портфеля дає змогу вибрати варіант раціонального розміщення ресурсів, напрями кредитної політики банку, знизити ризик, а також прийняти рішення щодо доцільності надання позик. Тому кредитний портфель відіграє велике значення у банківській діяльності і його потрібно досконало аналізувати [16].

Згідно з визначенням, поданим у Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, концентрація – зосередження, скупчення ризику, тобто його нерівномірний розподіл між об'єктами [7]. У кредитному портфелі концентрація може бути представлена часткою кредитних портфелів окремих банків (груп банків) у банківській системі України, або зосередження у структурі кредитних портфелів банків певної категорії кредитів.

Перед оцінюванням складу та структури кредитного портфеля за період 2009–2014 рр. слід відзначити передумови впливу на отримані тенденції. Так, у період із середини 2008 р. до кінця 2009 р. характеризується загальним спадом у економічному розвитку України, що зумовлено наслідками світової фінансової кризи, яка відобразилася на зростанні процентних ставок, девальвації гривні та зниженні якості структури кредитного портфеля у векторному спрямуванні зростання рівня ризику. Період з початку 2010 р. до середини 2013 р. характеризується піднесенням розвитку кредитування в Україні у зв'язку зі стабілізацією економічних процесів. Починаючи з другої половини 2013 р. і до теперішнього часу в економіці країни та у банківській системі спостерігається спад. За рахунок таких циклічних коливань сформувалися негативні тенденції функціонування банківської системи. Негативними факторами впливу на якість та структуру кредитного портфеля можна відзначити скорочення ресурсної бази банків, що призводить до дефіциту грошей на кредитному ринку та супроводжується їх подорожчанням; зниження рівня доходності населення, наслідком чого є збільшення обсягів неповернення або несвоечасного повернення кредитів; зростання рівня недовіри населення до банківської системи, постійне коливання курсу національної валюти у напрямку її девальвації, знецінення доходів як населення, так і банків.

Тому під час систематизації даних для оцінювання динаміки кредитної діяльності банків слід враховувати вагомий вплив зазначених проблем економічного розвитку в Україні за 2009–2014 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Стан кредитної діяльності банків України за 2009–2014 рр.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кредитний портфель, млн грн	747 348	755 030	825 320	815 327	911 402	1 006 358
Активи КБ, млн грн	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 316 852
Частка кредитного портфеля в активах, %	84,9	80,1	78,3	72,3	71,3	76,4
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5

З табл. 1 видно, що загальна вартість активів вітчизняних комерційних банків протягом 2009–2014 років має тенденцію до збільшення. Активи комерційних банків за весь аналізований період загалом зросли на 436 550 млн грн, темп росту активів становить 149,6 %.

У частці кредитів в активах вітчизняних банків протягом 2009–2013 рр. спостерігається тенденція до її зменшення. У 2010 році вона становила 80,1 %, що на 4,8 % менше, ніж у попередньому періоді, у 2011 році це значення зменшилось ще на 1,8 %, у 2012 році – на 6,0 %, у 2013 році – на 1,0 %. Коливання частки кредитного портфеля в активах банку у період з 2011 р. до 2012 р. перш за все пов'язана зі змінами у валюті кредитування. Так, у докризовий період позичальники переважно брали кредит у доларах і євро, що пояснювалося низькими процентними ставками порівняно з гривневими позиками. Але після кризи у 2011 році Верховна Рада України прийняла законопроект, що забороняє видачу та отримання кредитів в іноземній валюті на території України. Також причинами уповільнення кредитної діяльності є недостатність капіталу для покриття кредитних ризиків, неспроможність банків ефективно управляти проблемною частиною кредитного портфеля, висока частка простроченої заборгованості (коливається на рівні 7,7–13,5 %) та невизначеність щодо подальшого економічного розвитку. Однак у 2014 році значення частки кредитного портфеля в активах банків України виросло на 5,1 % і становило 76,4 %, що свідчить про розширення обсягів кредитної діяльності.

Тенденції зміни обсягів активів та кредитного портфеля за період 2009–2014 рр. наведено на рис. 1.

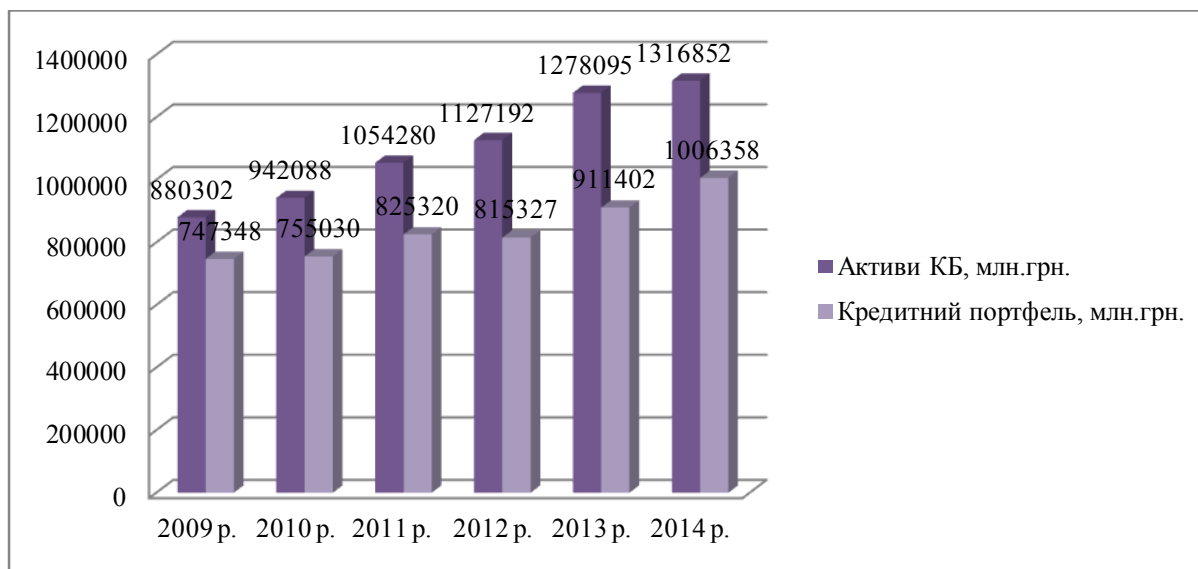

Рис. 1. Динаміка зміни активів та кредитного портфеля за 2009–2014 рр.

Слід зазначити, що хоч частка кредитів в активах банків зменшується, але в абсолютному вираженні обсяги кредитного портфеля банків постійно зростають, за період з

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2009 по 2014 рр. вони збільшилися на 259 010 млн грн, а темп їхнього приросту становить 134,7 %. При цьому зростання активів банків є ще одним вагомим фактором зниження частки кредитів у них, оскільки темпи приросту активів комерційних банків більші, ніж темпи приросту кредитного портфеля.

Показник частки кредитного портфеля у валюті балансу (коефіцієнт концентрації) дозволяє визначити, наскільки банківські активи сконцентровані на кредитному ринку [15]. Проаналізувавши динаміку частки кредитів у загальних активах, бачимо, що кредитні операції становлять 76,4 % активів банку, що показує високий коефіцієнт питомої ваги позик у загальних активах. Аналіз складу та структури кредитного портфеля відображено у табл. 2.

Таблиця 2

Склад та структура кредитного портфеля банків України за 2009–2014 рр.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кредитний портфель, млн грн	747 348	755 030	825 320	815 327	911 402	1 006 358
Ланцюговий темп приросту кредитного портфеля, %	–	1,03	9,31	-1,21	11,78	10,42
Міжбанківські кредити, млн грн	49 819	60 202	69 763	44 350	44 852	24 736
Частка міжбанківських кредитів у кредитному портфелі, %	6,7	8,0	8,5	5,4	4,9	2,5
Кредити клієнтів, млн грн	697 529	694 828	755 557	770 977	866 550	981 622
Частка кредитів клієнтів у кредитному портфелі, %	93,3	92,0	91,5	94,6	95,1	97,5
Кредити, що надані суб'єктам господарювання	474 991	508 288	580 907	609 202	698 777	802 582
Частка кредитів суб'єктів господарювання в кредитному портфелі, %	63,6	67,3	70,4	74,8	76,7	79,7
Кредити, надані фізичним особам	222 538	186 540	174 650	161 775	167 773	179 040
Частка кредитів фізичних осіб у кредитному портфелі, %	29,7	24,7	21,1	19,8	18,4	18,8

Зростання темпів приросту розміру кредитного портфеля з 2013 р. на 11,78 % порівняно з 2012 р. та на 10,42 % у 2014 р. порівняно з 2013 р. свідчить про підвищення обсягів кредитної діяльності банків, адже одну з найважливіших ролей у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці відіграє банківський кредит.

Аналізуючи структуру кредитного портфеля банків на ринку, можна відзначити, що банки України пріоритетним напрямком формування кредитних портфелів вважають кредитування фізичних та юридичних осіб, оскільки за останні роки питома вага цього виду кредитування зростає до 97,5 % у 2014 р. проти 93,3 % у 2009 р. Такі зміни у структурі кредитного портфеля пов'язані з доходністю кредитних операцій, оскільки кредити фізичним та юридичним особам є більш доходними, в той час як міжбанківські кредити мають короткотерміновий характер, спрямовані на задоволення потреб у ліквідних коштах іншими банками і приносять менше доходів.

Динаміка зміни кредитів клієнтам у кредитному портфелі банків України за 2009–2014 рр. наведена на рис. 2.

Необхідно зазначити, що у структурі кредитів клієнтам суттєву частку посідають кредити суб'єктів господарювання, і за аналізований період їх розмір у кредитному портфелі зростає.

За 2009–2014 рр. обсяги кредитів, наданих суб'єктам господарювання, збільшилися на 327 591 млн грн, а темп їх приросту становив 169 %. Загалом частка кредитів суб'єктів господарювання у структурі кредитного портфеля за 2009–2014 р. збільшилась з 63,6 до 79,7 %, тобто на 16,1 %. Обсяги кредитів фізичних осіб за аналізований період, відповідно, мають тенденцію до зменшення. В абсолютному значенні вони зменшилися на

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

43 498 млн грн, у відносному – на 19,5 %. Загалом частка кредитів фізичних осіб у кредитному портфелі вітчизняних банків зменшилась з 29,7 до 18,8 %, тобто на 10,9 %. Причини цього є як підвищена ризиковість кредитування фізичних осіб, їх низька платоспроможність та негативна кредитна історія, так і не виправданість бажання окремих банків у минулому позиціонувати себе як банки у частині спеціалізації на роздрібних кредитах.

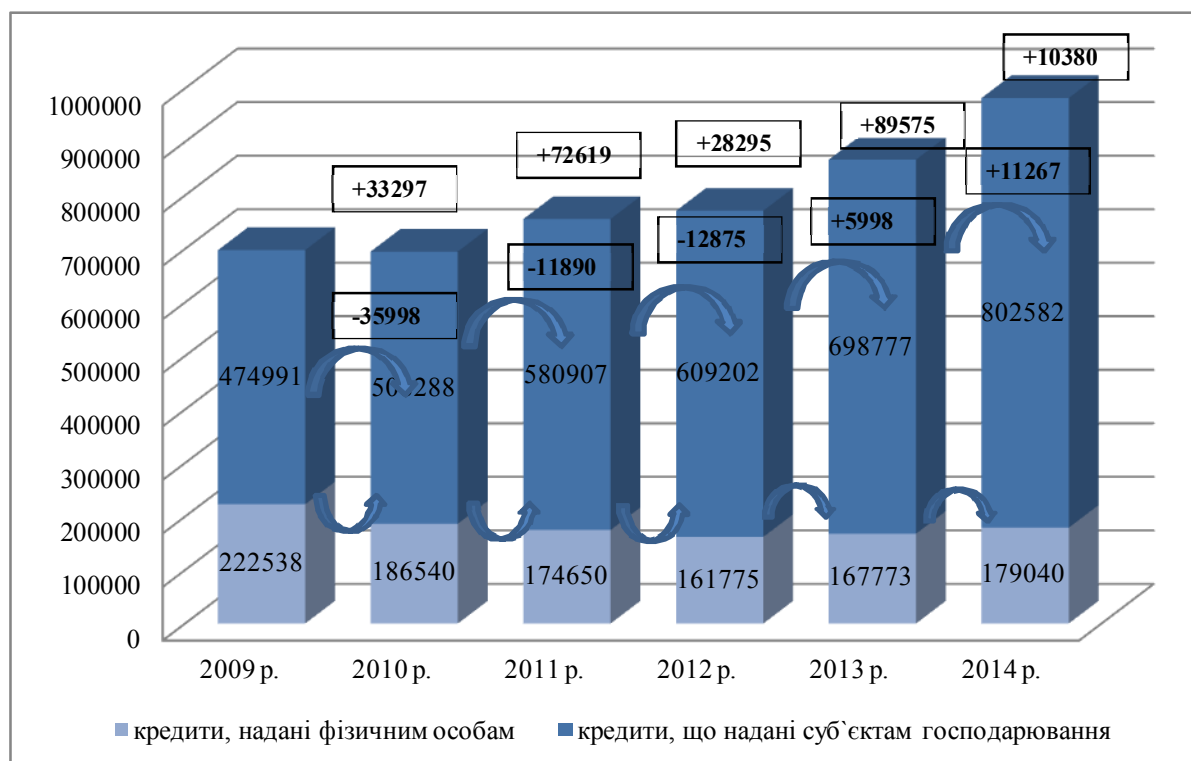

Рис. 2. Динаміка кредитування клієнтів банками України за 2009–2014 рр.

Будь-яке рішення щодо здійснення кредитної операції має ґрунтуватись на результатах аналізу співвідношення очікуваного доходу й ризику, адже якщо аналізується лише один показник, одержати достовірні результати досить складно. З цих позицій видається найбільш обґрунтованим оцінювати ефективність кредитних операцій банку за співвідношенням очікуваних доходів та кредитного ризику.

Таким чином, ефективність управління кредитним портфелем обчислюється за співвідношенням таких параметрів кредитного портфеля, як рівень його доходності та величина кредитного ризику за формулою [10]:

$$ЕУКП = (ДКП - r_0) / РКП, \quad (1)$$

де ЕУКП – коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем;

ДКП – доходність кредитного портфеля, визначена за формулою (2);

r_0 – безризикова ставка (облікова ставка НБУ);

РКП – ризик кредитного портфеля, визначений за формулою (3).

Щодо цього слід зазначити, що доходність кредитних операцій характеризується як абсолютними, так і відносними показниками, а узагальнюючим індикатором є рівень доходності кредитного портфеля, розрахований як відношення суми процентних доходів до обсягу наданих кредитів (табл. 3):

$$ДКП = ПД / КП \cdot 100 \%, \quad (2)$$

Отже, за економічним змістом запропонований коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем показує величину додаткових доходів, які одержить банк понад рівень облікової ставки НБУ, у розрахунку на одиницю взятого ним кредитного ризику.

Таблиця 3

Тенденції формування дохідності кредитного портфеля банків за 2009–2014 рр.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кредитний портфель, млн грн	747 348	755 030	825 320	815 327	911 402	1 006 358
Процентні доходи, млн грн	119 083	113 334	113 352	117 547	129 932	151 257
Темп зростання процентних доходів, %	-	95,17	100,01	103,70	110,54	116,41
Дохідність кредитного портфеля (ДКП), %	15,93	15,01	13,73	14,42	14,26	15,03

Як видно з табл. 3, процентні доходи банків України за період 2009–2011 рр. мали тенденцію до зменшення (близько 5 %), проте вже на початок 2012 р. вони почали збільшуватись і повернулись до рівня 2009 р. У 2014 р. процентні доходи за кредитними операціями банків становили 151 257 млн грн. Що стосується дохідності кредитного портфеля, то найвищою вона є на 01.01.2010 р., майже 16 %. У середньому дохідність кредитного портфеля банків України за останні 6 років становила 14,73 %.

Динаміка зміни ефективності формування кредитного портфеля вітчизняних банків України за 2009–2014 рр. зображена на рис. 3.

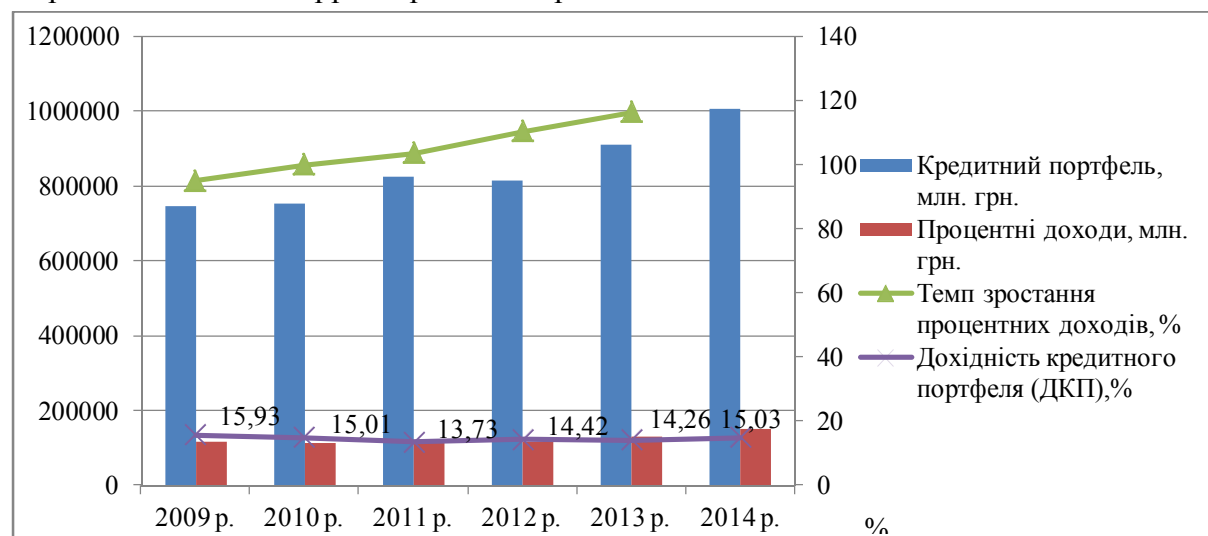

Рис. 3. Оцінка ефективності кредитного портфеля банків за 2009–2014 рр.

Таким чином, на ефективність кредитної діяльності банків впливають два основні чинники: обсяг портфеля та рівень відсоткових ставок за кредитами, причому останній є узагальнюючим показником, оскільки через рівень відсоткової ставки опосередковано враховуються й такі чинники, як тривалість користування кредитом, міра ризику, метод нарахування і спосіб сплати відсотків, забезпеченість позички. Крім того, на рівень дохідності кредитного портфеля банку впливає швидкість адаптування його структури до таких факторів: ринкової ставки відсотка; умов конкуренції на ринку; власних можливостей банку; географічної сегментації на ринку.

Міжнародне рейтингове агентство Fitch очікує у другому півріччі 2015 року формування тенденції до виявлення у кредитних портфелях українських банків проблемних кредитів (NLP). Визнання нових NLP (нецільовий споживчий кредит) передумовлює необхідність перегляду якості банківських активів, що вимагає поповнення резервів. Міжнародне рейтингове агентство Moody's Investors Service, на підставі аналізу сценаріїв розвитку подій, зазначає, що банкам може знадобитися поповнення резервів на 15 % загальної суми виданих кредитів, тобто робить песимістичний прогноз щодо розвитку банківської системи України, відзначаючи дуже складні умови функціонування банків, високу ймовірність погіршення якості їх активів, виснаження банківських резервів, а також високу мінливість умов фінансування діяльності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На сучасному етапі банки дійсно не мають достатньо коштів для проведення докапіталізації. Саме цей факт викликає необхідність оцінювання адаптивності кредитного портфеля не лише з боку його структурної трансформації за умов кризи, а й з напрямку ризиковості.

Визначення рівня ризику кредитного портфеля дозволить оцінити ймовірність адаптивності до негативних факторів розвитку подій.

Таким чином, сформований банком резерв дає змогу визначити ризик кредитного портфеля (РКП), який розраховується як відношення розрахункового значення резерву за кредитними операціями банку до суми кредитного портфеля:

$$\text{РКП} = \text{РКО} / \text{КП} \cdot 100 \% \quad (3)$$

Для визначення рівня ризику кредитного портфеля банків за 2009–2014 р. та отримання прогнозного значення на 2015 р. з урахуванням прогнозів Moody's Investors Service щодо зростання резервування на 15 %, визначимо прогнозні параметри, необхідні для оцінювання рівня ризику на підставі формування поліноміального тренду (рис. 4).

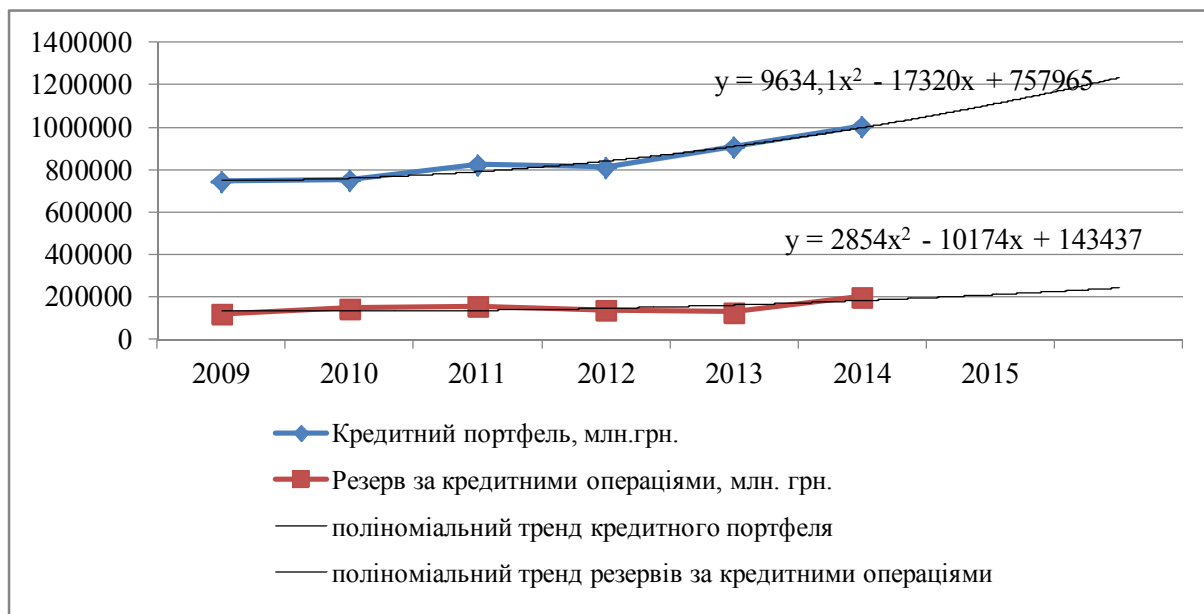

Рис. 4. Обсяг кредитного портфеля та резервів за кредитними операціями за 2009–2014 рр. та прогнозні на 2015 р.

За отриманими поліноміальними трендами визначимо прогнозний розмір кредитного портфеля та резервів за кредитними операціями на 2015 р. Отримані дані занесемо у табл. 4.

Таблиця 4

Визначення рівня ризику кредитного портфеля банків за 2009–2014 рр.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 (прогноз)
Кредитний портфель, млн грн	747 348	755 030	825 320	815 327	911 402	1 006 358	1 108 796
Резерв за кредитними операціями, млн грн	122 433	148 839	157 907	141 319	131 252	204 931	242 805
Ланцюговий темп росту резервів, %	–	121,57	106,09	89,50	92,88	156,14	118,48
Відношення резерву до кредитного портфеля (РКП), %	16,38	19,71	19,13	17,33	14,40	20,36	21,89

Як свідчать дані табл. 4, до 2011 р. простежувалась тенденція до збільшення показника ризику кредитного портфеля, і у 2011 р. цей показник становив 19,13 %, протягом

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2012–2013 рр. ризик зменшувався, і у 2013 р. його значення досягало 14,40 %, однак нестабільна економічна ситуація у 2013–2014 рр. призвела до стрімкого зростання цього коефіцієнта і найбільше його значення спостерігається на 01.01.2015 р. – 20,36 %.

Представимо зміну динаміки ризику кредитного портфеля вітчизняних банків України за 2009–2014 рр. (рис. 5).

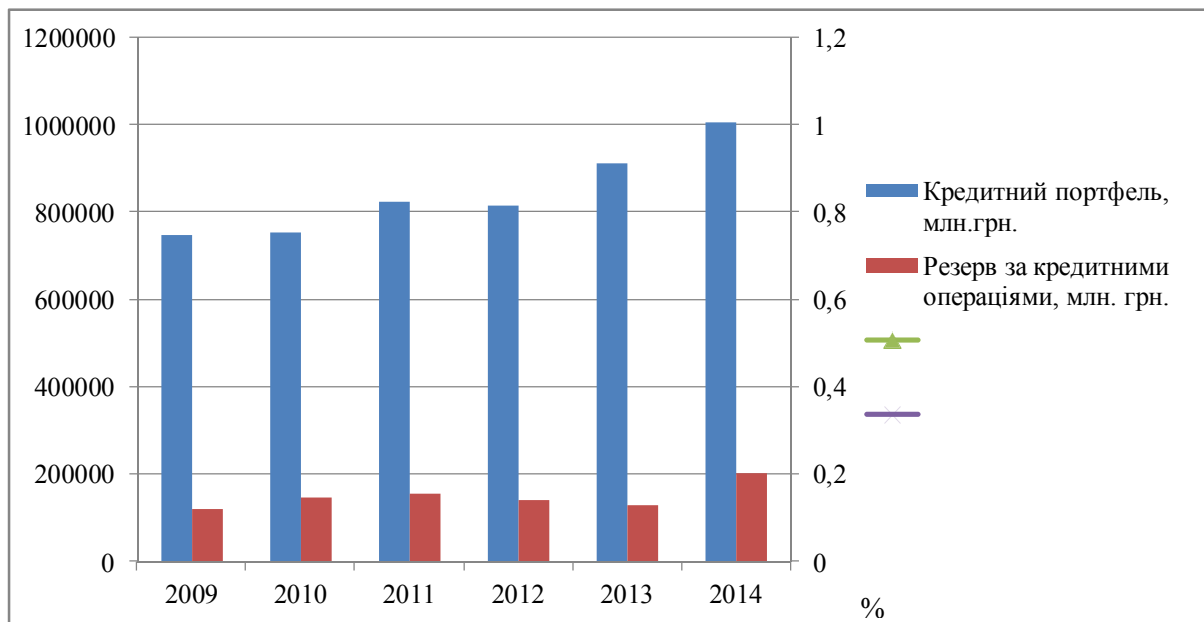

Рис. 5. Оцінка рівня ризику кредитного портфеля банків України за 2009–2014 рр.

Отже, маючи розрахункові значення дохідності кредитного портфеля (ДКП) та ризику кредитного портфеля (РКП), можемо розрахувати коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем за формулою (1) (табл. 5).

Таблиця 5

Оцінка рівня адаптивності ефективності управління кредитним портфелем банків за 2009–2014 рр. та прогноз на 2015 р.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Прогноз на 2015
Дохідність кредитного портфеля (ДКП), %	15,93	15,01	13,73	14,42	14,26	15,03	12,15
Облікова ставка НБУ, %	10,25	7,75	7,75	7,50	6,50	14,00	22,00
Ризик кредитного портфеля (РКП), %	16,38	19,71	19,13	17,33	14,40	20,36	21,89
Коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем	0,35	0,37	0,31	0,40	0,54	0,05	-0,45

Як свідчать дані табл. 5, найвище значення рівня адаптивності ефективності управління кредитним портфелем банків спостерігається за 2013 р. – 0,54, а найнижче за 2014 р. – 0,05. Протягом 2009–2013 рр. спостерігається тенденція до зростання коефіцієнта ефективності управління кредитним портфелем, однак нестабільна економічна ситуація в Україні значно вплинула на діяльність вітчизняних банків, тим самим зменшивши коефіцієнт ефективності на 0,49, а саме у 2014 р. він становив 0,05.

Представимо динаміку зміни ефективності управління кредитним портфелем (рис. 6).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

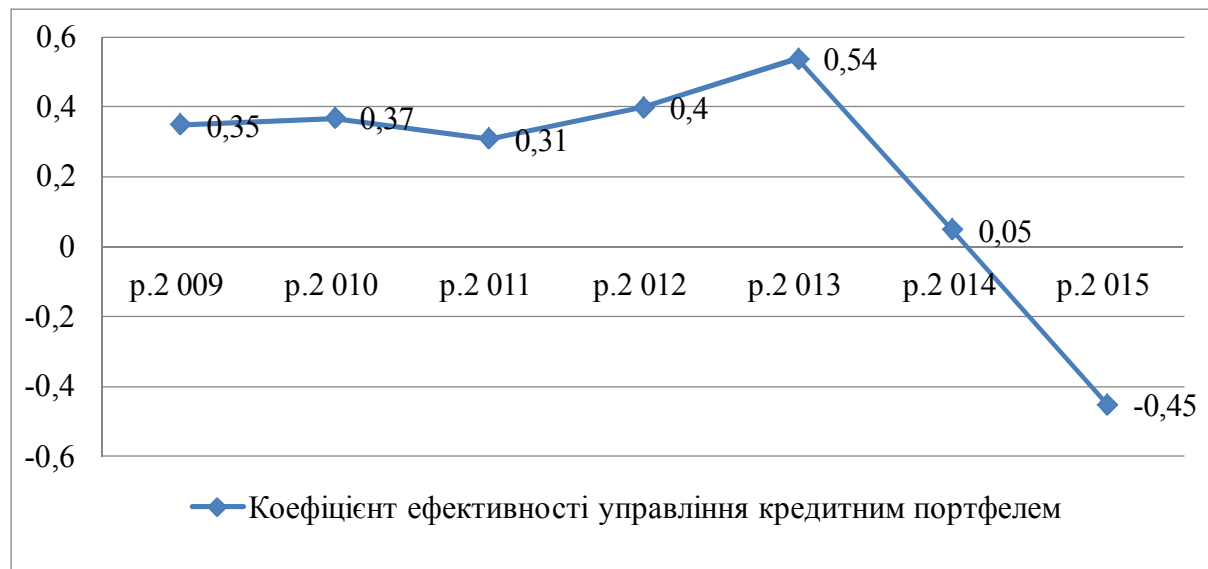

Рис. 6. Динаміка коефіцієнта управління кредитним портфелем вітчизняних банків за період 2009–2014 рр.

Отже, для оцінювання ефективності управління кредитним портфелем банкам необхідно встановити внутрішнє граничне значення коефіцієнта, нижче за яке видача кредиту визнаватиметься недоцільною, що дозволить банкам формувати оптимальний з погляду співвідношення доходу та ризику кредитний портфель.

Висновки. За результатами дослідження складу і структури кредитного портфеля банків України за 2009–2014 рр. можна відзначити такі тенденції:

- загальна вартість активів та розмір кредитного портфеля банків України постійно зростає;
- у частці кредитів в активах банків спостерігається тенденція до її зменшення (за період 2009–2014 рр. становить 8,5 %);
- темпи приросту активів банків є вищими, ніж темпи приросту кредитного портфеля;
- питома вага простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів має тенденцію до збільшення (зростання становить 4,1 %).

Провівши сегментний аналіз кредитного портфеля слід констатувати, що пріоритетним напрямом формування кредитних портфелів вважають кредитування фізичних та юридичних осіб. За останні роки питома вага цього виду кредитування зростає до 97,5 % у 2014 р. проти 93,3 % у 2009 р. Такі зміни у структурі кредитного портфеля пов'язані з доходністю кредитних операцій, оскільки кредити фізичним та юридичним особам є більш доходними. Так, за 2009–2014 рр. обсяги кредитів, наданих суб'єктам господарювання збільшились на 327 591 млн грн, при темпі приросту 169 %, а обсяги кредитів фізичних осіб, відповідно, мають тенденцію до зменшення.

Оцінивши ефективність сформованого та перспективи прогнозного кредитного портфелю банків, можна зазначити, що протягом 2009–2013 рр. спостерігається тенденція до зростання коефіцієнта ефективності управління кредитним портфелем, однак нестабільна економічна ситуація в Україні значно вплинула на діяльність вітчизняних банків, тим самим зменшивши коефіцієнт ефективності на 0,49, а саме у 2014 р. він становив 0,05.

Здійснивши прогнозування розміру кредитного портфеля та резервів за кредитними операціями за допомогою поліноміальних трендів з урахуванням прогнозів Moody's Investors Service, було розраховано значення коефіцієнта ефективності управління кредитним портфелем на 2015 р., який становитиме -0,45, що свідчить про неоптимістичний прогноз щодо розвитку кредитування та банківської системи України. У зв'язку з цим слід зазначити, що вивчення нових методів управління кредитною діяльністю має велике

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

значення для банківської системи України, оскільки вона є складною і багатоаспектною, пріоритетним підходом до розв'язання якої слід віднести створення ефективної методики оцінювання ефективності управління кредитним портфелем, спрямованої на врахування не лише прибутковості, але й реального рівня ризику кредитних операцій.

Список використаних джерел

1. *Бюлетень* НБУ [Електронний ресурс]. – 2014. – № 12. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>.
2. *Васильєва Т. А.* Концептуальні засади побудови механізму управління кредитним ризиком банку / Т. А. Васильєва, І. В. Красюк // *Управління ризиками банків : монографія : у 2 т.* Т. 1. *Управління ризиками базових банківських операцій* / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова та д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – С. 102–128.
3. *Васильєва Т. А.* Сутність фінансового та страхового ринків / Т. А. Васильєва, О. В. Козьменко, Л. С. Остапенко // *Нові вектори страхового ринку України : монографія* / [Козьменко О. В., Козьменко С. М., Васильєва Т. А. та ін. ; кер. авт. кол. д-р екон. наук, проф. О. В. Козьменко]. – Суми : Університеська книга, 2012. – С. 8–32.
4. *Гаряга Л. О.* Кредитний ризик: ідентифікація, класифікація та методи оцінки / Л. О. Гаряга // *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – Т. 17. – С. 318–329.
5. *Довгань Ж.* Управління кредитними ризиками банків в умовах економічної кризи / Ж. Довгань // *Вісник НБУ*. – 2010. – № 8. – С. 51–55.
6. *Кабушкин С. Н.* Управление банковским кредитным риском : учебное пособие / С. Н. Кабушкин. – М. : Новое знание, 2004. – 336 с.
7. *Методичні рекомендації* щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : схвалені Постановою Правління НБУ від 02.08.2004 № 361 (із змінами, внесеними постановою Правління НБУ від 21.06.2012 № 255) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>.
8. *Мороз А. М.* Банківські операції [Електронний ресурс] / А. М. Мороз, М. І. Савлук. – Режим доступу : <http://fingal.com.ua>.
9. *Положення* про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 25.01.2012 № 23. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. *Примостка Л. О.* Фінансовий менеджмент у банку : підручник / Л. О. Примостка. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
11. *Ревенчук С. К.* Гроші та кредит [Електронний ресурс] / С. К. Ревенчук. – Режим доступу : <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.
12. *Рогожнікова Н. В.* Аналіз стану та динаміки кредитної діяльності банків України [Електронний ресурс] / Н. В. Рогожнікова. – Режим доступу : <http://fp.cibs.ck.ua/>.
13. *Русіна Ю.* Оцінка кредитної активності банківської системи [Електронний ресурс] / Ю. Русіна, О. Лучіна. – Режим доступу : <http://knutd.com.ua/>.
14. *Сміт А.* Дослідження про природу і причини багатства народів [Електронний ресурс] / А. Сміт. – Режим доступу : <http://ek-lit.narod.ru/>.
15. *Сорокіна І.* Методичні підходи до аналізу та оцінки кредитного портфеля банку зовнішніми користувачами (Досвід Росії. Частина 1) [Електронний ресурс] / І. Сорокіна. – Режим доступу : http://ua.prostobankir.com.ua/mizhbankivskiy_biznes/analitika/metodichni_pidhodi_do_analizu_ta_otsinki_kreditnogo_portfelya_banku_zovnishnimi_koristuvachami_dosvid_rosiyi_chastina_1.
16. *Чорна О. Є.* Економічне зростання держави та його вплив на управління кредитним портфелем банку / О. Є. Чорна, І. А. Бояркіна // *Європейський вектор економічного розвитку*. – 2012. – № 1. – С. 202–209.
17. *Шульженко Г. М.* Управління кредитним ризиком у контексті забезпечення та збереження фінансової стійкості комерційних банків / Г. М. Шульженко // *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. – 2012. – Вип. 36. – С. 311–318.

УДК 336.24

А.С. Абрамова, канд. екон. наук**Т.М. Савчук**, ст. викладач

Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці, Україна

А.В. Жаворонок, аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МИТНІ ПЛАТЕЖІ ЯК СКЛАДОВА ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ**А.С. Абрамова**, канд. екон. наук**Т.Н. Савчук**, ст. преподаватель

Буковинский государственный финансово-экономический университет, г. Черновцы, Украина

А.В. Жаворонок, аспирант

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ТАМОЖЕННЫЕ ПЛАТЕЖИ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ДОХОДОВ
ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА****Alla Abramova**, PhD in Economics**Tetiana Savchuk**, senior lecturer

Bukovyna State Financial and Economic University, Chernivtsi, Ukraine

Artur Zhavoronok, PhD student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

CUSTOMS PAYMENTS AS A PART OF THE STATE BUDGET INCOME

Розкрито зміст та значення митних платежів у формуванні доходів державного бюджету та функції митного оподаткування. Проаналізовано доходи від зовнішньоекономічної діяльності у формуванні доходів Державного бюджету України та визначено динаміку донарахувань за результатами контролю митниціями Державної фіскальної служби України за 2012–2014 роки, вказано напрями їх удосконалення. Проведено аналіз основних показників роботи митниць щодо забезпечення мобілізації надходжень до бюджету.

Ключові слова: митні платежі, мито, акцизний податок з ввезених підакцизних товарів, ПДВ із ввезених на територію України товарів, митна вартість, класифікація товарів, країна походження товарів.

Раскрыто содержание и значение таможенных платежей в формировании доходов государственного бюджета и функции таможенного налогообложения. Проанализированы доходы от внешнеэкономической деятельности в формировании доходов государственного бюджета Украины и определена динамика доначислений по результатам контроля таможнями Государственной фискальной службы Украины за 2012–2014 годы, указаны направления их совершенствования. Проведен анализ основных показателей работы таможес по обеспечению мобилизации поступлений в бюджет.

Ключевые слова: таможенные платежи, пошлина, акцизный налог с ввезенных подакцизных товаров, НДС с ввезенных на территорию Украины товаров, таможенная стоимость, классификация товаров, страна происхождения товаров.

In the article the content and significance of customs duties in shaping the state budget revenues and function of customs duties. Analysis of income from foreign economic activities in the formation of revenues of the State Budget of Ukraine and additional accruals dynamics determined by the results of the control of the State customs service of Ukraine for fiscal 2012–2014 years, these areas of improvement. The analysis of the main indicators of customs to ensure the mobilization of revenue.

Key words: customs fees, duties, excise tax on imported excisable goods, VAT on imported goods to Ukraine, customs value, classification of goods, the country of origin.

Постановка проблеми. Формування дохідної частини бюджету є важливим видом діяльності будь-якої держави, зокрема й України. Сьогодні податки є не лише основним джерелом наповнення державного бюджету, але і виконують роль фінансового регулятора виробництва. Для України актуальним є розвиток системи митного оподаткування, яка б передбачала розгалужену систему митних платежів, адже, крім фіскальної функції, вони виконують економічну – регулювання експортно-імпортних операцій та забезпечення економічної безпеки держави.

Визначення ефективних напрямків модернізації системи адміністрування митних платежів опосередковано пов'язано із достатньо високим відсотком (близько 45 %) митних платежів у структурі податкових надходжень Державного бюджету України.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Необхідність детального та всебічного врахування чинників, що впливають на ефективність справляння митних платежів, а також шляхи вдосконалення цих процесів є актуальними в сучасних умовах.

Аналіз основних наукових досліджень і публікацій. Питання дослідження митних платежів в українському митному законодавстві як однієї з основних складових доходної частини бюджету країни, їх впливу на забезпечення митних інтересів та митної безпеки держави неодноразово ставали предметом дослідження таких учених і практиків, як О.П. Гребельник, І.Г. Бережнюк, А.Д. Войцещук, Ф.Л. Жорін, П.В. Пашко та інші. Незважаючи на досить велику кількість наукових напрацювань за цією темою, залишаються відкритими питання щодо вдосконалення інструментів податкового регулювання ЗЕД.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Узагальнення класифікаційної ознаки впорядкування митних платежів у бюджет.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження теоретичних засад функціонування митних платежів та пошук шляхів удосконалення системи адміністрування митних платежів у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Митні платежі – найефективніший інструмент регулювання зовнішніх економічних зв'язків. Стан торговельних відносин в Україні значною мірою визначається її митною політикою, яка повинна бути спрямована на забезпечення та підтримку ефективності зростання обсягу експорту України, стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності, що здійснюють експорт, врівноваження імпорту товарів з експортом. Усі ці завдання можуть вдало вирішуватись за допомогою маніпулювання ставками мита, ПДВ, акцизного податку за імпортні товари, обсягами пільг, пільгових ставок та преференцій тощо.

Митні платежі – податки, що відповідно до Податкового Кодексу України або митного законодавства справляються під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України та контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи [1].

Митний кодекс України наводить виключний перелік цих платежів, до якого входять:

- а) мито;
- б) акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції);
- в) податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів (продукції) [2].

Економічна роль митних платежів пов'язана, насамперед, з тим, що, впливаючи на ціну товару та відмежовуючи національний ринок від світового, підвищуючи рівень цін на товари, мито активно впливає на конкурентоспроможність товару, що, у свою чергу, позначається і на рівні накопичення капіталу, темпах розвитку, нормах прибутку в окремих галузях економіки, нівелюючи різницю, яка склалася в міжнародних і національних умовах виробництва.

Можна зробити висновок, що більшість країн світу, використовуючи митні платежі у своїй зовнішньоекономічній політиці, вирішують багато завдань, таких як:

- захист економіки країни від негативного впливу іноземної конкуренції (мито завжди погіршує конкурентні умови функціонування закордонних виробників на цьому ринку);
- забезпечення умов для ефективної інтеграції країни до світового економічного простору (митні платежі широко використовуються з метою поліпшення умов доступу національних товарів на закордонні ринки);
- підтримання раціонального співвідношення вивезення і ввезення товарів, валютних надходжень і витрат на території країни (митні тарифи впливають на стан платіжного балансу країни);

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

– створення умов для прогресивних змін у структурі виробництва і споживання товарів;

– раціоналізація товарної структури вивезення і ввезення товарів [3].

Суть митних платежів проявляється в їх функціях. Для системи митного оподаткування притаманні певні функції, а саме:

1) захисна (передбачає формування бар'єрів, що перешкоджають проникненню товарів на митну територію країни. Митний тариф за своєю суттю виконує захисну функцію навіть тоді, коли вітчизняна продукція не вступає в пряму конкуренцію з іноземними товарами. Наприклад, коли країна хоче знизити валютні витрати своїх громадян у зв'язку з проблемами платіжного балансу, влада йде на підвищення ставок мита і, як наслідок, ціни на деякі закордонні товари, хоч аналогічні імпортозамінні вітчизняні товари відсутні, з метою тимчасового скорочення споживання. Отже, використання мита зумовлює одночасну дію не тільки фіскальної, але й захисної функції. Спостерігається певна закономірність: низькі ставки використовуються для отримання фіскального ефекту, а високі – для ефекту захисту);

2) фіскальна (формує прибуткову частину бюджету. Застосування митних платежів завжди виконує фіскальну функцію, оскільки митний тариф завжди є податком. Ефект фіску прямо залежить від митної ставки. Якщо вона незначна, то й ефект від цього податку невеликий, а якщо розмір ставки підвищується, то й посилюється податковий ефект);

3) регулятивна (формує раціональну структуру експорту та імпорту. За допомогою мита держава може здійснювати контроль над обсягами і характером товаропотоку, тобто стимулювати рух товарів або навпаки. При цьому стимулювання може відбуватися не тільки відносно певної товарної групи, але й товаропотоку з конкретної країни чи групи країн);

4) політична (здійснює економічний тиск на інші держави чи надає їм митні пільги. Держава стосовно інших країн застосовує економічні заходи, з боку яких, у свою чергу, можлива відповідь за принципом «дія–протидія». Це є однією із форм міжнародної економічної взаємодії. За допомогою інструментів митної політики держава впливає на характер відносин з іншими країнами).

Регулятивна функціональна ознака мита виявляється також у процесі регулювання внутрішніх економічних відносин національної економіки. Основним об'єктом регулювання є зовнішньоторговельний оборот, тобто операції з експорту та імпорту товарів. Завдяки митним платежам як інструменту зовнішньоторговельної політики відбувається раціоналізація товарної структури, підтримується оптимальне співвідношення валютних доходів і витрат держави [4].

Процеси, що відбуваються в Україні, вимагають такого механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який би враховував особливості національної економіки. Такий висновок пояснюється тим, що національна промисловість України з її застарілими виробничими факторами ще не в змозі конкурувати з дешевими і більш якісними товарами, які виробляються за кордоном за допомогою більш сучасних технологій, з вищим рівнем організації виробництва. Без захисту національної економіки на етапі формування економічної системи наповнення ринку дешевими імпортними товарами зумовлює скорочення національного виробництва і навіть знищення деяких його видів, що спричиняє скорочення робочих місць, зростання безробіття, загрожує національній економічній безпеці, міжнародному престижу країни, її культурі і традиціям.

Митне оподаткування відіграє неоднорідну роль у регулюванні економічних і соціальних процесів у державі, оскільки уряд завжди має збалансовувати внутрішні й зовнішні інтереси країни.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

З метою дослідження впливу митного оподаткування на формування дохідної частини державного бюджету, тобто прояву саме фіскального значення митного оподаткування, потрібно спочатку проаналізувати формування доходів Державного бюджету України за рахунок доходів від зовнішньоекономічної діяльності та визначити їх вплив на загальний результат бюджетних періодів 2012–2014 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз доходів від зовнішньоекономічної діяльності у формуванні доходів Державного бюджету України за 2012–2014 рр., млн грн

Показники	2012	2013	2014	Відхилення (+,-) звітного періоду до	
				2012 року	2013 року
1. Всього доходів (без урахування між-бюджетних трансфертів)	344 711,4	337 617,6	354 966,2	10 254,8	17 348,6
2. Податкові надходження, всього, у т. ч.:	274 715,2	262 777,1	280 178,3	5463,1	17 401,2
Митні платежі, всього, у т. ч.:	124 558,6	118 983,3	136 971,5	12 412,9	17 988,2
– ввізне мито	12 985,8	13 264,6	12 608,7	- 377,1	- 655,9
– вивізне мито	200,8	77,9	220,1	19,3	142,2
– акцизний податок з ввезених підакцизних товарів	9767,8	8946,8	16 855,4	7087,6	7908,6
– ПДВ з ввезених на територію України товарів	101 604,2	96 543,7	107 287,3	5683,1	10 743,6
3. Питома вага митних платежів у податкових надходженнях державного бюджету, %	45,3	45,3	48,9	3,6	3,6
4. Питома вага митних платежів у доходах державного бюджету, %	36,1	35,2	38,6	2,5	3,4

Джерело: [5].

За результатами проведеного аналізу у 2014 році простежується чітка тенденція збільшення надходжень до державного бюджету, в тому числі і від зовнішньоекономічної діяльності. Так, у 2014 році загальна сума митних платежів становила 136 971,5 млн грн, що на 12 412,9 млн грн, або на 10,0 % більше в порівнянні з 2012 роком та на 17 988,2 млн грн, або 15,1 % у порівнянні з 2013 роком.

Найбільшу питому вагу у складі митних платежів займає податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів – близько 80 %.

Питома вага митних платежів у складі доходів державного бюджету становить у середньому 36,6 %, у податкових надходженнях – 46,5 %.

Ситуація, яка склалась на сьогодні в Україні, негативно вплинули на бюджетний процес і повноту адміністрування надходжень, у т. ч. від зовнішньоекономічної діяльності платників, зокрема, за період анексії Криму від Кримської та Севастопольської митниць бюджет недоотримав прямих податкових надходжень у сумі 1,8 млрд грн; події в Південно-Східному регіоні призвели до зменшення надходжень від Східної та Луганської митниць у сумі 3,5 млрд грн; зміна структури імпорту та падіння цін на світових ринках призвели до зменшення обсягів оподаткованого імпорту на 21 % (у дол США) [6].

Законом України «Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу України відповідно до ст. XII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року» № 73 від 28.12.2014 р. було з 1 січня 2015 року введено додатковий імпорتنний збір. За III квартали поточного року до державного бюджету надійшло 16 567,0 млн грн.

Основним завданням митниць, яке знаходиться на постійному контролі керівництва Державної фіскальної служби України, є безумовне виконання бюджетних завдань та збільшення надходжень митних платежів до Державного бюджету України.

Додатковими резервами наповнення бюджету є:

- достовірність декларування товарів та їх правильна класифікація;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- посилений контроль за наданням податкових пільг, їх цільовим використанням;
- посилений контроль за оформленням товарів, на які встановлено нульову ставку ввізного мита;
- правильність визначення країни походження товарів.

Для оцінювання результативності митного контролю проведемо аналіз основних показників діяльності митниць Державної фіскальної служби України (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка донарахувань за результатами контролю митницями Державної фіскальної служби України за 2012–2014 роки, млн грн

Показник	2012	2013	2014	Відхилення (+,- звітнього періоду до	
				2012 року	2013 року
Надходження від корегування митної вартості	5365,8	4737,0	4074,0	-1291,8	- 663,0
Контроль класифікації товарів	127,0	271,1	241,1	114,1	- 30,0
Надходження від перевірки походження товару	42,3	68,1	84,5	42,2	16,4
Усього	5535,1	5076,2	4399,6	-1135,5	- 676,6
Митні платежі, всього	124 558,6	118 983,3	136 971,5	12 412,9	17 988,2
Питома вага донарахованих платежів, %	4,4	4,3	3,2	- 1,2	- 1,1

Джерело: [6].

За результатами проведеного аналізу загальна сума донарахувань митними органами Державної фіскальної служби України за 2014 рік становить 4399,6 млн грн, що на 1135,5 та 676,6 млн грн менше, ніж за 2012 та 2013 роки відповідно.

За видами порушень найбільшу питому вагу займають надходження від корегування митної вартості – 92,6 %, або 4074,0 млн грн, контроль класифікації товарів – 5,5 %, або 241,1 тис. грн та контроль визначення країни походження 1,9 %, або 84,5 млн грн.

Спостерігається позитивна тенденція зменшення донарахувань за результатами контролю за винятком контролю за визначенням країни походження.

Питома вага донарахувань митних платежів за результатами контролю становить у середньому 4,0 %.

На зменшення додаткових митних платежів за рахунок корегування митної вартості вплинув загальний стан надходжень митних платежів, зменшення обсягів імпорту (у вагових показниках), обсягів оподаткованого імпорту за вартістю (у доларах США), внаслідок ситуації у Східному регіоні (Східна та Луганська митниці), втрати від анексії Криму (Кримська та Севастопольська митниці), зміна структури імпорту товарів, заміна більш дорогих товарів їх дешевшими аналогами та зниження цін на зовнішніх ринках.

При цьому необхідно враховувати, що митні органи не є регулятором здійснення зовнішньої торгівлі, їх завданням є митне оформлення товарів та відповідне реагування на ті тенденції, що відбуваються у світі, у тому числі і за напрямом ціноутворення.

Висновки і пропозиції. Сучасна наука й практика доводять, що справляння митних платежів залежить від ефективності процесу їх адміністрування. Загальні принципи адміністрування митних платежів, закладені у чинному законодавстві України, в основному відповідають тим, що діють у багатьох країнах і напрацьовані протягом століть. У практичній діяльності контролюючі органи накопичили значний досвід у сфері адміністрування податків. Водночас, важливими складовими адміністрування митних платежів є митна експертиза, оцінювання митної вартості та контроль за кодуванням товарів з метою забезпечення повноти і правильності стягнення платежів до бюджету.

Наполеглива робота у цих напрямках буде прямо пропорційна отриманим результатам і, як наслідок, відрахуванням до доходної частини державного бюджету. Необхідно

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

зосередити всі зусилля на розвитку партнерських відносин із громадянами та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, впровадженні нових електронних сервісів та підвищенні рівня надання послуг, здійсненні контролю за повнотою сплати митних платежів та зборів. Крім того, необхідно працювати у напрямку сприяння розвитку міжнародної торгівлі, впровадження світового досвіду у сфері митного регулювання.

Список використаних джерел

1. *Податковий кодекс України* від 2 грудня 2010 року № 2755–VI.
2. *Митний кодекс України* від 13 березня 2012 року № 4495–VI.
3. *Гребельник О. П.* Митна справа : підручник / О. П. Гребельник. – К. : Центр навчальної літератури, 2014. – 472 с.
4. *Митна політика та митна безпека України* : монографія / за заг. ред. П. В. Пашка, І. Г. Бережнюка. – Хмельницький, 2013. – 338 с.
5. *Державна казначейська служба України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua>.
6. *Державна фіскальна служба України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.sfs.gov.ua.

УДК 336.74

О.М. Гізатулліна, канд. екон. наук**О.П. Чучко**, канд. екон. наук

Макіївський економіко-гуманітарний інститут, м. Краматорськ, Україна

**ОЦІНЮВАННЯ ДІЄВОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ МОНЕТАРНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ****Е.Н. Гизатуллина**, канд. экон. наук**Е.П. Чучко**, канд. экон. наук

Макеевский экономико-гуманитарный институт, г. Краматорск, Украина

**ОЦЕНКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНСТРУМЕНТОВ МОНЕТАРНОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ****Olena Hizatullina**, PhD in Economics**Olena Chuchko**, PhD in Economics

Makiyivka Institute of Economics and Humanities, Kramatorsk, Ukraine

**ASSESSMENT OF EFFECTIVENESS OF TOOLS OF MONETARY REGULATION
IN UKRAINE**

Розглянуто особливості використання інструментів грошово-кредитної політики та виконано аналіз впливу ефективності використання монетарних інструментів на стан грошово-кредитної сфери в Україні.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, Центральний банк, інструменти грошово-кредитної політики.

Рассмотрены особенности использования инструментов денежно-кредитной политики и выполнен анализ влияния эффективности использования монетарных инструментов на состояние денежно-кредитной сферы в Украине.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, Центральный банк, инструменты денежно-кредитной политики.

The article describes the features of the use of instruments of monetary policy and the analysis of the impact of efficiency of use of monetary instruments on the state of the monetary sphere in Ukraine.

Key words: monetary policy, the Central bank, instruments of monetary policy.

Постановка проблеми. Грошово-кредитна політика є важливим елементом макроекономічного регулювання сучасної економіки. Вона забезпечує стійке функціонування платіжної, фінансової, кредитної систем і створює умови для розвитку реального сектору економіки. Грошово-кредитна політика ґрунтується на об'єктивних економічних процесах, що визначаються закономірностями розвитку господарської системи. Заходи, що реалізуються в межах грошово-кредитної політики, справляють істотний вплив на динаміку основних макроекономічних показників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми грошово-кредитного регулювання центрального банку завжди перебували в центрі уваги вчених-економістів і практиків. Так, вагомий внесок у дослідження ролі грошово-кредитної політики в макроекономічному регулюванні зробили такі зарубіжні вчені, як: Б. Бернарке, А. Бліндер, К. Еванс, М. Ейхенбаум, Дж. Кейнс, Ф. Мишкін, Дж. Тейлор, М. Фрідман та інші. Серед вітчизняних дослідників теоретичних і практичних аспектів формування та реалізації грошово-кредитної політики необхідно зазначити А. Гальчинського, В. Гейця, О. Дзюблюка, Т. Кричевську, О. Мороза, М. Савлука, В. Стельмаха, О. Шарова та інших.

Сучасний етап розвитку економіки визначається нестабільністю економічної системи, тому актуалізується питання дослідження особливостей застосування засобів монетарної політики для забезпечення стабілізації національної економіки.

Мета статті. Основною метою дослідження є комплексний аналіз впливу ефективності використання монетарних інструментів на стан грошово-кредитної сфери в Україні.

Виклад основного матеріалу. Головна мета грошово-кредитної політики – це досягнення макроекономічної стабілізації в довгостроковому періоді часу. До традиційних цілей грошово-кредитної політики належать: цінова стабільність, економічне зростання, зайнятість, стійкість фінансового ринку.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Проведення грошово-кредитної політики і досягнення її цілей здійснюються за допомогою різних інструментів. Інструменти грошово-кредитної політики – це сукупність конкретних заходів і методів державного регулювання економіки, спрямованих на зміну параметрів грошової маси та обсягів кредитних вкладень в економіку.

У світовій економічній практиці є декілька основних економічних засобів та методів грошово-кредитної політики, що застосовуються центральними банками. Відповідно до світової практики вітчизняним законодавством встановлено такий перелік основних інструментів грошово-кредитної політики [1]:

- визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків;
- процентна політика;
- рефінансування комерційних банків;
- управління золотовалютними резервами;
- операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку;
- регулювання імпорту та експорту капіталу;
- емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними.

У процесі використання інструментів регулювання на практиці звертається увага на дієвість кожного конкретного інструменту, його здатність виконувати не тільки довгострокові, але і короткострокові цілі грошово-кредитної політики.

При всьому розмаїтті інструментів головним практичним завданням НБУ є точне прогнозування ситуації з тим, щоб найбільш ефективно впливати на розвиток подій за допомогою конкретних інструментів грошово-кредитної політики, виправляти можливі диспропорції і підтримувати стабільність ринків.

Оцінювання дієвості інструментів монетарного регулювання в Україні почнемо з аналізу ефективності формування обов'язкових резервів.

Мінімальні обов'язкові резерви як інструмент грошово-кредитної політики є важелем глибокого впливу на пропозицію грошей. Обов'язкове резервування покликане виконувати в економіці дві основні функції, а саме:

- засобу підтримання ліквідності комерційних банків;
- інструменту регулювання грошової маси в обігу.

Формування обов'язкових резервів на сучасному етапі регламентується Положенням про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів банками України та філіями іноземних банків в Україні № 806 від 11.12.2014. зі змінами № 371 від 12.06.2015 та № 436 від 03.07.2015, які було внесено для забезпечення рівноваги на грошово-кредитному ринку в кризових умовах.

Нормативи обов'язкового резервування та частота їх змін за певний період визначаються відповідно до завдань кредитної політики та змін макроекономічної та монетарної ситуації.

В Україні цю норму переглядають по кілька разів на рік (протягом 2013 р. нормативи обов'язкових резервів змінювались двічі). Також постійно поглиблюється диференціація коштів за видами валют, строками вкладу та суб'єктами, що здійснюють вклади (табл. 1).

У 2007 р. політика обов'язкових резервів була спрямована на посилення привабливості проведення операцій у національній валюті та поступове обмеження економічними методами обсягів залучення коштів за кордоном.

Воно полягало у введенні з 20 листопада 2007 р. до складу зобов'язань, які підлягають обов'язковому резервуванню, коштів, залучених банками від фінансових установ і організацій нерезидентів та підвищенні коефіцієнтів резервування за кредитами, наданими в іноземній валюті [3].

Таблиця 1

*Розміри нормативів обов'язкового резервування коштів банків у НБУ
протягом 2004–2015 рр. [2]*

Нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів, %									
Період	за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств			за коштами на поточних рахунках і депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів			
	у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті (крім російських рублів)	у російських рублях
		короткострокові	довгострокові		нефінансові корпорації	домашні господарства			
01.10.2004-24.12.2004	7	7		8	8		-		
25.12.2004-31.08.2005	6	6		7	7		-		
01.09.2005-09.05.2006	6	6		8	8		-		
10.05.2006-31.07.2006	4	4		6	6		-		
01.08.2006-30.09.2006	2	3		3	5		-		
01.10.2006-04.12.2008	0,5	4		1	5		-		
05.12.2008-04.01.2009	0	3		0	5		-		
05.01.2009-31.01.2009	0	4		0	7		-		
01.02.2009-30.06.2011	0	4		0	7		2		
01.07.2011-29.11.2011	0	6	2	0	8		0	2	2
30.11.2011-30.03.2012	0	7,5	2	0	8		0	2	2
31.03.2012-29.06.2012	0	8	2	0	8,5		0	2	0
30.06.2012-30.06.2013	0	9	3	0	10		0	3	0
01.07.2013-29.09.2013	0	10	5	0	10	15	0	5	0
30.09.2013-18.08.2014	0	10	7	0	10	15	0	5	5
19.08.2014-30.12.2014	0	10	7	0	10	15	0	5	5
	за строковими депозитами			за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу					
з 31.12.2014	3			6,5					

У 2008 р. у частині регулювання вимог з формування банками обов'язкових резервів надалі вживалися заходи, які надають певні переваги у здійсненні операцій у національній валюті. Зокрема, з 5 грудня 2008 р. норматив обов'язкового резервування за залученими коштами в національній валюті був установлений на рівні нуля, тоді як за

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

строковими коштами в іноземній валюті – 3 %, а за коштами в іноземній валюті на вимогу – 5 %. Надалі Національний банк України посилив диференціацію вимог з обов'язкового резервування залежно від того, в якій валюті залучені кошти. З 05.01.2009 р. норматив обов'язкового резервування за строковими коштами в іноземній валюті збільшився до 4 %, за коштами в іноземній валюті на вимогу – до 7 % [3].

Протягом 2009–2010 рр. у зв'язку з кризою було посилено вимоги до формування банками обов'язкових резервів. Зокрема у серпні–вересні 2009 р. запроваджено вимогу щодо зберігання частини обов'язкових резервів, а в 2010 р. повного їх обсягу, на окремому рахунку в НБУ [3].

У 2011 р. нормативи обов'язкового резервування було оптимізовано з метою створення більш преференційних умов залучення банками довгострокових коштів. Протягом 2012 р. відбулося поступове вивільнення коштів обов'язкових резервів з окремого рахунку в Національному банку України [3].

З 1 липня 2013 р. Національним банком України збільшено норми обов'язкових резервів за залученими коштами в іноземній валюті (крім російського рубля) з 9 до 10 % за короткостроковими вкладками, з 3 до 5 % за довгостроковими вкладками та з 10 до 15 % за коштами на поточних рахунках домогосподарств (норма резервування за коштами на поточних рахунках нефінансових корпорацій залишилася не змінною на рівні 10 %). З 30 вересня 2013 р. відбулося наступне підвищення норми обов'язкових резервів за довгостроковими депозитами в іноземній валюті, тоді як нормативи за коштами в національній валюті з кінця 2008 р. залишаються на рівні нуля [4].

З метою створення умов для стабільної діяльності банків, вчасного виконання ними своїх зобов'язань перед вкладниками, а також надання банкам додаткової гнучкості в управлінні ліквідністю Національний банк України протягом 2014 року змінював вимоги щодо формування банками обов'язкових резервів:

- зменшував частку обов'язкових резервів, яка має формуватися банками на окремому рахунку в Національному банку України та поступово встановив порядок формування та зберігання всіма банками обов'язкових резервів на кореспондентському рахунку в Національному банку України;

- зменшував частку мінімального обсягу обов'язкових резервів, який має зберігатися щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банків;

- уніфікував залежно від строку залучення коштів нормативи обов'язкового резервування та замість восьми нормативів обов'язкового резервування встановив два нормативи;

- дозволив банкам зараховувати в покриття обов'язкових резервів, що формуються та зберігаються на кореспондентському рахунку, частину залишків готівки в касі банку в національній валюті [5].

Середньоарифметичний обсяг ОВДП, які дозволялося зараховувати в покриття обов'язкових резервів, у грудні 2014 року становив 15,6 млрд грн порівняно з 5,0 млрд грн у грудні 2013 року.

Середній розрахунковий норматив обов'язкового резервування за 2014 рік становив 4,0 %, збільшившись з 3,3 % у січні до 4,3 % у грудні 2014 року (за 2013 рік – 3,0 %, збільшившись з 2,7 % у січні до 3,4 % у грудні).

Нормативний обсяг обов'язкових резервів у 2014 році збільшився з 27,1 млрд грн у січні до 39,4 млрд грн у грудні. Сума коштів обов'язкових резервів на окремому рахунку в Національному банку України протягом 2014 р. коливалася в межах від 0,2 до 10,8 млрд грн, а середньомісячні залишки коштів на кореспондентських рахунках банків – від 23,4 до 32,3 млрд грн.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Упродовж 2014 року на залишки коштів обов'язкових резервів, перерахованих банками на окремий рахунок у Національному банку України, нараховувались і сплачувалися проценти в розмірі 30 % від облікової ставки Національного банку України за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів.

Відповідно до Постанови НБУ № 820 від 18 грудня 2014 року «Про зміну порядку формування та зберігання обов'язкових резервів» у 2015 р. діють такі нормативи обов'язкового резервування:

– за коштами вкладів юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах на вимогу і коштами на поточних рахунках – 6,5 %;

– за строковими коштами й вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах – 3 % [6].

Зменшення норми обов'язкового резервування в 2015 р. свідчить про проведення НБУ експансійної політики. Відповідно, у кожного комерційного банку збільшується ресурсний потенціал, що зумовлює збільшення банківських депозитів і загальної маси грошей в обігу.

Процентна політика центрального банку – це інструмент грошово-кредитної політики, який є широко відомим і застосовується центральними банками практично всіх розвинених країн.

Облікова ставка Національного банку України є одним із монетарних інструментів. Вона є орієнтиром щодо вартості залучених та розміщених грошових ресурсів, що встановлює Національний банк України для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку.

Динаміка облікової ставки в Україні змінювалася відповідно до тенденцій загального розвитку економіки країни.

Зміни в розмірах облікової ставки за 2005–2015 рр. представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка процентних ставок рефінансування, % [7]

Період	Облікова ставка НБУ	Середньозважена ставка за всіма інструментами	Період	Облікова ставка НБУ	Середньозважена ставка за всіма інструментами
2005	9,5	14,7	вересень	12,5	18,6
2006	8,5	11,5	жовтень	12,5	18,4
2007	8,0	10,1	з 13.11	14,0	–
2008	12,0	15,3	листопад	14,0	17,8
2009	10,25	16,7	грудень	14,0	18,0
2010	7,75	11,6	2015		
2011	7,75	12,4	січень	14,0	18,7
2012	7,5	8,1	з 06.02	19,5	–
2013	6,5	7,2	лютий	19,5	21,9
2014			з 04.03	30,0	–
червень	9,5	14,0	березень	30,0	30,4
з 17.07	12,5	–	квітень	30,0	32,2
липень	12,5	14,2	травень	30,0	32,6
серпень	12,5	16,2	червень	30,0	32,0

Динамічний аналіз рівня процентних ставок за період 2005–2015 рр. свідчить, що в діях центрального банку чітко простежувалася тенденція до здешевлення кредитних ресурсів до 2013 року. Національний банк України в цей період зменшував облікову ставку як головного індикатора на грошово-кредитному ринку для активізації процесів на грошово-кредитному ринку та стимулювання кредитної діяльності банків.

З метою стримування інфляційних та девальваційних процесів, що супроводжували початок економічних реформ та посилювалися панічними настроями економічних аге-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

нтів, процентна політика Національного банку України в 2014 році спрямовувалася на підвищення внутрішньої вартості гривні. Впродовж року Національний банк України тричі збільшував розмір облікової ставки, яка є базовою щодо інших процентних ставок Національного банку України, – з 6,5 до 14,0 % річних на кінець року. Відповідно збільшувались і процентні ставки за інструментами рефінансування постійної дії.

У 2015 р. в умовах складної макроекономічної ситуації та не спадаючого політичного напруження для стримування інфляційних процесів було вжито заходи в напрямі збільшення внутрішньої вартості національної грошової одиниці через підвищення облікової ставки. З початку 2015 року НБУ двічі збільшував розмір облікової ставки (з 6 лютого 2015 року – до 19,5 % річних; з 4 березня 2015 року – до 30 % річних).

Облікова ставка НБУ не має тісного зв'язку зі ставками за кредитами банківських установ. Зниження облікової ставки не завжди веде до зниження ставки за кредитами, у той час як її зростання обов'язково призводить до подорожчання кредитних ресурсів, що свідчить про недостатній зв'язок кредитної політики на макро- та мікрорівні.

У 2014 р. відповідно обліковій ставці НБУ збільшувались і процентні ставки за інструментами рефінансування постійної дії. Зокрема, процентну ставку за забезпеченими кредитами рефінансування овернайт було збільшено з 7,50 до 17,50 % річних. Середньозважені процентні ставки за тендерними кредитами та операціями прямого репо зросли до 19,08 і 19,16 % річних у грудні 2014 року порівняно з 6,50 та 6,52 % річних у грудні 2013 року відповідно. Під час проведення тендерів перевага надавалася процентним тендерам, коли банки самостійно пропонували процентні ставки. У цілому середньозважена ставка за всіма інструментами рефінансування збільшилася з 6,84 % річних у січні до 17,95 % річних у грудні 2014 р.

Обсяг рефінансування банків НБУ в 2014 р. становив 222,3 млрд грн за середньою відсотковою ставкою 15,57 % річних. У 2014 році НБУ надавав банкам рефінансування переважно під заставу державних облігацій або іноземної валюти.

Обсяг рефінансування банків НБУ в I півріччі 2015 р. становив 73,6 млрд грн за середньою відсотковою ставкою 25,19 % річних. У березні 2015 року Нацбанк розширив перелік видів застави, які можуть бути надані для отримання кредитів з метою підтримки ліквідності банків. Проте, за оцінками експертів, в українських банків залишилося небагато невикористаних видів заставного забезпечення, які можна надати для отримання кредитів на рефінансування.

У зв'язку з сегментованістю грошово-кредитного ринку Національний банк України протягом 2014 року активно проводив операції з мобілізації коштів через розміщення своїх депозитних сертифікатів. Упродовж 2014 року було оголошено 1469 тендерів, за результатами яких було розміщено депозитні сертифікати на загальну суму 1472,7 млрд грн (у 2013 році – 270,4 млрд грн). Номінальна вартість одного депозитного сертифіката дорівнювала 1000 тис. грн. Середньозважена процентна ставка за випущеними в обіг депозитними сертифікатами у 2014 році становила 5,68 % річних (у 2013 році – 2,05 % річних). У 2014 році достроково погашено депозитні сертифікати на суму 775,0 млн грн порівняно з 6 млн грн у 2013 році.

Крім того, Національний банк України здійснював операції з купівлі та продажу державних облігацій України через механізм двостороннього котирування. Номінальна вартість придбаних цінних паперів становила 1,03 млрд грн, проданих – 1,00 млрд грн.

Продаж цінних паперів України зі свого портфеля Національний банк України у 2014 р. не проводив.

З початку 2015 року активність мобілізаційних операцій продовжувала зростати. Максимальний обсяг депозитних сертифікатів, за якими банк може звертатися до Національного банку України, було збільшено з 70 до 100 % від визначеного згідно з устано-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вленими нормативами розміру обов'язкових резервів за попередній період утримання. Зростання зацікавленості банків у розміщенні коштів на депозитах у Національному банку України було спровоковане різким підвищенням ставок за такими операціями. За підсумками I кварталу загальний обсяг цих операцій становив 663,5 млрд грн, з них операції овернайт – 577,8 млрд грн, а ставка за ними з початку року зросла з 7,5 до 20 %. Ставка за депозитними сертифікатами строком на місяць у березні сягнула 27 %. Таке безпрецедентне підвищення обсягів та прибутковості пасивних операцій Національного банку України розкручує спіраль структурного профіциту ліквідності у банківській системі з одночасною нестачею фінансових ресурсів у реальному секторі економіки внаслідок зниження мотивації банків до кредитування. Це не тільки є витратним для держави, але й призводить до непродуктивної емісії (тобто емісії, що не використовується в реальному секторі) і подальшого зростання структурного профіциту ліквідності внаслідок значних процентних виплат на користь банків. Процентні витрати за депозитними сертифікатами Національного банку України тільки за перший квартал 2015 року вже перевищили ці витрати за минулий рік і становили 830,6 млн грн. Таким чином, встановлення надвисоких процентних ставок за депозитними сертифікатами Національного банку України порушує принцип ефективності процентної політики, згідно з яким ставки за мобілізаційними операціями постійного доступу повинні бути найнижчими на грошовому ринку.

У червні 2015 р. зберігався високий попит банків на депозитні сертифікати Національного банку України. У результаті залишок коштів за мобілізаційними операціями продовжував збільшуватися – на 13,2 млрд грн за місяць – до 39,2 млрд грн. Середньозважена процентна ставка за операціями з мобілізації коштів становила 22,30 % річних. Поряд з цим заборгованість банків перед Національним банком України за кредитами (без урахування списання заборгованості банку через набуття у власність цінних паперів) скоротилася на 1,6 млрд грн – до 108,4 млрд грн.

Національний банк України у червні 2015 року запропонував новий інструмент управління ліквідністю – щотижневі аукціони з розміщення депозитних сертифікатів на термін один та три місяці з визначенням їх ціни під час проведення процентних тендерів з обмеженим обсягом. Уведення нового інструменту посилить ринкові засади функціонування грошово-кредитного ринку завдяки створенню можливостей для формування строкової кривої дохідності та розширить можливості банків для диверсифікації своїх активних операцій.

У 2014 році Національний банк України серед інших інструментів регулювання валютного сегмента грошово-кредитного ринку використовував валютні інтервенції, здійснюючи переважно операції з продажу іноземної валюти. Частка участі регулятора на міжбанківському валютному ринку України становила 3,5 % від загального обсягу операцій порівняно з 0,9 % у 2013 році.

У першому півріччі 2014 року Національний банк України продав на міжбанківському валютному ринку 4,4 млрд дол. США в еквіваленті (з них понад 51 % для підтримки платежів НАК «Нафтогаз України»), а в другому – у 2 рази більше – 8,8 млрд дол (з них 75 % для підтримки платежів НАК «Нафтогаз України»). На фоні загострення валютних дисбалансів на внутрішньому ринку в II півріччі 2014 року Національний банк України для зменшення девальваційного тиску на гривню був змушений відновити практику проведення валютних аукціонів та цільових інтервенцій для підкріплення кас банків іноземною валютою та задоволення потреб клієнтів банків. На зазначені цілі було спрямовано понад 1,8 млрд дол США. Крім того, регулятор фактично вивів з валютного ринку найбільшого покупця іноземної валюти – НАК «Нафтогаз України», забезпечивши компанії доступ до іноземної валюти через проведення адресних інтервен-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

цій. Упродовж 2014 року регулятор також здійснював операції з купівлі іноземної валюти для поповнення обсягу міжнародних резервів (майже 1 млрд дол США в еквіваленті). У цілому за 2014 р. від'ємне сальдо валютних інтервенцій Національного банку України становило майже 12,3 млрд дол США (в еквіваленті) порівняно з 3,1 млрд дол США у 2013 році.

Внаслідок великих обсягів рефінансування за від'ємними реальними процентними ставками (обороты за січень–березень 2015 р. становили 57,5 млрд грн, у т. ч. овернайт – 37,9 млрд грн) і незначної пропозиції валюти на офіційному валютному ринку обмінний курс гривні наприкінці лютого 2015 р. сягнув рівня 30,01 грн/дол США. Після припинення практики проведення щоденних валютних аукціонів та відмови від використання індикативного курсу офіційний обмінний курс наблизився до курсу тіньового ринку.

У березні 2015 р. суттєво скоротилися обсяги надання кредитів овернайт. Завдяки цьому, а також внаслідок певних адміністративних заходів щодо обмеження доступу імпортерів до валютного ринку офіційний обмінний курс гривні вдалося дещо зміцнити. Протягом більшої частини березня обмінний курс коливався на рівні 22–23 гривні за долар США, а Національний банк України мав змогу купувати іноземну валюту на ринку для поповнення міжнародних резервів. Обсяг міжнародних резервів за підсумками I кварталу збільшився на 2,4 млрд дол і на 1 квітня становив майже 10 млрд дол США. На тлі значних виплат за зовнішніми зобов'язаннями та від'ємних інтервенцій Національного банку України на валютному ринку зростання резервів було забезпечено за рахунок отримання траншу від МВФ (4,9 млрд дол).

Обмінний курс гривні на міжбанківському ринку наприкінці червня 2015 р. становив 21,01 грн/дол США. Втім, з урахуванням сукупності інших результатів розвитку грошово-кредитної сфери тенденція до стабілізації ще не може вважатися стійкою. Крім того, наслідки попередньої девальвації здійснюватимуть тривалий вплив на інші аспекти соціально-економічного розвитку країни і, отже, можуть призвести до посилення умов для розгортання подальшого девальваційного етапу.

Дефіцит рахунку капіталу та фінансових операцій у 2014 році становив 8,0 млрд дол США (у 2013 році додатне сальдо становило 18,5 млрд дол США). Формування дефіциту насамперед було зумовлено погіршенням інвестиційного клімату внаслідок ведення бойових дій на Сході країни та накопичення багатьох макроекономічних дисбалансів. Це обмежувало залучення приватним сектором як інвестиційних, так і кредитних ресурсів для рефінансування поточних виплат за попередніми позиками.

У 2015 р. ситуація дещо стабілізувалась. У червні 2015 р. поточний рахунок мав профіцит у сумі 361 млн дол США. Всі статті поточного рахунку покращилися. Баланс товарів уперше в цьому році став додатним – темпи падіння експорту та імпорту сповільнилися: експорту – до 29,8 % (з 42,3 % у травні), імпорту – до 38,7 % (з 45,2 %).

У червні 2015 р. другий місяць поспіль за фінансовим рахунком спостерігався вплив капіталу (чисті запозичення) – 80 млн дол США завдяки значним прямим іноземним інвестиціям та конвертації частини китайських юанів, отриманих за угодою своп з центробанком Китаю, в резервну валюту.

Надходження прямих іноземних інвестицій (437 млн дол США) в Україну були найбільшими з грудня 2013 року і направлені переважно на докапіталізацію банківської системи материнськими установами.

У результаті поліпшення балансів як поточного, так і фінансового рахунків профіцит зведеного платіжного балансу зріс до 489 млн дол США, що дало змогу збільшити резерви до 10,3 млрд дол США.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Ефективність використання інструментів монетарної політики значною мірою впливає на виконання прогнозних показників монетарної сфери.

У табл. 3 наведено планові та фактичні індикатори монетарної політики за 2013–2015 рр.

Таблиця 3

Динаміка виконання прогнозних показників монетарної сфери у 2013–2015 рр.

Прогнозні показники монетарної сфери	2013			2014			2015		
	план	факт	відхилення	план	факт	відхилення	план	факт станом на 01.07.2015	відхилення
Індекс споживчих цін, %	104,8-106,1	100,5	-4,3	119	124,9	+5,9	126,7-142,8	133,9	-8,9
Монетарна база, млрд грн	×	307,1	×	×	333,2	×	×	330,4	×
Монетарна база, темпи зростання, %	106-108	120,3	+12,3	128	108,5	-19,5	127,0	99,7	-27,3

Джерело: розраховано за даними [2; 8].

Аналіз даних табл. 3 свідчить, що за періоди, які досліджуються, фактичні значення індикаторів грошово-кредитної сфери не відповідали плановим одночасно за всіма показниками.

Характерною особливістю макроекономічної динаміки 2013 року була стабілізація споживчої інфляції на майже нульовому рівні. Показник приросту індексу споживчих цін у річному вимірі коливався в межах від 0,8 (у березні та квітні) до 0,5 % (у грудні). Така цінова динаміка значною мірою обумовлювалася збільшенням пропозиції продовольчих товарів та відносно незначним зростанням адміністративно регульованих цін і тарифів.

Приріст споживчих цін за підсумками 2014 року (24,9 %) суттєво перевищив рівень, передбачений Основними засадами (19 %) і попередньо узгоджений із параметрами Меморандуму із МВФ, в якому вже було враховано вплив обставин, пов'язаних з загостренням соціально-економічної ситуації (рішення Ради Національного банку України від 11 вересня 2014 р. № 27). Рівень базової інфляції протягом року зріс з 0,1 до 22,8 % у річному вимірі, що відображує вплив саме монетарного чинника.

Приріст монетарної бази в 2014 р. (8,5 %) був у межах, що передбачалися Основними засадами (до 28 %), проте особливості випуску коштів в обіг свідчать про значні недоліки у здійсненні монетарної політики. Зростання обсягів рефінансування банків при неефективному валютному й банківському контролі створювало можливості використання отриманих коштів для валютних спекуляцій і поглиблення девальвації гривні.

Приріст споживчих цін за підсумками I півріччя 2015 року становить 33,9 % та знаходиться в межах прогнозних показників.

На кінець I півріччя 2015 р. обсяг монетарної бази зменшився з початку року на 0,8 % – до 330,4 млрд грн. У порівнянні з тим же періодом 2014 р. спостерігається зниження грошової бази на 5,9 %.

Висновок. На основі аналізу та узагальнення практичної діяльності НБУ у сфері формування та функціонування грошово-кредитних відносин зроблено висновок про недостатню результативність використання традиційних монетарних інструментів для управління грошово-кредитною політикою за 2013–2015 рр. Основною загрозою для монетарної політики НБУ є слабкий вплив її інструментів в умовах надвисокого інфляційного тиску. Оцінка дієвості інструментів монетарного регулювання засвідчила, що практика та умови їх реалізації потребують певних змін, спрямованих на підвищення їх ефективності.

Список використаних джерел

1. *Про Національний банк України* [Електронний ресурс] : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV (зі змінами станом на 02.03.2015 р.). – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. *Показники грошово-кредитної політики Національного банку України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.
3. *Основні засади грошово-кредитної політики, архів* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
4. *Основні засади грошово-кредитної політики на 2013 рік* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
5. *Основні засади грошово-кредитної політики на 2014 рік* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
6. *Основні засади грошово-кредитної політики на 2015 рік* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>.
7. *Основні тенденції грошово-кредитного ринку* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58038.
8. *Соціально-економічний розвиток України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК 339.72

М.Ю. Демченко, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**МІЖНАРОДНІ ЗОЛОВОВАЛЮТНІ РЕЗЕРВИ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ
СТАБІЛЬНОСТІ КРАЇНИ****М.Ю. Демченко**, канд. екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЗОЛОВОВАЛЮТНЫЕ РЕЗЕРВЫ В КОНТЕКСТЕ
ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ СТРАНЫ****Maksym Demchenko**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**INTERNATIONAL GOLD AND FOREIGN EXCHANGE RESERVES
IN THE CONTEXT OF FINANCIAL STABILITY OF COUNTRIES**

Представлено авторську позицію щодо напрямку діяльності центрального банку та Ради з фінансової стабільності України з метою досягнення фінансової стабільності в державі. Обґрунтовано, що накопичення значного обсягу міжнародних золотовалютних резервів є однією з необхідних умов забезпечення фінансової стабільності в Україні. Здійснено аналіз золотовалютних резервів країн з розвинутою економікою, а також країн із ринком, що формується, і нерозвинутих країн за період 1997–2014 рр.

Ключові слова: фінансова стабільність, банківська система, центральний банк, міжнародні золотовалютні резерви, країни з розвинутою економікою, країни із ринком, що формується, і нерозвинуті країни.

Представлена авторская позиция применительно к направлению деятельности центрального банка и Совета по финансовой стабильности Украины с целью достижения финансовой стабильности в государстве. Обосновано, что накопление значительного объема международных золотовалютных резервов есть одно из условий обеспечения финансовой стабильности в Украине. Проведен анализ золотовалютных резервов стран с развитой экономикой, а так же стран с рынком, что формируется, и развивающихся стран за период 1997–2014 гг.

Ключевые слова: финансовая стабильность, банковская система, центральный банк, международные золотовалютные резервы, страны с развитой экономикой, страны с рынком, что формируется, и развивающиеся страны.

Author's position in relation to the direction of the central bank and the financial stability board in Ukraine, in order to achieve financial stability in the country. It is proved that the accumulation of a large volume international of gold and foreign exchange reserves it is one of the conditions to ensure financial stability in Ukraine. An author makes the analysis of gold and foreign exchange reserves of countries with the developed economy, and also countries with a market, which is formed and developing countries for period 1997-2014 in the article.

Key words: financial stability, banking system, central bank, international of gold and foreign exchange reserves, of countries with the developed economy, countries with a market, which is formed and developing countries.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції у сфері золотовалютних резервів слугують яскравим підтвердженням загальних макроекономічних процесів у глобальній економіці й опосередковано вказують на фінансову нестабільність та економічні проблеми в окремих країнах, включаючи Україну. Тому з'ясування сутності поняття «фінансова стабільність», особливості її забезпечення через дії центрального банку з накопичення золотовалютних резервів для забезпечення внутрішньої і зовнішньої стабільності національної економіки вбачається нам актуальним та своєчасним. Необхідність і значущість дослідження сучасного стану міжнародних золотовалютних резервів обумовлюється тим, що вони залишаються елементом фінансової стабільності внутрішнього фінансового ринку та своєрідним захисним буфером вітчизняної економіки від зовнішніх валютно-фінансових криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує багато науково-теоретичних досліджень щодо питання змісту поняття «фінансова стабільність», її чинників та механізмів забезпечення. Вагомий внесок у розвиток таких досліджень здійснили вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: В.В. Козюк [1], Я.В. Белінська [2], Б.І. Пшик [3], Ц.Г. Огонь [4], П.В. Каллаур [5] та багато ін. Незважаючи на значні здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців у дослідженні проблем теоретичного обґрунтування фінансової стабільності, багато питань залишається поза їхньою увагою, а особливо, що стосується її

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

реалізації через дії центрального банку з накопичення золотовалютних резервів для забезпечення внутрішньої і зовнішньої стабільності національної економіки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, на наш погляд, розгляд фінансової стабільності повинен проходити в контексті стабільності всіх елементів фінансової системи, включаючи головного банківського регулятора країни, а особливо в частині достатності його міжнародних золотовалютних резервів, можливості протидії можливим зовнішнім та внутрішнім загрозам, врахуванні тенденцій змін золотовалютних резервів у глобальному економічному середовищі та провідних країнах світу.

Мета статті. Метою статті є: 1) з'ясування сутності поняття «фінансова стабільність», особливості її забезпечення через дії центрального банку з накопичення золотовалютних резервів; 2) розгляд сучасних тенденцій змін глобальних резервів та їх обсягів у окремих країнах світу.

Виклад основного матеріалу. Сучасна економічна наука знає багато різних визначень і тлумачень макроекономічного поняття «фінансова стабільність», які по-різному його розуміють, уявляють та визначають чинники й механізми її забезпечення. На думку науковців, це:

– розвиток фінансового сектору, який би сприяв довгостроковому зростанню глобальної економіки в цілому, забезпечив безперешкодне фінансування дефіцитів платіжних балансів із приватних джерел [1, с. 34–39];

– спроможність фінансової системи ефективно виконувати свої функції, передусім забезпечувати ефективний розподіл ресурсів та нормальний перебіг економічних і фінансових процесів [2, с. 3];

– синергетичний результат взаємодії фінансових установ, фінансових ринків та інфраструктури, а також фінансових відносин, які виникають у сфері реальної економіки [3, с. 95];

– досягнення збалансованості потреби і пропозиції на державні фінансові ресурси в процесі формування і виконання зобов'язань [4, с. 32–41];

– характеристика системи, що дозволяє їй довгостроково функціонувати, не змінюючи свою структуру та зберігаючи рівновагу [5, с. 4–8];

– загальний стан фінансової системи, так і опосередковані фактори, як-то довіра до фінансових інститутів [6, с. 122];

– другий пріоритетний напрям діяльності центральних банків (авт. – першим пріоритетом визначена цінова стабільність) [7, с. 3–7].

Як бачимо, різноманіття трактувань фінансової стабільності жодним чином не відповідає на питання: яку роль у фінансовій стабільності країни відіграє центральний банк? Особливо, що стосується наявності у нього міжнародних резервів, його своєчасного виявлення і мінімізації ризиків, що загрожують стабільності банківської та фінансової систем держави. Але ж досягти фінансової стабільності в державі навряд чи можливо без стабільності і впевненості у діяльності однієї з головних структурних ланок фінансової системи країни – банківської системи на чолі з центральним банком. З цією метою Указом Президента України П. Порошенком № 170/2015 від 24.03.2015 р. створена Рада з фінансової стабільності, яку, як співголови, очолюють Голова Національного банку України та Міністр фінансів України [8].

Подолання вразливості та неефективності фінансової системи, повна руйнація якої може стати каталізатором поширення негативних тенденцій і в реальному секторі економіки, вимагає підвищення ефективності заходів головного банківського регулятора. З метою сприяння фінансовій стабільності країни, на нашу думку, пріоритетними векторами діяльності Національного банку України (НБУ) і Ради з фінансової стабільності

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

має стати балансування між потребою накопичення та ефективного використання зовнішніх та внутрішніх фінансових ресурсів, відновлення високих темпів економічного зростання й водночас поступове зменшення зовнішньої фінансової залежності для забезпечення стабільності вітчизняної фінансової системи. Без сумніву, вирішенню таких завдань у нашій державі, у тому числі, буде сприяти значний обсяг накопичених міжнародних резервів, які мають допомагати формуванню захисних і стабілізаційних механізмів, а також дієвих важелів управління фінансовою системою.

Значний обсяг міжнародних золотовалютних резервів є однією з необхідних умов забезпечення фінансової стабільності в Україні, а також можливістю повного виконання своїх зовнішніх та внутрішніх зобов'язань, що сприятиме відновленню внутрішньої та зміцненню зовнішньої довіри до НБУ. Тому, на наше переконання, цьогорічні (2015 р.) заходи НБУ щодо поступового відновлення міжнародних резервів, завдяки співпраці з МФВ та іншими міжнародними фінансовими організаціями, є надзвичайно важливими і своєчасними.

Тільки за останній звітний 2014 рік наша держава втратила 63,1 % свого золотовалютного запасу, або 12,883 млрд дол США. Станом на 01.01.2015 р. їх обсяг знизився до рівня 7,533 млрд дол США. Це є найбільшим річним обсягом втрат резервів за всю історію існування України. Навіть під час розгортання останньої світової фінансової кризи за період з жовтня 2008 р. по жовтень 2009 р., що найшло відображення в наших попередніх дослідженнях [9; 10], резерви України «схудли» на 12 %, або на 3,798 млрд дол США.

У 2015 р. Україна поступово відновлює міжнародні резерви. З початку року вони подвоїлись і станом на 31.10.2015 р. досягли рівня 12,962 млрд дол США (рис. 1).

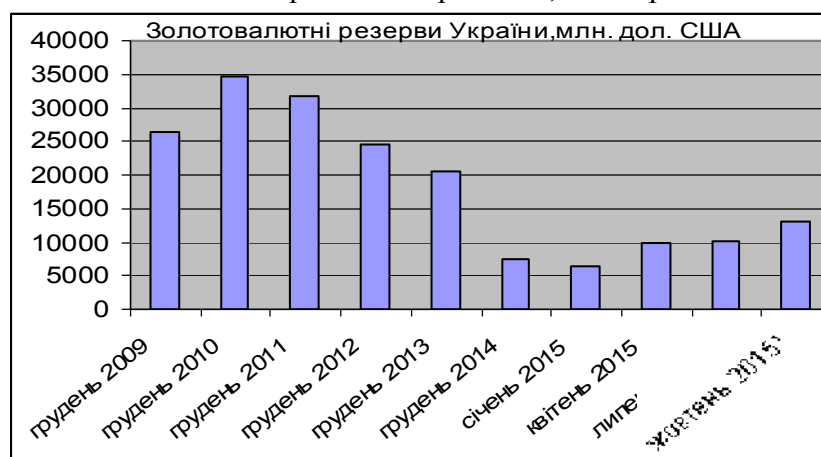

Рис. 1. Міжнародні золотовалютні резерви України станом на кінець 2009–2014 рр. та січня/квітня/липня/жовтня 2015¹ р. (млн дол США)

Джерело: складено автором на основі [11].

Примітка:¹ – дані на кінець жовтня 2015 р. попередні.

Але така позитивна динаміка ЗВР досягнута не за рахунок пожвавлення економіки України і зростання експортної виручки, а за рахунок двох чинників. Першого: допомозі наших стратегічних європейських партнерів та США; другого: купівлі валюти на міжбанківському ринку. Загалом з початку 2015 р. чиста купівля (перевищення купівлі над продажем) НБУ валюти на міжбанківському валютному ринку становить близько 1,5 млрд дол США [12]. Треба зазначити, що і перший, і другий чинники мають негативний підтекст для фінансової стабільності. Перший говорить про величезну зовнішню залежність, що нами наголошувалось у попередніх дослідженнях [13], і диктує обмеженість у майбутньому під час прийняття самостійних рішень. Другий примушує підприємства та населення поповнювати оборотні кошти або задовольняти споживання більше продаючи валюту, чим її накопичуючи, що скоріше за все вказує на погіршення їх фінансового стану, аніж на його покращення.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Треба наголосити, що 2014 р. став не тільки для України несприятливим роком зі збереження й накопичення міжнародних золотовалютних резервів. На основі даних Міжнародного валютного фонду про запаси ліквідності країнами світу, які поділені традиційно на дві групи, така доля спіткала багато країн, що розвиваються (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги офіційних золотовалютних резервів загалом, країн із розвинутою економікою, країн із ринком, що формується, і нерозвинутих країн за період 2008–2014 рр. (на кінець періоду)

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	млрд дол США						
Всього золотовалютних резервів, у т. ч.:	7346	8164	9265	10 206	10 953	11 683	11 588
– країни з розвинутою економікою	2502	2791	3105	3412	3706	3824	3856
– країни з ринком, що формується, і нерозвинутих країн	4 844	5 373	6 160	6 794	7 247	7 859	7 732
	у %						
Всього золотовалютних резервів, у т. ч.:	100	100	100	100	100	100	100
– країни з розвинутою економікою	34,0	34,2	33,5	33,4	33,8	32,7	33,2
– країни з ринком, що формується, і нерозвинутих країн	66,0	65,8	66,5	66,6	66,2	67,2	66,8

Джерело: складено автором на основі [14].

З наведених даних очевидно, що за останній звітний рік відбулося скорочення світових ЗВР на 97 млрд дол США. При цьому падіння ЗВР зазнали країни з ринком, що формується, і нерозвинуті країни, а країни з розвинутою економікою спромогли їх збільшити. Якщо в 2013 р. запаси ЗВР країн з розвинутою економікою становили 3 824 млрд дол США, або 32,7 % від їх загального обсягу, то на кінець 2014 р. сумарно зросли до 3 856 млрд дол США, та їх частка у загальних світових ЗВР збільшилася до 33,2 % (або на 0,5 в.п.). Натомість ЗВР країн з ринком, що формується, і нерозвинутих країн у сумарному значенні зменшилися з 7 859 до 7 732 млрд дол США, що зменшило і частку в загальносвітових ЗВР з 67,2 % у 2013 р. до 66,8 % станом на кінець 2014 р.

Опосередковано, це може означати погіршення з різних причин фінансового стану і стабільності окремих країн світу та зміну більше ніж за останні 18 років позитивної динаміки зростання глобальних ЗВР на від'ємну (рис. 2).

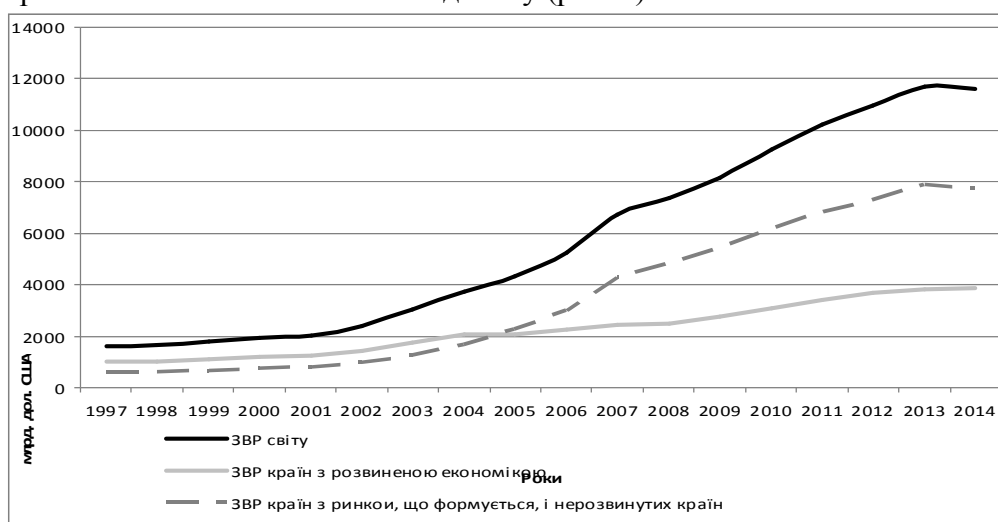

Рис. 2. Динаміка світових золотовалютних резервів (ЗВР) країн з розвинутою економікою, країн із ринком, що формується, і нерозвинутих країн за період 1997–2014 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [14].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Такий сценарій не оминув і провідні розвинуті країни, у першу чергу США, Німеччину, Японію та інші (табл. 2). Країни, які за останній звітний рік зменшили обсяги своїх ЗВР, у стовпчику 2014 р. мають позначку «↓».

Таблиця 2

Обсяги міжнародних золотовалютних резервів окремих країн світу за період 2009–2014 рр.

Країни	Міжнародні резерви станом на кінець року, млн дол США					
	2014	2013	2012	2011	2010	2009
1. Китай	3891 282	3872 278	3379 301	3224 695	2895 174	2463 398
2. Японія	1260 548↓	1266 815	1268 125	1295 841	1096 185	1049 397
3. Саудівська Аравія	744 243	737 766	657 075	541 277	445 307	410 315
4. Швейцарія	545 400	535 883	531 275	332 047	270 517	135 001
5. Сполучені Штати Америки	431 449↓	448 890	573 768	547 356	490 802	405 823
6. Тайвань (провінція Китаю)	430 960	428 779	421 304	406 929	396 028	358 309
7. Російська Федерація	385 460↓	509 595	537 618	498 649	479 379	439 450
8. Бразилія	363 551	358 808	373 147	352 012	288 575	238 520
9. Республіка Південна Корея	362 785	345 703	327 699	306 990	292 140	270 842
10. Гонконг	328 510	311 185	317 336	285 408	268 731	255 816
11. Індія	322 509	295 659	298 087	298 252	300 130	284 734
12. Сінгапур	261 509↓	277 775	265 891	243 981	231 330	192 077
13. Мексика	195 682	180 200	167 050	149 209	117 413	99 893
14. Німеччина	192 732↓	198 250	248 878	238 858	216 598	180 854
15. Таїланд	157 108↓	167 233	181 608	175 124	172 129	138 418
16. Франція	143 456↓	144 950	184 551	172 206	166 319	133 090
17. Італія	142 223↓	145 516	181 683	173 302	158 926	132 797
18. Великобританія	135 589	132 929	134 261	121 926	106 567	83 264
19. Туреччина	127 308↓	131 035	119 167	88 340	85 968	74 829
20. Малайзія	115 937↓	134 911	139 724	133 642	106 498	96 678
21. Індонезія	111 862	99 387	112 781	110 123	96 207	66 105
22. Польща	100 438↓	106 219	108 915	97 866	93 514	79 591
23. Ізраїль	85 696	81 615	75 878	74 736	77 315	63 072
24. Філіппіни	79 541↓	83 187	83 831	75 302	62 371	44 243
25. Данія	75 375↓	88 722	89 704	85 054	76 529	76 643
..51. Україна	7 533↓	20 416	24 546	31 795	34 576	26 505

Джерело: [9; 11; 14; 15].

Як видно із табл. 2, не тільки Україна була вимушена витратити свої міжнародні резерви у 2014 році. Скорочення їх обсягу спіткало також ще 13 країн з 25 представлених. Особливо багато втратила резервів Російська Федерація (-124,1 млрд дол США, або 24,3 % від попереднього року), що, без сумніву, є більшою мірою наслідком фінансування агресії проти нашої держави через надання «братньої допомоги» так званим ЛНР та ДНР. Нескладно спрогнозувати, що ще 3–4 роки таких величезних витрат, які тільки за останній рік майже дорівнюють золотовалютним резервам Туреччини, Російська Федерація може впритул наблизитись до стану неплатоспроможності і банкрутства.

На кінець 2014 р. золотовалютні резерви (ЗВР) перших 25-ти країн, представлених у таблиці, сумарно за обсягом становлять 10,991 млрд дол США, або 94,8 % від загальносвітових ЗВР. На всі решта країн світу, включаючи Україну, припадає близько 5 % глобальних золотовалютних запасів. На жаль, за підсумками 2014 р. у цьому списку наша держава межує з Коста-Рикою (7,211 млрд дол США), а ще якихось 2–3 роки тому випереджала Болгарію та Португалію і за обсягами ЗВР наближувалася до Австрії та Бельгії.

За два останні роки (2013–2014 рр.) десятка країн з найбільшим у світі золотовалютним резервом не змінилася, але відбулися певні ротації в середині рейтингу (рис. 3).

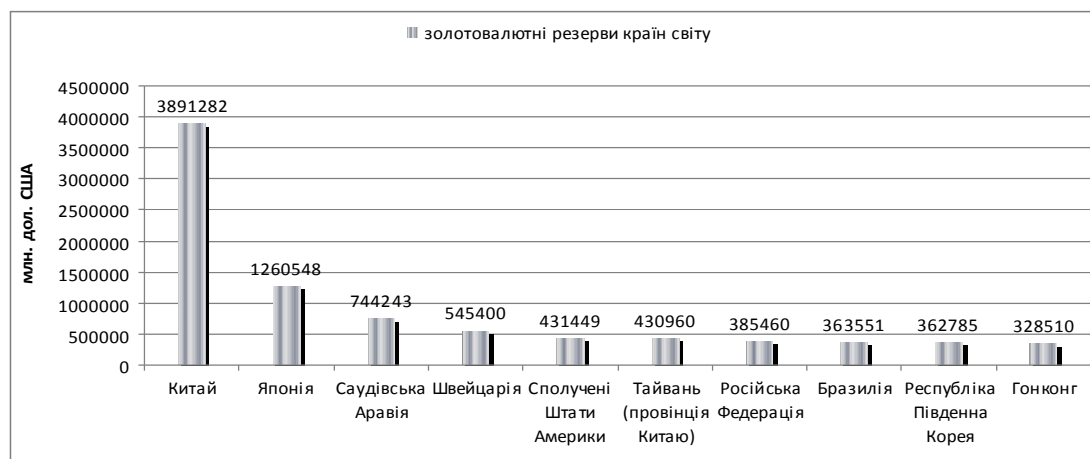

Рис. 3. Топ-10 країн світу за обсягом золотовалютних резервів, станом на 31.12.2014 р.
Джерело: побудовано автором на основі даних табл. 2.

Так, Російська Федерація, поступившись Швейцарії і Тайваню, із п'ятої позиції перейшла на сьому, і стала досяжною за обсягами ЗВР для Канади та Республіки Південна Корея. Сполучені Штати Америки, втративши за останні 2 роки 142 млрд доларів свого резерву, поступилися четвертою позицією Швейцарії і опустились на одну сходинку вниз.

Не зупиняється на досягнутому і продовжує нарощувати запаси ЗВР Китайська Народна Республіка, хоча звичайно і не такими високими темпами, як до 2010 р., коли запаси щорічно зростали до 5–15 % відносно попереднього року. За останній рік КНР додала до свого золотовалютного резерву всього 19 млрд дол США, що у порівнянні з попередніми періодами виглядає як майже повна зупинка накопичень. Крім КНР, поповнення ЗВР за останній рік досягли Саудівська Аравія, Швейцарія, Тайвань, Бразилія, Республіка Південна Корея, Гонконг, Індія та інші країни, що свідчить про велику асиметричність та нерівномірність розвитку у групі країн із ринками, що формуються, і нерозвинутих країнах.

Висновки і пропозиції. Досягти фінансової стабільності в державі без стійкості й ефективної діяльності однієї з головних структурних ланок фінансової системи країни, а саме банківської системи на чолі з центральним банком, не можливо. З метою сприяння фінансовій стабільності країни, на нашу думку, пріоритетними векторами діяльності Національного банку України (НБУ) і Ради з фінансової стабільності має стати балансування між потребою накопичення та ефективного використання зовнішніх і внутрішніх фінансових ресурсів, відновлення високих темпів економічного зростання та водночас поступове зменшення зовнішньої фінансової залежності для забезпечення стабільності вітчизняної фінансової системи. Без сумніву, вирішенню таких завдань у нашій державі, у тому числі, буде сприяти значний обсяг накопичених міжнародних резервів, які мають допомагати формуванню захисних і стабілізаційних механізмів, а також дієвих важелів управління фінансовою системою.

За останній звітний 2014 рік Україна втратила 63,1 % свого золотовалютного запасу, або 12,883 млрд дол США, що є найбільшим річним обсягом втрат резервів за всю історію існування держави. У 2014 р. зазнали падіння ЗВР країни з ринком, що формується, і нерозвинутих країн, а країни з розвинутою економікою спромогли їх збільшити. Якщо в 2013 р. запаси ЗВР країн з розвинутою економікою становили 3 824 млрд дол США, або 32,7 % від їх загального обсягу, то на кінець 2014 р. сумарно зросли до 3 856 млрд дол США, та їх частка у загальних світових ЗВР збільшилася до 33,2 % (або на 0,5 в.п.). Натомість ЗВР країн з ринком, що формується, і нерозвинутих країн у су-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

марному значенні зменшилися з 7 859 до 7 732 млрд дол США, що зменшило і частку в загальносвітових ЗВР з 67,2 % у 2013 р. до 66,8 % станом на кінець 2014 р.

Зменшення власних міжнародних золотовалютних резервів у 2014 р. продемонстрували такі країни, як США, Німеччина, Японія, Франція, Данія, Польща та інші. Проте суттєвого поповнення золотовалютних резервів за останній рік традиційно досягли Китайська Народна Республіка, Саудівська Аравія, Швейцарія, Тайвань, Бразилія, Республіка Південна Корея, Гонконг, Індія.

Список використаних джерел

1. *Козюк В. В.* Монетарні аспекти розвитку поглядів на проблему забезпечення глобальної фінансової стабільності / В. В. Козюк // Вісник НБУ. – 2007. – № 4 (134). – С. 34–39.
2. *Забезпечення фінансової стабільності в Україні в умовах посткризової економіки* / Я. В. Белінська, Д. С. Покришка, О. О. Молдован [та ін.]. – К. : НІСД, 2011. – 88 с.
3. *Пшик Б. І.* Фінансова стабільність: сутність та особливості прояву / Б. І. Пшик // Вісник СевНТУ. Серія : Економіка і фінанси. – Севастополь, 2013. – Вип. 138/2013. – С. 91–96.
4. *Огонь Ц. Г.* Домінанти фінансової стабільності в розвитку зобов'язань держави / Ц. Г. Огонь // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 32–41.
5. *Каллаур П. В.* Формирование системы мониторинга и оценки финансовой стабильности Республики Беларусь / П. В. Каллаур // Банкаускій веснік. – 2008. – № 6. – С. 4–8.
6. *Foot M.* What is financial stability and how do we get it? / М. Foot // Speech on Meeting of the Financial Services Authority and ACI (UK). – 2007. – 122 p.
7. *Петрик О.* Якою має бути організаційна структура банківського нагляду в Україні? / О. Петрик // Вісник НБУ. – 2009. – № 11. – С. 3–7.
8. *Про Раду з фінансової стабільності* [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 24.03.2015 № 170/2015. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/170/2015>.
9. *Демченко М. Ю.* Глобальні золотовалютні резерви: сучасний стан та прогноз / М. Ю. Демченко // Науковий вісник ЧДПЕіУ. Серія 1. Економіка. – 2013. – № 3 (019). – С. 108–116.
10. *Демченко М. Ю.* Міжнародні резерви в контексті змін валютної складової / М. Ю. Демченко // Науковий вісник ЧДПЕіУ. Серія 1. Економіка. – 2013. – № 4 (20). – С. 164–171.
11. *Статистика.* Статистика зовнішнього сектору. Міжнародні резерви (за станом на кінець періоду, млн. дол. США) 2003–2015 рр. [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693066.
12. *Національний банк України провів аукціон з продажу валюти* [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=23319438&cat_id=55838.
13. *Демченко М. Ю.* Зовнішня заборгованість України: сучасна динаміка та перспективи / М. Ю. Демченко // Науковий вісник ЧДПЕіУ. Серія 1. Економіка. – 2012. – № 2 (014). – С. 171–176.
14. *Валютна структура офіційних золотовалютних резервів* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/np/sta/cofer/eng/cofer.pdf>.
15. *Структура международных резервов отдельных стран по состоянию на 1 января 2015 года* [Електронний ресурс] // Официальный сайт Центрального банка Российской Федерации. – Режим доступа : http://www.cbr.ru/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/res_str.htm.

УДК 336.76

М.В. Дубина, канд. екон. наук**О.О. Тарасенко**, аспірант**Я.Ю. Горна**, магістр**К.В. Нітченко**, магістр

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВИХ КОМПАНІЙ НА РИНКУ
ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ****М.В. Дубина**, канд. екон. наук**Е.А. Тарасенко**, аспірант**Я.Ю. Горная**, магістр**К.В. Нитченко**, магістр

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ КОМПАНИЙ
НА РЫНКЕ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ УКРАИНЫ****Maksym Dubyna**, PhD in Economics**Olena Tarasenko**, PhD student**Yana Horna**, master**Kateryna Nitchenko**, master

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**PECULIARITIES OF FINANCIAL COMPANIES FUNCTIONING
ON THE MARKET OF FINANCIAL SERVICES OF UKRAINE**

Досліджено діяльність фінансових компаній на ринку фінансових послуг України. Зокрема, розкрито особливості функціонування цих установ, ідентифіковано основні їх послуги та визначено функції, які ними виконуються. Також у межах статті висвітлено позитивні та негативні сторони діяльності фінансових компаній, проведено порівняльний аналіз їх функціонування з банківськими установами. З'ясовано особливості формування фінансових ресурсів зазначених установ та напрямки їх використання. Проаналізовано найбільш стримувальні проблеми розвитку фінансових компаній в Україні.

Ключові слова: кредит, кредитний ринок, фінансова компанія, фінансова послуга, фінансові ресурси, державне регулювання.

Исследована деятельность финансовых компаний на рынке финансовых услуг Украины. В частности, раскрыты особенности функционирования этих учреждений, идентифицированы основные их услуги и определены функции, которые ими выполняются. Также в рамках статьи освещены положительные и отрицательные стороны деятельности финансовых компаний, проведен сравнительный анализ их функционирования с банковскими учреждениями. Выявлены особенности формирования финансовых ресурсов указанных учреждений и направления их использования. Проанализированы наиболее сдерживающие проблемы развития финансовых компаний в Украине.

Ключевые слова: кредит, кредитный рынок, финансовая компания, финансовая услуга, финансовые ресурсы, государственное регулирование.

The activity of financial companies on the market of financial services of Ukraine was investigated in the article. In particular, the peculiarities of these establishments functioning were defined, their main services were identified and functions were defined, which are being conducted by them. Also, within this article the positive and negative sides of financial companies functioning were investigated, the comparative analysis of their functioning with banking establishments was conducted. The peculiarities of financial resources of the mentioned establishments and directions of their use were defined. The most limiting problems of financial companies development in Ukraine were pointed out.

Key words: credit, credit market, financial company, financial service, financial resources, governmental regulation.

Постановка проблеми. Діяльність фінансових посередників у державі є дійсно важливою з позиції розвитку національної економіки та забезпечення її функціонування необхідними інвестиційними ресурсами. Фінансові посередники відіграють вагомий роль у створенні фінансової бази діяльності підприємств реального сектору економіки та стимулюють економічний розвиток держави. В Україні історично сформувалася банкоцентрична модель розвитку фінансового ринку, за якої комерційні банки є найбільш впливовими фінансовими посередниками у межах національної економічної системи. Проте протягом останніх років у зв'язку з обмеженістю банківських установ щодо задоволення

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

всіх потреб своїх клієнтів у різнобічних фінансових послугах, що обумовлено законодавчим регулюванням, у нашій країні більш стрімко почали розвиватися парабанківські посередники. Особливо їх роль стала помітною на кредитному ринку України, що обумовлено сучасними тенденціями економічного розвитку нашої держави.

Варто зазначити, що парабанківські посередники, які представлені такими установами: страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, ломбарди, кредитні спілки, фінансові компанії, мають значні потенціали до розвитку за рахунок надання фізичним та юридичним особам послуг, які є унікальними за своєю природою і не можуть бути замінені іншими продуктами. Однак в Україні діяльність таких фінансових посередників є не надто розвинутою, що обумовлено певними економічними, політичними та історичними особливостями становлення й функціонування фінансового ринку нашої держави.

Помітну роль, особливо на кредитному ринку, останнім часом починають відігравати фінансові компанії, які прийнято відносити до парабанківських фінансових посередників. Ці установи особливо активно функціонують у тих сегментах фінансового ринку, де комерційні банки не зацікавлені у розвитку, що дає фінансовим компаніям значні переваги та знижує рівень конкуренції з іншими кредитними посередниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методичні й методологічні аспекти становлення та розвитку фінансових компаній в Україні вже на сьогодні розглядаються у наукових працях значної кількості науковців, до яких варто віднести К. Дружерученка, М.М. Зацеркляного, О.Ф. Мельникова, Є.С. Полякову, А.Ю. Семенова, І.О. Трубіна, О.М. Юркевич та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на численні напрацювання у сфері дослідження особливостей функціонування фінансових компаній, на наше переконання, важливими аспектами вивчення розвитку цих установ є поглиблення теоретичних напрацювань у цій сфері із застосуванням системного аналізу до аналізу діяльності означених фінансових посередників та ідентифікації їх переваг і недоліків у межах ринку фінансових послуг країни.

Мета статті. Метою статті є поглиблення теоретичних напрацювань у сфері дослідження особливостей функціонування фінансових компаній на ринку фінансових послуг України.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, у межах дослідження визначимо сутність фінансової компанії як фінансового посередника. Згідно з Положенням «Про Державний реєстр фінансових установ», *фінансова компанія* – це фінансова установа, яка надає фінансові послуги, державне регулювання яких відповідно до законодавства віднесено до компетенції Нацкомфінпослуг, та яка не є страховиком, фінансовою установою, що надає послуги з накопичувального пенсійного забезпечення, фінансовою установою – юридичною особою публічного права, а також кредитною установою, у тому числі кредитною спілкою та ломбардом [6]. Тобто у цьому нормативному акті визначення сутності фінансової компанії здійснюється, виходячи від переліку тих посередників, які такими компаніями не є. Таким чином, іншими словами можна сказати, що до фінансових компаній можна відносити всіх фінансових посередників, крім основних їх видів (банківських та парабанківських).

Така особливість визначення сутності фінансової компанії визначає специфіку державного регулювання діяльності цих установ. Відповідно до згаданого реєстру, під час реєстрації фінансової компанії Нацкомфінпослуг оформлює та видає заявнику додаток до Свідоцтва встановленої форми згідно з додатком до Положення про Державний реєстр фінансових установ. У додаток до Свідоцтва відповідно до встановлених

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

законодавством обмежень на суміщення діяльності з надання певних видів фінансових послуг Нацкомфінпослуг вносить такі види послуг:

- надання фінансових кредитів за рахунок власних коштів;
- фінансовий лізинг;
- факторинг;
- надання поручительств;
- надання гарантій;
- надання позик;

– залучення фінансових активів юридичних осіб із зобов'язанням щодо наступного їх повернення;

- операції з іпотечними активами з метою емісії іпотечних цінних паперів [6].

Тобто специфіка діяльності фінансової компанії в Україні полягає в тому, що її засновники самостійно обирають ті види послуг, які вони пропонуватимуть своїм майбутнім клієнтам, але вони не повинні суперечити встановленим законодавчими нормами обмеженням.

Місцем зародження фінансових компаній прийнято вважати США, де зазначені посередники починають утворюватися та розвиватися особливо після Другої світової війни. У 60-і роки досвід США перейняли країни Західної Європи, Японія та інші.

Розвиток фінансових компаній можливий за великої насиченості споживчого ринку товарами і послугами, а також активної конкуренції між ними. Фінансові компанії служать важливим інструментом просування товарів тривалого користування на ринки для великих промислових корпорацій, особливо в умовах низького попиту та погіршення економічної кон'юнктури. Особливе місце посідає продаж автомобілів, оскільки велика їх частина на Заході купується в кредит. Багато автомобільних корпорацій західних країн створюють дочірні, або залежні фінансові компанії з метою прискорення реалізації своєї продукції. Так, провідна автомобільна корпорація США "General Motors" має дочірню фінансову компанію "General Motors Acceptance Corporation". Багато американських, європейських та японських автомобільних компаній мають аналогічні підрозділи. Споживач, або позичальник, у разі неможливості повернення споживчої позики позбавляється свого майна, яке переходить у власність фінансової компанії [4].

Специфіка фінансових компаній дає змогу відносити їх до системи парабанківських фінансових посередників, що діють на ринку фінансових послуг країни. Загалом найбільш активно ці установи функціонують, як правило, на кредитному ринку країни, конкуруючи з банківськими установами та кредитними спілками (рис. 1).

У своїй діяльності фінансові компанії підпорядковуються законодавству України, зокрема таким законодавчим та нормативно-правовим актам: Розпорядження Нацкомфінпослуг «Про затвердження Ліцензійних умов провадження діяльності з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах», Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Порядку надання звітності фінансовими компаніями, довірчими товариствами, а також юридичними особами – суб'єктами господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають визначену законами та нормативно-правовими актами Нацкомфінпослуг можливість надавати послуги з фінансового лізингу» та ін.

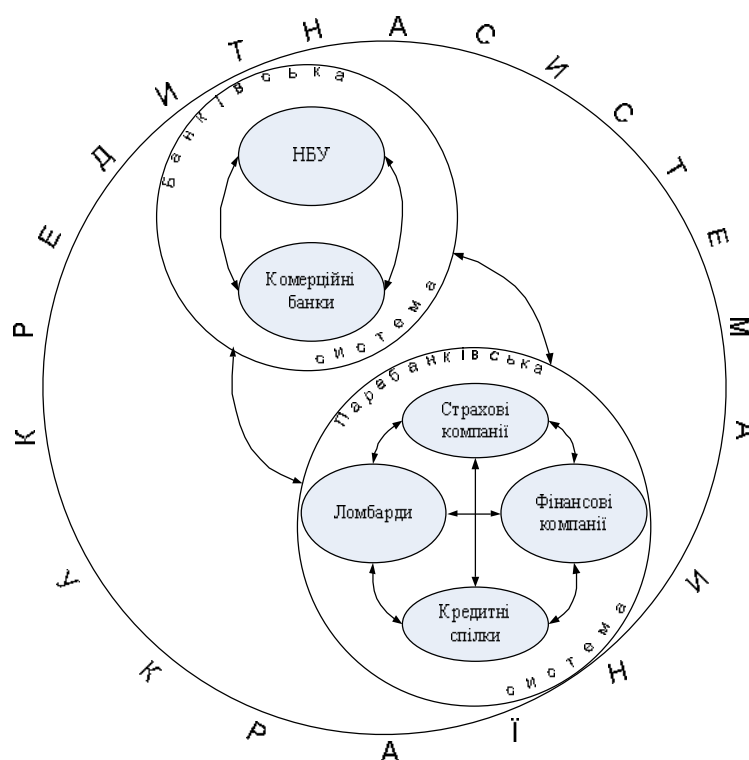

Рис. 1. Місце фінансових компаній у кредитній системі України

Джерело: складено авторами.

Загалом, вітчизняні вчені виділяють такі види фінансових компаній:

1. Фінансові компанії, що надають спеціалізовані форми кредиту фірмам, купуючи дебіторську заборгованість (суми, що заборговані фірмі) зі знижкою. Таку форму надання кредиту називають факторинг, або факторні операції. Крім факторингу, такі фінансові компанії також спеціалізуються на лізингу устаткування (такого, як комп'ютери, залізничні вагони, реактивні літаки). Вони купують ці капітальні блага і надають їх в оренду фірмам на певну кількість років.

2. Фінансові компанії, що надають позики споживачам для купівлі товарів у дрібних торговців чи виробників. Такі фінансові компанії прямо конкурують з банками за надання споживчих позик.

3. Фінансові компанії, що надають позики для купівлі окремих товарів, таких як меблі чи побутові прилади для ремонту житла, або для рефінансування окремих боргів. Такі фінансові компанії є окремими корпораціями або належать банкам і проводять операції у загальнонаціональному масштабі. Переважно ці компанії надають позики тим споживачам, які не можуть отримати кредит з інших джерел, і призначають вищі процентні ставки [5].

Звичайно, особливості функціонування фінансових компаній на ринку фінансових послуг країни обумовлюється, насамперед, спектром тих фінансових послуг, які можуть запропонувати своїм клієнтам ці установи. Як вже зазначалося, що в Україні законодавчо обмежено перелік фінансових послуг, які можуть надаватися фінансовими компаніями, але навіть попри це, можливості цих установ є досить потужними у частині задоволення потреб клієнтів. Загалом, послуги, що надають фінансові компанії, на наше переконання, можна умовно поділити на дві групи (рис. 2).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

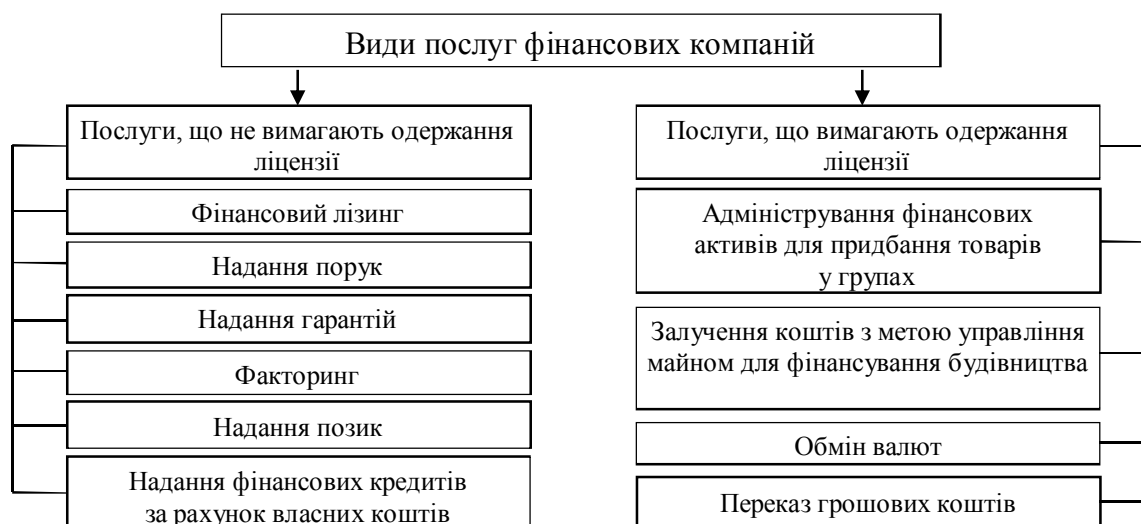

Рис. 2. Види основних послуг, які надають фінансові компанії в Україні

Джерело: складено авторами.

На нашу думку, особливості розвитку й діяльності фінансових компаній, перш за все, можна оцінити та ідентифікувати через визначення базових функцій, які виконують ці установ на ринку фінансових послуг держави. Саме аналіз функції дає змогу чітко та систематизовано дослідити основні аспекти функціонування зазначених установ. Таким чином, на наш погляд, до основних функцій фінансових компаній варто віднести такі.

1. Посередництво у кредиті – фінансові компанії надають кредити юридичним та фізичним особам, особливо під час купівлі товарів населенням. Інколи фінансові компанії створюються виробниками з метою просування їх продукції на ринку та для збільшення обсягів продаж. На відміну від банківських установ, фінансові компанії часто концентруються у тих сегментах кредитного ринку, де комерційні банки не зацікавлені у розвитку бізнесу, наприклад, видавати невеликі суми позик на короткострокові періоди і т. ін.

Також до цієї функції варто віднести ще надання послуги лізингу клієнтам фінансових компаній, сутність якої полягає у наданні коштів юридичним особам, у першу чергу, на придбання різнобічної техніки для процесу виробництва. Лізинг має певні переваги перед звичайним кредитом як для клієнтів, так і для фінансових компаній. В Україні ця послуга є досить розповсюдженою і використовується широко у різних галузях економіки, особливо у сільському господарстві та промисловості.

2. Посередництво на ринку будівництва – фінансові компанії спеціалізуються на довірчому управлінні грошовими засобами через використання фінансово-кредитних механізмів управління майном під час будівництва житла та операціях з нерухомістю, особливості яких регулюються Законом України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю». Відповідно до норм зазначеного Закону управителем може бути фінансова установа, яка від свого імені діє в інтересах установників управління майном і здійснює управління залученими коштами згідно із законодавством [7].

3. Гарантування (поручительство) – фінансові компанії можуть виступати гарантами та поручителями у різнобічних фінансових угодах, надаючи відповідні послуги фізичним та, насамперед, юридичним особам за певну винагороду. Особливості надання гарантій та поручительств визначаються у межах самої фінансової компанії її менеджерами з урахуванням оцінки кредитоспроможності потенційних клієнтів, оцінки їх ділової репутації тощо.

4. Факторингова діяльність – фінансові компанії досить часто здійснюють факторингові операції, надаючи своїм клієнтам кошти за їх товари, роботи та послуги раніше

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

обумовленого в контракті договору з певним дисконтом. Така діяльність має певні переваги як для фінансових компаній, так і для їх клієнтів, які мають змогу отримувати фінансові ресурси раніше та використовувати їх у процесі операційної діяльності. Фінансові компанії, у свою чергу, мають можливість отримувати додатковий дохід від таких операцій, яким притаманний менший ризик неповернення платежів, оскільки здебільшого факторингові компанії залишають за собою право вимагати непогашення боргу від клієнта, який отримав передплату.

5. Робота з заборгованістю – фактично ця функція є схожою за своєю суттю з попередньою, проте різниця полягає лише в тому, що в першому випадку фінансові компанії обслуговують фактично реальний сектор економіки і співпрацюють з підприємствами – юридичними особами, то у межах цієї функції акцент робиться на роботі з проблемною заборгованістю різних суб'єктів господарювання, включаючи комерційні банки і т. ін. Основною причиною виділення двох функцій фінансових компаній по роботі із заборгованістю обумовлено, насамперед, специфічними особливостями організації бізнесу в кожному з випадків, реалізації спеціальних методів роботи з проблемною заборгованістю тощо.

Найбільш помітна роль фінансових компаній на сьогодні в Україні на кредитному ринку. Саме тому розглянемо їх діяльність у сфері кредитування більш детально. Зокрема, на рис. 3 наведена схема надання споживчого кредиту з використанням фінансової компанії.

Рис. 3. Механізм надання споживчого кредиту з використанням фінансової компанії
Джерело: складено авторами на основі [1].

Отже, аналізуючи дані рис. 3, зазначимо, що використання фінансової компанії у процесі надання споживчого кредиту є досить зручним для всіх сторін цієї угоди. Насамперед, покупець сплачує лише частину вартості товару, що не вимагає від нього внесення всієї суми, виробник отримує також одразу вартість виробленої продукції, яка дозволяє використовувати отримані кошти в операційній діяльності. Фінансова компанія отримує дохід від наданої послуги, що сплачує, як правило, покупець за можливість здійснення оплати товару не одразу, а протягом певного часу.

Фактично функціонування фінансових компаній на кредитному ринку є схожим з діяльністю комерційних банків. Проте у роботі зазначених установ є певні переваги у порівнянні з банками. Існують також і недоліки, що обумовлені специфікою діяльності зазначених фінансових посередників (табл.).

Розглянемо основні джерела формування ресурсів фінансових компаній, які вони потім направляють для кредитування своїх клієнтів та надання інших послуг. Загалом, варто зазначити, що фінансові ресурси фінансової компанії можуть формуватися за рахунок випуску власних боргових зобов'язань (облігацій, вексель), строкових депозитів (на 3–6 місяців) [4]. Крім того, вони можуть використовувати короткострокові кредити комерційних банків (рис. 4). Наприклад, у США фінансові компанії мобілізують кошти

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

за допомогою випуску комерційних паперів або акцій чи облігацій і використовують кошти від їх продажу для надання позик споживачам та підприємцям. Фінансові компанії поділяються на два типи: рекламні кредитні компанії – sales finance company (кредитують продаж на виплату товарів довготривалого користування) та комерційні фінансові компанії – commercial finance company (обслуговують систему комерційного кредиту). Ресурсна база фінансових компаній створюється за рахунок розміщення на ринку власних зобов'язань та позик місцевих банків [3].

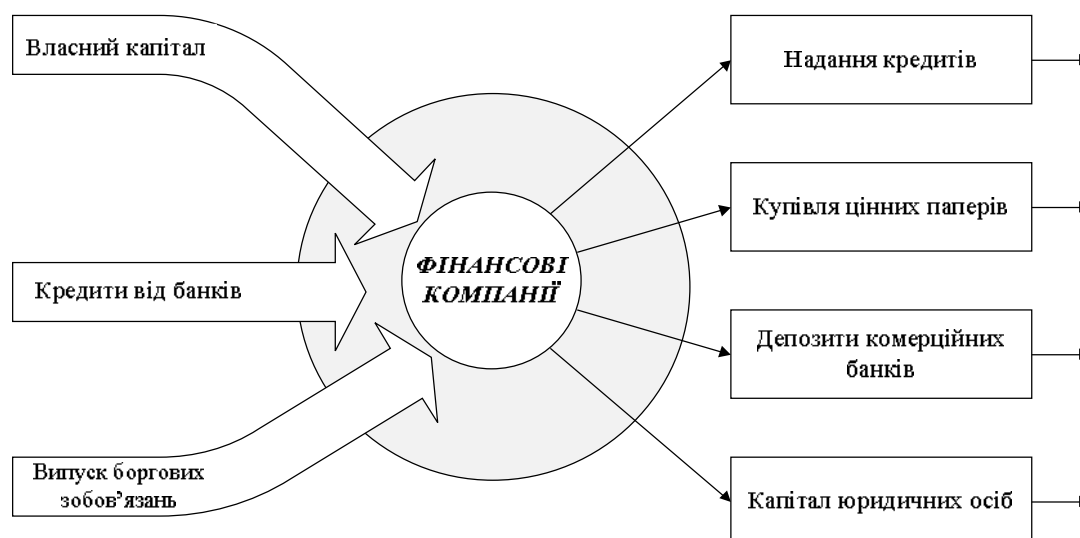
Таблиця

Порівняльна характеристика банківських установ та фінансових компаній

	Банківські установи	Фінансові компанії
Переваги	– надійність; – низька вартість ресурсів, що залучаються; – широке коло клієнтів; – більший рівень довіри до діяльності	– спрощені умови отримання кредиту; – не підпорядковуються нормативам, встановленим НБУ; – швидкість оформлення позик
Недоліки	– високі витрати на оформлення однієї операції; – складніші законодавчі вимоги до діяльності; – детальна перевірка кредитоспроможності позичальника; – триваліший термін видачі позики	– високі процентні ставки; – підвищений ризик; – висока вартість залучення ресурсів

Джерело: складено авторами.

В умовах українських реалій фінансові компанії, насамперед, отримують фінансові ресурси від комерційних банків за рахунок кредитування останніми діяльності зазначених установ. Саме такий розповсюджений інструмент залучення коштів і впливає на розміри відсоткових ставок за кредитами, що надаються фінансовими компаніями, які є вищими, ніж у комерційних банках. На рис. 4 наведено основні джерела формування фінансових ресурсів фінансових компаній, що на сьогодні розповсюджені в Україні, та базові напрямки використання коштів цими посередниками.

Рис. 4. Джерела фінансових ресурсів фінансових компаній та напрямки їх використання
Джерело: складено авторами.

Аналізуючи дані рис. 4, варто зазначити, що на відміну від комерційних банків, фінансові компанії не мають такого широкого спектра можливостей щодо формування власної ресурсної бази. Зокрема, для залучення коштів фізичних та юридичних осіб фінансовим компаніям необхідна ліцензія від Нацкомфінпослуг, яку не всі зазначені посередники можуть отримати через багато обставин. Напрямки використання фінансових ресурсів також є досить обмеженими, однак у цій частині фінансові компанії

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

фактично можуть вкладати свої кошти у ті ж активи, що і банківські установи. Звичайно, для фінансових компаній, головним джерелом формування ресурсної бази яких є комерційні кредити, тобто позики від банківських установ, вкладення коштів у депозити цих установ не є обґрунтованим та раціональним. Саме тому кожна фінансова компанія має власну стратегію формування й використання своїх фінансових ресурсів, оскільки активні операції – єдина можливість для зазначених установ отримати дохід та, відповідно, прибуток у майбутньому.

Отже, виконавши ґрунтовний аналіз особливостей функціонування фінансових компаній, ідентифікуємо стримувальні фактори, що заважають розвитку цих установ в Україні.

1. Відсутня законодавча база функціонування фінансових компаній в Україні – зазначені установи підпорядковуються загальним нормам фінансового законодавства у частині надання фінансових послуг, однак, на відміну від інших парабанківських установ, для фінансових компаній немає на сьогодні окремого законодавчого акта, який би регулював усі найбільш важливі сторони їх діяльності.

З метою підвищення ролі фінансових компаній та надання нового поштовху для їх розвитку, на нашу думку, необхідно прийняти Закон України «Про фінансові компанії», де має бути чітко визначення поняття «фінансова компанія», наведено її статус, форма організації та перелік послуг, які фінансова установа може здійснювати на території країни. Також у законі необхідно визначити умови реєстрації та ліцензування фінансових компаній, принципи їх діяльності та специфічні ознаки, що будуть відрізняти цей вид фінансового посередництва від інших небанківських фінансових установ [2, с. 93].

2. Негативне ставлення суспільства до діяльності фінансових компаній, що обумовлено, насамперед, діями самих зазначених установ. Споживачі фінансових послуг не довіряють фінансовим компаніям, що ускладнює процес залучення їх тимчасово вільних коштів навіть за наявності ліцензії. Така ситуація обумовлена також діями самих фінансових компаній, які доволі часто надають неякісні фінансові послуги, не попереджають клієнтів про різні штрафні санкції та додаткові нарахування під час сплати за кредит, не вказують ефективну кредитну ставку і т. ін. Подібні підходи негативно впливають загалом на ставлення до фінансових компаній. У такому випадку, на наше переконання, держава повинна взяти на себе функцію контролю за якістю надання фінансових послуг фінансовими компаніями, оскільки ринок і конкурентна боротьба не змогли виправити цю ситуацію, яка негативно впливає на добросовісних фінансових посередників та їх клієнтів.

3. Відсутність належного державного регулювання також негативно впливає на діяльність фінансових компаній, оскільки держава на сьогодні зайняла пасивну позицію у процесі регулювання та контролю функціонування фінансових компаній, яка доволі часто нагадує роль статиста. Держава забезпечує процес створення, ліцензування фінансових компаній, але не формує методологічного забезпечення щодо їх діяльності, контролю якості наданих цими установами послуг. Така позиція призвела до нормативного вакууму щодо регулювання діяльності фінансових компаній. Проте, на нашу думку, зважена та послідовна політика держави у цьому напрямку могла б забезпечити створення більш сприятливих умов для розвитку цих видів парабанківських установ і загалом активізації функціонування кредитного ринку держави в умовах перманентних, турбулентних змін у діяльності банківських установ.

4. Слабка самоорганізація фінансових компаній призвела до існування розрізної кількості цих установ, що функціонують на ринку фінансових послуг країни. На тлі недостатнього державного регулювання за функціонуванням зазначених установ логічно припустити, що частину функцій, які не виконує держава, повинні були б взяти на себе самі фінансові компанії. Однак нині відсутні помітні кроки у цьому напрямку, не спо-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

стерігаємо консолідації зусиль власників цих установ щодо розроблення методологічних, методичних аспектів діяльності фінансових установ, відсутнє законодавче лобі.

На наш погляд, вирішення цих проблем, застосування системного підходу до створення умов діяльності фінансових компаній дозволить забезпечити ефективну роботу таких установ і сприятиме їх розвитку.

Висновки та пропозиції. У статті зазначається, що фінансова компанія – це фінансова установа, що надає фінансові послуги, державне регулювання яких відповідно до законодавства віднесено до компетенції Нацкомфінпослуг, та яка не є страховиком, фінансовою установою, яка надає послуги з накопичувального пенсійного забезпечення, фінансовою установою – юридичною особою публічного права, а також кредитною установою, у тому числі кредитною спілкою та ломбардом. Визначено, що основними фінансовими послугами цих установ можуть бути: фінансовий лізинг; факторинг; надання поручительств; надання гарантій; надання позик; залучення фінансових активів юридичних осіб із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; операції з іпотечними активами з метою емісії іпотечних цінних паперів.

Також ідентифіковано базові функції фінансових компаній, до яких віднесено такі: посередництво в кредиті, посередництво на ринку будівництва, гарантування (поручительство), факторингова діяльність, робота з заборгованістю. Крім зазначеного, у роботі проаналізовано переваги та недоліки функціонування фінансових компаній у порівнянні з банківськими установами, розглянуто основні напрямки формування ресурсів цих установ та їх використання. Ототожнено проблеми функціонування фінансових компаній в Україні, наведено їх опис.

Список використаних джерел

1. *Гроші і кредит* : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін. – К. : КНЕУ, 2002. – 598 с.
2. *Дубина М. В.* Підвищення ролі небанківських установ на ринку фінансових послуг України / М. В. Дубина, Я. В. Жарій // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2008. – № 32. – С. 86–94.
3. *Корецька Н. І.* Структура кредитної системи Сполучених Штатів Америки / Н. І. Корецька, Н. С. Різник // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. – 2011. – Вип. 1 (10), ч. 2. – С. 82–88.
4. *Литовских А. М.* Финансы, денежное обращение и кредит : учебное пособие / А. М. Литовских, И. К. Шевченко. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2003. – 135 с.
5. *Мишкін Ф. С.* Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф. С. Мишкін. – К. : Основи, 1998. – 963 с.
6. *Положення про Державний реєстр фінансових установ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0797-03>.
7. *Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/978-15>.

УДК 336.71(477)

Я.В. Жарій, канд. техн. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ІНСТРУМЕНТАРІЙ КОМПЛЕКСНОГО КОНТРОЛІНГУ В СИСТЕМІ
БАНКІВСЬКОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ****Я.В. Жарий**, канд. техн. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ІНСТРУМЕНТАРІЙ КОМПЛЕКСНОГО КОНТРОЛІНГА В СИСТЕМЕ
БАНКОВСЬКОГО РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА****Yadviha Zharii**, PhD in Technical Sciences

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**THE TOOLKIT OF COMPREHENSIVE CONTROLLING IN THE SYSTEM
OF BANKING RISK MANAGEMENT**

Розглянуто стан банківської системи України та виконано аналіз основних показників діяльності банків у складних економічних умовах. Виявлено проблеми в діяльності платоспроможних банків, обґрунтовано необхідність застосування інноваційних інструментів комплексного банківського контролінгу в системі ризик-менеджменту.

Ключові слова: банк, ризик-менеджмент, банківський контролінг, валютний ризик, кредитний ризик, ризик ліквідності, бізнес-процеси, фінансовий контроль, моніторинг.

Рассмотрено состояние банковской системы Украины и проведен анализ основных показателей деятельности банков в сложных экономических условиях. Выявлены проблемы в деятельности платежеспособных банков, обоснована необходимость использования новаторских инструментов комплексного банковского контроллинга в системе риск-менеджмента.

Ключевые слова: банк, риск-менеджмент, банковский контроллинг, валютный риск, кредитный риск, риск ликвидности, бизнес-процессы, финансовый контроллинг, мониторинг.

The paper considers the state of the banking system of Ukraine and the analysis of the main indicators of activity of banks in difficult economic conditions. The main problems detected in the effective banks, substantiation of the need to use innovative instruments of a comprehensive bank of controlling in the system of risk management.

Key words: bank, risk management, bank controlling, currency risk, credit risk, liquidity risk, business processes, financial control, monitoring.

Постановка проблеми. Банківська діяльність є досить складним і ризикованим бізнесом навіть у розвинених країнах, які мають стабільний економічний стан, напрацьований ринковий досвід, сучасні фінансові інструменти та інформаційні технології. Для мінімізації банківських ризиків та утримання гідних конкурентних позицій на внутрішньому і зовнішніх ринках закордонними банками розроблені ефективні системи прийняття управлінських рішень, які ґрунтуються на новітніх методах та інструментах банківського контролінгу.

У вітчизняній економіці зі специфічними факторами банківської діяльності та наявністю макроекономічних і політичних деформацій розвиток систем банківського контролінгу перебуває на початковому етапі. В нестабільному та динамічному економічному середовищі сукупний ризик діяльності кожного банку зростає, і процеси прийняття банками адекватних управлінських рішень ускладнюються. Мінімізувати банківські ризики окремої установи та стабілізувати діяльність усієї банківської системи країни можливо лише за наявності ефективних систем ризик-менеджменту.

Тому для кожного з банків, що має на меті бути конкурентоспроможним та фінансово стійким, є актуальним пошук ефективних методів та інструментів для розвитку власної системи управління ризиками. При цьому бажано скористатись досвідом закордонних банків, які серйозну увагу приділяють системі банківського контролінгу, постійному її вдосконаленню та поповненню елементами інноваційного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам ризик-менеджменту присвячено багато наукових праць, у яких наведено різноманітні підходи до управління банківськими ризиками. У дослідженнях В.В. Вітлінського, О.В. Дзюблюка,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

А.О. Єпіфанова, О.А. Кириченко, О.Л. Лещинського, В.І. Міщенко, А.М. Мороза, Л.О. Примостки, О.В. Пернарівського, М.І. Савлука, І.В. Сало, О.В. Цибко, О.О. Чуба, О.В. Школьного та інших авторів розкрито роль систем управління ризиками у діяльності банків та необхідність їх удосконалення для забезпечення надійності вітчизняних банків. У наукових працях наведені різні підходи до виявлення ризиків, методи їх аналізу й оцінювання, принципи управління ризиками та основні організаційні елементи системи банківського ризик-менеджменту [1; 7; 12; 17; 18; 19].

Проблемам використання контролінгу в банківській діяльності також присвячені дослідження зарубіжних та вітчизняних учених. У працях А. Дайле, С. Данілочкіна, А. Єпіфанова, Г. Лавінського, К. Кандиби, М. Пушкаря, С. Петренко, Г. Омельченко, Н. Островської, Н. Шульги та інших авторів відображено певні погляди на специфіку контролінгу у сфері банківського бізнесу [2; 5; 6; 8; 9; 13; 14; 16; 20].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Будь-якому бізнесу, банківському зокрема, необхідно постійно здійснювати пошук інноваційних підходів і сучасних методик та реалізовувати їх на практиці, особливо для вдосконалення систем ризик-менеджменту. У складних економічних умовах банківським установам необхідно утримувати конкурентні позиції, бути стійкими, надійними, платоспроможними з підвищенням рівня довіри вкладників, партнерів і клієнтів та захистом їх інтересів. Для цього банки повинні активізувати системну роботу та реалізувати сучасну концепцію комплексного банківського контролінгу для управління ризиками.

Метою статті є дослідження стану ризикованості вітчизняної банківської системи, виявлення основних проблем та пошук інноваційних інструментів банківського контролінгу, які можливо запровадити банкам України у кризових умовах.

Виклад основного матеріалу. Нестабільна економічна ситуація в Україні, яка особливо загострилась протягом 2014 р., негативно вплинула на діяльність банків, призвела до зменшення кількості стабільно працюючих установ і стала каталізатором для проблемних банків, що призвело до погіршення ключових характеристик розвитку банківської системи загалом.

Якщо розглянути окремі показники діяльності банківської системи України станом на 01.10.2015 р. (табл. 1), то кількість банків, які мають банківську ліцензію, скоротилась зі 180 (на початок 2014 р.) до 122 банків. Зменшилась і кількість банків з іноземним капіталом (на 9 банків), хоча кількість банків зі 100 % іноземним капіталом залишилась майже незмінною (зменшення лише на один банк), та зросла частка іноземного капіталу в статутному капіталі банківської системи України (з 34,0 до 37,9 %).

Таблиця 1

Окремі показники діяльності банківської системи України [15]

Показники	Станом на:					
	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.10.2015
1	2	3	4	5	6	7
Кількість банків, які мають банківську ліцензію, од.	176	176	176	180	163	122
Кількість банків з іноземним капіталом, од.	55	53	53	49	51	40
Кількість банків зі 100 % іноземним капіталом, од.	20	22	22	19	19	18
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	40,6	41,9	39,5	34,0	32,5	37,9
Власний капітал, млрд грн	137,7	155,5	169,3	192,6	148,0	129,0
Статутний капітал, млрд грн	145,9	171,9	175,2	185,2	180,2	192,3
Активи банків (А), млрд грн	942,1	1054,3	1127,2	1278,1	1316,9	1208,9
Кредити, надані (КП), млрд грн	755,0	825,3	815,3	911,4	1006,4	911,0

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Частка простроченої заборгованості у сумі КП, %	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	19,9
Резерви за активними операціями банків, млрд грн	148,8	157,9	141,3	131,3	204,9	269,3
Регулятивний капітал (РК), млрд грн	160,9	178,5	178,9	205,0	188,9	133,2
Достатність (адекватність) капіталу (Н2), %	20,83	18,90	18,06	18,26	15,60	12,99
Результат діяльності, млрд грн	-13,0	-7,7	4,9	1,4	-53,0	-52,2
Рентабельність А, %	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-4,05
Рентабельність РК, %	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46	-39,39

Наведені кількісні показники свідчать, що найбільш проблемними є вітчизняні банки. Іноземними інвесторами ще не втрачено інтерес до української банківської системи, однак для зниження проблемності вони бажають мати право повного володіння придбаним бізнесом.

За 2014–2015 роки також значно погіршилися ключові показники банківської системи: якість активів, структура зобов'язань, адекватність капіталу, ліквідність, результати діяльності, рентабельність. На цю ситуацію, безумовно, вплинули зовнішні фактори, проте основною причиною проблемності вітчизняних банків є недосконалість систем корпоративного управління бізнесом, що сприяє прийманню надмірних ризиків та призводить до нестабільності банківської системи в цілому.

Однією з найголовніших проблем банків України нині є прострочені кредити, частка яких становить майже 20 % обсягу кредитного портфеля. За кордоном стан банку вважається кризовим, якщо цей показник сягає рівня 7 %.

Управляти кредитним ризиком у цей період банки могли лише за допомогою створення резервів для відшкодування можливих втрат за проблемними кредитами, оскільки диверсифікацією портфеля та лімітуванням треба було займатись раніше, а для сек'юритизації відповідні умови у країні не забезпечені. Формування ж страхових резервів за проблемними кредитами призвело до значних збитків, особливо ті банки, які активно розвивали валютне кредитування клієнтів, що не мають офіційних валютних надходжень. Наслідком цього стало значне зменшення регулятивного капіталу, який станом на 01.10.2015 р. є лише частиною зареєстрованого та сплаченого статутного капіталу банків (69,3 %).

Якщо систему управління ризиками розглядати з позиції практичної реалізації та послідовності дій банку, то її слід представити як процес, який передбачає певне організаційне й функціональне забезпечення в банку.

Організаційна складова ґрунтується на незалежних один від одного структурних підрозділах [4], які мають певні функції: фронт-офіс займається прийняттям банком ризиків; бек-офіс – контролем за дотриманням установлених вимог; підрозділ з ризик-менеджменту зобов'язаний ідентифікувати, оцінювати та контролювати й відстежувати ризики. При цьому служба внутрішнього аудиту не бере безпосередньої участі в такому процесі, вона лише перевіряє системи управління ризиками на їх адекватність. Безпосередня організація та управління процесом управління ризиками в банку здійснюється правлінням банку. Межі її діяльності встановлюються та контролюються спостережною радою, яка визначає основні засади та затверджує концепції управління ризиками банку.

До функціонального забезпечення системи управління ризиками банку можуть входити такі складові [4]: усвідомлення ризику й визначення причин його виникнення; вимірювання ризику та оцінка його величини; мінімізація або передача ризиків; моніторинг ризиків, тобто здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з механізмом зворотного зв'язку.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Банкам відоме широке коло інструментів, методів та моделей, використання яких дозволяє забезпечити процес управління ризиками на належному рівні. Проте не всі банки та не завжди приділяють належну увагу об'єктивному оцінюванню ризиків, їх динамізму і взаємному впливу, а також причинно-наслідковим зв'язкам, особливо у кризових умовах. У багатьох банках немає чіткого розмежування функцій та операцій, які виконує той чи інший фахівець або підрозділ банку.

Сучасні ж політичні та соціально-економічні умови не стають простішими, і вони посилюють потребу реалізувати інтегрований підхід до системи управління ризиками. Неврахування взаємозв'язків ризиків, їх впливу один на одного та на сукупний ризик банку досить швидко створюють загрози фінансовій безпеці установи.

Тому трансформаційні процеси здійснюються і в системі нагляду, коли з боку НБУ головна увага зосереджується не лише на регулярному проведенні оцінювання загального фінансового стану та якості керівництва банку (пруденційний нагляд), а й здійснюється превентивний нагляд, коли наглядовий орган отримує право на вжиття запобіжних заходів у разі виявлення недосконалості систем управління ризиками в конкретному банку, не чекаючи реалізації цих ризиків.

Однак в умовах поглиблення фінансової глобалізації таких стандартів організації, функціонування та регулювання діяльності банків недостатньо. У багатьох країнах світу нині триває пошук нових організаційних форм реалізації зовнішніх наглядових конструкцій, про що свідчать розробки Базельського комітету [21], які формують якісно нові підходи до банківського нагляду і підвищують відповідальність банків за адекватність систем ризик-менеджменту.

Для підвищення конкурентоспроможності та закріплення ринкових позицій банкам необхідно шукати і внутрішні резерви, можливо навіть зі зміною цільової орієнтації в їх діяльності. Якщо розглянути «золоте правило» банківської діяльності «ліквідність–ризик–прибутковість», то досі ключовою точкою цього трикутника банками було обрано максимальний прибуток. У майбутньому банкам необхідно рухатись у бік пошуку центру рівноваги трикутника з обов'язковим підвищенням якості системи ризик-менеджменту та вибором нових підходів до антикризового управління діяльністю банку. Реалізації такого завдання може допомогти впровадження концепції комплексного банківського контролінгу із застосуванням новітніх інформаційних технологій.

Якщо розглянути закордонний досвід [2], то контролінг, як система управління підприємствами, почав застосовуватись наприкінці XIX ст., у діяльності банків – значно пізніше (з другої половини XX ст.). При цьому найбільша активізація банківського контролінгу розпочалась у 1980-і роки, що було обумовлено розвитком фінансових ринків та послабленням регуляторного впливу на банківську діяльність. У результаті банки досить швидко отримали більш широкі можливості щодо прийняття самостійних управлінських рішень, і контролінг почав перетворюватись в один із центральних елементів системи банківського менеджменту.

Українські банки також почали застосовувати елементи контролінгу, які спочатку були схожими на жорсткий контроль фінансових показників діяльності банку. Пізніше (на початку XXI ст.) в Україні почали створюватись, особливо потужними банками, системи контролінгу, основними елементами яких були: планування, облік, аналіз, контроль та відповідне інформаційне забезпечення (табл. 2).

Концептуальні основи цих систем, їх принципи побудови та функції демонструють, що по суті банківський контролінг у той час майже збігався з фінансовим контролем. Такий підхід існував та використовувався на практиці банківською системою України [5; 9], однак досить швидко стало зрозумілим, особливо у кризових умовах (після 2008 року), що контролінг для банку має бути значно ширшою системою.

Таблиця 2

Основні елементи системи банківського контролінгу [9]

Принципи побудови	Функції
1. Спрямованість на реалізацію стратегії розвитку банку з обмеженням кількості параметрів, що контролюються	1. Визначення тенденцій і ступеня прогресу (регресу) в розвитку банку
2. Багатофункціональність, коли забезпечується контроль усіх пріоритетних показників у цілому по банку	2. Відстеження ходу реалізації фінансових завдань, установлених системою планових показників та нормативів
3. Орієнтація на використання кількісних стандартів та конкретні контрольовані параметри	3. Оцінювання відхилення фактичних фінансових показників від планових
4. Відповідність методів фінансового контролінгу специфіці методів фінансового планування та аналізу	4. Діагностика відхилень та прогнозування очікуваних фінансових показників
5. Своєчасність операцій контролінгу, обґрунтована дискретність контрольних операцій	5. Розроблення оперативних управлінських рішень, спрямованих на нормалізацію діяльності банку
6. Гнучкість побудови з урахуванням можливостей пристосування до нових фінансових інструментів	6. Корегування окремих цілей та фінансових показників з урахуванням зовнішніх та внутрішніх умов
7. Простота побудови, щоб не використовувати додаткові потоки інформації	
8. Економічність контролінгу, тобто витрати на його реалізацію мають бути мінімізовані	

Тому науковцями було більш детально розглянуто специфіку понять «контроль» та «контролінг» без їх ототожнення. Окремі дослідники [20] розглядають контроль як складовий елемент системи контролінгу, яка спрямована на перспективу для прийняття управлінських рішень, і «контроль як фаза циклу контролінгу не зникає, а змінюється».

Іншим є підхід, коли контролінг та контроль ніяк не пов'язуються між собою, і система контролінгу ґрунтується на самоконтролі та самоуправлінні. Головним завданням такої системи є підвищення відповідальності кожного працівника – «самостійність замість залежності, самоуправління замість підпорядкування, довіра замість контролю» [2; 16]. Цей підхід є найбільш прийнятним, однак його особливості необхідно адаптувати до специфіки банківської діяльності, яка ускладнює реалізацію сучасного контролінгу на практиці (у порівнянні з підприємствами).

Якщо розглядати специфічні риси банківського бізнесу, то основними з них є:

- функціонування банків пов'язане не лише з фінансовими ринками (зовнішніми та внутрішніми), але і з реальним сектором економіки у цілому;
- рівень державного регулювання банківської діяльності є більш високим, ніж в інших сферах діяльності;
- основна частина фінансових ресурсів банків є «чужими» грошима, тобто їх формування здійснюється через залучення та запозичення коштів;
- банки обслуговують велику кількість клієнтів, фінансовий стан яких та репутація можуть сильно впливати на результати діяльності банківських установ, особливо у кризових умовах;
- банкам необхідно для утримання конкурентних позицій на ринку постійно оновлювати банківські продукти, розширювати інформаційну базу з використанням новітніх технологій;
- протягом усієї діяльності банки наражаються на різноманітні ризики: внутрішні і зовнішні, системні та несистемні, політичні, фінансові та функціональні (кредитний, ліквідності, ринковий, валютний, процентний, операційно-технологічний, інфляційний, юридичний, зловживань, стратегічний, репутації та інші не прогнозовані ризики).

Навіть цей неповний перелік специфічних рис банківської діяльності вказує на необхідність формування дієвого комплексного контролінгу в банках з обов'язковим урахуванням елементів самоорганізації.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Нині контролінг у більшості банків ґрунтується на процесному підході, охоплює всі бізнес-процеси та спрямований на підвищення ефективності діяльності і кожного з підрозділів, і всього банку. Основні завдання банківського контролінгу спрямовані на:

- формування оптимальної організаційної структури банку з урахуванням його цільових орієнтирів;
- оцінювання ефективності діяльності окремих бізнес-одиниць з урахуванням ключової точки «золотого правила» (в основному – максимальний прибуток);
- координацію центрів відповідальності для підвищення ефективності їх діяльності.

При цьому окремим бізнес-підрозділам можуть надаватись різні повноваження щодо прийняття остаточних рішень. Коли підрозділу банку надається повна свобода проявляти ініціативу, шукати нові методи відносин з клієнтами, здійснювати найбільш рентабельні операції та послуги, забезпечувати високу якість обслуговування, то результати діяльності можуть бути значними. Однак досить швидко, особливо в кризових умовах, можуть виникнути ситуації, коли досягнуте окремими підрозділами не збігається з загальними цілями банку. Прикладом такої суперечності і свідченням неефективності банківського контролінгу є сучасний стан банків України.

Якщо повернутись до світової кризи 2008 р., то вона сильно вплинула на фінансові результати діяльності вітчизняної банківської системи (-38,45 млрд грн станом на 01.01.2010 р.). Протягом трьох років ситуацію вдалось покращити (прибуток на 01.01.2013 р. становив 4,9 млрд грн, частка проблемних кредитів зменшилась на 2,3 %).

Однак багатьом банкам слід було звернути увагу на якість кредитного портфеля, яка покращилась, але обсяг простроченої заборгованості залишався високим (8,9 %) у портфелі, який в останні роки становить більше 70 % активів. Тому подальший кризовий період в Україні (2014–2015 рр.) швидко продемонстрував нестійкий стан банківської системи (результати діяльності станом на 01.10.2015 р. становили -52,2 млрд грн, частка проблемних кредитів у кредитному портфелі становить майже 20 % навіть без банків, які визнано проблемними). Основною причиною таких результатів є наявність значної кількості валютних кредитів, що надавались клієнтам, які не мали офіційної валютної виручки, а девальвація національної валюти досить швидко призводить до неповернення позик.

Оскільки кредитний і валютний ризики найбільш сильно впливають на ліквідність банківської системи [3; 4; 14; 21], у банках склалась ситуація значної незбалансованості активів та зобов'язань, тобто було порушено «золоте правило» банківського бізнесу за всіма ключовими точками трикутника управління («прибуток – ліквідність – ризики»), якого необхідно дотримуватись.

Отже, банкам з позиції контролінгу слід враховувати інтегральний вплив різних ризиків на результати діяльності банків, особливо на якість кредитного портфеля, який має високу питому вагу в активах банківської системи (значно вищу в порівнянні зі світовими стандартами).

Банкам необхідно формувати комплексні системи контролінгу з реструктуризацією багатьох бізнес-процесів, введенням організаційних змін, оновленням критеріїв оцінювання центрів відповідальності банку. Банківський контролінг має відповідати специфіці банку, стати динамічним і сучасним з елементами оптимальної оргструктури й головне – бути спроможним разом з ризик-менеджментом інтегруватись у загальну систему довгострокового управління сукупним ризиком банківської діяльності.

Для цього кожному з банків у системі комплексного контролінгу необхідно мати підсистему (рис.), яка для врахування багатоваріантності ризиків та факторів, що впливають на ризики, буде мати доступ до накопичених та поточних даних загальної системи ризик-менеджменту банку.

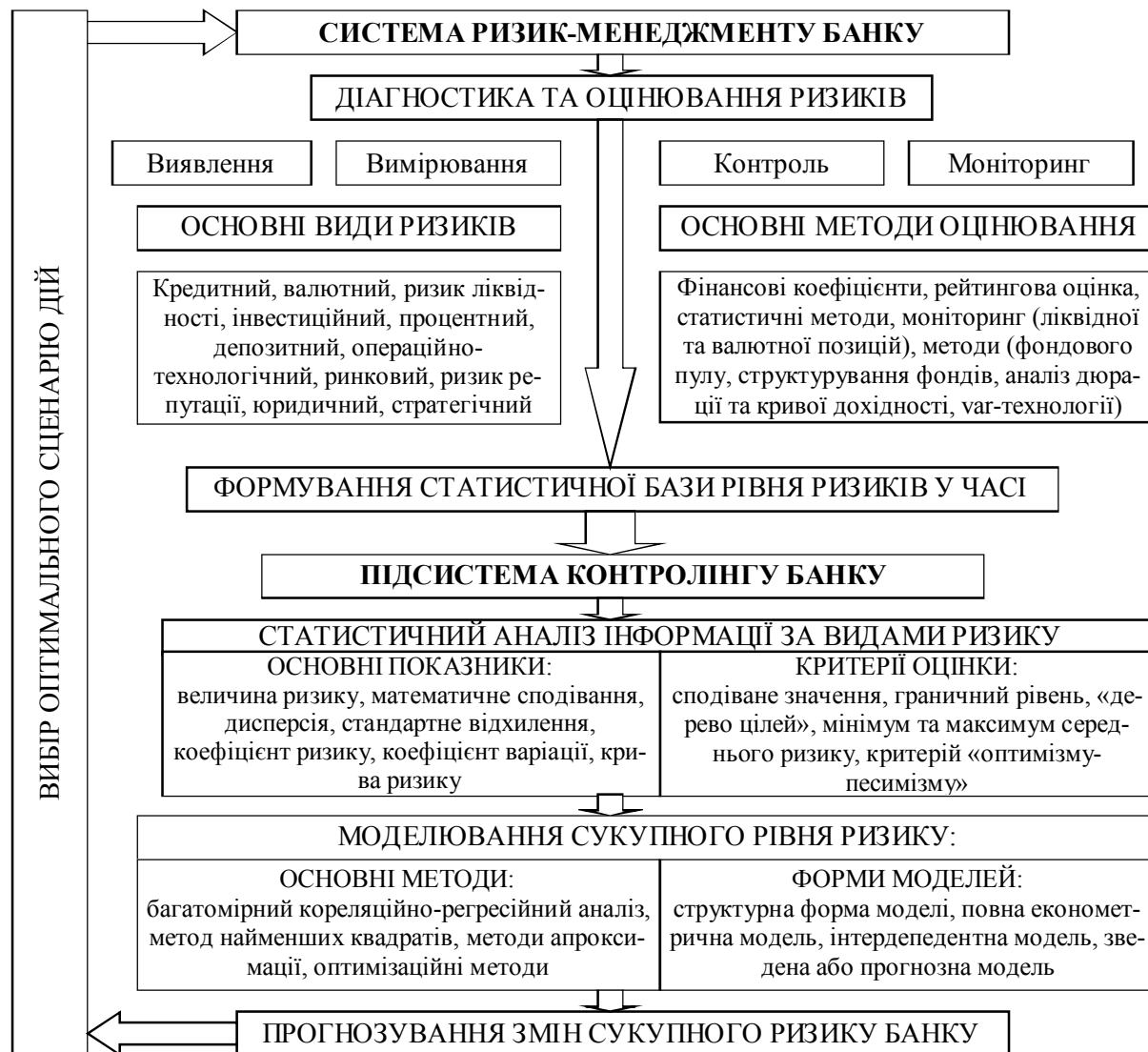

Рис. Схема інформаційного взаємозв'язку контролінгу з ризик-менеджментом

Джерело: складено автором з урахуванням [2; 4; 7; 10; 11].

Такий підхід дасть можливість систематизувати інформацію, забезпечувати її регулярне оброблення, прогнозувати середньозважений сукупний ризик та розширювати можливості щодо прийняття адекватних управлінських рішень, особливо в умовах невизначеності.

Висновки. Таким чином, слід відзначити, що банківський контролінг має бути динамічним та сучасним з оптимальною організаційною структурою, що ґрунтується на принципах самоконтролю й самоуправління, які активізують кожного з працівників та підвищують їх відповідальність за результати діяльності.

Крім цього, контролінгу необхідно на практиці разом з ризик-менеджментом банку інтегруватись у загальну систему довгострокового управління сукупним ризиком банківської діяльності, що дозволить вищому керівництву вчасно реагувати на сукупний ризик та навіть у складних економічних умовах приймати адекватні та ефективні рішення.

Цей процес є складним та витратним для банку, оскільки впровадження концепції комплексного контролінгу вимагає реформування систем планування, аналізу, обліку, контролю та моніторингу, а також нового підходу до критеріїв оцінювання результативності окремих підрозділів та бізнес-процесів.

Однак, щоб не потрапляти до переліку проблемних, підвищувати власний рейтинг і мати конкурентні переваги, вітчизняним банкам необхідно здійснювати інноваційне

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

регулювання та координацію свого бізнесу з передбаченням сукупного ризику та зниженням його до прийняттого рівня. Такі дії стабілізують банківську систему й позитивно вплинуть на економічні процеси країни в цілому.

Список використаних джерел

1. *Банківські ризики: теорія та практика управління* : монографія / Л. О. Примостка, О. В. Лисенок, О. О. Чуб та ін. – К. : КНЕУ, 2008. – 456 с.
2. *Вартість банківського бізнесу* : монографія / [А. О. Єпіфанов, С. В. Леонов, Й. Хабер та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова та д-ра екон. наук С. В. Леонова. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – 295 с.
3. *Жарій Я. В.* Вплив кредитного та валютного ризиків на ліквідність банківської системи України / Я. В. Жарій, В. В. Куфаєв // Вісник Черніг. держ. технол. ун-ту. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 2 (66). – С. 244–253.
4. *Жарій Я. В.* Інтегрований підхід до ризик-менеджменту як основа економічної безпеки банківської системи / Я. В. Жарій // GR та PR менеджмент в контексті економічної безпеки : монографія / за ред. проф. І. П. Мігус. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2014. – С. 30–54.
5. *Задорожний З. В.* Контролінг : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / З. В. Задорожний, І. Є. Давидович, А. В. Фаїзов. – Тернопіль : Прінт-інформ, 2010. – 224 с.
6. *Івахненко С. В.* Фінансовий контролінг: методи та інформаційні технології / С. В. Івахненко, О. В. Мелих. – К. : Знання, 2009. – 319 с.
7. *Івченко І. Ю.* Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій : навч. посіб. / І. Ю. Івченко. – К. : ЦУЛ, 2007. – 344 с.
8. *Кандиба К. О.* Фінансовий контролінг у системі управління комерційним банком: зарубіжний досвід / К. О. Кандиба // Научно-технический сборник. – 2009. – № 89. – С. 396–403.
9. *Лавінський Г.* Банківський контролінг / Г. Лавінський, В. Галіцин, І. Бушуєва // Вісник НБУ. – 2004. – № 1. – С. 34–37.
10. *Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»* [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 15.03.2004 № 104. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36986>.
11. *Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України* [Електронний ресурс] : Постанова НБУ від 02.08.2004 № 361. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>.
12. *Мищенко В. І.* Банківський нагляд : підручник / В. І. Мищенко, С. В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, УБС НБУ, 2011. – 498 с.
13. *Омельченко Г. В.* Контролінг як складова системи управління фінансовою діяльністю банку / Г. В. Омельченко // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2009. – № 1 (4). – С. 118–125.
14. *Островська Н. С.* Контролінг ризиків у банку як метод формування банківського менеджменту [Електронний ресурс] / Н. С. Островська // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. – 2014. – Вип. 27. – С. 58–65. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvbdfa_2014_27_11.pdf.
15. *Офіційний сайт Національного банку України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
16. *Пугарська Н. Б.* Ефективність системи контролінгу в управлінні банком / Н. Б. Пугарська // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 1. – С. 276–282.
17. *Сич Є. М.* Особливості управління банківськими ризиками в сучасній моделі українського ринку / Є. М. Сич, Я. В. Жарій // Економіка й управління : збірник наукових праць Київського університету економіки і технологій транспорту. – К. : КУЕТТ, 2005. – Вип. 7. – С. 277–283.
18. *Управління банківськими ризиками* : навч. посіб. / за ред. Л. О. Примостки. – К. : КНЕУ, 2007. – 600 с.
19. *Чуб О.* До питання використання банками механізмів сек'юритизації активів / О. Чуб // Банківська справа. – 2009. – № 3 (87). – С. 69–70.
20. *Шульга Н. П.* Банківський контролінг : підручник / Н. П. Шульга. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 437 с.
21. *International regulatory framework for banks (Basel III)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>.

УДК 339.1:636

В.А. Замлинський, канд. екон. наук

Одеський інститут фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, м. Одеса, Україна

ФОРМУВАННЯ ВЕНЧУРНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ**В.А. Замлинский**, канд. экон. наук

Одесский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли, г. Одесса, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ВЕНЧУРНЫХ ФОНДОВ НА УКРАИНЕ**Viktor Zamlynskyi**, PhD in Economics

Odessa Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade, Odessa, Ukraine

FORMATION OF VENTURE FUNDS IN UKRAINE

Розглянуто фактори, що обмежують розвиток венчурного бізнесу в Україні, проведено аналіз законодавчої бази та визначено правові засади створення венчурних фондів інноваційного розвитку як нового фінансового інструменту, який забезпечив би спрямування інвестиційних потоків в інноваційні сектори економіки.

Ключові слова: венчурні фонди, законодавчі документи, інноваційний розвиток, державне регулювання.

Рассмотрены факторы, которые ограничивают развитие венчурного бизнеса в Украине, проведен анализ законодательной базы и определены правовые основы создания венчурных фондов инновационного развития в качестве нового финансового инструмента, который обеспечит привлечение инвестиционных потоков в приоритетные секторы экономики.

Ключевые слова: венчурные фонды, законодательные документы, инновационное развитие, государственное регулирование.

The article describes the factors that limit the development of the venture capital business in Ukraine, the analysis of the legal framework and sets out the legal basis for the creation of venture capital funds innovative development as a new financial instrument that will attract investment flows in priority sectors of the economy.

Key words: venture capital funds, legislative documents, innovative development, state regulation.

Постановка проблеми. Стратегічне управління інноваційним розвитком аграрного підприємства не обмежується вибором інноваційної стратегії. Йому передують деталізований аналіз можливостей та перешкод щодо реалізації інноваційних цілей, успіх якого залежить від встановлення оптимального переліку зовнішніх і внутрішніх чинників. Останні таким чином повинні відображати організаційні, економічні, технологічні, культурні аспекти функціонування підприємства.

На основі виявлення системних тенденцій інноваційного розвитку у світовій економіці можна зробити висновок, що суттєве підвищення ефективності інноваційного підприємництва може бути досягнуто за рахунок активізації і стимулювання позабюджетних джерел фінансування інноваційної діяльності – створення системи венчурного фінансування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням дослідження процесів інноваційного розвитку підприємств агропродовольчої сфери, а також формування та спрямування інвестиційних потоків в аграрне виробництво присвячено науковій праці вчених-економістів: А.В. Андрійчука, Ю.А. Анісімової, І.О. Бланка, А.С. Гальчинського, В.М. Гейця, М.С. Герасимчука, Б.В. Губського, С.О. Гуткевич, О.І. Дація, Д.Ф. Крисанова, В.Т. Ланового, І.І. Лукінова, Т.В. Майорової, С.В. Мочерного, А.А. Пересади, С.Ф. Покропивного, П.Т. Саблука, А.І. Сухорукова, В.М. Трегобчука, І.Ю. Гришової, І.О. Крюкової, С.С. Стоянової-Коваль, Т.С. Шабатури, О.В. Митяй, М.Я. Маліка, Ю.О. Лупенка, В.В. Лагодієнка та ін. [1–12].

Метою дослідження є окреслення й аналіз факторів, що обмежують розвиток венчурного бізнесу в Україні, та надання авторських рекомендацій щодо нарощення і спрямування інвестиційних потоків в інноваційні сектори економіки.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Виклад основного матеріалу. Враховуючи специфіку розвитку економіки України на пострадянському просторі, венчурний бізнес піддається впливу багатьох факторів. На нашу думку, основними факторами, які обмежують розвиток венчурного бізнесу в нашій країні, є:

- недосконалість законодавчої бази;
- відсутність чіткої політики сприяння розвитку венчурного бізнесу з боку держави, відсутність економічної заінтересованості більшості господарських суб'єктів у реалізації принципово нових розробок, нововведень високого техніко-економічного рівня, нерозвиненість ринку цінних паперів;
- недостатня ефективність податкової політики, а саме високий рівень податку, який не враховує конкурентоспроможність і новизну виробів;
- правова база, яка регулює сферу дрібного бізнесу, є обмеженою;
- високі проценти за кредит;
- недостатню кількість проектів з високим економічним потенціалом, привабливих для венчурних інвесторів;
- низьку активність банків та інституційних інвесторів у венчурному інвестуванні;
- недостатню надійність механізмів захисту прав інвесторів;
- відсутність економічних стимулів для залучення прямих інвестицій у підприємства високотехнологічного сектору, що забезпечують прийнятний ризик для венчурних інвесторів;
- відсутність розвинутої системи комерціалізації і захисту інтелектуальної власності;
- недостатню інформаційну підтримку венчурної індустрії;
- відсутність інфраструктури венчурного інвестування;
- гострий дефіцит кваліфікованих фахівців, здатних управляти венчурними проектами;
- відсутність конкуренції на внутрішньому ринку науково-технічної продукції.

Враховуючи недосконалість законодавчої бази як одного з основних факторів, які суттєво обмежують розвиток венчурного фінансування, вважаємо за доцільне розглянути законодавчі ініціативи в цьому напрямку, а саме проаналізувати створений Державним агентством України з інвестицій та інновацій проект Закону України «Про венчурні фонди інноваційного розвитку».

У законопроекті вперше в Україні робиться спроба визначити правові засади створення нового фінансового інструменту, який забезпечив би спрямування інвестиційних потоків в інноваційні сектори економіки. Таким інструментом мають стати венчурні фонди інноваційного розвитку.

У документі, зокрема, зазначено, що:

- венчурні фонди інноваційного розвитку можуть інвестувати у корпоративні права та боргові зобов'язання інноваційних підприємств; спільних підприємств, створених для виконання проектів технопарків та наукових парків; підприємств інноваційної інфраструктури, які визначені такими відповідно до чинних нормативно-правових актів;
- засновниками та учасниками (акціонерами) венчурного фонду інноваційного розвитку можуть бути фізичні та юридичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава та територіальні громади;
- активи венчурних фондів інноваційного розвитку можуть складатися з корпоративних прав, боргових зобов'язань, нерухомості та майнових прав інтелектуальної власності;
- венчурні фонди інноваційного розвитку можуть одержувати державну підтримку у визначених законопроектом формах;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

– венчурні фонди інноваційного розвитку інвестують в інноваційні програми і проекти, нові знання та інтелектуальні продукти, виробниче обладнання та процеси, інфраструктуру виробництва і підприємництва тощо.

Для стимулювання венчурного інвестування держави використовують різні форми інструментів, які можуть бути згруповані в три основні групи:

1. Пряме надання капіталу у венчурні фонди або малі підприємства (капітал надається венчурним фондам або малим компаніям у вигляді прямих інвестицій або кредитів під низькі відсотки).

2. Фінансові пільги для інвестування у венчурні фонди або малі підприємства (державні гарантії по кредитах венчурним фондам або малим компаніям-початківцям; податкові пільги або звільнення).

3. Правила, що визначають коло інвесторів, яким дозволяється вкладати кошти у венчурні фонди (наприклад, у певних розмірах пенсійним фондам і страховим компаніям).

Прямі інвестиції в акціонерний капітал з боку органів державної влади є важливим способом введення венчурного капіталу в економіку. Є тип програм, коли держава інвестує у приватні венчурні фонди, які, у свою чергу, інвестують у компанію. Є інший варіант, коли держава саме ініціює створення венчурних фондів, які надають венчурне фінансування. Створювані державою венчурні фонди, що одержують частину фінансів із приватного сектору, прийнято називати «гібридними» фондами. Загалом програми венчурного фінансування покликані вирішувати проблему недостатньої ліквідності, наявної для певного класу інвестицій.

Держава може створювати програми, що надають боргове фінансування венчурним компаніям і малим технологічним підприємствам. Нерідко ці програми – єдине джерело фінансування для малої компанії, яке неможливо одержати іншим шляхом. В інших випадках, коли існує можливість одержання кредитів із приватного сектору, державні позики надаються на більш привабливих умовах.

Аналіз інноваційного становлення надає можливість побачити не лише проблематичні сторони, але й відслідковувати позитивні віяння, які формуються до:

– створення відповідних ринкових критеріїв для введення інновацій у виробничу активність підприємств і соціально-економічний розвиток;

– поступового зростання фінансування науково-технічних розробок;

– створення можливих передумов для нарощення попиту на інноваційні товари та продукцію у вітчизняній економіці;

– нарощення споживчого попиту суб'єктів аграрної економіки на сучасні продукти, новітні технології, знання;

– зростання платоспроможності та доходів населення, що супроводжується приростом попиту на важку наукоємну продукцію;

– зміцнення конкурентоспроможного тиску на внутрішньому і зовнішньому ринках, що рівномірно спрямовує компанії до осмислення значущості інноваційної переорієнтації виготовлення;

– активної ролі органів державного управління у становленні інноваційної моделі розвитку галузей національної економіки та пошуку альтернативних джерел фінансування.

Якщо перевірити список позитивних тенденцій, то вони з'явилися ніяк не за рахунок зваженої державної політики щодо допомоги і розвитку інновацій у пріоритетних галузях національної економіки, а обумовлені саморегулюючими ринковим механізмами. Уряд у згаданому процесі ніяк не посідає позиції, що дозволить, наприклад, комерціалізувати вітчизняні наукові розробки. Відсутність вузької дієвої кооперації муніципальних органів з наукою, бізнесом-вихованням і ринковими елементами ніяк не

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сприяє вирішенню наявних проблем, а ще більше ускладнює ситуацію з розвитку інноваційних процесів в Україні.

Узагальнюючи дослідження щодо потенціалу внутрішніх джерел створення фондів для венчурного капіталу, вважаємо, що в майбутньому періоді питома вага українських фінансових ресурсів у венчурному капіталі буде неухильно зростати. Трансформація банківської сфери є основою для структурних перетворень у цій царині, а зміни в законодавстві дозволять пенсійним фондам діяти як інвесторам венчурного капіталу. Ріст страхових компаній і їхнє злиття може привести до створення ще одного джерела для венчурного капіталу. Таким чином, в Україні відчувається дефіцит фінансових джерел для розвитку венчурних фондів, а умови їх формування дуже відмінні від того, що ми бачимо на ринку європейського венчурного капіталу.

Основним інвестором у венчурні фонди, що діють в Україні, є Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР). Існують Регіональні венчурні фонди і Фонди прямого інвестування малих підприємств, де ЄБРР є майже лідируючим інвестором, і деякі інші фонди прямого фінансування, де ЄБРР діє як співінвестор. ЄБРР відіграє істотну роль у розвитку венчурного капіталу в Україні: через ЄБРР і його регіональні відділення керівники компаній приймають рішення щодо залучення венчурного капіталу та ефективного його використання в Україні. ЄБРР своєю діяльністю сприяє приходу приватних інвесторів на український ринок, формуванню українських професіоналів венчурної індустрії. Другим важливим інвестором венчурних фондів є закордонні державні структури. Більшість фондів, які одержали інвестиції з цих джерел, щодо яких існують міжурядові домовленості, орієнтовані на конверсію української оборонної промисловості. Український уряд намагається залучити й інших інвесторів.

Отже, основними джерелами для венчурного капіталу в Україні є інституційні інвестори й закордонні бюджетні джерела. Приватні інвестори незначно представлені в Україні. Потенційні приватні інвестори дуже уважно спостерігають за результатами діяльності фондів, що вже діють на ринку. Успіх ЄБРР буде вирішальним аргументом для появи приватних інвесторів в Україні.

Як координуючий орган системи венчурного фінансування в аграрній економіці доцільно створити Інноваційну венчурну компанію, головною функцією якої буде розвиток і підтримка венчурного підприємництва, залучення приватного капіталу та створення фондів венчурного інвестування з виходом на світовий ринок інтелектуальної власності й венчурного капіталу.

Інноваційна венчурна компанія повинна проводити моніторинг та відбір інноваційних проектів, сприяти комерціалізації інноваційних розробок, випускати інвестиційні сертифікати для залучення інвестицій та створювати пайові венчурні інвестиційні фонди, інвестувати в технологічні компанії, які реалізують інноваційні проекти, та управляти відповідними корпоративними правами й інноваційними проектами та ризиками. При цьому Інноваційна венчурна компанія виконує два типи завдань. По-перше, безпосередньо комерційна діяльність з метою отримання прибутку, який формується за рахунок надання послуг з комерціалізації інноваційних проектів (у тому числі результатів науково-дослідних робіт, які фінансуються за рахунок бюджету) та винагороди за управління активами венчурних фондів. По-друге, реалізація політики з інноваційного розвитку держави.

Інноваційна венчурна компанія створюється у вигляді відкритого акціонерного товариства з метою формування пайових інвестиційних фондів інтервального типу відповідно до Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)».

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Сформулюємо її завдання відповідно комерційної діяльності та реалізації інноваційної політики таким чином:

Комерційна діяльність:

- Пошук, аналіз та відбір інноваційних проектів та пропозицій.
 - Моніторинг інноваційного потенціалу.
 - Комерціалізація інноваційних пропозицій.
 - Проведення комплексної експертизи інноваційних проектів і технологічного аудиту підприємств.
 - Супровід і оптимізація інвестиційних проектів.
 - Маркетинг, залучення інвестицій, створення венчурних пайових і корпоративних інвестиційних фондів.
 - Управління інноваційними проектами, корпоративними правами й активами венчурних фондів.
 - Прогнозування, оцінювання та управління ризиками інноваційних проектів.
 - Оперативний аналіз і корегування ефективності вкладень інвестицій у малі венчурні фірми.
 - Створення стартових високотехнологічних підприємств (венчурів), акціонерних компаній.
 - Трансфер новітніх технологій та розробок.
 - Створення регіональних венчурних та резервних фондів для підтримки венчурних підприємств.
 - Відпрацювання технології цільового фінансування проектів, включаючи стадію попередньої експертизи. Залучення небанківських фінансових ресурсів для дольового кредитування інноваційних проектів.
 - Створення й підтримка інноваційної інфраструктури. Організація інноваційних технологічних підрозділів Фонду в регіонах, навчання й підготовка у сфері комерціалізації технологій.
 - Консалтингові послуги. Інформаційно-аналітична підтримка інноваційного бізнесу.
- Реалізація політики з інноваційного розвитку, метою якої є:
- максимальне використання інноваційного потенціалу для соціально-економічного розвитку держави;
 - подальший розвиток економіки з урахуванням науково-технічних, промислових, природних та геополітичних особливостей регіонів;
 - визначення пріоритетних напрямків розвитку інноваційно-технологічного бізнесу в регіонах;
 - розвиток наукомісткої й конкурентоспроможної продукції регіонів;
 - розроблення інноваційних регіональних програм розвитку науково-технологічного потенціалу з пріоритетних напрямів;
 - залучення науково-дослідних, академічних та навчальних інститутів на світовий ринок ідей і технологій;
 - включення України у світовий ринок венчурного капіталу та впровадження сучасних схем фінансування розвитку науки і техніки;
 - зміна системи цінностей і орієнтирів підприємницької ініціативи;
 - формування інноваційної культури суспільства.

З огляду на іноземний досвід, такі інноваційні фірми – це дієва форма організації венчурного бізнесу. Інноваційна венчурна компанія отримує прибуток за рахунок надання послуг з комерціалізації інноваційних проектів (у тому числі проектів, які фінансуються за рахунок бюджету) та винагороди за управління активами венчурних фондів,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

яка формується відповідно до договору про управління корпоративними правами та інноваційними проектами з інвесторами. Винагорода за активами венчурних фондів встановлюється у співвідношенні до номінальної вартості розміщених інвестиційних сертифікатів та різниці між витратами

Висновки. Інноваційна венчурна фірма та її мережа венчурного фінансування зуміють постановити цілісний діапазон суспільно-фінансових відносин. Інноваційна венчурна компанія зможе виконувати функції гаранта і посередника між венчурними підприємствами та іноземним венчурним капіталом, створювати резервні фонди венчурного капіталу для підтримки венчурних технологічних компаній і фінансування регіональних венчурних фондів, залучення до фінансування венчурних технологічних компаній іноземного венчурного капіталу. Після виявлення та комерціалізації інноваційної пропозиції інноваційна венчурна компанія приймає рішення про створення пайового венчурного фонду для інвестування підприємств щодо реалізації відібраного проекту. З цією метою компанія проводить приватне розміщення інвестиційних сертифікатів.

Список використаних джерел

1. Чирва О. Г. Трансформація сучасної парадигми теорії конкурентоспроможності / О. Г. Чирва // Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»: науковий збірник. – 2010. – № 177. – С. 21–28.
2. Стоянова-Коваль С. С. Інвестиційні потоки як фактор нарощення інноваційного потенціалу підприємств [Електронний ресурс] / С. С. Стоянова-Коваль, Т. С. Шабатура, В. О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 3. – С. 160–165. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n3.html>.
3. Гришова І. Ю. Оцінювання чинників формування фінансового потенціалу аграрного виробництва / І. Ю. Гришова, О. В. Митяй, В. В. Кужель // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 10 (172). – С. 169–172.
4. Гришова І. Ю. Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості / І. Ю. Гришова, С. С. Стоянова-Коваль // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. – Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 2. – С. 195–203.
5. Гришова І. Ю. Соціальні інвестиції як інструмент реалізації соціально орієнтованого бізнесу / І. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2014. – Вип. 4. – С. 183–187.
6. Gryshova I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5–6. – С. 24–27.
7. Митяй О. В. Методичний інструментарій оцінки конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу / О. В. Митяй // Інноваційна економіка. – 2015. – № 2 (57). – С. 70–77.
8. Митяй О. В. Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери / О. В. Митяй, О. А. Хлистунов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Економічні науки». – 2014. – Вип. 9–1, ч. 1. – С. 57–60.
9. Крюкова І. О. Стратегічні імперативи розвитку агропродовольчого ринку України / І. О. Крюкова, О. В. Назаренко // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 4 (14). – С. 36–42.
10. Крюкова І. О. Методологічні засади формування механізму інноваційного розвитку підприємства на основі управління фінансовими потоками / І. О. Крюкова // Економічний розвиток: теорія, методологія, управління: зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (26–30 листопада 2013 р.). – Будапешт–Валенсія–Київ, 2013. – С. 81–87.
11. Anisimova Yu. (2014) MODERN APPROACHES TO THE CONSTRUCTION OF FINANCIAL INSTRUMENTS AT MARKETS OF ELECTRIC ENERGY // Czech Journal of Social Sciences, Business and Economics. – 2014. – Т. 3, № 1 (2014). – P. 64–73.
12. Ajupov A. A., Kurilova A. A., Anisimova Iu. A. (2015) Energy Roadmap: Techno-Economic Content and Implementation Issues // Mediterranean Journal of Social Sciences. – Vol. 6, № 1S3. – P. 30–34.

УДК 65.011.2

Т.С. Осадча, канд. екон. наук

Житомирський державний технологічний університет, м. Житомир, Україна

РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ РЕНТНОГО ДОХОДУ: ВИЯВЛЕННЯ ВПЛИВУ ФАКТОРІВ**Т.С. Осадчая**, канд. экон. наук

Житомирский государственный технологический университет, г. Житомир, Украина

РЕНТАБЕЛЬНОСТЬ РЕНТНОГО ДОХОДА: ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВЛИЯНИЯ ФАКТОРОВ**Tetiana Osadcha**, PhD in Economics

Zhytomyr State Technological University, Zhytomyr, Ukraine

PROFITABILITY OF RENTAL INCOME: IDENTIFICATION OF FACTORS OF INFLUENCE

Показники фінансових результатів характеризують абсолютну ефективність господарювання підприємства і стають найважливішими для оцінювання його виробничої та фінансової діяльності. Дослідження присвячено формуванню методики визначення впливу факторів на рентабельність рентного доходу підприємства за допомогою способу розширення факторних систем.

У результаті дослідження отримано методики аналізу впливу факторів на рентабельність рентного доходу підприємства, а саме: рентабельності продажів, ресурсомісткості рентного доходу та ефективності використання активів. Застосовуючи спосіб ланцюгових підстановок, встановлено таку черговість зміни при розрахунках впливу факторів на результативний показник ланцюговим способом: рентабельність продажів; ресурсомісткість рентного доходу; ефективність використання активів.

Застосування запропонованих показників і методик визначення впливу факторів на рентабельність рентного доходу дозволить впливати на розмір і структуру рентного доходу під час його формування. Виявлення можливого синергетичного ефекту від взаємодії факторів є важливим аспектом у процесі управління рентабельністю рентного доходу.

Ключові слова: рентний дохід, аналіз рентного доходу, ефективність ренти, рентабельність ренти, факторний аналіз, індексний аналіз, синергетичний ефект.

Показатели финансовых результатов характеризуют абсолютную эффективность хозяйствования предприятия и становятся важнейшими для оценки его производственной и финансовой деятельности. Исследование посвящено формированию методики определения влияния факторов на рентабельность рентного дохода предприятия с помощью способа расширения факторных систем.

В результате исследования получены методики анализа влияния факторов на рентабельность рентного дохода предприятия, а именно: рентабельности продаж, ресурсоемкости рентного дохода и эффективности использования активов. Применяя способ цепных подстановок, установлена следующая очередность изменения при расчетах влияния факторов на результативный показатель цепным способом: рентабельность продаж; ресурсоемкость рентного дохода; эффективность использования активов.

Применение предложенных показателей и методик определения влияния факторов на рентабельность рентного дохода позволит влиять на размер и структуру рентного дохода при его формировании. Выявление возможного синергетического эффекта от взаимодействия факторов является важным аспектом при управлении рентабельностью рентного дохода.

Ключевые слова: рентный доход, анализ рентного дохода, эффективность ренты, рентабельность ренты, факторный анализ, индексный анализ, синергетический эффект.

Indicators of financial results characterize the absolute efficiency of managing of the enterprise and become the most important for evaluating its industrial and financial activity. For the purpose of research is chosen the formation of methodology of determining the impact of factors on the effectiveness of enterprise rental income.

The study received a methodology for analyzing the impact of factors on the profitability of rental income businesses, namely return on sales, rental income and resource input efficiency assets. Applying the method of chain substitutions, such a set of priority changes when calculating the impact of factors on the resultant figure chain method: return on sales; resource-rental income; efficient use of assets.

The usage of the proposed indicators and methods of determining of influence of the factors on the profitability of rental income will allow to affect on the size and the structure of rental income during its formation. Identifying of possible synergy effect from the interaction of factors is an important aspect in the management of profitability of rental income and is the prospect of further researches.

Key words: rental income, analysis of rental income, effectiveness of rent, the profitability of rent, factor analysis, index analysis.

Постановка проблеми. Показники фінансових результатів характеризують абсолютну ефективність господарювання підприємства. Найважливішими серед них є показники доходу, що в умовах переходу до ринкової економіки становить основу економі-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

чного розвитку підприємства. Зростання доходу, в тому числі і рентного, створює фінансову базу для самофінансування, розширеного виробництва, вирішення проблем соціального розвитку підприємства. Таким чином, показники доходу стають найважливішими для оцінювання виробничої та фінансової діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань методики аналізу доходів здійснювали такі вчені, як В.А. Дерій [1], М.В. Дембінський [2], Л.Л. Єрмолович [3], І.П. Житна [4], В.В. Ковальов [5], К.Ф. Ковальчук [6], М.Я. Коробов [7], І.Д. Лазаришина [8], Є.В. Мних [9], М.В. Мельник [10], О.В. Олійник [11], П.Я. Попович [12], Г.В. Савицька [13], Н.В. Тарасенко [14], Т.М. Чебан [15], М.Г. Чумаченко [16], А.О. Шурміна [17] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання методики аналізу ренти вченими не досліджувалися. Це пов'язано із відсутністю інформаційних джерел для аналізу, що обумовлено тим, що рента не виділялася як окремий об'єкт бухгалтерського обліку, що не дозволяло отримувати інформацію про її формування, розподіл та використання.

Метою дослідження є формування методики визначення впливу факторів на рентабельність рентного доходу підприємства.

Виклад основного матеріалу. Управління доходами, в тому числі рентними, – важлива складова управління ефективністю діяльності суб'єкта господарювання та його стратегічним розвитком. Розмір і структура доходів обумовлюють загальні показники ефективності та результативності діяльності підприємства (поточні та перспективні), тому перед управлінським персоналом постає питання необхідності виявлення й управління факторами, які зумовлюють величину отриманих доходів та їх окупність (рентабельність рентного доходу).

Рентабельність рентного доходу (R_{RD}) запропоновано визначати за такою формулою:

$$R_{RD} = \frac{ЧП}{RD}, \quad (1)$$

де $ЧП$ – чистий прибуток, грн.

Досліджуючи причинно-наслідкові зв'язки в економіці, коли результативна ознака визначається співвідношенням декількох факторних ознак, доцільним є застосування індексного аналізу, що ґрунтується на детермінованих мультиплікативних моделях [18].

Застосування прийому розширення факторних систем передбачає виявлення кола показників-факторів, управління якими дозволяє впливати на результативний показник. Найбільш складним питанням при цьому є окреслення показників, домножування чисельника і знаменника, на які дозволило б отримати показники-фактори, які мали б реальний економічний сенс та могли б бути інтерпретовані як фактори, що впливають на результативний показник.

Із застосування прийому розширення факторних систем до показника рентабельність рентного доходу (формула 1) отримано таку факторну модель:

$$R_{RD} = \frac{ЧП}{RD} \cdot \frac{ЧД}{ЧД} \cdot \frac{A}{A}, \quad (2)$$

де $ЧД$ – чистий дохід, грн;

A – вартість активів підприємства, грн.

Перетворивши формулу (2), отримаємо такий її вигляд:

$$R_{RD} = \frac{ЧП}{ЧД} \cdot \frac{A}{RD} \cdot \frac{ЧД}{A}, \quad (3)$$

де $\frac{ЧП}{ЧД}$ – рентабельність продажів;

$\frac{A}{PД}$ – ресурсомісткість рентного доходу;

$\frac{ЧД}{A}$ – ефективність використання активів.

Математичне перетворення формули показника рентабельність рентного доходу дозволило розрахувати вплив на нього рентабельності продажів, ресурсомісткості рентного доходу та ефективності використання активів, від яких він безпосередньо залежить.

Вплив факторів на результативний показник може бути розрахований методом виявлення ізольованого впливу факторів або методом виявлення взаємопов'язаного впливу факторів.

Метод виявлення ізольованого впливу факторів передбачає визначення впливу кожного з факторів, значення яких фіксується за принципом Ласпейреса на базисному рівні, на результативний показник. Вказаний метод дозволяє виявити синергетичний ефект від взаємодії факторів.

Дослідженням питань синергетики значну увагу приділяв Г. Хакен, який вперше описав синергетичний ефект [19]. За дослідженнями Г. Хакена [20], синергетика вивчає системи, що складаються з великої кількості частин, компонентів або підсистем, тобто деталей, які складним чином взаємодіють між собою. Поняття «синергетика» й означає «спільна дія», підкреслюючи узгодженість функціонування частин, що впливає на поведінку системи в цілому.

Інтерес до вивчення цього явища і до факторів, які забезпечують синергізм, пояснюється отриманням додаткового результату, який прийнято називати синергетичним ефектом. «При високій організованості системи сума властивостей системи буде вище суми властивостей її компонентів. Різниця між сумою властивостей системи і сумою властивостей її компонентів називається синергетичним ефектом, додатковим ефектом творчої взаємодії компонентів» [21].

В економічному словнику пропонується визначення синергетичного ефекту як зростання ефективності діяльності в результаті об'єднання, інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему за рахунок так званого системного ефекту (емерджентності) [22]. Синергетичний ефект в економіці характеризує можливість у результаті об'єднання елементів отримувати більший економічний ефект, ніж арифметична сума економічних ефектів від діяльності окремих елементів.

Отже, синергетичний ефект – це завжди результат взаємодії факторів, їх «спільна дія», що виникає у результаті узгодженості функціонування частин і відбивається у поведінці системи як цілого.

Синергетичний ефект при розрахунку рентабельності рентного доходу формується за рахунок взаємодії таких факторів: рентабельності продажів, ресурсомісткості рентного доходу та ефективності використання активів, управління яким дозволить отримати бажаний рівень результативного показника.

Послідовність визначення ізольованого впливу факторів на рентабельність рентного доходу та синергетичного ефекту, що при цьому виникає, є такою:

1. Оцінка загальної зміни рентабельності рентного доходу ($i_{PД}$):

$$i_{PД} = \frac{\frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{PД_1} \cdot \frac{ЧД_1}{A_1}}{\frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{PД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}} \quad (4)$$

2. Оцінка зміни рентабельності рентного доходу за рахунок факторів:

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2.1. Рентабельності продажів ($i_{P_{РД}}(\frac{ЧП}{ЧД})$):

$$i_{P_{РД}}(\frac{ЧП}{ЧД}) = \frac{\frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}}{\frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}} \quad (5)$$

2.2. Ресурсомісткості рентного доходу ($i_{P_{РД}}(\frac{A}{РД})$):

$$i_{P_{РД}}(\frac{A}{РД}) = \frac{\frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_1}{РД_1} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}}{\frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}} \quad (6)$$

2.3. Ефективності використання активів ($i_{P_{РД}}(\frac{ЧД}{A})$):

$$i_{P_{РД}}(\frac{ЧД}{A}) = \frac{\frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_1}{A_1}}{\frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}} \quad (7)$$

3. Виявлення додаткового (синергетичного) ефекту від взаємодії факторів:

3.1. Приріст рентабельності рентного доходу в цілому ($\Pi_{P_{РД}}$):

$$\Pi_{P_{РД}} = \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{РД_1} \cdot \frac{ЧД_1}{A_1} - \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} \quad (8)$$

3.2. Приріст рентабельності рентного доходу за рахунок рентабельності продажів ($\Pi_{P_{РД}}(\frac{ЧП}{ЧД})$):

$$\Pi_{P_{РД}}(\frac{ЧП}{ЧД}) = \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} - \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} \quad (9)$$

3.3. Приріст рентабельності рентного доходу за рахунок ресурсомісткості рентного доходу ($\Pi_{P_{РД}}(\frac{A}{РД})$):

$$\Pi_{P_{РД}}(\frac{A}{РД}) = \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_1}{РД_1} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} - \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} \quad (10)$$

3.4. Приріст рентабельності рентного доходу за рахунок ефективності використання активів ($\Pi_{P_{РД}}(\frac{ЧД}{A})$):

$$\Pi_{P_{РД}}(\frac{ЧД}{A}) = \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_1}{A_1} - \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} \quad (11)$$

3.5. Синергетичний ефект ($\Delta P_{РД}$):

$$\Delta P_{РД} = \Pi_{P_{РД}} - \left[\Pi_{P_{РД}}(\frac{ЧП}{ЧД}) + \Pi_{P_{РД}}(\frac{A}{РД}) + \Pi_{P_{РД}}(\frac{ЧД}{A}) \right] \quad (12)$$

4. Перевірка правильності розрахунку синергетичного ефекту:

$$T_{P_{РД}} = i_{P_{РД}} - 1; \quad T_{P_{РД}}(\frac{ЧП}{ЧД}) = i_{P_{РД}}(\frac{ЧП}{ЧД}) - 1;$$

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

$$T_{P_{RD}(\frac{A}{RD})} = i_{P_{RD}(\frac{A}{RD})} - 1; \quad T_{P_{RD}(\frac{ЧД}{A})} = i_{P_{RD}(\frac{ЧД}{A})} - 1; \\ T_{P_{RD}(\Delta P_{RD})} = i_{P_{RD}} - i_{P_{RD}(\frac{ЧП}{ЧД})} - i_{P_{RD}(\frac{A}{RD})} - i_{P_{RD}(\frac{ЧД}{A})} + 1. \quad (13)$$

Після перетворення формула 13 буде мати такий вигляд:

$$T_{P_{RD}} = T_{P_{RD}(\frac{ЧП}{ЧД})} + T_{P_{RD}(\frac{A}{RD})} + T_{P_{RD}(\frac{ЧД}{A})} + T_{P_{RD}(\Delta P_{RD})} \quad (14)$$

Застосування методу виявлення взаємопов'язаного впливу факторів передбачає проведення розрахунків способом ланцюгових підстановок.

Встановлено таку черговість зміни факторів:

1. Рентабельність продажів.
2. Ресурсомісткість рентного доходу.
3. Ефективність використання активів.

Послідовність визначення взаємопов'язаного впливу факторів на рентабельність рентного доходу є такою:

1. Оцінка загальної зміни рентабельності рентного доходу ($i_{P_{RD}}$):

$$i_{P_{RD}} = \frac{\frac{ЧП_1 \cdot A_1 \cdot ЧД_1}{ЧД_1 \cdot RD_1 \cdot A_1}}{\frac{ЧП_0 \cdot A_0 \cdot ЧД_0}{ЧД_0 \cdot RD_0 \cdot A_0}}. \quad (15)$$

2. Оцінка зміни рентабельності рентного доходу за рахунок факторів:

- 2.1. Рентабельності продажів ($i_{P_{RD}(\frac{ЧП}{ЧД})}$):

$$i_{P_{RD}(\frac{ЧП}{ЧД})} = \frac{\frac{ЧП_1 \cdot A_0 \cdot ЧД_0}{ЧД_1 \cdot RD_0 \cdot A_0}}{\frac{ЧП_0 \cdot A_0 \cdot ЧД_0}{ЧД_0 \cdot RD_0 \cdot A_0}}. \quad (16)$$

- 2.2. Ресурсомісткості рентного доходу ($i_{P_{RD}(\frac{A}{RD})}$):

$$i_{P_{RD}(\frac{A}{RD})} = \frac{\frac{ЧП_1 \cdot A_1 \cdot ЧД_0}{ЧД_1 \cdot RD_1 \cdot A_0}}{\frac{ЧП_1 \cdot A_0 \cdot ЧД_0}{ЧД_1 \cdot RD_0 \cdot A_0}}. \quad (17)$$

- 2.3. Ефективності використання активів ($i_{P_{RD}(\frac{ЧД}{A})}$):

$$i_{P_{RD}(\frac{ЧД}{A})} = \frac{\frac{ЧП_1 \cdot A_1 \cdot ЧД_1}{ЧД_1 \cdot RD_1 \cdot A_1}}{\frac{ЧП_1 \cdot A_1 \cdot ЧД_0}{ЧД_1 \cdot RD_1 \cdot A_0}}. \quad (18)$$

3. Виявлення впливу факторів на рентабельність рентного доходу:

- 3.1. Приріст рентабельності рентного доходу в цілому ($П_{P_{RD}}$):

$$P_{P_{RD}} = \frac{ЧП_1 \cdot A_1 \cdot ЧД_1}{ЧД_1 \cdot RD_1 \cdot A_1} - \frac{ЧП_0 \cdot A_0 \cdot ЧД_0}{ЧД_0 \cdot RD_0 \cdot A_0}. \quad (19)$$

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3.2. Приріст рентабельності рентного доходу за рахунок рентабельності продажів ($\Pi_{P_{RD}}(\frac{ЧП}{ЧД})$):

$$\Pi_{P_{RD}}(\frac{ЧП}{ЧД}) = \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_0}{PД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} - \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{PД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}. \quad (20)$$

3.3. Приріст рентабельності рентного доходу за рахунок ресурсомісткості рентного доходу ($\Pi_{P_{RD}}(\frac{A}{PД})$):

$$\Pi_{P_{RD}}(\frac{A}{PД}) = \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{PД_1} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} - \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_0}{PД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}. \quad (21)$$

3.4. Приріст рентабельності рентного доходу за рахунок ефективності використання активів ($\Pi_{P_{RD}}(\frac{ЧД}{A})$):

$$\Pi_{P_{RD}}(\frac{ЧД}{A}) = \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{PД_1} \cdot \frac{ЧД_1}{A_1} - \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{PД_1} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}. \quad (22)$$

4. Перевірка правильності розрахунку ступеня впливу факторів:

$$\begin{aligned} T_{P_{RD}} &= i_{P_{RD}} - 1; & T_{P_{RD}}(\frac{ЧП}{ЧД}) &= i_{P_{RD}}(\frac{ЧП}{ЧД}) - 1; \\ T_{P_{RD}}(\frac{A}{PД}) &= i_{P_{RD}}(\frac{A}{PД}) - 1; & T_{P_{RD}}(\frac{ЧД}{A}) &= i_{P_{RD}}(\frac{ЧД}{A}) - 1; \\ T_{P_{RD}} &= T_{P_{RD}}(\frac{ЧП}{ЧД}) + T_{P_{RD}}(\frac{A}{PД}) + T_{P_{RD}}(\frac{ЧД}{A}). \end{aligned} \quad (23)$$

Отже, у запропонованій методиці аналізу впливу факторів на рентабельність рентного доходу враховано можливість управління рентабельністю продажів, ресурсомісткістю рентного доходу та ефективністю використання активів з метою оптимізації значення рентабельності рентного доходу підприємства в цілому.

Висновки і пропозиції. Застосування запропонованих показників і методик визначення впливу факторів на рентабельність рентного доходу дозволить впливати на розмір і структуру рентного доходу під час його формування.

Виявлення можливого синергетичного ефекту від взаємодії факторів є важливим аспектом у процесі управління рентабельністю рентного доходу.

Перспективою подальших досліджень є виявлення факторів, що впливають на коефіцієнт ефективності рентного доходу, та розрахунок ступеня їх впливу з метою управління ефективністю рентного доходу підприємства.

Список використаних джерел

1. Дерій В. А. Проблеми теорії науки, методики й організації навчання і практики економічного аналізу / Василь Антонович Дерій // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 6. – С. 3–12.
2. Дембинский Н. В. Вопросы теории экономического анализа / Н. В. Дембинский. – М. : Финансы, 1973. – 72 с.
3. Ермолович Л. Л. Анализ эффективности деятельности промышленных предприятий / Л. Л. Ермолович. – Минск : Вышэйшая школа, 1979. – 272 с.
4. Житна І. П. Економічний аналіз : навч. посіб. / І. П. Житна, І. В. Тацій, П. С. Житний. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. – 296 с.
5. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 560 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. *Ковальчук К. Ф.* Целевой экономической и управленческой анализ (контроллинг) / К. Ф. Ковальчук, А. Н. Марюта ; Национальная металлургическая академия Украины. – Д. : Системные технологии, 2005. – 342 с.
7. *Коробов М. Я.* Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств : навч. посіб. / М. Я. Коробов. – К. : Знання, КОО, 2000. – 378 с.
8. *Лазаришина І. Д.* Економічний аналіз в Україні: історія, методологія, практика : монографія / І. Д. Лазаришина. – Рівне : НУВГП, 2005. – 369 с.
9. *Мних Є. В.* Економічний аналіз : підручник / Є. В. Мних. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 412 с.
10. *Анализ финансовой отчетности* / под ред. О. В. Ефимовой, М. В. Мельник. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Омега-Л, 2009. – 451 с.
11. *Олійник О. В.* Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін : монографія / О. В. Олійник. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 653 с.
12. *Попович П. Я.* Економічний аналіз суб'єктів господарювання : підручник / П. Я. Попович. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 454 с.
13. *Савицкая Г. В.* Теория анализа хозяйственной деятельности : учебное пособие / Г. В. Савицкая. – М. : ИНФРА-И, 2006. – 281 с.
14. *Тарасенко Н. В.* Економічний аналіз : навч. посіб. / Н. В. Тарасенко. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Львів : Новий світ – 2000, 2003. – 318 с.
15. *Чебан Т. М.* Теорія економічного аналізу : навч. посіб. / Т. М. Чебан, Т. Л. Калінська, І. О. Дмитрієнко ; за ред. проф. В. Є. Труша. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 214 с.
16. *Чумаченко Н. Г.* Функционально-стоимостный анализ / Н. Г. Чумаченко, В. М. Дегтярева, Ю. С. Игумнов. – К. : Вища школа, 1985. – 223 с.
17. *Шурміна А. О.* Аналітичне забезпечення оперативного управління доходом операційної діяльності / А. О. Шурміна // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. – Севастополь : Вид-во Севастоп. нац. техн. ун-ту, 2010. – Вип. 109: Економіка і фінанси. – С. 177–182.
18. *Янковий О. Г.* Детерміновані моделі факторного економічного аналізу. Методологія статистичного забезпечення розвитку регіону : монографія / за заг. ред. А. З. Підгорного. – О. : Атлант, 2012. – С. 125–143.
19. *Кейнс Д. М.* Общая теория занятости, процента и денег [Электронный ресурс] / Д. М. Кейнс. – Режим доступа : <http://books.efaculty.kiev.ua/isekvc/9/>.
20. *Гесць В. М.* Національна інноваційна система та інноваційно-інвестиційна діяльність // Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогноз. ; Фенікс, 2003. – 385 с.
21. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 278 с.
22. *Климонтович Н. Ю.* Без формул о синергетике / Н. Ю. Климонтович. – Минск : Вышэйшая школа, 1986. – 458 с.

УДК 368:216

О.І. Панченко, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СТРАХУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Е.И. Панченко, канд. екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

СТРАХОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ СТИМУЛИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА

Olena Panchenko, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE MARKET OF INSURANCE INTERMEDIARIES IN TERMS OF MACROECONOMIC INSTABILITY

Розкрито сутність, поняття та особливості страхування інноваційно-інвестиційних ризиків на залізничному транспорті, визначено основні види страхових послуг, які використовуються для забезпечення інноваційно-інвестиційних проектів залізничних підприємств, а також виявлені проблеми організації їх страхового захисту в сучасних умовах.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційні ризики, страхування, страхові послуги, залізничний транспорт.

Раскрыта сущность, понятие и особенности страхования инновационно-инвестиционных рисков на железнодорожном транспорте, определены основные виды страховых услуг, которые используются для обеспечения безопасности инновационно-инвестиционных проектов железнодорожных предприятий, а также выявлены проблемы организации их страховой защиты в современных условиях.

Ключевые слова: инновационно-инвестиционные риски, страхование, страховые услуги, железнодорожный транспорт.

The article reveals the essence, the concept and features innovative insurance and investment risks on the railways, the basic types of insurance services, which are used to secure innovation and investment projects of railway enterprises, as well as identified problems of the organization of insurance protection today.

Key words: innovation and investment risks, insurance, insurance services, railway transport.

Постановка проблеми. В умовах поступового перетворення залізничних підприємств у нові ринкові структури та формування конкурентних переваг на ринку транспортних послуг, особливого змісту набуває вдосконалення управління інноваційно-інвестиційними процесами на залізничному транспорті та активізація його технічного оновлення й переоснащення. Стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності залізничного транспорту є важливим завданням розвитку вітчизняної економіки, оскільки цей вид транспорту здійснює суттєвий вплив на всі сфери економічної діяльності, а також сприяє інтенсивному розвитку інших суб'єктів господарювання та збільшенню їх економічного потенціалу.

Залізнично-транспортні перевезення завжди здійснюються в умовах невизначеності та підвищеного ризику, а зростання техногенних аварій, катастроф та інших надзвичайних подій на залізничних шляхах сполучення значно збільшує зацікавленість підприємств залізничного транспорту в забезпеченні своїх майнових інтересів під час здійснення капіталовкладень в інноваційні технології. З огляду на це страхування повинно стати складовою звичайної практики діяльності залізничних підприємств та сприяти прояву їх інноваційно-інвестиційної активності.

Проте нормативно-правова база, яка створює інвестиційний клімат у країні та впливає на ймовірність втрати інвестором вкладеного капіталу та прибутку, – недосконала, а страхування інноваційно-інвестиційних ризиків на залізничному транспорті не здійснюється, оскільки відсутня надійна система забезпечення інвесторів, що значно стримує процес його модернізації. Тому проблема формування механізму страхового захисту інноваційно-інвестиційної діяльності залізничних підприємств є актуальною та потребує вирішення.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем діяльності підприємств залізничного транспорту присвячені численні праці таких вітчизняних і зарубіжних учених, як А.П. Абрамов, І.М. Аксьонов, І.В. Белов, Н.І. Богомолова, В.Г. Галабурда, В.П. Ільчук, Н.М. Колеснікова, Ф.П. Кочнев, Ю.Ф. Кулаєв, М.В. Макаренко, В.І. Пасічник, А.В. Перепелюк, А.А. Покотілов, Є.М. Сич, М.Ф. Трихунков, Ю.М. Цветов, А.П. Шишков та ін.

Вивченню механізму страхового захисту ризиків підприємств різних сфер економічної діяльності в сучасних умовах присвячені праці таких науковців, як В.Д. Базилевич, В.Д. Бігдаш, Н.М. Внукова, О.О. Гаманкова, Т.А. Говорушко, Л.М. Горбач, М.В. Мних, С.С. Осадець, Т.А. Ротова, Я.П. Шумелда та багатьох інших.

Однак у процесі створення умов для активного розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності залізничного транспорту існує потреба в дослідженні страхування інноваційно-інвестиційних ризиків залізничних підприємств та виокремленні особливостей його проведення, а також в усвідомленні важливості формування страхового механізму фінансування зазначених ризиків для стимулювання переоснащення рухомого складу та залізничної інфраструктури.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наукові дослідження та розробки у сфері страхового захисту суб'єктів господарювання свідчать, що праці, присвячені формуванню механізму забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності транспортних підприємств, відсутні. Отже, не досліджена специфіка страхових послуг, які використовуються для захисту інноваційно-інвестиційного процесу на залізничному транспорті та не визначені напрямки формування ефективного механізму страхування інноваційно-інвестиційних проектів залізничних підприємств.

Головною метою цієї роботи є розкриття сутності та особливостей страхового захисту інноваційно-інвестиційних ризиків підприємств залізничного транспорту, а також формування механізму забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності залізничних підприємств для активізації процесу їх оновлення.

Виклад основного матеріалу. У процесі формування інноваційно-інвестиційної політики розвитку залізничного транспорту та планування реалізації проектів щодо його модернізації необхідно формувати систему забезпечення інвестицій, яка включає обов'язкові організаційні, економічні та фінансові механізми, що впливають на підвищення якості реалізації проекту та посилення контролю за фінансовими потоками, а також заходи попередження, подолання ризикових ситуацій, що виникають, та відшкодування збитків від виникнення несприятливих подій.

Страховання посідає важливе місце в системі управління інноваційно-інвестиційними ризиками підприємств залізничного транспорту і є універсальним механізмом забезпечення інновацій та інвестицій, який враховує специфіку кожного етапу їх реалізації й дозволяє розподілити можливі масштабні втрати у часі та просторі між зацікавленими у страхуванні суб'єктами залізничних перевезень.

Тому залученню інвестиційних ресурсів в інноваційний розвиток залізничного транспорту сприятиме створення контрольованої та керованої системи страхового захисту зазначених процесів. Для цього необхідно чітко окреслити всі можливі ризики, які супроводжують окремі об'єкти страхування інноваційно-інвестиційних проектів на залізничному транспорті та врахувати їх під час укладання договорів страхування, що буде певною гарантією для інвестора й інноватора.

Організація забезпечення таких проектів вимагає комплексного підходу, оскільки механізм страхування інноваційно-інвестиційних процесів на залізничному транспорті має інтегрований характер і поєднує в собі страхові послуги, які використовуються під час забезпечення інновацій, інвестицій та залізничних перевезень на кожній стадії жит-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тевого циклу проекту. Тому для організації ефективного та надійного страхування інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств залізничного транспорту необхідно дослідити всю сукупність послуг, які використовуються для її забезпечення, визначити основні чинники, що впливають на вибір страхових послуг та сформуванню механізму оптимального їх поєднання у кожному конкретному випадку.

Підприємницька діяльність здійснюється в об'єктивно діючій системі ризиків, і умови договорів, що укладаються, не завжди передбачають розподіл цих ризиків між сторонами, а характер прийнятих зобов'язань може збільшувати або зменшувати ризики їх учасників.

Під час організації страхового захисту інноваційно-інвестиційних процесів використовуються різні підходи: страхування ризиків у страховиків, що передбачає вибір страхової компанії (страхового агента, брокера) або перенесення забезпечення на партнерів по інноваційно-інвестиційному проекту, через вимогу їх страхування. Але у будь-якому випадку страхування інноваційно-інвестиційних проектів на залізничному транспорті відрізняється складністю, оскільки забезпечення пов'язане не тільки зі значними обсягами фінансових ресурсів, спрямованих на їх реалізацію, а й з великою кількістю учасників і зацікавлених сторін, які беруть участь в укладанні угод, що надає їм певні права та накладає на них відповідні зобов'язання.

Суб'єктами інноваційно-інвестиційно-страхових відносин є інвестори, інноватори, посередники, проектувальники, підрядчики, субпідрядники, підприємства залізничного транспорту, акціонери підприємств, постачальники тощо. Це ускладнює організацію страхового захисту, оскільки кожен має свій інтерес і не всі учасники інвестиційно-страхових відносин несуть відповідальність за кінцевий результат реалізації проекту.

Проте забезпечення недостатнього рівня страхового захисту може істотно позначитися на фінансовому стані залізничного підприємства та інших зацікавлених сторін, і тому в міжнародній практиці найчастіше використовується укладання єдиного страхового полісу в інтересах усіх учасників реалізації інноваційно-інвестиційного проекту та встановлюються чіткі правила поділу відповідальності між ними. Отже, крім визначення об'єктів інноваційно-інвестиційного страхування на залізничному транспорті та засобів їх забезпечення, встановлюються обсяги страхового покриття й обґрунтування його розподілу між зацікавленими сторонами.

Відповідно до законодавства страхування інвестицій – вид страхування майнових інтересів, що пов'язані з інвестиційною діяльністю страхувальника або іншої особи, визначеної страхувальником у договорі страхування. Цей вид страхування передбачає обов'язок страховика за встановленою договором страхування платою здійснити виплату страхового відшкодування страхувальнику, збитку, понесеного ними у процесі здійснення інвестиційної діяльності внаслідок втрати інвестицій або їх частини, неотримання інвестиційного доходу з причин, визначених у правилах та договорі страхування [8].

Отже, забезпечення фінансових ресурсів, залучених в оновлення та переоснащення залізничного транспорту у широкому розумінні, – це захист майнових інтересів суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності від ризиків знецінення, втрати та знищення об'єктів вкладення інвестицій.

Залежно від виду інвестицій, об'єктами страхування інноваційно-інвестиційних ризиків на залізничному транспорті можуть бути:

– реальні (прямі) інвестиції, пов'язані з модернізацією та переоснащенням транспортного процесу (основні засоби та інші реальні активи підприємств залізничного транспорту, включаючи рухомий і тяговий склад, будівлі та споруди, об'єкти інфраструктури, обладнання та ін.);

– фінансові інвестиції (акції та інші цінні папери).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Реальні інвестиції спрямовані на створення, розширення та підтримку функціонування активів підприємств залізничного транспорту, тому під час забезпечення реальних інноваційно-інвестиційних проектів можна виділити страхування прямих і непрямих збитків. До страхування прямих збитків відносяться втрати від нанесення шкоди інноваційним об'єктам, в які вкладені інвестиційні кошти, а до страхування непрямих втрат відноситься страхування ризику недоотримання доходу (прибутку) від реалізації інноваційно-інвестиційного проекту.

Тобто ризику інвестування коштів в інноваційний розвиток залізничного транспорту є похідним від ризику настання майнових збитків і незначна шкода, завдана інноваційним об'єктам на залізничному транспорті, здатна призвести до зупинки транспортного процесу та до втрати прибутку інвестором. Тому комплексна програма страхування реальних інноваційно-інвестиційних проектів на залізничному транспорті включає:

– *страхування майна залізничного підприємства* розраховано на компенсацію збитків у разі нанесення шкоди майну підприємства залізничного транспорту як об'єкта інноваційно-інвестиційної діяльності в результаті впливу стихійних сил природи (повені, пожежі, удару блискавки, землетрусу, урагану, зливи, затоплення підґрунтовими водами тощо) або факторів прямої дії – технічних аварій на залізничних шляхах сполучення, дорожньо-транспортних пригод, вибухів машин і апаратів, наїзду інших транспортних засобів, протиправних дій третіх осіб тощо. У сучасних умовах існує потреба запровадження у страхуванні таких опцій, як ризику громадських заворушень та тероризму.

Під час страхування інноваційно-інвестиційних ризиків, пов'язаних з експлуатацією майна підприємств залізничного транспорту, необхідно враховувати його поділ на нерухомі та рухомі об'єкти, які є засобом транспортного виробництва, та окремо виділяти страхування рухомого складу й залізничної інфраструктури;

– *страхування ризику втрати права власності (титульне страхування)* – це страхування ризику втрати або обмеження права власності страхувальника на нерухоме майно. Таке страхування розраховано на компенсацію збитків у випадку втрати права власності інвестора на майновий об'єкт у результаті зміни законодавства чи рейдерського захоплення. Як внутрішній, так і іноземний інвестор може зазнати матеріальних втрат також у результаті дії впливу політичних чинників, а саме: націоналізації, конфіскації в результаті революції, громадських заворушень, воєнних дій, зміни режиму вивозу капіталу та прибутку. У процесі забезпечення інноваційно-інвестиційних ризиків до титульного також відноситься страхування на випадок втрати прав на об'єкти інтелектуальної власності;

– *страхування технічних ризиків* передбачає страхування засобів залізничного транспорту від поломок, помилок у процесі проектування, монтажу та експлуатації, а також страхування будівельних ризиків (будівельно-монтажних робіт);

– *страхування втрати інвестиційного доходу (прибутку)* підприємств залізничного транспорту в результаті зупинки транспортного процесу, яка була спричинена вищезазначеними причинами;

– *страхування професійної відповідальності осіб*, які беруть безпосередню участь у реалізації інноваційно-інвестиційного проекту або відповідають за інноваційно-інвестиційний процес на залізничному транспорті, за нанесення шкоди життю, здоров'ю або майну третіх осіб і навколишньому середовищу в результаті впровадження проекту. Відшкодування збитків здійснюється у випадку необачних, помилкових або навмисних дій (бездіяльності) персоналу залізничного підприємства. У разі відсутності страхування відповідальності учасників реалізації інноваційно-інвестиційного проекту на залізничному транспорті, інвестор бере на себе всі ризики, які його супроводжують, тому існує загроза великих збитків;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

– *страхування кредитних ризиків* здійснюється у випадку інвестування кредитних коштів у переоснащення та оновлення залізничного транспорту та неповернення їх у результаті неплатоспроможності позичальника, а також у випадку невиконання договірних зобов'язань контрагентом.

Таким чином, під час комплексного забезпечення реальних інноваційно-інвестиційних проектів використовується майнове страхування та страхування відповідальності, що впливає на характер й умови страхових договорів, а саме: перелік страхових ризиків і випадків, розмір страхової суми та страхової премії, обмеження тощо.

Для забезпечення ефективності страхового захисту інноваційно-інвестиційних ризиків підприємств залізничного транспорту формується оптимальне страхове забезпечення, яке визначається основними параметрами:

- об'єктом страхування;
- страховими ризиками;
- страховою сумою або лімітом відповідальності;
- розміром франшизи;
- терміном страхування;
- порядком виплати страхового відшкодування.

Складові об'єктів страхування інноваційно-інвестиційних ризиків на залізничному транспорті можуть розподілятися на великій площі, а їх вартість знаходиться в широкому діапазоні. Нижня межа може бути менше франшизи і тому деякі елементи об'єктів страхового захисту не підпадають під страхове покриття, але при цьому враховуються у страховій вартості об'єкта інвестиційної діяльності. Тому на умови договору страхування залізничних інноваційно-інвестиційних проектів впливає:

- вид залізничних перевезень (вантажні чи пасажирські);
- географічне розміщення впровадження інноваційно-інвестиційного проекту;
- особливості інновацій (мають мережевий характер чи зосереджені в одному місці);
- характеристика виконавця робіт;
- сировина, матеріали та комплектуючі, які використовуються у процесі реалізації проекту, та ін.

Перелік страхових ризиків визначається залежно від особливостей інноваційно-інвестиційного проекту та встановлюється на основі оцінки ризиків, які його супроводжують. До чинників, які впливають на включення ризиків до страхового захисту, відносяться:

- потенціальна можливість страхування;
- можливість кількісного вираження;
- економічна ефективність страхового забезпечення;
- історія збитків;
- кон'юнктура страхового ринку;
- кон'юнктура перестрахового ринку тощо.

Страхування інноваційно-інвестиційних ризиків на залізничному транспорті відрізняється великими розмірами страхових тарифів, але рентабельність реалізації проектів, як правило, набагато перевищує витрати на придбання страхового полісу. Вартість страхового захисту пов'язана з великими обсягами фінансових ресурсів, які спрямовуються в інноваційно-інвестиційну діяльність залізничних підприємств, значними ризиками реалізації проектів, а також і з різноманітністю об'єктів, що забезпечуються.

У процесі актуарних розрахунків, переважно, використовується загальноприйнята методологія та практика їх проведення, але особливістю інноваційно-інвестиційного страхування залізничних підприємств є те, що розрахунок тарифів ґрунтується не тільки на раніше накопичених статистичних спостереженнях, а і на експертних оцінках.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Страхові суми й ліміти відповідальності в договорі страхування встановлюють на основі оцінки інноваційно-інвестиційного ризику та в розмірі максимально можливого збитку.

У разі настання страхового випадку в процесі здійснення залізничних перевезень можуть виникнути додаткові витрати, спрямовані на зменшення шкоди, врегулювання збитку тощо, які повинні бути враховані під час встановлення лімітів відповідальності. Зазначені особливості встановлення страхових сум і лімітів відповідальності вимагають спеціального аналізу кваліфікованих фахівців і можуть значно вплинути на вартість страхування.

Важливою особливістю страхування інноваційно-інвестиційної діяльності залізничних підприємств є складність реальної оцінки ризиків реалізації проектів. Так, масштабні інноваційно-інвестиційні проекти, особливо які реалізуються за ініціативи держави, можуть і не закінчуватись позитивним результатом. Завжди існує загроза призупинення реалізації проекту або його замороження без вирішення фінансових претензій. У випадку забезпечення ризиків таких проектів страховикам загрожують збитки та суттєве погіршення фінансової стійкості.

Кваліфікований аналіз реалізації інноваційно-інвестиційного проекту на залізничному транспорті може виявити проблеми та ризики, які його супроводжують і відповідним чином забезпечити формування ефективного страхового захисту. Тому страхові компанії, які здійснюють страхування інноваційно-інвестиційних ризиків, повинні мати висококваліфікованих спеціалістів (експертів), які з високим ступенем ймовірності можуть ідентифікувати їх та запропонувати систему протидії.

Отже, для розвитку страхового бізнесу у сфері фінансування та реалізації інвестиційних проектів залізничних підприємств першочергове значення має кваліфікація спеціалістів страхової компанії, які повинні проводити індивідуальний аналіз інноваційно-інвестиційних проектів, ідентифікувати та оцінювати наявні ризики. Першочерговою вимогою є проведення аналізу досвіду та умов реалізації відповідних проектів у попередні періоди, і чим за більш тривалий час буде проведене дослідження, тим більша ймовірність виявлення можливих ризиків.

Особливістю страхування інноваційно-інвестиційних ризиків підприємств залізничного транспорту є те, що його реалізацією повинні займатись страхові компанії, які мають:

- 1) розгалужену мережу представництв, наближених до залізничних підприємств у різних регіонах;
- 2) спеціалістів у сфері організації страхового захисту інновацій та інвестицій;
- 3) фахівців, які володіють знаннями щодо особливостей організації залізничного транспортного процесу.

З розвитком страхування інноваційно-інвестиційних ризиків на залізничному транспорті зростає роль та значення страхових брокерів. Перевага використання страхового брокера полягає в тому, що він представляє інтереси страхувальника, а це важливо під час вибору комплексних програм страхування інноваційно-інвестиційних проектів на залізничному транспорті, які відрізняються різноманіттям ризиків і методів організації їх страхового захисту.

Брокери, усвідомлюючи індивідуальні ризикові профілі інноваційно-інвестиційних проектів і маючи вичерпну інформацію про страховий ринок, можуть оптимізувати страховий захист інвесторів і забезпечити відповідність між вартістю страхування та рівнем захищеності інвестора. До того ж брокер несе певну професійну відповідальність за посередництво та може надавати додаткові послуги.

Основними проблемами формування механізму страхового захисту інноваційно-інвестиційних проектів на залізничному транспорті є:

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- недосконала та нерозвинута законодавча база реалізації інноваційно-інвестиційної діяльності залізничних підприємств та її страхового захисту;
- відсутність державної політики, спрямованої на підтримку страхування інноваційно-інвестиційних ризиків залізничного транспорту;
- відсутність реально існуючої практики страхування реалізації інноваційно-інвестиційних проектів на залізничному транспорті, тому немає систематизованої статистичної бази даних для розрахунку тарифів і страхових резервів;
- відсутність відповідної методичної бази для проведення андеррайтингу ризиків реалізації інноваційно-інвестиційних проектів та здійснення актуарних розрахунків під час формування системи страхових тарифів;
- недостатнє опрацювання видів страхових послуг, які доцільно використовувати під час забезпечення зазначених ризиків у сфері оновлення та переоснащення залізничних перевезень;
- недостатнє опрацювання умов страхових полісів для врахування інтересів суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності на залізничному транспорті;
- недостатні обсяги страхових резервів страховиків для забезпечення захисту великих інноваційно-інвестиційних ризиків на залізничному транспорті, відсутність досвіду та кваліфікованих фахівців страхових компаній щодо забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності залізничних підприємств;
- низький рівень репутації вітчизняних страховиків у результаті активної їх участі у формуванні «сірих схем», спрямованих на податкову оптимізацію для суб'єктів господарювання, переведення коштів у готівку та використання страхування для «вимивання» коштів за кордон;
- нерозвинута інфраструктура, яка забезпечує якісну експертизу інноваційно-інвестиційних проектів перед прийняттям рішення про страховий захист.

До того ж страхові компанії не проявляють інтерес до складних видів бізнесу, пов'язаних з фінансуванням і впровадженням інновацій, оскільки немає відповідного досвіду та методичної бази. Під час страхування фінансових ресурсів, які вкладаються в інноваційно-інвестиційні проекти, страхові суми не регламентуються і страховики завищують тарифні ставки та встановлюють їх у широкому діапазоні.

Сучасний етап реформування залізничного транспорту характеризується відсутністю економічного обґрунтування необхідності страхового захисту інноваційно-інвестиційних ризиків залізничних підприємств і державної підтримки його суспільного значення для забезпечення соціальної відповідальності інвесторів. Міжнародні транснаціональні корпорації та інвестиційні інститути, які можуть здійснювати капітальні вкладення в інноваційний розвиток залізничного транспорту для страхового супроводження своїх інвестицій, як правило, віддають перевагу відповідним за капіталом і досвідом страховим компаніям.

Тому важливою складовою забезпечення інноваційно-інвестиційних проектів є вдосконалення нормативно-правового регулювання їх розроблення та реалізації, а також запровадження активної підтримки таких проектів за рахунок застосування податкових пільг на державному рівні. Але такі заходи прямої дії не завжди відповідають нормам міжнародного права, тому державна підтримка інноваційно-інвестиційних проектів національного значення може включати часткову або повну сплату страхових внесків, спрямованих на забезпечення інвестора.

Для формування ефективного страхового захисту інноваційно-інвестиційних ризиків необхідно:

- забезпечити спеціалізацію страхових компаній по страхуванню інноваційно-інвестиційних проектів на залізничному транспорті;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- підібрати висококваліфікованих і досвідчених спеціалістів у галузі інноваційно-інвестиційної діяльності залізничних підприємств;
- створити спеціалізовані підрозділи страхової компанії по страхуванню інноваційно-інвестиційних ризиків на залізничному транспорті;
- розробити методичне та нормативне забезпечення для оцінювання ризиків і прогнозування кінцевих результатів реалізації проектів;
- залучити експертів і консультантів для роботи з найбільш складними та специфічними інноваційно-інвестиційними проектами;
- організувати поточну підготовку спеціалістів і підвищення їх кваліфікації на основі реального практичного досвіду залізничних підприємств.

Удосконалення страхування інноваційно-інвестиційних ризиків на залізничному транспорті повинно спрямовуватись на створення страхового пулу для об'єднання зусиль у захисті інтересів страховиків і розподілу ризиків під час забезпечення великих інноваційно-інвестиційних проектів, а також на активне використання перестраховування.

Висновки та пропозиції. Соціально-економічна політика держави в сучасних умовах спрямована на активізацію інноваційно-інвестиційного процесу в реальному секторі економіки, тому існує необхідність удосконалення системи забезпечення інноваційно-інвестиційних проектів на залізничному транспорті.

Під час формування сприятливого інвестиційного клімату для масштабного притоку інвестиційних ресурсів для модернізації залізничного транспорту не можна не приділяти увагу ризикам, які супроводжують фінансування та реалізацію інноваційно-інвестиційних проектів. Необхідно адекватно реагувати на прояв усіх надзвичайних і непередбачуваних подій та створювати ефективні системи управління цими ризиками на основі страхування. Вважається, що чим більше та якісніше будуть розроблені умови інноваційно-інвестиційного страхування, тим більшу активність будуть проявляти вітчизняні та іноземні інвестори.

Основою формування системи забезпечення реалізації інноваційно-інвестиційних проектів залізничних підприємств необхідно розглядати страхування, але на вітчизняному страховому ринку цей вид страхування не розвинутий і учасникам таких проектів складно захистити свої ризики на прийнятних засадах.

У ході формування надійного механізму забезпечення інноваційно-інвестиційних процесів на залізничному транспорті для зниження загрози непередбачених подій, які можуть негативно вплинути на інвестора та результати його діяльності, необхідно створити захисний «страховий супровід» кожного інноваційно-інвестиційного проекту. При цьому забезпеченню повинен підлягати не тільки об'єкт вкладення коштів, а і прибуток, заради якого цей проект реалізується.

Використання страхового захисту для забезпечення інноваційно-інвестиційних ризиків підприємств залізничного транспорту суттєво зменшує втрати фінансових ресурсів інвесторів та збільшує можливості активного застосування сучасної техніки та технологій. Тому розвиток страхової інфраструктури та вдосконалення механізму страхування інноваційно-інвестиційних ризиків є обов'язковою умовою для забезпечення притоку як внутрішнього, так і іноземного інвестиційного капіталу в інноваційний розвиток вітчизняного залізничного транспорту та виходу його на новий рівень технічного оснащення та функціонування.

Список використаних джерел

1. *Ільчук В. П.* Проблеми фінансового забезпечення інноваційного оновлення вантажного вагонного парку / В. П. Ільчук, Є. В. Талавіра // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»: науковий збірник. – 2012. – № 2 (58). – С. 78–87.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. *Кравченко О. О.* Оцінка економічної доцільності заміни діючих основних виробничих фондів залізничного транспорту України / О. О. Кравченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 33. – С. 51–54.

3. *Никифоров А. Є.* Класифікація інноваційно-інвестиційних ризиків у системі прийняття управлінських рішень / А. Є. Никифоров // Бізнес Інформ. – 2015. – № 1. – С. 8–14.

4. *Панченко О. І.* Особливості інноваційно-інвестиційних ризиків як основа страхового захисту інвесторів / О. І. Панченко // Створення правових і фінансових передумов децентралізації регіонів : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції. – Чернігів : Чернігівський інститут ім. Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2014. – С. 45–49.

5. *Панченко О. І.* Убезпечення інноваційного розвитку залізничного транспорту / О. І. Панченко // Формування сучасних механізмів розвитку інноваційної сфери економіки : колективна монографія / під ред. І. Ю. Швець. – Сімферополь : ДІАЙП, 2013. – С. 107–116.

6. *Про затвердження* Характеристики та класифікаційних ознак видів добровільного страхування [Електронний ресурс] : Розпорядження Нацкомфінпослуг №565 від 09.07.2010. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1119-10>.

7. *Про інвестиційну діяльність* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

8. *Про інноваційну діяльність* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

УДК 336.274.3

О.М. Парубець, канд. екон. наук**О.В. Пальоха**, здобувач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ САМОСТІЙНОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ
НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ КОМУНАЛЬНОГО КРЕДИТУ****Е.Н. Парубець**, канд. екон. наук**О.В. Палёха**, соискатель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ПОВЫШЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ МЕСТНЫХ
БЮДЖЕТОВ НА ОСНОВЕ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ КОМУНАЛЬНОГО
КРЕДИТА****Olena Parubets**, PhD of Economics**Olha Palokha**, candidate

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**INCREASING OF THE FINANCIAL AUTONOMY OF LOCAL BUDGETS BASED
ON THE DEVELOPMENT OF THE MUNICIPAL CREDIT**

Досліджено напрямки підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів, передбачені реформою децентралізації влади, основні положення якої закріплені в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, а також бюджетною і податковою реформами. В умовах хронічного дефіциту коштів місцевих бюджетів на реалізацію інвестиційних програм обґрунтована необхідність розвитку системи комунального кредиту як джерела збільшення місцевих фінансових ресурсів.

Ключові слова: місцеві бюджети, комунальний кредит, місцеві запозичення, фінансова самостійність, децентралізація.

Исследованы направления повышения финансовой самостоятельности местных бюджетов, предусмотренные реформой децентрализации власти, основные положения которой закреплены в Концепции реформирования местного самоуправления и территориальной организации власти в Украине, а также бюджетной и налоговой реформами. В условиях хронического дефицита средств местных бюджетов на реализацию инвестиционных программ обоснована необходимость развития системы коммунального кредита как источника увеличения местных финансовых ресурсов.

Ключевые слова: местные бюджеты, коммунальный кредит, местные заимствования, финансовая самостоятельность, децентрализация.

The article explored ways of raising financial independence of local budgets provided for decentralization of power reform, whose main provisions are enshrined in the Concept of reforming the local self-government and territorial organization of power in Ukraine, as well as budget and tax reforms. The necessity of development of municipal credit as a source of increasing local financial resources in conditions of deficiency of local budgets to implement investment programs is grounded.

Key words: local budgets, municipal credit, local borrowing, financial autonomy, decentralization.

Постановка проблеми. Реалізація реформи децентралізації, що передбачена в Україні на період 2014–2017 рр., потребує не тільки проведення податкової і бюджетної реформ, але й трансформації системи комунального кредиту як одного з основних джерел фінансування місцевих інвестиційних програм, збільшення фінансових ресурсів місцевих бюджетів.

У ході проведення реформи децентралізації особливої актуальності набувають питання забезпечення достатніми фінансовими ресурсами територіальних громад, значна кількість бюджетів яких є дотаційними на п'ятдесят і більше відсотків. Основними сферами відповідальності на рівні міст, селищ і сіл визнано місцевий економічний розвиток, планування розвитку території громади, житлово-комунальні послуги, розвиток місцевої інфраструктури, вирішення питань забудови території, організація пасажирських перевезень на території громади, утримання доріг комунальної власності в поселеннях, благоустрій територій тощо. Надання зазначених послуг на рівні громад потребує значного обсягу коштів, залучити які на довгостроковій основі можливо за рахунок активізації наявних та розвитку нових форм комунального кредиту.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та науково-практичні основи розвитку окремих форм комунального кредиту розглянуто у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема О.Ф. Балацького, О.Д. Василика, Т.А. Васильєвої, А.О. Єпіфанова, О.П. Кириленко, В.І. Кравченко, В.М. Падалки, Л.О. Петкової, В.В. Проскуріна та багатьох інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на це, участь місцевих органів самоврядування у кредитних відносинах не набула широкого розповсюдження та потребує подальшого вдосконалення, особливо в умовах проведення реформ бюджетної та податкової децентралізації, що спрямовані на підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів.

Мета роботи полягає у дослідженні напрямків підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів в умовах децентралізації та обґрунтуванні необхідності розвитку комунального кредиту для фінансування інвестиційних програм на місцевому рівні.

Виклад основного матеріалу. Місцеві бюджети є головною складовою системи місцевих фінансів, через які розподіляється значна частина ВВП держави. За кількістю місцевих бюджетів наша держава серед європейських країн поступається тільки Франції. Станом на 01.01.2015 р. кількість місцевих бюджетів в Україні становила 11761 одиниць, з них 24 обласних, 474 районних, 173 міст обласного і 266 міст районного значення, 743 селищних, 48 районів у містах, 10032 сільських бюджетів та бюджет м. Києва [1].

Основні показники виконання місцевих бюджетів за період 2010–2014 рр. [2] наведені в табл.

Таблиця

Показники виконання місцевих бюджетів

Показники, %	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Рівень перерозподілу ВВП через місцеві бюджети	13,89	13,76	15,7	15,1	14,27
Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті	25,6	21,7	22,6	23,8	22,2
Частка видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті	40,2	42,9	44,9	43,1	42,7
Частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів	49,1	52,3	55,2	52,4	56,4

Як видно з наведених в табл. даних, частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України зменшується на фоні збільшення видатків та прослідковується зростання їх залежності від обсягу міжбюджетних трансфертів з державного бюджету.

Відомо, що головним джерелом наповнення бюджетів є податкові надходження. У структурі дохідної частини місцевих бюджетів податкові надходження за підсумками 2010 р. становили 97,1 % (без урахування міжбюджетних трансфертів), у 2014 р. – 86,4 %. Найбільшу питому вагу традиційно займають загальнодержавні податки і збори, закріплені за місцевими бюджетами, за роками періоду, що аналізується, більше 60 % займає податок на доходи фізичних осіб, близько 12 % – плата за землю [2].

У 1991 р. був прийнятий Закон України «Про систему оподаткування», а в 1993 р. Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори», відповідно до яких система місцевого оподаткування складалась з 2 податків і 12 зборів [3]. З 1 січня 2011 р. почав діяти Податковий кодекс України, в якому було передбачено зменшення кількості місцевих податків і зборів з 14 до 5. На місцевий рівень було передано єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва, податок на майно, відмінне від земельної ділянки, збір за місця для паркування транспортних засобів, збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, туристичний збір. У результаті проведення податкової реформи суттєво змінилася питома вага місцевих податків і зборів у структурі доходів місцевих бюджетів. За підсумками 2010 р. їх частка в доходах місцевих

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

бюджетів становила 1,0 %, в 2011 р. – 2,9 %, 2012 р. – 5,4 %, 2013 р. – 7,0 %, 2014 р. – 8 % [2].

У 2014 р. до Податкового кодексу України були внесені зміни відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи», згідно з яким з 1 січня 2015 р. кількість місцевих податків і зборів зменшилась до 4 завдяки скасуванню збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності. Зміни стосувались податку на майно, до складу якого було включено податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок і плату за землю та єдиного податку завдяки оптимізації групи платників з 6 до 4 та збільшенням максимального розміру доходу суб'єктів малого підприємства, який дозволяє перебувати на спрощеній системі оподаткування. Це дало змогу збільшити надходження місцевих податків і зборів до дохідної частини місцевих бюджетів, зокрема, заплановані місцевими радами на 2015 р. надходження податку на нерухоме майно в обсязі 226,2 млн грн станом на січень–листопад поточного року фактично становили 700,3 млн грн [2].

З метою забезпечення виконання органами місцевого самоврядування видаткових повноважень розширено джерела наповнення місцевих бюджетів, зокрема за рахунок міжбюджетних трансфертів.

У структурі видатків державного бюджету України за 2014 р. поточні трансферти органам державного управління інших рівнів становили 30,1 % від загальної їх суми. При цьому частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів за роки періоду, що аналізується, має постійну тенденцію до зростання і за підсумками 2014 р. становила 56,4 % [1].

У 2015 р. запроваджено новий механізм надання трансфертів з Державного бюджету місцевим бюджетам, який передбачає такі їх види, як базова дотація; субвенції на здійснення державних програм соціального захисту; додаткова дотація на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок надання пільг, встановлених державою; субвенція на виконання інвестиційних проектів; освітня субвенція; субвенція на підготовку робітничих кадрів; медична субвенція; субвенція на забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру; субвенція на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження; субвенція на проекти ліквідації підприємств вугільної і торфодобувної промисловості та утримання водовідливних комплексів у безпечному режимі на умовах співфінансування (50 %); інші додаткові дотації та інші субвенції [4].

У межах реалізації реформи міжбюджетних відносин скасовано порядок доведення Міністерством фінансів України індикативних показників по доходам місцевих бюджетів, натомість передбачено доведення до місцевих органів влади лише особливостей складання розрахунків до проектів бюджетів на плановий бюджетний рік та розрахунки прогнозних обсягів міжбюджетних трансфертів, впроваджено нову систему горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя, а також передбачено порядок затвердження місцевих бюджетів на 2016 р. не залежно від прийняття державного бюджету [1].

Для зміни ситуації в напрямку надання більшої фінансової самостійності місцевим бюджетам, крім податкової і бюджетної реформи, передбачена реформа децентралізації влади, основні положення якої закріплені в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [5]. Серед основних заходів, передбачених у Концепції, зазначаються формування ресурсної бази, необхідної для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади; створення

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень; розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципом субсидіарності, а також між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади.

Необхідною умовою підвищення фінансової самостійності територіальних громад є їх укрупнення. В Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [6] визначаються умови, порядок та форми державної фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст. Обсяг останньої надається об'єднаній територіальній громаді через формування прямих відносин з державним бюджетом у вигляді субвенцій на формування відповідної інфраструктури і розподіляється між бюджетами, що входять до її складу, пропорційно до площі та кількості сільського населення у такій громаді з рівною вагою обох цих факторів.

На початок 2015 р. було створено 159 об'єднаних громад через добровільне об'єднання 783 територіальних громад [1]. Об'єднані громади отримали такі ж самі повноваження, як і міста обласного значення та мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Загалом у результаті проведення реформи децентралізації влади планується створити 1500 громад, які будуть більш економічно та фінансово спроможними.

Крім вищезазначених напрямків, підвищити фінансову самостійність місцевих бюджетів можна за рахунок розвитку системи комунального кредиту. В Україні законодавчо-нормативне підґрунтя отримали такі форми комунального кредиту, як облігаційні позики, надання місцевих гарантій, комунальний банківський кредит, а саме позики на покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів у фінансових установах, серед безоблігаційних – кредити міжнародних фінансових організацій, угоди оренди комунального майна.

У розрізі зазначених форм найбільше поширення серед українських міст отримали облігаційні позики, перший випуск яких був здійснений у 1995 р. Незважаючи на це, є певні правові, організаційні, економічні проблеми у сфері здійснення місцевих запозичень в Україні, які потребують негайного вирішення.

В аналітичній записці, підготовленій Національним інститутом стратегічних досліджень при Президентові України [7], зазначається про необхідність реформування ринку муніципальних цінних паперів з метою перетворення його на інструмент ресурсного забезпечення регіонального розвитку. Серед основних стратегічних напрямків у цьому документі визначено підвищення рівня вигідності, дохідності та ліквідності муніципальних цінних паперів (МЦП); зменшення ризикованості інвестиційних проектів, здійснюваних за рахунок коштів від розміщення МЦП; забезпечення інформаційної відкритості процесу емісії та розміщення МЦП; створення умов для своєчасного і повного повернення боргу за рахунок диверсифікації форм емісії МЦП; покращення інфраструктурного забезпечення діяльності ринку МЦП тощо. Практична реалізація вищезазначених заходів буде сприяти підвищенню зацікавленості місцевих рад у випуску МЦП, залученню потенційних інвесторів до вкладання коштів у довгострокові інвестиційні проекти місцевого значення.

У сучасних умовах більш доступним джерелом залучення місцевих фінансових ресурсів у порівнянні з випуском МЦП є кредити міжнародних фінансових організацій, таких як Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк. Також міжнародну фінансову і технічну допомогу містам на реалізацію різноманітних проектів розвитку місцевої інфраструктури, підвищення енергоефективності тощо надають Північна екологічна

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

фінансова корпорація, Німецьке бюро міжнародного співробітництва, Канадське агентство міжнародного розвитку, Фонд чистих технологій та ін.

Значну фінансову підтримку в розмірі 97 млн євро на проведення реформи децентралізації та зміцнення місцевого самоврядування в Україні планує надати Європейський Союз. Кошти, в основному, будуть спрямовані на розвиток інфраструктури об'єднаних територіальних громад і допомогу в розробленні інвестиційних проектів регіонального розвитку.

Висновки. Враховуючи вищенаведене, в національній практиці, на відмінну від зарубіжної, система комунального кредиту в цілому і в розрізі окремих її складових не отримала достатнього розвитку. В умовах проведення реформи децентралізації влади, яка передбачає передачу більшості повноважень і фінансових ресурсів від державних органів до органів місцевого самоврядування, крім змін у бюджетному і податковому законодавстві, необхідно розробити відповідні механізми й інструментарій розвитку наявних та впровадження нових форм комунального кредиту, створивши сприятливі умови для розбудови системи комунальних фінансово-кредитних установ, що загалом буде сприяти підвищенню фінансової самостійності місцевих бюджетів в Україні.

Список використаних джерел

1. *Місцеві бюджети* [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/local-budg>.
2. *Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2014 р.* [Електронний ресурс] // Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень, 2015. – 77 с. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Quarter%202014/ukr/KV_IV_2014_Monitoring_ukr.pdf.
3. *Парубець О. М.* Еволюція місцевого оподаткування / О. М. Парубець, О. О. Прокопенко, Є. М. Кулінченко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету : збірник. – Чернігів : ЧДТУ, 2011. – № 3 (52). – С. 298–302.
4. *Бюджетний кодекс України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
5. *Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>.
6. *Про добровільне об'єднання територіальних громад* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
7. *Інструменти розширення ринку муніципальних цінних паперів як чинника ресурсного забезпечення регіонального розвитку* [Електронний ресурс] : аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1131/>.

УДК 657.37

Н.І. Федоронько, канд. екон. наук

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна

МЕТОДИ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ**Н.И. Федоронько**, канд. экон. наук

Тернопольский национальный экономический университет, г. Тернополь, Украина

МЕТОДЫ ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА КОНСОЛИДИРОВАННОЙ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ**Nataliia Fedoronko**, PhD in Economics

Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine

METHODS OF FINANCIAL ANALYSIS OF CONSOLIDATED FINANCIAL STATEMENTS

Проведено дослідження щодо методів фінансового аналізу консолідованої фінансової звітності. Досліджено методи фінансового аналізу консолідованої фінансової звітності та обґрунтовано застосування моделей оцінювання вартості групи підприємств з метою прийняття рішень.

Ключові слова: консолідована фінансова звітність, аналіз, коефіцієнти, інформація.

Проведено исследование относительно методов финансового анализа консолидированной финансовой отчетности. Исследованы методы финансового анализа консолидированной финансовой отчетности и обосновано применение моделей оценки стоимости группы предприятий с целью принятия решений.

Ключевые слова: консолидированная финансовая отчетность, анализ, коэффициенты, информация.

This article presents the research on the methods of financial analysis of the consolidated financial statements. Methods of Financial Analysis and Consolidated Financial Statements of models grounded valuation of companies in order to make decisions.

Key words: consolidated financial statements, analysis, ratios, information.

Прибуткова діяльність материнського підприємства та його дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці залежить від оцінки реальності досягнень поставлених цілей завдяки періодичному огляду її господарських операцій. Розуміння попередньої діяльності групи є якісною основою для складання та оцінювання прогнозів на майбутнє.

Основним джерелом надання інформації для аналізу є консолідована фінансова звітність групи. Консолідована фінансова звітність надає для аналізу більше інформації, ніж окрема фінансова звітність материнського та дочірніх підприємств.

Аналіз консолідованої фінансової звітності – це виявлення взаємозв'язку та взаємозалежності різноманітних показників діяльності групи, включених у консолідовану фінансову звітність. Основою методу такого аналізу є отримання невеликої кількості ключових параметрів, які дають об'єктивну й точну картину фінансового стану, фінансових результатів і грошових потоків материнського підприємства та його дочірніх підприємств як єдиної групи.

Питанням аналізу фінансової звітності присвячені дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних учених. Серед зарубіжних економістів слід відзначити Д. Фостера, Д. Холмса та А. Сьюгдена, Д. Александера, Л.А. Бернстайна, Т.В. Крилову, Д.О. Панкова, Л.І. Кравченко, В.В. Ковальова та ін.

Багато видань та публікацій українських дослідників та вчених присвячено економічному аналізу. Серед них М.Г. Чумаченко, Л.О. Примостка, І.М. Паросій-Вергуненко, В.І. Іващенко, В.М. Івахненко, Ф.Ф. Бутинець.

Проте об'єктом розгляду є переважно суб'єкт господарської діяльності – підприємство. Питання фінансового аналізу діяльності об'єднання підприємств, до складу якого входять материнське та дочірні підприємства, залишаються поза увагою науковців.

Метою статті є вдосконалення методів аналізу щодо консолідованої фінансової звітності, вдосконалення порядку етапів здійснення аналізу консолідованої звітності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Кількість публікацій, присвячених безпосередньо консолідованим фінансовим звітом, обмежена. Серед авторів, які досліджують проблеми фінансового аналізу об'єднань, можна виділити Г. Уманців [6, с. 240]. Вона розглядає окремі питання аналізу, а саме – досліджується аналіз інвестиційної привабливості потенційних дочірніх підприємств та ефективності здійснення їх придбання, аналіз ефективності діяльності дочірніх підприємств і загального фінансового стану холдингу через застосування коефіцієнтів.

Окремі статті присвячені методам статистичного аналізу консолідованої фінансової звітності. Зокрема, І. В. Головка провів дослідження щодо узагальнення, систематизації та адаптації до П(С)БО наявного теоретичного та практичного матеріалу з метою створення методологічного апарату, який би слугував для подальшого аналізу конкретних розрахунків. Так, він зазначає, що на сьогодні немає єдиної методології та універсального інструментарію аналізу показників консолідованої фінансової звітності [1, с. 55]. Об'єктом дослідження І. В. Головка була обрана методика на основі коефіцієнтів оборотності й рентабельності активів по кожному підприємству й у цілому за сукупністю підприємств. Питання щодо застосування інших напрямів та моделей фінансового аналізу, на жаль, не розглядаються.

Аналіз публікацій зарубіжних учених та аналіз оприлюднених консолідованих фінансових звітів свідчить, що, подібно до окремого підприємства, найпоширенішими напрямками аналізу консолідованої фінансової звітності є:

- горизонтальний аналіз;
- вертикальний (структурний) аналіз;
- аналіз трендів;
- аналіз коефіцієнтів [4, с. 78].

Горизонтальний аналіз передбачає зіставлення показників консолідованої звітності за кілька років та виявлення абсолютних або відносних відхилень (від базового періоду або від запланованих значень). Різновидом горизонтального аналізу є аналіз трендів.

Аналіз трендів – це порівняння кожної позиції консолідованої звітності з попередніми періодами і визначення тренду, тобто основної тенденції динаміки показника, очищеної від випадкових впливів та індивідуальних особливостей окремих періодів.

Вертикальний (структурний) аналіз здійснюють, щоб виявити окремі статті консолідованої звітності в загальному підсумковому показнику (його приймають за 100 %) та зіставити їх за кілька років.

Аналіз фінансових коефіцієнтів передбачає розрахунок співвідношень між різними статтями різних форм консолідованої звітності, щоб визначити взаємозв'язки відповідних показників.

Вибір методів аналізу консолідованої фінансової звітності, зокрема відповідних коефіцієнтів, залежить від суб'єкта аналізу та його мети. Суб'єктами аналізу є користувачі консолідованої фінансової звітності, які мають прямий або непрямий інтерес до діяльності материнського підприємства та його дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці (табл.).

Таблиця

Користувачі консолідованої фінансової звітності

Користувачі інформації	Внесок користувачів	Вимоги компенсації	Мета фінансового аналізу
1	2	3	4
Власники	Власний капітал	Зростання вартості бізнесу	Оцінювання впливу динаміки фінансового стану на вартість бізнесу
Кредитори	Позиковий капітал	Проценти	Ліквідність (платоспроможність)

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл.

1	2	3	4
Керівники (менеджери)	Знання справи та вміння керувати	Оплата праці та частка прибутку	Усі сторони діяльності групи
Робітники	Знання, праця, досвід роботи	Заробітна плата та премії, соціальні умови	Фінансові результати
Постачальники	Постачання продукції	Договірна ціна	Фінансовий стан
Покупці (клієнти)	Збут продукції	Договірна ціна	Фінансовий стан
Податкові органи	Послуги суспільства: житлові масиви. Парки та інше	Сплата податків повною мірою та у визначений термін	Фінансові результати підприємств групи

Серед наведених суб'єктів аналізу найбільше впливові:

- керівники (менеджмент);
- власники материнського підприємства;
- кредитори.

Інтерес керівництва материнського підприємства до фінансового стану об'єднання підприємств, його рентабельності та перспектив стосується всіх сфер діяльності. На відміну від інших зацікавлених груп, менеджмент має необмежений доступ до даних фінансового й управлінського обліку, що дозволяє здійснювати оперативний аналіз тенденцій та показників діяльності. Такий перманентний оперативний аналіз ґрунтується на систематичному спостереженні за істотними взаємозв'язками і своєчасним виявленням проблемних ділянок, що з'являються в результаті змін. Постійне спостереження за розміром і амплітудою змін у цих взаємозв'язках дає ключ до розуміння важливих змін у фінансових та інших умовах функціонування групи. Виявлення змін і своєчасна реакція на несприятливі тенденції є сутністю контролю.

Першорядне завдання менеджменту материнського підприємства полягає в здійсненні контролю над тим, як виглядає материнське та його дочірні підприємства з погляду найбільш важливих кредиторів та інвесторів.

Власників бізнесу більше турбує віддача на вкладений ними капітал як у довгостроковій перспективі, так і на поточний момент. Головним завданням для них є збільшення вартості бізнесу, величина прибутку та його розподіл, а також зміна вартості акцій, що складається на ринку цінних паперів. Тому інвестори, які є учасниками власного капіталу підприємств групи, мають найбільш гостру потребу в інформації серед усіх зацікавлених груп.

Кредиторів більше цікавить ліквідність підприємства групи й характер руху його коштів, що впливає на здатність підприємств групи сплачувати відсотки за кредитами і своєчасно повертати основну суму боргу. Також їх можуть цікавити такі показники, як фінансовий важіль, чисті активи та можливість їх продажу для погашення боргу у випадку фінансових проблем.

Основною рисою всіх видів надання кредиту є фіксована винагорода, одержувана кредитором. Якщо підприємство несе збитки або потрапляє в несприятливі обставини, може виникнути ризик неповернення боргу. Ця нестабільна природа співвідношення ризику і винагороди для кредитора впливає на спосіб, за допомогою якого він аналізує можливість надання кредиту. Тому кредитори більш консервативні у своїх поглядах та підходах і покладаються на аналіз фінансової звітності навіть більше, ніж інвестори, оскільки постійний аналіз дає можливість позичальникові контролювати потоки коштів.

Методика аналізу консолідованої звітності, використовувана кредиторами, а також критерії оцінювання варіюють залежно від терміну, забезпечення і цілей, на які спрямовується позика.

У випадку надання короткострокової позики кредитора цікавить переважно поточне фінансове становище, ліквідність поточних активів і рівень їх оборотності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Оцінювання довгострокових позик, що включає оцінювання облігацій, потребує багато більше детальних показників і аналізу, зокрема прогноз грошових потоків, оцінювання довгострокової прибутковості групи як важливе джерело гарантій, здатності покривати постійні витрати, пов'язані із заборгованістю.

Під час фінансового аналізу з метою оцінювання та визначення ефективності роботи менеджменту найважливіші такі коефіцієнти:

- коефіцієнти прибутковості;
- коефіцієнти фінансової залежності (платоспроможності);
- коефіцієнти ліквідності;
- коефіцієнти ділової активності (ефективності використання активів).

Коефіцієнти прибутковості дозволяють групі вимірювати прибуток відносно обсягу продаж. Метою об'єднання є отримання прибутку. Материнське підприємство, спрямоване на заробляння прибутку, інвестує певний капітал, щоб отримати право на очікуваний майбутній потік прибутку. Коефіцієнти прибутковості дають змогу материнському підприємству оцінити прибутковість групи як єдиної економічної одиниці порівняно з прибутковістю конкурентів та інших підприємств.

До коефіцієнтів прибутковості відносять:

Коефіцієнт валового прибутку показує у відсотковому виразі, скільки доходу від реалізації залишається після обліку витрат, пов'язаних з виробництвом (реалізацією) продукції, товарів, надання послуг. Він відображає сутність ефективності з позиції цін та витрат.

Коефіцієнт операційного прибутку вимірює, скільки залишається в розпорядженні групи до обліку фінансових і податкових зобов'язань. Він показує здатність групи генерувати прибуток незалежно від певного джерела фінансування, з якого було отримано капітал, або змін у податковому законодавстві.

Коефіцієнт доходності продаж показує прибутковість групи після оподаткування. Цей коефіцієнт вказує на здатність менеджерів успішно управляти підприємством, відшкодовуючи витрати на собівартість продукції (товарів, послуг), адміністративні витрати та витрати на збут, амортизацію, фінансові витрати. Він також вказує на те, чи вдалося менеджерам залишити для власників прибуток, який компенсував би ризик інвестування їх капіталу.

Коефіцієнти фінансової залежності, або боргу, зазначають розмір фінансового важеля, який використовується групою. Фінансовий важіль – це відношення залучених коштів, які використовуються підприємством, до його власного капіталу. Успішне використання залучених коштів збільшує доходи власників материнського підприємства, оскільки прибуток, зароблений за допомогою цих коштів, у розмірі, що перевищує сплачені проценти, належить власникам і, отже, збільшує власний капітал.

Коефіцієнти ліквідності вимірюють здатність групи погашати поточні зобов'язання в міру настання терміну їх виконання. Основними коефіцієнтами ліквідності є:

Коефіцієнт загальної ліквідності показує ступінь захищеності кредиторів, які надають короткострокові позики групі для фінансування її поточних операцій. Цей коефіцієнт оцінює ліквідні активи групи, які можна швидко обернути в готівкові кошти, передбачаючи, що в такий спосіб кредитор може відшкодувати свої збитки у разі невиконання угоди.

Коефіцієнт швидкої ліквідності оцінює ймовірність погашення поточних зобов'язань, виходячи з припущення, що запаси не мають ніякої цінності, оскільки вони можуть виявитися не такими ліквідними, як деякі інші поточні активи. Чим більш ліквідна група, тим вищий її коефіцієнт загальної і швидкої ліквідності. Чим вища ліквід-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ність групи, тим нижча ймовірність її технічної неплатоспроможності, як свідчення того, що вона не зможе виконувати свої поточні зобов'язання у строк.

Коефіцієнти ділової активності відображають швидкість, з якою різні статті конвертуються у грошові кошти. Ці коефіцієнти є важливим доповненням коефіцієнтів ліквідності, оскільки останні не надають інформації про склад різних активів групи та не показують, який рівень капіталу необхідний для підтримання напрацьованого обсягу основної діяльності. До коефіцієнтів ділової активності відносять:

Середній період погашення дебіторської заборгованості показує кількість днів, упродовж яких рахунок залишається несплаченим. Наприклад, якщо середній період погашення становить 45 днів, то групі необхідно в середньому 45 днів, щоб утримати дебіторську заборгованість.

Середній період погашення кредиторської заборгованості показує кількість днів, упродовж яких не сплачується рахунок постачальників. Оптимальне управління кредиторською заборгованістю означає, що всі платежі кредиторам здійснюються у визначений термін.

Узагальнюючи викладене вище, слід зазначити, що традиційні напрями фінансового аналізу консолідованих фінансових звітів, а саме: горизонтальний аналіз, аналіз трендів, вертикальний (структурний) аналіз та аналіз коефіцієнтів або співвідношень із врахуванням інформаційних потреб користувачів і, насамперед, власників, мають певні недоліки й обмеження. Такі обмеження зумовлені:

- 1) використанням консолідованих фінансових звітів, як основного джерела для аналізу;
- 2) правилами підготовки консолідованих фінансових звітів, окреслених у Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку;
- 3) традиційно визначеними правилами та порядком застосування напрямів фінансового аналізу.

Зазвичай, консолідована фінансова звітність забезпечує найбільш повне та значне уявлення фінансового стану і результатів діяльності групи.

Список використаних джерел

1. Головка І. В. Методи статистичного аналізу консолідованої фінансової звітності / І. В. Головка // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Економіка. – 2005. – Вип. 75–76. – С. 55–58.
2. Колласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы. Концепции и методы : учебное пособие / Б. Колласс ; под ред. Я. В. Соколова ; пер. с франц. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
3. Мельник Г. Консолідація фінансової звітності – як це робиться / Г. Мельник // Дебет-кредит. – 2002. – № 14. – С. 35–39.
4. Рещенко С. А. Консолидированная группа предприятий строительного комплекса как специфический объект бухгалтерского учета / С. А. Рещенко // Вестник профессионального бухгалтера. – 2002. – № 12. – С. 180.
5. Салюк І. Історія процесів об'єднань підприємств України та провідних країн світу / І. Салюк // Наукові записки Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. – 2005. – Вип. 14. – С. 211–214.
6. Уманців Г. В. Холдингові компанії та промислово-фінансові групи у сучасній економіці / Г. В. Уманців. – К. : ВІРА-Р, 2002. – 429 с.

УДК 657.6

Н.В. Антоненко, ст. викладач**В.С. Хоменко**, студентка

Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

**РОЗВИТОК АУДИТУ В УКРАЇНІ ДО СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ****Н.В. Антоненко**, ст. преподаватель**В.С. Хоменко**, студентка

Национальный транспортный университет, г. Киев, Украина

**РАЗВИТИЕ АУДИТА В УКРАИНЕ ДО СТАНДАРТОВ ЕВРОПЕЙСКОГО
СОЮЗА****Nadiia Antonenko**, senior lecturer**Viktoriiia Khomenko**, student

National Transport University, Kyiv, Ukraine

**THE DEVELOPMENT OF THE AUDIT IN UKRAINE TO THE STANDARDS
OF THE EUROPEAN UNION**

Визначено перспективи розвитку аудиту в Україні. Доведено, що стан аудиту в Україні вимагає законодавчого вдосконалення, приведення його у відповідність до світових стандартів і вимог Європейського Союзу. Відзначено, що метою реформування аудиту є підвищення якості надання послуг, що повинні відповідати стандартам Європейського Союзу. Обґрунтовано, що внесення змін у Національні стандарти наближає вітчизняний аудит до міжнародного рівня, також з'ясовано, що розвиток аудиту в Україні є необхідною умовою для співпраці з європейськими країнами.

Ключові слова: аудит, аудиторська діяльність, стандарти ЄС, реформування, розвиток аудиту, нововведення.

Определены перспективы развития аудита в Украине. Доказано, что состояние аудита в Украине требует законодательного усовершенствования, приведения его в соответствие с мировыми стандартами и требованиями Европейского Союза. Отмечено, что целью реформирования аудита является повышение качества предоставления услуг, соответствующих стандартам Европейского Союза. Обосновано, что внесение изменений в национальные стандарты приближает отечественный аудит к международному уровню, также выяснено, что развитие аудита в Украине является необходимым условием для сотрудничества с европейскими странами.

Ключевые слова: аудит, аудиторская деятельность, стандарты ЕС, реформирование, развитие аудита, нововведения.

The authors determining the prospects for the development of audit in Ukraine. It is proved that the state audit in Ukraine requires legislative improvements, bringing it in line with international standards and EU requirements. It is noted that the purpose of reform is to improve the quality of audit services that need to comply with EU standards. Proved that changes in domestic national standards closer to international audit also proved that the development of audit in Ukraine is a prerequisite for cooperation with European countries.

Key words: audit, auditing, EU standards, reform, development of audit innovation.

Постановка проблеми. З розвитком суб'єктів господарювання та виробничих відносин виникла потреба в забезпеченні незалежного фінансового контролю. Аудит є необхідною складовою об'єктивного функціонування ринкової економіки кожної країни. Згідно з Законом України «Про аудиторську діяльність», аудит – це незалежна перевірка публічної фінансової та бухгалтерської звітності, а також первинних документів суб'єктів господарювання з метою надання правдивої інформації зацікавленим користувачам про об'єкти дослідження [6]. Для покращення економічного становища країни необхідно здійснювати фінансовий контроль суб'єктів господарювання всіх форм власності з метою виявлення порушень і недоліків у бухгалтерській та фінансовій звітності організацій і підприємств у процесі використання й розподілу грошових фондів. Україна намагається розвиватися до встановлених економічних стандартів ведення бізнесу, поступово змінюючи національну законодавчу базу. Однією з найголовніших функцій державного управління є контрольна діяльність, зокрема, аудит відноситься до одного з видів фінансового контролю. Міжнародні стандарти фінансової звітності мають особливе значення для економічного зростання, яке залежить від залучення іноземних інвестицій. Прийняття управлінського рішення має ґрунтуватися на достовірній економіч-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ній інформації, яка формується, зазвичай, на основі даних бухгалтерського обліку. Аудит необхідно розглядати як ланку системи економічного контролю [4]. Проведення аудиту за міжнародними правилами має більше показників, що показує реальний фінансовий стан підприємства і дозволяє прийняти правильне рішення з мінімальними ризиками. Майбутній розвиток аудиту потребує впровадження реформ у фінансовій та правовій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великий внесок у розвиток теорії аудиту та вирішення питань щодо аудиторського контролю якості послуг та аудиторських перевірок загалом зробили провідні вчені-економісти: А. Білоусов, Б.Ф. Усач, Н.М. Проскуріна, Г.Г. Кірейцев, М.Т. Білуха, В.В. Скобари, В.С. Рудницький, М.В. Крапивко, А.А. Терехова, В.Г. Гетьман, А.Д. Шеремета, В.П. Завгородній, М.Я. Дем'яненко, С.Ф. Голов, О.А. Петрик, Ф.Ф. Бутинень, Я.В. Соколова, К.І. Редченко та інші аудитори-економісти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Чинне законодавство у галузі аудиту в Україні не сприяло покращенню умов для підвищення якості фінансової звітності бізнесу та аудиторських підсумкових результатів. Відсутність ефективних механізмів контролю якості бухгалтерської звітності, фінансових показників та роботи аудиторів не викликають довіри у користувачів звітності за результатами перевірки й достовірності аудиторського висновку [1]. Як результат, суспільство сприймає більшість аудиторських висновків як формальність, без будь-яких гарантій відповідності дійсності. А іноземні інвестори зменшили список аудиторських компаній, які варті довіри.

Мета статті. Основна мета статті полягає у дослідженні розвитку аудиту в Україні за допомогою аналізу вітчизняної і зарубіжної практики функціонування аудиторської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Виникнення аудиту в Україні як нового напрямку діяльності вимірюється лише кількома роками, і тому у процесі його розвитку виникають проблемні питання, які пов'язані з відсутністю досвіду, недосконалістю аудиторського законодавства, недостатнім практичним досвідом. Відповідно, подальший розвиток аудиту потребує юридичного упорядкування національного аудиту, усунення недоліків між підзаконними актами та чинним законодавством. Запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні повною мірою – це питання часу. Професія аудиторів є саморегульованою. Це свідчить про те, що держава встановлює тільки вимогу проведення аудиту, а саму методику проведення аудиту обирають професійні організації у стандартних нормативах та положеннях. Аудиторська діяльність є одним з найбільш важких та складних для незалежного регулювання видів діяльності. В Україні існує дві форми аудиту: 1) аудит здійснюється за національними положеннями бухгалтерського обліку відповідно до українського законодавства; 2) аудит здійснюють міжнародні фірми за міжнародними стандартами бухгалтерської звітності. Аудиторська палата України (АПУ) здійснює контроль за якістю надання аудиту. Головним завданням АПУ є: проведення сертифікації суб'єктів, які мають бажання здійснювати аудиторську діяльність; затвердження програм підтримки аудиторів; регулювання відносин між аудиторами; контроль за дотриманням норм професійної етики аудиторів. Основна мета АПУ – це забезпечення розвитку аудиторської діяльності в Україні, сприяння правового захисту аудиторів під час виконання покладеної на них роботи. АПУ – це юридична особа, яка працює за принципом самоуправління, має свою емблему, рахунки в банку, печатку та іншу атрибутику [2]. Україна та Європейський Союз мають спільний кордон і як сусіди посилюють економічні та політичні взаємозв'язки.

Такий підхід має спільні цінності та диференціації, що сприятиме майбутньому зміцненню стратегічного партнерства. Європейський Союз та Україна погодилися посилюва-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ти економічні, політичні, культурні відносини та спільну відповідальність у врегулюванні й запобіганні суперечностей. Новими перспективами партнерства, економічної інтеграції та співробітництва може бути наближення законів в економічній галузі до законів країн ЄС, відкриття економік одна одній, збільшення іноземних інвестицій. Розвиток аудиту в Україні є необхідною умовою для співпраці з європейськими країнами. Зазначимо, що аудит у нашій країні почав розвиватися із прийняттям Закону України «Про аудиторську діяльність» від 22 квітня 1993 р. Згідно з Законом проводилася сертифікація аудиторів, реєструвалися аудиторські фірми і видавалися ліцензії та сертифікати саме на цей вид діяльності. Приєднання України до Європейського Союзу потребує виконання певних вимог до ведення обліку та складання бухгалтерської звітності. Поступово вносяться зміни у національні стандарти, наближаючи їх до міжнародних і зменшуючи розрив між вітчизняним аудитом і загальноприйнятими європейськими стандартами аудиту.

Міністерство фінансів України запропонувало новий законопроект «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» (рис.).

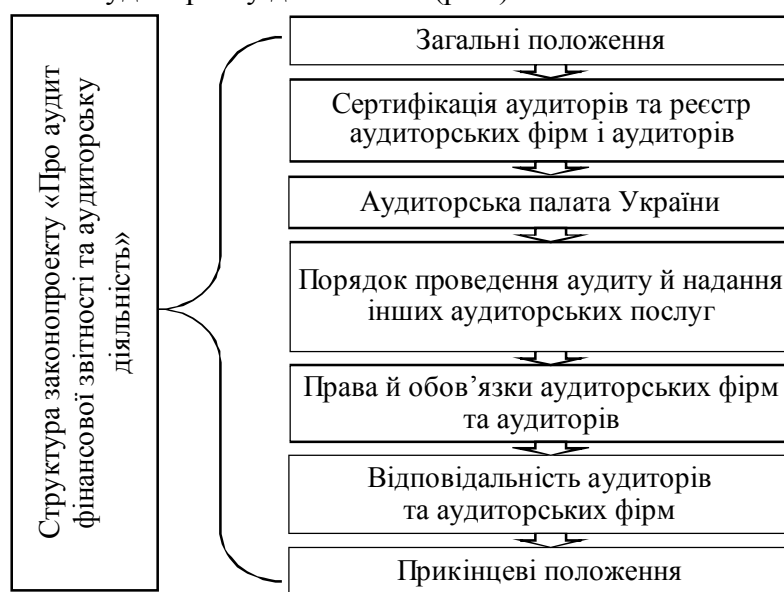

Рис. Структура законопроекту «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність»

Метою реформування аудиту є підвищення якості надання послуг, які повинні відповідати стандартам Європейського Союзу. Наступна перевага нової реформи аудиторської діяльності – взяті зобов'язання України перед Європою про наближення чинного законодавства до міжнародних стандартів. Підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна взяла на себе зобов'язання виконати положення Директиви 2006/43/ЄС «Про обов'язків аудит консолідованої та річної звітності...» до Українського законодавства у термін до 1 листопада 2017 року [3].

Нововведення, що пропонується запровадити законопроектом Міністерства фінансів України, передбачають:

1. Зміни, які визначені Директивою ЄС 43, і спрямовані на поліпшення конкурентоспроможності, об'єктивності та якості надання аудиторських послуг. Однією із головних вимог Директиви ЄС 43 є реалізація системи суспільного нагляду за діяльністю аудиторів, яку буде здійснювати компетентний орган за призначенням держави.

2. Підприємства будуть сплачувати за аудиторські послуги й утримувати Орган суспільного нагляду. Щорічне перерахування коштів буде залежати від розмірів підприємства:

– для великих підприємств, які становлять суспільний інтерес, сума платежу становитиме 13780 грн (10 мінімальних заробітних плат);

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

– для середніх підприємств, які становлять суспільний інтерес, сума становитиме 2756 грн (2 мінімальні заробітні плати);

– для малих підприємств, які становлять суспільний інтерес, – 689 грн (0,5 мінімальної заробітної плати).

3. Суспільний нагляд за аудиторською діяльністю буде здійснювати Орган суспільного нагляду, якому підпорядковуються всі аудиторські фірми й аудитори. Орган суспільного нагляду має у своєму складі 11 осіб: від державних органів влади 7 представників і 4 – непрактикуючі особи, яких обере Мінфін.

4. Аудиторські компанії будуть поділені за двома напрямками: ті, які матимуть повноваження перевіряти суб'єктів суспільних інтересів (страхові компанії, банки), і ті, що не матимуть права на таку діяльність.

5. На підприємствах в обов'язковому порядку повинні бути створені аудиторські комітети, які контролюватимуть процес складання фінансової звітності.

6. Отримати сертифікат аудитора буде складніше і займе більше часу. Аудиторам необхідно буде скласти іспит із 14 дисциплін на знання теоретичного матеріалу й один іспит на підтвердження кваліфікаційного рівня. Крім цього, необхідно мати досвід роботи не менше 3 років на посаді бухгалтера, ревізора, юриста, економіста, асистента аудитора, фінансиста або пройти стажування в аудиторській фірмі [7].

Реформування вітчизняного ринку поряд з перевагами має і певні недоліки, на які необхідно звернути увагу. Аудиторська палата не зможе регулювати діяльність аудиторів, оскільки ці повноваження передадуть Органу суспільного нагляду. Таким чином, держава матиме вплив на «незалежних» аудиторів. Також аудиторським фірмам за право проведення обов'язкового аудиту потрібно буде сплачувати внесок не раз на п'ять років, а щороку. Головним здобутком законопроекту є приведення законодавства України у сфері діяльності аудиторів до законодавства ЄС, що дозволить покращити міжнародний авторитет країни, сприятиме економічному зростанню у світовій економіці [5].

Для поліпшення регулювання аудиту в Україні до встановлених стандартів європейського законодавства необхідно максимізувати відповідальність аудиторів за їхню діяльність, підвищити компетентність в аудитуванні, підтримувати професійні навички та знання аудиторів на високому рівні [8]. Дотримання цих аспектів допоможе Україні відповідати вимогам європейського законодавства, покращить розвиток аудиторської діяльності в Україні і введе її на якісно новий рівень.

Висновки. Як підсумок, хотілось би зазначити, що зміни в аудиті є необхідними. Проте побудувати досконалий механізм фінансового контролю в суспільстві без критики й обговорення потрібних кроків та без застосування професійних знань неможливо. Інакше ми матимемо черговий закон, який буде містити недосконалі і суперечливі положення та можливі ризики, прийнятий лише у разі вдало проведеної реклами.

Стан аудиту в Україні вимагає законодавчого вдосконалення, приведення його у відповідність до світових стандартів і вимог Європейського Союзу. Держава не повинна мати вплив на аудиторів і створювати загрозу незалежності їхньої діяльності. Незалежний аудит – це запорука ефективного функціонування ринкової економіки та гарантія успішної діяльності підприємств, організацій і установ. Подолання наявних перешкод сприятиме покращенню надання якості аудиторських послуг. Користувач, який схвалює рішення на основі аудиторських висновків, має цілком бути впевненим у достовірності інформації. Цю упевненість може надати лише незалежний аудит.

Список використаних джерел

1. *Аудит* (основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту) : підручник / за ред. В. В. Немченко, О. Ю. Редько. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 540 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. *Бутинець Ф. Ф.* Проблеми аудиту в Україні / Ф. Ф. Бутинець // Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи : зб. тез та виступів на II Між-нар. наук.-практ. конф. – К. : ННЦ Інститут аграрної економіки, 2006. – С. 184–186.

3. *Директива 2006/43/ЄС* Європейського Парламенту та Ради про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності, що вносить зміни до Директив Ради 73/660/ЄЕС та 83/349/ЄЕС і припиняє дію Директиви Ради 84/253/ЄЕС від 17.05.2006 р.

4. *Ільїна С. Б.* Основи аудиту : навчально-практичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / С. Б. Ільїна. – К. : Кондор, 2009. – 378 с.

5. *Калінська Т. А.* Сучасний стан і проблеми вітчизняного аудиту / Т. А. Калінська // Науково-виробничий журнал. – 2010. – № 3. – С. 20–22.

6. *Про аудиторську діяльність* : Закон України від 22.04.1993 № 3125–ХІІ. – К., 1993. – 471 с. – (Бібліотека офіційних видань).

7. *Редько О.* Генезис аудиту в Україні – між вчора і завтра / О. Редько // Бухгалтерський облік і аудит. – 2002. – № 1. – С. 10–12.

8. *Румянцев С.* Проблеми розвитку аудиту в Україні / С. Румянцев // Цінні папери України – 2001. – № 1. – С. 5–7.

УДК 336.01

Н.В. Лагодієнко, ст. викладач

Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

**ФІНАНСОВИЙ ЗАХИСТ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО
ВИРОБНИЦТВА У ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ
КОНФЛІКТАМИ****Н.В. Лагодієнко**, ст. преподаватель

Николаевский национальный аграрный университет, г. Николаев, Украина

**ФИНАНСОВАЯ ЗАЩИТА ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ
АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА В ПРОЦЕССЕ УПРАВЛЕНИЯ
ЭКОНОМИЧЕСКИМИ КОНФЛИКТАМИ****Nataliia Lahodiienko**, senior lecturer

Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

**FINANCIAL PROTECTION OF THE PROCESSING ENTERPRISES
OF AGRICULTURAL PRODUCTION DURING ECONOMIC CONFLICTS
MANAGEMENT**

Розглянуто різні наукові підходи до теоретико-методологічних засад формування фінансового захисту переробних підприємств аграрного виробництва у процесі управління економічними конфліктами. З метою вдосконалення організаційно-економічних механізмів фінансового захисту надано якісні класифікаційні ознаки економічних конфліктів та запропоновано критерії їх оптимізації.

Ключові слова: фінансовий захист, фінансова безпека, економічні конфлікти, переробні підприємства, аграрна сфера, організаційно-економічний механізм.

Рассмотрены различные научные подходы к теоретико-методологическим основам формирования финансовой защиты перерабатывающих предприятий аграрного производства в процессе управления экономическими конфликтами. С целью усовершенствования организационно-экономических механизмов финансовой защиты предоставлено качественные классификационные признаки экономических конфликтов и предложены критерии их оптимизации.

Ключевые слова: финансовая защита, финансовая безопасность, экономические конфликты, перерабатывающие предприятия, аграрная сфера, организационно-экономический механизм.

The different scientific approaches to the theoretical and methodological bases of formation of financial protection for agricultural production processing enterprises in the management of economic conflicts. In order to improve the organizational and economic mechanisms of financial protection provided qualitative classification signs of economic conflicts and proposes criteria for their optimization.

Key words: financial protection, financial security, economic conflicts, refineries, agrarian sphere, organizational and economic mechanism.

Вступ. Виняткової актуальності проблема фінансового захисту підприємств від впливу перманентних кризових явищ та критичних деформацій у внутрішній системі рівноваги й зовнішньому оточенні отримує в аспекті перетворення застарілих фінансових механізмів організаційних процесів управління фінансовими ресурсами на засадах ризик-менеджменту, а також докорінних змін системи управління переробними підприємствами аграрного виробництва в останні роки. Ці зміни примушують переробні підприємства пристосовуватись до нових негативних чинників економічного стану національної економіки, а також вишукувати адекватні методи вирішення проблем фінансово-економічної безпеки і загроз потенціалу стратегічного розвитку, таких як десинхронізація фінансових потоків у часі, втрата фінансової рівноваги внаслідок знецінення та неліквідності активів, недостатня рентабельність використання власних фінансових ресурсів, недостатність залученого капіталу, висока плата за кредитні ресурси, постійна зміна нормативних положень законодавчої бази, застарілий стан технологічних процесів та аграрного виробництва, невиконання й відсутність забезпечення зобов'язань, неплатоспроможність суб'єктів аграрної сфери, відсутність інтеграційних зв'язків і зацікавленості у виробництві якісної та соціально орієнтованої продукції тощо, що спричиняє широке коло високих фінансових та комерційних ризиків. Такі форми негативного прояву функціонування переробних підприємств, як незавантажених

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

виробничих потужностей, втрата налагоджених ринків збуту, некомпетентні рішення антикризових менеджерів, рейдерські захвати бізнесу, відсутність державної підтримки розвитку аграрної сфери, недостатність кредитного забезпечення в умовах високої сезонності виробництва провокують як наслідок жакливу фінансову ситуацію на переробних підприємствах аграрного виробництва та підвищення актуальності перезавантаження системи внутрішніх механізмів фінансового захисту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Управління фінансовими ризиками переробних підприємств аграрного виробництва в контексті їх фінансового захисту досліджується у працях, що акцентують свою увагу на вдосконаленні організаційно-економічних механізмів фінансової складової економічної безпеки та інструментів формування, нарощення й ефективного розподілу фінансових ресурсів підприємств аграрної сфери [1–5]. Більшість дослідників спираються на фундаментальні концепції щодо управління капіталом та оптимізації його структури на переробних підприємствах, де з теоретико-методологічного та практичного погляду викладені питання співвідношення отримання додаткової доходності й рівня ризику освоєння сукупного обсягу сформованих фінансових ресурсів [6–9]. Базуючись на ґрунтовних дослідженнях В.Г. Андрійчука, Ю.А. Анісімової, М.Я. Дем'яненка, Ж.В. Дерій, М.Й. Маліка, Ю.О. Лупенка, Б.Й. Пасхавера, І.Ю. Гришової, І.О. Крюкової, Т.С. Шабатури, В.В. Кужеля, В.А. Замлинського, О.В. Митяй, І.Б. Хоми, С.М. Шкарлета, А.В. Чупіса, В.А. Борисової, Н.С. Танклевської [1–15] запропоновані сучасні інструменти управління фінансовими ризиками в аграрній сфері.

Високо оцінюючи їх зусилля щодо формування теоретико-методологічної платформи та практичних аспектів діагностики й управління фінансовим розвитком переробних підприємств аграрної сфери, слід відзначити відсутність єдності та комплексності підходів до їх розгляду. Більшість проблем нині залишаються дискусійними й недостатньо розробленими внаслідок динаміки зовнішнього середовища та нових геополітичних ризиків, що не дає змоги переробним підприємствам аграрної сфери ефективно здійснювати управління фінансовими ризиками.

Метою дослідження є розкриття сутності, змістового наповнення, ролі фінансового захисту й методів управління фінансовими ризиками підприємств, характеристика та критичний аналіз сучасних підходів щодо здійснення управління економічними конфліктами переробних підприємств аграрного виробництва й обґрунтування авторського підходу щодо їх фінансового захисту.

Виклад основного матеріалу. В сучасній науковій літературі більшість авторів дотримуються думки, що поєднання різних підходів залежно від цілей дослідження на принципах системності та комплексності дозволяє використовувати сильні науково-методологічні розробки кожного методу, нівелювати їх недоліки та допомагає доказувати або спростовувати наукові гіпотези у практичному впровадженні, особливо якщо це стосується фінансового забезпечення діяльності підприємств аграрного виробництва. Так, надаючи характеристики концептуальним засадам фінансової складової економічної безпеки, Т.С. Шабатура довела що найбільш ефективним є дослідження на основі поєднання ресурсного підходу, що дозволяє визначити обсяги нарощеного в попередньому періоді фінансового потенціалу та потокових підходів, що дають змогу оцінити використання фінансових ресурсів у стратегічному періоді на довгострокову перспективу [13]. Тому, на нашу думку, фінансові механізми захисту та управління ризиками переробних підприємств повинні ґрунтуватись не лише на стратегіях вирішення економічних конфліктів, що супроводжують ризики, а й мати чітко визначену методологічну основу.

Як наголошує Ж.В. Дерій, фінансовий потенціал створює фундамент для трансформації наявного у сучасного підприємства ресурсного потенціалу (технологічного, фі-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

нансового, матеріально-технічного, трудового, управлінського, інноваційного) у конкретні результати господарської діяльності переробних підприємств, реалізація якого супроводжується певними економічними конфліктами, що потребують фінансового захисту. Потрібно акцентувати, що різні підходи до окреслення змістового наповнення поняття «фінансовий потенціал» зумовлюють проблеми його кількісного виміру в умовах діяльності конкретних підприємств. Параметри фінансового потенціалу переробного підприємства варто досліджувати у двох напрямках: показники у динаміці, що дозволяють виявити та попередити негативні тенденції у функціонуванні фінансової сфери переробного підприємства; поточні показники, що характеризують теперішній фінансовий стан підприємства та можуть бути використані як основа для короткострокових управлінських рішень; оцінювання показників проводиться на основі порівняння з нормативними значеннями цих показників [10].

У сучасних умовах збільшуються масштаби економічних конфліктів та зони ризику функціонування активів переробних підприємств, що отримує свій прояв у відповідному нарощенні витрат виробництва, дисбалансі та неефективній структурі капіталу, ускладненні взаємин із контрагентами, процесами збільшення залежності від технологічних процесів в умовах неякісної управлінської функції у сфері інноваційних технологій і погіршення їх інвестиційного забезпечення, порушення фінансової рівноваги та росту фінансового навантаження. Таким чином, у процесі управління фінансовими ресурсами необхідно окреслити конкретні зони ризику, що «розмічають» вірогідність настання негативних наслідків для стратегічного розвитку переробних підприємств, та зони комфорту, що дозволяють нарощувати фінансовий потенціал, рентабельність власних активів, ринкову вартість бізнесу переробних підприємств аграрної сфери, й розробити функціональні механізми для реагування на очікуванні зміни економічного середовища, що є предметом управління фінансово-економічної безпеки переробних підприємств аграрного виробництва. Отже, завданням фінансового менеджменту є забезпечення захисту переробного підприємства, що ввійшло у зону ризику, та надання фінансового забезпечення у процесі переходу переробного підприємства до зони комфорту для подальшого сталого розвитку всіх процесів його діяльності. Визначити зони ризику та зони комфорту розвитку бізнесу пропонуємо за фінансовими орієнтирами, вибір методів їх виміру і характеристику цих орієнтирів за визначеними принципами, оцінку виявлених відхилень від стандартних, цільових значень.

Заперечливі результати фінансової діяльності підприємств аграрної сфери пов'язані з високою динамікою змін, що стосуються всіх напрямів фінансової діяльності та мають безпосередній вплив на соціально-економічний розвиток переробних підприємств, оскільки дефіцит фінансових ресурсів та їх неефективне використання знищує реальність виконання стратегічних завдань. Оскільки ризик і невизначеність є функціями змін, то більші зміни приводять до збільшення сфери дії ризику в умовах браку фінансового забезпечення [9].

Тому, на наш погляд, доречним є підхід удосконалення фінансових механізмів захисту переробних підприємств у контексті вирішення економічних конфліктів, що супроводжуються фінансовими ризиками. На думку І.Ю. Гришової, вирішення економічних конфліктів не лише повинне нейтралізувати очікувані негативні наслідки небезпек та мінімізувати невизначеність інвестування капіталу в активи, а й сприяти реалізації латентних фінансових можливостей в аспекті нарощення рентабельності власних активів переробних підприємств, надати ритмічності й прискорення руху та збалансованості фінансовим потокам, перетворитись на додаткові, особливі компетенції, що підвищують конкурентоспроможність підприємства й призводять до його фінансової рівноваги у довгостроковому періоді [8].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Вирішення економічних конфліктів на переробних підприємствах аграрної сфери повинно носити цілеспрямований характер та мати економічну доцільність:

по-перше – допомагати в реалізації стратегічних цілей та функцій бізнесу, не утворювати нових ризиків, зокрема катастрофічного рівня;

по-друге – не допускати імобілізації фінансових ресурсів у процесі вирішення економічних конфліктів із виробничою діяльністю переробного підприємства, особливо в період сезонності виробництва, тобто не допускати перетікання капіталу зі сфери виробництва у сферу обігу та сприяти пришвидшенню руху фінансових потоків;

по-третє – фінансові витрати щодо вирішення економічних конфліктів не повинні перевищувати очікувані доходи від їх реалізації навіть при високому рівні ризикованості фінансових операцій.

Зауважимо, що економічні конфлікти не обов'язково можуть бути реалізовані у вигляді фінансових втрат, оскільки в основі будь-якого економічного конфлікту лежить різноманітне підґрунтя у вигляді заперечливих інтересів. На наш погляд, під економічним конфліктом варто розуміти будь-яку фінансову операцію, яка має на меті отримання ефекту, супроводжується фінансовим ризиком та провокує ситуацію невизначеності, а, відповідно, потребує прийняття альтернативних рішень згідно з фундаментальною концепцією фінансового менеджменту щодо співвідношення рівня доходності та ризику в процесі управління фінансовими потоками. Без ризику й альтернативних рішень у фінансовій царині заперечується сама економічна природа конфлікту інтересів у бізнесі.

Узагальнюючи аналіз думок науковців [1–15], можна виділити сукупність пріоритетних напрямів діяльності переробних підприємств з погляду співвідношення та динаміки таких індикаторів, як частота протікання економічних конфліктів та рівень потреби у фінансовому захисті.

По-перше, до пріоритетних напрямів захисту, на нашу думку, слід віднести економічний конфлікт в аспекті забезпечення доходності власного капіталу, що потребує трансформації внутрішніх управлінських механізмів з метою незмінного нарощення рівня фінансової рентабельності. Реалізація механізмів системи фінансового захисту повинна забезпечити висоту прибутків від реалізації продукції аграрної сфери та забезпечення інших видів прибутків з одночасним зниженням середньозваженої вартості сукупного обсягу інвестованого капіталу, що досягається за рахунок залучення у межах науково обґрунтованого обсягу кредитних ресурсів та оптимізації ризиків фінансової діяльності.

По-друге, пріоритетом у ракурсі економічних конфліктів залишається чинник стратегічного підходу до формування фінансових ресурсів, адекватного потребам розвитку переробного підприємства та цілям його стратегічного розвитку, що забезпечується у процесі досягнення певного рівня фінансової гнучкості щодо доступу до зовнішніх та альтернативних джерел фінансування й за рахунок оптимізації фінансових потоків.

По-третє, економічні конфлікти в аспекті забезпечення фінансової стійкості, що формується за допомогою управління фінансовими потоками, підтримки стану фінансової рівноваги та платоспроможності у процесі їх синхронізації.

По-четверте, гострі економічні конфлікти в напрямку інвестиційної діяльності, забезпечення ефективності внутрішніх та залучених інвестиційних ресурсів, активізації інвестиційних процесів навіть в умовах скорочення ринкових можливостей і поліпшення конкурентних позицій у стратегічному прориві виходу на міжнародні ринки в умовах складного геополітичного стану.

По-п'яте, економічні конфлікти та ризики переробних підприємств, що супроводжують у процесі їх інноваційного розвитку й фінансового забезпечення трансферу технологій в аграрну сферу України та вимагають системи заходів фінансової безпеки че-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

рез високий рівень невизначеності, та ризики, що супроводжують інноваційну діяльність і нарощення потенціалу прогресивних фінансових технологій та інноваційних фінансових інструментів. Оскільки в інноваційній діяльності найчастіше виникають економічні конфлікти в аспекті організаційної структури управління фінансовими потоками, то необхідно враховувати внутрішній потенціал нейтралізації неочікуваних ризикованих результатів та продумати інструменти зовнішнього страхування з позиції покращення фінансового захисту таких операцій і антикризових стратегій запобігання та швидкої адаптації до кризових фінансових ситуацій.

В огляді ключових методологічних аспектів внутрішні економічні конфлікти можна характеризувати за характером прояву фінансових загроз, що спрямовані на мінімізацію реальних наслідків фінансових ризиків та орієнтовані на превентивні заходи щодо зниження потенційних небезпек.

Внутрішні економічні конфлікти також слід класифікувати за скерованістю механізмів захисту як такі, що обмежують деструктивний вплив окремих факторів на стратегічний розвиток переробного підприємства, та такі, що забезпечують страхові резерви щодо фінансової компенсації негативних наслідків під час здійснення від'ємного сценарію. Також якісної характеристики економічним конфліктам надає сукупність параметрів, що забезпечують стійкість фінансового захисту та рівноваги, а також її підтримку у короткостроковому та довгостроковому періоді. Безперечно, рівень фінансового захисту, що забезпечує вирішення економічних конфліктів на переробних підприємствах, залежатиме від агресивності підходів до управління капіталом та активами підприємств, із підвищенням схильності менеджменту до агресивних методів управління знижується рівень фінансового захисту та підтримка показників фінансової безпеки потребує визначення критичних її критеріїв, що дозволять безперервне функціонування та збільшення інвестування капіталу у виробничу сферу переробних підприємств.

З позиції системного підходу фінансовий механізм захисту функціонування сучасного переробного підприємства повинен охоплювати всі напрями фінансової діяльності переробних підприємств в аграрній сфері, що мають свої специфічні особливості руху капіталу, а відповідно, і повинні охопити всі напрями виникнення економічних конфліктів системи фінансового захисту підприємства і покликані виконувати такі функціональні завдання:

– Здійснити такі механізми та запропонувати важелі управління фінансовими ризиками, що характеризувались би високим рівнем адаптивності, зокрема не конфліктували зі змінами ендогенних та екзогенних викликів функціонування аграрної сфери, а були коректними до таких змін у довгостроковому періоді.

– Сформувати систему моніторингу рівня ризику, що відповідала б вимогам викликів функціонування переробних підприємств аграрної сфери та гарантувала б реалізацію їх інноваційного потенціалу.

– Удосконалити внутрішні механізми управління власними фінансовими ресурсами, зокрема власним капіталом з метою оптимізації механізмів застосування операційного левериджу та мінімізації рівня ризиків за цільовими критеріями.

– Забезпечення синхронізації та стабілізації руху та обсягів інвестиційних і ресурсних потоків на переробних підприємствах в умовах сезонності виробництва й інших специфічних ризиків їх функціонування.

– За допомогою методів економічного аналізу, всебічного оцінювання та математичного прогнозування рівня ризику на переробних підприємствах визначити резерви підвищення ефективності функціонування в умовах невизначеності й галузевих трансформацій.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

– Оцінити ризики інтеграційних зв'язків переробного підприємства та компетентність персоналу в їх підтримці міжгалузевого співробітництва та формуванні лояльних покупців.

Формування фінансового механізму захисту та управління економічними конфліктами ґрунтується на принципах збереження фінансової міцності, тобто дозволеного рівня фінансової безпеки, яка на переробному підприємстві аграрної сфери виявляється у припустимому розмірі зниження масштабів виробництва в умовах перманентного кризового стану галузі та несприятливої кон'юнктури аграрного ринку, що все ж таки дозволяє підприємству підтримувати необхідний рівень платоспроможності та формувати мінімальні фінансові резерви для запобігання фінансовим ризикам.

Висновки. Одним з моментів випробування фінансового захисту переробних підприємств аграрної сфери є сучасний кризовий стан галузі та національної економіки, що вимагає переходу підприємств на іншу стадію функціонування і менеджменту, зокрема вирішення економічних конфліктів за оптимальних умов ефективності фінансової їх підтримки в аспекті нейтралізації фінансових ризиків. Заснований на новій парадигмі управління методологічний підхід до фінансового захисту переробних підприємств аграрного виробництва у процесі управління економічними конфліктами визначає вимоги до кількісного та якісного рівня фінансового стану переробного підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних ринкових позицій, збалансованих фінансових потреб у стані потенційних загроз внутрішнього й зовнішнього характеру та здійснюють умови фінансового забезпечення стратегічного розвитку підприємства в майбутньому періоді.

Список використаних джерел

1. Митяй О. В. Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери / О. В. Митяй, О. А. Хлистул // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Економічні науки». – 2014. – Вип. 9–1, ч. 1. – С. 57–60.
2. Дем'яненко М. Я. Теоретико-методологічні аспекти розвитку концепції фінансово-економічного захисту підприємств в аграрній сфері / М. Я. Дем'яненко, І. Ю. Гришова // Ukraine – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 1. Modern priorities of economics, management and social development. Environmental protection collection. – Chernihiv : CNUT, 2015. –Р. 107–110.
3. Танклевська Н. С. Фінансовий потенціал як категорія управління фінансами підприємства / Н. С. Танклевська // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2009. – № 2. – С. 257–262.
4. Шкарлет С. М. Еволюція категорії «безпека» в науковому та економічному середовищі / С. М. Шкарлет // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6. – С. 6–12.
5. Хома І. Б. Формування системно-комплексного підходу в оцінці рівня економічної безпеки підприємства / І. Б. Хома // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2008. – № 611. – С. 32–41.
6. Кужель В. В. Імунізація економіки агропродовольчої сфери в контексті реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу / В. В. Кужель // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 17–22.
7. Гришова І. Ю. Социально-экономическое развитие предприятий в контексте решения экономических конфликтов / И. Ю. Гришова, Л. Е. Лебедь // Актуальные проблемы экономики и управления. – 2015. – № 2. – С. 33–37.
8. Grishova I. Yu., Kryukova I. A., Zamlinskiy V. A., Galickiy A. N. Scientific and methodical aspects of the formation of modern financial architecture for the enterprise. «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions». March 28, 2013. – Stuttgart, Germany. – Volume 3. – P. 29–32.
9. Митяй О. В. Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами [Електронний ресурс] / О. В. Митяй, О. А. Хлистул // Глобальні

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. № 2. – С. 630–633. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf>.

10. *Дерій Ж. В.* Капіталізація людського потенціалу: функціональний аспект / Ж. В. Дерій // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – Чернігів : ЧДТУ, 2012. – № 3 (60). – С. 21–27.

11. *Замлинський В. А.* Фінансово-економічні показники ефективності інвестиційних процесів на підприємстві / В. А. Замлинський // Економічний аналіз : збірник наукових праць. – Тернопіль : Економічна думка, 2014. – Т. 16, № 2. – С. 12–19.

12. *Шабатура Т. С.* Методологічні засади оцінки економічного потенціалу підприємства / Т. С. Шабатура // Вісник Чернігівського національного технологічного університету. – 2014. – № 2 (74). – С. 54–60.

13. *Шабатура Т. С.* Теоретичні підходи до визначення дефініції «фінансова безпека підприємства» / Т. С. Шабатура // Інноваційна економіка. – 2012. – № 9 (35). – С. 315–319.

14. *Чирва О. Г.* Основные инструменты минимизации рисков в сельском хозяйстве / О. Г. Чирва, Н. М. Осьмеркина // Карельский научный журнал. – 2014. – № 3 (8). – С. 88–92.

15. *Anisimova Iu.* Modern approaches to the construction of financial instruments at markets of electric energy // Czech Journal of Social Sciences, Business and Economics. – 2014. – Т. 3, № 1. – P. 64–73.

УДК 336.7

В.М. Бойченко, аспірант

Українська академія банківської справи, м. Суми, Україна

**ОЦІНЮВАННЯ ІМОВІРНОСТІ ВИНИКНЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ
У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ****В.М. Бойченко**, аспірант

Украинская академия банковского дела, г. Сумы, Украина

**ОЦЕНКА ВЕРОЯТНОСТИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ БАНКОВСКОГО КРИЗИСА
В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ****Vita Boichenko**, PhD student

Ukrainian Academy of Banking, Sumy, Ukraine

**ESTIMATION OF PROBABILITY OF BANKING CRISIS IN CENTRAL
AND EASTERN EUROPE**

Здійснено аналіз взаємозалежності між розвитком реальної економіки та розвитком банківського сектору в Польщі, Угорщині, Чехії та Словаччині, які є схожими з Україною за рівнем розвитку банківських систем та економіки. Виявлено, що чіткої взаємозалежності в цих країнах не простежується, крім впливу доступу до банківських послуг на ВВП країни, який є позитивним та значним. Також розглянуто ключові кризоутворюючі фактори в обраних країнах та здійснено регресійний аналіз взаємозв'язку між інтегральним показником фінансової стійкості банківської системи (Z-Score) і незалежних змінних (рівня ліквідності банків, частки іноземного капіталу в банківській системі й частки депозитів у ресурсах банківської системи). Встановлено, що визначені фактори мають визначальне значення для фінансової стійкості банківської системи лише для Чехії, на відміну від інших країн.

Ключові слова: банківська криза, фінансова стійкість, причини кризи, імовірність кризи, оцінка фінансової стійкості.

Осуществлен анализ взаимозависимости между развитием реальной экономики и развитием банковского сектора в Польше, Венгрии, Чехии и Словакии, которые являются схожими с Украиной по уровню развития банковских систем и экономики. Выявлено, что четкой взаимозависимости в данных странах не прослеживается, кроме влияния доступа к банковским услугам на ВВП страны, который является положительным и значительным. Также рассмотрены ключевые факторы, что вызывают кризис в избранных странах и осуществлено регрессионный анализ взаимосвязи между интегральным показателем финансовой устойчивости банковской системы (Z-Score) и независимых переменных (уровня ликвидности банков, доли иностранного капитала в банковской системе и доли депозитов в ресурсах банковской системы). Установлено, что определенные факторы имеют определяющее значение для финансовой устойчивости банковской системы только для Чехии, в отличие от других стран.

Ключевые слова: банковский кризис, финансовая устойчивость, причины кризиса, вероятность кризиса, оценка финансовой устойчивости.

The article analyzes the interdependence between the development of the real economy and the banking sector in Poland, Hungary, Czech Republic and Slovakia, which are similar to the Ukraine on the development of banking systems and the economy. Revealed that a clear interdependence in these countries is not traceable than the impact of access to banking services in GDP, which is positive and significant. Also the key factors, that initiates crisis in selected countries and conducted regression analysis of the relationship between the integral indicator of the financial stability of the banking system (Z-Score) and independent variables (liquidity of banks, the share of foreign capital in the banking system and the share of deposits in the banking system resources). Established that certain factors are crucial for financial stability of the banking system only for the Czech Republic, in contrast to other countries.

Key words: the banking crisis, financial stability, causes of the crisis, probability of crisis, assessment of financial stability.

Постановка проблеми. Банківська криза характеризується різким зниженням ліквідності та платоспроможності банків, кризою платежів, невиконанням банками своїх зобов'язань перед кредиторами й вкладниками, збільшенням питомої ваги проблемних і прострочених кредитів, зниженням дохідності банківських операцій, а інколи й банкрутством банків. Банківська криза супроводжується масовим вилученням коштів із банківської системи, зниженням темпів росту та обсягів кредитування, підвищенням процентних ставок і рівня доларизації економіки, падінням споживчого попиту й зниженням обсягів виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій та аналітичній літературі досить багато уваги присвячено аналізу причин і наслідків банківських криз. Так, зокре-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ма, цьому питанню присвячені праці С.Д. Богми, І.В. Белової, Т.А. Васильєвої, Ж.М. Довгань, С.В. Леонова, Д.Л. Циганюка тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Втім, незважаючи на підвищену увагу до генези банківських криз, невирішеними залишаються питання щодо кількісного оцінювання імовірності виникнення банківської кризи у тому чи іншому вигляді у конкретний період з урахуванням специфіки організації місцевого банківського ринку.

Мета статті. Здійснити оцінювання залежності стійкості банківських систем країн Центральної та Східної Європи, схожих за рівнем розвитку до України, від ключових кризоутворюючих факторів.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація світового фінансового простору є найбільш динамічною складовою загального процесу глобалізації та відіграє всезростаючу роль у світовому розвитку. Банківська система є гарантом фінансової безпеки держав, її залежність від кон'юнктури на світових ринках робить її більш чутливою до глобальних фінансових кризових явищ. Оскільки від ефективності роботи міжнародного банківського сектору залежить економічне зростання держави, тому все більшої актуальності набуває наукова оцінка процесів експансії іноземним капіталом національного ринку банківських послуг в умовах глобалізації [3].

На нашу думку, найкраще характеризують рівень розвитку економіки та банківської системи такі показники:

- 1) показники, що характеризують розвиток економіки;
- 2) показники, що характеризують розвиток банківської системи;
- 3) показники, що характеризують рівень надійності та ефективності банківської системи;
- 4) показники, що характеризують рівень конкуренції в банківській системі.

Кореляційно-регресійний крос-аналіз цих показників для Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини засвідчив такі результати (табл. 1).

Таблиця 1

Кореляційний аналіз впливу рівня залежності ВВП від окремих показників розвитку банківської системи [1]

Показники	Польща	Угорщина	Чехія	Словаччина
ВВП і індекс Херфіндаля-Хіршмана	-0,8590	0,4039	-0,8542	0,6596
ВВП і показник рівня фінансіалізації	0,6283	-0,0099	0,1016	0,2337
ВВП і доступ до банківських послуг	0,9089	0,8084	0,7365	0,9228
ВВП і співвідношення між банківським і небанківським сектором	0,7680	0,5983	0,4091	-0,4270
ВВП і рентабельність капіталу	-0,2976	-0,5514	0,3127	-0,9245
ВВП і процентний спред	-0,2869	-0,3990	-0,0885	-0,5826
ВВП і адекватність регулятивного капіталу	-0,3147	0,1332	0,4684	-0,4777
ВВП і рентабельність активів банку	-0,4877	-0,4945	0,2439	-0,6606

За результатами розвитку Польщі в 2008–2012 роках можна зробити такі висновки:

1. Наявне погіршення фінансово-економічного стану у 2009–2010 рр., що пояснюється низькими темпами відновлення фінансових та товарних ринків у посткризовий період у країнах Європейського Союзу, що є основними торговельними партнерами досліджуваної країни.

2. Низька динаміка зростання ВВП спричинена рецесією у країнах Європейського Союзу, зменшенням інвестицій в економіку Польщі.

3. Негативна тенденція зростання рівня безробіття.

До позитивних факторів, що сприяли зменшенню впливу кризових тенденцій на економіку Польщі в досліджуваний період, можна віднести:

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

1. Впровадження ефективних економічних реформ у період, що передував світовій фінансово-економічній кризі.

2. Пом'якшувальна монетарна політика у кризовий та посткризовий період, що зменшила тиск на реальний сектор економіки.

3. Девальвація польського злотого, що створила конкурентні переваги для експортерів.

4. Зростання купівельної спроможності населення, що за одночасного скорочення імпорту забезпечило зріст споживання на внутрішньому ринку.

5. Низький відсоток іноземних кредитів у банківській системі [5].

У результаті очищення балансів чеських банків від проблемних активів за рахунок їх викупу державою за рахунок бюджетних коштів і подальших вкладень ресурсів у капітал банків стратегічними інвесторами більшість чеських банків сьогодні перебувають у стабільному фінансовому становищі і мають достатній рівень прибутковості. У ході реформування вдалося істотно поліпшити якість кредитного портфеля банків і системи управління кредитними ризиками. Внаслідок цього різко скоротилася частка проблемних кредитів. Значно зросла частка високоліквідних активів у загальних активах банків, що є необхідною умовою для подальшого розвитку підприємницької діяльності банків [6].

Угорщина тривалий час була символом неоліберальної трансформації в Центральній та Східній Європі (ЦСЄ). Тим не менш, коли у 2008 році стали відчутними наслідки фінансової кризи, гарна репутація цієї країни в міжнародних політичних і бізнесових колах швидко випарувалася; справді, міжнародна ділова преса виокремила її як «чорну вівцю» поточної кризи. Це обумовлено тим, що всі ознаки, які зазвичай пов'язують із глобальною кризою – фінансовий крах, падіння рівня виробництва, зріст безробіття та соціальної нерівності, широко розповсюджене розчарування та суспільне невдоволення (під виглядом шаленої реакційної політики) – наявні в Угорщині в загостреній формі.

Основною рисою банківського сектору Словаччини, що становить приблизно три чверті всієї фінансової системи країни за активами, є майже повний контроль з боку закордонних інвесторів. Останні роки банківська система Словаччини дещо диверсифікувалася, напередодні кризи в 2007 році частка банків з іноземним контролем становила 97 %, а частка державних банків – лише 1 %. Концентрація на ринку банківських послуг у Словаччині досить висока, чотирьом найбільшим банкам належить близько 65 % активів. У сегменті іпотечних кредитів концентрація ще вище, частка чотирьох найбільших банків становить 85 %.

Така структура власності могла б загрожувати стабільному становищу банківської системи Словаччини, роблячи вразливою до зовнішніх ризиків і залежною від зовнішнього фондування. Тим не менш, банківська система Словаччини продемонструвала стійкість у період кризи, значних перетоків коштів між материнськими структурами в Центральній і Західній Європі і дочірніми в Словаччині вдалося уникнути. Здебільшого це відбулося завдяки специфічній моделі банківської системи Словаччини, схожою з чеською. Вона характеризується опорою на домашню депозитну базу й обмеженим інвестуванням в іноземні цінні папери – відношення кредитів і депозитів традиційно перебуває на рівні нижче 100 %.

У цілому можна відзначити, що якісні показники банківської системи Словаччини є дуже гарними, що і забезпечує її стабільне функціонування навіть в умовах кризи. Однак кількісні – поки відстають від розвинених країн і в тому числі інших країн зони євро.

Причинами банківської кризи можуть бути економічні кризи, кризи грошово-кредитної системи або специфічні кризи на окремих фінансових або великих товарних ринках. Як правило, поштовхом до банківської кризи є зовнішні фактори, що супроводжуються різкою девальвацією національної валюти, значним дефіцитом бюджету, ба-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

нківською панікою, біржовими кризами, високою інфляцією, знеціненням банківських вкладів і фінансових активів.

До внутрішніх причин відносять недостатній рівень капіталізації банків, низький рівень ризик-менеджменту та корпоративного управління, значну залежність від зовнішніх запозичень, недосконалість банківського регулювання та нагляду.

Нами було розраховано показники, що характеризують імовірність виникнення банківської кризи в досліджуваних країнах (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина). До цих показників належать:

- 1) рентабельність активів банків;
- 2) рентабельність капіталу;
- 3) ліквідність;
- 4) частка іноземного капіталу;
- 5) структура кредитного портфеля за секторами економіки;
- 6) частка депозитів у ресурсах банківської системи;
- 7) відношення кредитів до депозитів;
- 8) частка споживчих витрат у сукупних доходах;
- 9) частка заощаджень, що спрямовуються у банківські депозити;
- 10) частка зовнішніх активів;
- 11) частка зобов'язань перед нерезидентами;
- 12) інтегральний показник фінансової стійкості банківської системи;
- 13) частка проблемних кредитів у сукупному кредитному портфелі.

Для дослідження залежності фінансової стійкості досліджуваних банківських систем від рівня ліквідності банків, частки іноземного капіталу в банківській системі та частки депозитів у ресурсах банківської системи нами було побудовано три факторні регресійні моделі, де як залежна змінна виступив показник Z-score (табл. 2).

Таблиця 2

Результати моделювання фінансової стійкості банківських систем

Країна	Модель	Коефіцієнт детермінації
Польща	$Y=30,94-0,21*X1-0,01*X2-0,21*X3$	0,12
Угорщина	$Y=9,93+0,11*X1+0,19*X2+0,08*X3$	0,08
Чехія	$Y=44,75+0,45*X1-0,96*X2-0,01*X3$	0,77
Словаччина	$Y=17,4+0,17*X1+0,34*X2-0,15*X3$	0,36

Результати дослідження показують, що в цих країнах фінансова стійкість банківських систем меншою мірою визначається такими факторами, як рівень банківської ліквідності, наявності іноземного капіталу та часткою депозитів фізичних осіб у ресурсах банків. На нашу думку, це обумовлено саме специфікою таких банківських систем, які, перш за все, характеризуються наявністю потужних транснаціональних банків.

Висновки і пропозиції. Розглянувши всі кризоутворюючі фактори, ми зробили для себе висновки, які наведемо нижче по кожній країні.

Банківська система Чехії є гарним прикладом вдалого проходження кризи і демонструє неабияку стійкість у важкі часи. Запорукою такої стійкості є акцент на споживче та комерційне кредитування домашньої економіки. Банки в Чехії є стабільно прибутковими і спираються на домашню депозитну базу, ставлення депозитів до кредитів стабільно більше 100%. Усі основні показники, включаючи рівень ліквідності, рівень достатності капіталу і навіть прибутковості, знаходяться на сприятливому рівні. Крім того, криза практично не підірвала стабільності чеських банків, лише збільшивши рівень прострочення з 3 до 6%. До позитивних характеристик банківської системи Чехії варто віднести низьку залежність від зовнішньої ситуації. Частка нерезидентів в активах і па-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сивах невелика, близько 15 %, а також частка кредитів і депозитів в іноземній валюті перебуває на досить низькому рівні.

Загальну ситуацію в банківському секторі Польщі можна охарактеризувати як стабільну. Прибуток збільшується, рівень достатності капіталу по всій системі становить 14 %, погані активи зросли до 9 % до кінця 2010 р. і з того часу зафіксувалися на цьому рівні. Попередній аналіз показує, що банки здебільшого задовольняють вимогам Базеля III. Кредити приватному сектору відновлюються. З позитивних тенденцій можна відзначити активне залучення банками депозитів населення. В принципі, відношення депозитів до кредитів у Польщі перебувало на прийнятному рівні 90 %. Цілком можливо, що в найближчі роки це відношення перевищить одиницю і приєднається до Чехії та Словаччини.

Для Угорщини десятиліття зростання банківського сектору закінчилося в 2008 році. До теперішнього часу банківська система Угорщини знаходиться у кризі: частка поганих кредитів залишається на високому за європейськими мірками рівні, особливо в іпотеці. Відношення кредитів до депозитів на рівні 130 %. Частка довгострокових кредитів в іноземній валюті, євро та швейцарських франках становить 65 % на тлі послаблення курсу форинта. При цьому банківська система Угорщини характеризується високим відношенням банківських активів до ВВП. Останнє не може бути позитивною характеристикою, оскільки обумовлено глибиною рецесії -7 % ВВП у 2009 р., всього +1,3 % у 2010 р., близько +1 %, за оцінками, в 2011 р. і збереженням на балансах банків проблемних активів.

Загальна ситуація в банківському секторі Словаччини є стабільною. Важливим фактором стійкості банківської системи цієї країни залишається збалансована структура активів і пасивів. У портфелі активів основну частку складають кредити, близько 61 %, що приблизно порівну поділені між корпоративним і споживчим сектором. У кризу баланс трохи змістився у бік споживчого кредитування, його частка зросла через деяке зниження обсягів кредитування корпоративних клієнтів. Частка іпотечних кредитів становить близько 31,5 % від загального кредитного портфеля або менше 20 % від усіх активів банківської системи. Для Словаччини, яка вступила в євризону, природною є низька частка кредитів в іноземній валюті, близько 1,5 % від загального обсягу кредитів.

Список використаних джерел

1. *Банковская система Венгрии* [Електронний ресурс] // EFSAG. – 2015. – Режим доступу : <http://www.myoffshoreaccounts.ru/offshore-banking/hungary-offshore-bank-account/>.
2. *Карлін М. І.* Наслідки й проблеми інтеграції Польщі в Європейський Союз: погляд з України / М. І. Карлін // Науковий вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2009. – № 3. – С. 154–157.
3. *Кочетков В. М.* Аналіз розвитку міжнародних банків в Центральній та Східній Європі [Електронний ресурс] / В. М. Кочетков, Ж. С. Кугуєнко // Ефективна економіка. – 2014. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2934>.
4. *Мельник П. В.* Банківські системи зарубіжних країн : підручник / П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, О. Д. Гордей. – К. : Алерта, Центр навчальної літератури, 2010. – 586 с.
5. *Огляд економіки Угорщини* [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/econ_spivirob/hun/1438.html.
6. *Сучасний стан та структура державних фінансів республіки Польща* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11976/1/Public_finance_Poland.pdf.
7. *Федонюк С. В.* Наслідки приєднання до ЄС: Польща на фоні країн ЦСЄ / С. В. Федонюк // Досвід вступу Польщі до Європейського Союзу: уроки для України : матеріали Міжнар. круглого столу (21 трав. 2009 р.) / за ред. С. В. Федонюка. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – С. 92–116.
8. *Чи уникнула Чехія політичної кризи?* [Електронний ресурс] // Политикантроп. – 2012. – Режим доступу : <http://politikan.com.ua/8/4/1/49367.htm>.
9. *European Central Bank* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sdw.ecb.europa.eu/home.do>.

УДК 657.1

О.О. Григоревська, канд. екон. наук**Т.С. Каленченко**, магістрант

Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ СВОЄЧАСНОГО ТА ПОВНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ГРОШОВИХ КОШТІВ У СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ**Е.А. Григоревская**, канд. экон. наук**Т.С. Каленченко**, магистрант

Киевский национальный университет технологий и дизайна, г. Киев, Украина

ПРОБЛЕМЫ СВОЕВРЕМЕННОГО И ПОЛНОГО ОТРАЖЕНИЯ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ В СИСТЕМЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА**Olena Hryhorevska**, PhD in Economics**Tetiana Kalenchenko**, Master's Degree student

Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, Ukraine

PROBLEMS OF TIMELY AND FULL DISPLAY OF CASH FLOWS IN ACCOUNTING SYSTEM

Організація бухгалтерського обліку грошових коштів та їх своєчасне й повне висвітлення є досить трудомістким і водночас ризикованим процесом, оскільки навіть одна помилка може стати причиною багатьох порушень і неточностей, що вплине на господарський процес та інформацію про фінансово-майновий стан підприємства. Мета дослідження полягає в огляді проблемних моментів організації бухгалтерського обліку грошових коштів та наданні пропозицій їх вирішення. Відповідно до цього визначимо завдання, які полягають в удосконаленні аналітичного обліку, документування та внутрішньої звітності, що у свою чергу вплине на покращення діяльності підприємств загалом.

Обґрунтовано, що результат діяльності будь-якого підприємства безпосередньо залежить від ефективної роботи підприємства, а особливо від вирішення проблем, пов'язаних з обліком грошових коштів, які є складовою діяльності підприємства. Ефективність організації обліку грошових коштів забезпечить раціональний розподіл та використання грошових коштів, а тим самим успішну фінансову діяльність підприємства.

Ключові слова: грошові кошти, бухгалтерський облік, безготівкові розрахунки, організація обліку, рахунки.

Организация бухгалтерского учета денежных средств и их своевременное и полное освещение является достаточно трудоемким и одновременно рискованным процессом, поскольку даже одна ошибка может стать причиной целого ряда нарушений и неточностей, что повлияет на хозяйственный процесс и информацию о финансово-имущественном состоянии предприятия. Цель исследования заключается в обзоре проблемных моментов организации бухгалтерского учета денежных средств и предоставлении предложенных их решения. В соответствии с этим определены задачи, которые заключаются в совершенствовании аналитического учета, документирования и внутренней отчетности, что в свою очередь повлияет на улучшение деятельности предприятий в целом.

Обосновано, что результат деятельности любого предприятия напрямую зависит от эффективной работы предприятия, а особенно от решения проблем, связанных с учетом денежных средств, которые являются составной деятельности предприятия. Эффективность организации учета денежных средств обеспечит рациональное распределение и использование денежных средств, а тем самым успешную финансовую деятельность предприятия.

Ключевые слова: денежные средства, бухгалтерский учет, безналичные расчеты, организация учета, счета.

Organization of accounting of funds and their timely and complete coverage is very time-consuming and risky process at the same time, because even one mistake can cause a number of disturbances and uncertainties that affect the economic process and information on the financial and property status companies. The purpose of the study is to review problematic issues accounting of funds and provide suggestions to solve them. Pursuant to define the set tasks are to improve analytical accounting, documentation and internal reporting, which in turn will affect the improvement of the whole enterprise.

Proved that the result of any enterprise depends on the efficient operation of businesses, especially the solution of problems related to the accounting of funds that are part of the company. The effectiveness of accounting of funds will ensure rational distribution and use of funds, and thus successful financial performance of the company.

Key words. cash accounting, non-cash payments, organization of accounting, accounts.

Постановка проблеми. Грошові кошти є найбільш ліквідними активами та обмеженими ресурсами, і успіх підприємства здебільшого залежить від їх раціонального розподілу та використання. Звернувшись до реєстру судових рішень, ми спостерігали, що за період 01.01.2010–01.09.2015 року відбулось більше 30 000 засідань, які стосуються грошових коштів підприємств, це значна кількість, зважаючи на те, що ця цифра стосується тільки міста Києва [8]. Тому організація їх обліку є досить актуальним питанням під час контролю операцій з ними. Проблеми обліку грошових коштів є як у теоретич-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ній частині, так і у практичній, оскільки виникає багато різноманітних питань щодо їх обліку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання обліку грошових коштів є дуже цікавим на сьогодні, адже змінюється законодавство. Цю тему розглядали багато вчених-економістів, серед яких слід виділити тих, хто зробив найбільший внесок у цій сфері, зокрема: Д. Гушу, І.Б. Садовська, Т.В. Божидарнік, К.Є. Нагірська, А.С. Табалуко, С.Л. Береза, С.Ф. Голов, Г.Г. Кірейцев, М.В. Кужельний, Є.В. Мних, Л.В. Нападовська, В.В. Сопко та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак постійні зміни у законодавстві сприяють виникненню нових проблемних аспектів в обліку грошових коштів.

Мета статті полягає в огляді проблемних моментів організації бухгалтерського обліку грошових коштів та наданні пропозицій їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Не применшуючи результати досліджень науковців, присвячених бухгалтерському обліку грошових коштів, слід зазначити, що серед наявних облікових проблем, пов'язаних з рухом та наявністю грошових коштів, є такі:

- повнота та своєчасність відображення в системі обліку руху грошових коштів;
- правильне їх відображення у фінансовій звітності;
- організація контролю за процесом збереження та використання грошових коштів;
- оптимізація надходжень і виплат готівки та формування інформаційної бази даних для аналізу отриманих і втрачених вигід від проведених заходів;
- визнання та класифікація грошових коштів;
- матеріально-технічне та організаційне забезпечення ведення обліку грошових коштів.

Предметом бухгалтерського обліку грошових коштів є процеси документального оформлення руху коштів у касі підприємства та на рахунках у банку, господарські операції, пов'язані з надходженням і видатками грошових коштів. Здійснення процедури відображення в бухгалтерському обліку і розкриття інформації про грошові кошти у фінансовій звітності регламентує НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (МСБО) 7 «Звіт про рух грошових коштів».

Відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» грошові кошти (гроші) – готівка, кошти на рахунках у банку та депозити до запитання; еквіваленти грошових коштів (грошей) – короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошей і які характеризуються незначним ризиком зміни вартості [4].

Зазначимо, що відповідно до чинного законодавства під час складання фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності підприємства можуть обрати спосіб складання звіту про рух грошових коштів за прямим або непрямим методом із застосуванням відповідної форми звіту. Перевагою такої альтернативи є те, що кожне підприємство може враховувати специфіку господарської діяльності. Підприємство розгорнуто наводить суми надходжень та видатків, що виникають у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Якщо рух грошових коштів у результаті однієї операції включає суми, які належать до різних видів діяльності, то ці суми наводяться окремо у складі відповідних видів діяльності. Внутрішні зміни у складі грошових коштів до звіту про рух грошових коштів не включаються. Негрошові операції (отримання активів за рахунок фінансової оренди; бартерні операції; придбання активів за рахунок емісії акцій тощо) не включаються до звіту про рух грошових коштів [4].

Основними завданнями обліку грошових коштів є:

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

- виконання операцій з грошовими коштами за розрахунками з постачальниками, покупцями;
- контроль за дотриманням касової і розрахункової дисципліни;
- своєчасне і правильне документальне оформлення операцій з руху грошових коштів, щоденний контроль за збереженням готівки і цінних паперів у касі підприємства;
- інвентаризація грошових коштів і відображення її результатів на рахунках бухгалтерського обліку;
- дотримання НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»;
- надання користувачам фінансової звітності повної, правдивої та неупередженої інформації про зміни, що відбулися у грошових коштах підприємства та їх еквівалентах за звітний період [4].

Ці завдання бухгалтерія вирішує за допомогою документального оформлення – реєстрації в системі синтетичних і аналітичних рахунків усіх операцій з грошовими коштами. При цьому безперервно відображається й контролюється рух готівки в касі підприємства, на його рахунках у банках ведеться систематичний облік і контроль за розрахунковими відносинами з підприємствами й особами, що дозволяє в будь-який момент виявити стан розрахунків з кожним дебітором і кредитором по видах боргів і зобов'язань.

Джерелом, в якому можна побачити рух грошових коштів та їх еквівалентів, є форма № 3 фінансової звітності «Звіт про рух грошових коштів». Цей звіт більшість науковців вважають найскладнішим у всій фінансовій звітності підприємства. І це пов'язано з тим, що в цьому звіті можна отримати інформацію про операційну, фінансову та інвестиційну діяльність підприємства, разом із тим є можливість оцінити ситуацію, пов'язану з надходженням та витрачанням грошових коштів, та визначити потреби підприємства щодо використання цих коштів. Тобто ця форма звітності є багатосторонньою, що суттєво ускладнює процес його заповнення [4].

Нині важливим фактором, що відповідає за облік грошових коштів, є законодавство країни, яке не можливо ігнорувати, оскільки хоча б маленьке недотримання його веде до відповідальності. Нами було проаналізовано деякі з нормативно-правових актів (табл. 1).

Таблиця 1

Вимоги чинного законодавства до обліку грошових коштів

Нормативний документ	Площина регулювання	Вплив на облік
1	2	3
Національне положення (стандарт) 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [4]	Спосіб відображення бухгалтерського обліку	Введення аналітичних рахунків
	Завдання бухгалтерського обліку	Організація ведення бухгалтерського обліку
	Елементи методу бухгалтерського обліку	Методика ведення бухгалтерського обліку
Господарський кодекс України [1]	Повнота відображення	Відображення всіх податкових зобов'язань
	Договірні відносини	Організація відображення та дотримання нормативів
	Складання звітності та розпорядження джерелами	Методичні вказівки
Закон України «Про банки і банківську діяльність» [6]	Вид відображення в бухгалтерському обліку	Специфіка аналітичного обліку
	Банківське обслуговування	Організація ведення бухгалтерського обліку
	Елементи специфічного методу бухгалтерського обліку	Методика ведення бухгалтерського обліку відповідно банкам

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Закінчення табл. 1

1	2	3
Указ Президента України «Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу коштів» [7]	Санкції за порушення законодавства	На правильність, чіткість та відповідність ведення бухгалтерського обліку згідно з чинним законодавством
Наказ про облікову політику підприємства	Вид ведення бухгалтерського обліку	Нюанси ведення бухгалтерського обліку кожного підприємства
	Завдання бухгалтерського обліку	Організаційні аспекти ведення бухгалтерського обліку
	Форми ведення бухгалтерського обліку	Методологічні рекомендації до ведення бухгалтерського обліку

Після проведеного нами аналізу чинного законодавства України бачимо, що воно достатньою мірою регулює організацію бухгалтерського обліку грошових коштів, висвітлює всі аспекти, які стосуються бухгалтерського обліку, що є позитивним на сьогодні.

Після аналізу попередніх досліджень встановлено, що важливою є проблема повноти та своєчасності відображення у системі обліку грошових коштів. Адже, якщо грошові кошти не будуть повністю та своєчасно оприбутковані, то не буде чіткого відображення реального їх розміру. А далі – неправильне відображення штрафних санкцій. І така помилка тягне за собою багато інших, які можливо виявити лише під час інвентаризації. Грошові кошти повинні повністю і своєчасно оприбутковуватись, а інформація про їх наявність має правильно відображатись у фінансовій звітності, оскільки несвоєчасне оприбуткування призводить до накладання на підприємство штрафних санкцій. Раціональна організація бухгалтерського обліку грошових коштів потребує правильного здійснення і відображення всіх етапів їх руху, починаючи з нормативно-правових вимог, заповнення первинних документів, узагальнення та систематизації інформації в облікових регістрах і завершуючи складанням звітності. У процесі здійснення розрахунків велику роль відіграє оперативність прийняття рішення, отримання необхідної інформації тощо. Підприємствам, які мають великі грошові обороти, важливо знати залишок грошових коштів на рахунку в певний період. З великим обсягом роботи бухгалтер не завжди має фізичну можливість передавати інформацію особисто в паперовому вигляді до банку. Через це використання інформаційних технологій в обліку значно прискорює інформаційний потік.

Щоб своєчасно і в повному обсязі висвітлювати інформацію у процесі бухгалтерського обліку касових операцій, слід не забувати про такі речі, як ліміт залишку готівки (ліміт каси), прибутковий касовий ордер, видатковий касовий ордер. Касові операції оформляються касовими ордерами, видатковими відомостями, розрахунковими документами, документами за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів, іншими касовими документами.

Облікова політика кожного підприємства має свої складові частини, які невід’ємно взаємодіють. Зокрема, можна виділити такі складові, як технічна, організаційна та методична.

Технічна складова – це склад та структура бухгалтерської служби, аналітична складова ведення бухгалтерського обліку; організаційна складова – це організація побудови обліку, визначення відповідальних осіб тощо; методична складова – це методи та процедури організації бухгалтерського обліку.

Ці три складові, на нашу думку, є найбільш важливими, тому ми зупинимося на них. Дослідивши ці аспекти, хочемо запропонувати вдосконалити аналітичні рахунки на підприємствах. Кожна діяльність є специфічною, а отже, й облік кожного суб’єкта господарювання є індивідуальним. Виходячи з цього, ми пропонуємо увести такий поділ рахунків: 302 «Готівка в іноземній валюті» та 312 «Поточні рахунки в іноземній валюті», оскільки країна розвивається і є вільноконвертовані валюти і їх доцільно було б

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

рознести по різних аналітичних розрізах. Наприклад 302.1 – «Готівка в доларах»; 302.2 – «Готівка в євро»; 302.3 – «Готівка в рублях» і так далі.

Про отримання підприємствами готівки в касу за прибутковими касовими ордерами видається засвідчена відбитком печатки цього підприємства квитанція (що є відривною частиною прибуткового касового ордера) за підписами головного бухгалтера або працівника підприємства, який на це уповноважений керівником.

Видача готівки з каси проводиться за видатковими касовими ордерами або видатковими відомостями. Документи на видачу готівки мають підписувати керівник і головний бухгалтер або працівник підприємства, який на це уповноважений керівником. До видаткових ордерів можуть додаватися заява на видачу готівки, розрахунки тощо. Якщо на доданих до видаткових касових ордерів документах, заявах, рахунках тощо є дозвільний напис керівника підприємства, то його підпис на видаткових касових ордерах не обов'язковий [4].

Щоб все було у строки, потрібно знати строки повернення готівкових коштів до каси підприємства, які наведено у вигляді табл. 2.

Таблиця 2

Контроль повернення грошових коштів

Елементи грошових коштів	Рахунки		Строки повернення готівкових коштів до каси підприємства
	Д-т	К-т	
Готівкові кошти під звіт на відрядження	372.1	30, 31	До закінчення 3-го банківського дня, наступного за днем повернення з відрядження
Готівкові кошти на закупку сировини та матеріалів	372.2	30, 31	Не більше 10 робочих днів з дня видачі готівки
Готівкові кошти на інші виробничі витрати	372.3	30, 31	Не більше двох днів, включаючи день отримання коштів
Грошові кошти одночасно на відрядження та вирішення в цьому відрядженні виробничих питань	372.1.2	30, 31	Строк, на який видано готівку під звіт, може бути продовжено до закінчення строку відрядження

Безготівкові розрахунки – це перерахування грошових коштів з рахунку підприємства-платника на рахунок підприємства-отримувача. Фінансовим посередником у цих розрахунках є банк, який надає послуги своїм клієнтам-підприємствам, підприємцям і фізичним особам. Порядок безготівкових розрахунків суворо регламентований законодавством. Здійснення розрахункових операцій через банк знижує потребу в готівці, сприяє концентрації в банку вільних грошових коштів для кредитування, забезпечує їх збереження й ефективніше використання, оптимізує та прискорює грошовий обіг держави [5].

Основними нормативно-правовими документами, які врегульовують це питання, є Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 20.03.1991 р. № 872-ХІІ [6], а також нормативний акт НБУ «Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах» від 12.11.2003 р. № 492.

Як показує практика, облік грошових коштів достатньо регламентований законодавчими та нормативними актами України. Але розширення форм і методів здійснення розрахунків, властивостей та функцій грошових коштів як інструментів забезпечення платоспроможності стали основною причиною уточнення й деталізації відображення в бухгалтерському обліку та контролю операцій з ними. Тому виникає необхідність у застосуванні конкретних прийомів управління грошовими коштами, джерелом якого є достовірне інформаційне забезпечення.

Формування облікової політики у сучасних умовах господарювання є важливим та трудомістким процесом, що забезпечує вибір альтернативних методів обліку в межах чинного законодавства. Досліджуючи цю тему, пропонуємо вдосконалити складання облікової політики вимогами до складання, які наведено в табл. табл. 3.

Таблиця 3

Вимоги складання облікової політики в частині бухгалтерського обліку грошових коштів

Вимога	Характеристика
Повного висвітлення	Повнота облікового відображення всіх фактів господарського життя, пов'язаних з грошовими коштами
Законності	Здійснення бухгалтерського обліку грошових коштів не повинно суперечити нормам чинного законодавства
Зрозумілості	Наведена інформація в обліковій політиці в частині бухгалтерського обліку грошових коштів повинна бути зрозумілою для осіб із спеціальними знаннями у сфері бухгалтерського обліку та контролю
Доцільності	Інформація, сформована в системі бухгалтерського обліку щодо грошових коштів, повинна бути корисною та доречною для внутрішніх і зовнішніх користувачів
Своєчасності	Облікова інформація в частині бухгалтерського обліку грошових коштів повинна бути актуальною та своєчасною для прийняття необхідних раціональних управлінських рішень (внутрішня бухгалтерська звітність і строки її подання керівництву)

Отже, використання цих вимог значно покращить діяльність підприємства загалом і дасть змогу уникнути помилок при своєчасному та повному бухгалтерському обліку суб'єкта господарювання.

Висновки. Таким чином, узагальнюючи проведений аналіз проблеми своєчасного та повного відображення грошових коштів у бухгалтерському обліку, можна сказати, що ця тема є актуальною і потребує подальшого розгляду. Нами було розроблено декілька шляхів удосконалення організації бухгалтерського обліку грошових коштів, зокрема, вдосконалено аналітичний облік, документування та внутрішню звітність, що у свою чергу вплине на покращення діяльності підприємств в цілому. Аналіз проводився на основі трьох основних складових: технічної, організаційної та методологічної.

Висвітлена проблема є важливим аспектом для всіх підприємств, адже від достовірності, своєчасності, повноти та оперативності обліку грошових коштів залежить уся фінансова діяльність підприємства. Побудова належної системи бухгалтерського обліку грошових коштів передбачає правильність здійснення й відображення всіх етапів їх руху, починаючи з нормативно-правових вимог, заповнення первинних документів, узагальнення та систематизації інформації в регістрах і завершуючи складанням звітності. Результат діяльності будь-якого підприємства безпосередньо залежить від ефективної роботи підприємства, а особливо від вирішення проблем, пов'язаних з обліком грошових коштів, які є складовою діяльності підприємства. Ефективність організації обліку грошових коштів забезпечить раціональний розподіл та використання грошових коштів, а тим самим успішну фінансову діяльність підприємства.

Список використаних джерел

1. *Господарський кодекс України станом на 20.09.2015 року.*
2. *Гушу Д.* Облік грошових коштів: проблеми та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / Д. Гушу. – Режим доступу : <http://conf-cv.at.ua/forum/83-811-1>.
3. *Державний реєстр судових рішень* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
4. *Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 18.03.2014 року.*
5. *Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні* : затв. Постановою Правління Національного банку України від 15.12.2004 № 637.
6. *Про банки і банківську діяльність* : Закон України від 20.03.1991 р. № 872-ХІІ.
7. *Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу коштів* : Указ Президента України від 7 вересня 2001 року.
8. *Садовська І. Б.* Бухгалтерський облік [Електронний ресурс] / І. Б. Садовська, Т. В. Божидарнік, К. Є. Нагірська. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com>.
9. *Табалюк А. С.* Актуальність проблеми організації обліку грошових коштів [Електронний ресурс] / А. С. Табалюк. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua>.

УДК 657.63:621.31

Р.Л. Цебень, канд. екон. наук

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВНУТРІШНЬОМУ АУДИТІ**Р.Л. Цебень**, канд. экон. наук

Хмельницкий национальный университет, г. Хмельницкий, Украина

ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ВО ВНУТРЕННЕМ АУДИТЕ**Ruslan Tseben**, PhD in Economics

Khmelnitskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine

USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN INTERNAL AUDIT

Стаття присвячена особливостям внутрішнього аудиту в умовах застосування інформаційних технологій. Досліджено напрямки використання інформаційних технологій у внутрішньому аудиті. Розглянуто етапи життєвого циклу комп'ютерної інформаційної системи підприємства. Визначено ефект від використання українськими компаніями аудиторського програмного забезпечення у внутрішньому аудиті. Висвітлено особливості використання інформаційних технологій під час проведення внутрішнього аудиту як підсистеми у вигляді окремих модулів автоматизованої системи управління фінансово-економічної діяльності. Запропоновано створювати трирівневу систему автоматизованих робочих місць обліку. З'ясовано необхідність застосування процедур планування внутрішнього аудиту, налаштування модуля внутрішнього аудиту, здійснення оброблення та тестування даних, оцінювання результатів здійсненої перевірки, що дозволить посилити ступінь довіри до інформації, яка надається внутрішнім та зовнішнім користувачам та оприлюднюється у фінансовій звітності.

Ключові слова: комп'ютерна інформаційна система підприємства, внутрішній аудит, програмне забезпечення внутрішнього аудиту.

Статья посвящена особенностям внутреннего аудита в условиях применения информационных технологий. Исследованы направления использования информационных технологий во внутреннем аудите. Рассмотрены этапы жизненного цикла компьютерной информационной системы предприятия. Определен эффект от использования украинскими компаниями аудиторского программного обеспечения во внутреннем аудите. Освещены особенности использования информационных технологий при проведении внутреннего аудита как подсистемы в виде отдельных модулей автоматизированной системы управления финансово-экономической деятельности. Предложено создавать трехуровневую систему автоматизированных рабочих мест учета. Выяснена необходимость применения процедур планирования внутреннего аудита, настройки модуля внутреннего аудита, осуществление обработки и тестирования данных, оценки результатов проведенной проверки, что позволит усилить степень доверия к информации, предоставляемой внутренним и внешним пользователям и публикуется в финансовой отчетности.

Ключевые слова: компьютерная информационная система предприятия, внутренний аудит, программное обеспечение внутреннего аудита.

The article is devoted to the peculiarities of internal audit in terms of information technology. Researched areas use of information technology in internal audit. The stages of the life cycle stages of computer information system. Determined the effect of the use of Ukrainian companies audit software in an internal audit. Features of the use of information technology in internal auditing subsystem as a separate module of automated control system of financial and economic activity. A three-tier system to create workstations accounting. The necessity of the use of planning procedures of internal audit, internal audit module configuration, implementation and testing of data processing, evaluation checks carried out, which will strengthen the credibility of the information provided to internal and external users and is published in the financial statements.

Key words: computer information system, internal audit, internal audit software.

Актуальність проблеми. Сучасні комп'ютерні технології для ведення бізнесу можуть бути різними: від правових баз даних типу «Юрисконсульт», «Ліга: Закон», які дають змогу швидко відшукати та роздрукувати необхідний законодавчий документ з бухгалтерського обліку, оподаткування, правового регулювання підприємницької діяльності, до потужних управлінських систем класу ERP, складовою яких є функціонально повні системи організаційного управління з елементами бухгалтерського обліку, планування, діловодства, модулями для прийняття рішень, які надають допомогу у вирішенні основного завдання здійснення підприємницької діяльності – отриманні прибутку. Під час автоматизації бухгалтерського обліку важливо, щоб це збільшило ефективність роботи бухгалтерії і поліпшило контроль за фінансово-господарською діяльністю підприємства, що збільшить ефективність його роботи.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Якщо для ведення бухгалтерського обліку існують спеціалізовані бухгалтерські програми різної складності, то автоматизація аудиту за допомогою комп'ютерних технологій в Україні знаходиться у стані зародження. Використання сучасних комп'ютерних технологій в аудиті дозволить підвищити науково-технічний рівень організації аудиту та сприятиме науковому обґрунтуванню його висновків. Отже, актуальним є визначення шляхів застосування внутрішнього в умовах використання комп'ютерних інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теоретичних і практичних проблем внутрішнього аудиту, в тому числі в умовах застосування інформаційних технологій, здійснили українські вчені М. Войнаренко, С. Івахненко, М. Корінко, Є. Мних, Л. Нападівська, В. Пантелеєв, В. Шевчук та ін. [1–6]. Результати їх досліджень мають велике значення для розвитку теорії і практики внутрішнього аудиту. Але незважаючи на це, проблеми інформаційного забезпечення внутрішнього аудиту залишаються не вирішеними.

Метою статті є розроблення рекомендацій щодо вдосконалення інформаційного забезпечення внутрішнього аудиту основних засобів.

Виклад основного матеріалу дослідження. З погляду внутрішнього аудиту велике значення має внутрішня інформація: як відомості, що надаються зовнішнім користувачам інформації у вигляді загальностворених документів, так і відомості, які надаються внутрішнім користувачам і використовуються для управління підприємством.

Комп'ютерна інформаційна система підприємства є сукупністю інформації, економіко-математичних методів і моделей, технічних, програмних, технологічних засобів і рішень, а також спеціалістів, які здійснюють оброблення інформації та приймають управлінські рішення в межах підприємства.

У сучасних умовах комп'ютерна інформаційна система є такою ж необхідною частиною інфраструктури підприємства, як технологічне обладнання, персонал та є моделлю системи його управління, реалізацією притаманних їй функцій. Етапи проектування, розроблення, впровадження та експлуатації є загальними для всіх комп'ютерних інформаційних систем підприємства й характеризують їх життєвий цикл.

Практичне застосування комп'ютерної інформаційної системи конкретного підприємства залежить від умов його функціонування та інформаційних запитів користувачів. На етапі розроблення стратегії автоматизації підприємству необхідно передбачити інтегроване програмне забезпечення для обліку і внутрішнього аудиту компанії. Такий підхід підвищить ефективність внутрішнього аудиту як елементу системи управління компанією, сприятиме його взаємозв'язку з управлінським обліком та аналізом, що дозволить компанії вишукувати й мобілізувати резерви економії ресурсів, знизити собівартість продукції, послуг та забезпечити прибутковість і фінансову стабільність.

На етапах аналізу вимог і розроблення технічного завдання необхідно забезпечити модифікацію типових форм обліку основних засобів для потреб управління. На цьому ж етапі передбачається можливість узагальнення інформації з первинних документів в автоматизованому режимі, її аналіз та вироблення компанією політики щодо оновлення основних засобів, їх придбання за видами, в тому числі для задоволення соціально-економічних потреб компанії, а також для проведення поточних і капітальних ремонтів. У процесі формування політики за напрямками оновлення й використання основних засобів повинні брати участь служби бухгалтерії, управлінського обліку і внутрішнього аудиту. Такий інтегрований підхід дозволить науково обґрунтувати політику енергопостачальної компанії за напрямками створення, придбання й використання основних засобів.

Підприємства, вибираючи бухгалтерське програмне забезпечення, перш за все, мають керуватися такими їх ознаками, як комплексність виконуваних функцій та розмір

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

об'єкта, що автоматизується. В умовах автоматизації бухгалтерського обліку характер комп'ютерних інформаційних систем підприємства є визначальним фактором організації бухгалтерського обліку, оскільки змінюються способи оброблення інформації та, відповідно, швидкість її надання.

Автоматизація бухгалтерського обліку вносить зміни до технології роботи бухгалтерії, полегшує рутинну роботу бухгалтера зі складання різних відомостей, журналів, звітних форм, виключає можливість допущення арифметичних помилок та помилок, пов'язаних з неправильним рознесенням конкретної цифри. Використання комп'ютерних систем дозволяє підвищити якість обліку як інформаційного забезпечення аудиту.

Застосування підприємствами інформаційних технологій, які передбачають комп'ютерне оброблення переважної частини господарських операцій, спонукає аудиторські фірми, у свою чергу, застосовувати інформаційні технології та комп'ютеризовані методи аудиту під час здійснення аудиторських перевірок.

У світовій практиці аудиту використання аудиторського програмного забезпечення ACL та IDEA є поширеним явищем. Використання цих програмних продуктів у практиці внутрішнього аудиту українських підприємств одержало б позитивний ефект, оскільки дозволяє: знайти записи, введені незвичайними користувачами, анонімно або під вигаданим ім'ям; відфільтрувати операції, що є типовими для підприємства, та проаналізувати інші разові записи; проаналізувати кореспонденції бухгалтерських проведення на відповідність законодавству та правилам їх складання; розрахувати окремі підсумки по рахунках та звірити з офіційно завіреними журналами й звітами. За допомогою програмного забезпечення аудиту здійснюють перевірку, моделювання й аналіз даних із метою визначення їх повноти, якості, правомірності та достовірності.

Іншим напрямком використання інформаційних технологій під час проведення внутрішнього аудиту є створення відповідної підсистеми у вигляді окремих модулів автоматизованої системи управління фінансово-економічної діяльності, яка б передбачала вирішення завдань внутрішнього аудиту (рис. 1). Така підсистема внутрішнього аудиту основних засобів повинна забезпечуватися інформацією та виконувати контрольні функції щодо відповідної системи бухгалтерського обліку основних засобів.

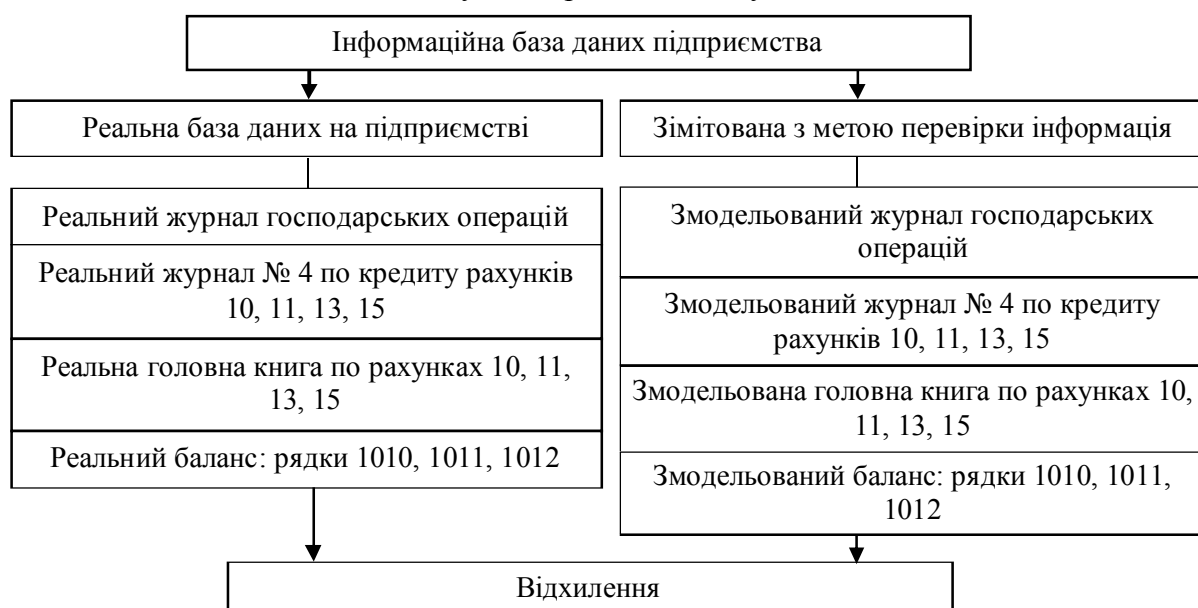

Рис. 1. Схема аудиторської перевірки основних засобів за допомогою програмного забезпечення аудиту

Для вирішення цього завдання доцільно створювати трирівневу систему автоматизованих робочих місць обліку основних засобів, яка враховує їх структуру (рис. 2).

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

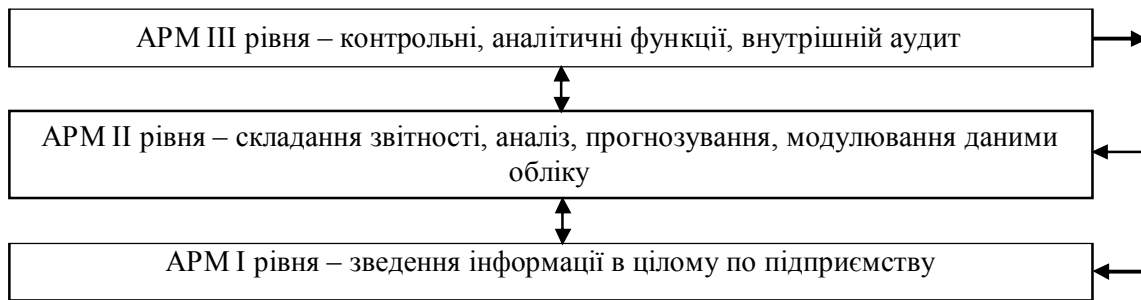

Рис. 2. Схема організації автоматизації основних засобів підприємства

На АРМ бухгалтера I рівня здійснюється формування зведеної інформації, підготовка даних для складання звітності. На АРМ бухгалтера II рівня проводиться складання звітності, здійснюється аналіз, прогнозування, моделювання даними обліку. На АРМ бухгалтера III рівня здійснюються контрольні, аналітичні функції, проводиться внутрішній аудит, приймаються управлінські рішення.

За допомогою модуля для проведення внутрішнього аудиту здійснюється систематичний відбір даних, які мають цінність для внутрішнього аудитора, із збереженням цих даних у цьому модулі. При цьому доцільно застосовувати два види контролю інформаційної бази: систематичний контроль, за якого облікові дані тестуються за всіма встановленими критеріями; вибіркового контролю, який здійснюється за певною сукупністю даних, наприклад, по операціях з ліквідації об'єктів електричних мереж. Застосування модуля для здійснення внутрішнього аудиту основних засобів дозволяє провести аналіз за необхідними критеріями для одержання управлінського рішення. При цьому пропонується поетапно здійснювати такі процедури: Планування внутрішнього аудиту відповідно до поставлених аудиторських завдань – на цьому етапі внутрішній аудитор визначає завдання внутрішнього аудиту основних засобів, складає план перевірки, встановлює обсяг облікової інформації, яку необхідно перевірити. Налаштування модуля внутрішнього аудиту для здійснення запланованої перевірки – на цьому етапі зіставляються функціональні можливості модуля з внутрішнього аудиту основних засобів з поставленими завданнями та планом. За необхідності здійснюється налаштування наявної та розроблення нової функціональності модуля з внутрішнього аудиту та її адаптація для виконання поставлених завдань. Здійснення оброблення та тестування даних – перевірка вихідних даних щодо підтвердження їх точності, здійснюється оцінювання системи внутрішнього контролю та перевірка системи бухгалтерського обліку. Оцінка результатів здійсненої перевірки.

Необхідною умовою автоматизації внутрішнього аудиту є побудова відповідної інформаційної бази – сукупності даних, що підлягають нагромадженню, зберіганню та оновленню в пам'яті системи і призначені для вирішення завдань одночасно як бухгалтерського обліку, так і внутрішнього аудиту основних засобів. Інформаційна база наявності основних засобів являє собою інвентарну картотеку об'єктів основних засобів, до якої під'єднані довідники, від якості побудови яких залежить ефективність функціонування автоматизованої системи управління фінансово-економічної діяльності. Вдосконалення системи бухгалтерського обліку посилить ступінь довіри до інформації, яка надається внутрішнім та зовнішнім користувачам і оприлюднюється у фінансовій звітності.

Висновки. Сучасний етап розвитку обліку й аудиту характеризується застосуванням інформаційних технологій. Під час здійснення внутрішнього аудиту підприємство може використовувати спеціалізоване програмне забезпечення. Іншим напрямком застосування інформаційних технологій є впровадження окремих модулів внутрішнього аудиту, інтегрованих у автоматизовані системи управління фінансово-економічною ді-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

яльністю. Вибір напрямків застосування інформаційних технологій на підприємствах різних форм господарювання може бути напрямом наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. *Войнаренко М. П.* Сучасні погляди щодо розвитку внутрішнього аудиту в Україні / М. П. Войнаренко, В. Є. Козак, Д. М. Хома // Вісник технологічного університету Поділля. Економічні науки. – 2002. – № 5. – Ч. 2, т. 1. – С. 219–222.
2. *Войнаренко М. П.* Особливості впровадження комп'ютерної форми обліку на підприємстві / М. П. Войнаренко, В. Г. Лопатовський // Вісник технологічного університету Поділля. – 2003. – № 3. – Ч. 2, т. 1. – С. 72–76.
3. *Івахненко С.* Сучасні інформаційні технології управління підприємством та бухгалтерія: проблеми і виклики / С. Івахненко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 4. – С. 52–58.
4. *Мних Є.* Концепція побудови комп'ютерної інформаційної системи обліку діяльності корпорацій / Є. Мних, О. Брадул // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 4. – С. 41–45.
5. *Нападовська Л. В.* Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці : монографія / Л. В. Нападовська. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. – 224 с.
6. *Пантелеев В. П.* Внутрішній аудит : навч. посіб. / В. П. Пантелеев, М. Д. Корінько ; за ред. В. О. Шевчука. – К., 2006. – 247 с.

УДК 657.6

В.Р. Шевчук, канд. екон. наук

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

В.Є. Кондратьєва, директор

ТОВ «Аудиторська компанія “Міжнародні стандарти”», м. Київ, Україна

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ АУТСОРСИНГУ
ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ****В.Р. Шевчук**, канд. екон. наук

Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина

В.Е. Кондратьева, директор

ООО «Аудиторская компания “Международные стандарты”», г. Киев, Украина

**ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ВНЕДРЕНИЯ АУТСОРСИНГА
ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В УКРАИНЕ****Vira Shevchuk**, PhD in Economics

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Vira Kondratieva, Director

LLC «Audit Company “International Standards”», Kyiv, Ukraine

**ORGANIZATIONAL ASPECTS OF OUTSOURCING OF THE INTERNAL
AUDIT IN UKRAINE**

Стаття присвячена організаційним аспектам впровадження аутсорсингу внутрішнього аудиту, пошуків інтересу до якого спричинило обов'язковість створення служб (підрозділів) внутрішнього аудиту для частини суб'єктів господарювання в Україні, що підвищило попит на аутсорсинг внутрішнього аудиту з боку підприємств і його пропозицію з боку аудиторських фірм. Завдяки аналізу нормативних актів встановлено правомірність застосування аутсорсингу внутрішнього аудиту у вітчизняній практиці, а також на основі вивчення останніх досліджень вітчизняних та іноземних авторів визначено чинники, які слід враховувати під час прийняття рішення щодо аутсорсингу внутрішнього аудиту. Аргументовано, що аутсорсинг внутрішнього аудиту слід розглядати як безповоротний крок, який має бути здійснено з урахуванням ключових чинників вартості та ефективності, варіантів аутсорсингу, його недоліків і переваг, видів аутсорсерів, а також за зваженого аналізу багатьох питань для розгляду й факторів ризику.

Ключові слова: внутрішній аудит, бізнес-процес внутрішнього аудиту, служба внутрішнього аудиту, аудиторська фірма, аутсорсинг, косорсинг, аутсорсер.

Статья посвящена организационным аспектам внедрения аутсорсинга внутреннего аудита, оживление интереса к которому привело к обязательности создания служб (подразделений) внутреннего аудита для части субъектов хозяйствования в Украине, что повысило спрос на аутсорсинг внутреннего аудита со стороны предприятий и его предложение со стороны аудиторских фирм. Путем анализа нормативных актов установлено правомерность применения аутсорсинга внутреннего аудита в отечественной практике, а также на основе изучения последних исследований отечественных и зарубежных авторов определены факторы, которые следует учитывать при принятии решения об аутсорсинге внутреннего аудита. Аргументировано, что аутсорсинг внутреннего аудита следует рассматривать в качестве безвозвратного шага, который должен быть осуществлен с учетом ключевых факторов стоимости и эффективности, вариантов аутсорсинга, его недостатков и преимуществ, видов аутсорсеров, а также при взвешенном анализе ряда вопросов для рассмотрения и факторов риска.

Ключевые слова: внутренний аудит, бизнес-процесс внутреннего аудита, служба внутреннего аудита, аудиторская фирма, аутсорсинг, косорсинг, аутсорсер.

The article is devoted to the organizational aspects of outsourcing internal audit revival of interest which led to the establishment of mandatory services (departments) of internal audit for entities in Ukraine, which increased demand for outsourcing of internal audit of the company and its proposal of the audit firms. The article, by analyzing the regulations set legality of the use of outsourcing of internal audit in domestic practice, and by studying the latest research of domestic and foreign authors identified factors to consider when deciding on outsourcing of internal audit. Argued that outsourcing the internal audit should be viewed as an irrevocable step that must be made taking into account key factors of cost and efficiency, outsourcing options, its drawbacks and benefits outsourcers species, as well as a balanced analysis of a number of issues for consideration and risk factors.

Key words: internal audit, business process of internal audit, internal audit, the audit firm, outsourcing, kosorcing, outsourcer.

Постановка проблеми. Нині пошуків інтересу до аутсорсингу внутрішнього аудиту в Україні спричинено обов'язковістю впровадження внутрішнього аудиту для частини суб'єктів господарювання в Україні, що підвищило попит на аутсорсинг внутріш-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

нього аудиту з боку підприємств і його пропозицію з боку аудиторських та консалтингових фірм. Водночас, під час прийняття рішення щодо варіанта організації внутрішнього аудиту в умовах його аутсорсингу керівництву підприємства слід врахувати багато чинників, щоб досягнути компромісу між вартістю й ефективністю цього бізнес-процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд останніх досліджень і публікацій стосовно зазначеної проблеми дозволив встановити, що на сьогодні практично відсутні ґрунтовні дослідження щодо аутсорсингу послуг з внутрішнього аудиту. Проблеми аутсорсингу частково розкриваються в дослідженнях українських науковців, присвячених організації внутрішнього аудиту взагалі й в умовах його аутсорсингу зокрема. Так, Т. Кобилюх визначає аутсорсинг та косорсинг як варіанти організації внутрішнього аудиту, пропонуючи при цьому відповідні способи їх організації залежно від стратегії фірми, рівня її рентабельності і кількості структурно відокремлених підрозділів [1]. Н.І. Беренда та Н.І. Дьякова систематизують переваги і недоліки різних форм організації внутрішнього аудиту (в тому числі аутсорсингу та аутстафінгу) [2]. Л.М. Очеретько та Н.О. Куртева здійснюють порівняльну характеристику зовнішнього, внутрішнього аудиту та аутсорсингу за різними ознаками [3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас бракує досліджень, які б систематизували варіанти аутсорсингу та визначали види аутсорсерів, розкривали ключові чинники для розгляду й фактори ризику для їх врахування під час прийняття рішення щодо аутсорсингу внутрішнього аудиту.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є встановлення правомірності застосування аутсорсингу внутрішнього аудиту у вітчизняній практиці, а також визначення чинників, які слід врахувати під час прийняття рішення щодо передачі бізнес-процесу внутрішнього аудиту аутсорсеру (третьій стороні-постачальнику послуг).

Виклад основного матеріалу. Внутрішній аудит був і залишається однією з перспективних форм організації системи внутрішнього контролю, яка сприяє підвищенню якості та ефективності роботи підприємства, вдосконаленню його бізнес-процесів, а також дає можливість своєчасно виявляти й усувати помилки. Враховуючи те, що на сьогодні для частини суб'єктів господарювання в Україні організація системи внутрішнього аудиту на підприємстві є обов'язковою, інтерес до проблеми аутсорсингу цього бізнес-процесу є зрозумілим. Щодо потенційних замовників аутсорсингу внутрішнього аудиту, то ними передусім є компанії та корпорації, на які поширюється дія Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Статтею 15-1 «Внутрішній аудит (контроль)» Закону України від 02.06.2011р. № 3462-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання ринків фінансових послуг» [4] визначено обов'язковість утворення у своєму складі вищим органом управління або наглядовою радою фінансової установи структурного підрозділу або визначення окремої посадової особи для проведення внутрішнього аудиту (контролю).

Згідно з зазначеним Законом України внутрішній аудит (контроль) передбачає:

- 1) нагляд за поточною діяльністю фінансової установи;
- 2) контроль за дотриманням законів, нормативно-правових актів органів, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, та рішень органів управління фінансової установи;
- 3) перевірку результатів поточної фінансової діяльності фінансової установи;
- 4) аналіз інформації про діяльність фінансової установи, професійну діяльність її працівників, випадки перевищення повноважень посадовими особами фінансової установи;
- 5) виконання інших, передбачених законами, функцій, пов'язаних з наглядом та контролем за діяльністю фінансової установи.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Структурний підрозділ або окрема посадова особа, що проводить внутрішній аудит (контроль), підпорядковується наглядовій раді, а у разі, коли законодавством не вимагається обов'язкове утворення наглядової ради, – вищому органу управління фінансової установи та звітує перед ними.

Структурний підрозділ, який проводить внутрішній аудит (контроль), організаційно не залежить від інших підрозділів фінансової установи [4].

Крім того, Розпорядженням Нацкомфінпослуг № 1772 від 05.06.2014 «Про затвердження Порядку проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах» [5] визначено:

1. Організаційну структуру та вимоги до служби внутрішнього аудиту (контролю).
2. Цілі, завдання та функції служби внутрішнього аудиту (контролю).
3. Права, обов'язки та забезпечення діяльності служби внутрішнього аудиту (контролю).
4. Оформлення результатів внутрішнього аудиту (контролю).
5. Конфлікт інтересів.
6. Контроль Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за роботою служби внутрішнього аудиту (контролю).

Зауважимо, що обидва зазначених нормативних акти не містять заборони передачі бізнес-процесу внутрішнього аудиту на аутсорсинг зовнішній компанії.

Щодо інших потенційних замовників аутсорсингу внутрішнього аудиту (які не є учасниками ринку фінансових послуг), доцільність часткового або повного аутсорсингу функцій внутрішнього аудиту виникає в таких випадках:

1. Обмеженість власних кадрових ресурсів.
2. Недоцільність створення відділу (посади) внутрішнього аудиту у зв'язку з обмеженням грошових коштів.
3. Необхідність у проведенні разових чи спеціальних проектів з внутрішнього аудиту.

Щодо Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, то оновлений у 2013 році МСА610 «Використання роботи внутрішніх аудиторів» визначає таке: «Деякий або всі види діяльності підрозділу внутрішнього аудиту можуть також передаватися третій стороні-постачальнику послуг» [6]. Щодо Міжнародних стандартів професійної практики внутрішнього аудиту (редакція 2013 року), то стандарт 2070 «Зовнішній постачальник послуг та відповідальність організації за внутрішній аудит» теж допускає можливість аутсорсингу внутрішнього аудиту за умови, що «постачальник повинен повідомити організацію про її відповідальність за підтримання ефективної функції внутрішнього аудиту» [7].

Таким чином, аутсорсинг внутрішнього аудиту нормативно закріплений як у Міжнародних стандартах контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, так і у Міжнародних стандартах професійної практики внутрішнього аудиту.

Щодо доцільності передачі бізнес-процесу внутрішнього аудиту третій стороні – постачальнику послуг, то тут слід врахувати багато різних чинників. Передусім аутсорсинг є допустимим варіантом тоді, коли вартість або ефективність є єдиними найбільш важливими факторами під час розгляду функції внутрішнього аудиту. Якщо ключовим фактором є ефективність, аутсорсинг не може бути кращим варіантом. Організації повинні тільки тоді розглядати аутсорсинг, коли вони оцінили ефективність наявної функції внутрішнього аудиту і виявили будь-які поліпшення, які вони можуть реалізувати. Тільки тоді можна належним чином оцінити заслуги аутсорсингу і прийняти рішення стосовно того, чи зберігати функцію внутрішнього аудиту у фірмі. Аутсорсинг може забезпечити переваги завдяки залученню навичок, не доступних внутрішній команді, але також є ризик втрати внутрішнього знання організації [8].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Реальною альтернативою аутсорсингу є косорсинг (партнерство між фірмою-замовником і зовнішнім провайдером), які можуть забезпечити переваги аутсорсингу, зберігаючи при цьому ефективні частини функції внутрішнього аудиту у фірмі [1, с. 121].

Аутсорсер може бути спеціалізованим фахівцем з внутрішнього аудиту, аудиторською фірмою, постачальником фінансових і ділових послуг (консалтинговою фірмою) або консорціумом, сформованим з кількох відділів внутрішнього аудиту в подібних бізнесах.

Аутсорсинг функцій внутрішнього аудиту є важливим кроком, який не повинен бути прийнятий з неправильних міркувань. Наприклад, якщо рішення щодо аутсорсингу були прийняті в умовах особистих непорозумінь між керівником служби внутрішнього аудиту та особи, що приймає рішення про аутсорсинг.

Перш ніж передати бізнес-процес внутрішнього аудиту на виконання третій стороні – постачальнику послуг, слід ретельно зважити всі переваги та недоліки, що впливатимуть з такого рішення.

До аргументів на користь аутсорсингу внутрішнього аудиту слід віднести [9, с. 364]:

1. Сукупність професійних знань. Якщо роботу виконує велика аудиторська фірма, вона може змінювати склад аудиторів для кожного завдання, використовуючи тих працівників, які найкраще підходять для його здійснення.

2. Організаторські здібності. Постачальник послуг може керувати аудитом замість компанії; оскільки постачальник займається лише аудитом, він, швидше за все, дуже добре вміє управляти аудитом, роблячи це краще за працівників підприємства-замовника.

3. Знання передових методів бухгалтерського обліку. Аудитор, який перевіряє діяльність багатьох компаній, накопичує базу знань про те, як найефективніше виконувати ті чи інші дії, або ж має доступ до потрібних знань, одержуючи їх від інших аудиторів своєї фірми. Отже, він може рекомендувати компанії проводити ті чи інші зміни. Співробітники відділів внутрішнього аудиту можуть роками працювати у своїй компанії і не набути таких знань через брак досвіду роботи на інших підприємствах.

4. Змінні витрати. Компанія оплачує лише аудиторські перевірки, проведені постачальником послуг, тому витрати на внутрішній аудит можна перетворити із постійних (утримання власного штату) у змінні (на послуги зовнішніх фахівців).

5. Оперативний доступ. Компанія має можливість оперативно задіяти команду досвідчених аудиторів до роботи в іноземній філії, куди важко спрямовувати власних співробітників.

6. Зниження витрат на відрядження. Компанії доведеться оплачувати переліт працівників відділу внутрішнього аудиту до місцезнаходження об'єкта, в якому потрібне проведення аудиторської перевірки, тоді як велика аудиторська фірма зможе виділити для цієї мети працівників своїх регіональних відділень. Таким чином, компанія уникне зайвих витрат на відрядження, виділених співробітникам відділу внутрішнього аудиту. Проте зниження витрат можливе тільки у разі, якщо аудиторська фірма має регіональні відділення неподалік місцезнаходження об'єктів компанії.

7. Відсутність простоїв. Використання групи сторонніх аудиторів лише для виконання окремих завдань дозволить компанії уникнути непродуктивних простоїв працівників відділу внутрішнього аудиту, наприклад, у період закінчення однієї аудиторської перевірки та початком наступної.

8. Відсутність витрат на наймання і навчання персоналу. Компанія може уникнути великих витрат на комплектування штату та на підвищення кваліфікації працівників відділу внутрішнього аудиту.

Водночас, є багато вагомих причин, через які за певних умов досить доручати проведення внутрішнього аудиту зовнішнім виконавцям. Серед них такі [9, с. 365]:

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

1. Вартість. Головним недоліком використання зовнішньої аудиторської фірми щодо внутрішнього аудиту є його висока вартість, яка включає накладні витрати і чималу норму прибутку. Додаткове занепокоєння може викликати та обставина, що видатки можуть зростати, якщо компанія ліквідує свій відділ внутрішнього аудиту й повністю довірить роботу зовнішнім постачальникам, які після цього збільшать вартість своїх послуг.

2. Навчання. Деякі компанії використовують внутрішній аудит для підготовки своїх менеджерів, оскільки робота у відділі внутрішнього аудиту дає можливість добре вивчити багато функцій у компанії. Ліквідовуючи цю штатну одиницю, компанія втрачає базу для підготовки майбутніх менеджерів. Щоб вирішити цю проблему й забезпечити активний процес навчання, можна включити таких працівників у аудиторські групи постачальників.

3. Досвід. Кваліфікація аудиторів, наданих постачальником послуг, може бути нижчою за очікуваний рівень, адже у більшості аудиторських фірм спостерігається значна плінність кадрів. З іншого боку, аудиторські фірми часто залучають до роботи молодших співробітників, щоб ознайомити їх з різними системами бухгалтерського обліку. Цієї проблеми можна уникнути, заздалегідь обговоривши кваліфікацію кожного працівника, наданого постачальником для проведення внутрішнього аудиту.

4. Відповідальність. Керівництво має усвідомити, що воно відповідальне за формування та забезпечення засобів внутрішнього контролю, і навіть за аудит цих засобів. Коли компанію звинуватять у відсутності внутрішнього контролю, вона не зможе перекласти відповідальність на зовнішнього виконавця, який здійснює внутрішній аудит. У цій ситуації відповідальним буде лише керівництво компанії.

5. Незалежність. Передбачається, що аудиторська фірма вибудовує «китайські стіни» всередині своєї компанії, щоб забезпечити незалежність аудиту фінансової звітності від результатів роботи з внутрішнього аудиту. Це досить важке завдання, особливо для невеликих фірм, де персоналу замало для того, щоб щоразу призначати окремих співробітників на внутрішній аудит і періодичний зовнішній аудит.

Крім того, під час прийняття рішення щодо аутсорсингу внутрішнього аудиту три варіанти автоматично повинні бути оцінені. По-перше, чи наявність функції внутрішнього аудиту відповідає нашим стратегічним цілям? По-друге, чи аутсорсинг додаватиме цінність нашій організації? По-третє, чи не буде косорсинг кращим варіантом для нашої фірми, за якого навички можуть бути поліпшені, а кошти заощаджені?

До того ж існують і фактори ризику, що потребують врахування під час прийняття рішення щодо аутсорсингу внутрішнього аудиту. По-перше, чи буде аутсорсер мати достатні знання про внутрішні бізнес-процеси в нашій організації? У той час як будь-який кваліфікований внутрішній аудитор може надавати послуги з незалежного професійного аудиту, половина майстерності внутрішнього аудитора полягає у його здатності розуміти бізнес і «читати» людей в організації. По-друге, чи будуть співробітники внутрішнього аудиту «вбудованими» в організацію? Аутсорсер, який посилає співробітників для виконання одного-двох завдань або часто змінює штат чи керівника групи, відповідальних за надання аутсорсингу внутрішнього аудиту, навряд чи збереже корпоративне внутрішнє знання свого клієнта [2, с. 243]. Нарешті, чи буде аутсорсер у змозі підтримувати ефективний внутрішній аудит протягом усього терміну дії договору? Після того як служба внутрішнього аудиту буде ліквідована через впровадження аутсорсингової функції аудиту, може бути важко здійснити «зворотний інжиніринг» внутрішньої аудиторської групи.

Чинники, які слід врахувати під час прийняття рішення щодо аутсорсингу внутрішнього аудиту, систематизовано в табл.

Таблиця

*Чинники, які слід врахувати під час прийняття рішення щодо аутсорсингу
внутрішнього аудиту*

Ключові фактори під час прийняття рішення щодо аутсорсингу	Вартість
	Ефективність
Варіанти аутсорсингу внутрішнього аудиту	Повний аутсорсинг
	Частковий аутсорсинг (косорсинг)
Види аутсорсерів з внутрішнього аудиту	Спеціалізована фірма з внутрішнього аудиту
	Аудиторська фірма
	Консалтингова фірма
	Консорціум, сформований з кількох відділів внутрішнього аудиту в подібних бізнесах
Переваги аутсорсингу внутрішнього аудиту	Сукупність професійних знань
	Організаторські здібності
	Знання передових методів бухгалтерського обліку
	Змінні витрати
	Оперативний доступ
	Зниження витрат на відрядження
	Відсутність простоїв
Відсутність витрат на наймання і навчання персоналу	
Недоліки аутсорсингу внутрішнього аудиту	Вартість
	Навчання
	Досвід
	Відповідальність
Основні питання для розгляду під час прийняття рішення щодо аутсорсингу внутрішнього аудиту	Вартість
	Навчання
	Досвід
	Відповідальність
Фактори ризику, що потребують врахування під час прийняття рішення щодо аутсорсингу внутрішнього аудиту	Чи є в нас підстави вважати, що створення (існування) власної служби внутрішнього аудиту є оптимальним для нашої організації?
	Чи аутсорсинг внутрішнього аудиту є рішенням, що додаватиме цінності нашій організації?
	Чи не краще обрати косорсинг, як варіант аутсорсингу, за якого навички можуть бути покращені, а кошти заощаджені?
Фактори ризику, що потребують врахування під час прийняття рішення щодо аутсорсингу внутрішнього аудиту	Чи буде постачальник послуг з аутсорсингу внутрішнього аудиту мати достатні знання про внутрішні бізнес-процеси нашої організації?
	Чи будуть працівники (виконавці) внутрішнього аудиту «вбудованими» в організацію?
	Чи зможе аутсорсер підтримувати ефективний внутрішній аудит протягом усього терміну дії договору?

Отже, аутсорсинг внутрішнього аудиту слід розглядати як безповоротний крок, який має бути здійснено з урахуванням чинників вартості та ефективності, варіантів аутсорсингу, його недоліків та переваг, видів аутсорсерів, а також за зваженого аналізу певних питань для розгляду й факторів ризику.

Висновки і пропозиції. Таким чином, вищевикладене дозволяє зробити висновок щодо правомірності аутсорсингу внутрішнього аудиту у вітчизняній практиці, адже в нормативних актах, що передбачають обов'язковість внутрішнього аудиту для учасників ринку фінансових послуг, немає прямої заборони на передачу цього бізнес-процесу аутсорсеру, а Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг і Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту передбачають можливість передачі функції внутрішнього аудиту третій стороні – постачальнику послуг. Щодо чинників, які слід враховувати під час прийняття рішення щодо аутсорсингу внутрішнього аудиту, у статті наголошено, що ключовими з них є вартість та ефективність. Крім того, рішення щодо передачі бізнес-процесу внутрішнього аудиту аутсорсеру повинно прийматися із врахуванням варіантів аутсор-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

сингу, його недоліків та переваг, видів аутсорсерів, а також за зваженого аналізу багатьох питань для розгляду й факторів ризику.

Подальші дослідження в галузі аутсорсингу внутрішнього аудиту повинні здійснюватися в напрямку розроблення методики його здійснення (політика, процедури, робочі документи тощо), а також його організації (кадри, інформаційні системи тощо).

Список використаних джерел

1. *Кобиліох Т.* Організаційні аспекти впровадження внутрішнього аудиту на підприємствах роздрібною торгівлі фармацевтичними товарами / Тетяна Кобиліох // Економічний дискурс : міжнародний збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 3. – С. 121–124.

2. *Беренда Н. І.* Організація внутрішнього аудиту на підприємствах України / Н. І. Беренда, Н. І. Дьякова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка / редкол. : В. П. Мікловда, В. І. Ярема, В. О. Приходько та ін. – Ужгород : Говерла, 2015. – Вип. 1 (45), т. 1. – С. 242–245.

3. *Очеретько Л. М.* Організація внутрішнього аудиту витрат на якість готової продукції на м'ясопереробних підприємствах / Л. М. Очеретько, Н. О. Куртєва // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2011. – № 3, т. 3. – С. 90–94.

4. *Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] :* Закон України від 02.06.2011 р. № 3462–VI. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3462-17>.

5. *Про затвердження Порядку проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах [Електронний ресурс] :* Розпорядження Нацкомфінпослуг від 05.06.2014 № 1772. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0885-14>.

6. *Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [Електронний ресурс].* – Режим доступу : http://www.apu.com.ua/files/temp/Audit_2013_1.pdf.

7. *Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту [Електронний ресурс].* – Режим доступу : <https://na.theiia.org/standards-guidance/Public%20Documents/IPPF%202013%20Ukrainian.pdf>.

8. *Tickner P.* Considerations when Outsourcing Internal Audit [Electronic resource] / Peter Tickner // Qfinance The ultimate financial resource. – Available from : <http://www.financepractitioner.com/auditing-best-practice/considerations-when-outsourcing-internal-audit?page=1>.

9. *Брег С.* Настольная книга финансового директора : пер. с англ. / Стивен Брег. – 5-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 536 с.

УДК 657.1

Н.І. Ніпорко, ст. викладач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ НА МАЛОМУ ПІДПРИЄМСТВІ:
УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ****Н.И. Нипорко**, ст. преподаватель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ УЧЕТА НА МАЛОМ ПРЕДПРИЯТИИ:
УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТ****Nataliia Niporko**, senior lecturer

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**THE FORMATION OF THE ACCOUNTING SYSTEM ON A SMALL ENTERPRISE:
MANAGERIAL ASPECT**

Досліджено поняття системи обліку, розглянуто передумови та стадії формування обліково-аналітичної інформації на малому підприємстві для забезпечення прийняття управлінських рішень. Запропоновано алгоритм побудови системи управлінського обліку малого підприємства, що включає чотири стадії: аналітичну, методологічну, стадію документування й автоматизації та організаційну стадію. Охарактеризовано основні стадії побудови системи управлінського обліку з врахуванням сучасної концептуальної основи управлінського обліку й особливостей функціонування малого підприємства.

Ключові слова: обліково-аналітичне забезпечення, підсистема, управлінські рішення, інтегрована система обліку, документування й автоматизація, бюджетування.

Исследовано понятие системы учета, рассмотрены предпосылки и стадии формирования учетно-аналитической информации на малом предприятии для обеспечения принятия управленческих решений. Предложен алгоритм построения системы управленческого учета малого предприятия, включая четыре стадии: аналитическую, методологическую, стадию документирования и автоматизации и организационную стадию. Охарактеризованы основные стадии построения системы управленческого учета с учетом современной концептуальной основы управленческого учета и особенностей функционирования малого предприятия.

Ключевые слова: учетно-аналитическое обеспечение, подсистема, управленческие решения, интегрированная система учета, документирование и автоматизация, бюджетирование.

For providing the acceptance of managerial decisions was investigational concept of the system of account, pre-conditions and stages of forming registration of analytical information are considered on a small enterprise. The algorithm of construction of the system of managerial account of small enterprise includes four stages offers: analytical, methodological, stage of documenting and organizational stage. Given the current conceptual framework of accounting and management of the functioning of small enterprises were characterized basic stages of construction management accounting system.

Key words: accounting and analytical providing, subsystem, managerial decisions, integrated system of account, documenting and automation, budgeting.

Постановка проблеми. Україна обрала своєю стратегічною метою євроінтеграцію, це вимагає певних структурних змін в економічному розвитку. Одним із дієвих засобів структурної перебудови експерти Європейської економічної комісії назвали малий бізнес, розвиток якого стимулює усунення диспропорцій на окремих товарних ринках, а також створення додаткових робочих місць і скорочення безробіття. З досвіду зарубіжних країн малі підприємства можуть активізувати іновачійні процеси. Незважаючи на це, стан малого підприємництва в Україні залишається незадовільним. Кількісні показники останніми роками знижуються, у структурі вітчизняного малого підприємництва домінує торгівельна діяльність, практично відсутня співпраця з великими підприємствами. Ефективність роботи малого бізнесу в першу чергу залежить від якісного управління з метою забезпечення економічної самостійності та конкурентоспроможності підприємства, але головною проблемою малого підприємництва залишається низький рівень управління, відсутність стратегії розвитку в майбутньому, належного рівня планування та контролю діяльності, які вимагають інформаційного забезпечення й аналізу отриманих результатів.

Стабільний розвиток та структурні зміни в діяльності малих підприємств вимагають чіткої постановки цілей, конкретних завдань і розроблення стратегії діяльності на основі

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

обліково-аналітичної інформації. Бухгалтерський фінансовий облік лише частково задовольняє потреби керівництва в інформації, необхідній для прийняття управлінських рішень. В умовах обмеженості фінансових та трудових ресурсів досить складно сформувавши обліково-аналітичне забезпечення для управління бізнес-процесами, що дають можливість виконувати основні інституційні, соціальні й економічні функції малого бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні значна частина досліджень і публікацій присвячена забезпеченню прийняття управлінських рішень адекватною інформацією в межах бухгалтерського обліку. Питання впровадження та функціонування управлінського обліку розглядали П.Й. Атамас [1], С.Ф. Голов [5], Л.М. Кіндрацька, Л.В. Нападівська, М.С. Пушкар [9], В.В. Сопко [11]. Серед зарубіжних авторів доцільно виділити праці Б.Є. Нідлза, Х.Р. Андерсона, Д.С. Колдуела, Ч.Т. Хонгрена та Дж. Фостера, Друрі, Р. Гаррісона. Якщо у працях вітчизняних авторів система обліково-аналітичного забезпечення управління розглядалась виключно для великих підприємств, то зарубіжні публікації поверхово згадували і малий бізнес. При цьому в літературі не висвітлено особливості адаптації та використання елементів управлінського обліку для малих підприємств.

Метою статті є дослідження передумов і стадій впровадження системи обліку для забезпечення прийняття управлінських рішень на малому підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Особливістю малого бізнесу є прийняття підприємцем усіх ризиків, пов'язаних із започаткуванням і веденням власної справи. Зарубіжна статистика стверджує, що в перший рік діяльності банкрутами стають близько половини новостворених підприємств, а за 5–7 років майже повністю змінюється склад усієї кількості малих підприємств. На жаль, в Україні не ведеться подібна статистика, хоча умови існування бізнесу значно гірші [2]. На зміну банкрутам приходять нові, як правило не завжди досвідчені, часто без практики, але ініціативні підприємці. Результатом такої великої плинності, а також відсутності практичної підтримки підприємців державою стала мікронізація малого бізнесу.

Якщо проаналізувати соціально-економічні функції малого та середнього підприємництва в економіці, то стає зрозумілим, що мікропідприємства не можуть забезпечити навіть половину спектра поставлених завдань. Так, вони не можуть сприяти процесам демонополізації економіки, стимулювати розвиток економічної конкуренції, регулювати попит, пропозицію і ціни на товари. Мікропідприємства здебільшого виконують соціальну функцію: забезпечують додаткові робочі місця, стимулюють підвищення ділової активності населення, протидіють поширенню утримувальницької психології, сприяють розвитку людського капіталу.

У своїй діяльності малий бізнес має багато конкурентних переваг, використання яких може зробити підприємство успішним. До них відноситься: мобільність, оперативність, здатність до швидкого реагування, дрібносерійне виробництво і вузька спеціалізація, що дає можливість підвищувати ефективність виробництва, низька капіталоємність, можливість раціональної організації підприємства за рахунок максимального зближення виробництва, менеджменту та маркетингу, здатність оперативно використовувати найновіші досягнення науково-технічного прогресу й можливість реалізувати всі ділові і професійні якості спеціалістів. Але на сьогодні це тільки теорія, оскільки представники малого підприємництва докладають зусиль виключно до поточних проблем та демонструють небажання, або неспроможність, заглянути «в завтра» для розроблення і моделювання стратегій побудови майбутнього. Причиною цього є певні загрози, що обумовлюють нестійкість розвитку малого підприємництва, серед них найголовніші: обмеженість фінансових ресурсів, вузьке коло постачальників, локальність ресурсів та збутових ринків, висока вразливість щодо інфляції, податкового тиску, тис-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ку з боку органів влади, нестабільність доходів і як наслідок – плинність спеціалістів, недостатнє методологічне забезпечення бухгалтерської та управлінської діяльності.

Історично склалося, що більшість малих підприємств ведуть бухгалтерський облік лише для формування показників фінансової та податкової звітності. Тобто підприємці не приділяють належної уваги власне обліку як джерелу інформації для себе, а розглядають його як просту повинність, зайву трату часу і фінансових ресурсів. За даними статистики, в 2014 році 33,5 % малих підприємств були збиткові, для промислових підприємств цей показник становив 36,0 %. Щоб вести бізнес у кризових умовах, керівництву недостатньо спрощеного, схожого на інтуїтивний, чисто арифметичного обліку. Для прийняття ефективних рішень необхідна детальна інформація про доходи і витрати за господарськими операціями, розмір податків і платежів. І бажано, щоб вищенаведена інформація була подана у зручній для керівника формі та надавалася тоді, коли це необхідно. Саме для цього і призначений бухгалтерський облік.

Сучасні підприємства самостійно розробляють систему обліку, аби забезпечити себе необхідною обліковою інформацією для складання фінансових і податкових звітів, для розроблення власних виробничих програм, визначення цінової політики та визначення стратегії розвитку підприємства. Дійсно, бухгалтерський облік можна розглядати як систему, оскільки він має всі ознаки, властиві системі: наявність структурних елементів, підсистем, що взаємопов'язані між собою, цілеспрямованість, взаємодія з зовнішнім середовищем, статичність і динамізм одночасно. Серед різних наукових визначень системи бухгалтерського обліку можна виділити три підходи: перший – представники якого (І.П. Бабенко, О.М. Галаган, П.О. Додонов та ін.) під системою бухгалтерського обліку розуміють сукупність реєстрів, записів та процедур (методів), що використовуються в обліку для відображення операцій та складання звітів. Друга група вчених (А.М. Кузьминський, В.В. Сопко, О.М. Островський) доповнює систему обліку на основі реєстрів принципами та методами відображення господарських операцій, але не враховує суб'єктивний фактор. Найбільш змістовним можна назвати третій підхід, прихильниками якого є В.Ф. Палій, Я.В. Соколов. «Вони вважають, що система бухгалтерського обліку є трирівневою. Перший рівень – методичний, другий – технічний, третій – організаційний. На методичному, базовому рівні систему бухгалтерського обліку утворюють факти господарської діяльності, що реєструються та узагальнюються на бухгалтерських рахунках. Оброблення та реєстрація фактів господарської діяльності приводить до створення різних форм обліку (другий рівень). Взаємодія облікових працівників у процесі ведення обліку вимагає управління в бухгалтерії, що відбувається на третьому, організаційному рівні системи бухгалтерського обліку» [3].

Щоб побудувати обліково-аналітичну систему, необхідно дослідити організаційну та виробничу структури, їх взаємозв'язок, виділити бізнес-процеси та оцінити вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на їх проходження. Розробити систему планування та внутрішнього контролю для обґрунтування прийняття управлінських рішень, і не важливо – велике це підприємство, чи мале, результатом повинна бути ефективна діяльність.

Аналіз літератури дозволяє зробити висновок, що бухгалтерський облік є основним джерелом інформації для управління діяльністю незалежно від розміру підприємства. С.Ф. Голов стверджує, що система бухгалтерського обліку, яка виявляє і систематизує дані про господарську діяльність підприємства, забезпечує інформацією процес прийняття управлінських рішень, а бухгалтер – реєструє господарські операції, бере участь у плануванні або складанні й узгодженні бюджетів, а потім контролює відхилення фактичних даних і планових [5]. М.П. Пушкар у системі обліку виділяє три складові підсистеми: фінансовий облік, управлінський та контролінг [9]. В.В. Сопко пише, що внутрішньогосподарський (управлінський) облік – це подальше поглиблення, деталізація

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

даних бухгалтерського фінансового обліку в частині затрат та доходів діяльності, коли розкривається вся ефективність придбання ресурсів, їх переробки, технологічних та організаційних рішень [11].

Ч.Т. Хонгрэн та Дж. Фостер пов'язують процес управління з обліковим процесом і підкреслюють, що бухгалтер для підняття свого статусу повинен зуміти розгледіти потреби керівництва і сприяти їх задоволенню так само наполегливо, як і покращувати техніку облікових розрахунків [13]. Вони вважають, що будь-яка бухгалтерія в першу чергу повинна здійснювати підготовку спеціальних даних для прийняття проблемно-орієнтованих рішень, а також за допомогою аналізу здійснювати поточне планування і контроль.

У літературі трапляється твердження (Т.М. Сльозко) про недоцільність використання управлінського обліку на малих підприємствах, оскільки на більшості із них керівництво не приділяє увагу формуванню аналітичної інформації, й облік ведеться з найменшими витратами за спрощеною формою. В такій ситуації брак аналітичної інформації досить часто призводить до непрогнозованих втрат. З. Варналій, характеризуючи малий бізнес в Україні, підкреслює низький управлінський рівень, нестачу знань, досвіду та культури ринкових відносин, поєднання в межах одного малого підприємства декількох видів діяльності, низький рівень консультаційних послуг та спеціальних освітніх програм. За словами Ч.Т. Хонгрэн та Дж. Фостер, малі компанії більш ризикують, маючи райдужні перспективи, тому їм необхідно хоча б прораховувати збутовий потенціал, контролювати витрати протягом року та порівнювати їх із очікуваними доходами [13].

Залежно від розміру підприємства, сфери діяльності, галузі, технології обирається форма бухгалтерського обліку, яка, безперечно, включає окремі елементи управлінського. Визначення цих елементів залежить від мети збору управлінської інформації. Слід зазначити, що об'єктами обліку як для фінансового, так і для управлінського є ті ж самі економічні процеси: постачання, виробництво, реалізація. На думку Ю.А. Вериги, «взаємозв'язок між управлінською, фінансовою та господарською видами інформації – це питання організаційного порядку, і його вирішення залежить від технічних, організаційних та фінансових можливостей суб'єктів господарювання, а також від рівня культури бізнесу, що суб'єктивно зумовлює інформаційні запити управління» [3].

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» для забезпечення ведення бухгалтерського обліку підприємство самостійно обирає форми його організації. Це може бути бухгалтерська служба на чолі з головним бухгалтером чи посада бухгалтера, введена до штату підприємства, використання послуг підприємця-спеціаліста з бухгалтерського обліку, ведення обліку на договірних засадах централізованою бухгалтерією чи аудиторською фірмою, самостійне ведення бухгалтерського обліку та складання звітності безпосередньо власником або керівником підприємства. Суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи з метою зменшення витрат можуть застосовувати на підприємстві спрощені технології облікового процесу, тобто спрощений план рахунків (від 19.04.2001 р. № 186), облікових реєстрів, призначених для малих підприємств (від 25.06.03 р. № 422) і норми П(С)БО 25 для складання фінансового звіту суб'єктів малого підприємництва (від 25.02.00 року № 39).

Методичні рекомендації щодо застосування реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами № 422 передбачають організацію бухгалтерського обліку за простою і спрощеною формою з накопиченням даних у відповідних відомостях (які закриваються щомісяця) на підставі первинних документів типових форм.

Залежно від обсягів та видів діяльності малі підприємства обирають форму бухгалтерського обліку, яка значним чином впливає на процес систематизації та рівень розкриття облікової інформації у звітності.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

На практиці бухгалтерський облік на малих підприємствах ведеться з використанням спрощеного обліку із застосуванням облікових реєстрів на паперових носіях, облікових реєстрів, самостійно створених на базі електронних таблиць Excel, рідше, із застосуванням програмних продуктів 1С Бухгалтерія. Попри велику кількість недоліків архітектури, Excel використовується найчастіше, оскільки не вимагає великих витрат на придбання програмного забезпечення, підготовку персоналу та дає можливість формувати звіти. Для формування інформації під управлінські запити створюються окремі деталізовані таблиці аналітичного обліку.

У літературі наведено три варіанти взаємодії управлінського і бухгалтерського обліку на підприємствах України [1].

Перший варіант – це паралельне і майже незалежне ведення управлінського і фінансового обліку, коли та сама господарська операція відображається двічі, при цьому відбувається дублювання інформації, що підвищує її надійність, але збільшує трудові затрати. Переважно управлінський облік ведеться в окремих реєстрах внутрішнього використання, затверджених наказом керівника із застосуванням рахунків аналітичного обліку чи деталізованих синтетичних рахунків.

Другий варіант – коли на основі первинних документів здійснюється реєстрація господарських операцій, але формування синтетичних рахунків фінансового обліку і систематизація інформації для управлінських звітів здійснюється окремо. Показники управлінських документів можуть бути більш деталізованими, містити оціночну або розрахункову інформацію, яка відсутня в аналітичних чи синтетичних рахунках. Це дає можливість формувати оперативні дані, порівнювати з плановими показниками, корегувати виробничий процес.

Третій варіант передбачає формування показників управлінського обліку на основі синтетичних рахунків (головної книги). Дані фінансового обліку підлягають корегуванню з додаванням інформації по операціях, що не відображаються безпосередньо в реєстрах, але необхідні для прийняття управлінських рішень. При такому варіанті формування управлінських звітів залежить від періодичності закриття синтетичних рахунків і втрачає свою оперативність.

Аналіз перелічених варіантів взаємодії бухгалтерського й управлінського обліку на підприємствах показує, що для малого бізнесу найбільш прийнятним є другий варіант, який забезпечується частковим використанням бухгалтерських реєстрів та формує свої, відмінні від синтетичних рахунків, показники. Його можна віднести до інтегрованої системи управлінського обліку.

Оскільки весь тягар обліку лягає на плечі бухгалтера, перший варіант подвійної бухгалтерії дуже трудомісткий навіть при незначній кількості господарських операцій. Третій варіант, у разі використання спрощеного бухгалтерського обліку, не надасть необхідної інформації для прийняття рішень не тільки у складних умовах, але і в буденній діяльності, навіть за умови, що реєстри закриваються щомісяця (тобто є можливість отримання місячних даних). Якщо ж здійснювати повну деталізацію рахунків спрощеного обліку, втрачається його передбачене призначення.

Особливого значення для управління витратами набуває вибір класифікації витрат, методів їх обліку та калькулювання собівартості. Калькуляція – це розрахунок собівартості одиниці продукції за встановленою номенклатурою витрат з урахуванням місця їх виникнення та призначення. Залежно від призначення можуть складатись планові, нормативні та звітні фактичні калькуляції. Організація документообігу обліку витрат виробництва є головним елементом системи обліку, оскільки дає можливість створити інформаційні потоки, визначити сфери функціональної відповідальності кожного працівника та ефективно здійснювати внутрішній контроль за роботою підприємства.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В умовах ризикової діяльності важливими для підприємства є планові показники, що забезпечуються на основі побудови бюджетів. Загальне призначення бюджетування суб'єктів малого бізнесу полягає у взаємозв'язку з головними цілями діяльності підприємства, якими можуть бути: швидкозростаючий та високорентабельний бізнес; швидкозростаюча вартість фірми [14, с. 193]. Як вважає Л.Д. Буряк, зовнішнє середовище малого бізнесу менш компромісне до нього, а майбутнє більш невизначене, тому навіть при значних труднощах у впровадженні бюджетування воно більш необхідне для малих підприємств, ніж для великих. Особливості впровадження бюджетування на малих підприємствах розглядаються в літературі, зокрема О.О. Антоненко пропонує методику процесу постановки бюджетів, розроблену поетапно. Звичайно, необхідно оцінити фінансові витрати та витрати часу на розроблення і впровадження, а також середньо- і довгострокову перспективу вигід, які можна отримати від такого нововведення.

Як управлінські звітні форми Е. Аткинсон, Р. Банкер, Р. Каплан виділяють операційні документи, фінансові бюджети і збалансовану систему індикаторів та показників, серед яких можна назвати: контроль результатів, кількісні та якісні показники виконання зобов'язань чи вимог та ін. [11, с. 606]. У сукупності вони забезпечують збір інформації, планування і контроль та аналіз показників. Для оцінювання стабільного розвитку підприємства, його майбутньої конкурентоспроможності доцільно розробляти показники оцінювання інвестицій, інноваційної активності, що дасть можливість порівняльного зіставлення розвитку не тільки вітчизняних малих підприємств, але і на рівні європейського простору.

На етапі документування, вибору форми організації обліку одним із головних критеріїв є зіставлення вигід і витрат. Внутрішня управлінська звітність, на думку В.С. Леся, повинна бути: оперативною, при цьому короткою, достатньою і корисною, точною, достовірною та об'єктивною, зрозумілою, порівнянною з іншими звітами [6]. В умовах обмеження матеріальних, фінансових і трудових ресурсів для малого бізнесу важливо отримувати максимальну інформацію при мінімальних витратах. Щоб оцінити витрати на обліково-аналітичну інформацію, необхідно в першу чергу визначити завдання, що будуть вирішуватись за допомогою специфічної інформації, опрацювання і систематизація якої покликані забезпечити прийняття керівництвом ефективних управлінських рішень. На основі розроблених завдань обирається модель управлінського обліку (абсорпшен-костинг або директ-костинг з відповідними модифікаціями; інтегрована або автономна система). Формування інформації забезпечується елементами методу управлінського обліку, до яких можна віднести: деталізований робочий план рахунків, реєстри синтетичного й аналітичного обліку, склад калькуляційних статей витрат, розроблення форм внутрішньої звітності та інше. Оскільки ефективність прийнятих управлінських рішень безпосередньо залежить від оперативності, необхідно визначити коло працівників, що будуть надавати інформацію та терміни її оброблення. Оцінивши трудомісткість робіт, що будуть виконуватись, можна говорити про доцільність формування обліково-аналітичного забезпечення процесу управління.

На кожному малому підприємстві наявні деякі елементи управлінського обліку, навіть тоді, коли про них ніхто не говорить. Це прогнозований розрахунок витрат, доходів, очікуваного прибутку, вибір постачальників і покупців, формування цін. Здебільшого малий бізнес має просту структуру фірми, знаходиться в одноосібному володінні чи налічує два-три власники, повністю бере на себе ризик підприємництва, самостійно або за допомогою єдиного бухгалтера здійснює фінансові операції, облік, податкові платежі, цінову політику, постачання і збут.

Т.А. Гоголь наводить аргументацію трьох основних вимог побудови системи управлінського обліку на невеликому підприємстві, це – простота, доступність і зрозумілість. На її думку, вони забезпечують головний принцип формування управлінської інформа-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ції – співвідношення «витрати – вигоди» [4]. Оскільки обліково-аналітична інформація в умовах жорсткої конкуренції повинна забезпечити швидке реагування керівництва на зміну кон'юнктури ринку, то головною вимогою, на наш погляд, до відповідних даних є оперативність. Тільки наявність достовірної, об'єктивної і повної інформації у критичний момент забезпечить прийняття правильного управлінського рішення.

Проаналізувавши умови життєдіяльності малих підприємств, доцільність і можливість впровадження системи управлінського обліку в практику, необхідно визнати, що найскладнішим і найтрудомісткішим є процес розроблення (постановки) системи управлінського обліку малого підприємства. Цей процес необхідно проводити обмірковано, поетапно, з оцінюванням ефективності кожної стадії і ретельним плануванням наступної [8]. На рис. представлена характеристика основних стадій побудови системи управлінського обліку малого підприємства, яка враховує і сучасну концептуальну основу управлінського обліку, і особливості функціонування малого підприємства.

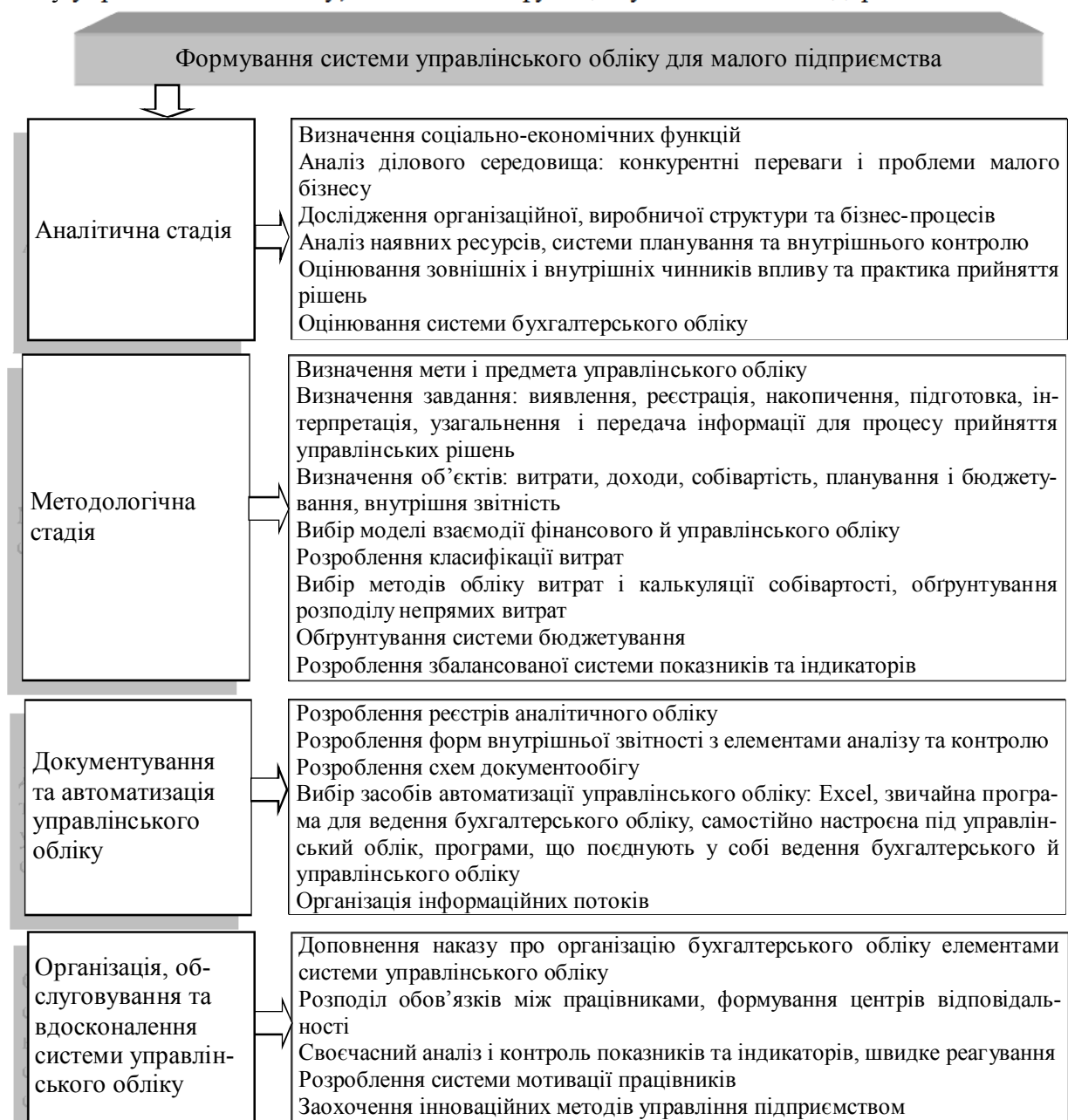

Рис. Характеристика основних стадій формування системи управлінського обліку малого підприємства

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Висновки і пропозиції. Аналіз конкурентних переваг і ризиків малого підприємництва підтверджує необхідність формування системи управлінського обліку, здатної забезпечити хоча б декілька альтернативних варіантів прийняття управлінських рішень. Обмеженість фінансових і трудових ресурсів ставить перед розробниками такої системи певні труднощі, що пов'язані з поєднанням, у першу чергу, оперативності, простоти та доступності сформованої інформації. В результаті дослідження доопрацьовано алгоритм формування системи управлінського обліку з урахуванням специфіки малого бізнесу.

У взаємодії управлінського і фінансового обліку найбільш прийнятним є використання інтегрованої системи управлінського обліку чи її елементів на основі бухгалтерських проведення і реєстрів господарських операцій з формуванням поточних показників оцінювання результатів діяльності, що залежать від зовнішніх та внутрішніх факторів впливу. Розроблення таких показників та індикаторів вимагає подальших досліджень.

Мікронізація підприємств, обмеженість ресурсів змушує малий бізнес формувати обліково-аналітичне забезпечення процесу управління силами головного бухгалтера й керівника, тому на етапі планування системи обліку, розроблення бюджетів, поточних внутрішніх документів, показників та індикаторів, вивчення кон'юнктури ринку доцільно залучати зовнішніх аналітиків на договірних засадах.

Список використаних джерел

1. *Атамас П. Й.* Управлінський облік : навч. посіб. / П. Й. Атамас. – 2-ге вид. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 440 с.
2. *Ватаманюк З. І.* Вступ до економічної теорії : курс лекцій / З. І. Ватаманюк, С. М. Панчишин. – Львів : Новий Світ-2000, 2005. – 408 с.
3. *Верига Ю. А.* Передумови формування системи обліку в Україні / Ю. А. Верига, Н. В. Смірнова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2009. – Вип. 16, ч. 2. – С. 8–17.
4. *Гоголь Т. А.* Облік та звітність на підприємствах малого бізнесу: управлінський аспект / Т. А. Гоголь // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 338–344.
5. *Голов С. Ф.* Управлінський облік : підручник / С. Ф. Голов. – 3-тє вид. – К. : Лібра, 2006. – 704 с.
6. *Лень В. С.* Управлінський облік : навч. посіб. / В. С. Лень. – 2-ге видання. – К. : Знання-Прес, 2006. – 317 с.
7. *Нидлз Б. Е.* Принципы бухгалтерского учета : пер. с англ. / Б. Е. Нидлз, Х. Р. Андерсон, Д. С. Колдуэлл ; под ред. Я. В. Соколова. – [2-е изд.] – М. : Финансы и статистика, 1994. – 496 с.
8. *Плотніченко І. Б.* Теоретико-методологічні аспекти формування системи управлінського обліку на промислових підприємствах / І. Б. Плотніченко, О. В. Акіншина // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 704 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 57–64.
9. *Сучасні проблеми розвитку системи обліку в Україні* / [М. С. Пушкар, Л. В. Нападовська, Я. Д. Крупка та ін.]. – Тернопіль : Економічна думка, 2010. – 268 с.
10. *Сльозко Т.* Управлінський облік чи управлінська стратегія? / Т. Сльозко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 2. – С. 49–54.
11. *Сопко В. В.* Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навч. посіб. / В. В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.
12. *Управленческий учет* : пер. с англ. / Э. Аткинсон, Р. Банкер, Р. Каплан, М. Янг. – М. : Вильямс, 2005. – 874 с.
13. *Хонгрэн Ч. Т.* Бухгалтерский учет: управленческий аспект : пер. с англ. / Ч. Т. Хонгрэн, Дж. Фостер ; под ред. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 416 с.
14. *Фінансовий менеджмент у малому бізнесі: задачі, тести, тренінги* : навч. посіб. / Л. Д. Буряк, А. М. Павліковський, Н. Л. Кремпова та ін. ; кер. авт. кол. і наук. ред. Л. Д. Буряк. – К. : КНЕУ, 2011. – 281 с.

УДК 658.8.338.439.4

І.В. Ніженська, викладач

Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини, м. Умань, Україна

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ФАКТОРИ
ВПЛИВУ ТА ЗАГРОЗИ****И.В. Ниженская**, преподаватель

Уманский государственный педагогический университет им. Павла Тычины, г. Умань, Украина

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ:
ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ И УГРОЗЫ****Iryna Nizhenska**, lecturer

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

**ECONOMIC SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY: IMPACT FACTORS
AND THREATS**

Досліджено загрози економічної безпеки національної економіки в контексті поширення сучасних процесів мінімізації економічної діяльності суб'єктів господарювання. Обґрунтовано, що серед функціональних складових економічної безпеки фінансова та соціальна складова є ключовими, що характеризують стан захищеності економічних і соціальних інтересів суб'єктів господарювання у процесі їх реалізації, а питання детінізації національної економічної сфери й соціального захисту в умовах відновлення посткризової економіки набуває першочерговості та пріоритетності у реалізації економічної безпеки країни.

Ключові слова: мінімізація економічних процесів, національна економіка, загрози та ризики національної економіки, національна безпека.

Исследованы факторы экономической безопасности национальной экономики в контексте широкого распространения современных процессов тенезации экономической деятельности субъектов хозяйствования. Обосновано, что среди функциональных составляющих экономической безопасности финансовая и социальная являются ключевыми, что характеризует состояние защиты экономических и социальных интересов субъектов хозяйствования в процессе их реализации, а вопрос детенизации национальных экономических отношений приобретает приоритетного значения в процессе реализации экономической безопасности страны.

Ключевые слова: тенезация экономических процессов, национальная экономика, угрозы и риски национальной экономики, национальная безопасность.

The factors of economic security of the national economy in the context of widespread modern owls shadowing processes of economic activity of business entities. It is proved that among the functional components of economic security - financial and social are the key that characterizes the state of protection of economic and social interests of economic entities in the process of their implementation, and the issue deshadowing national economic relations is a priority in the implementation of economic security.

Key words: shadowing of the economic process, the national economy, the threats and risks of the national economy, national security.

Постановка проблеми. Негативні тенденції в розвитку економіки України, яка з II півріччя 2012 р. поступово занурювалася в рецесію, у 2015 р. поглибилися. Погіршення економічної динаміки в останні два роки викликано також стресовими трансформаціями соціально-економічного і політичного середовища, розгортанням бойових дій на Сході України, анексією Російською Федерацією АР Крим. За таких умов постійно знижується рівень економічної безпеки України, що вимагає побудови нової моделі розвитку промислового комплексу, заснованої на інноваційних чинниках, розвитку високотехнологічних і наукоємних виробництв, формуванні корпоративно-коопераційного каркаса вітчизняної промисловості, забезпеченні її кооперації в межах світових виробничих і науково-технічних ланцюгів. Загрози економічній безпеці України дуже різноманітні за своїм походженням та проявами, окреслюють усі домінуючі напрями пріоритетних шляхів розвитку національної економіки. Вони виникають із суперечностей економічних інтересів різних елементів, які взаємодіють як усередині, так і зовні соціально-економічної системи, визначають зміст і напрями діяльності із забезпечення безпеки. Загрозами економічній безпеці слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів та створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи [1].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам економічної безпеки національної економіки присвячено наукові розробки таких учених: В.Г. Андрійчука, І.О. Бланка, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, І.Ю. Гришової, С.А. Жаліла, Ж.В. Дерій, В.В. Кужеля, І.Б. Крюкової, В.В. Лагодієнка, О.В. Митяй, Б.Й. Пасхавера, В.М. Русана, С.М. Шкарлета, Т.С. Шабатури, Р.М. Скупського, І.Б. Хоми, О.А. Хлистун, О.В. Царенко, Б.О. Язлюка [1–10].

Мета дослідження – розкрити загрози економічної безпеки національної економіки в контексті поширення сучасних процесів тінізації економічної діяльності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення теоретичних основ моделювання систем безпеки доводить, що ефективний інституціональний базис відіграє ключову роль у досягненні бажаного рівня економічної безпеки за наявних ресурсних обмежень. Згідно з положеннями глобалізаційної концепції головними загрозами національній економічній безпеці вважаються «провали» держави, глобальне поширення тінізації економіки та корупції, а основними інструментами забезпечення – зниження податкового тиску та послаблення реєстраційних процедур; боротьба з бюрократією і корупцією; поміркований і селективний протекціонізм; мегарегіоналізація; транскордонне співробітництво тощо [1–8].

До основних передумов та чинників корупції доцільно віднести: інституціональні; організаційні; економічні; інформаційні; соціальні та культурно-історичні. На нашу думку, структурно тіньова економіка складається з трьох елементів:

- неконтрольована органами державної влади діяльність суб'єктів господарювання – охоплює всі незадекларовані легально дозволені види економічної діяльності зареєстрованих і незареєстрованих суб'єктів господарювання, результати функціонування яких не враховуються компетентними органами державної влади;
- кримінальна діяльність – включає виробництво заборонених чинним законодавством товарів та надання послуг;
- фіктивна діяльність – це всі заборонені законом види діяльності, не пов'язані з виробництвом товарів і наданням послуг, метою яких є перерозподіл фінансових і матеріальних активів за допомогою махінацій, фіктивних договорів тощо.

Така діяльність не змінює загальної величини ВВП, бо не створює додаткову вартість, але суттєво може змінити внутрішню структуру перерозподілу доходів. Фактично неможливо чітко розмежувати фіктивну та кримінальну діяльність, тому що перша, в частині незаконних видів, також підпадає під дію Кримінального кодексу України.

Таким чином, масштаби і структура тіньової економіки сьогодні можуть розглядатися як один з елементів аналізу ефективності регулювання соціально-економічних процесів у суспільстві та один з головних факторів забезпечення економічної безпеки національної економіки.

У різних країнах частка тіньової економіки суттєво відрізняється. Це пов'язано з відмінностями в економічній політиці, в розмірах і ролі приватного сектору економіки, а також з розповсюдженням різних видів незаконної діяльності.

Економічна діяльність, яка приховується від реєстрації, може набувати різних форм залежно від характеру і конкретних умов функціонування офіційної економіки.

У розвинутих країнах з ринковою економікою причинами існування тіньової діяльності є [7]:

- зростання податків та інших фіскальних платежів;
- посилення державного регулювання і контролю над економікою;
- етика щодо сплати податків (відсутність податкової культури);
- інші фактори (соціальні, моральні, психологічні, традиції населення країни, бажання збільшити реальні доходи).

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У ринковій економіці, основою якої є приватне підприємництво, коло зареєстрованих суб'єктів господарювання різко зростає. Водночас однією з основних форм економічної діяльності, яка приховується від реєстрації, стає ухилення від сплати податків через повне або часткове приховування від офіційного обліку виробленої продукції, заниження прибутку тощо. Нині зростання обсягу тіньової економіки в нашій країні пов'язане з недосконалістю нормативної та правової бази регулювання ринкових відносин, становленням нових інститутів ринкової економіки, розширенням приватного сектору, недосконалістю обліку, зростанням інфляції, диференціацією населення за рівнем доходів. Таким чином, державні податкові органи цікавить сектор тіньової економіки, який складається з підсекторів прихованої, неофіційної та фіктивної діяльності. Підсектор кримінальної діяльності також є складовою тіньової економіки і впливає на формування тіньового капіталу та перерозподіл власності. Але цей сектор знаходиться в компетенції правоохоронних органів і потребує особливих методів регулювання (боротьби зі злочинністю). Хоч слід зазначити, що економічні злочини часто переплітаються з кримінальними, тому відсутні чіткі межі між різними секторами.

Виділені за окремими ознаками структурні елементи тіньової економіки не є ізольованими, межі між ними достатньо умовні. Так, незаконне виробництво тісно пов'язане з прихованою економікою, фіктивна економіка – з кримінальною, правомірна діяльність – з неправомірною або протиправною, неформальні зв'язки – з кримінальними тощо. Реальна поведінка учасників тіньової економіки характеризується поєднанням різних видів тіньової діяльності. Розглянуті класифікаційні ознаки дають можливість комплексного дослідження тіньової економіки в контексті ризиків та загроз економічної безпеки національної економіки. Вона може аналізуватись як у цілому, так і за окремими компонентами, взятими у конкретному поєднанні ознак, які відбираються залежно від мети дослідження. Для статистики найважливішими з них є ступінь законності, юридичний статус, характер результату, галузева ознака, форми власності та незаконного перерозподілу доходів і активів.

Залежно від вибраного напрямку, структури та об'єктів аналізу тіньової економіки формуються показники й відбираються відповідні методи оцінювання її обсягу.

Дослідження у сфері забезпечення економічної безпеки окремих суб'єктів економіки, які було розпочато наприкінці 80-х – початку 90-х років, формують уявлення про економічну безпеку як категорію, що відображає особливості початкової стадії ринкових трансформацій, а її сутність зводять до забезпечення умов для зберігання недоторканості економічної і фінансової інформації та захисту комерційної таємниці і науково-технологічних секретів різних галузей та підприємств. Сформований концептуальний підхід пропонує розроблення системи заходів щодо захисту різнобічної інформації як забезпечення економічної безпеки [4; 5; 7].

У процесі подальших досліджень було доведено, що з часом категорії «економічна безпека» стали притаманні якісно нові властивості, які поширили її значущість. На думку науковців, які підтримують концептуальний підхід, економічна безпека – це спроможність пристосування економічної системи до дії навколишнього середовища, тобто швидкість реакції та можливість протистояння негативним впливам іззовні [6].

Таким чином, під час дослідження категорії починають ураховувати вплив макро- і мікросередовища на економічне становище. Слід зазначити, що цей підхід має свої позитивні і негативні риси. Серед позитивних можна відзначити: по-перше, врахування рухливості й імовірності впливу ринкового середовища; по-друге, сприйняття категорії не як «забезпечення», а як «спроможність пристосування», тобто з'являються ознаки не констатації рівня, а процесу забезпечення. Тому цей підхід є прогресивнішим за попередній. Негативні: по-перше, процес пристосування до змін у ринковому середовищі передбачає трансформацію економічної системи як необхідність відповідати будь-яким

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

динамічним параметрам. Тобто має місце зворотна реакція на тиск зовнішніх факторів. По-друге, виходячи з такої трактовки економічної безпеки, зникає спроможність прогнозування і протидії можливим загрозам (факторам) та можливість прогнозування перспектив подальшого розвитку економічної системи.

Особливості концептуального підходу полягають у його комплексному характері. В його межах досліджуються головні фактори, які впливають на стан функціональної складової економічної безпеки, вивчаються основні процеси, які забезпечують економічну безпеку, аналізуються розподіл та використання економічних ресурсів, економічні індикатори, які відображають рівень економічної безпеки, розробляються методи забезпечення максимально високого рівня функціональних складових економічної безпеки.

Проте це водночас формує недоліки цього підходу, адже економічна безпека розглядається дуже широко: адаптація до зовнішнього середовища, якість використання економічних ресурсів, ефективність управління, якість аналізу, обліку, планування та прогнозування тощо, що ускладнює процес дослідження її рівня, а тим більше процес розроблення стратегії економічно безпечного розвитку.

У сучасних умовах значного поширення набув ресурсно-функціональний підхід, автори якого вважають, що економічна безпека – це стан найбільш ефективного використання економічних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування економічної системи в теперішньому і майбутньому [5].

Це вимагає дослідження сукупності процесів, які відбуваються в економічній системі, з усіма їх характерними особливостями та взаємозв'язками, які об'єднані в єдину групу з позиції їх функціональної ролі в забезпеченні економічної безпеки.

Узагальнюючи ресурсно-функціональний підхід, зазначимо, що з його погляду економічну безпеку можна трактувати:

- як процес, який спрямовано на створення умов для безперервного пристосування (адаптації) господарської діяльності або економічного функціонування до зміни в зовнішньому оточенні під час досягнення поставленої мети [7];
- як стан найбільш ефективного використання ресурсів з метою нейтралізації загроз та забезпечення стабільності в сучасності та майбутньому [5];
- як стан захищеності людей, суспільства, держави, навколишнього природного середовища від надмірної небезпеки [2].

Незважаючи на складність категорії економічна безпека, її трактування є дуже вузьким. Необхідно зазначити, що зведення сутності економічної безпеки лише до процесу чи стану страждає надмірною механістичністю і спрощує його сутність. Очевидно, що поняття економічної безпеки слід розширити, адже економічна безпека – це економічні відносини, як горизонтальні, так і вертикальні, між державою, регіонами, підприємствами й окремими індивідами стосовно досягнення такого рівня розвитку економіки, за якого здійснюється ефективно задоволення потреб і гарантований захист інтересів усіх суб'єктів економіки, навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів [3].

А якщо економічна безпека – це сукупність економічних відносин, то вона набуває системних ознак, тобто може розглядатися як система. Останнє передбачає, що економічну безпеку доцільно розглядати як цілісність, яка має свою структуру, взаємозв'язки і суперечності, спроможність до саморегулювання й необхідність впливу на неї ззовні.

Безпека соціальних систем постає як результат визначеної соціальної діяльності щодо забезпечення відсутності небезпек для особистості, держави, суспільства. В цьому випадку предметом діяльності будуть конкретні загрози, небезпеки, а також їх носії, а об'єктом, відповідно, особистість → держава → суспільство [8].

Висновки. Сучасна наука накопичила значний досвід досліджень з питань економічної безпеки і в сучасних умовах значна увага в цьому контексті приділяється процесам детіні-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

заці національної економіки. Разом з тим існує багато невирішених завдань і принципових прогалин, існування яких є закономірним етапом розвитку будь-яких теорій. Саме тому під впливом сучасних деструктивних тенденцій класичну теорію важливо розглядати не просто і не стільки однією з теоретичних конструкцій наукової думки, скільки методологічною основою досліджень економічної безпеки національної економіки, що, з одного боку, відображають досвід, отриманий на пройденому шляху, а з іншого – контури майбутнього шляху та проблеми, які будуть виникати під час формування умов безпечного існування. Та все ж таки, з огляду на велике значення економічної безпеки для становлення національної економіки, надзвичайно важливою є переоцінка теоретичного доробку класичної теорії, осмислення тих суперечностей, які призводять до виникнення загроз, а також внутрішніх проблем функціонування соціально-економічної системи.

У процесі дослідження встановлено, що серед функціональних складових економічної безпеки підприємства фінансова та соціальна складова є ключовими, що характеризують стан захищеності фінансових та соціально-економічних інтересів підприємств у процесі їх реалізації, а питання фінансового забезпечення, детінізації національної економічної сфери та соціального захисту в умовах відновлення посткризової економіки набуває першочерговості та пріоритетності у вирішенні проблем економічної безпеки країни.

Список використаних джерел

1. Гришова І. Ю. Экономическая безопасность в аспекте детенизации аграрной сферы Украины / И. Ю. Гришова, Н. В. Лагодиевко, В. В. Кужель // Стратегическое планирование развития городов и регионов. Памяти первого ректора ТГУ С. Ф. Жилкина : сборник научных трудов V Международной научно-практической конференции (Тольятти, 19–20 июня 2015 года) / отв. за выпуск Ю. А. Анисимова. – Тольятти : Изд-во ТГУ, 2015. – С. 49–55.
2. Гришова І. Ю. Теоретико-методологічні основи управління реструктуризацією переробних підприємств аграрного виробництва / І. Ю. Гришова, В. М. Бондаренко // Бизнес Информ. – 2015. – № 9. – С. 365–370.
3. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія / С. С. Чернявський. – К. : Хай-Тек Прес, 2010. – 624 с.
4. Крюкова І. А. Национальная безопасность экономики Украины / И. А. Крюкова, Н. Н. Бурдейная // Материалы Международной научно-практической конференции. – Познань, 2012. – Ч. 4. – С. 40–44.
5. Крюкова І. О. Формування фінансової безпеки агропромислових підприємств / І. О. Крюкова // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 4 (58). – С. 41–45.
6. Митяй О. В. Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами [Електронний ресурс] / О. В. Митяй, О. А. Хлистул // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. № 2. – С. 630–633. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf>.
7. Хома І. Б. Механізми виявлення приховування валютної виручки у фінансово-господарській діяльності підприємств / І. Б. Хома // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми економіки та управління. – 2007. – № 582. – С. 98–107.
8. Кужель В. В. Соціальна складова економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери / В. В. Кужель // Вісник КіБіТ. – 2014. – № 3 (25). – С. 37–47.
9. Shabatura T. Financial mechanism of economic security company / T. Shabatura, I. Grishova, A. Galitsky, S. Stoyanova-Koval, V. Zamlynsky, M. Shcherbata, T. Butenko // The collection includes material reports 3rd International Scientific and Practical Conference “Science and Society” held SCIEURO in London 20–21 March 2013. – P. 160–180.
10. Shabatura T. The economic security of the enterprise: the nature and components / T. Shabatura, V. Butenko, T. Butenko, M. Shcherbata // The collection includes material reports International Scientific and Practical Conference [“Science progress in European countries: new concepts and modern solutions”], (Stuttgart, Germany. March 28, 2013). – Germany: by ORT Publishing (Germany) in association with the Center For Social And Political Studies “Premier” (Russia), 2013. – P. 78–80.

УДК 657

В.Л. Маслюк, аспірант

Житомирський державний технологічний університет, м. Житомир, Україна

**БУХГАЛТЕРСЬКА ЗВІТНІСТЬ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТИВАННЯ
В УПРАВЛІННІ РИЗИКАМИ****В.Л. Маслюк**, аспірант

Житомирский государственный технологический университет, г. Житомир, Украина

**БУХГАЛТЕРСКАЯ ОТЧЕТНОСТЬ ИНСТИТУТОВ СОВМЕСТНОГО
ИНВЕСТИРОВАНИЯ В УПРАВЛЕНИИ РИСКАМИ****Vira Masliuk**, PhD student

Zhytomyr State Technological University, Zhytomyr, Ukraine

**FINANCIAL STATEMENTS OF JOINT INVESTMENT INSTITUTIONS IN RISK
MANAGEMENT**

Досліджено систему бухгалтерської звітності інститутів спільного інвестування (корпоративних та пайових інвестиційних фондів). Визначено особливості формування фінансової звітності фондів про результати їх діяльності, її склад. Проаналізовано річні фінансові звіти вітчизняних інвестиційних фондів щодо розкриття інформації про ризики їх діяльності та здійснено її критичне оцінювання. Встановлено роль внутрішніх управлінських звітів в управлінні ризиками досліджуваних фондів. Розроблено форму внутрішньої бухгалтерської звітності щодо ризиків діяльності інституту спільного інвестування (ІСІ), використання якої сприяє систематизації інформації про наявні господарські ризики фонду, їх рівень (величину), можливі втрати (за умови настання ризику), заходи управління. Це дозволяє, по-перше, спростити складання річного фінансового звіту, а по-друге, підвищити ефективність системи ризик-менеджменту, тим самим забезпечити прибутковість ІСІ та покращити ділову репутацію інвестиційного фонду.

Ключові слова: ризики, інститут спільного інвестування, інвестиційний фонд, бухгалтерська звітність, управлінські звіти, ризик-менеджмент.

Исследована система бухгалтерской отчетности институтов совместного инвестирования (корпоративных и паевых инвестиционных фондов). Определены особенности формирования финансовой отчетности фондов о результатах их деятельности, ее состав. Проанализированы годовые финансовые отчеты отечественных инвестиционных фондов по раскрытию информации о рисках их деятельности и осуществлено ее критическую оценку. Установлена роль внутренних управленческих отчетов в управлении рисками исследуемых фондов. Разработана форма внутренней бухгалтерской отчетности по рискам деятельности института совместного инвестирования (ИСИ), использование которой способствует систематизации информации об имеющихся хозяйственных рисках фонда, их уровень (величину), возможные потери (при условии наступления риска), методы управления. Это позволяет, во-первых, упростить составление годового финансового отчета, а во-вторых, повысить эффективность системы риск-менеджмента, тем самым обеспечить доходность ИСИ и улучшить деловую репутацию инвестиционного фонда.

Ключевые слова: риски, институт совместного инвестирования, инвестиционный фонд, бухгалтерская отчетность, управленческие отчеты, риск-менеджмент.

The paper studies the accounting system of collective investment institutions (corporate and unit investment funds). The features of the financial reporting of the results of the funds their activities, its composition. Analyzed the annual financial reports of domestic investment funds to disclose information about the risks of their activities and implemented its critical evaluation. The role of internal management reports in risk management study funds. Developed form of internal financial risk reporting activities of collective investment institution (CII), the use of which contributes to the systematization of information on existing economic risks Fund, their level (magnitude) losses (subject of the risk) management techniques. This allows, first, to simplify the preparation of the annual financial report, and, secondly, to increase the effectiveness of the risk management system, thus, to ensure the profitability of CII and improve the reputation of the investment fund.

Key words: risks, collective investment fund, financial statements, management reports, risk management.

Постановка проблеми. Спільне інвестування зарекомендувало себе у всьому світі як один із найефективніших способів примноження доходів (заощаджень) населення. Конкурентні переваги такого інвестування дозволяють домінувати над традиційними послугами банківських та небанківських фінансових установ – депозити, добровільне страхування (життя, пенсійне, інші види) тощо. Варіативність інвестиційних проектів та різноманітність інвестиційних цінних паперів з різним рівнем прибутковості дозволяє будь-якій фізичній особі задовольнити свої економічні інтереси. Однак, незважаючи на вказані переваги для інвесторів, діяльність інститутів спільного інвестування здійснюється за класичним механізмом «ризик–прибуток». Тобто, чим вище прибуток за інвестиційним сертифікатом, тим більші ризики беруть на себе інвестори, учасники фондів, і навпаки.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Уникнення ризиків та мінімізацію їх негативних наслідків забезпечує система ризик-менеджменту інституту спільного інвестування, функціонування якої не можливе без достатніх інформаційних потоків про види діяльності ІСІ, їх бізнес-процеси, ризики, що за ними виникають, їх рівень та ймовірні наслідки. Тому питання формування звітності про ризики діяльності інвестиційних фондів, зокрема, враховуючи економічну нестабільність нашої держави, потребує нагального детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням порядку розкриття у бухгалтерській звітності інформації про ризики господарської діяльності проводили такі вчені, як: І.М. Вигівська [1; 2], Л.В. Гнилицька [3; 4; 5], С.Ф. Голов, В.Н. Костюченко [6], З.В. Гуцайлук [7], А.Е. Шевелєв, Е.В. Шевелєва [12], Н.В. Шуляр [13] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи суттєві наукові розробки вищевказаних науковців, слід зауважити, що питання представлення у бухгалтерській звітності інформації про ризики діяльності інвестиційних фондів для цілей ризик-менеджменту залишається практично недослідженим.

Метою дослідження є дослідження системи бухгалтерської звітності інститутів спільного інвестування (корпоративних та пайових інвестиційних фондів) у частині інформації про ризики діяльності та їх причинно-наслідкові зв'язки, що впливають на господарську діяльність інвестиційного фонду. Поряд з цим за мету ставиться визначення та розроблення достатнього інформаційного забезпечення системи ризик-менеджменту ІСІ.

Виклад основного матеріалу. Інформаційним джерелом у цілях управління інвестиційним бізнесом та його ризиками є бухгалтерська звітність ІСІ.

Закон України «Про інститути спільного інвестування» регламентує порядок представлення інформації про інститут спільного інвестування:

- 1) розміщення у загальнодоступній інформаційній базі даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (при публічному розміщенні цінних паперів ІСІ);
- 2) розміщення на власному веб-сайті компанії з управління активами (при публічному розміщенні цінних паперів ІСІ);
- 3) надання безпосередньо учасникам інституту спільного інвестування (у разі публічного розміщення цінних паперів ІСІ);
- 4) подання інформації до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;
- 5) подання інформації до саморегулюючої організації професійних учасників фондового ринку – об'єднання учасників фондового ринку, що провадять професійну діяльність на фондовому ринку з управління активами інституційних інвесторів [11, ст. 75].

Однак порядок ведення бухгалтерського обліку діяльності ІСІ та представлення бухгалтерської звітності, особливості її складання визначаються з урахуванням вимог національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності, Стандарту УАІБ 1 «Бухгалтерський облік діяльності інститутів спільного інвестування», «Інструкції про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій», Законів України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», «Про цінні папери та фондовий ринок», Положення про особливості бухгалтерського обліку операцій інститутів спільного інвестування.

Звітність інститутів спільного інвестування можна розподілити на окремі напрями:

- 1) фінансова звітність, яка включає «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», «Звіт про рух грошових коштів», «Звіт про власний капітал», «Примітки до річної фінансової звітності», річний звіт;
- 2) інша правова та регуляторна звітність – звітність про склад, структуру та вартість активів ІСІ, активи за напрямами інвестицій, інформація про вартість чистих активів інвестиційного фонду, інвестиційна декларація, інформація про винагороду Компанії з

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

управління активами, інформація про юридичних осіб, послугами яких користувалося за звітний період ІСІ, ін.;

3) внутрішня управлінська звітність – за показниками, заявленими керівництвом.

Зауважимо, що жоден з напрямів формування інформації про діяльність ІСІ не надає інформації про ризики діяльності фонду. Проте згідно з Міжнародними стандартами фінансової звітності [9] доцільним є переставлення інформації про ризики в розрізі ринкового та валютного ризиків, ризику ліквідності, ризику бухгалтерського обліку.

Положення МСФЗ 1 «Подання фінансових звітів» [9] пропонує розкривати у річній фінансовій звітності суб'єкта господарювання факти існування невизначеностей господарських відносин (ризиків діяльності), їх характеристику та наведення способів управління ризиками, із зазначенням умовних подій (у разі ймовірності настання ризику), а також представлення іншої інформації для можливості отримання достовірної оцінки фінансового стану підприємства. У свою чергу, МСБО 7 «Звіти про рух грошових коштів» [9] також пропонує розкривати у фінансовій звітності інформацію про валютні, відсоткові й інші цінові ризики та їх величину, які виникають у результаті використання фінансових інструментів підприємства на звітну дату.

На відміну від Міжнародних стандартів фінансової звітності, вітчизняна регламентація бухгалтерського обліку та фінансової звітності практично не містить положень щодо розкриття інформації про ризики діяльності. Представлення такої інформації залишається на розсуд керівництва та може наводитися в пояснювальній частині річного звіту.

Аналіз публічної звітності корпоративних та пайових інвестиційних фондів показав, що вітчизняні фонди окремо не розкривають інформацію про ризики, які загрожують їх діяльності, ймовірні негативні наслідки ризиків. Таке змістовне наповнення річної звітності ІСІ є недостатнім для повного оцінювання фінансового стану компанії та прогнозування результатів її діяльності у майбутньому, залучення нових інвесторів тощо.

Ту ж саму проблему виявляє й І.М. Вигівська [1, с. 138]: «У фінансовій звітності суб'єкт господарювання недостатньо розкриває інформацію про наявні з високою ймовірністю настання ризики діяльності, їх можливі наслідки, методи управління господарськими ризиками – страхування майнових і немайнових ризиків, резервування на випадок витрат і збитків в результаті настання ризикової події».

Отже, для усунення проблеми недостатності інформації щодо реального стану ІСІ доречним є представлення інформації про ризики діяльності фонду. Ця інформація доцільна для розкриття у річному звіті, що відповідає вимогам МСФЗ. Тому враховуючи вирішення виявленого проблемного питання та вимоги системи ризик-менеджменту, нами розроблено форму внутрішнього звіту про ризики ІСІ (табл.), який також може бути використаний для формування річного звіту.

У табл. наведено основні інформативні показники діяльності ІСІ та ризиків, що її супроводжують (на прикладі пайових інвестиційних фондів, які перебувають під управлінням Компанією з управління активами). Зокрема, звіт містить три групи ризиків (специфічні, операційні та інші), характерних інвестиційним фондам, ідентифікує фонд за назвою та видом, визначає його цінні папери. Поряд з цим внутрішній звіт містить дані про ймовірність настання ризику (у %) та величину його ймовірних наслідків (у тис. грн), що дозволяє за наявності прогнозного та фактичного значення визначити відхилення та встановити об'єктивність оцінки ризику, підтвердити або спростувати кваліфікаційний рівень суб'єкта оцінювання, а також дієвість системи ризик-менеджменту.

Таблиця

Внутрішня звітність про ризики діяльності інституту спільного інвестування (на прикладі пайового інвестиційного фонду)

Вид ризику	Назва фонду	Вид фонду	Вид цінних паперів	Ймовірність настання ризику, %		Оцінка наслідків ризику, тис. грн		Вплив на фінансовий стан ІСІ						Застосовані методи управління
				Прогноз на 01.01	Факт на 31.12	Прогноз на 01.01	Факт на 31.12	Прогноз на 01.01			Факт на 31.12			
								ФС ¹	ПС ²	ПБ ³	ФС ¹	ПС ²	ПБ ³	
A	B	B	Г	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Специфічні ризики														
1. Ринковий ризик, у т. ч. ризик:														
1.1. Процентної ставки														
1.2. Коливань ринкових цін цінних паперів														
1.3. Валютний														
2. Кредитний ризик														
3. Проектний ризик														
4. Ризики портфеля фонду загалом														
Операційні ризики														
5.1. Юридичний														
5.2. Регуляторний														
5.3. Невиконання зобов'язань														
Інші ризики діяльності														
6. Стратегічний														
7. Ризик репутації														
8. Професійний														

Примітки: ФС¹ – фінансова стійкість ІСІ; ПС² – платоспроможність ІСІ; ПБ³ – прибутковість ІСІ.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Крім цього, для користувачів річної фінансової звітності (у випадку, якщо дані внутрішнього звіту виносяться у публічний річний звіт) доречною є інформація щодо можливого впливу ймовірних наслідків ризику на фінансовий стан інституту спільного інвестування. Для цього у звіт винесено найбільш суттєві фінансові показники: фінансова стійкість фонду, його платоспроможність та прибутковість.

Для встановлення ефективності системи ризик менеджменту у звіті наведено графу 11, яка повинна містити дані про метод управління ризиком та вартісну оцінку витрат, понесених під час реалізації управлінських заходів за вказаними методом.

Таким чином, розроблена форма внутрішньої бухгалтерської звітності щодо ризиків діяльності інституту спільного інвестування сприяє систематизації інформації про наявні господарські ризики фонду, їх рівень (величину), можливі втрати (за умови настання ризику), заходи управління, а також є підґрунтям для розкриття відповідної інформації у річному фінансовому звіті.

Висновки та пропозиції. Отже, можемо зробити висновок, що у процесі здійснення діяльності інвестиційних фондів існує гостра потреба в ефективному управлінні ризиками. Для максимальної ефективності управління необхідним є достатній рівень інформаційного (облікового) забезпечення, що реалізується через систему звітності ІСІ, а зокрема – бухгалтерської звітності фонду. Наведені пропозиції щодо розкриття у бухгалтерській звітності даних про господарські ризики ІСІ сприяють підвищенню ефективності системи ризик-менеджменту, забезпеченню прибутковості фонду, покращенню ділової репутації та розширенню кола діючих інвесторів.

Перспективою подальших досліджень є розроблення організаційно-методичного забезпечення бухгалтерського обліку активів (в умовах ризику) інституту спільного інвестування, зокрема приділення уваги таким об'єктам обліку, як цінні папери фонду. Враховуючи той факт, що основна діяльність будь-якого ІСІ – це операції з інвестиційними сертифікатами (емітованими, придбаними), питання мінімізації ризиків, що виникають у таких операціях, є найбільш актуальним, оскільки такі операції забезпечують прибутковість вкладень інвесторів та інвестиційного фонду в цілому.

Список використаних джерел

1. *Вигівська І. М.* Бухгалтерський облік діяльності підприємств в умовах ризику: організація та методика : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 / Вигівська Ірина Миколаївна. – Житомир, 2010. – 372 с.
2. *Вигівська І. М.* Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємницькими ризиками / І. М. Вигівська, І. Л. Грабчук, О. О. Зеленіна // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : міжнар. зб. наук. праць. – Житомир : ЖДТУ, 2015. – Вип. 1 (31). – С. 48–56.
3. *Гнилицька Л. В.* Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства : монографія / Л. В. Гнилицька. – К. : КНЕУ, 2012. – 305 с.
4. *Гнилицька Л. В.* Бухгалтерський облік як інструмент управління ризиками підприємницької діяльності / Л. В. Гнилицька // Фінанси України. – 2014. – № 3. – С. 114–125.
5. *Гнилицька Л. В.* Інформаційне забезпечення ризиками підприємницької діяльності: обліковий аспект / Л. В. Гнилицька // Економічні інновації : зб. наук. пр. – 2014. – Вип. 57. – С. 88–100.
6. *Голов С. Ф.* Бухгалтерский учет и отчетность по международным стандартам / С. Ф. Голов, В. Н. Костюченко. – Х. : Фактор, 2007. – 976 с.
7. *Гуцайлук З. В.* Економічні ризики в інформаційній системі бухгалтерського обліку / З. В. Гуцайлук // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 7. – С. 8–13.
8. *Методичні рекомендації щодо організації системи управління ризиками в компанії з управління активами від 18.12.2013 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uaib.com.ua/files/articles/1913/11_4.doc.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

9. *Міжнародні стандарти фінансової звітності* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.

10. *Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 29 «Фінансова звітність за сегментами»* [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 19 травня 2005 року № 412. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0621-05>.

11. *Про інститути спільного інвестування* [Електронний ресурс] : Закон України від 05.07.2012 № 5080–VI. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>.

12. *Шевелев А. Е. Риски в бухгалтерском учете : учебное пособие* / А. Е. Шевелев, Е. В. Шевелева. – М. : КНОРУС, 2007. – 280 с.

13. *Шуляр Н. В. Відображення ризиків у фінансовій звітності підприємств* [Електронний ресурс] / Н. В. Шуляр, Р. В. Шуляр. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18118/1/236-Shulyar-412-413.pdf>.

УДК 657.37:006.032

Victoria Ambarchian, PhD in Economics

Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

ACCOUNTING FRAMEWORKS OF THE COUNTRIES THAT DID NOT ADOPT IFRS**В.С. Амбарчян**, канд. екон. наук

Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна

**ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЛІКОВОЇ СИСТЕМИ КРАЇН,
ЩО НЕ ЗАСТОСОВУЮТЬ МСФЗ****В.С. Амбарчян**, канд. екон. наук

Киевский национальный университет технологий и дизайна, г. Киев, Украина

**ХАРАКТЕРИСТИКА УЧЕТНОЙ СИСТЕМЫ СТРАН,
НЕ ИСПОЛЬЗУЮЩИХ МСФО**

The article focuses on research of the rules of accounting and financial reporting under domestic GAAP in countries that did not adopt IFRS application for public companies. As the objects of research the author chose 5 countries-the G20 members that play the dominant roles in determination of international economic and social policies: The USA, Japan, China, India and Indonesia. Refusal of IFRS mandatory adoption by public companies is determined as a criterion of the objects selection. Domestic GAAP are characterized, government officials providing their development and adoption are considered, as well as certain exceptions of GAAP application in favor of IFRS are distinguished. The paper compares basic rules of accounting and financial reporting under domestic GAAP and IFRS.

Key words: IFRS, US GAAP, JP GAAP, PRC GAAP, Ind AS, PSAK.

Досліджено правила ведення обліку та складання звітності за національними стандартами у країнах, що не затвердили на законодавчому рівні застосування МСФЗ для публічних акціонерних товариств. Об'єктами дослідження обрано 5 країн-членів Великої 20-ки, що посідають провідні позиції у визначенні напрямів міжнародної економічної та соціальної політики: США, Японія, Китай, Індія та Індонезія. Критерієм у відборі об'єктів дослідження стало незастосування МСФЗ як базових стандартів складання фінансової звітності для публічних компаній. Охарактеризовано національні стандарти бухгалтерського обліку, визначено органи державного управління, що забезпечують їх розроблення та затвердження, окреслено особливі випадки незастосування національних стандартів на користь МСФЗ. Проведено порівняння основних правил ведення обліку та розкриття інформації щодо класів операцій у фінансових звітах за національними стандартами обліку та МСФЗ.

Ключові слова: МСФЗ, національні стандарти бухгалтерського обліку США, національні стандарти бухгалтерського обліку Японії, національні стандарти бухгалтерського обліку Китаю, національні стандарти бухгалтерського обліку Індії, національні стандарти бухгалтерського обліку Індонезії.

Исследованы правила ведения учета и подготовки отчетности за национальными стандартами в странах, не утвердивших на законодательном уровне применение МСФО для публичных акционерных компаний. Объектами исследования выбрано 5 стран-участников Большой 20-ки, занимающих ключевые позиции в определении направлений международной экономической и социальной политики: США, Япония, Китай, Индия и Индонезия. Критерием отбора объектов исследования стало неприменение МСФО в качестве базовых стандартов подготовки финансовой отчетности для публичных компаний. Охарактеризованы национальные стандарты бухгалтерского учета, определены органы государственного управления, обеспечивающие их разработку и утверждение, очерчены особые случаи неиспользования национальных стандартов учета в пользу МСФО. Проведено сравнение основных правил ведения учета и представления информации о классах операций в финансовых отчетах за национальными стандартами учета и МСФО.

Ключевые слова: МСФО, национальные стандарты бухгалтерского учета США, национальные стандарты бухгалтерского учета Японии, национальные стандарты бухгалтерского учета Китая, национальные стандарты бухгалтерского учета Индии, национальные стандарты бухгалтерского учета Индонезии.

Urgency of the research. International financial reporting standards (IFRS) are developed to standardize financial reports of business entities in different countries. Especially, the need to unify accounting procedures and financial reports preparation relate public companies with traded securities in the stock exchange. Majority of democratic countries have legally adopted IFRS application for domestic public companies, financial institutions and foreign companies with securities listings in the stock exchange. But certain countries do not apply IFRS. Special attention is paid to the states with high economic, human and resource potential: the USA, Japan, China, India and Indonesia.

Actual scientific researches and issues analysis. The issues of IFRS and domestic GAAP convergence were discussed by P. Harris, L. Washington Arnold, K. Kinkel [1],

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Z. Hongman [2], A. Habib [3], E. Wahyuni [4], Hu Dan Sembra, Lun Yao [5], K. K. Shah [6] and others.

Uninvestigated parts of general matters defining. Despite significant achievements in analysis of similarities and differences between IFRS and domestic GAAP, certain issues need further research. Special attention requires the characteristics of GAAP of 5 countries – the members of G20 – that did not approve mandatory application of IFRS for public companies.

Target setting. Statement of research. The USA, Japan, China, India and Indonesia are the G20 member countries with large share in world financial market. Disapproval of IFRS demands detailed research of domestic GAAP. The purpose of the paper refers to comparison of the USA, Japanese, Chinese, Indian and Indonesian GAAP with the IFRS and determination of core differences in recognition, classification, measurement, impairment and disclosure of assets, liabilities, equities, revenues and expenses.

In the USA, the principles of accounting and financial reporting are consolidated in the Generally Accepted Accounting Principles (US GAAP) – the set of codification standards for all the industries – issued by Financial Accounting Standards Board, Securities and Exchange Commission and Institute of Certified Public Accountants. Numerous GAAP codifications cover all the aspects of accounting for all the possible types of business activity. Special attention is paid to financial instruments and financial operations accounting, that makes GAAP difficult for understanding for users from countries with slightly developed financial markets, including Ukraine.

The basic distances between US GAAP and IFRS are covered in Table,

Table

Accounting principles comparison under IFRS and GAAP

Accounting procedure	IFRS	US GAAP
1	2	3
Impairment of fixed assets	Asset is classified as impaired one if its carrying amount is lower than recoverable amount. Recoverable amount is the higher of its fair value less sale costs and value in use	Two-step impairment test: 1. Carrying amount is compared with the undiscounted cash flows. If carrying amount is lower, impairment losses are not recognized. 2. If carrying amount is higher, the impairment loss is measured as the difference between carrying amount and fair value
The reversal of impairment of fixed assets	If impairment recognized in prior accounting periods has decreased: 1. Reversing of impairment losses for non-revalued assets: Dr “Depreciation” Cr “Profit on impairment” 2. Reversing of impairment losses for revaluated assets: Dr “Asset” Cr “Revaluation” Cr “Other comprehensive income” – to the extent of debit balance in the revaluation sum	Forbidden
Depreciation of fixed assets	Three methods of depreciation: 1) straight-line method; 2) the diminishing balance method; 3) the units of production method [7]	Four basic methods of depreciation: 1) strait-line method; 2) units of production methods; 3) accelerated method – declining balance method; 4) accelerated method

Table cont.

1	2	3
Inventory measurement	Two methodologies: FIFO and weighted-average cost	Three methodologies: FIFO, LIFO, weighted-average cost
Biological assets	Measured at historical cost. Tested for impairment	Measured at fair value less sale costs
Financial assets classification	The method of subsequent measurement drives the classification: a) financial assets, subsequently measured at amortized cost; b) financial assets, subsequently measured at fair value through other comprehensive income; c) financial assets, subsequently measured at fair value through profit or loss	The legal form of the contract drives the classification: a) derivative financial instruments; b) hybrid financial instrument; c) financial assets determined to be measured at fair value; d) loans and receivable; e) debt and equity securities
Financial liabilities classification	The method of subsequent measurement drives the classification: a) financial liabilities measured at amortized cost; b) financial liabilities at fair value through profit or loss (including derivatives); c) financial liability recognized for transferred asset, which does not qualify for derecognition; d) financial guarantee contracts; e) commitment to provide a loan at a below-market interest rate; f) contingent consideration recognized by acquirer in a business combination; g) financial assets measured at fair value through profit or loss	Classification for 3 categories as follows: a) at fair value through earnings (derivatives, hybrid financial instruments, financial liabilities under the fair value option); b) forward contracts – repurchase of issuer's equity shares in exchange for cash or repayable financial instruments); c) liabilities subsequently measured at amortized cost

**Built by the author. Source [8].*

In Japan, the principles of accounting and financial reports preparation disclosed in Japanese GAAP, issued by Accounting Standard Board of Japan. The set of financial statements is similar to the one determined by IAS 1 and consists of Balance sheet, Statement of Income and Statement of comprehensive income, Statement of changes in net assets, Statement of cash flow and Notes to financial statement. Fixed assets are depreciated by one of four methods: straight-line method, diminishing balance method, sum-of-the-years'-digits-method and units of production method. The cost of inventories is assessed using specific identification formula, FIFO and average cost method. LIFO is permitted only when the year-end balance of inventories is immaterial.

Unlike IFRS, Japanese GAAP classifies financial assets as securities (trading, held-to-maturity, available-for-sale, and equity investment in associates and subsidiaries), receivables, money held in trust and derivatives. Receivables are classified into 3 categories: normal receivables, doubtful receivables and uncollectible receivables. The sum of receivables impairment is estimated for uncollectible ones as the difference between the asset's carrying amount and the present value of estimated future cash flows discounted at the effective interest rate. To compare, IFRS 9 applies expected-loss-model, recognizing loss allowances for expected credit losses as the difference between current value and present value of future cash flows discounted at a newly calculated effective interest rate [9].

Chinese Accounting Standards for Business enterprises (PRC GAAP) are developed by the Ministry of Finance of PRC are endorsed for all Chinese public companies except for those registered in Hong Kong (Hong Kong companies select between IFRS, PRC GAAP and Hong Kong Financial Standards. In the phase of financial reports preparation the set of Chinese financial statements differs from the one prepared under IFRS by the structure of

income statement. IAS 1 entitles an entity with an option of revenues and expenses presentation in a single statement (“Statement of comprehensive income”) or two separate statements (“Profit and loss statement” and “Statement of other comprehensive income”). Under PRC GAAP only one statement approach is accessible: profit and losses are disclosed in “Income statement”, while other comprehensive income should be shown in Notes. PRC GAAP do not content information regarding reverse impairment, because, in contrast to IFRS, once impaired fixed assets can’t be renewed again [10].

In February 2015 The Indian Ministry of Corporate Affairs adopted Indian Accounting Standards (Ind AS) and determined the dates of transition from Indian GAAP. Unlike GAAP, Ind AS are quite similar to IFRS except for tiny requirements of financial instruments and business combinations accounting. Voluntary adoption began after 1 April 2015. Mandatory adoption starts on 1 April 2016 for companies with net worth of 500 crores or more (the mandate also relates to associates, subsidiaries, joint ventures and holdings), and on 1 April 2017 for the same companies with net worth below 500 crores [11].

Indonesia is the only country of G20 membership that did not approve IFRS application for domestic and foreign public companies. Indonesian business entities follow domestic GAAP (PSAK – Indonesian abbreviation). The biggest differences, worth highlighting, are the following ones: presentation of financial statements (IAS 1/PSAK 1) non-controlling interest measurement (IFRS 3/PSAK22), financial instruments disclosure (IFRS 7/PSAK 60), fixed assets recognition (IAS 16/PSAK 16) [12].

IFRS-free countries are characterized by the following criteria: titles of local GAAP, issuing body, the scope and exceptions for application. All the determined above features are disclosed in a Figure.

Conclusions. The research resulted in disclosure of basic accounting principles and requirement to financial reports presentation of five countries that refused to endorse IFRS for public companies. Domestic GAAP - US GAAP, JP GAAP, PRC GAAP, Ind AS, PSAK – were compared to IFRS. The research showed off that the US GAAP have the biggest inconsistencies with the IFRS on financial and non-financial assets and liabilities accounting and presentation. Accounting frameworks of the rest four 4 have more similarities than differences with the IFRS. Indonesia that proclaims disapproval of IFRS for all the companies, in practice uses the IFRS principles under PSAK coverage. So the gap between IFRS and domestic GAAP of these countries is not that big, as seemed in the beginning of the research, and the convergence process is still continuing. Nevertheless, the US GAAP require accounting approaches that differ from IFRS ones. Such inconsistencies drive the scope for further research.

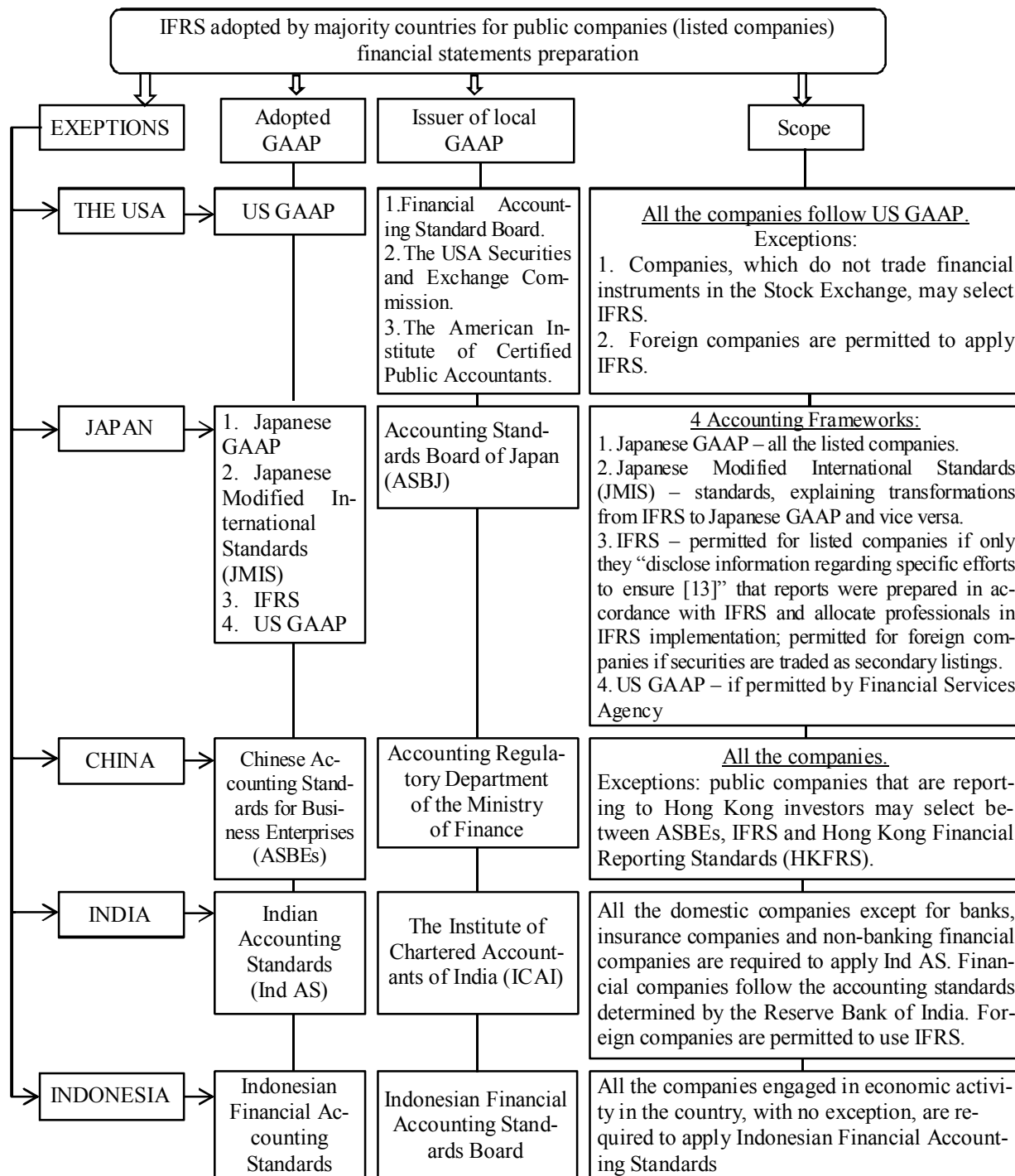

Fig. Accounting frameworks of the countries that did not approve IFRS

*Built by the author.

References

- Harris, P., Washington Arnold, L. A Comprehensive Case Study: US GAAP Conversion to IFRS [Electronic source] / Peter Harris, Liz Washington Arnold, Katherine Kinkel. – Retrieved from : <http://www.researchgate.net>.
- Hongman, Z. On the Construction of China’s Accounting Standard System with International Convergence in Accounting Standards / Zhang Hongman // International Journal of Business and Management. Vol. 5, No. 4. April 2010. – P. 200–203.
- Habib, A. The New Chinese Accounting Standards and Audit Report Lag / Ahsan Habib // International Journal of Auditing. – Vol. 19, Issue 1. – March 2015. – P. 1–14.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

4. *Tri, Wahyuni E.* The Role of Institutional Entrepreneur in IFRS diffusion: The Case study of IFRS Convergence in Indonesia [Electronic source] / Wahyuni Ersa Tri. – Retrieved from : www.apira2013.org.
5. *Semba, Dan Hu, Yao, J.* Roadmap to Future Mandatory Application of IFRS in Japan from the Perspective of Financial Statement Papers [Electronic source] / Hu Dan Sembra, Lun Yao. – Retrieved from : <http://papers.ssrn.com>.
6. *Shah, K. K.* IFRS and India: Opportunities and Challenges / Kishore Kumar Shah // Global Journal of Multidisciplinary Studies. – Vol. 3, Issue 9. – August, 2014. – 250 p.
7. *IAS 16* “Property, Plant and Equipment” [Electronic source]. – Retrieved from : <http://www.iasplus.com>.
8. *IFRS and US GAAP: similarities and differences* / PWC. – September, 2015. – 162 p.
9. *Similarities and differences. A comparison of IFRS and JP GAAP* / PWC. – March, 2013. – 162 p.
10. *An Overview of New PRC GAAP: Differences between Old and New PRC GAAP and its Convergence with IFRS* / KPMG. – 3rd edition. – October, 2014. – 51 p.
11. *Indian GAAP, IFRS and Ind AS. A Comparison* / Deloitte. – 26 February, 2015. – 117 p.
12. *IFRS and Indonesian GAAP (PSAK): similarities and differences* / Pwc. – October, 2014. – 24 p.
13. *IFRS Application around the world. Jurisdiction Profile: Japan* [Electronic source] / Official website of the IFRS Foundation and the IASB. Retrieved from: www.ifrs.org.

УДК 657.42

Tetiana Cherkashyna, PhD in Economics

Yevhen Slutskiy, PhD student

Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

**METHODOLOGICAL SUPPORT OF NATIONAL STATUTE (STANDARD)
ACCOUNTING IN THE PUBLIC SECTOR OF UKRAINE 121 “FIXED ASSETS”**

Т.В. Черкашина, канд. екон. наук

Є.В. Слуцький, аспірант

Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

**МЕТОДОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЗАСТОСУВАННЯ НП(С)БОДС 121
«ОСНОВНІ ЗАСОБИ»**

Т.В. Черкашина, канд. экон. наук

Е.В. Слуцкий, аспирант

Одесский национальный экономический университет, г. Одесса, Украина

**МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ПРИМЕНЕНИЯ НП(С)БУГС 121
«ОСНОВНЫЕ СРЕДСТВА»**

The features of business operations with fixed assets according to international standards and national standards in budgetary institutions. The article presents a comparative description of the concept of “fixed assets” of his classification, recognition, measurement and recording and reporting highlights legislative and legal regulation of accounting of fixed assets in budgetary institutions.

Key words: *fixed assets, unfinished capital investments in non-current assets, book value, cost, fair value, an active market.*

Розглянуто особливості обліку господарських операцій з основними засобами за міжнародними стандартами та національними стандартами в бюджетних установах. Надана порівняльна характеристика поняття «основні засоби», його класифікації, визнання, оцінка та відображення в обліку та звітності, висвітлено законодавче та нормативно-правове регулювання обліку основних засобів у бюджетних установах.

Ключові слова: *основні засоби, незавершені капітальні інвестиції в необоротні матеріальні активи, балансова вартість, первісна вартість, справедлива вартість, активний ринок.*

Рассмотрены особенности учета хозяйственных операций с основными средствами по международным стандартам и национальным стандартам в бюджетных учреждениях. Представлена сравнительная характеристика понятия «основные средства», его классификация, признание, оценка и отражения в учете и отчетности, освещено законодательное и нормативно-правовое регулирование учета основных средств в бюджетных учреждениях.

Ключевые слова: *основные средства, незавершенные капитальные инвестиции в необоротные материальные активы, балансовая стоимость, первоначальная стоимость, справедливая стоимость, активный рынок.*

Problem. Since the 1st January, 2015 accounting of fixed assets should be maintained in the public sector of Ukraine for Position Accounting Standards in the public sector of Ukraine 121 “Fixed Assets”. It is confirming that Ukraine's implementation of commitments is reformed the accounting system to the International Financial Reporting Standards [2] and it fits into the strategy of modernization of the accounting system in the public sector from 2007 to 2015, [6] that was approved by the Cabinet of Ministers in the 16th of January 2007 № 34

The starting point of changes subjects of conferences and the discussions issue must be the 1st January, 2015. Task of the professional accounting community is the development of methodological and methodical support actions change of Position Accounting Standards in the public sector of Ukraine 121 “Fixed Assets”, after adoption the changes of Position Accounting Standards in the public sector of Ukraine 121 “Fixed Assets” and Methodical recommendations of accounting of fixed assets [3; 5].

The purpose of this article is to study the practice of implementing change of Position Accounting Standards in the public sector of Ukraine 121 “Fixed Assets” and substantiation proposals for improving methodology of assessing of fixed assets, income and expenses from their initial recognition.

Analysis of recent publications. This problem had only a few attempts to study for recent years. The issue of accounting of fixed assets to national and international standards was reflected in scientific works by Ukrainian scientists M.P. Voynarenko, N.A. Ponamara, A.V. Zamazyi, V.I. Popovich, N.A. Ponomarev and others.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Scientists express concern about the lack of clear procedures in the evaluation of fixed assets, who earlier advocated for the fastest implementation in Ukraine to International accounting standards in the public sector 17 [7].

The essence of the problem. The main difference accounting Asset between International accounting standards in the public sector 17 and Position Accounting Standards in the public sector 121 is valuation of fixed assets at fair value. It is basis on incomplete capital investments in non-current assets, not by cost price.

The main material. Our research show that, no one of CIS countries, introduce the accounting of fixed assets use the International accounting standards in the public sector 17 do not venture on such a radical step as complete rejection of the assessment cost price. In similar national standards of foreign countries was decided to keep the assessment cost price as an alternative assessment. Business is not in inertia of our accountants, or even in expenses of financial and management accounting effective. The problem is not presence of transparent market, access information, and, most importantly, clear method of application evaluation assets at fair value in our reality.

The company arranges assessment of the assets at fair value independently on your own as Position Accounting Standards in the public sector says. We systematize basic approaches to the use of such an assessment that we recommend to accountant in the Table.

Table

Basic approaches to assessment assets at initial recognition as Position Accounting Standards in the public sector of Ukraine 121 "Fixed Assets" and Methodical recommendations of accounting of fixed assets says

Ways purchase of fixed assets	The procedure for recognition and assessment in accounting
<i>Valuation of fixed assets at initial recognition in budgetary institutions</i>	
The acquisition for cash	It is cost, which includes: purchase price net of discounts, expenses for payment of value added tax (with no right to a tax credit), transportation costs, installation, assembly adjustment of assets, registration fees, government fees, costs of insurance risks asset delivery, import duties and other charges directly associated with bringing the asset for use, installation costs structured cabling system, configure local settlement network supplies used at the same time
Royalty-free receipt of assets from entities (natural or legal persons who do not belong to the public sector)	It is fair value considering the costs directly related to bringing them to the state in which they are suitable for use with the planned target net of value added tax
Royalty-free receipt of assets entities (entities that belong to the public sector)	It is the original (revalued) cost of the project from the transmitting side. It is the initial price that includes costs that are incurred in obtaining (eg transportation costs and the like). Also, the amount of depreciation accounting. If reliable information about the initial cost means is not present, which value is calculated at fair value on the date being assessed under the law
Self-production of fixed assets	It is cost of its production (manufacturing), which consists of expenses incurred in its production (manufacture) taking into account the costs directly related to bringing them to the state in which they are useable
Receipt of fixed assets in exchange or part exchange for another asset	It is residual value of the assets. If the residual value is zero, the cost of the transferred asset is its fair value at the date of posting
In the absence of an active market in the case of powers of confiscation or donation	It is notional value. Applies to assets of art and science, and ancient folk life and scientific exhibits, historical and technical values that are recorded in the manner prescribed for keeping these values in public institutions
The basic tools such as trophy assets	It is fair value considering the costs directly related to bringing them to the state in which they are suitable for use with the planned target net of value added tax. Total cents are expensed on actual expenditures of budgetary institutions in actual commissioning of the asset

Position Accounting Standards in the public sector 121 does not disclose the evaluation methodology. There is not methods of processing information sources, evaluation methods, that accountant would provide the documents on which the assessment would be conducted of

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

an asset. However, fact is obvious for everyone that Asset Accounting is debatable without clear methodology in this regard. Last contradicts the basic principles of accounting and causes it for not comparability.

If you see paragraph 33 of the National Standard 1, “General principles of property valuation and property rights”, approved by the Cabinet on 10.09.2003 № 1440, the assessment of the property to reflect its results in accounting made taking into account that:

- the fair value of the asset is equal to its market value where possible definition of the procedure established by this and other national standards;
- an asset that can be attributed to a specialized property assets of special purpose or special design is its residual value replacement (reproduction).

In our opinion the approaches contained in this National Accounting Standard, should be used evaluators.

Therefore, the evaluation of fixed assets for accounting purposes we consider it necessary to adhere to the Law On the assessment of property, property rights and professional valuation activities and consider the following:

- valuation in cases of mandatory exercise of evaluation of which may be: entities - registered in accordance with legislation that places of business, which include running at least one evaluator and have received a certificate sub'evaluation of the facility; government agencies and local governments that have the power to exercise in the evaluation of the performance of the functions of administration and management of state property and (or) property that is in municipal ownership and which include evaluators work [1; p. 1, 5];

- property evaluation is performed on the basis of an agreement between the subject of evaluation activity - business entity and customer reviews [1; p. 1, 10];

- a document which sets out the conclusions and confirms the value of the property made of assessment procedures of evaluation activity – an entity under the contract is the report on the evaluation of assets, and if the self-assessment exercises of evaluation of the – the authorities or local government – is an act of property valuation to be approved by the head of state authority or local authority [1; p. 1, 3, 12];

- if this evaluation is consistent, approved or accepted by a public authority or local government, the review report on assessment (act of property valuation) are mandatory [1];

- when the valuation of property in cases of mandatory referred to in part 7 of the Law On assessment of property, property rights and professional valuation activities carried entities are not subject assessment activities, it is considered void [1, p. 4, 8].

One of the problems in conducting the independent evaluation, is that we need additional funds. Therefore, we believe that the Finance Ministry would agree that this evaluation committee may hold budget organization or institution will be allowed to decide on the evaluation commission institution subject to consultation with the public sector higher level. Because the evaluation of fixed assets is consistent with it.

Whereas the Ministry of Finance defined procedure for determining the fair value of the property, offer the option of determining fair value of fixed assets obtained free of charge:

- Creation and organization of the permanent commission on assets as the basis of organizational and methodical approaches to evaluation assets at fair value;

- Obtaining reliable and documented information on active markets fixed assets;

- Organizing information and driving accountancy evaluation assets at fair value as order forms and documenting operations evaluation assets as well.

Production assets in the Ukraine represented various sectors. There is an active market and its fair value is possible.

Thus, we identified organizational and methodical approaches to the estimation of fixed assets at initial recognition can be used in practice, but there is a problem of another nature. The recommendations are purely the author's solution to the problem.

The way out of this situation is the development and approval at the Ministry of Finance, guidance on evaluation assets. Without this regulatory document valuation of assets in budgetary institutions for the purposes of accounting and reporting change. Thus, P (S) 121 will act or individual budgetary enterprises will be in a different approach to the evaluation that affect general information on the status and activities of the public sector.

We propose to address the issue of public sector units use higher-level operational experience to bring to each subject state economy fair prices. According to our research, this practice exists in foreign countries.

Another recommendation regarding methodological support application P (S) 121 is eliminating initial depreciation on fixed means. Bold this particular research questions and coverage in this article due to the formation of new approaches to the carrying value of the asset. Whereas all costs related to asset commissioning of the asset are recorded as unfinished capital investments in non-current assets and depreciation at this time is not charged. Enrollment of the asset received of the fixed assets is carried out only after the introduction of the asset into operation. The reason (primary document) to display in the accounting of business operations is the act of commissioning of fixed assets. Shape Act budgetary organization developed independently and is in addition to the Order of accounting policies.

Hence the problems with the straight-line method of depreciation. Since the cost is allocated to the entire set of useful time period of use of fixed assets in equal parts, there is an additional burden with constant control of fixed assets. To solve the problem, as an option, can be due to the introduction of standardized sheets daily use of assets.

Conclusions and recommendations for further research in this area. Consequently, public institutions were able to manipulate the size of the book value of fixed assets due to expenses related to the evaluation of fixed assets. Now, this issue may occur when calculating the budget additional expenditures for evaluation of fixed assets.

The solution to the second problem of standardization of accounting and use of P (S) 121, is to develop new Methodical recommendations on accounting of fixed assets when calculating depreciation. The latter will enable more efficient conduct economic activities transparent and form the price of manufactured goods, works and services in budget institutions.

References

1. *Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні* : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-III.
2. *Програма реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів* : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.98 № 1706.
3. *Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 121 «Основні засоби»* : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 12 жовтня 2010 р. № 1202.
4. *Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»* : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440.
5. *Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів суб'єктів державного сектору* : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 23 січня 2015 р. № 11.
6. *Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007–2015 роки* : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 16.01.2007 р. № 34.
7. *Стратегія застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні* : затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.10.2007 р. № 911–р.
8. *Стратегія модернізації системи управління державними фінансами* : затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 888-р.
9. *Попович В. І. Облік основних засобів: порівняльний аналіз МСБО та ПСБО [Електронний ресурс] / В. І. Попович. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Management/2012_721/41.pdf.*
10. *Реформування обліку, звітності та аудиту в державному секторі України: стан та перспективи* : IV Міжнародна науково-практична конференція : збірник тез та виступів. – К. : ННЦАЕ, 2014. – 246 с.

УДК 664-1(477)-047.44

Ю.В. Онищук, асистент

Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця, Україна

АНАЛІТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СТАНУ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ**Ю.В. Онищук**, асистент

Вінницький національний аграрний університет, г. Винница, Украина

АНАЛИТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОСТОЯНИЯ САХАРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ**Yuliia Onyshchuk**, assistant

Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, Ukraine

ANALYTICAL CHARACTERISTICS OF UKRAINE SUGAR INDUSTRY

Сучасний етап функціонування цукрової промисловості України, що характеризується наявністю багатьох особливостей, сформованих її трансформацією на національному та глобальному рівнях, поглибленням процесів інтеграції та загострення викликів сучасності, вимагають детального аналізу поточного стану галузі й оцінювання тенденцій її розвитку.

Проведений аналіз ефективності розвитку цукрової промисловості України в розрізі сировинно-технологічного, економічного та соціально-екологічного аспектів виявив, що функціонування в умовах трансформації мінливими характеристиками, які набувають вигляду періодичних коливань, а параметри її розвитку не мають усталеної прогресивної тенденції, тобто розвиток галузі є неефективним. Це дослідження дозволило виявити основні проблеми розвитку, вирішення яких набуває першочергової актуальності.

Ключові слова: цукрова промисловість, ефективність, розвиток, ефективність розвитку, аналіз, тенденція.

Современный этап функционирования сахарной промышленности Украины, характеризующийся наличием ряда особенностей, сложившихся вследствие ее трансформации на национальном и глобальном уровнях, углубления процессов интеграции и обострения вызовов современности, требуют детального анализа текущего состояния отрасли и оценки тенденций ее развития.

Проведенный анализ эффективности развития сахарной промышленности Украины в разрезе сырьевого, технологического, экономического и социально-экологического аспектов выявил, что функционирование в условиях трансформации описывается изменчивыми характеристиками, которые приобретают вид периодических колебаний, а параметры ее развития не имеют сформированной прогрессивной тенденции, то есть развитие отрасли является неэффективным. Это исследование позволило выявить основные проблемы развития, решение которых приобретает первостепенное значение.

Ключевые слова: сахарная промышленность, эффективность, развитие, эффективность развития, анализ, тенденция.

The current phase of the sugar industry of Ukraine, which is characterized by a number of features formed its transformation at the national and global levels, deepen the process of integration and socio-political challenges of our time, requires a detailed analysis of the current state of the industry and assess trends in its development.

The analysis of the efficiency of the sugar industry in Ukraine in terms of raw technological, economic, social and environmental aspects have found that operation under transformation describes the changing characteristics that become kind of periodic oscillations, and the parameters of its development haven't appointed a progressive trend, so industry development is ineffective. The study revealed major development challenges, the resolution of which takes priority.

Key words: sugar industry, efficiency, development, efficiency of development, analysis, trend.

Постановка проблеми. Активізація інтеграційних процесів у світовій економіці стала визначальною ознакою розвитку національного господарства України та його провідних секторальних систем, до яких передусім відноситься агропромисловий комплекс. Інтеграція посилила вплив зовнішніх чинників на функціонування вітчизняної цукрової промисловості, що пов'язане з можливостями та викликами вимог СОТ, лібералізацією економічних відносин, загостренням конкуренції та втратою провідних позицій на традиційних ринках збуту продукції.

Трансформаційні процеси вплинули на втрату галузевого управління продовольчою сферою, становлення приватних форм господарювання, розвиток нових форм продовольчого забезпечення потреб населення, підвищення вимог до якості та екологічної безпечності продуктів харчування, переформатування експортного потенціалу, чим нашарувалось багато об'єктивних передумов для розгляду проблем розвитку цукрової промисловості України на якісно новому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості і проблеми бурякоцукрового комплексу України, історія становлення та аналіз його поточного стану, формування і динаміка ринку цукру, його державне регулювання, шляхи реформування цукрової галузі та перспективи її розвитку доволі детально досліджені в наукових працях вітчизняних економістів-аграрників, таких як О.С. Багатеренко, П.П. Борщевський, О.М. Варченко, С.Л. Дусановський, В.І. Ємцев, О.С. Заєць, Є.В. Імас, М.Ю. Коденська, В.В. Лиськов, В.Я. Месель-Веселяк, М.К. Пархомець, В.І. Пиркін, В.Г. Поплавський, М.В. Роїк, П.Т. Саблук, С.А. Стасіневич, М.П. Сичевський, А.В. Фурса, О.М. Шпичак, І.Г. Яремчук та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак більшість робіт має методичний або прикладний характер, у той час як теорія і методологія функціонування та розвитку цукрової галузі залишається недостатньо опрацьованою. Зокрема, переважна більшість дослідників спираються на комплексний підхід до організації виробництва, включаючи вирощування цукрових буряків, виробництво цукру та його реалізацію. Проте на фоні підвищеної уваги науковців до проблем сировинного сегмента інтерес до цукрової галузі розпоршується, хоча саме виробництво цукру, на нашу думку, має бути центральною ланкою бурякоцукрового комплексу.

Мета статті. Головною метою цієї статті є формування методики оцінювання ефективності розвитку цукрової промисловості України в умовах посилення процесів євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Нинішній стан цукрової промисловості України пов'язаний з удосконаленням її функціонування як цілісної системи та проявляється через зростання якісних характеристик, що відображають значущість системи цукровиробництва для населення, інших сфер національної економіки та суспільства загалом. Важливо, що при цьому повинно відбуватись не просто збільшення обсягу виробництва, а якісне оновлення господарської системи, підвищення ефективності її функціонування на основі сучасної техніки, технологій і організації праці у всіх структурних підрозділах і поліпшенням якості продукції, що випускається [2]. Отже, за сучасних умов, коли середовище функціонування цукрових заводів характеризується поглибленням деформацій та невизначеністю, на перший план виступають проблеми не просто розвитку, а розвитку з висхідною траєкторією, що забезпечує його ефективність.

З метою поглиблення аналізу ефективності розвитку цукрової промисловості зосередимось на його окремих компонентах – економічному, сировинно-технологічному та соціально-екологічному. Оцінити ефективність розвитку цукрової галузі за економічними компонентами можна на основі стандартних показників економічної ефективності (рівень використання потужностей, матеріаловіддача, продуктивність праці) та специфічних галузевих показників питомого обсягу виробництва цукру на одного виробника та за одну добу роботи використаних для розрахунку відповідних коефіцієнтів.

Динаміка коефіцієнта обсягу виробництва на один завод (табл. 1) вказує, що протягом 2003–2014 рр. лише у трьох періодах спостерігалось зниження ефективності, що загалом характеризує позитивну динаміку. Так у 2014 р. відносно 2013 р. відбулось поліпшення цієї компоненти економічного розвитку на 35,9%, а у порівнянні з 2003 р. темп росту становив 260%, тобто намітилась позитивна тенденція до укрупнення виробників, що в цілому відповідає вимогам концепції мінімально ефективного масштабу виробництва.

Таблиця 1

*Динаміка показників ефективності розвитку цукрової промисловості України
за економічною складовою*

Показники	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014 р. до 2003 р.
Обсяг виробництва цукру на 1 завод, тис. т	12,0	14,93	16,35	21,80	16,89	22,47	22,62	21,18	30,27	35,33	31,89	43,35	+31,354
Річний коефіцієнт, %	–	124,4	109,6	133,4	77,5	133,0	100,7	93,6	142,9	116,7	90,3	135,9	361,28
Обсяг виробництва цукру за 1 добу, тис. т	28,24	29,07	32,14	33,22	31,24	25,57	23,47	24,27	31,02	27,59	18,70	24,51	-3,738
Річний коефіцієнт, %	–	102,9	110,6	103,4	94,0	81,9	91,8	103,4	127,8	89,0	67,8	131,0	86,77
Обсяг виробництва цукру на 1 задіяної потужності, т/т	4,29	5,26	5,77	7,71	5,99	7,20	7,02	6,88	9,70	10,46	8,82	11,56	+7,27
Річний коефіцієнт, %	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	269,5
Продуктивність праці, тис. т / особу	26,48	29,04	30,6	33,23	31,24	25,58	23,48	24,27	31,02	27,60	18,70	19,07	-7,41
Річний коефіцієнт, %	–	109,7	105,4	108,6	94,0	81,9	91,8	103,4	127,8	89,0	67,8	102,0	70,02
Матеріаловіддача (виробництво цукру з тонни цукрового буряка), кг/т	117,2	116,6	131,2	122,1	116,6	128,5	136,9	118,8	134,2	129,5	140,6	142,9	+25,7
Річний коефіцієнт, %	–	99,5	112,5	93,1	95,5	110,2	106,5	86,8	113,0	96,5	108,6	101,6	121,9

Джерело: розраховано автором на основі статистичних даних [3; 5; 7].

Незважаючи на поліпшення рівня концентрації, все ж показники українських виробників цукру значно відстають від європейських (рис. 1): у порівнянні з Польщею – у 3 рази, Францією – у 5,4 рази, Німеччиною – у 6,75 рази.

Коефіцієнт результативності виробництва цукру за добу вказує на чергування прогресивних змін на регресивні ознаки з періодичністю в 2–3 роки, що призводить у підсумку до погіршення економічного розвитку за цією компонентою у 2014 р. порівняно з 2003 р. (вихід готової продукції за добу роботи цукрового заводу зменшився на 13,23 %).

Важливим аспектом економічного розвитку будь-якої галузі є результативність використання основних факторів виробництва – робочої сили, предметів праці та засобів праці, яку оцінюють за допомогою прямих показників ефективності. Коефіцієнти результативності залучення до виробничого процесу факторів виробництва підтверджують відсутність єдиної тенденції ефективного розвитку цукрової промисловості України в останнє десятиліття (рис. 2).

Аналіз вказує, що протягом 2003–2014 рр. стримуючими фактором економічного розвитку цукрової галузі залишається ефективність використання персоналу цукрових заводів та предметів праці. Середній за 2004–2014 рр. коефіцієнт ефективності використання персоналу набув значення 97,08 %, тобто обсяг цукру, який приходить на одного працівника зменшувався в середньому на 2,92 % щорічно; середній за 2004–2014 рр. коефіцієнт ефективності використання сировини набув значення 101,82 %, тобто щорічний приріст становив 1,82 %; коефіцієнт ефективності використання задіяної потужності набув значення 109,4 %, тобто обсяг цукру, що припадає на одиницю потужності, зростав у середньому на 9,4 % щорічно.

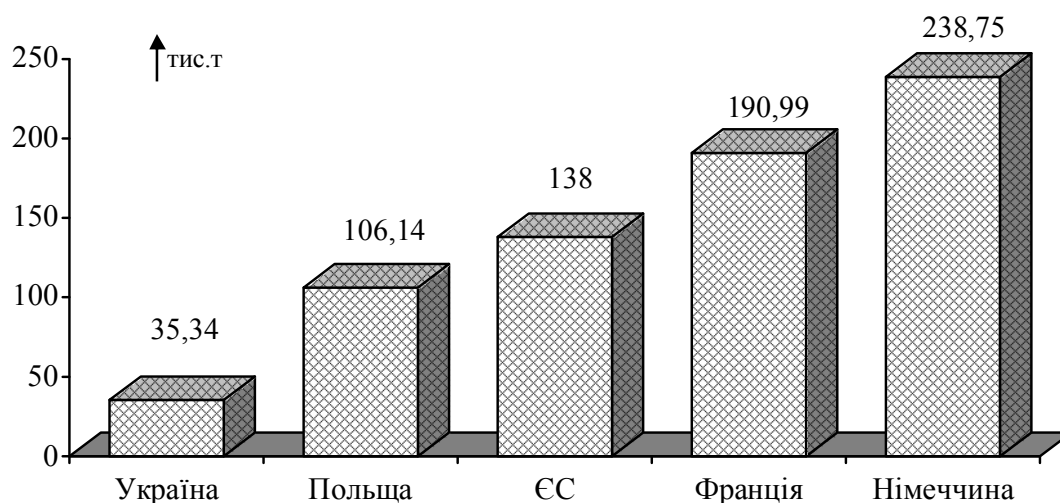

Рис. 1. Обсяг виробництва цукру з розрахунку на один завод, 2012 р.

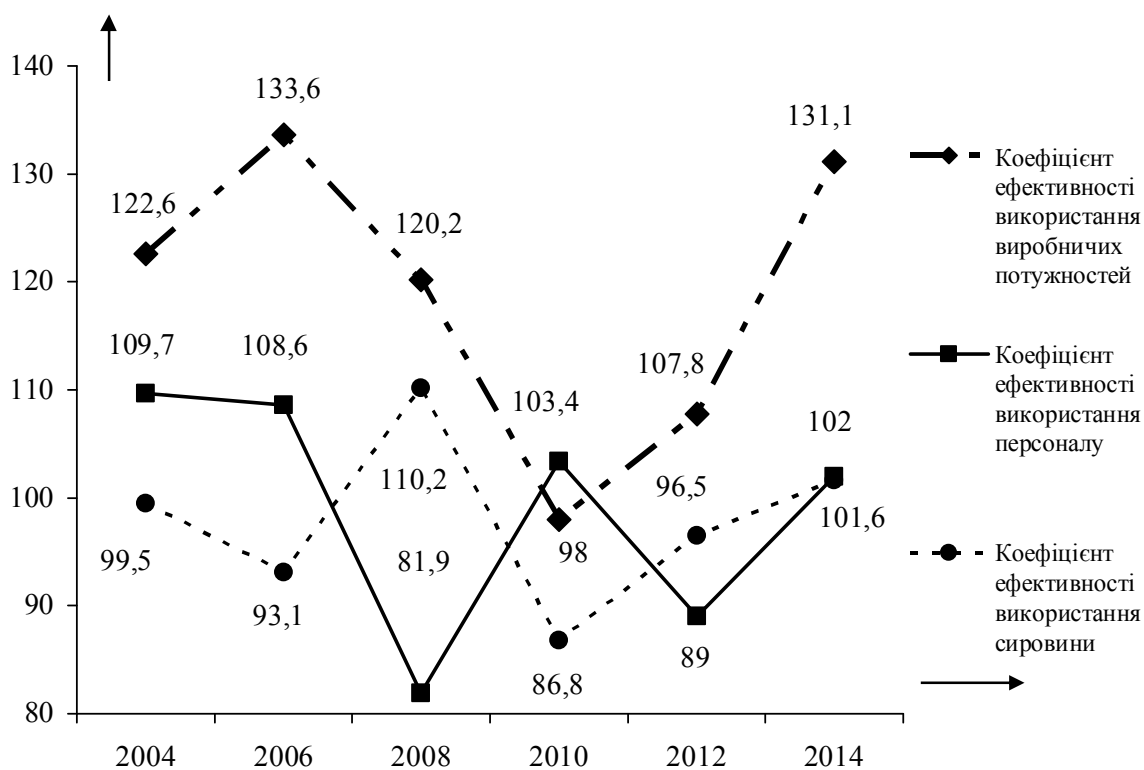

Рис. 2. Динаміка показників ефективності розвитку цукрової промисловості за економічною складовою

Під час поглибленого дослідження цієї характеристики в регіональному розрізі стає очевидним, що загальну позитивну тенденцію до покращення сформовано за рахунок стрімкого покращення показника лише для окремих виробників, що призводить до стратифікації галузі у процесі трансформацій (рис. 3).

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

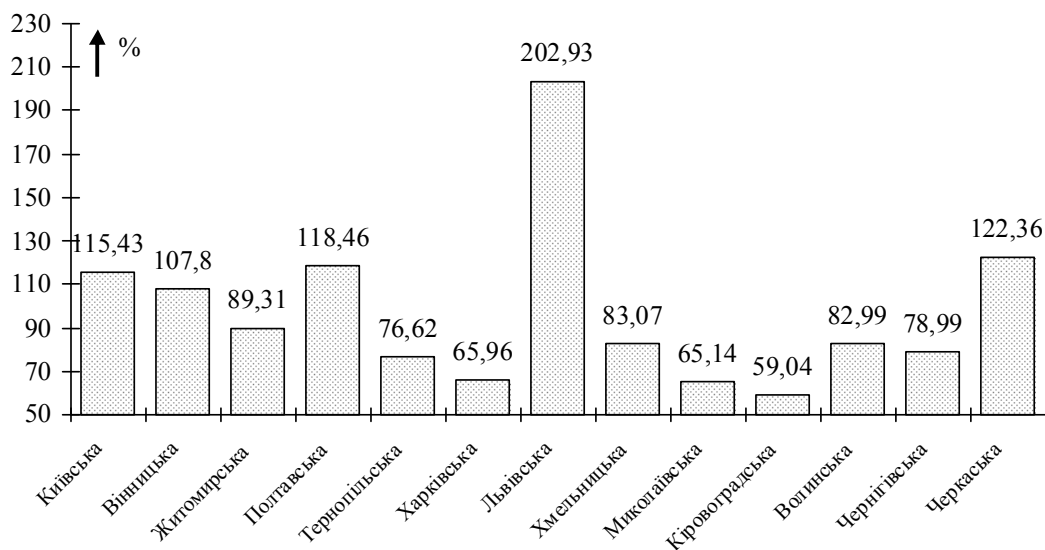

Рис. 3. Диференціація регіонів України за коефіцієнтом ефективності використання потужності, 2013 р.

Значна регіональна асиметрія та відхилення фактичних показників за роками від середніх тенденцій у підсумку знаходять зовнішній прояв у нестабільній динаміці та проблемному стані головного фінансового показника діяльності – прибутку.

Не менш вагомим аспектом розвитку цукрової промисловості є сировинно-технологічний, адже для матеріаломісткого виробництва обсяги та якість сировини визначають характер її переробки, режим і тривалість компанії, зумовлюють специфіку окремих стадій технологічного процесу, а прогресивність діючих технологій спричиняють внутрішні трансформації, зумовлюючи вектор розвитку. Для оцінювання ефективності розвитку цукрової промисловості нами було обрано специфічні галузеві показники, які узагальнено характеризують найсуттєвіші ознаки за цією компонентою розвитку: вихід цукру, цукристість буряків та стружки, коефіцієнти заводу та виробництва (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка показників ефективності розвитку цукрової промисловості України за сировинно-технологічною складовою

Показники	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014 р. до 2003 р.
Вихід цукру, %	11,86	11,52	13,14	12,21	11,65	12,85	13,72	11,86	13,46	12,95	13,35	14,04	+2,18
Річний коефіцієнт, %	–	97,1	114,1	92,2	95,4	110,3	106,8	86,4	113,5	96,2	103,1	105,2	118,38
Цукристість буряків при прийманні, %	15,69	14,98	16,33	15,77	15,02	16,05	16,85	15,30	16,63	16,11	16,26	17,05	+1,36
Річний коефіцієнт, %	–	95,5	109,0	96,6	95,2	106,9	105,0	90,8	108,7	96,9	100,9	104,9	108,67
Цукристість стружки, %	15,07	14,51	16,16	15,19	14,54	15,60	16,37	14,73	16,16	15,65	15,96	16,64	+1,57
Річний коефіцієнт, %	–	96,3	111,4	94,0	95,7	107,3	104,9	90,0	109,7	96,8	102,0	104,3	110,42
Коефіцієнт заводу, %	78,53	79,33	81,35	80,37	80,17	82,38	83,82	80,53	83,29	82,75	83,0	83,2	+4,67
Річний коефіцієнт, %	–	101,0	102,5	98,8	99,8	102,8	101,7	96,1	103,4	99,4	100,3	100,2	105,95
Коефіцієнт виробництва, %	72,07	74,18	76,45	74,77	75,53	78,07	79,42	75,55	78,98	78,69	80,71	80,75	+8,68
Річний коефіцієнт, %	–	102,9	103,1	97,8	101,0	103,4	101,7	95,1	104,5	99,6	102,6	100,0	112,04

Джерело: згруповано та розраховано автором на основі статистичних даних [3; 5; 7].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Вихід цукру, що характеризує кількість цукрози, виробленої з сировини, поступово впродовж 2000–2014 рр. збільшувався з 12,11 до 14,04 %, тобто кількість виготовленого цукру з кожної тонни перероблених цукрових буряків за цей час зросла на 15,9 %, що є свідченням узагальненого поліпшення технологічного рівня діючих цукрових заводів, якості сировини та зменшення її втрат на етапах транспортування, зберігання та перероблення (рис. 4). Незважаючи на загальну позитивну тенденцію, що склалась, зміна показника за окремими роками вказує, що поліпшення не носить усталеного характеру.

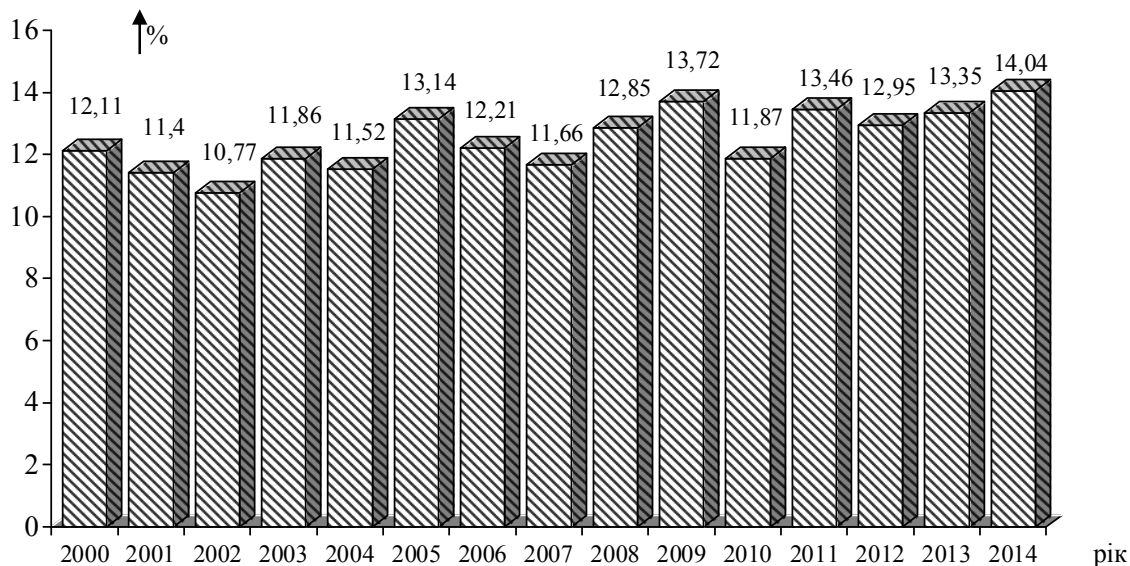

Рис. 4. Динаміка виходу цукру, %

Джерело: [7].

У розрізі окремих регіонів України вихід цукру також суттєво різниться. Так, у 2014 р. найвищі показники характерні для Тернопільської (15,63 %), Полтавської (15,22 %) та Чернігівської (15,04 %) областей, однак шість регіонів із тринадцяти мають показники значно нижчі від середнього по Україні (рис. 5). Це свідчить про техніко-технологічні відмінності виробників, їх логістично-складське забезпечення та якість сировини.

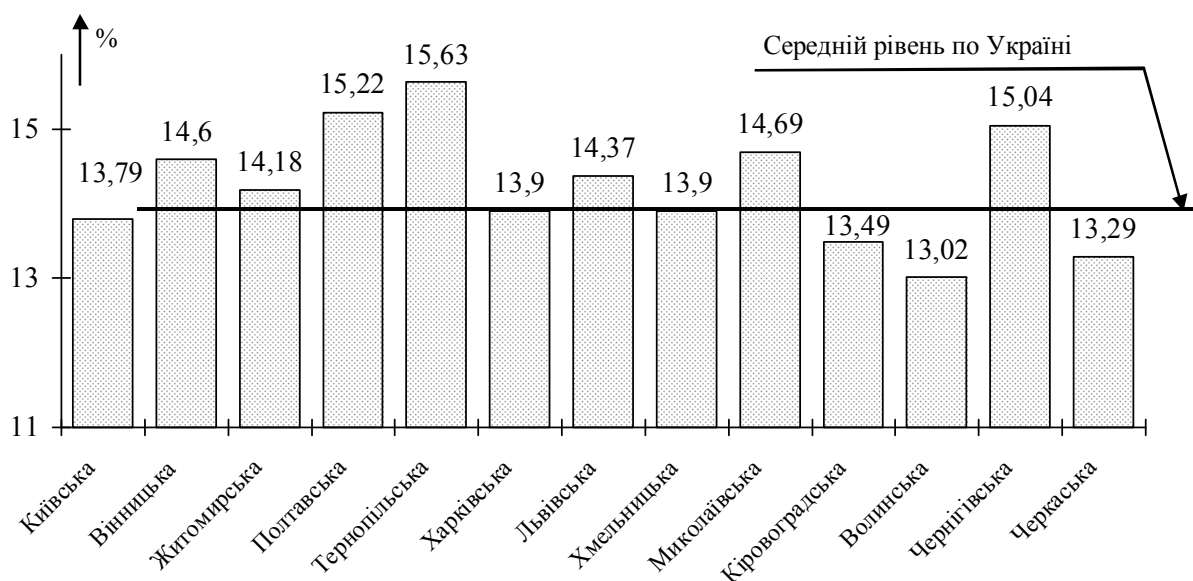

Рис. 5. Диференціація регіонів України за показником виходу цукру, 2014 р.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Для оцінювання якості сировинних ресурсів доцільно використовувати показники цукристості сировини. За останні десять років рівень цукровості зріс з 15,69 до 17,05 %, проте лише в останні три роки таку тенденцію можна вважати стійкою. Цілком зрозуміло, що це пояснюється, перш за все, значним впливом природно-кліматичних умов на результати господарювання. Позитивним також є скорочення різниці між цукристістю буряків та стружки – за цей же період зменшилася з 0,62 до 0,41 % та цукристістю буряків і виходом цукру – зменшилася з 3,83 до 3,01 %.

Тобто підвищення виходу цукру спричинено не лише підвищенням якості сировини, а й прогресивними змінами технологій приймання, зберігання та перероблення. Значені коефіцієнти мають спільну динаміку, що характеризує односпрямованість їх розвитку (рис. 6).

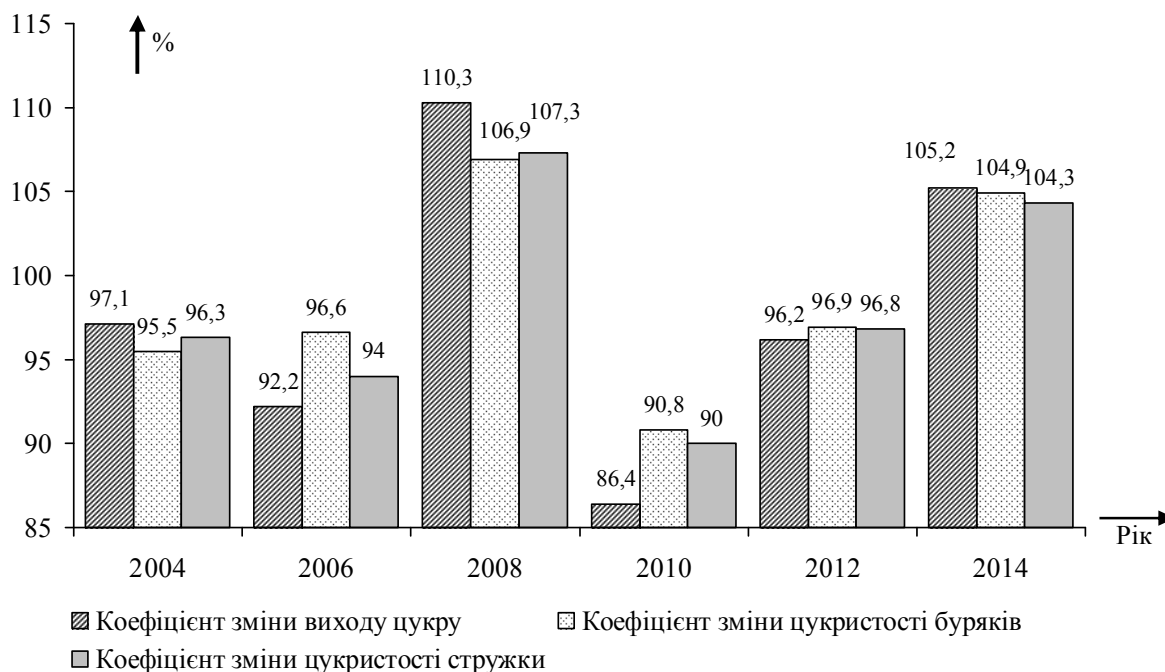

Рис. 6. Динаміка показників ефективності розвитку цукрової промисловості за сировинно-технологічною складовою

За оцінками провідних науковців [3], ефективність роботи цукрового заводу визначається величиною втрат бурякомаси і цукру на всіх ділянках приймання, зберігання, внутрішньозаводського транспортування та перероблення буряків, а також вмістом цукру в мелясі. Показником, що узагальнено характеризує роботу переробних підприємств, є коефіцієнт виробництва цукрози із сировини відповідної зони заготівлі.

Порівняно з 2003 р. ступінь вилучення цукру зріс у 2014 р. на 12,04 %, і хоча в окремі роки коефіцієнт виробництва знижувався відносно рівня попереднього року, в цілому сформувалась позитивна динаміка. Середній коефіцієнт зміни ступеня вилучення цукру протягом останнього десятиліття становив 101,03 %.

Іншим важливим показником, який комплексно оцінює втрати у процесі виробництва та характеризує ефективність технологічного процесу виробництва цукру є коефіцієнт заводу. У 2014 р. його величина становила 84,38 %, що цілком відповідає європейським стандартам (83–89 %) [7]. Середній коефіцієнт зміни такого показника протягом останнього десятиліття становив 100,53 %, тобто можна вважати, що щорічно за втрати цукру на заводах України скорочувались на 0,53 %.

Якщо ж оцінити величину втрат цукру за допомогою коефіцієнта заводу в регіональному розрізі, то стає очевидним, що працюючі у галузі заводи суттєво відрізняються рівнем використовуваних технологій та виробничим менеджментом. Так, сім облас-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

тей характеризуються значно гіршими показниками відносно середньогалузевих, однак регіони-лідери вказують на можливість переформатування роботи заводів у напрямі поліпшення параметрів їх технологічного розвитку.

Різниця між коефіцієнтами виробництва протягом 2004–2014 рр. поступово скорочувалась з 6,46 на початку періоду до 3 % у кінці, що вказує на зменшення втрат буряків і цукру при прийманні, зберіганні та транспортуванні коренеплодів на цукрові заводи.

Незважаючи на покращення показників у динаміці, все ж сировинно-технологічний аспект розвитку цукрової промисловості України виявляє багато вагомих проблем, серед яких найчастіше відзначають переробку цукрових буряків низької технологічної якості, неритмічну роботу підприємств, використання морально та фізично зношеного та застарілого обладнання, низький ступінь автоматизації окремих технологічних процесів, недо-завантаження станцій сокодобування, дефекосатурації і продуктивних відділень [7].

Загалом можна відзначити, що динаміка цих параметрів є спільною з розглянутими раніше характеристиками цукристості сировини, що є черговим доказом взаємозалежності розвитку сировинного та технологічного аспектів галузі.

Третьою складовою розвитку цукрової промисловості України є соціально-екологічна. Оскільки головною метою функціонування цієї галузі є задоволення потреб населення та суміжних виробництв у важливому продовольчому товарі – цукрі та гарантування на цій основі продовольчої безпеки, нами обрано показники рівня задоволення внутрішнього попиту, відповідність споживання до раціональної норми та обсяги експорту [1].

Аналіз засвідчив, що протягом 2003–2014 рр. фактичне споживання цукру та його необхідні обсяги відповідно до норми раціонального споживання, встановленої МОЗ України (38 кг на рік на особу) [4], скорочуються. За сталих обсягів виробництва цукру їх надлишок над внутрішньонаціональними потребами компенсується за рахунок експорту або формування перехідних запасів. Експорт українського цукру починаючи з 2004 р. зменшився на 86,5 %.

Динаміка відповідних коефіцієнтів ефективності розвитку промисловості за соціально-екологічним аспектом вказує на її мінливий характер, що є результатом відсутності єдиної збалансованої стратегії функціонування галузі у сучасних трансформаційних умовах (рис. 7).

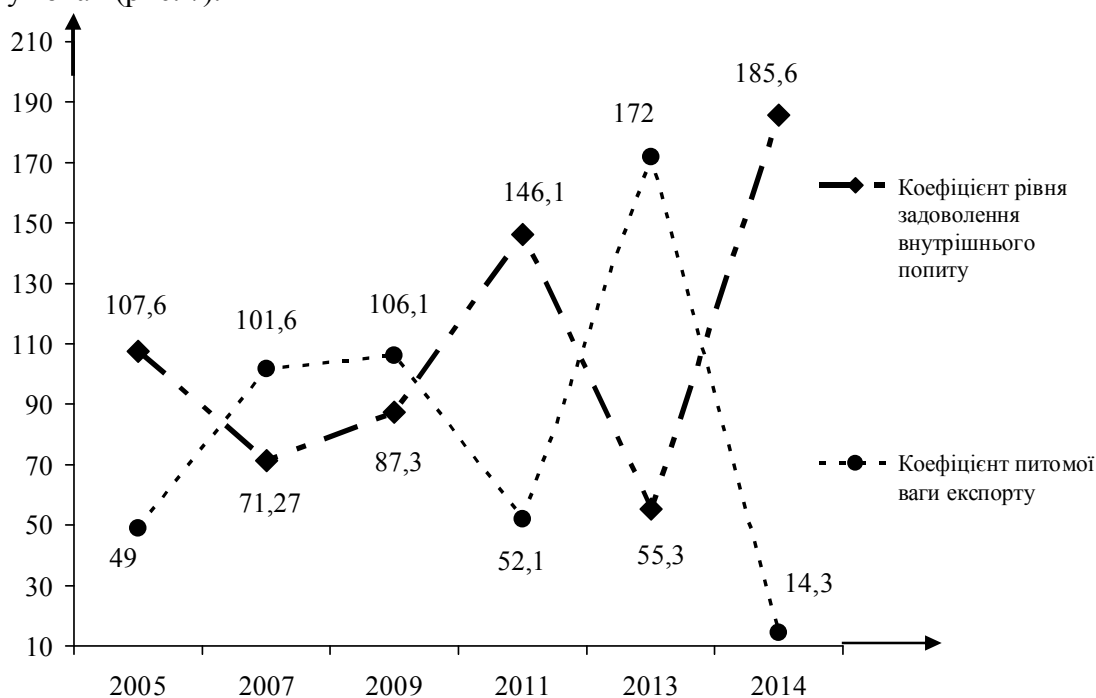

Рис. 7. Динаміка показників ефективності розвитку цукрової промисловості за соціальною складовою

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Важливою стороною соціально-екологічного аспекту розвитку цукрової галузі є підвищення якості продукції. Цукор за якістю поділяється на чотири категорії, світовим стандартам відповідає лише цукор першої та другої категорій. В останні роки сформувалась тенденція до прирощення частки цукру I та II категорії (з 7,57 % у 2011 р. до 33,83 % у 2013 р.) (рис. 8).

Проведений аналіз стану та тенденцій розвитку цукрової промисловості України виявив, що її функціонування в умовах трансформації описується мінливими характеристиками, що набувають вигляду періодичних коливань. Єдиним аспектом діяльності цукрової промисловості України, який за останнє десятиліття характеризується в цілому якісним покращенням, є сировинно-технологічний компонент її розвитку.

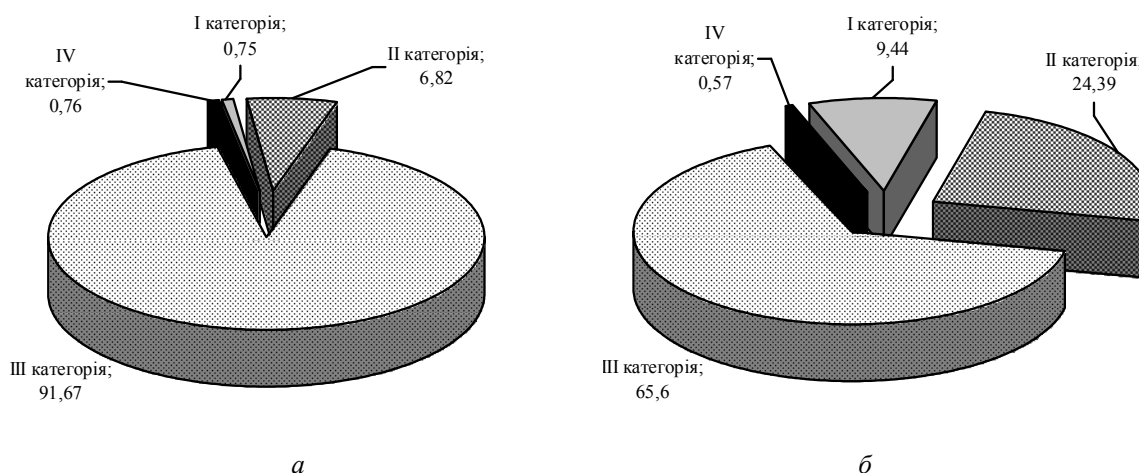

Рис. 8. Структури обсягу виробництва цукру за категоріями якості [4]:
а – 2011 р.; б – 2013 р.

З метою виявлення вагомості впливу факторів сировинно-технологічних параметрів на головний результативний показник діяльності, обсяг виробництва цукру ($Q_{Ц}$), нами на основі детермінованої факторної моделі мультиплікативного типу за допомогою індексного методу, заснованого на прийомі елімінування, оцінено вагомість та визначено зміну результуючого показника, спричинену змінами трьох характеристик: обсягу цукрових буряків ($Q_{Б}$), який характеризує кількість сировини; цукристості стружки ($P_{Ц.С.}$), що визначає якість сировини та коефіцієнта заводу (K_3), який оцінює втрати і рівень прогресивності технології:

$$Q_{Ц} = Q_{Б} \cdot P_{Ц.С.} \cdot K_3. \quad (1)$$

Аналіз засвідчив, що серед усієї групи досліджуваних факторів найбільший вплив на динаміку обсягу виробництва цукру чинить кількість сировини (табл. 3).

Таблиця 3

Оцінка впливу вагомості факторів у моделі обсягу виробництва цукру

Рік	$\Delta Q_{Ц}(Q_{Б})$	$\Delta Q_{Ц}(P_{Ц.С.})$	$\Delta Q_{Ц}(K_3)$	$\Delta Q_{Ц}(Q_{Б}; P_{Ц.С.}; K_3)$
2014	+767,58 (+63,46 %)	+84,23 (+4,26 %)	+18,19 (+0,88 %)	+870,0 (+71,94 %)
2013	-1050,15 (-47,23 %)	+23,10 (+1,97 %)	+12,85 (+1,07 %)	-1014,2 (-45,61 %)
2012	-25,58 (-1,1 %)	-72,93 (-3,16 %)	-14,49 (-0,65 %)	-113,0 (-4,84 %)
2011	+513,65 (+33,23 %)	+199,92 (+9,7 %)	+77,43 (+3,43 %)	+791 (+51,17 %)
2010	+524,19 (+41,48 %)	-179,12 (-10,02 %)	-63,17 (-3,93 %)	+281,9 (+22,31 %)

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У 2010 р. обсяг виробництва цукру зріс за рахунок збільшення обсягів сировини на 41,48 %, у той час як за рахунок погіршення якості сировини зменшився на 10,02 % та втрат у процесі технологічної переробки на 3,93 %, а у 2014 р. за рахунок прирощення сировини обсяг виробництва цукру зріс на 63,46 % і лише на 8 % за рахунок інших факторів. Це вимагає більш детального дослідження стану та переформатування вітчизняної сировинної бази цукрової промисловості України.

Висновки. Проведений аналіз стану та тенденцій розвитку цукрової промисловості України виявив, що її функціонування в умовах трансформації характеризується мінливими критеріями, які набувають вигляду періодичних коливань, а параметри її розвитку не демонструють усталеної прогресивної тенденції. Тобто розвиток галузі є неефективним, хоча є сировинно-технологічна компонента її розвитку.

Список використаних джерел

1. *Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України* : статистичний збірник за 2014 рік / за ред. Ю. М. Остапчука. – К. : Державна служба статистики України, 2015 – 54 с.
2. *Бутко М. П.* Глобалізаційні виклики та національний зміст продовольчої кризи: регіональний вимір / М. П. Бутко, Н. Т. Шадура-Никипорець ; під заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2012. – 352 с.
3. *Данилишин М. С.* Стан бурякоцукрової галузі України та шляхи його удосконалення [Електронний ресурс] / М. С. Данилишин // Ефективна економіка. – 2015. – № 11. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4579>.
4. *Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2011 році* [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : me.gov.ua/file/link/187457/file/zvit2011.doc.
5. *Оперативно-статистичні матеріали цукровиробників України «Бурякоцукровий комплекс України»*. – К. : Цукор України, 2015. – 201 с.
6. *Пономаренко В. С.* Структура визначення інтегрального показника системної ефективності розвитку підприємства / В. С. Пономаренко, І. В. Гонтарева // Економіка розвитку. – 2012. – № 1(61). – С. 86–94.
7. *Ярчук М. М.* Аналітична інформація про підсумки роботи бурякоцукрової галузі України за 2013 рік та завдання на поточний рік / М. М. Ярчук // Вісник цукровиків України. – К. : Цукор України, 2014. – С. 28–71.

Новинки економіки

У цій рубриці пропонуємо рецензію О. М. Левченка (д-ра екон. наук, професора, академіка Академії економічних наук України) на монографію, підготовлену канд. екон. наук, доцентом, професором кафедри інформаційних технологій у діяльності ОВС та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ, І. О. Ревак **«Інтелектуальний потенціал у системі економічної безпеки України: проблеми теорії та практики»**

Формування суспільства, заснованого на знаннях, модернізація науки, освіти та виробництва, перехід національної економіки на інноваційний шлях розвитку є головними викликами сьогодення. Наявність нереалізованого інтелектуального потенціалу є головним чинником, який і надалі визначає інерційні умови функціонування вітчизняної економіки та гальмує запровадження ефективних способів господарювання. Водночас, в умовах стрімкої інтелектуалізації світогосподарських зв'язків особливий інтерес викликає інтелектуальна безпека як одна з найважливіших складових економічної безпеки держави. У зв'язку з цим набуває актуальності проблема більш глибокого дослідження інтелектуальної безпеки, яка, з одного боку, здатна надто швидко підвищити рівень гарантування економічної безпеки держави через трансфер технологій, впровадження винаходів, застосування новітніх технологій тощо, а з іншого – потребує значних фінансових вкладень для підготовки висококваліфікованих фахівців з подальшим їх залученням у новітні інноваційні процеси.

Монографічне дослідження є логічно структурованим – містить п'ять розділів, вступ та висновки, список використаних джерел, додатки, які ілюстративно доповнюють роботу. У першому розділі наукової праці, на основі опрацьованих літературних джерел, дискусійно представлено еволюцію наукових поглядів на сутність поняття «інтелектуальний потенціал». Помітним доробком автора є дослідження поглядів представників різних наукових економічних шкіл на зміст і структуру системи економічної безпеки. Науковцем зроблено висновок, що інтелектуальний потенціал є об'єктом безпеки, а інтелектуальна безпека – невід'ємною складовою економічної безпеки держави. Загалом, перший розділ роботи є змістовним, має наукову новизну, виклад наукового матеріалу носить дискусійний характер.

Методологічні засади дослідження інтелектуального потенціалу в системі економічної безпеки представлені у другому розділі монографії. Для повного й обґрунтованого викладу вчений висвітлює внутрішньоструктурні параметри інтелектуального потенціалу, розкриває його найважливіші функції. Особливу увагу приділено розгляду методичних підходів до оцінювання інтелектуального потенціалу держави.

Автором проведена значна робота щодо аналізу та оцінювання процесу формування інтелектуального потенціалу України. Так, у третьому розділі монографії проаналізовано роль вищої освіти та вітчизняної науки у формуванні інтелектуального потенціалу України, досліджено вплив культурно-духовних чинників на зростання інтелектуального потенціалу, встановлено позитивну залежність між підвищенням рівня духовності суспільства, послабленням криміногенної ситуації та економічним зростанням у державі. При цьому варто відзначити, що представлені аргументи ґрунтуються на ретельному економіко-статистичному аналізі.

Науково переконливим є четвертий розділ монографічного дослідження, який розкриває особливості інтелектуальної безпеки як пріоритетної складової економічної безпеки України. В роботі окреслено сутнісні характеристики об'єктів інтелектуальної безпеки держави, здійснено структурування загроз інтелектуальній безпеці України, систематизовано суб'єкти гарантування інтелектуальної безпеки України за їх правовим статусом, принципами організації та виконуваними функціями. Обґрунтовано роль

НАУКОВІ ЗАПИСИ

органів державної влади й місцевого самоврядування у питаннях захисту національних інтересів у інтелектуальній сфері. Цей розділ відзначається особливою актуальністю та беззаперечною новизною.

У п'ятому розділі наукового доробку запропоновано напрями вдосконалення макроекономічного та інституційного середовища як умови зміцнення захисту національного інтелектуального потенціалу, аргументовано шляхи нарощування інтелектуального потенціалу з урахуванням задекларованих урядом України науково-освітніх реформ. Особливу увагу приділено світовому досвіду використання інтелектуального потенціалу для зміцнення економічної безпеки держави в цілому.

Монографічна праця І. О. Ревак, як і кожне новітнє дослідження, має певні недоліки та дискусійні моменти, зокрема: недостатньо уваги приділено механізмам управління інтелектуальною безпекою держави.

Автором отримано нові науково вмотивовані результати, які поглиблюють теоретико-методологічні та прикладні аспекти дослідження інтелектуального потенціалу в системі економічної безпеки України.

Наукові положення, висновки та теоретичні узагальнення монографічного дослідження мають велике значення у розвитку сучасної теорії безпекознавства.

Монографія стане в пригоді науковцям, викладачам, студентам в осягненні невичерпних джерел економічної науки.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Вимоги щодо підготовки рукописів статей для публікації у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління», який внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021. З 2010 року входить до міжнародної наукометричної бази даних eLIBRARY.RU (ліцензійний договір № 246-04/2013 від 29 квітня 2013 року).

Шановні дописувачі!

Спочатку просимо надіслати Вашу статтю та довідку про автора (ів), оформлені за наведеними нижче вимогами, для попереднього розгляду редакційною колегією наукового журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління». Після отримання позитивного відгуку прохання сплатити вартість статті і надіслати весь пакет документів.

1. Для публікації статті у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б). Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) **подаються повністю**;
- квитанцію про сплату вартості публікації наукової статті (Додаток В).

2. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 5 повних сторінок, максимум – 10 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на 3/4).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-22@yandex.ru**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

3. **Структура статті.** До друку в науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» приймаються лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: *УДК. Автор (и). Назва статті. Анотації. Ключові слова. JEL Classification. Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мета статті. Виклад основного матеріалу. Висновки і пропозиції. Список використаних джерел. Інформація про автора (ів).*

4. Параметри сторінки повинні бути такими:

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ У РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

5. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

5.1. **УДК** – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

Автори – ім'я та прізвище кожного автора починати з нового рядка (шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив). **Дані про авторів подаються трьома мовами.**

Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг – 1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7. Після ключових слів (кожною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою.

Основний текст – текст статті з заголовками (вирівнювання по ширині, абзац – 0,63 см, шрифт Times New Roman (кегель 12), одинарний інтервал).

Розділи статті (Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мета статті. Виклад основного матеріалу. Висновки і пропозиції. Список використаних джерел) подаються таким шрифтом: Times New Roman, кегель 12, напівжирний, звичайний. Після назви розділу статті ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Обов'язково у кінці статті подаються дані про авторів (трьома мовами):

- прізвище, ім'я та по батькові (повністю);
- науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів);
- місце роботи автора (ів) та адреса організації;
- електронна адреса автора (ів) (Додаток А).

5.2. Інтервали між елементами статті такі:

- УДК – автори – 0;
- автори – назва статті – 0;
- назва статті – анотація – 1;
- анотація – ключові слова – 0;
- ключові слова – JEL Classification – 1;
- JEL Classification – основний текст – 1;
- основний текст – назва таблиці (верхній край рисунка) – 1;
- назва таблиці – її верхній край (нижній край рисунка – їхні назви) – 1;
- нижній край таблиці (назва рисунка, діаграми, схеми) – основний текст – 1;
- основний текст – список використаних джерел – 1;
- список використаних джерел – перелік джерел – 1;
- перелік джерел – інформація про автора(ів) – 1.

6. Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

6.1. Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. Шрифт рисунків Times New Roman, кегель 12, курсив.

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ

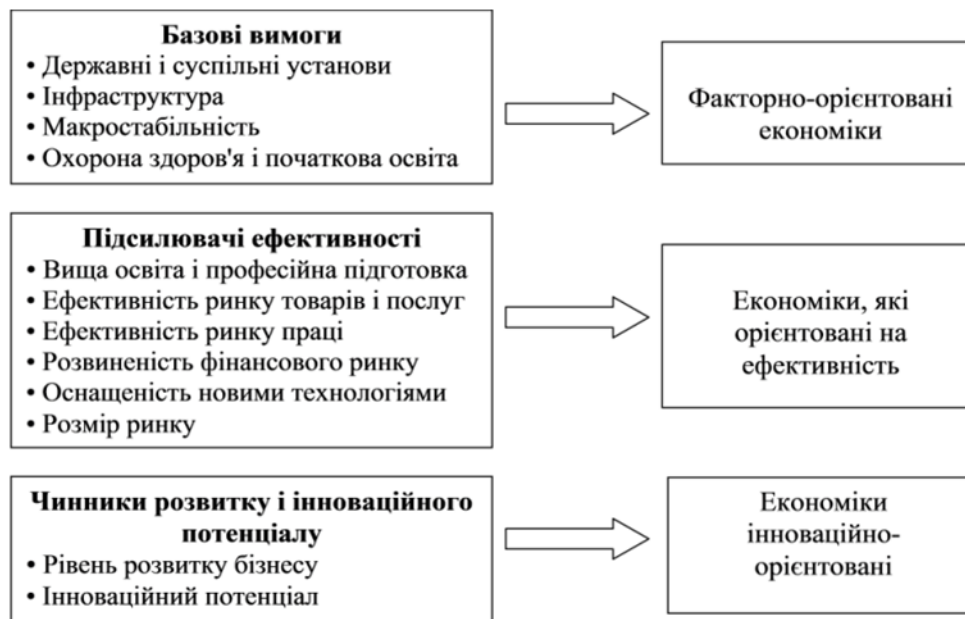

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

6.2. Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Усі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

6.3. Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Стиль формул: хімічні формули набирають прямим шрифтом. Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

7. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ВАК України (Бюлетень ВАК України № 5, 2009), розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті.

Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**):

– з української мови відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р.;

– з російської мови відповідно до вимог «Приложения № 6 к Административному регламенту Министерства иностранных дел Российской Федерации по предоставлению государственной услуги по оформлению и выдаче паспорта гражданина Российской Федерации, удостоверяющего личность гражданина Российской Федерации за пределами территории Российской Федерации, утвержденному приказом МИД России от 28.06.2012 № 10303» (Додаток Г).

Заголовок «Список використаних джерел» і «References» слід розміщувати посередині рядка, шрифт Times New Roman, кегель 12, напівжирний, а список джерел – 11 кегель (Додаток А).

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами: <http://translit.kh.ua/>; <http://ukrlit.org/transliteratsiia> та ін.

8. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **50 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведений у Додатку В.

9. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: maksim-22@yandex.ru.

Контактна особа: Дубина Максим Вікторович.

Моб. тел.: 099-37-63-287.

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету, де можна переглянути останні номери видання: <http://ppeu.stu.cn.ua>

Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці Facebook:

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.

Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи, що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.

Редакція розглядає надсилання автором (ами) публікації та супровідних документів щодо публікації рукопису і сплату вартості публікації як згоду на передачу авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження тощо).

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, безпека, транскордонний регіон, економічна безпека, економічна безпека регіону, транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействий на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономической безопасности, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, безопасность, трансграничный регион, экономическая безопасность, экономическая безопасность региона, трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Key words: cross-border cooperation, security, cross-border region, economic security, economic security of the region, cross-border economic security.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

JEL Classification: G 00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Маляренко Т. А. Економічна безпека: навчально-методичний посібник / Т. А. Маляренко. – Донецьк: ДонДУУ, 2009. – 129 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

2. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. Є. Реутов // Ефективна економіка. 2011. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

4. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : Закон України 24 червня 2004 року № 1861–IV // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. – 254 с.

6. Старостенко Г. Г. Національна економіка : навч. посіб. / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.

7. Чучка І. М. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.

8. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко. – К., 2007. – 21 с.

References

1. Maliarenko, T.A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU (in Ukrainian).

2. Reutov, V.Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, no. 4, pp. 55–66. Retrieved from : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine (in Ukrainian).

4. Pro transkordonne spivrobitnytstvo : Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 № 1861–IV [Law of Ukraine on cross-border cooperation from June 24, 2004 № 1861–IV]. Retrieved from : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Pukhtaievych, H.O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (in Ukrainian).

6. Starostenko, H.H., Onyshko, S.V. & Posnova, T.V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K (in Ukrainian).

7. Chuchka, I.M. & Moldavchuk, R.I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, no. 9 (111), pp. 92–98 (in Ukrainian).

8. Naumenko, S.V. (2007). Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies (in Ukrainian).

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Додаток Б

*Бланк для оформлення
довідки про автора***ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ**

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	1002	Ідентифікаційний код	
	Кт	31254264106996	05460798	
	Одержувач платежу <u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>			
	Дата здійснення операції _____			
	Дата валютування _____			
	Код установи банку			
	820172			
	Найменування установи банку <u>ДКСУ</u>			
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника _____			
	Адреса платника _____			
Касир	Призначення платежу _____ за видання у збірнику			
	25010100			
			Сума ____	
	Загальна сума _____			
	(словами)			
	Підпис платника _____			
	Квитанція	Дт	1002	Ідентифікаційний код
		Кт	31254264106996	05460798
		Одержувач платежу <u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
		Дата здійснення операції _____		
Дата валютування _____				
Код установи банку				
820172				
Найменування установи банку <u>ДКСУ</u>				
Прізвище, ім'я, по-батькові платника _____				
Адреса платника _____				
Касир	Призначення платежу _____ за видання у збірнику			
	25010100			
			Сума ____	
	Загальна сума _____			
	(словами)			
	Підпис платника _____			

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Додаток Г

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел**Книга**

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Біловодська О. А. Маркетингова політика розподілу : навч. посіб. / О. А. Біловодська. – К. : Знання, 2011. – 495 с.	Bilovodska, O.A. (2011). <i>Marketynhova polityka rozpodilu [Marketing distribution policy]</i> . Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
Ілляшенко С. М. Товарна інноваційна політика : підручник / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 281 с.	Illiashenko, S.M. & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: VTD «Universytetska knyha» (in Ukrainian).
Сучасні тенденції розвитку торговельної мережі України : монографія / О. М. Азарян, Е. М. Локтєв, Б. Халлір, В. О. Соболев, Д. В. Гаркуша. – Донецьк : Дон НУЕТ, 2009. – С. 156–168.	Azarian, O.M., Loktiev, E.M., Khallir, B., Sobolev, V.O. & Harkusha, D.V. (2009). <i>Suchasni tendentsii rozvytku torhovelnoi merezhi Ukrainy [Modern trends in retail network in Ukraine]</i> . Donetsk: Don NUET (in Ukrainian).

Якщо більше шести авторів, сьомий та наступні автори позначаються «et al.».

Якщо немає даних про автора, але є дані про **редактора**, на початок посилання виносять дані про нього:

Редактор (и) (*позначається (ed.)/(eds.)*) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Місто: Видавництво. (in Ukrainian)/(in Russian).

Vasyliiev I. I. (ed.) (2010). *Kardiologhiia [Cardiology]*. Kyiv: Svit.

Багатотомне видання

Автор (и)/Редактор (и) (*ed.)/(eds.)* (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Том(и) (*позначається (Vol.) / (Vols.)*). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Україна и ее регионы на пути к инновационному обществу : [в 4 т.] / под общ. ред. В. И. Дубницкого, И. П. Булеева. – Донецк : Юго-Восток, 2011. – Т. 3. – 400 с.	Dubnitskii, V.I. & Buleeva, I.P. (eds.) (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> . (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok (in Russian).

Частина книги

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва частини книги [Переклад назви частини книги англійською мовою]*. *Транслітерована назва книжки – Переклад назви книги* (те, що пишемо після //). Місто: Видавництво, сторінки (pp.).

Аномальная анатомия коронарных артерий / А. П. Савченко, О. В. Черкавская, Б. А. Руденко, П. А. Болотов // Интервенционная кардиология. Коронарная ангиография и стентирование. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 448 с.	Savchenko, A.P., Cherkavskaia, O.V., Rudenko, B.A. & Bolotov, P.A. (2010). <i>Anomalnaia anatomiiia koronarnykh arterii [Deviant anatomy of coronary arteries]</i> . <i>Interventsionnaya kardiologiya. Koronarnaya angiografiya i stentirovanie – Interventional cardiology. Coronarography and stenting</i> . Moscow: GEOTAR-Media, pp. 60–79 (in Russian).

Перекладні видання

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]* (прізвище перекладача, Trans.). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Халлиган Б. Маркетинг в Интернете: как привлечь клиентов с помощью Google, социальных сетей и блогов / Б. Халлиган, Дж. Шах; пер. с англ. Н. Коневская. – М. : Диалектика, 2010. – 256 с.	Halligan, B. & Shakh, Dh. (2010). <i>Marketing v Internetе: kak privlech klientov s pomoshchiu Google, socialnykh setei i blogov [Inbound Marketing: Get Found Using Google, Social Media, and Blogs]</i> . (N. Konevskaia, Trans). Moscow: Dialektika (in Russian).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Перероблені та доповнені видання

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]* (^{nd/th} ed., rev.). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Л. Келлер. – 12-ге вид., переробл. і доповн. – СПб. : Пітер, 2007. – 816 с.	Kotler, F. & Keller, K.L. (2007). <i>Marketing management [Marketing management]</i> (12 nd ed., rev.). Saint Petersburg: Piter (in Ukrainian).

Стаття**– з періодичного видання:**

Автор (и) (рік видання, місяць видання (для журналу), дату видання (для газети)) Транслітерована назва статті [Переклад назви статті англійською мовою]. *Транслітерована назва періодичного видання – Назва періодичного видання англійською мовою*, том (vol.), випуск (issue), номер (no.), сторінки (pp.).

Ілляшенко С. М. Аналіз ринкових можливостей і потенціалу інноваційного розвитку організації на базі екологічних інновацій / С. М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 3. – С. 229–241.	Illiashenko, S.M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostei i potencialu innovaciinoho rozvytku orhanizatsii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketing i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , no. 3, pp. 229–241 (in Ukrainian).

– у збірнику конференцій:

Автор (и) (рік видання, місяць видання (для журналу), дату видання (для газети)) Транслітерована назва статті [Переклад назви статті англійською мовою]. *Proceedings of the / Proceedings from Транслітерована назва конференції – Назва конференції англійською мовою* (країна, місто, дата). (ed./eds.) (редактори, редколегія – якщо є). Місто: Видавництво, сторінки (pp.).

Ілляшенко С. М. Маркетинг знань: роль і завдання / С. М. Ілляшенко // Тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (27–29 вересня 2012 року). – Суми : Папірус, 2012. – С. 102–104.	Illiashenko, S.M. (2012). Marketing of knowledge: the role and tasks. Proceedings from MIIM'12: VI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Marketing innovatsii i innovatsii v marketingu» – <i>The Sixth International Scientific and Practical Conference «Marketing of Innovations and Innovations in Marketing»</i> . (September 27–29, 2012). Sumy: Papirus, pp. 102–104 (in Ukrainian).

Електронні ресурси**– періодичне видання:**

Автор (и) (Дата публікації). Назва статті транслітерована [Назва статті англійською мовою]. *Джерело – Джерело англійською мовою*, том (vol.), випуск (issue), номер (no.), сторінки (pp.). Retrieved from адреса сайту.

Перерва П. Г. Синергетичний ефект бенчмаркінгу конкурентних переваг [Електронний ресурс] / П. Г. Перерва, Н. П. Ткачова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – Т. 1, № 4. – С. 55–66. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_1_55_66.pdf .	Pererva, P.H. & Tkachova, N.P. (2011). Synerhetychnyi efekt benchmarkinhu konkurentnykh perevah [Synergetic effect of benchmarking of competitive advantages]. <i>Marketing i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , vol. (1), no. 4, pp. 55–66. Retrieved from http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_1_55_66.pdf .

– книга:

Автор(и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Місто: Видавництво. Retrieved from адреса сайту.

Ілляшенко С. М. Товарна інноваційна політика : підручник [Електронний ресурс] / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна. – Суми : Університетська книга, 2007. – 281 с. – Режим доступу : ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf .	Illiashenko, S.M. & Shypulina, Yu.S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf .

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

– сайт:

Транслітерована назва сайта [Site of (назва сайта англ. мовою)]. Адреса сайта. Retrieved from адреса сайта.

Сайт журналу «Маркетинг і менеджмент інновацій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ .	Sait zhurnalu «Marketynh i menedzhment innovatsii» [Site of journal «Marketing and Management of Innovation»]. mmi.fem.sumdu.edu.ua . Retrieved from http://mmi.fem.sumdu.edu.ua .
Документарні операції [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Укресімбанку. – Режим доступу : https://www.eximb.com/ukr/sme/everyday/lc/ .	Dokumentarni operatsii [Documentary operations]. Ofitsiyni sait Ukreksimbanku [Site of Ukreksimbank]. www.eximb.com . Retrieved from https://www.eximb.com/ukr/sme/everyday/lc/ .

Автореферати дисертацій та дисертацій

– автореферати дисертацій

Автор (рік видання). Транслітерована назва дисертації [Переклад назви дисертації англійською мовою]. *Extended abstract of candidate's thesis* (для кандидатської) / *Extended abstract of Doctor's thesis* (для докторської). Місто: Видавництво.

Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком суб'єктів господарської діяльності у нестабільному ринковому середовищі : автореф. дис. ... д-ра. екон. наук : спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / С. М. Ілляшенко. – Суми : СумДУ, 2000. – 38 с.	Illiashenko, S.M. (2000). Upravlinnia innovatsiinyim rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyshchi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]. <i>Extended abstract of Doctor's thesis</i> . Sumy: SumSU (in Ukrainian).

– дисертації

Автор (рік видання). Транслітерована назва дисертації [Переклад назви дисертації англійською мовою]. *Candidate's thesis* (для кандидатської) / *Doctor's thesis* (для докторської). Місто: Видавництво.

Біловодська О. А. Організаційно-економічні основи управління вибором напрямків інноваційного розвитку промислових підприємств : дис. ... кандидата економ. наук : спец. 08.00.04 / Біловодська Олена Анатоліївна. – Суми : СумДУ, 2004. – 179 с.	Bilovodska, O.A. (2004). Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy upravlinnia vyborom napriamkiv innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv [Organizational and economic foundations of directions choice of innovative development of industrial enterprises]. <i>Candidate's thesis</i> . Sumy: SumSU (in Ukrainian).

Законодавчі та нормативні документи

Транслітерована назва законодавчого акта [Переклад назви законодавчого акта англійською мовою]. (рік, місяць, число журналу/газети, де опубліковано нормативний акт). *Транслітерована назва журналу/газети – Назва журналу/газети англійською мовою*. Номер (No.), сторінки (pp.)/стаття (article).

Господарський кодекс України : станом на 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – К. : Парлам. вид-во, 2003. – 192 с.	Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine]. (2003, January 16). <i>Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine</i> . Kyiv: Parlam. vyd-vo, 192 p.
Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 року № 40–IV // Голос України. – 2002. – 9 серп. (№ 144). – С. 10–12.	Pro innovatsiinu diialnist : Zakon Ukrainy vid 4 lypnia 2002 roku № 40–IV [Law of Ukraine on innovative activity from July 4, 2002 № 40–IV]. (2002, August 9). <i>Holos Ukrainy – Voice of Ukraine</i> . No. 144, pp. 10–12.
Про зниження ціни на природний газ : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2013 р. № 951 // Урядовий кур'єр. – 2014. – 9 січня (№ 3).	Pro znyzhennia tsiny na pryrodnyi haz : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2013 r. № 951 [About the price decrease on natural gas: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from December 30, 2013 № 951]. (2014, January 9). <i>Uriadovyi kurier – Governmental Courier</i> . No. 3.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Стандарти

Задоволеність замовників. Настанови щодо розглядання скарг в організаціях : ДСТУ ISO 10002-2007. – [Чинний від 2005-09-03]. – К. : Держспоживстандарт України, 2008. – 20 с. – (Національні стандарти України).	Zadovolenist zamovnykiv. Nastanovy shchodo rozghliadania skarh v orhanizatsiiah [Satisfaction of customers. Guidelines for complaints handling in organizations]. (2008). <i>DSTU ISO 10002-2007 from 3rd September 2005</i> . Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine (in Ukrainian).
Системи управління якістю. Вимоги : ДСТУ ISO 9001-2001. – [Чинний від 2001-06-27]. – К. : Держстандарт України, 2001. – 25 с. – (Національні стандарти України).	Systemy upravlinnia yakistiu. Vymohy [Quality Management Systems. Requirements]. (2001). <i>DSTU ISO 9001-2001 from 27th June 2001</i> . Kyiv: Derzhstandart Ukraine (in Ukrainian).

Примітки:

1. Назва міста англійською пишеться повністю.
2. Список використаних джерел (References) повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4 (4)

Головний редактор	С.М. Шкарлет
Відповідальні за випуск	М.П. Бутко, В.П. Ільчук
Літературний редактор	Л.М. Сила
Коректор	О.С. Смелова
Комп'ютерна верстка і макетування	В.М. Олефіренко
	Т.В. Коваленко

Підписано до друку 15.02.2016. Формат 60x84/8. Друк різнографія.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. – 49,99.
Тираж 300 пр. Замовлення № 315/16.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14027, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.